Brieven van Betje Wolff en Aagtje Deken

editie Joh. Dyserinck

bron
Brieven van Betje Wolff en Aagtje Deken (ed. Joh. Dyserinck). De Gebroeders van Cleef, Den Haag 1904

Zie voor verantwoording: https://www.dbnl.org/tekst/wolf016jdys01_01/colofon.php

Let op: boeken en tijdschriftjaargangen die korter dan 140 jaar geleden verschenen zijn, kunnen auteursrechtelijk beschermd zijn. Welke vormen van gebruik zijn toegestaan voor dit werk of delen ervan, lees je in de gebruiksvoorwaarden.

dbnl digitale bibliotheek voor de Nederlandse letteren

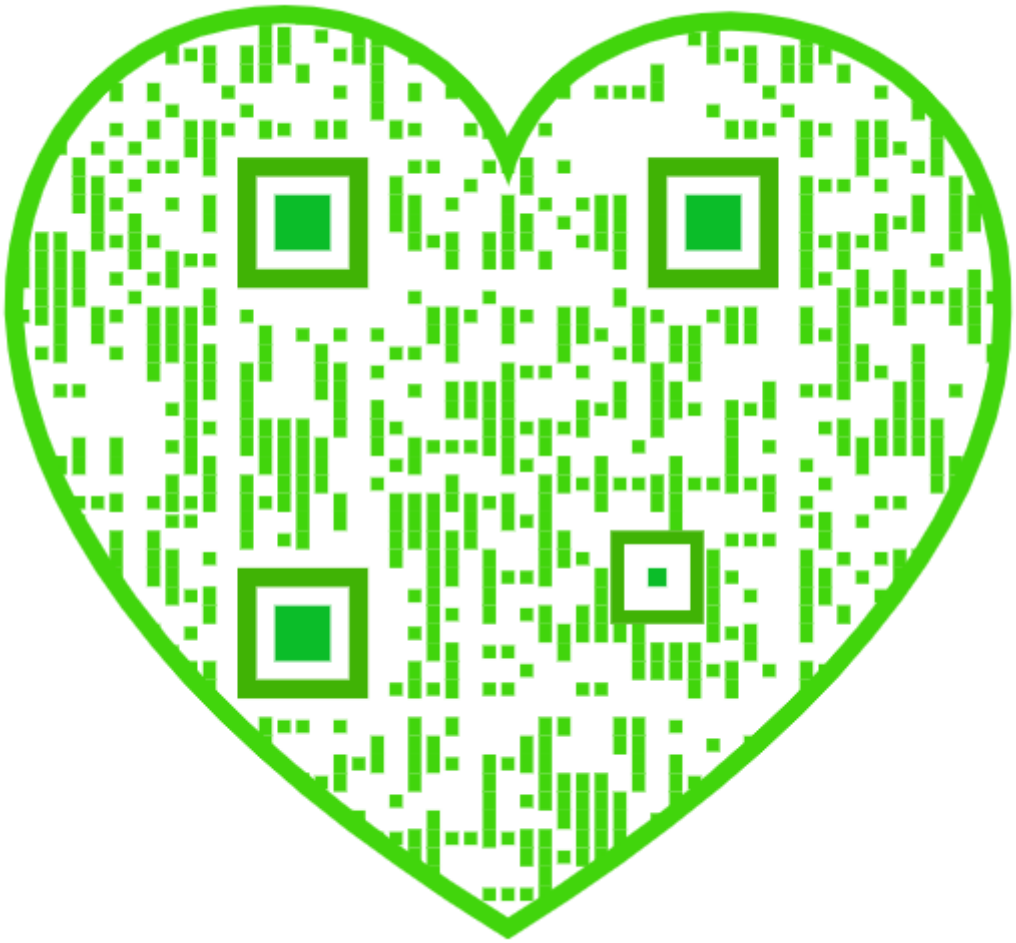

Betje Wolff

Inleiding.

Nadat in 1884 op den herinneringsdag van Elizabeth Bekkers geboorte - 24 Juli - te Vlissingen het nationaal gedenkteeken ter eere van haar en Aagtje Deken door mij was onthuld, gaf ik achtereenvolgens in *de Gids*, behalve het reeds verschenen opstel 'Van en over Betje Wolff'[1] een tweetal studiën 'Wolff en Deken'[2] en 'In de Beemster Pastorie.'[3]

In de eerste van beide stelde ik mij tot taak de bestrijding van C^{d} Busken Huets 'literarische fantasie', als zou Aagtje niets anders zijn geweest dan 'Wolffjes geheimschrijfster', die 'bovendien uit Hollandsche boeken en Hollandsche tijdschriften hare vriendin belangwekkende artikelen kon voorlezen en nu en dan eene bijdrage leveren.' Ware mij destijds het nu op blz. 348 en 349 door mij openbaar gemaakt bijvoegsel tot Dekens brief aan den Leidschen hoogleeraar Jona Willem te Water bekend geweest - 15 Juni 1800 - dan zou ik daarmede als een volstrekt afdoend slot mijn pleit hebben geëindigd. Aagtje toch geeft daarin afzonderlijk op wat door Betje geschreven en vertaald was en welke werken van Wolff en Deken samen afkomstig waren.

1 1884 N^{0}. 7.
2 1892 N^{0}. 11.
3 1903 N^{0}. 2.

X

In verband hiermede moet te dezer plaatse om het belangrijke van den inhoud een gedeelte worden opgenomen van een feuilleton[1] door den Hoogleeraar der Doopsgezinde Kweekschool te Amsterdam, Dr. J.G. de Hoop Scheffer, naar aanleiding van genoemde studie geschreven. Te meer waarde heeft zijn oordeel voor den beoefenaar onzer Nederlandsche letteren, omdat hij als regent van het Weeshuis *De Oranjeappel* geheel met de geschiedenis ervan vertrouwd beter dan iemand kon oordeelen over het verleden van Aagtje Deken, die in deze Stichting der Collegianten hare opvoeding had ontvangen. Vooraf gaat zijne opmerking 'dat, ofschoon Betje en Aagtje een goed deel van haar levensgeluk hebben te danken gehad aan haar samenleven en samenwerken, zevenentwintig jaar lang, zonder dat ooit tusschen de beide vriendinnen een zweem van verwijdering ontstond, toch datzelfde samenzijn een schaduw heeft geworpen op den naam van Deken, zoowel gedurende haar leven, als nog jaren na haren dood.' 'Maar kon het wel anders?' vraagt de H.S. 'Wie in der tijd (1772) uit *de onveranderlijke Santhortsche Geloofsbelijdenis, de Menuet en de domineespruik* en (1775) *de Bekkeriaansche dooling* Betje Wolff in hare geestigheid had leeren kennen en nu (1782) de *Sara Burgerhart* of den *Willem Leevend* (1784) in handen kreeg, moest wel geneigd zijn al wat daarin tintelde van vernuft toe te schrijven aan dezelfde onuitputtelijke ader van humor. Die tweede naam, dat Aagtje Deken op den titel, in engen kring alleen erkend door een paar gelegenheidsdichten en een bundel, alles even stichtelijk en stemmig en statig, - het was immers niets dan een toevoegsel zonder beteekenis! Zóó dachten velen, zelfs zij, die de beide vrouwen van nabij kenden, - ja, dezen misschien nog het meest.

1 Nieuwe Rotterdamsche Courant, 2 Nov. 1892.

XI

Wie toch toegang had tot hare gemeenschappelijke woning, hetzij in de Rijp of later op Lommerlust te Beverwijk, vond daar eene jonge levenslustige weduwe, naar den laatsten smaak gekleed, bevallig in hare vlugge bewegingen, met een fijnbesneden gelaat en stralende oogen, waaruit vonken van vernuft schitterden, vol dwaze invallen en snaaksche luimen, maar toch bij wijlen hoog ernstig en degelijk in haar spreken, dat hare belezenheid toonde zoowel in de vaderlandsche letterkunde als in de geschriften van Pope, Rousseau en Klopstock. Wie anders dan deze rijkbegaafde kon de gevierde schrijfster van *Sara Burgerhart* zijn? Men dacht nauwelijks aan de stille juffer, in een doodeenvoudig, zedig gewaad naast haar gezeten, die altijd aan haar de leiding van het gesprek overliet en ongevraagd daaraan nooit deelnam, een weinig bedeesd en verlegen vooral bij bezoek van aanzienlijken, even teruggetrokken onder vreemden als Betje uitbundig was, en die door haar uiterlijk, kloek van gestalte, zwaarder dan haar leeftijd medebracht, met breede onderkin en blozende wangen, meer den indruk maakte van eene rijke gezondheid, dan eene rijke phantasie te bezitten. Die stemmige juffer, die nooit eens recht uit haar plooi kwam, zij zou kunnen schertsen! De meesten geloofden het niet; alleen de innigst vertrouwden wisten wel beter. In meer beperkten kring werden zij vaak gewaar, welk een wereld verborgen lag achter dat hooggewelfde voorhoofd en in de diepten dier donkerblauwe oogen, hoe verwonderlijk groot hare menschenkennis en, hoe geestig hare scherts was; zij vraagden zich somtijds af: wat het zou geweest zijn, indien aan Aagtje, die nooit iets meer dan lezen en schrijven en rekenen geleerd had, een opleiding ware ten deel gevallen, zóó rijk en veelzijdig als hare vriendin had genoten?

Maar voor het groote publiek baatte het dan ook niet of Betje al verzekerde, dat Aagtje in vernuft haars gelijke

nauwelijks had en “indien zij opgeleid ware tot studie” haar ver overtroffen zou hebben, men geloofde het niet. Nog veel minder vonden de klachten van Aagtje zelve gehoor, wanneer zij gedurig herhaalde “voor de helft deel te hebben aan al de werken, die op beider naam stonden.” Zelfs moest zij kort vóór haar dood nog ondervinden, dat een bundel door haar a l l e e n ter perse gelegd, toch weer “volgens gewoonte” aan Betje werd toegeschreven. Terecht betuigde dan ook een desbevoegde, kort na haar afsterven: “aan hare kunde is zeker door de wereld nooit recht gedaan!”

Zóó was, juist door de trouwe samenwerking met hare vriendin, het lot van Aagtje Deken: gedurende haar geheele leven m i s k e n d . Werd het later beter? Niemand zal het beweren. Hoe hooger Betje W. steeg in de schatting van velen (en terecht!), des te dieper daalde Aagtje D.

Zeer onvolledig of in 't geheel niet bekend met de gewoonten van het Weeshuis der Collegianten, den Oranjeappel, waarin Aagtje D. van 1746 tot 1767 verpleegd werd, verkeerden velen als vanzelf in de meening, dat zij op ruim 25-jarigen ouderdom het gesticht verliet, om als dienstbode met handenarbeid in haar onderhoud te voorzien. Zij wisten niet dat Bestuurders van dit gesticht de hun toevertrouwde kinderen in den regel bestemden voor den stand, waartoe hunne ouders hadden behoord. Daar nu de ouders (zelven meestal Collegianten) geen daglooners, geen huisbedienden, geen ambachtslieden, maar kleinhandelaars en neringdoenden of zelfs lieden van hooger rang waren geweest, werden de dochters niet bestemd voor gewone dienstboden, maar voor het onderwijs in linnen- en wollennaaien aan meisjes van aanzienlijken huize, voor huishoudsters, voor juffrouwen van gezelschap, kortom geschikt gemaakt, om “binnen bij 't volk” en niet in de keuken te zitten. Dit kon geschieden, omdat het getal der weesmeisjes zelden boven de twaalf steeg:

eerst in 1811, toen de Doopsgezinde gemeente te Amsterdam haar eigen weeshuis ophief en hare kinderen in het Collegiantengesticht uitbesteedde, kwam daarin verandering. Zij, die met deze zeer eigenaardige inrichting van den Oranjeappel onbekend waren, konden zich Aagtje D. van 1767 tot op haar samentreffen met Betje W. (1776) niet anders voorstellen, dan als een alledaagsche dienstbode, die huiswerk verrichtte of aan het fornuis stond - terwijl zij toch in waarheid juffrouw van gezelschap was bij de familie Bosch of later huishoudster in een ander gezin. Al bleek het dat eerstgenoemde haar als een zuster behandelde, dat zij een vertrek tot hare vrije beschikking had, om zulk een deftig heer als Grave op een pijpje (drie à vier) met koffie en moppen te onthalen, ja dat de bloem onzer aristocratie Lucretia Wilhelmina van Merken haar bij zich ontving, - toch kon 't hen niet terugbrengen van de eens opgevatte meening: Aagtje was en bleef iemand, wien men bij 't binnenkomen toesprak als “vrijster” en bij het heengaan een fooi in de hand stopte.

Zonder de volle waarheid te kennen mocht prof. Van Vloten zich in 1880 een weinig verheffen boven dit vooroordeel, ten deele misschien om zijn collega Jorissen, over hetgeen deze een jaar te voren geschreven had, de les te lezen: het hield den heer Busken Huet zoo geheel gevangen, dat hij drie jaar later niet dan met loome schier onwillige hand aan haar “de begaafde dienstbode” (maar toch altijd d i e n s t b o d e) den rang toewees van “voorlezeres of gezelschapsjuffrouw” bij Betje, des noods van Vriendin, die werktuigelijk opschreef wat harer meesteres in 't hoofd kwam, maar even beslist haar “alle wezenlijk aandeel” ontstreed in de samenstelling van werken, getuigende van “zóóveel kennis, kunst en geest als *Willem Leevend* en *Sara Burgerhart*.”

Miskend bij haar leven, miskend na haren dood: zóó was het lot van Aagtje Deken. Zou het altijd zóó blijven?'

Gelukkig kon onze de Hoop Scheffer na de lezing van mijne Gids-studie, aan het slot van zijn feuilleton getuigen: 'voor allen en altijd in eere hersteld!'

In mijne tweede hierboven genoemde studie kon ik naar onuitgegeven brieven nieuw licht ontsteken over Wolffjes huwelijksleven en de tijdelijke breuk in hare vriendschap met Mr. Hermannus Noordkerk. Nu restte mij nog de uitgaaf van alle mij bekende brieven der zoo rijk begaafde Schrijfsters - zoowel de in velerlei geschriften verstrooide als onuitgegevene - ten getale van ongeveer tweehonderd, uit de jaren 1765-1804. Hiermede toch meende ik de bouwstof te hebben saamgebracht, welke door jongere krachten verwerkt moge worden voor een nog altijd gewenscht *boek* over *Wolff en Deken in verband met haren tijd*.

In 't bijzonder moet ik hier mijnen dank betuigen aan Mr. N.J. van Hall, voor den grooten schat van brieven van Wolffje aan Noordkerk uit de nalatenschap van zijnen grootvader Mr. Maurits Cornelis mij ten geschenke gegeven; aan den heer E.W. Moes, direkteur van 's Rijks prentenkabinet, die alle epistels door de beide vriendinnen aan den Amsterdamschen suikerraffinadeur Jan Everhard Grave ter mijner beschikking stelde; aan het bestuur van de Maatschappij der Nederlandsche Letterkunde te Leiden voor het tijdelijk afstaan van het legaat Mr. H. Vollenhoven, brieven bevattend van Wolffje en Deken aan zijnen grootvader Mr. H. Vollenhoven te Amsterdam en van de brieven aan de Wed. J. Dóll en hare dochter, uitgeefster van den 'Almanak voor vrouwen door vrouwen' - geschenk van den Utrechtschen hoogleeraar Dr. J.W. Muller; aan Dr. Gallandat Huet, arts te Schoonhoven, eigenaar der correspondentie met Dr. D.H. Gallandat en Ds. S. Th. Huet en Coosje Busken

te Vlissingen; aan het bestuur van het Provinciaal Archief van Friesland en van de Provinciale Bibliotheek te Leeuwarden, het eerste in 't bezit van het legaat Halbertsma - brieven van Wolff en Deken aan Christiaan van Nissen en Marg. Greeger; de laatste eigenares van de brieven aan juffrouw Schiere te Harlingen; eindelijk aan heeren Regenten van het Collegianten-weeshuis ‘de Oranjeappel’ te Amsterdam, waar Aagtje Deken haar opvoeding mocht ontvangen, voor het raadplegen van het archief.

Vooral het laatste is van veel belang geweest, nadat er door het schrijven van allerlei aanteekeningen, bij de namen van mij geheel onbekende personen, als een nieuw licht moest opgaan over de nauwe betrekking, waarin beide vriendinnen vóór en ná haar samenleven hebben gestaan met de voornaamste leiders onder de godsdienstige gezindte der Collegianten, zoo te Amsterdam als te Rotterdam, te Hoorn en te Beverwijk.[1] Daarbij heeft eigen onderzoek eene dwaling van mijn vriend van Slee aan 't licht gebracht, die zeker anders ware bestendigd door zijne bekroonde prijsvraag van Teylers Godgeleerd Genootschap ‘De Rijnsburger Collegianten.’ (1895). Daarin komt bij herhaling zekere *Samuel* Grashuis voor, die nooit heeft bestaan. De bedoelde Grashuis is niemand anders dan Dr. Johannes Grashuis, Groninger van geboorte (1699), eerst student in de Kunostad, later onder Boerhave te Leiden gepromoveerd.[2] Van dezen Johannes Grashuis bleef een schrijven aan Betje Wolff bewaard in het 2de deel der ‘Brieven over verscheidene onderwerpen’, bl. 303, 4 (In 's Hage, By Izaac van Cleef MDCCLXXXI). Daarin dankt

1 Grooten dienst heb ik hierbij gehad van een zeldzaam handschrift: ‘Aantekening van de personen die gesproke hebbe, en texte die verhandelt zyn, op de Reynsburgse vergadering: sedert het jaar seventien-hondert seven en twintig: doen ik de eerste reijs daar was, Pieter Klaasz. de Jong (van Krommenie).’

2 Mededeeling van Mr. G.J. Grashuis te Zeist.

de medicus haar voor het aan hem vereerd werkje van den heer Craig - Het leven van Jezus - uit het Engelsch vertaald. ‘De Voorrede’ - schrijft Grashuis - ‘heeft mij byzonder gesmaakt; als waarin uwe gehechtheid aan het zuivere Christendom, buiten alle menschelyke byvoegselen en bepaalingen, en te gelyk uwe onbeschroomdheid om'er opentlyk voor uit te durven komen, ten allerschoonsten en kragtigsten doorstraalt.’

Deze zelfde Grashuis,[1] als geneesheer nu en dan door Betje geraadpleegd, stond meermalen als ijverig Collegiant te Rijnsburg op en was zeer bevriend met zijn geestverwant op godsdienstig gebied, den bekenden geschiedschrijver Jan Wagenaar, regent van het weeshuis *de Oranje-appel*.[2]

Voorts behoorde te Hoorn Betje Wolffs uitgever Tjalle Tjallingius, evenals de Doopsgezinde leeraar Adriaan Houttuyn (1741-72) en Dr. Maarten Houttuyn (1766), tot degenen die op de jaarlijksche vergadering te Rijnsburg het woord voerden (1762-1772). In Rotterdam, waar Wolffje op hare doorreis naar Zeeland logeerde, vond zij met Deken een geheelen kring van Collegianten: Gerrit van Nymegen en zijne beide zoons Elias en Salomon, Gerrit de Koker, Jacob en Jan Verveer en Cornelis van den Bosch Jr.[3]

Te Beverwijk woonde de met Betje en Aagtje bevriende familie van Agge Roskam Kool, door wien laatstgenoemde te Rijnsburg werd gedoopt, den 23sten Augustus 1761.

Het kan wel niet anders of de jarenlange omgang met

1 Hij was ook een der Stichters van het tijdschrift ‘de Vaderlandsche Letteroefeningen.’
2 Aagtje Deken dichtte op hem een Lijkzang. Overl. 1 Maart, begraven 6 Maart 1773.
3 Tot den kring der Rotterdamsche Collegianten behoorde ook de welbekende Jan Bezoet, die meermalen te Rijnsburg is opgetreden. Hij vermaakte ten behoeve van het onderwijs aan kinderen eene belangrijke som aan het Departement Rotterdam der Maatschappij ‘Tot nut van 't Algemeen’.

deze vrienden onder de Collegianten is niet zonder invloed gebleven op de godsdienstige ontwikkeling der beide vriendinnen.

Ook voor de kennis vooral van Wolffjes intellectueel leven moge de kompleete uitgaaf der mij tot hiertoe bekende brieven door de aanteekeningen bij de tallooze werken, vooral Engelsche en Fransche, door haar met oordeel gelezen, het hare bijdragen om juister te kunnen oordeelen over den verbazend grooten schat van kennis, welken zij op velerlei gebied zich zelve in den loop der jaren heeft opgelegd. Uit dit oogpunt is zij verreweg de meerdere van Deken geweest.

Wat nu aangaat den tekst der brieven heb ik mij - in afwijking van Dr. van Vloten en den hoogleeraar Jorissen - aan *de letter* gehouden, in samenstemming met eene gedachtenwisseling op een der wintermaand-vergaderingen van de Maatschappij der Nederlandsche Letterkunde. Hoeveel èn de zoo onzekere als foutieve spelling èn het al of niet invoegen van leesteekens door Wolff en Deken te wenschen overlaat, meende ik daarin geen verandering te mogen brengen, uitgezonderd daar alleen, waar het mij voorkwam noodzakelijk te zijn tot recht verstand voor den lezer.

Wat de aanteekeningen betreft heb ik zooveel mogelijk naar soberheid getracht, om het gezellige der lezing van brieven niet te dikwijls af te breken; opzettelijk onthield ik mij daarom ook van toelichtingen van verouderde woorden en uitdrukkingen.

De beide portretten, waarmede deze uitgaaf wordt verrijkt, zijn tot hiertoe onbekend. Dat van Betje naar eene oostindische inktteekening (eigendom van den heer P. Molenaar te Zwolle) stelt haar voor op ongeveer zestienjarigen leeftijd, met het geschrift van Pope ‘Essay on man’ in de hand. Dat van Aagtje is naar een miniatuur, geschilderd op ivoor,

afkomstig van den heer Montauban van Swijndrecht te Rotterdam, nu eigendom van den heer W.J. van Randwijk in 's Gravenhage. Voor deze fraaie beeltenis van Deken in den bloei harer jaren moge men die van de oude vrouw met haar Fransche muts voor goed vergeten.

Behalve de CXCV brieven - bij vergissing werd op bl. 317 CXXXIV in plaats van CXXXV afgedrukt - gaf ik aan het slot een drietal, A, B en C, afkomstig van de weduwe J.L. Teerlink, van Crimpen in den Haag - bij haar hebben Betje en Aagtje de beide laatste levensjaren ingewoond - aan Mr. M.C. van Hall. Deze epistels toch bevatten belangrijke bijzonderheden, zoowel betreffende Dekens laatste levensdagen na den dood harer vriendin, als aangaande het leven en de werken der beide vriendinnen; bijzonderheden, die bestemd waren voor een uitvoerig levensbericht, dat helaas in die dagen niet verschenen is.

Ten slotte kom ik nog eens terug op den bovengenoemden brief van Dr. Johannes Grashuis, in verband met een twee jaar ouderen brief van den Vlissingschen medicus S.F. Rupertus.[1]

Voor de kennis van Betje Wolffs physiek leven acht ik de herinnering hieraan onontbeerlijk. Haar tenger lichaam - ‘ik heb juist lichaams genoeg (schreef zij eens) om niet geheel onzichtbaar te zijn’ - was één en al zenuw. Dit is van hare jeugd af tot aan haren dood de oorzaak van nameloos lijden geweest.

Rupertus nu schreef, 3 Sept. 1768:

‘Met vermaak & teffens leetwezen las ik den inhoud van UwelEdGeb lesten my door mynHeer UE broeder gebragt; netter beschryving van 't gene U mankeert kan men niet wagten; hier voor betuig ik myne verpligting, stellende het my instaat om u met te meer securiteit te dienen. Ik ben

1 Deze brief behoort tot de verzameling van Mr. M.C. van Hall.

ook gecharmeert van het vertrouwen dat gy in my gelieft te stellen, & zal d' eer hebben U op eene eenvoudige wijze te zeggen wat ik nodig oordele voor U. Uw ziel is volkome gezond, & niet tegenstaande de tederheid van uw lichaam, heb ik U altoos voor een zeer gezond naturel gehouden, & in alle ziektens waar in ik u gedient hebbe, waren de zenuwen er de oorsprongen van. Wat zal ik zeggen, veel lezen, veel denken en componeeren hebben hier geen goed aan gedaan, & ik schrijf het alleen aan uwe matige levenswyze toe dat alles nog niet volstrekt bedorven is. De machine is, durf ik zeggen zonder enige g e z e t t e ziekelyk- of gebrekkelykheid: zoo als Uw my ook schryft, & ik confronteer my des wege met het advis van den waarlyk grooten Geneesheer Grashuis, dat namentlyk het zenuwgestel alleen de oorzaak is van deze lastige & byblyvende ziekelykheden waar over U klaagt & altoos klaagde, benaauwdheid, walging, pyn in de borst, hoofdpyn, melancolique reflecties - alles heeft zijn oorsprong in de gebrekkige werking der zenuwen. Zijn E heeft volkomen gelyk, maar of de kina het enige middel ter herstelling wezen zoude hier mede verschil ik enigsinds. G'hebt meer kina gebruikt myn zoete Betje als gy weet (om dat ik voor eenvoudige middelen ben, & dat gy my somtyds een jaar aan een nodig had, maar 't heeft niet beantwoord aan het einde - volkomene herstelling. Ik neme des myn toevlugt tot deze balsemique & versterkende middelen die ik niet twyffel of zullen, enigen tyd gebruikt zynde, het gewenschte oogwit bedoelen. Uw dieet is volmaakt goed; want voor een zittend en peinzend leven is niets zoo goed als matigheid. Dog ik wenschte dat gy wat meer slapen konde, & hiervoor heb ik gezorgt. Nu als patiente met u gesproken hebbende moet ik my met myn Philosofe nog een weinigje ophouden; gy weet oude mans zyn praatagtig & 't is sedert uw vertrek

by my er niet op gebetert. De ziel kan het denken, als ook de werking op het lichaam niet verrichten als door middel van de zenuwen, & deze fyne delen, voor het grootste deel de lydende partyen door haar zwak & verwant gestel, niet kunnende beantwoorden aan de uit oeffenende vermogens van het onstoffelyke deel, zoo moet noodzakelyk hier uit opgemaakt worden dat een al te attente, & assidue bezigheid tusschen het geestelyke & stoffelyke ten uitersten pernicieus zyn moet voor onze dierlyke huishouding, & dus dikwyls nagelaten worden, om zoo veel mogelyk eene variëteit te zoeken tusschen de lichamelyke bezigheden & de inwendige werkzaamheden van den geest; ten minsten zoo lang tot dat door een aanhoudent gebruik van confortative & balsemique middelen deze delicate delen in beter staat gebragt zyn, & dus een beter harmonie kan verwagt worden tusschen den geest & het stoffelyke deel. Dus is er niets meer onder 't gebruik dezer medicamenten nodig als aftrekking van gedagten dat men diverteering noemt. Ik gaf hondert ducaten als hy die u dit schryft inplaats van by Middelburg voor deze winter te Ams. was; & daar zoude ik solliciteeren om myn huis tot logement te nemen occasie hebbende om U alle die honette vermaken aan te doen die uw staat & uwe jaren permitteeren & die ik als dokter (want de waereld is gek weten wy) zoude zeggen noodig te oordeelen. De Beemster is in den winter de regte plaats niet in uwe omstandigheid. Hier wyse ik U dan tot uwe eige Rede; ik weet wat zy vermag, & ik verg des van haar grooter efforten als van iemand. Laat ik u tog herinneren dat de gezontheid een schat is zoo groot dat het leven zonder haar enkel elende is. Uw gestel is nog goed, voor zoo verre de zenuwen er buiten blyven; op deze werken wy zoo veel wy kunnen. Ik recommandeer u op 't aller serieuste vrolyk te zyn zoo veel moogelyk is, & alle diverties te gebruiken die zig aanbieden zouden

Laat ik d' eer hebben om te weten of myn voorschrift effect doet dat ik onder 's Hemels zegen met grond hope. My tekenende uwen ouden Vriend die met het uiterste estime & affectie zig altoos zal noemen'....

Twee jaar later schreef Dr. Grashuis (Amsterd. 27 Sept. 1770).

'Wees op uwe hoede, om uwe gezondheid zo veel mooglyk zy, te bewaaren en door eene al te groote ingespannenheid van geest niet weer te krenken! Men kan in goede en nutte bezigheden, te yvrig en te werkzaam zyn; waardoor altoos de gezondheid, maar vooral die van zulk een allertederst en aandoenlykst mensch, als waar voor ik u heb leeren kennen, verwoest wordt; ja waardoor wy die edele vermogens, inspanning, geheugen en verbeeldingskragt verliezen.

Deeze raad is de beste dien ik U geeven kan. Besluit eens om een geheel jaar lang *Quina* te gebruiken. Als uw Zenuwgestel sterker wordt, zult gy genot van uw leven hebben, en niets weten van die duizenderlye ongemakken, die u zo kwellen, en waarvan ik u zo gaarne nog eens geheel bevryd zage! Moed en gedult wordt by de geneezing uwer kwaal vereischt; en gy weet zelf wel dat de blymoedigheid de balzem des levens is. Leef dan blymoedig, werkzaam, en, kan het zyn, gelukkig. Dit wenscht u, uwe hoogachtende vriend en dienaar

J. GRASHUIS.'

Bij de nauwkeuriger kennis van Betje Wolffs physiek leven moet onze waardeering van haren onvermoeiden geestesarbeid tot weinige dagen vóór haar verscheiden wel te hooger worden gestemd.

Aagtje Deken schreef eens 'Men legd Maaltijden aan om te *Lachgen*, maar schrijfd Brieven om te *genieten*.' Moge

dan de belangstellende lezer evenveel genot van deze uitgaaf smaken als de bewerking ervan mij heeft verschaft.

Mijne toewijding van dit geschrift aan de nagedachtenis van Dr. Johannes van Vloten, Mr. R.H.J. Gallandat Huet en den Amsterdamschen hoogleeraar Dr. Th. Jorissen, vindt hierin hare verklaring dat deze mannen het zijn geweest, die bij de beoefening onzer Nederlandsche letteren uit de tweede helft der achttiende eeuw, met hunne uitgaven 't meest hebben bijgedragen tot de kennis van het leven en de werken der zoo rijk begaafde schrijfsters Betje Wolff en Aagtje Deken.

JOH. D.

17 April 1904.

Verkortingen der namen van de eigenaars der brieven.

A	Bibliotheek der Amsterdamsche Universiteit.
A L	Provinciaal Archief van Friesland te Leeuwarden.
B L	Provinciale Bibliotheek van Friesland te Leeuwarden.
D	Johs. Dyserinck.
D H	Archief Doopsgezinde gemeente van Haarlem.
D N	Mr. J. van Dam van Noordeloos.
F	J. Franze te Zierikzee.
G H	Dr. Gallandat Huet, arts te Schoonhoven.
K	J.G. Kist, 's Gravenhage.
L	Bibliotheek van de Maatschappij der Nederlandsche Letterkunde te Leiden.
R A	Rijksarchief, 's Gravenhage.
S	Jhr. Dr. Six, Hoogleeraar te Amsterdam.

De brieven met afkomst, dagteekening en eigenaar.

		Bladz.
I.	Betje Wolff aan Mr. H. Noordkerk, 21 Dec. 1765 (D)	1
II.	Betje Wolff aan Mr. H. Noordkerk, 30 Dec. 1765 (D)	6
III.	Betje Wolff aan Christina Teerlink, Bekker, 6 Febr. 1766 (L)	7
IV.	Betje Wolff aan Mr. H. Noordkerk, 31 Juli 1769 (D)	10
V.	Betje Wolff aan Mr. H. Noordkerk, 13 Aug. 1769 (D)	13
VI.	Betje Wolff aan Mr. H. Noordkerk, 18 Aug. 1766 (D)	15
VII.	Betje Wolff aan Mr. H. Noordkerk, 25 Aug. 1769 (D)	17
VIII.	Betje Wolff aan Mr. H. Noordkerk, 30 Aug. 1769 (D)	19
IX.	Betje Wolff aan Mr. H. Noordkerk, 2 Jan. 1770 (D)	22
X.	Betje Wolff aan Mr. H. Noordkerk, 18 Sept. 1770 (D)	25
XI.	Betje Wolff aan Mr. H. Noordkerk, 10 Oct. 1770 (D)	30
XII.	Betje Wolff aan Dr. Maarten Houttuyn, 19 Oct. 1770 (DN)	33
XIII.	Betje Wolff aan Mr. H. Noordkerk, 30 Oct. 1770 (D)	42

XIV.	Betje Wolff aan Mr. H. Noordkerk, 21 Nov. 1770 (D)	45
XV.	Betje Wolff aan Mr. H. Noordkerk, 14 Dec. 1770 (D)	47
XVI.	Zendbrief Elisabeths aan Cornelius (C. Loosjes). Na 25 Juni 1770 (D)	50
XVII.	Betje Wolff aan Mr. H. Noordkerk, 1 Jan. 1771 (D)	59
XVIII.	Betje Wolff aan Mr. H. Noordkerk, 19 Febr. 1771 (D)	61

		Bladz.
XIX.	Betje Wolff aan Mr. H. Noordkerk, 9 Maart 1771 (D)	62
XX.	Betje Wolff aan Mr. H. Noordkerk, 1 April 1771 (D)	64
XXI.	Betje Wolff aan Mr. H. Noordkerk, 28 April 1771 (A)	65
XXII.	Betje Wolff aan Mr. H. Noordkerk, 30 April 1771 (D)	66
XXIII.	Betje Wolff aan Mr. H. Noordkerk, 29 Mei 1771 (D)	68
XXIV.	Betje Wolff aan Mr. H. Noordkerk, 22 Juni 1771 (D)	70
XXV.	Betje Wolff aan Mr. H. Noordkerk, 19 Juli 1771 (D)	71
XXVI.	Betje Wolff aan Mr. H. Noordkerk, 8 Aug. 1771 (D)	73
XXVII.	Betje Wolff aan Mr. H. Noordkerk, 26 Aug. 1771 (D)	75
XXVIII.	Betje Wolff aan J. Tieboel, 12 Sept. 1771 (L)	76
XXIX.	Betje Wolff aan Mr. H. Noordkerk, 23 Sept. 1771 (A)	79
XXX.	Betje Wolff aan Mr. Izaäk Sweers, 28 Mei 1772 (D)	81
XXXI.	Betje Wolff aan Mr. Izaäk Sweers, 2 Juni 1772 (D)	81
XXXII.	Betje Wolff aan Mr. Izaäk Sweers, 9 Juni 1772 (D)	85

XXXIII.	Betje Wolff aan Mr. Izaäk Sweers, 14 Juni 1772 (D)	90
XXXIV.	Betje Wolff aan Mr. Izaäk Sweers, 23 Aug. 1772 (D)	90
XXXV.	Betje Wolff aan Dr. D.H. Gallandat, 23 Dec. 1773 (GH)	93
XXXVI.	Betje Wolff aan Dr. D.H. Gallandat, 17 Jan. 1774 (GH)	96
XXXVII.	Betje Wolff aan Dr. D.H. Gallandat, 14 Febr. 1774 (GH)	98
XXVIII.	Betje Wolff aan Dr. D.H. Gallandat, 3 April 1774 (GH)	106
XXXIX.	Betje Wolff aan Mr. H. Vollenhoven en echtgenoote, 17 April 1774 (L)	111
	[Foutief staat in den tekst ‘17 honderd en 17’]	
XL.	Betje Wolff aan Mr. H. Vollenhoven, 1774 (L)	116
XLI.	Betje Wolff aan Mevr. van Winter, van Merken, 3 Mei 1774 (S)	119
XLII.	Betje Wolff aan Dr. D.H. Gallandat, 5 Juni 1774 (GH)	121
XLIII.	Betje Wolff aan Dr. D.H. Gallandat, 1774 (GH)	125
XLIV.	Betje Wolff aan Willem van Orde, 3 Juli 1774	126
XLV.	Betje Wolff aan Dr. D.H. Gallandat, 19 Aug. 1774 (GH)	127
XLVI.	Betje Wolff aan Dr. D.H. Gallandat, 16 Oct. 1774 (GH)	133

		Bladz.
XLVII.	Betje Wolff aan Dr. D.H. Gallandat, 20 Nov. 1774 (GH)	141
XLVIII.	Betje Wolff aan Dr. D.H. Gallandat, 12 April 1775 (GH)	146
XLIX.	Betje Wolff aan Mevr. van Winter, van Merken, 12 April 1775 (S)	148
L.	Betje Wolff aan Dr. D.H. Gallandat, 25 Juli 1775 (GH)	151
LI.	Betje Wolff aan Dr. D.H. Gallandat, 26 Nov. 1775 (GH)	152
LII.	Betje Wolff aan J.E. Grave, 27 Juni 1776 (A)	154
LIII.	Betje Wolff aan J.E. Grave, 12 Juli 1776 (A)	156
LIV.	Aagtje Deken aan Betje Wolff, 1776 (A)	157
LV.	Betje Wolff aan Aagtje Deken, 4 Aug. 1776 (A)	160
LVI.	Betje Wolff aan J.E. Grave, 7 Aug. 1776 (A)	166
LVII.	Betje Wolff aan Mr. G.G.G. van der Mieden, 5 Aug. 1776	167
LVIII.	Betje Wolff aan J.E. Grave, 15 Aug. 1776 (A)	168
LIX.	Betje Wolff aan J.E. Grave, 31 Aug. 1776 (A)	172
LX.	Betje Wolff aan den heer en mej. Grave, 6 Sept. 1776 (A)	178
LXI.	Betje Wolff aan den heer en mej. Grave, 14 Oct. 1776 (A)	179

	[Foutief staat in den tekst 16 Oct.]	
LXII.	Betje Wolff aan den heer en mej. Grave, 16 Oct. 1776 (A)	180
LXIII.	Betje Wolff aan J.E. Grave, 26 Oct. 1776 (A)	182
LXIV.	Betje Wolff aan J.E. Grave, 24 Nov. 1776 (A)	183
LXV.	Betje Wolff aan J.E. Grave, 28 Dec. 1776 (A)	186
LXVI.	Betje Wolff aan Mevr. van Winter, van Merken, 2 Jan. 1777 (S)	190
LXVII.	Betje Wolff aan J.E. Grave, Jan. 1777 (A)	194
LXVIII.	Betje Wolff aan J.E. Grave, 24 Jan. 1777 (A)	198
LXIX.	Betje Wolff aan J.E. Grave, 8 Febr. 1777 (A)	203
LXX.	Betje Wolff aan J.E. Grave, 5 Maart 1777 (A)	206
LXXI.	Betje Wolff aan J.E. Grave, 23 Mei 1777 (A)	211
LXXII.	Betje Wolff aan Joost Gerard Kist, 23 Mei 1777 (K)	212
LXXIII.	Betje Wolff aan J.E. Grave, 5 Juni 1777 (A)	215
LXXIV.	Betje Wolff aan J.E. Grave, 30 Juli 1777 (A)	216

		Bladz.
LXXV.	Betje Wolff aan? 1777 (RA)	217
LXXVI.	Betje Wolff aan J.E. Grave, 21 Sept. 1777 (A)	218
LXXVII.	Betje Wolff aan J.E. Grave, 26 Sept. 1777 (A)	219
LXXVIII.	Aagtje Deken aan J.E. Grave, 26 Sept. 1777 (A)	220
LXXIX.	Aagtje Deken aan J.E. Grave, 29 Oct. 1777 (A)	221
LXXX.	Betje Wolff aan J.E. Grave, 29 Oct. 1777 (A)	222
LXXXI.	Betje Wolff aan J.E. Grave, 13 Nov. 1777 (A)	222
LXXXII.	Aagtje Deken aan J.E. Grave, 13 Nov. 1777 (A)	223
LXXXIII.	Betje Wolff aan J.E. Grave, 23 Nov. 1777 (A)	224
LXXXIV.	Aagtje Deken aan J.E. Grave, 31 Dec. 1777 (A)	226
LXXXV.	Aagtje D. en Betje W. aan J.E. Grave, zijne vrouw en zuster, 30 Jan. 1778 (A)	227
LXXXVI.	Aagtje Deken aan J.E. Grave, 5 Mei 1778 (A)	229
LXXXVII.	Aagtje Deken aan J.E. Grave, 19 Mei 1778 (A)	230
LXXXVIII.	Betje Wolff aan J.E. Grave, zijne vrouw en zuster, 20 Sept. 1778 (A)	230
LXXXIX.	Aagtje Deken aan J.E. Grave, 6 Febr. 1779 (A)	231
XC.	Betje W. en Aagtje D. aan J.E. Grave, 27 Juni 1779 (A)	233
XCI.	Betje W. en Aagtje D. aan J.E. Grave, zijne vrouw en zuster.? (A)	234

XCII.	Aagtje Deken aan J.E. Grave? (A)	235
XCIII.	Betje Wolff aan G. van Nymegen en echtgenoote, 12 Juli 1779 (DN)	236
XCIV.	Betje Wolff aan G. van Nymegen en echtgenoote, 10 Aug. 1779 (DN)	238
XCV.	Betje Wolff aan G. van Nymegen en echtgenoote, 19 Sept. 1779 (DN)	239
XCVI.	Aagtje Deken aan G. van Nymegen en echtgenoote, 18 Sept. 1779 (DN)	240
XCVII.	Betje Wolff aan G. van Nymegen en echtgenoote, 9 Dec. 1779 (DN)	241
XCVIII.	Aagtje Deken aan de Wed. Dóll, 14 Dec. 1779 (L)	242

		Bladz.
XCIX.	Aagtje Deken aan G. van Nymegen en echtgenoote, 27 Maart 1780 (DN)	243
C.	Betje Wolff aan Govert Jan van Rijswijk? (F)	245
CI.	Aagtje Deken aan Govert Jan van Rijswijk 26 Sept. 1780 (F)	245
CII.	Betje Wolff aan Magd. Greeger,? (BL)	247
CIII.	Aagtje Deken aan Magd. Greeger, 3 Mei 1781 (BL)	249
CIV.	Betje Wolff aan Magd. Greeger, 3 Mei 1781 (BL)	250
CV.	Betje Wolff aan Magd. Greeger,? (BL)	251
CVI.	Betje Wolff aan Christiaan van Nissen en Magd. Greeger, 24 Juni 1781 (BL)	252
CVII.	Aagtje Deken aan M. van Nissen, Greeger, 30 Sept. 1781 (BL)	253
CVIII.	Aagtje Deken aan M. van Nissen, Greeger, Na 30 Sept. 1781 (BL)	254
CIX.	Aagtje Deken aan M. van Nissen, Greeger, 23 Oct. 1781 (BL)	255
CX.	Betje Wolff aan den heer en mejuffr. van Nissen, Greeger, 3 Nov. 1781 (BL)	258
CXI.	Aagtje Deken aan een predikant te Haarlem,? (D)	260
CXII.	Aagtje Deken aan Mr. H. Vollenhoven, 24 Maart 1784 (L)	262
CXIII.	Betje Wolff aan mejuffr. Schiere, 24 Oct. 1784 (AL)	264

CXIV.	Betje Wolff aan mejuffr. Schiere, 24 Jan. 1785 (AL)	266
CXV.	Betje Wolff aan Agge Roskam Kool, 14 Febr. 1785 (K)	267
CXVI.	Betje Wolff aan mejuffr. Schiere, 17 Febr. 1785 (AL)	269
CXVII.	Betje Wolff aan mejuffr. Schiere, 23 April 1785 (AL)	269
CXVIII.	Betje Wolff aan mejuffr. Schiere, 10 Oct. 1785 (AL)	271
CXIX.	Aagtje Deken aan mej. Siebolts, Schiere, 10 Oct. 1785 (AL)	272
CXX.	Aagtje Deken aan mej. Siebolts, Schiere,? (AL)	273
CXXI.	Betje Wolff en Aagtje Deken aan A. Loosjes. Pz., 4 Nov. 1785 (L)	275
CXXII.	Betje Wolff aan Jacoba Adriana Busken, 17 Oct. 1786 (GH)	279
CXXIII.	Betje Wolff aan Isaac van Cleef, 28 Febr. 1787 (A)	282
CXXIV.	Betje Wolff aan mej. J.A. Busken, 27 Mei 1787 (GH)	283

		Bladz.
CXXV.	Betje Wolff aan C. van Nissen en echtgenoote, 3 Juli? (AL)	286
CXXVI.	Aagtje Deken aan C. van Nissen en echtgenoote,? (AL)	287
CXXVII.	Betje Wolff aan de provisioneele Representanten van het volk van Holland, 8 Juli 1795 (RA)	289
	Met antwoord hierop aan Betje Wolff, 5 Nov. 1795	291
CXXVIII.	Betje Wolff aan J.A. Huet, Busken, Aug. 1798 (?) (GH)	292
CXXIX	Betje Wolff aan J.A. Huet, Busken, 28 Sept. 1798 (GH)	295
CXXX.	Betje Wolff aan de echtgenoote van een vriend in Trévoux (L)?	298
CXXXI.	Aagtje Deken aan den Burger-Boekverkooper Volkert van der Plaats	300
CXXXII.	Betje Wolff en Aagtje Deken aan onze welbeminde broeders en zusters in de vryheid die zig te Leeuwarden bevinden [zomer van 1798] (AL)	301
CXXXIII.	Aagtje Deken aan mej. Huet, Busken, Maart 1799 (GH)	312
CXXXIV.	Aagtje Deken aan mej. Huet, Busken, 15 Mei 1799 (GH)	315
CXXXV.	Betje Wolff aan de wed. J. Dóll, 27 Juni 1799 (L)	317

CXXXVI.	Betje Wolff aan Ds. S. Th. Huet, 2 Aug. 1799 (GH)	318
CXXXVII.	Betje Wolff aan de wed. J. Dóll, 19 Aug. 1799 (L)	320
CXXXVIII.	Aagtje Deken aan de wed. J. Dóll, 29 Aug. 1799 (L)	322
CXXXIX.	Betje Wolff aan de wed. J. Dóll, 9 Sept. 1799 (L)	322
CXL.	Betje Wolff aan de wed. J. Dóll, 14 Oct. 1799 (L)	323
CXLI.	Betje Wolff aan de wed. J. Dóll, 16 Oct. 1799 (L)	325
CXLII.	Betje Wolff aan Etienne Luzac, 31 Oct. 1799 (A)	326
CXLIII.	Betje Wolff aan Mr. H. Vollenhoven, Jan. 1800 (L)	327
CXLIV.	Betje Wolff aan J.W. Bingley, 27 Jan. 1800	329
CXLV.	Aagtje Deken aan de wed. J. Dóll, 28 Jan. 1800 (L)	330
CXLVI.	Betje Wolff aan de wed. J. Dóll, 28 Jan. 1800 (L)	331
CXLVII.	Betje Wolff aan Mr. H. Vollenhoven, 29 Jan. 1800 (L)	332
CXLVIII.	Aagtje D. aan Mr. H. Vollenhoven, 9 Febr. 1800 (L)	334
CXLIX.	Aagtje D. aan Ds. Huet en echtgen. 17 Maart 1800 (GH)	337
CL.	Betje Wolff aan Mr. H. Vollenhoven, 23 Maart 1800 (L)	339

		Bladz.
CLI.	Betje Wolff aan de wed. J. Dóll, 3 Mei 1800 (L)	342
CLII.	Aagtje D. en Betje W. aan Mr. H. Vollenhoven, 13 Juni 1800 (L)	343
CLIII.	Aagtje Deken aan den hoogl. J.W. te Water, 15 Juni 1800 (GH)	346
CLIV.	Aagtje Deken aan Mr. H. Vollenhoven, 24 Juni 1800 (L)	349
CLV.	Aagtje Deken aan mej. Huet, Busken, 2 Aug. 1800 (GH)	352
CLVI.	Aagtje Deken aan A. Loosjes Pz. (Ná Oct. 1799)	354
CLVII.	Betje Wolff aan Mr. H. Vollenhoven (zonder datum) (L)	356
CLVIII.	Betje Wolff aan Mr. H. Vollenhoven 15 Aug. 1800 (L)	357
CLIX.	Betje Wolff aan Mr. H. Vollenhoven 20 Aug. 1800 (L)	358
CLX.	Betje Wolff aan Mr. H. Vollenhoven 14 Oct. 1800 (L)	359
CLXI.	Aagtje Deken aan de wed. J. Doll, 3 Nov. 1800 (L)	360
CLXII.	Betje Wolff aan de wed. J. Doll, 7 Dec. 1800 (L)	361
CLXIII.	Aagtje Deken aan de wed. J. Doll, 8 Dec. 1800 (L)	363
CLXIV.	Aagtje Deken aan Mr. H. Vollenhoven 1800 (L)	365
CLXV.	Aagtje Deken aan Mej. Huet, Busken, 8 Jan. 1801 (GH)	367

CLXVI.	Betje Wolff aan Mr. H. Vollenhoven, 23 Jan. 1801 (L)	369
CLXVII.	Aagtje Deken aan Mr. H. Vollenhoven, 23 Jan. 1801 (L)	371
CLXVIII.	Aagtje Deken aan mej. C.L. Kist, Stavorinus, 28 Maart 1801 (K)	372
CLXIX.	Aagtje Deken aan mejuff. Huet, Busken, 31 Mei 1801 (GH)	374
CLXX.	Betje Wolff aan J.H. van der Palm, 3 Aug. 1801 (N. Beets)	373
CLXXI.	Aagtje Deken aan Ds. Huet en echtgenoote, 4 Sept. 1801 (GH)	379
CLXXII.	Aagtje Deken aan de wed. J. Dóll, 9 Sept. 1801 (L)	380
CLXXIII.	Aagtje Deken aan de wed. J. Dóll, 22 Sept. 1801 (L)	382
CLXXIV.	Aagtje Deken aan Mr. H. Vollenhoven 13 Nov. 1801 (L)	383
CLXXV.	Aagtje Deken aan Mr. H. Vollenhoven 16 Nov. 1801 (L)	385

		Bladz.
CLXXVI.	Aagtje Deken aan Mr. H. Vollenhoven 1801 (L)	387
	Betje Wolff aan Mr. H. Vollenhoven 1801 (L)	389
CLXXVII.	Aagtje Deken aan Mr. H. Vollenhoven 1 Dec. 1801 (L)	391
CLXXVIII.	Aagtje Deken aan de wed. J. Dóll, Dec. 1801 (L)	392
CLXXIX.	Aagtje Deken aan A. Loosjes Pz. 22 Jan. 1802 (DH)	393
CLXXX.	Aagtje Deken aan A. Loosjes Pz. 14 Febr. 1802 (DH)	395
CLXXXI.	Aagtje Deken aan A. Loosjes Pz. 20 Febr. 1802 (DH)	395
CLXXXII.	Betje Wolff aan Mr. M.C. van Hall, 29 Juni 1802	396
CLXXXIII.	Betje Wolff aan de wed. J. Dóll, 28 Juli 1802 (L)	397
CLXXXIV.	Aagtje Deken aan de wed. J. Dóll, 3 Sept. 1802 (L)	399
CLXXXV.	Aagtje Deken aan de dochter van de wed. J. Dóll, 9 Sept. 1802	400
CLXXXVI.	Aagtje Deken aan den Heer (?) 30 Maart 1801	401
CLXXXVII.	Aagtje Deken aan A. Loosjes Pz., 31 Maart 1803 (D)	402
CLXXXVIII.	Aagtje Deken aan A. Loosjes Pz., 10 Mei 1803 (D)	403
CLXXXIX.	Betje Wolff aan Mr. M.C. van Hall, 8 Oct. 1803	403
CXC.	Aagtje Deken aan de wed. J. Dóll, 4 Jan. 1804 (L)	404

CXCI.	Aagtje Deken aan de wed. J. Dóll, 19 Jan. 1804 (L)	406
CXCII.	Aagtje Deken aan de dochter der wed. J. Dóll, 28 Juni 1804 (L)	410
CXCIII.	Aagtje Deken aan den Heer Schoon, 6 Oct. 1804 (D)	412
CXCIV.	Aagtje Deken aan D. du Mortier, 23 Oct. 1804 (L)	413
CXCV.	Aagtje Deken aan Mr. M.C. van Hall, 5 Nov. 1804	414
A.	De wed. v. Crimpen, Teerlink aan Mr. M.C. van Hall, 3 Nov. 1804 (L)	415
B.	De wed. v. Crimpen, Teerlink aan Mr. M.C. van Hall, 14 Nov. 1804 (L)	416
C.	De wed. v. Crimpen, Teerlink aan Mr. M.C. van Hall, 21 Nov. 1804 (L)	417

Naamregister.

Abbé l', bl. 93;
Abisag, bl. 33 n. 2; 44; 46; 48; 49; 50;
Absalon, bl. 58;
Achilles, bl. 41;
Addison, bl. 209;
Adonia, bl. 44; 49;
Alewijn, Mr. Frederik, bl. 12 n.2; 23 n. 1; 51; 73; 88;
Alewijn, Dirk, bl. 51 n. 2;
Allart, Johannes, bl. 233; 238 n. 1; 239;
'Altijd wel', bl. 40 n. 1; 71;
Amijs, Abraham, bl. 29, n. 1;
Arkenbout, Martinus, bl. 126 n. 3;
Armiaan, (zie Amijs).
Arnolds, (lees: Jan Arnold) bl. 388; 389;

Baäl, bl. 77 n. 2;
Baane, Fransje, bl. 279 n. 2; 285; 355;
Baane, Jan Corn., bl. 279 n. 2;
Baars, bl. 367;
Babilon, bl. 46;
Backhuizen, bl. 331;
Baert, Jacoba, bl. 279 n. 1;
Bag, bl. 155; 157;
Baltes, Frans, bl. 34, n. 1;
Barnaart, Hester, bl. 260 n. 1;

Barueth, bl. 110; n. 4; 122 n. 2; 126 n. 2;
Beaufort, Mr. W.H. de, bl. 147 n. 1;
Beeck, Catharina Johanna van, bl. 110 n. 5; 262 n. 1;
Beeldsnyder, Gerardus Johannes, bl. 217, n. 1;
Beemster Kermis, bl. 44 n. 1;
Beets, Nicolaas, bl. 389;
Bekker, Christina, bl. 7 n. 1; 288 n. 1;
Bekker, Jan, bl. 70 n. 1; 105 n. 1; 141; 213;
Bel, Jacoba Adriana, bl. 261 n. 1;
Bélisaire, bl. 26;
Bellamy, Jacobus, bl. 279 n. 2;
Benhadad, Koning van Syrië, bl. 52, n. 1;
Bergen, bl. 43 n. 4;
Berkhey, le Frank van, bl. 193; 197; 200 n. 1; 207 n. 1;
Bernard, Madame, bl. 79;
Best, Cootje, bl. 138; 141;
Bethlemiter, bl. 52;
Beyeren, Cootje van, bl. 135; 204;
Bickers, bl. 134;
Bielfeld, bl. 47 n. 2; bl. 49;
Bierens, bl. 359; 365;
Bingley, J. Ward., bl. 329;
Blaauwpot, Mej., bl. 255;
Blekking & van Houten, bl. 93;
Blom, Corn. bl. 67 n. 3;
Blydenbergh, Willem, bl. 51 n. 3;
Boddaert, P., bl. 97 n. 1;
Bodegraaf, van, bl. 67 n. 4; 69; 71 n. 1;
Boogaert, Mr. Paulus, Burgemeester van Rotterd., Heer van Alblasserdam, bl. 14 n. 1; 28; 31 n. 3;
Boon, bl. 135;
Bodisco, Martinus, bl. 395;
Bondt, Alida Pauline, bl. 414 n. 1;
Bonnaparte, (lees: Bonaparte) bl. 344; 363; 367;
Bosch, van den, Cornelis, bl. 240;
Bosson de, bl. 220;

Boudrie, bl. 43 n. 2;
Beaudrie, Johanna, bl. 211;
Bourignon, Antoinette de, bl. 52 n. 2;
Brahé, J.J. bl. 44 n. 2;
Brand, bl. 148;
Brand, Juffr. bl. 124;
Brave, W., bl. 405;
Bregge, Echtgenoote van den Rem. Pred. P.v.d. Breggen Pauw, bl. 414.
Brooke, Henry, bl. 49 n. 2.
Bruggen, van, bl. 98; 111; 140; 145; 214;
Bruinings, Daniël, bl. 73;
Brunswijk, Hertog van, bl. 285 n. 3;
Burman, bl. 73; 91 n. 1; 130; 145;
Busken, Conrad Rutger, bl. 107 n. 2; 110; 279 n. 1;
Busken, Jacoba Adriana, bl. 279 n. 1;
Busse, Petrus van den, bl. 53 n. 1.
Busserus, Hendrik, bl. 213 n. 2;
Bussingh, Jan Willem, bl. 27 n. 3;
Buurt, Ds. bl. 129; N.N.D. bl. 132;
Bydorp, bl. 191 n. 1;

Calkoen, bl. 107 n. 3;
Canter, Jhr. J.P.A. van, bl. 151; 353 n. 1;
Cantisiaanen, bl. 388; Aagtjes spelling van volgelingen van Kant;
Carelius, M.L. gehuwd met Griethuizen 186; 188;
Carman, bl. 213;
Carman, Wed. Pieter 218 n. 1;
Carter, Miss, Elisabeth, bl. 86;
Cartesiaansche, de Japon, bl. 57 naar Cartesius.
Cats, bl. 41;
Claessen, Johannes, bl. 108 n. 1.
Cleef, Isaäc van, bl. 282 n. 1; 285; 287; 396;
Clio, 323;
Cocciaans, bl. 210 n. 1;
Corneille, bl. 86; 209;

Corps, bl. 93;
Correvon, Seigneux de, bl. 27 n. 1;
Corver; bl. 135; 329 n. 1;
Coudère, Mevr. bl. 130;
Couperus, Pieter Theodoor, Ds., bl. 28 n. 3; 34 n. 5; 67; 69; 71; 78; 83;
Craig, Leven van Jezus, bl. 24; 33; 43; 50; 108; 128; 135; 183; 186, n. 1;
Crimpen, Adriaan van, 288 n. 1; 358;
Crimpen, Teerlinck, Wed. A. van, bl. 7 n. 1; 261 n. 1; 391; 396; 399; 402;
Cupido, bl. 41;

Dam van Noordeloos, van, (zie Noordeloos).
Daniël, bl. 44;
David, bl. 41; 44; 104 n. 1. David miggel 346; 367;
Decambon, Mevrouw, bl. 30 n. 3;
Deken, A. bl. 160 n. 1;
Descartes, bl. 205;
Dieu, Daniël de, bl. 130 n. 1; en bl. XLVIII.
Doeveren, van, Prof. bl. 131;
Dóll, wed. Jan, bl. 242 n. 1;
Dóll, Hendrik en Jan, bl. 332; 345; 392;
Doornbosch, bl. 236;
Doper, de, (Loosjes), bl. 86;
Dortsma, (Ds. Barueth) bl. 126, n. 2; 129; 145;
Dutje, bijnaam van Mej. Nissen Greeger; bl. 266 n. 1;
Dyck, van, bl. 208;
Dyliaansch, naar v. Deyl, brillenslijper, bl. 78 n. 2; 175; 177 n. 1;

Echauzier [lees: Eschauzier] Samuel, bl. 123, n. 3;
Endeemaar, bl. 153;
Engelman, Dr. bl. 95; 102 n. 2; 106; 213 n. 1; 225 n. 2; 226;
Engert, bl. 217; 220; 223; 232;
Epicurus, bl. 37; 38, n. 1;

Erasmus, bl. 109; 122;
Ernst, bl. 153;
Everwyn, Dr., bl. 407;
Ezegiël [lees: Ezechiël], bl. 208;

Flaas, bl. 239;
Fontaine, bl. 209;
Fontenelle, Bernard le Bovier, bl. 79; 122; 123 n. 1; 193;
Fontenoy, bl. 43 n. 3;
Fool of quality, the, bl. 49 n. 2;
Foreest, van, bl. 135;
Foreest van, Jonkvr. Agatha van, bl. 137 n. 1;
Foreest, Jhr. Nanning van, bl. 137 n. 1;
Forelli, Mevr., bl. 130;
Formey, Jean Henri Samuel, bl. 122 n. 3;
Foster, James, bl. 139, n. 3.
Fremery, Mr. Jan de, bl. 394;

Grallandat, bl. 106;
Gallandat Huet, (zie Huet).
Gargon, bl. 61 n. 1;
Garick, (lees: Garrick), bl. 75;
Geesteranus, Aletta, bl. 51 n. 4;
Geesteranus, Arnold Ds., bl. 145 n. 1;
Gellert, C.F. bl. 154 n. 1;
Genlis, Mevr. de, bl. 400;
Germanicus (gedicht van Mevr. van Winter van Merken), bl. 193 n. 1;
Geuns, Matthias van, bl. 395;
Gleichman, Mr. J., bl. 359;
Goens, Ryckhof Michaël van, bl. 147, n. 1; 156;
Gorter, bl. 335;
Gorter, David de, bl. 151 n. 1; 153 n. 2; 188;
Graaf, Albert Teeuw de, bl. 218;
Graafland, bl. 134;
Grandison, bl. 335;

Grashuis, Dr. Johannes, bl. 21; 34 n. 2; zie verder mijne Inleiding bl. XIII, XIV en XIX;
Grashuis, Tjaart, bl. 230;
Grave, Jan Everhard, bl. 154 n. 1; 156;
Greeger, Magdalena, bl. 247 n. 1;
Griethuizen, M.L., geb. Carelius, bl. 184 n. 1; 227;
Groe, Ds. van der, bl. 241 n. 1;
Groenia, Petrus, bl. 341, n. 2;
Gromme, Willem David, bl. 212 n. 1;
Grotius, bl. 39 n. 1; 42; 109; 122; 124; 134; 145;
Grouw, Gerbrands van, bl. 238 n. 2;
Grouw, wed. van, bl. 243; 244;
Guépin, bl. 26, n. 4;

Habbema, Joh. bl. 146 n. 2;
Haersolte, J.W.S., bl. 335;
Halbertsma, bl. 247 n. 1;
Hall, Floris Adriaan van, bl. 359 n. 1; 389; 391; 393; 396; 400;
Hall, Maurits Cornelis van, bl. 328; 335; 345; 358; 365;
Hals, Frans, bl. 88; 203; 208; 209;
Hansje, bl. 47 n. 1; 206;
Hartman, B. van Groningen, bl. 395;
Hartman, Pieter, bl. 243 n. 1; 244;
Hazaël, bl. 52 n. 1;
Heckers, bl. 91;
Helbach, Veltcamp, J.C., bl. 275 n. 2;
Helvetius, Claude Adrien, bl. 110 n. 2;
Hemert, van, Pauius, bl. 73;
Hendrik, [le Henriade], bl. 36 n. 1;
Hennert, Haverkamp, mevr., bl. 191;
Hennert, Johan Frederik, bl. 183 n. 1; 206; 223;
Henry, bl. 322 n. 1;
Herfst, Mynh. en Mevr., bl. 252;
Herman van Unna. Laatste vertaalwerk van Betje Wolff, bl. 418;

Hermon, bl. 56;
Heussen, H.F. van, bl. 11 n. 3;
Hoëvell, Baron van, bl. 211 n. 2;
Hofstede, Dr. Petrus, bl. 26 n. 1; 122; n. 2; 146. n. 2; bl. 147 n. 3; 161 n. 1; 237 n. 2;
Hollebeek, (E.), bl. 4 n. 1; 103; 213;
Homerus, bl. 209;
Hooft, bl. 134;
Horatius, bl. 209;
Horst, Klaas van den, bl. 395;
Houttuyn, Adrianus, bl. 194 n. 1;
Houttuyn, Dr. Maarten, oudste zoon van Dr. Willem Houttuyn, bl. 28; 33 n. 1; 35 n. 2; 86; 93; 194;
Howe Anna, uit Richardsons roman, bl. 335;
Huet, Gallandat, Dr. J.A. bl. 93 n. 1; 346 n. 1;
Huet, Gallandat, Mr. R.H.J., bl. 93 n. 1;
Hulshof, A., bl. 27; het Hulshofze geloof, bl. 201; 337; 347;
Hultmann, C.G., bl. 335;
Hurgronge, Mevrouw bl. 32 n. 1;
Huygens, 77 n. 3;

Imhoff, bl. 335; 341; 345;
Indibilis, bl. 69;
Ismene, bl. 69;

Jacob en Rachel, (Veldzang), bl. 67 n. 5;
Jacoba van Beieren, bl. 125 n. 1;
Jager, Dr. A. de, bl. 33. n. 1;
Jagt, Gerrit v.d., bl. 58 n. 1; 153 n. 1; 189 n. 1; 288;
Jantjes, Maartje, bl. 229 n. 1;
Joab, bl. 58;
Joly, Marie, bl. 95 n. 1;
Joris Lubbertze, bl. 83;
Jorissen, Dr. Theodorus, bl. 7. n. 2; 121 n. 1; 154 n. 1; 157 n. 1; 191 n. 2;

Julie, bl. 39;
Juvenaal, bl. 75;

Kamerling, W., bl. 413 n. 1;
Kant, bl. 341; 390;
Karel Eduard, bl. 42 n. 2.
Karreman, lees Carmans, bl. 221;
Kayser, Mr. Corn., bl. 56 n. 1;
Kayser, Wynanda Maria Wilhelmina, bl. 56 n. 1;
Kinker, Mr. Johannes, bl. 390;
Kist, Joost Gerard; 211 n. 3; 212 n. 2; 362;
Kist, Anthonie, bl. bl. 148; 212 n. 2; 221 n. 2; 333;
Klinkhamer, Elisabeth Christina, bl. 404;
Knodsenburg, bl. 71;
Knuttel, Dr. W.P.C., bl. 147 n. 1;
Koker, bijnaam voor Grave, den Suikerkoker, bl. 231;
Koker, Alida de, bl. 240;
Koker, G. de, bl. 236; 240 n. 1;
Kool, Jacob bl. 359;
Kool, Mevrouw, bl. 365; 385;
Kool, Agge Roskam, bl. 236; 240; 267;
Kool, Neeltje R., bl. 267 n. 2; 351;
Kops, Maria Susanna, bl. 260 n. 1;
Kops, Philip, bl. 260 n. 1;
Kops, Jan 394; 395;
Kruyningen, Baron van, bl. 49 n. 1;

Lecke, bl. 129;
Leeuwen van, bl. 153 n. 4;
Leeuwenstein, wed., bl. 406;
Leibnitz, bl. 78 n. 1;
Leviatan, bl. 56;
Leyden, Frederik van, bl. 328; 335; 345; 353;
Leyden, Mevr. van, bl. 397;
Locke, John, bl. 139 n. 2;
Loosjes, A. Pz., bl. 275 n. 1; 279 n. 2; 354 n. 2; 395;

Loosjes, Cornelis, bl. 12 n. 1; 32; 43; 44; 46; 68; 73; 77 n. 2; 82; 83; 84; 88; 101; 113; 128 n. 1; 355;
Loosjes, Mr. Jacobus, bl. 279 n. 2;
Loosjes, Petrus, bl. 395;
Lublink de Jonge, Joannes, bl. 389; 390;
Luther, de mannen van, bl. 221;
Luzac, Etienne, bl. 326;
Lijst der werken van Betje Wolff en Aagtje Deken, bl. 348 en 349;

Mahomet, bl. 31 n. 1; 36; 48;
Maintenon, de, bl. 88;
Maisonet, Ds., bl. 105;
Marck, F.A. van der, bl. 146 n. 1;
Marmontel, Jean François, bl. 26 n. 5; 103 n. 4; 109; [Zie Betje Wolffs oordeel over hem in Willem Leevend, deel V de voorrede, bl. XI].
Maupertuis, bl. 128; 135;
Mazel, 367; 401 n. 1;
Meersch, Prof. v.d., bl. 26 n. 2.
Mercier, L.S., bl. 110 n. 1;
Merken, van, Lucretia Wilhelmina, bl. 43 n. 6; 48 n. 1; 86; 104 n. 1; 119 n. 1; 201; 204; 208;
Metsner, M.E., bl. 154 n. 1;
Meulen, van der, bl. 93;
Meyer, Pieter, bl. 88, n. 1 en 2;
Michal, bl. 41;
Michel Angelo, bl. 109;
Mieden, Mevr. v.d. Mieden, Cardinaal; bl. 128 n. 3;
Mieden, Mr. G.G.G. van der, bl. 167 n. 1; 188; 206;
Mieden van Opmeer, Mr. Jan Pieter Frans v.d., bl. 44 n. 1; 135;
Milton, bl. 209;
Modderman, bl. 48;
Modderman, bl. 390;
Moes, E.W., bl. 154, n. 1;

Moes, Pauline, geb. Scholten, bl. 154 n. 1;
Molenaar, Mr. Pieter Pasmooy, bl. 56 n. 1.
Molière, bl. 209;
Montesquieu, bl. 107 n. 1; 139;
Moor, de, Mevrouw, bl. 28; 69; 73; 76 n. 1; 83; 84; 92; 124;
Moor van Immerzeel, Mr. Bartholomeus de, bl. 28 n. 2; 34 n. 6; 44; 64 n. 1; 120;
Mortier, D. du, 413;
Muller, Dr. Abraham, bl. 97 n. 2;
Muller, Dr. J.W., bl. 243 n. 2; 321 n. 1;
Munnikemolen, Ds., bl. 74.
Musschenbroek, Petrus van, bl. 167 n. 2;
Muuz, bl. 238; 244;

Nahuis, Dr. Alexander Petrus, bl. 27 n. 2;
Neude, bl. 286;
Neufville, Christine Leonora de, bl. 42 n. 1; 84; 89; 208;
Newton, bl. 64; 75; 101; 109;
Neytz, mej. bl. 135;
Niëvri, bl. 135;
Nissen, Christiaan van, bl. 247 n. 1;
Noordeloos, Mr. Jacob van Dam van, bl. 33 n. 1; 236, n. 2;
Noordkerk, Mr. H. bl. 1 n. 1; 34 n. 3; 87;
Noozeman, Mevrouw [lees: Nozeman], bl. 401;
Nozeman, Corn. bl. 26 n. 3; 34 n. 4; 43; 109;
Nymegen, Elias van, bl. 259 n. 3;
Nymegen, Gerrit van, bl. 236 n. 1; 239; 240 n. 2;
Nymegen, Salomon van, bl. 259 n. 3;

Oeveren, Cees van, bl. 237; 241;
Ofir. Het goud van Ophir, bl. 52 n. 5;
Ollefen Caspers, W. van, bl. 283 n. 1;
Ollefen, Lieve van, bl. 261 n. 1;
Oosterbaan, Krijne, bl. 29 n. 1;
Orde, Willem van, bl. 126 n. 1; 229 n. 2;
Orleans & Gabelbaan, bl. 83 n. 1;

Orme, Ds. de l', bl. 50;
Orpa, bl. 33; bl. 44;
Os, Catharina, bl. 51 n. 6;
Os, Willem van der, bl. 110 n. 1;
Overdorp, bl. 355 n. 1;

Pauw, Pieter v.d. Breggen, bl. 411;
Palm, Johannes Henricus v.d., bl. 389;
Paulus, Pieter, bl. 344;
Peereboom, Dr. Cornelis, bl. 51 n. 6;
Pelagius, bl. 139;
Perponcher, Mr. C. de, commissaris-politiek, bl. 11 n. 1;
Pindarus, bl. 209;
Pit, bl. 344; 363;
Plato, bl. 136;
Poiret, Pierre, bl. 52 n. 3; 54;
Pontus, bl. 54;
Ploos van Amstel, C., bl. 77 n. 1; 337 n. 1; 389; 390;
Pope, bl. 45; 64; 74 n. 1; 86; 149; 209;
Post, Elisabeth Maria, bl. 332 n. 1; 355 n. 1;
Pot, Gerrit en Willem v.d., bl. 239 n. 4;
Potter, bl. 208;
Pypenburg [Gouda], bl. 46; de Pypenburgers, 84;
Pythagoras, bl. 203;

Quack, Mr. H.P.G., bl. 321 n. 3;
Quichot, the spiritual Don. bl. 150 n. 1;

Raadwyk, bl. 46; 83;
Rachel, bl. 204;
Racine, bl. 209;
Rademacher, Boogaert, Mevrouw, bl. 24; 60 n. 1; 73;
Rademacher, Regent tot Middelburg, bl. 14n. 1; 23 n. 2; 28; 31 n. 2;
Raff, J.G., bl. 233 n. 1; 242 n. 2;
Ragoutin, bl. 106; 121;

Ravanel, bl. 285;
Reigersbergen, Maria van, bl. 145 n. 1;
Reinhard, Franz Volkmar, bl. 321 n. 2;
Remmers, Johannes en Jannetie, bl. 261 n. 1;
Rendorp, bl. 117;
Rheurhoff, bl. 93; 94;
Rhyn en Dyk, bl. 46;
Ribbers, Hendrik, bl. 378 n. 2; 393 n. 1;
Ribbers, Hermanus, bl. 43 n. 1; 211 n. 2; 399; 400; 401; 406;
Rogge, Cornelis en Dr. H.C. Rogge, bl. 413;
Rooyen van H., bl. 335; 345; 389; 393; 397;
Rousseau, bl. 35; 36; 78 n. 1; 109; 122; 123 n. 2; 186; 209;
Rue, Pieter de la, bl. 60 n. 2;
Rubbens, bl. 208;
Ruiter, de, bl. 276;
Ryk, Jacob Simonsz de, bl. 138 n. 1; 148 n. 1;
Rijkman, Willem, bl. 261, n. 1;
Ryssen, wed. van en Jan van R., bl. 239 n. 1;
Rijswijk, Govert Jan van, bl. 245 n. 1;

Sai, philosoof, bl. 105;
Salome, bl. 44;
Salomon, bl. 49;
Samaritane, bl. 34 n. 1;
Santhortsche geloofsbelijdenis, bl. 84 n. 2;
Santhortsche Kerk, de, bl. 99 n. 1;
Sappho, bl. 209;
Sassighem, Jan van, bl. 124;
Saxen, Maurits van, bl. 43 n. 3;
Scharp, bl. 43;
Schenk, Jan, bl. 137 n. 1;
Scheurleer, D.F., bl. 364;
Schiere Mej., bl. 264 n. 1;
Schippers, Lotje, bl. 73; 74 n. 1; 76; 83;
Scholten, Constance, bl. 154 n. 1;
Scholten, Dr., bl. 94;

Schultens, Prof., bl. 214;
Schultz, Maria Elisabeth, bl. 82; 91; 151 n. 1; 173 n. 1;
Schutte, bl. 330;
Schuurman, Juffr. [lees: Anna Maria Schuurmans], bl. 75;
Scipio, bl. 69 n. 1; bl. 74;
Seno (Zeno), bl. 92;
Serrurier, Daniël, bl. 12 n. 3;
Seruja, bl. 52;
Seylemaker, Aagtje Gerrits, bl. 28 n. 4;
Sickenga, E.E., bl. 353 n. 1;
Siebolts of Sibolts, bl. 264 n. 1;
Silviana, bl. 128;
Sint, Annetje bl. 41 noot 1;
Smollet, bl. 150 n. 1;
Sociaans, naar Faustus Socinus; bl. 35 n. 1 204;
Socrates, bl. 43 n. 5;
Stackhouse, Engelsch predikant, bl. 24 n. 2;
Steele, bl. 89;
Steinbarth, Gotthelf Samuel, bl. 262 n. 2;
Stolke, A., bl. 26 n. 3;
Stolp, J., bl. 27 n. 4;
Sweers, Mr. Izaäk, bl. 81 n. 1; 84 n. 1;

Teerlinck, Jansje Betje als kind gestorven, bl. 8-10.
Teerlinck, Joris, bl. 7 n. 1; 288 n. 1;
Teerling, Jan, bl. 391;
Teerlink, Saartje, bl. 264 n. 2;
Tieboel, J., bl. 77;
Tillotson, bl. 36, n. 2; 43;
Timon, bl. 405 n. 2;
Tirus, bl. 56;
Tjallingius, bl. 145; 194 n. 1;

Valk, Geertruida, bl. 239 n. 2;
Velden, Brouerius v.d., bl. 342; 350; 358;
Venema, Herman, bl. 67 n. 2;

Vermandel, Willem, bl. 28 n. 5;
Verveer, Jacob en Jan, bl. 239 n. 5;
Vinckles [lees: Vinkeles], bl. 73;
Virgilius, bl. 209;
Vitringa, Ds., bl. 153 n. 3;
Vlissingen, bl. 51 n. 5;
Vloten, van, Dr. Joh., bl. 25 n. 1; 29 n. 1; 50 n. 1;
Voetius, Gysbert, bl. 210 n. 1;
Volkmar, Pieter, bl. 63;
Vollenhoven, Cornelis van Beeck, bl. 262 n. 1 345;
Vollenhoven, Jacobus van Beeck, bl. 344;
Vollenhoven, Mevrouw, bl. 218;
Vollenhoven, Mr. H., bl. 110 n. 5; 169 n. 1; 178; 197; 206; 262 n. 1; 356;
Voltaire, bl. 27; 31; 34; 35; 36; 39; 42; 186; 209;
Vondel, bl. 386;
Vos, Jan, bl. 207;
Vos, Willem de, bl. 102 n. 1;
Vredemond (Loosjes), bl. 74 n. 2;
Vijgendam, Likkersveem op den, bl. 88 e.a.
[Spotnaam voor de beoefenaars en voorstanders der Nederlandsche letteren, die in betrekking stonden tot den uitgever Pieter Meijer - zoon van Joost Meijer Adrz. - in 1745 in het boekverkoopersgilde opgenomen. *Hij woonde op den Vijgendam*. Bij de verbreeding van de Beurssteeg in 1874 werd het perceel gesloopt].
Vygh, Susanna Catharina, bl. 236 n. 1; 239 n. 2;
Vyvers, Andreas, bl. 261 n. 1;

Waardenburg, bl. 206; 225; 228;
Walcheren, (gedicht) bl. 30 n. 2; 46; 73;
Walré, van, J., bl. 275 n. 1;
Warmond bl. 398;
Warnars, Gerrit, bl. 84;
Water, Jona Willem te, bl. 346 n. 1;
Watier, Johanna Cornelia, bl. 361; Watjeer, 365 n. 1;

Weber, bl. 336; 364 n. 1;
Wenzel, A., bl. 266;
Westerhoff, Ds., bl. 32 n. 2;
Wigeri, Johannes, bl. 83; 274 n. 1;
Wigeri, Petrus, bl. 67 n. 1;
Willem V, bl. 169 n. 2; 344;
Winkelman, burgemeester, bl. 104;
Winkelman, Johanna Petronella bl. 89;
Winter, van, bl. 121; 153;
Winter, Mevr. van, geb. v. Merken, bl. 119; 138 n. 1;
Wolff, A., bl. 51 n. 4; 78 n. 3; 84; 91; 101; 102; 108; 120; 121; 123; 124; 129; 140; 149; 211 n. 1;
Wolff, Alletta, bl. 95 n. 2;
Wollstonecraft Mary, bl. 321 n. 3;

Yntema, J. Senr., bl. 77 n. 4;
Ypeij en Dermout, bl. 405;

Zeper, P., bl. 267 n. 2;
[Pier Zeeper werd te Rijnsburg gedoopt 20 Sept. 1781 door Agge Roskam Kool].
Ziesenis, bl. 361 n. 1;
Zwammerdam, [Jan Swammerdam] bl. 52 n. 4.

Bijvoegsels en verbeteringen.

Bl. 157. Onder brief LIII is uitgevallen:

Verzoek vriendlyk adres voor de inliggende, & dank in voorbaat. Ik durf onder uw oogen niet komen! dats al brieven! nu ik zal het erby laten. Zie! wat ben ik economicq.

P.S. Wat spyt het my dat gy het portret van Juffr. D.k. n niet kondt afdoen! Wy zyn (au gouverno) aan haar *kin* gebleven, ik zou haar graag eens zien; omdat zy zo wel eens een woordje kwaad van me gekakeld heeft; alleen om te zien of ik haar kon beduyen, dat ik het haar vergeef. Gaat uw zusje my niet eens in de kas kyken?

Bl. 73. Paulus van Hemert te Amsterdam, beoefenaar der wijsbegeerte, trad meermalen onder de Collegianten te Rijnsburg op.

Bl. 85. Bij noot 1:

Hij huwde de eenige dochter van Pieter Meyer, zijn ouderen collega op den Vijgendam (zie bl. 88 n. 1 en 2). Zijne weduwe gaf uitsluitend werken van Doopsgezinde auteurs uit van 1808-10. Hun zoon Pieter Meyer Waruars dreef sedert 1821 de zaak.

Bl. 130. Mr. Daniël de Dieu was Schepen van Amsterdam in 1724 en burgemeester in 1753, 't laatst in 1765.

Bl. 243 n. 1. Hartman bleef Doopsgezind leeraar te Rijp tot Dec. 1805. Hij stierf 6 Febr. 1810.

Bl. 344. Pieter Paulus, de bekende Nederlandsche staatsman, 1754-1796, die 1 Maart 1796 de eerste zitting der eerste Nationale vergadering der Bataafsche republiek opende.

Bl. 35 n. 3. 1636 *lees* 1736

Bl. 41 r. 14 v.b. geheerde *lees* geleerde

Bl. 43 r. 2 v.b. en n. 1, Ribbens *lees* Ribbers

Bl. 89 r. 15 v.b. dietje *lees* diefje

Bl. 115 r. 18 v.b. was *lees* wat

Bl. 119 r. 1 v.b. de Winter *lees* van W.

Bl. 148 r. 1 v.b. de Winter *lees* van W.

Bl. 221 r. 6 v.b. achter het woord verlangen is uitgevallen: gewagt.

Bl. 243 n. 2, Dr. M.C. Muller *lees*: Dr. J.W. Muller.

Bl. 333 r. 18 v.b. zeuzel *lees* reuzel

Bl. 364 n. 1, Scheurleur *lees* Scheurleer

Bl. 401 CLXXXVI. Deze brief had geplaatst moeten zijn tusschen CLXVIII en CLXIX - 30 Maart 1801.

Aagtje Deken

I. *(Aan Mr. H. Noordkerk.)*[1]

WelEdel Gestrenge Heer!

Het denkbeeld, dat ik van Uwel EdG. door vele raporten, maar byzonder door zeker ontschatbaar Geschrift hebbe opgevat, permitteerde my niet een ander antwoord te wachten op myne vragen als zo ene dat door de Rede gedicteerd is. UwelEds Gestrs zo vriendelyke als gegronde considerations billike ik ten vollen, ze zyn overtuigend de beste. Maar wat is het vernederend voor een redelyk schepsel Myn Heer iets in zich te ontwaren, dat ons de opvolging van dat beste moeielyk, ja - durf ik het zeggen? ondoenelyk maakt!

De snode behandeling treft my te gevoeliger om dat zy my aankomt van die Persoon met wien ik in de allervolmaakste Vriendschap geleeft hebbe, & die ik een attachement aan hare belangens getoont hebbe, dat haar moest overtuigen hoe onverantwoordelyk haar gedrag tegens my is. Ik heb maanden lang alles aangewend wat instaat konde zyn, haar te bewegen om my niet moedeloos te maken. Alles wat Vriendschap kan uitdenken schreef ik. Een

1 De met roem bekende Amsterdamsche advocaat, geb. 28 Jan. 1702, gest. 6 Nov. 1771. Begraven in de St. Bavokerk, te Haarlem. Betje wijdde hem onder den naam van ‘Aristus’ een Lierzang, 9 Maart 1766. Later een onuitgegeven dichtkundigen brief, Augustus 1766. (Eigend. Provinciaal Archief van Zeeland). Na zijn dood dichtte zij een Lijkzang ter nagedachtenis van haren onvergetelijken vriend; blz. 1-14 vóór de Lier-, Veld- en Mengelzangen (1772).
Men zie over dezen brief mijn opstel in ‘Elzevier’, Juli 1903, bl. 61-65.

veragtend stilzwygen was het antwoord. Eindelyk schryf ik om de geleende som, geen antwoord. Ik herhaal het, 't antwoord is: ‘indien ik meer brieven zond, zouden my die ongeopent worden toegezonden.’ Van de groote zaak geen een woord.

Dit & veel meer zulke ontmoetingen hebben my tot iets gebracht, dat my niet natuurlyk is, dat is, ik ben geneigt om myn rechtmatige gevoeligheid te tonen. De vriendschap heeft lange gepleit; dog, zo getergt zynde, zwygt zy eindelyk.

Ik ben echter, zie ik, Myn Heer, niet in staat iet te doen zo ik myn man niet kan persuadeeren my recht te doen, & dit is, denk ik, onmogelyk. De familie myner verongelykster heeft alle pouvoir op hem. De allerlaagste vleyeryen die ooit door een bigotte, & valschelyk fyne huishouding, aan een Geestelyken zyn besteed, zyn de reden dat ik niets kan uitvoeren. Hoef ik UwelEd. Gestr. te zeggen hoe ongelukkig een redelyk schepsel is in zulke omstandigheden? En is zulk volk niet instaat tot alles waar voor een gemoedelyk Heiden schrikken zoude? Die jonge Juffrouw en ik hebben alles verdragen, wat men van hun kan verwagten. Dog ik kreeg de schuld als haar eene veragting voor den Godsdienst hebbende ingeboezemt, die, quasi vero, een streng verbod in onze wekelykscheˆ correspondentie moest te weeg brengen, opdat wy, jongelieden, elkander niet verdorven. Met den fraayen naam van deistery of wat er op uitgaat heb ik des lange daar te boek gestaan.

Dog dewyl men zach dat ik hier aan my niet in 't minste bekreunde, gaan zy van my verhalen dat ik in Correspondentie ben met dien goddelosen denker, & dat, zo dikwyls *hy* tegen de Papen yvert, *ik* de pen gevoert hebbe. Men vond hiertoe eenigen schyn, dewyl ik zeer aanhoudent gebrouilleert was, over de approbatie, die my door den enen visitator geweigert wierd. Dit strookte zoowel met myn denken dat ik ze liet bedanken voor de eere die zy my aandeeden, my in staat kennende zo wel te schryven. Wy zetten ondertusschen onze Correspondentie voort. *'t Word door den D^{o} met veel deftigheid aan de famillie overgekakelt*. Myne Vriendin heeft, eindelyk, den moed om te zeggen, dat zy niet kan besluiten, my te abandoneeren, als niet dan goede, & eerlyke sentimenten ontfangende, en dat onze Correspondentie ontschuldig was; rakende

nog myn man, nog hare famillie. Haar jongeren Broeder, insgelyks te verstandig zynde om drie maals weeks naar d' oeffening te sloffen, is juist in die strubbeling thuis; zynde het Vacantie. Zyne zuster, zelfs in haar persoon, zeer mishandeld ziende, neemt een peerd, & vliegt na my; om my, die van dit alles niets wist, kennis te geven. Hy meld my alles, & tegelyk, dat zyn Vader in zo eene woede was tegens myne Vriendin, dat zy niet onder zyne oogen dorst komen, & dat zyne twe kwezelzusters hem geduurig al meer agiteerden. Ik resolveer, *met toestemming van myn man*, met den jongenheer mede te gaan; op hope dat ik zynen Vader (die een te braaf man is om fyn te wezen!) zoude bewegen, eens nader te willen onderzoeken wat van de zaak is. Enfin, ik ga me. Ik wende alles, dog vergeefsch aan, om de reden by hem te introduceeren; overladen met affronten, dreigementen en enige liefderyke vervloekingen, keer ik terug. Den student wordt verboden my thuis te brengen. Ik kon geen ses uuren alleen ryen, de Chais was er, hy had het myn man belooft. Ik moest weer naar huis, hy waagt het des my geen dishoneur aan te doen, die so veel voor zyn zuster had gedaan. De gevolgen zyn deze. Myne Vriendin, wilde zy door haare fyne gezusters, zeer Christelyk de harsens niet zyn ingeslagen, moest vlugten; zy vlugt by haar oudsten broeder; daar ook getrouwt.

Haar vader raakt van huis, dog de dodelyke angst & dreigementen by zyn thuiskomst (zynde hy in Groningen) doen haar, op raad van den student, resolveeren het huis te verlaten; zyn kamer te gaan betrekken, & haaren Vader aldaar op te zoeken, om, door middel van de Heeren Trip & Idzinga de zaaken te vinden. Van dit voornemen wist ik zo weinig dat ik nog dien eigen dag een paquet boeken etc. aan haar zond. Zy arriveerde hier den 20 Juli savonds 10 uuren, myn man was juist in Zuidholland. Zy verhaalt my de hele zaak. Ik tracht haar nog te bewegen om niet te gaan. Zy geeft my onder alles tot reden van haar weigering, dat de student volgen zoude & haar niet vindende, dodelyk ongerust zoude zyn; & dat zy een Brief had van den Heer Idzinga, die haar verzocht by hem te komen; hopende hy alles op haar Vader te verkrygen, wat zy wenschen konde. Ben ik te beschuldigen dat ik een nagt logement gaf aan myne vriendin, in zulke occassie? Ver-

dien ik voor het uitvaagsel der natuur uitgemaakt te worden, om dat ik met geld, & raad, & in persoon haar, myne vriendin, die verongelykt wierd, hielp? niet om haar ouders te verlaten, maar om eene duurzame vrede uit te werken? te meer, daar ik tot dien avond volmaakt onbewust was van dien desperaten pas. Zy arriveert te Groningen; juist is haren Vader vertrokken, '& den Heer Idzinga ben ik, schryft ze my, misgereist, zynde hy naar zyn Landgoed'; den Student word belet haar te volgen. Ze schryft my 11 dagen naar haar vertrek een Brief, waaruit ik moet besluiten dat ik gedupeert ben; want ik merk, dat Mynheer Idzinga nog niets van dit alles weet. Myn zwager Hollebeek,[1] juist in Groningen zynde, schryft my over de affaire. Ik raak in verwarring. Ik schryf, geen antwoord & onderwyl sta ik in huis, en door de hare allerlei smarten uit. Ja, men heeft de godloosheid om myn man wys te maken, dat ik den student geld heb aangeboden, ter uitvoering van onteerende oogmerken. Dit, Mynheer, heeft alle myne gewoone tranquilliteit vernielt! ik heb hem geld geleent, ja, dat is waaragtig; doch, *voor zyne zuster*. Hunne boosheid gaat zo verre, dat zy van my spargeeren, dat ik met een officier door ben, & daarop dat ik door myn man in Alkmaar ben vastgezet. Schoon zy weten dat beide leugen is; in de grootste slingering van gedachten zynde, hoore ik dat de Jonge Juffrouw is geretourneerd, dat zy met een jongheer uit Gron. de bruid word, dat alles in vrede is, dat zy aan onze vrinden gezegt heeft: 'ik heb Betje nu niet meer noodig; onze vrindschap is uit.' - *ik kan dat niet geloven*, ik ondersta het nader; 't is zo! hierop schryf ik dan gelyk ik vooren gemeld hebbe. & nu is reeds de tweede Post voorby, op een briev waarin myn man haar man schryft, dat ik dadelyk advis genomen had, & dat hy, nog niemand myn voornemen konde veranderen, zo het aan my staat die uit te voeren.

1 Ewaldus Hollebeek trad in den echt met de weduwe Hendrina Kist, geboren Wolff, zuster van Adrianus Wolff (1752); hij was predikant te Groningen en werd in 1762 tot hoogleeraar te Leiden benoemd (als opvolger van Alberti). Aan hem wijdde Betje Wolff een uitvoerig lofdicht 'ter gelegenheid van zyne redenvoering by d' aanvaarding van het hoogleeraar-Ampt in de Heilige Godgeleerdheid op s' Lands Hooge Schoole te Leiden. Den tweëentwintigsten November 1762.' ('Bespiegelingen over het Genoegen', bl. 168-174).

Zie daar, myn Heer, een zo beknopt verhaal als my doenelyk is van een zaak waar omtrend ik de vryheid nam UwelEd.Gestr. advis te verzoeken. Vergeef my, bid ik UwelEd.Gestr. zo veel letteren! myn hart is vol. Ik kan helaas niets uitvoeren, & ik vlei my dat UwelEd.Gestr. eene vrouw van myne jaren wel zal toestaan dat hare gevoeligheid billyk is. Zedert twee maanden heeft dit geval my zo hevig getroffen, dat myne gezontheid geknakt is; de onvoorziene slag is te grooter, ze is my door ene Vriendin toegebracht met wien ik om zo te zeggen maar één ziel één hart had, beide in smaak & in denken gelyk, beide lydende om dezelfde zaak, beide de volkomenste agting & het grootste behagen in elkandere waar voor jonge lieden vatbaar zyn. Indien iets myn man kan bewegen, zal het de melancoli zyn die my myzelf onbekend maakt; mogelyk zal er eens een oogenblik zyn dat hy my zo veel vergoeding doet als hy kan & in dat geval is het dat ik UwelEd. smeek my te zeggen wat ik hem moet verzoeken te doen? want *er is zo eene Huwelyksche Voorwaarde niet die my in staat stelt*. Kan hy des volstaan met een acte te passeeren voor een notaris waarin hy bekent my van die macht te ontheffen? heb ik dan magt om het myne, (als alle andere middelen vruchteloos zyn) geregtelyk te vorderen. Zou dien Briev waar in zy bekent hebben my schuldig te zyn & te betalen niet in regten kunne dienen? al is het maar raportsche wyze aan my ter ooren gekomen. Ik moet UwEd.Gestr. wel ootmoedig excuus verzoeken over zo een reeks van vragen. Maar een deugdzaam man is altoos geneigt met zyn verstand den genen te helpen die om zyne hulp in bittere verlegenheid verzoekt! Dit, myn waarde Heer, overwint in my de vrees dat ik UwelEd.Gestr. al te lastig valle!

Indien, in de wederwaardigheden dezes levens onze Concientie onzen troost niet was, er was niet te leven! Ik kan my in zo veel droefheden echter verheugen door de bewustheid hoe afkeerig ik ben van zulke behandelingen die ik dan (in Godsnaam) zoude verkiezen te lyden boven die te bedryven.

Alles wat instaat is UwelEd. Gest. in alle omstandigheden gelukkig te maken wordt UwelEd. Gest. met alle mogelyke Hoogagting toegewenscht door haar die zig zeer gelukkig zoude rekenen indien zy

eens in persoon de eere had UwelEd. Gestrenge te verzekeren hoe zeer ik ben

Uwe aller ootmoedigste & hoogagtendste dienares

ELISABETH WOLFF Geb. BEKKER.

Beemster, 21 Dec. 1765.

II. *(Aan Mr. H. Noordkerk.)*

WelEdel Gestrenge Heer!

Myn verzoek is of UwelEd. de goedheid gelieft te hebben, op het volgende uw wys advis te geven:

Heeft een vrouw magt & regt om, zonder assistentie van haren man schulden in te vorderen door haar uit hare eige beurs geschoten aan iemant, die haar (onder schijn van vrindschap,) bedrogen heeft? Die schuld word niet ontkent & integendeel ik kan enen brief tonen waar in die persoon gezegt heeft, aan iemant die haar E. & haren aanstaanden, dog nu Echten man daar over onderhielden, dat zy, zodra zy getrouwt waren, my zouden voldoen. Dog om myn geld, by herhaling, schryvende, nevens om enige kleinigheden toen geleent, kryg ik eindelyk die kleinigheden, dog geen Letter antw. op het artikel van schuld. Quitanti zegt men echter niet te hebben zo min als ik een obligatie; dog gelyk ik zeg de schuld wordt niet ontkent. Alleen betaalt men my niet. Wees des zo Goed myn Heer om my met UwelEd. advis te dienen. Die persone is thans in een andere Provinci getrouwt. Hoe moet ik in dezen handelen? My hier aan ten Hoogsten gelegen leggende zo verzoek ik een zo ras antw. als UwelEd. zal mogelyk zyn.

Het geld UwelEd. hier voor debet gelieft UwelEd. te ontfangen

aan het Huis van Mejuffr. Aletta de Bruin in de Nes onder wiens couvert ik ook het antw. zal verwachten voor

Uwe zeer ootmoedige Dienares

E. WOLFF Geb. BEKKER.

Beemster, 30 Dec. 1765.

III. *(Aan Mejuffrouw Christina Teerlink, Bekker te Vlissingen.)*[1]

Zeer Geliefde zuster![2]

'Het overlyden van uw lieve kind is my hartelyk leed, als zeer deelnemende in Uwe droefheden. Ik heb nooit getuige geweest van der zelver beminnelyke hoedanigheden, maar ik ben van dezelve genoeg onderregt om te denken, dat het een van die aller liefste kinderen moet geweest zyn, welke tot blydschap hunner ouders opwasschen. Twyffel niet of ik ook tranen over uw verlies gestort hebbe. Ik was uitnemend aangedaan over die tyding, maar myn lieve zuster, troost U in 't gelukkig lot uwes lieven kinds. 't Is vroeg een Engel in den Hemel. 't Scheiden van zoo een dierbaar pand valt hart & vooral aan ene Moeder, 't zoude onnatuurlyk zyn het zelve niet te bewenen. De natuur moet voldaan worden & geen redelyk schepsel zal uwen rouw kunnen afkeuren; Ik hoope alleen dat Gy zult berusten in den wil van Hem, die het zoo vroeg

1 Betjes eenige vier jaar oudere zuster Christina - eene Zeeuwsche schoone - was gehuwd met Joris Teerlink, 5 Mei 1756; hij werd 14 Juni '58 in het apothekersgilde opgenomen. Eene der dochters uit dit huwelijk geboren, Johanna Laurina, onderteekende later als weduwe van A. van Crimpen - in leven Hervormd predikant te Wijk aan Zee en Ossendrecht - het doodsbericht van haar tante Elizabeth Bekker, wed. Wolff in 's Gravenhage. Zij had het vriendinnenpaar, Betje en Aagtje, de laatste jaren van haar leven in de hofstad verzorgd, en werd later erfgename van beider nalatenschap.

2 Ten onrechte giste Dr. Theod. Jorissen dat zij mejuffrouw Engelman, Wolff zou geweest zijn, zie *de Gids* van Juli 1884, bl. 12.

gelukkig maakt. Dit moet uwen troost zyn. Het lieve kind is wel uit uwe armen genomen, maar 't is in eenen Hemel daar het de tedere zorg eener moeder wel kan misschen. Ontslagen van het tot zonden neigend vleesch, eer het wist wat het is verleid te worden door eene waereld zoo gevaarlyk voor des zelfs gunstelingen! Was er in dit kind iets dat Gy in de andere niet meent te vinden? 't kan wezen, dog geeft het gewillig weder aan Hem, die u zoo veel genoegen door het zelve gaf.

Men ziet wel meer, dat de lieveling van ons hart het eerst word weggenomen; zullen wy murmureeren tegen God die het zoo gewilt heeft? Of mogen wy denken, dat de volmaakte Goedheid behagen heeft in onze droefheden? Geen van beide, myn waarde zuster! wy zien wel meer eens, dat juist het gene ons hard & bitter toescheen, inderdaad tot ons waar geluk dienstig was. God geve dat dit droevig verlies geboet worde door de in leven zynde & het aanstaande te geboren wordende.

Als gy eens lust & tyd hebt schryf my dan eens wat omstandig, want ik verbeelde my, dat by het ziek wezen en sterven van zoo een verstandig kind al vry wat te observeeren is geweest. 't moet inderdaad wat ongemeens geweest zyn. Maar God laat U nog andere. Troost U over het zelve, met de hoop, dat de overgebleevene U die schade door hunne goede hoedanigheden zullen vergoeden. Terwyl ik dezen schryf vallen deze regelen uit myn pen. Neem ze in vriendschap, zy zyn eenvoudig & niet in 't minste naar de kunst:

Jansje Betje wilt gy 't leven
Dan in zulken spoed begeven?
Blyf op aarde, dierbaar kind!
Daar g'alomme word bemind
Van uw ouders, vrienden, magen!
Kan u 't leven reeds mishagen?
Daar u alles lieft & vleid,
Om uw lieve aanvalligheid!
Om die lieve en zachte zeden
Om de glinsters eener reden
Die iets groots verwachten doet?

Daar u niets als vreugd ontmoet;
Gy geen droefheid kent nog qualen
(Die op jeugd niet nederdalen.
Later leeftijd kome op zy)
Blyf, myn Engel, blyf ons by!
Hoor uw lieve moeder wenen....
    Maar daar vaart het zieltje henen!
't Is reeds al het aardsche ontvloôn.
't Word een Engel voor Gods troon.
't Lieve kind, waarom wy zuchten
Zweeft in 's hemels zuivre luchten,
't Leeft in 't zalig heil genot
Van der Hemelingen lot.
Dat geluk verbied my 't klagen;
Laten wy geduldig dragen
Alles, wat Voorzienigheid
Ons, tot heil, heeft toegeleid,
Nemen we afscheid met een kusje.
    Lieve Saartje, ziet g' uw zusje
Overwonnen van den dood,
Zit het nooit meer op den schoot
Van uw vader of uw moeder;
Gaat gy nooit met haar weer heen
Naar Uw Groote Vader treên,
Zal het nooit meer met u spelen,
Zult gy het niet vriendelyk strelen,
Schreit gy met uw broertje zeer,
Omdat Jansje is niet meer?
    Allen schreien we om dat wichtje!
Maar myn lieve jonge Nichtje
Weet gy wat gy denken moet?
Was myn zusje altyd zoet
Was het vriendelyk & aanvallig,
Altoos vergenoegt, lieftallig,
Was het zoo een lieve kind,
Wierd het overal bemint -
Als ik ook zoo zoet zal wezen,
Worde ik ook als zy geprezen,
Ben ik altoos lief & waard.

Zal my om myn lieven aard
Als myn zusje elk een begeeren.
Was zij vaardig in het leren,
'k Volg met Jantje haar voorbeeld na,
'k Kom myn moeders rouw te staa.
Wil elkanderen beminnen
Dan treedt ge eens ten hemel binnen
Als gy als dat lieve kind
Om uw zelven word bemint.

ex tempore.

Voor het overige wensche ik U myne lieve zuster alle heil en zegen in uwen staat, voorspoed, genoegen, vrede, rust & alles wat hier het moeielyke leven wenschelyk kan maken. Ik schryve wel aan UE. dog 't is tegelyk aan uw Man, myn lieve gulle Broer die ik in dit alles begrype.

Groet uw lieve kinderen voor my & wees verzekert dat ik altoos ben

Uwe liefhebbende Suster

E. WOLFF geb. BEKKER.
Beemster, den 6 Feb. 1766.

IV. *(Aan Mr. H. Noordkerk.)*

WelEdel Gestrenge Heer!

Met alle respect, & alle moogelyke vergenoegen, ontving ik te *Edam* uwen zeer wellekomen op mynen verjaardag. Ik kan niet bevatten waar het hapert, dat UwelEd.Gestr. mynen, uit Zeeland, den 25 Juni geschreven, niet heeft ontvangen. Dien brief is verzonden op de post, nevens veele andren van myn broeders hand: Hy behelsde niets, dan eenig berigt onzer reize, & verblyf, maar het spijt my dat ik, door dit disastre, den schijn gehad hebbe van

geheel onattent te zyn geweest, voor zulk een waardig vrind; & zoo ondankbaar voor zyne goedheid, betoont in my nog met een brief, te laten weeten hoe zyn WelEd.Gestr. zich bevond; dewyl ik niet durfde ondernemen eene personele visite te doen. Zaterdag 8 dagen waaren wy even thuis voor het onweder: UwelEd.Gestr. word zeer bedankt voor zyne attencie in deezen.

Myn verblyf te Edam is met de sinode niet onaangenaam geweest. Den Heer Commissaris Politiq *de Perponcher*[1] heeft my d'eere aangedaan van my zyne opwachting te komen maaken, & betoonde my zoo veele politesses, & wisselde zoo veel discours met my, dat ik gefrapeert was van zyne beleeftheden. Zyn Edelmogende heeft my belooft, eene visite in myn celletje te geeven. Het schynt dat Walcheren[2] zyn E.M. ook zeer gouteerde. 't Was voor myn ouden Vader eene hartelyke blydschap te zien, dat my door zoo veele fatsoendelyke lieden, bezoek gedaan werdt. Ik voor my ben zoo wel overtuigt dat ik *nog zeer weinig betekenen kan*, dat het my alleen encourageert om het verder te brengen.

Lecture van UwelEd.Gestr. durf ik niet meer wachten, ik zende des het coffertje welstaans halve met het eerste deel der Uitersche Bisschoppen,[3] & het resteerende van Bibliothèque choisie.

Zeer leet is het my, dat ik de onbeschaaftheid gehad hebbe van zoo maar improviest te komen; dog ik vreesde refus, & ik had eene onuitsprekelyke begeerte nog eens dien man te zien, aan wien ik meer verpligting erkenne schuldig te weezen dan aan de heele waereld. O hoe dikwyls is by ons de gelukkige herstelling gedronken van UwelEd.Gestr., hoe dikwyls heb ik in die 5 weeken niet gewenscht te weeten hoe myn lieve vrind zich bevond! hoe is 't moogelyk dat een Brief van dankzegginge & vriendelyk medelyden, niet bezorgt is, daar er zoo veele van minder belang in het reedelyk, onverlet over vliegen!

1 De commissarissen-politiek waren de vertegenwoordigers der regeering in de synodale vergaderingen. Mr. Cornelis de Perponcher de Sedlinitski, Heer van Ellewoutsdijk, was Raad in den Hove van Holland.
2 Betjes gedicht hetwelk in 1769 het licht zag.
3 Historie ofte beschryving van het Utrechtsche Bisdom (1719) door H. F van Heussen.

Van al myn daagen heb ik zoo bedroeft niet geweest by 't scheiden, dan nu! wat schreide dien lieven ouden man, & hoe wilde hy my echter overtuigen dat wy niet schreyen moesten! wat heeft dien Vader my *weer* welgedaan. O myn lieve vriend, wat hart is tog zoo hard dat het niet smelt op de gedachten van *welgedaan* te zyn? De menigvuldige beleeftheden te Rotterdam ontvangen, (daar wy twee dagen gelogeert zyn geweest), de divertities op de sinode, hebben my wat gedesipeert, dog nu, nù voel ik weer wat het is geheel alleen te zyn. - D^us^ Loosjes[1] zegt dat ik maar weer myn geest bezig moet houden, dog welk een source sluit uwe indispositie niet voor my! Dat de goede Voorzienigheid U gunstig geleide door dit leeven! & dat gy nu en dan eens *denkt* aan my is alles wat ik durf wenschen! niemant is met meer hartelyke affectie & diepen eerbied omtrent u werkzaam dan

Uw BETJE WOLFF.

De dood van een myner Oomen, toen ik in Zeeland quam voorgevallen is oorzaak dat ik met zwart deezen sluite.

P.S. Gaarne had ik u mondeling gezegt, dat onzen Heer Dykgraaff[2] uit eige motif by my belet gezonden heeft vrydaags voor wy van huis gingen & my verzogt by onze thuiskomst familliaare conversatie. Hoe keeren alle waereldsche zaaken als men gedult heeft & met een denzelfden tred voortgaat op den koninglyken weg. Loosjes is, hoor ik, een myner groote loftrompetters maar men kan alles zoo niet over zig zelf op het papier zetten.

Maandagavond zoo vertrekt den Heer Commissaire Politiq, met d^o^. Serrurier[3], ze hebben hier den naadenmiddag gepasseert, myn

1 Cornelis Loosjes, zoon van Adriaan L. en Guurtje Klaas Visser, Doopsgezind leeraar te Haarlem, sedert 1763, toen hij van de gemeente van Zaandam Oostzijde kwam, waar hij van 1752 af had gestaan, na van 1744-'51 de gemeente in Gouda te hebben gediend. Betje Wolff droeg aan hem haren bundel 'Lier-, Velden Mengelzangen' (1772) op en noemde hem den 'Vredemond harer poësie, aan wiens onderwys zy haar heel geleerd wezen ('t zij dan klein of groot) schuldig was.'

2 Mr. Frederik Alewijn, ook lid der stedelijke regeering van Amsterdam, wiens landgoed in de Beemster 'Vredenburg' heette.

3 Daniel S. was predikant te Amsterdam. (Zie: Acten der Synode in het kerkelijk archief te Edam).

geheele huis doorzien, zeer geadmireert & myne zoogenaamde zindelykheid, dog bovenal myn klein studeerkamertje, & al zoo kleine, dog goede verzameling van stille vrienden & het oog wierd terstond gevestigt op myn atlas. Ik durf u niet zeggen welke complimenten mynen smaak myne handigheid enz. al gemaakt wierden onder het zien van denzelve! Adieu mon cher ami! adieu, aime moi par générosité si non pour ma mérite, et excuse cette familliarité quant j'écrit à vous! Ces tout mon plaisir.

31 Juli 1769 au Beemster.

V. *(Aan Mr. H. Noordkerk.)*

WelEdel Gestrenge Heer!

Hebbe niet gemanqueert UwelEd.Gestr. zeer wellekomen van 24 passato, ter zyner tyd (met een gevolt koffertje naar gewoonte met zich brengende de blyken uwer goedheid) te beantwoorden. Morgen is het drie weeken dat ik niets ter waereld van UwelEd.Gestr. dan by raportten door fatsoendelyke lieden uit uwe stad, gehoord hebbe. Myn hart dat u met eene waaragtig kinderlyke liefde bemind; myne ziele op het levends gepenetreerd van uwe goedheden my zoo lange geschonken - wat zal ik zeggen? ik ben doodelyk ongerust, & de ondraagelykheid van hetgeene my vrees, & losse gerugten doen ondervinden zyn alleen in staat om my te encourageeren tot het bestaan om deezen aan U te durven zenden.

Leeft gy nog, (zooals ik nog al hoope!) maar verkiest gy voortaan my niets meer van u te doen hooren, 't zy dat het schryven u lastig valt, 't zy dat eenig ander motif my eene vreugde beneemt, die niet kan geëquivaleert worden door wie ook; of hebt g' eindelyk iets in myn charakter ontdekt dat U aanzet my geheel te vergeeten, - wat het zyn mooge, dit eene bid ik U, laat nog ééns

eenige regelen my voor 't laatst nu uw resollutie melden, laat het coffertje nog ééns keeren dewyl ik nog van UwelEd.Gestrenge eenige Boeken hebbe die my niet toekomen in possessi, & die ik gaarn zoude restitueeren als voldaan van de lecture derzelve. Ik bedoel met deeze beede my eene ongerustheid & eene quelling te spaaren die alle morgen met my opryst, & alle avond my te leure stelt, er is geen leven voor een sensibel voor een dankbaar hart in zulk eene incertitude. Laat my tog weeten dat ik op niets my moet vleyen bestaande in het ontvangen van berigt hoe gy u bevind.

Dus by u leeven u een plegtig adieu te zeggen ontroert myn hart tot in zyn binnendste, maar alles is tog onzeker, kort, veranderlyk, bepaalt! En ik kan nog wil niets van u eischen; alles is gunst geweest, geloof alleen dat ik dankbaar ben. Ik moet binnen een dag of enige in de stad komen, dog hebbe naa gedacht dat een brief u weiniger moeite zal geeven dan den last van my te zien, hier om wil ik niet eens denken om eene vreugd my te bezorgen, die in vriendschap mank, of reciproque zyn moet.

Gy pleegt zoo veel deel in my te neemen, dat ik der vryheid gebruik UwelEd.Gestr. (*als aan enen Vader te melden*) dat ik in de gepasseerde week, ben vereert geworden met een aller charmantsten brief, geschreven door den Heere Rademacher,[1] regent tot Midd. & bewindhebber der O.I. Maatschappye, waar in dien (overal geëstimeerden) man my de vreugd van zyn hart over de eere 'Walcheren' aangedaan, de keurlykheid der executie enz. enz., zoo levend en zoo gulhartig toont, dat het my eere doen moet. Hy voegt er by de pourtraites zyner familli, om die ter zyner gedagtenisse te accepteeren; & niets smart hem meer dan dat hy my niet eers heeft aangetroffen. Hy teekent zig uwen vriend & de groote verwonderaar uwer edele & aller uitmuntendste gaaven. Hy noemt verscheiden personen die gelyk zyn Ed.G. Agtbare denken.

Hebbe gemeent UwelEd.Gestr. aan wien ik zooveel verschuldigt ben van 't geene ik dan ook mogt zyn, of liever beloove te worden,

1 Hij was gehuwd met de dochter van den Rotterdamschen burgemeester Boogaert. Meer bijzonderheden over hem in Betjes brief aan Noordkerk, dato 2 Jan. 1770.

dit te moeten melden, my vleyende dat diergelyke zaaken U nog al min of meer wel bevallen zullen.

Niets meer hier by durvende voegen om u niet te veel te ennuyeeren zoo herhaal ik alleen, melt my tog uwe resollutie & ik zal my, uit eerbied voor u, zoeken te tranquiliseeren; & de vrugteloosheid om weer zoo gelukkig te worden als ik eens was, moet het overige doen. Niets zal intusschen in staat zyn uit myn hart te wisschen de tedere affectie & de sinseere dankbaarheid die uwe eedele qualiteiten & groote gunsten er eens ingedrukt hebben, ik teekene my des

UwelEdlGest. zeer ootmoedige dienaresse

BETJE WOLFF.

in de Beemster 13 Aug. 1769.

VI. *(Aan Mr. H. Noordkerk.)*

WelEdelGestrenge Heer!

Nooit zal ik my meer schuldig maaken aan iets dat UwelEd.Gestr. moeyelyk kan weezen! verleen my, voor deze laatste reis, nog maar de vryheid van UwelEd.Gestr. deezen te moogen adresseeren, hy zal niets behelzen dan eene korte dog sinseere dankbetuiging voor alles, - & dus ook, van zelfs, voor het present Boeken waarmeede UwelEd.Gestr. my nu weer gelieft te begunstigen. 't Is moeylyk voor een bejaart & ziekelyk man, die, en Philosoof, de waereld ziet, de vivace van een jong leevendig mensch te verduuren. Had ik het eerder begreepen! laat de goedheid van myn hart u echter beweegen, om my, in ééns, alles te vergeeven.

De Eenzaamheid, merkt UwelEd.Gestr. aan is de vrugt myner *gewillige keuze* ‘ik moet des content zyn.’ Ik ben het ook waarlyk, ik hebbe occassie genoeg gehad, ten minsten, in myn korten leeftyd, om geen zuiver & onafgebrooken geluk te zoeken in iets buiten in den vreede met God & in een leevens wys geheel aan die Studiën

(eene vrouw convenieerende) toegewydt. Ik beken echter dat het my niet moogelyk is, schoon insgelyks de vrugt myner vrywillige keuze, na een aller aangenaamst verblyf in myne familli, niet nu & dan nopens myne hartelyk geliefden Vader, Broers en Zusters, aan waare vrienden een woord in myne brieven in te voegen! Wat obligatie heb ik der waereld dat zy my zoo vroeg toont wat zy is; & dat eene waarlyk verstandige ziel geen reeden heeft zich aan haar te hechten!

Het coffertje keert des met alles wat my van UwelEd.Gestr. niet toe & komt. Ik zal het nooit weer te rug wagten ten minsten niet met Boeken, of iets dat UwelEd.Gestr. moeite kan geeven. Dog mag ik de vryheid neemen om het U te verzoeken om ter dierbaare gedagtenisse te verstrekken van eenen man die ik de aller hoogste achting toedraage & aan wien ik zoo vele weldaaden verpligt ben? Ik begryp duidelyk dat Gy my te wel kent om dit verzoek aan eenige andre vile oorzaak toe te schryven.

Ik verzoek dit als de laatste gunst & neeme aan UwelEd.Gestr. niet der moeite te geeven van eenig antwoord te leezen. In verwagting dat ik dit my zoo aangenaam coffertje zal in possessie krygen bedanke ik er reeds voor; het zal voortaan op myn Boeke kamertje zyne plaatse houden & my geduurig verlevendigen het genoegen dat het my alle veertien daagen pleeg te procureeren.

Adieu dan! nooit meer - nog in persoon, nog met geschrift kome ik by U. Gun my alleen dat myn hart onveranderlyk voor u blyft gevoelen zooals het gevoelt. Schryf aan my slegts een adres by het terug komende coffertje; ik berustte, volmaakt in 't geene gy schikt, vergeet al den last u veroorzaakt! & sterf niet buiten het denkbeeld dat ik my tracht te gedragen digne uwe goedheid, dit zegt alles.

Adieu waardigste vriend! God zy met U. Myn hart breekt, maar 't moet zoo zyn, ik bid u schryf tog nooit meer, 't zal my displaisir doen! geen Complimenten hier over; 't is genoeg, ik teekene my

Uwe altoos dankbaare & altoos tederlyk liefhebbende vriendin

E. WOLFF geb. BEKKER.

in de Beemster 18 Aug. 1769.

VII. *(Aan Mr. H. Noordkerk.)*

WelEdel Gestrenge Heer!

Hoe is 't moogelyk dat myne woorden iets anders schynen aan te toonen dan myne intenci is! ik moet my voor my zelf devenseeren. UwelEd.Gestr. is zulk een uitneement man, dat ik niet dan met het aller bitterste chagrin zoude ondervinden kunnen dat hy meende ergens in door my niet met het aller uiterste respect, & de hoogstschuldige dankbaarheid te zyn bejeegent. Dat ik verklaarde in mynen lesten dat uw schryven my *displaisir* doen zoude, kon nergens anders uit voortvloeyen dan uit die teere bezorgtheid voor UwelEd.Gestr., dewyl UwelEd.Gestr. my gedeclareert had dat het schryven hem lastig & pynelyk was. Ik bidde dan myn waarde Heer geef geen verkeerde zin aan myne welmeenentheid; admireer veel liever de sacrifice die ik doen wil in voortaan te desisteeren van uwe aller dierbaarste Correspondentie uit hoofde dat hy UwelEd.Gestr. moeylyk valt, als niet dan per schrift kunnende uitgeoeffent worden. Waartoe dit copie, vraag ik met alle respect, ik zende het te rugge; dewyl het my uw *ongenoegen* schynt te willen verlevendigen! Alles, maar *dat* kan ik niet draagen, & ik betuige wel ernstig dat my in lange niets meer bedroeft heeft dan het treurige denkbeeld dat ik UwelEd.Gestr. ergens in reden daar toe schyne gegeven te hebbe. Gy zyt zoo reedelyk! de fout zal by my zitten; geloof slegts dat myn hart er geen deel aan heeft, integendeel dat uwen lesten my ongemeen aandoen; wyl er niets uwe dierbaare gesontheid betreffende in is te vinden & alleen ingerigt schynt te zyn als een compliment, want in serieuse termen staat het aan my - kan het aan my staan *U* eenige orders te geeven! geloof, myn lieve waarde Heer, dat ik te wel myne destance ken! maar eene zuivere affectie, zeer natuurlyk het gevolg van de hoogste agting, & bewustheid van wel gedaan te zyn, hebben my, altoos niets vuurigers doen wenschen dan te leeven & te sterven in uwe vriendschap; dog,

merkende dat het schryven u lastig viel, heb ik kragt van geest genoeg gehad, om te zeggen dat het schryven my *displaisir* doen zoude; hoe konde ik ooit denken dat UwelEd.Gestr. aan dit myn uit waare genegentheid voortspruitend gezegde, eenen zin zoude geeven, die ik er niet aan had kunnen hechten, zonder uwe hoogste indignatie te verdienen. Met welk een leevendig vermaak ben ik de blyken uwer gunst niet gewoon te ontvangen! 't was, inderdaad, een myner grootste vergenoegingen zoo zeer te deelen in uwe attenci.

Wat zal ik tog doen om UwelEd.Gestr. te persuadeeren hoe ik denke omtrent u; og ik bid u, (& geloof my dat het met de grootste aandoening des harten is,) wees tog niet misnoegt op my! waarlyk gy weet niet hoe ik u waardeere, & welk een prys ik stelle op uwe aller hoogst gestelde vriendschap!

Duizentmaal bedank ik u voor de lest gezonden Boeken! og ik bid U, is het U niet te moeylyk nog te lastig om te schryven nog eens een briefje dat my zegt hoe gy zyt. Ik ben bitterlyk bedroeft omdat ik vrees dat gy my niet wel hebt verstaan. Hoe 't zy ik bid U schei niet van my af met zulk eene styfheid; gy hebt my gewent zoo vriendelyk met u te leven. Kunt gy 't van uw hart verkrygen my, die gy zoo veel liefde & gunst betoond hebt, dit te ontzeggen?

Verheug myn bedroeft hart door te zeggen, dat alles uit den weg is, & dat gy geloofd dat ik te reedelyk ben & u te zeer beminne om reden te kunnen geven om my niet meer te beschouwen als voorheenen!

Doe het tog smeek ik U! myn hart is indeezen uitgestort. 't Is de vriendschap zelf die hem schryft. Ik blyve in de hoope van nog eens een familliaire brief & een gebeden berigt van Uwe gezontheid te zullen ontfangen myn lieve waarde Heer

Uwe allerootmoedigste & allertederst verpligte dienaresse
BETJE WOLFF.

P.S. Vergeef alles wat aan den styl ontbreekt. Ik ben te bedroeft om te kunnen beschaven.

25 Augustus in de Beemster 1769.

VIII. *(Aan Mr. H. Noordkerk.)*

WelEdel Gestrenge Heer!

't Is my volstrekt onmoogelyk nog deezen keer de vryheid niet te nemen waar van ik dus lange jouisseerde, bestaande in UwelEd.Gestr. te schryven. Wat kon my bewoogen hebben, om UwelEd.Gestr. te verzoeken, het coffertje alléén & met een adres te zenden, indien niet de vrees, door de Uwen opgewekt, dat het schryven u lastig viel - want, zoo zegt UwelEd.Gestr. ‘Waarde Betje ik kan niet meer; myne vermoogens zyn weg; ook dit te schryven pynigt my,’ - my dit had doen ter neder zetten. Hebbe ik niet, altoos, met een dier gunste waardige blydschap ontvangen, alles wat UwelEd.Gestr. de goedheid hadde my te zenden? & zoude ik, wel by myn hoofd zynde, zulk een verzoek kunnen doen, buiten die byzondere zorg voor U beoogende?

Heb ik U misdaan met te vragen *waar toe dit copie?* Ik heb niets anders bedoelt dan U onder 't oog te brengen, dat ik veel liever den schuld op my zoude nemen door te duchten, dat ik my *niet wel* had uitgedrukt, dan te zien dat UwelEd.Gestr. zich die moeite gaf.

Mag ik U bidden wat betekent het tog, zooals UwelEd.Gestr. zegt ‘ik verstaa genoeg wat dit betekent: *schoon diergelyke ontmoetingen weinig gewoon?*’ Hebt Gy eenige consideratie voor my, ik bid U, wat kunt gy er anders uit verstaan. Myne *yverige uitdrukkingen* zyn, zoo als myn hart die dicteert, & zullen nooit naar eisch uitdrukken de billike sentimenten, die ik voor Uwe verdiensten gevoele, & welke dankbaarheid, & hoogachting my hebben ingeboezemt.

Ik zie, ik zie duidelyk dat Gy op my zéér verregaande misnoegt zyt. De smarte die my dit veroorzaakt, is te groot om my alleen den geest t' ontstellen. Ik ben zoo ongelukkig van constitutie, dat het geene my chagrin doet ook myn lichaam ontzet; indien er my, iets, in deezen, zoude kunnen troosten, 't is dit: dat ik nooit, met myn weten, een man heb getracht onaangenaamheid te doen, dien ik

zoo zeer verpligt ben, & in wiens vriendschap, & welstand dus lange al myn geluk vergroot & bekroont wierd; dog neen! dit ook is kragteloos, ik zie wat ik verlieze, met uwe dierbare correspondence ook uwe goede affectie.

UwelEd.Gestr. zegt ‘ik wil my ook niet *verdedigen* tegens enige van uwe aanmerkingen.’ Goede, goede God, wat heb ik dan tog geschreven? verdediging & dat tegen iets van my. - En is er geen middel om my te herstellen in uwe vriendschap? want, ik zal, altoos, tot myne grootste eer, zoowel als zuiverst genoegen achten, UwelEd.Gestr. myn vriend te moogen noemen. Indien ik ergens in mag misdaan hebben, vergeef het my, & laat ik wederom moogen aan U denken als aan iemant, die my genegen is.

Durfde ik solliciteeren om het coffertje weêr te moogen henen zenden, dog ik durf niet; *Schoon ik* NU *tot myne groote blydschap zie dat UwelEd.G. zich redelyk wel bevind*. Rekent my niet te stout in U zoo ras te schryven; ik kan *niets* verzuimen dat in staat zoude zyn, UwelEd.G. myne allerbitterste droefheid over het gepasseerde te doen zien; opdat Gy zoud kunnen oordeelen hoe ik over U, & uwe weldaden denke.

My *wezentlyke* dienst te doen, zegt UwelEd.G. zal door U altoos beyvert worden, ik eisch er thans eene proef van, herstel my in Uwe gunste! dit is de eenige gunst, d'eenige dienst die ik U ootmoedige bidde, ik verge anders niets dan dat! en wordt my dit geweigert, dan moogt UwelEd.G. geloven dat er niets instaat zal zyn, my enig vermaak te geven, ik zal altoos met het innigste leedwezen gedenken aan den schat die ik, (schoon wezentlyk alleen door myn ongelyk) verloren hebbe.

Wat zegt de goedkeuring der kundigen over myn werk indien dien man, dien, in myne zwaare verdrukkingen, my troosten konde door zyne godvrucht & redenen, my niet wilt doen zien dat hy my eene misvattinge, een onbedagte, - dog uit een goeden grond spruitende, uitdrukking wilt, & zal vergeven? Ik weet niet, of ik ooit zoo verblyd heb kunnen wezen over uwe goedheid, voor my, dan nu bedroeft ben over het gemis.

Vergeef my dit schrift! ik bid u, wees niet misnoegt op my; neem myn ernstig verzoek aan: & laat ik, zoo lang God u hier

laat, tog zoo dikwyls het u conveniëert hooren hoe gy u bevind. Zoude ik UwelEd.Gestr. zoo zwaar hebben *kunnen* verongelyken, dat niets in staat zyn zoude U te bewegen my te handelen als voorheen? ik had gehoopt, dat niets dan uwen overgang tot beter staat my zoude belet hebben UwelEd.Gestr. te blyven beschouwen zoo als ik tot nog toe door uwe goedheid gedaan hebbe. Ik ben niet in staat u uittedrukken hoe leet my dit is! & die levendigheid (die ik myzelf niet te wyten hebbe) die gy kent, & die my altoos verzelt, geeft eene zeer groote scherpte aan 't verdriet dat my thans drukt. - Indien alles vrugteloos is, dan zal, gelyk ik zeg, niets my kunnen vermaken; want ik zal dan misschen dat, dat dus lange al myn genoegens vergrootte, & al myn gesmoort chagrin verzachte! Denk maar niet, dat ik ondankbaar ben, dat ik heb willen of kunnen manqueeren in respect voor U, maar dat, hebbe ik misdaan, het alleen een misslag is.

Hoe beef ik het antwoord te ontvangen! want nu hoop ik nog al, hoewel flaauwelyk, dat dezen iets voor my zal verrigten. Vind UwelEd.G. het niet goed, wat kan ik doen dan berusten voor 't uiterlyke, maar geloof waarlyk, & in opregtheid, dat niets my op de waereld grooter verdriet zal veroorzaken. Alle de blyken uwer goedheid zie ik thans met tranende oogen; wyl ik zie, dat den dierbaren schenker van dat alles, meent, van my, beledigt te zyn. Ik zou my zelfs haten indien ik zoo boos, zoo - ik weet niet hoe zoude kunnen geweest zyn, om hier toe (ten zy door een misvatting uit een allerbesten grond spruitende,) oorzaak te geven. En wilt gij alleen voor my onverbiddelijk zijn? Ei, ik bid u, vergeet het gepasseerde - doe het uit compassi! Ja, ik ben sedert den lest voorgaanden ziek geweest, & dit is altoos het natuurlijk uitwerksel van droefheid. Men heeft van aderlaten gesproken; doch myn Heer Grashuis heeft het niet willen permitteeren, zeggende dat ik het zonder nadeel niet mag of kan gedaan worden!

Wat ben ik een ongelukkig schepsel! buiten & tegen al myne oogmerken aan te misdoen - te misdoen dien man, dien ik zoo lief hebbe als myn vader, & zoo hoog schatte, als hy van iemant kan geschat worden. Moedeloos door reflecties, moedeloos door 't geen volgen kan, - hoope ik egter nog zooveel op uw hart te

zullen vermogen dat gy myne oprechte bede om herstelt te worden in uwe goede gunste aanneemt. God geleide U hier in genade, & maake U eeuwig gelukkig! dit is de sinsere wensch van uwe bitterlyk bedroefde zieke, dog met den grootsten eerbied & de zuiverste dankbaarheid Uwer gedenkende

BETJE WOLFF: g: BEKKER.

30 Aug. 1769 in de Beemster
's morgens 6 uuren.

IX. *(Aan Mr. H. Noordkerk.)*

WelEdel Gestrenge Heer!

Ik geloove UwelEd.Gestr. te mogen zeggen dat ik al te wèl denke, om uwen geëerden van 30 passato niet den voorrang te geven boven alle de Nieuwejaarsbrieven, die ik ontfang van myne vrienden; & dat den eenvoudigen dog hartelyken van myn lieven Vader, my niet welkomer is. d'Almachtige zegen U! & schynt dit leven voor U thans weinig meer geschikt om UwelEd.Gestr. gelukkkig te maken, de Eeuwigheid nadert met groote schreden - wees daar *gelukkig*, & dat het denkbeeld, hoe *nuttig* gy hier de beste zoons van menschen zyt, u dit ellendig leven draagelyk maake!

Wat eere my ook door zeer veele geachte persoonen worde aangedaan - in uwe Vriendschap, uwe dierbaare vriendschap *roeme* ik; & myn hart is zoo getoucheert van dat onverdiende geluk, dat het overvloeit in tedere dankbaarheid voor UwelEd.Gestr. Ik was nooit instaat die billyke gevoelens anders dan door woorden te betoonen; dog ik mag zeggen, dat dit myn schuld niet is, & ik hoope dat UwelEd.Gestr. my nooit gedenkt dan als eene persoon die zó gevoelig is voor uwe goedheid, als die goedheid van iemant regt heeft te vorderen.

Myn lieve waarde man heeft UwelEd.Gestr. (toe ik hem zeide dat UwelEd.Gestr. zyner zo vriendelyk gedagt,) met *traanen in zyn oogen*, alles doen toewenschen wat zulk een waardig voorwerp zyner hoogste achting, & en zeide hy, de vriend zyner *uitmuntende* vrouw (zyne eige woorden) verdient; wy zaten aan tafel toen Uwen geëerden my gebracht wierd; hy schonk in, & zeide 'dit op de gezontheid & het genoegen van dien waaren man' - ik heb hem hier om wel duizent kussen gegeven, och ik ben zo gelukkig! & hoe veel ben ik uwen wyzen raad redevabel voor dat Geluk! God geve dat ik zo blyve als ik nu ben; & wat kan ik wenschen? in de achting & vriendschap van U, van U, die by alle braave lieden hoogst geacht zyt! - ik ben voldaan. O konden wy, (onnutte meubels in de waereld!) U wat van onze gezondheid mededeelen! hoe gelukkig was Amsteldam. Onze lieve Dykgraaf[1] zeide, (in zyn visite die hy ons deedt:) *wy kunnen Myn Heer Noordkerk niet misschen; er is niemant die zyn WelEd. kan opvolgen. Hoe vaart die waarde man tog?* Ik was zo vereert met die vraag, onderstellende dat ik d' eer had van met UwelEd.Gestr. correspondentie vereert te zyn, dat zyn WelEd.Gestr. zeide hoe UwelEd. zich bevond; gezond maar elendig. Zyn goed hart was aangedaan over dat bericht.

Mag ik my vleyen dat ik, zo lange gy tot het welwezen der menschen hier tegenwoordig zyt, zal vereert blyven met die vriendschap & die correspondentie die al myn roem is? Immers zo lange als ik die verdien door deugdzaam te denken & te doen?

Myn atlas wordt alledaag gesupleert, ik verzoeke by occasi de lysten daar van eens te moogen zenden aan UwelEd.Gestr. Myn Heer Radermacher[2] fourneert altyd wat. Zyn Ed.Gestr. komt in mai hier logeeren. 't Is my in myn ziel leet dat zulk een edel mensch *niet gepersuadeert is van la religion crétienne*. Wy zyn daarover in brede Correspondentie, zyn Ed. schreef me onlangs 11 zyen vol, ik heb ze beantwoord & ik geloof dat zyn WelEd.Gestr. zien zal, dat oeffening & overtuiging my een Christen maakt; & dat ik Voltaire in verscheide stukken naar verdienste beantwoord hebbe, althans

1 Mr. Frederick Alewijn.
2 Zie bl. 14 noot 1.

zyn Ed. zegt: ‘dat ik juist redeneer, groote belezentheid moet hebben, & dat hy nooit instaat is te beantwoorden de liefde die ik toone in hem van dwaling tot waarheid te brengen.’ Thans vertaale ik voor zyn Ed., uit het Engels, het werkje van myn goeden vriend Craig, thans Predicant te Glasgow, ten titel hebbende: *Het leven van Jezus Christus, de Proeve zyner Godlyke zending*.[1] Dien Heer is een man van d' eerste waereld, zyn Vader de Bourgem. is by ons bekent geweest als een Protestants Republicain. *Myn vriend*; want dus verzoekt hy my by my bekent te zyn, is de eenige zoon der familli, zyne zusters zyn aan onze eerste lieden getrouwt, hy heeft Europa met verstand & niet als een Petitmaitre gezien. Is getrouwt, dog zegt dat zyn vrouw, (de dogter van Burgm. Bogaart te Rotterd.) *sedert enigen tyd* onder de super super fynen behoord, & dat dit hem kwelt, wyl hy ziet, dat reden en fynheid volstrekt disaccordeeren! Hy is een der grootste muzik kunstenaars, (dat weet ik,) die thans bekent zyn; hy is bekent voor een zeer verstandig man. Zyn Buitenplaats is een Paradys, en door hem zelf geordoneert, hy heeft veel goed, & drie kindertjes, is voor in de veertig jaaren, geacht, & bemint in de zedelyke Waereld. Ik hebbe zulk een volmaakt vertrouwen in UwelEd.Gestr. dat ik meende u dit eens te moeten schryven & ik verzoeke wanneer myne Vertaling in 't net geschreven is, u die eerst te mogen zenden. My dunkt dat het volmaakt geschikt is, om een mensch, *dat tergoeder trouwe twijffelt tot reden te brengen*. Zyn Ed. verlangt zeer om het te zien, & zegt: ‘ik heb zulk een soliden oordeel & zulke zachte gevoelens in u ontdekt, dat het by my attenci mereteert wat van u komt.’ *De verdediging der Christelyke Religie*, by Meester Stackhouse, zal daar op *volgen*; schoon ik hem al half afhebbe![2]

Hoe gelukkig is een Christen! hy weet in wien hy gelooft & waar om hy het gelooft. Dit leven mooge of chagrinant of vrolyk

1 Dit is in druk verschenen te Hoorn, bij T. Tjallingius, MDCCLXX. Naar de Tweede Uitgave uit het Engelsch. Vertaald met eene Voorrede der Vertaalster.

2 Dit is niet in druk verschenen. Thomas S. (1677-1752), een bekend Engelsch theoloog, gaf in 1731-1733 uit ‘Defense of the Christian religion’. In 1713 werd hij predikant bij de Engelsche kerk te Amsterdam.

zyn, zyne hoope is gegrond niet in dit leven; maar in de barmhartigheid van God in Christus! hier namaals eeuwig.

Adieu, waardigste, zo wel als tederstbeminde Vriend! denk in gunst aan uw, wel zéér onvolmaakte, dog echter zeer dankbaare & liefderyk aandenkende

BETJE WOLFF.

2 Jan. 1770.

Verzoeke gunstig adres voor de inleggende. Adieu, uit grond van myn hart lieve vriend, adieu!

X. (*Aan Mr. H. Noordkerk.*)[1]

WelEdelGestrenge Heer!

Als de vriendschap rust op achting en gekweekt wordt door behagen & dankbaarheid, dan laat zy ons niet toe, onverschillig te zyn omtrent onze vrienden. 't Is waar, ons temperament en onze jaren doen zeer veel, om onze genegenheid levendiger of bedaarder te doen schynen, doch in het hart is zy by alle weldenkende menschen gelyk. Hou myn temperament en jaren in 't oog, en gy zult my niet kunnen bekyven, omdat myne affectie voor u my het allertederste deel doet neemen in alles wat u betreft. Maar voeg er by, dat ik uwe gunst onwaardig ben, zo myne heele ziel geen achting en dankbaarheid is, en gy zult over uwe keuze, om my te begunstigen, voldaan zyn.

Met vermaak voldoe ik, zo veel ik kan, aan de taak, my opgelegd nopens de wederkeerende boeken. Dat werk van den Heer

1 Deze brief werd - behoudens enkele hiaten - 't eerst openbaar gemaakt door Dr. Joh. van Vloten in zijn ‘Levens- en karakterbeeld eener groote vaderlandsche vrouw en schrijfster’, bl. 56 vv. Haarlem, I. de Haan, 1880.

Hofstede[1] is zeker kwaadaardiger dan het eerst geschrevene, en ik kan my genoeg uit de ‘vier brieven’[2] herinneren, om te weten, dat ditzelfde schryven (ik hou voor waarheid, dat het van Prof. v.d. Meersch[2] is) zulk een legio van scheldwoorden niet heeft verdiend, zoo min als de verstandige en doorkundige Heer Nozeman.[3] Ik blyve nog in myn smaak volharden: Hofstede's styl staat my tegen. Ik zeg dit niet om particulier te zyn; neen, alle menschen genoegzaam verschillen hierin met my; doch 't helpt niet! mogelyk heb ik ongelyk, maar 't geen ik zeg meen ik: die Heer schryft my te winderig en te gebloemt. Dikwyls denk ik nog aan onzen Guépin zyn oordeel over de Bloemen;[4] ik lach, en zeg by my zelf: hy blyft zot!

Hy spreekt nu zeker meer op het feit aan, doch het stuk zelf is zo dégoutant voor honette lieden, dat gy my wel zult toestaan, er niets verder over te zeggen, ik zie, tot nog toe, niet in, wat het al of niet schuldig zyn van Socrates doet tot de waarheid der Revelatie; ik geloof nog, dat Hofstede beter zoude gedaan hebben indien hy den grooten Bélisaire had gelaten zonder er zich mede te bemoeyen, hy is toch nooit in staat, lieden van smaak en zachte sentimenten te beduiden, dat Marmontel[5] een slechte schryver is of gevaarlyk voor den Godsdienst. Het herderlievend Rotterdamsch

1 Dr. Petrus Hofstede (1716-1803) was Hervormd predikant te Rotterdam.
2 A.A.v.d.M., 1720-'92, hoogleeraar der Remonstranten. Hij schreef als Philalethes Aretophilus ‘Vier brieven’, over de beoordeeling van Belisarius verdeedigd door P. Hofsteede (1770).
2 A.A.v.d.M., 1720-'92, hoogleeraar der Remonstranten. Hij schreef als Philalethes Aretophilus ‘Vier brieven’, over de beoordeeling van Belisarius verdeedigd door P. Hofsteede (1770).
3 Cornelis Nozeman (1721-'86). Volgens C. Loosjes ‘een der beste Theologanten van zijn tijd, een man van studie en een keurig oordeel, de grootste man van de heele Remonstrantsche kerk’. Predikant te Haarlem 1749 en te Rotterdam 1760. Een der mede-oprichters van het Bataafsch genootschap in de Maasstad. Hij stierf 22 Juli 1786. A. Stolke schreef zijn levensbericht voor de Maatschappij der Nederlandsche Letterkunde.
4 ‘Bloemen, gestrooid op het graf van Willem Carel Hendrik Friso. Te Rotterdam, by Jacobus Bosch, MDCCLII.’ Hofstede behoorde tot de eersten onder de Oranje-predikanten.
5 Jean François Marmontel, een uitstekend Fransch schrijver, de edelmoedige advocaat voor de onwaardeerbare vrijheid der menschelijke natuur (1723-'99). Zijne ‘Contes moraux’, 1761, werden in bijna alle beschaafde talen overgezet. - Zijn Bélisaire dagteekent van 1767.

gespuis heeft zulk een critique niet noodig; wat is dus zyn but geweest, zoo niet zottelyk figuur te willen maken, door een man aan te vallen, die hy onmogelyk kan evenaren, en zyne orthodoxie te doen brilleren jegens iemand, die alleen schreef, om de Vorsten braaf en de onderdanen plichtschuldig te maken. De brieven over Herculanum[1] heb ik met veel vermaak gelezen; ze zyn inderdaad eene verzameling van keurige kundigheden, met smaak en oordeel op een gemeenzamen trant medegedeeld; in lang las ik niets in dien aard met meer plaisir. Myne dagen vloeyen, *voor my zelf*, zoo stil en eenparig voort; ik heb, door een goede directie en excellent slag van een meid, byna niets te doen dan my te oeffenen, en door eenig handwerk myn vermoeid hoofd wat rust te geven. Ik kan dus met orde leerende veel afdoen, en eene vaste memorie doet er my 't nut van smaken.

Dr. Nahuis[2] leert niets nieuws, hy is echter te pryzen dat hy tot nut der elendigen zyne gaven besteedt. Bussingh[3] heb ik voor zoo verre gelezen, als hy eenige denkbeelden aan namen hecht, en daar thans meer d'attentie op valt; ik geloof, dat die man in deze studie uitmunt. Het Stolpiaansche stuk[4] verzoek ik nog wat te mogen houden; dit heeft UwelEd. tog reeds gelezen, en het stuk van Hulshof behaagt my te zeer, om het *nu* mede te zenden.

Ik hoor zo veel van de laatste vermeerdering van Voltaire op

1 Lettres sur la découverte de l'ancienne ville d'Herculane et de ses principales antiquités par Mr. Seigneux de Correvon. A. Yverdon. MDCCLXX.

2 Dr. Alexander Petrus N. (1737-'94), een verdienstelijk geneeskundige, was hoogleeraar te Harderwijk (1771) en te Utrecht (1775).

3 Jan Willem B. † 1782, een zeer waardig, kundig en algemeen geliefd man, predikant te Delfshaven; zijne dochter Alida werd de echtgenoote van Johannes Henricus van der Palm. (14 Nov. 1786). Deze dichtte een ‘Lijkvers’ op hem.

4 Het Stolpiaansche stuk:
Vraagstuk in den jaare 1764, door de bezorgers van het Legaat van den Heer J. Stolp, ter oplossinge uitgeschreven:
Welke is de grondslag der Wet-gevende Magt, waardoor God, inzonderheid in de openbaring, eischt, dat de Menschen hunne Zedelijke Bedrijven naar Zijn Voorschrift inrigten?
Beantwoord door Allard Hulshoff [1734-'95] A.L.M. Phil. Doet. en [sedert 1760] Leeraar onder de Doopsgezinden te Amsterdam. ‘Lugduni Batavorum. Apud Sam. et Joh. Luchtmans.’

l'Histoire générale - Siècle de Louis XV[1] - dat ik verzoeke by occasie die eens te lezen. Ik meen vast, dat ik die stukken by UwelEd. in de zykamer heb zien liggen, en in dit geval verzoeke ik ze te leen.

Mynheer Bogaert, Heer van Alblasserdam, de zwager van den Heer Radermacher, mynheer De Moor,[2] Ds. Couperus,[3] en de Heer Houttuyn[4] bieden my allen, nevens mynheer Des Amorie hunne ryke en schoone bibliotèques aan. Die beleefdheid is groot, te meer daar zy my lysten van 't voornaamste sturen, om uit te kiezen wat ik wil hebben. Ik ben verzekert, dat die honetteté u behaagt, ik communiceer ze daarom aan U, 't is maar jammer dat zy zoo verre woonen, en ik zal my toch, zoolang gy kunt by u adresseeren, om meer dan eene reden. Van de week ontfing ik 60 pourtraites, en in de 50 andere stukken voor myn atlas[5]: & zy wordt waarlyk fraai. Mynheer en Mevrouw De Moor insisteeren zeer op myne komst te Gouda, om daar eenigen tyd te blyven. HaarEd. is een vrouw van myn oudte, niet schoon, maar onuitsprekelyk bevallig en aangenaam. ‘Ze heeft (zegt D^{us} Couperus my) zeer veel lectuur, smaak en oordeel, en is zoo vrolyk van aard, dat zy my niets voorgeeft. ‘Mynheer is vry ouwer, wel 20 jaar denk ik, een eerlyk, wys man, die zich zeer kan vermaken met het gekakel van vive vrouwen. Hy souteneert, dat de vrouwen doorgaans meer verstand hebben dan de mannen. D^{us} Couperus noemt de Sex een schoon fonds, dat verwaarloost wordt, terwyl hy zegt, dat alles by de jonges door arbeid en zorg wordt voortgekweekt. Mevrouw De Moor

1 Siècle de Louis XV. 1ste uitgave 1769. Genève.
2 Mr. Bartholomeus de M. van Immerzeel was in 1770 een der vier burgemeesters van Gouda. Betje W. wijdde haren vriend een lierzang. Zie Lier-, Veld- en Mengelzangen, MDCCLXXII, blz. 19-28.
3 Pieter Theodoor C. Hervormd predikant te Gouda, 1765-'99. Betje W. schreef een gedicht: ‘Op het afbeeldsel van myn hooggeschatten vriend.’ Lier-, Veld- en Mengelzangen, blz. 124, 25.
4 Dr. Maarten H. te Hoorn, oudste zoon van Dr. Willem Houttuyn († 1756) en Aagtje Gerrits Seylemaker. Zie den brief van Wolffje aan hem, Nr. XII.
5 Hoe belangrijk deze was kan 't best blijken uit den catalogus. (Eigend. Dyserinck). Haar ‘Atlas der Vaderlandsche historie en Atlas der stad Amsterdam’ werden kort vóór haar vertrek naar Frankrijk in 't openbaar verkocht door Willem Vermandel te Amsterdam, II May 1789.

zegt my of liever schryft my: ‘Onze lieve Armiaan[1] is zoo over de huizen heen op zyn Betje gecharmeert, dat hy alleen de dood van zyn collega afwacht, om een partytje tête-à-tête te proponeeren; ja, kindlief, hy heeft my zyne confidente gemaakt, en ik zeg dat ik er zeer content mede ben. Heer, liefje, hadden wy u eens uit dien ‘slyk onreine’ zooals gy uwen laatsten dateert. O, 't is zulk een lieven man! Moortje zei ‘dat gy net een vrouw voor zyn groote vriend zyt, en ik zeg het ook, niet uit de zucht van Echo te speelen, maar waarlyk en ter goeder trouw; er is wat te doen met het orlogebantje! Betje, zoo waar als wy beiden vyandinnen van hypocrisie zyn - hy heeft het gekust, en zeide nog: ‘dat lieve hartje! wat denkt ge van zoo een dame? O, ik heb ze zoo lief als d'appel van myn oog!’

Lacht ge niet om zulk een aardige periode? - Myn man gaat weer, zonder my te waarschuwen, veel minder te vragen, of ik mede wil, voor een week of drie naar zyne familie! Wat zal ik doen, dan door geduld en inschikkelykheid de gedistingeerde achting myner vrienden waardig te blyven? Maar wat heb ik een chagrin door zulk een onvriendelyk gedrag!

Adieu, myn waarde vriend, God zy met u op alle wyze. Ik ben, met de uiterste liefde en achting, uwe ootmoedige dienaresse

BETJE WOLFF.

18 Sept. 1770, Beemster.

1 Abraham Amijs (1721-1770) was Remonstrantsch predikant te Noordwijk, 1747-'53, daarna te Gouda, '53-'70. Hij was gehuwd met Krijne Oosterbaan, sedert 1767 weduwnaar. Hij stierf 14 Dec. '70 en werd te Rotterdam begraven.
Dr. Joh. van Vloten liet in plaats van ‘Armiaan’ drukken: ADRIAAN! Vgl. mijne Studie ‘In de Beemster-pastorie’, *de Gids* van Febr. 1903.

XI. (*Aan Mr. H. Noordkerk*).

WelEdelGestrenge Heer!

Ik zou niet wel woorden weten te vinden om UwelEd.Gestr. te bedanken voor de tedere zorgvuldigheid my betoont nopens de *Voorrede*.[1] Schoon ik al twyffelde (& dat doe ik waarlyk niet) aan uwe meer byzondere goedheid voor my, uwen geëerden spreekt zo sterk, dat die zaak is afgedaan: permitteer my, intusschen, te zeggen, dat ik reeds van verscheiden lieden, ook van de publique Kerk, blijken van de hoogste goedkeuring hebbe ontfangen. Indien echter de Boosheid haar rol speelt, zy heeft my altoos ontschuldig beledigt; & deze *Voorrede*, zal, misschien, best instaat zyn, te toonen, waar om my zo veel chagrin is aangedaan, & waarom de laster zich niet ontzien heeft, mynen schuldeloozen wandel te bemorschen.

Dat myne wyze van denken UwelEd.Gestr. behaagd, overtuigt my, dat ik wel denke. Het gunstig oordeel van een man als Gy, weegt, by my, alles over, wat de Partydigheid, op myne rekening zal durven stellen. De vrienden, &, durf ik het zeggen, de admiradeurs, die ik, sinds de uitgave van *Walcheren*[2] hebbe gekregen, zullen zeker een honet belang in my neemen, als ik absent ben. Men zal nu niet als voormaals *alles* durven doen, wat instaat was my dood te doen chagrineeren: men kent my thans - dit is in dit stuk genoeg.

Hiernevens de geleende lectuur. Jammer dat zy, die niet onbekwaam zyn, hunne gaven en hunnen tyd op deeze wys besteden: 't is of de mannen het er op toeleggen om myne sex de occasie te geeven van te toonen, dat zy beter denkt, & verstandiger weet te kiezen. Mevrouw Decambon's vertaaling[3] moet zeer sober zyn, zo deeze het nog wind. Is het sujet ook wel heel gunstig?

1 Bij Betjes vertaling van ‘Het leeven van Jezus Christus’ door William Craig, Th. Dr., Predikant te Glasgow. Te Hoorn, by T. Tjallingius, MDCCLXX.
2 In 1769.
3 Van Shakespeares Hamlet? - door de Vad. Lett. ongunstig beoordeeld.

Ik hoore dat de Mahomet; (het meesterstuk naar myn gedagten, van Voltaire)[1] excelent is uitgevoert. Heb het stuk maar ter loops te Purmerend gezien, zodat kan er niets van zeggen.

Maar gy raad niet wie my met zyn bezoek verrast heeft? De Heer Radermacher![2] Zyn Ed. schreef my vrydag, dat hy tegens verwagting tot de Commissie was benoemt, & actueel te Amst., & dat hy des saturdag morgens vroeg zoude afkomen, om tot zondags namiddags te kunnen blijven. 't Speet my enigzinds dat myn domine van Huis was; doch ik kon, (& ook er was geen tyd,) om die reden geen fatsoendlyk man logement weigeren. Zyn Ed. behaagd my ongemeen, & zo aanstonds bevestigt hy, per missive, in zeer serieuse termen, het geene hy mondeling omtrend my geliefde te zeggen. De smaak is vry, 't kan zyn dat ik zo gelukkig ben om in de conversatie niet af te vallen, maar 't is iet zeldzaams als men met zeer hooge idees van iemand komt, nu, ik kan in myn eige zaak niet oordeelen. Dit weet ik, dat ik my zeer aangenaam gediverteert hebbe. Zyn Ed. is ruim 40 jaar, extra welgemaakt & vif, niet groot nog klein; niet fraai, niet lelyk. Hy heeft veel gereist, & gelezen; bemint de fraaye kunsten, & men kan zien dat eene vrouw die zich met geluk oeffent zyne idole is. Myn atlas heeft den avond zeer aangenaam helpen doorbrengen, hy admireerde zeer myne goede dog nog kleine verzameling van boeken, & zat, met het uiterste genoegen, enigen tyd in myn plaats op dat kamertje daar ik myn beste leeven verslyt, opgetogen over het schoone uitzicht over onzen tuin, & over de nette Beemster velden.

De hupse man kon niet afzyn my te klagen dat hy ongelukkig was, schoon met een dame van rang (Burgem. Boogaerts[3] dogter) uit zuivere inclinatie getrouwt, & gezegent met schatten & kinderen. Dat lieve mensch is, van zeer resonabel onverdraaglijk fyn geworden.

Ik moest lachen, (schoon 't my toch smarte,) om de beschryving die hy my deedt, hoe & door wie, & in wat hoogte dit alles was toegegaan, & nog continueerde.

1 Hij gaf het uit in 1741.
2 Zie bl. 14 noot I.
3 Uit Rotterdam. Mr. Paulus Boogaert was burgemeester der Maasstad bij tusschenpoozen van 1769-'86.

De oude Mevrouw *Hurgronge*,[1] overleden zynde, was Mevrouw R. tot dame abesse geëligeert, & zo myn vriend Jobs gedult niet had, nevens een zeer goed hart, & medelyden met zyn lieve vrouw, 't zou voor hem zijn, om nog eens uit despratie een tour door Europa te gaan doen. Myn waarde Vriend, wat jammer dat niet alleen veele fouten in humeur of conduite, ons ongelukkig maken kunnen, maar dat zelf overmaat van kwalijk begrepen Godsdienst, een der ergste geezels is voor een man, gebooren om eene waarde, & beminde Vrouw in het huizelyke leeven zeer gelukkig te maken! En hoe menig man vervalt er tot volslagen deïstery, omdat hy eene vrouw heeft, die eene gekke kwezel is! Dit is niet ter ontschuldiging gezegt; maar men moest geene reden geeven. Wat denkbeeld formeert het gros zich tog van Het Opperwezen! En hoe groot is het vermogen eener vrouw die wèl denkt, & wel spreekt, indien zy de rede, & dus den waaren Godsdienst eere aandoet. Hoe is het echter mogelijk dat de Fymelary het temperament zo kan verbasteren! Ik bevat het niet! Dat men om God te behagen van zagt en vriendelijk, nors & aandoenlyk word, zelfs omtrend de bemindste & natuurlykste dingen! - maar ik zoude U te lang ophouden. Hoe danke ik God niet met vuurige liefde, voor dat gezond oordeel, dat hy my gaf, & dat my zal bewaaren (zo lang ik dat mag behouden) voor zulke groote & groove als lastige fouten.

Adieu myn hoogstgeëerde Vriend, leef gezond en zo gemakkelyk als maar immer wenschelyk is - continueert in my lief te hebben & alle de onaangenaamheden myns levens zyn niet instaat het hart te bedroeven van

Uwe allerverpligtste & tederst aandenkende

BETJE WOLFF.

10 Oct. 1770, in de Beemster nog al solo.

P. Ds. *Westerhoff*[2] heeft my zyne Predikatie voor 3 weken reeds gezonden; dit noodzaakte my zyn Ew. eenen *Craig* te zenden wilde ik niet onbeleeft zijn. Hy heeft my zeer obligeant geantwoord, dog ik maak op zulke menschen geenen staat altoos.

Verzoeke vriendelijk adres voor het Paquetje aan Do. Loosjes.

1 Te Middelburg.
2 Te Amsterdam.

XII. (*Aan Dr. Maarten Houttuyn.*)[1]

Mynheer, zeer geachte Vriend!

Ofschoon myne geheele ziel als verzwolgen is in de ziel van *Abisag*,[2] & ik al verscheidene dagen nu & dan de pen heb moeten neerleggen, te sterk ontroerd zynde door het tafreel, 't welk ik maakte van haare smarte, & 't welk zy aan haare Vriendin Orpa mededeelt; zoo zal ik echter de composure van dat stuk opschorten, om Uwen zeer welkomen, eergister avond ontvangen, te beantwoorden. Oordeel nu, myn Vriend! hoeveel ik my gelegen laat leggen aan uwe zeer met iever begeerde openhartige Correspondentie.

Eerst het huishoudelyke. Uw verzoek vereert my, dog niet in staat zynde reciproque te doen, *vrees* ik te veel verpligtinge te zullen maken, om er van te profiteren, schoon ik met Zeeuwsche gul- en rondheid nog persisteer in de betuiging, dat ik het wenschte. Wy zouden op verschillende pointen ook te gegeneerd zyn, dit begrype ik duidelyk. En onze openhartige discoursen te transporteren en by anderen (ik noem niemand omdat ik niemand ken in H[oorn] aan wie ik my genoeg laat gelegen zyn) is niet goed. Permitteer my des, dat ik uw gedult nogmaal door een uitgestrekten brief op de proef stelle. Er zyn veele zaaken in Uwen gerespecteerden, waaromtrent ik *moet* antwoorden; om my zelf wille, & gy zult wel zoo charitable zyn, om my te willen hooren. Ter zaak.

Gy begrypt wel dat ik U myne vertaaling van Craig (ik spreek zoo opregt als gy zelf) alleen pour la bienséance gezonden hebbe.

1 Zie de noot op bl. 28.
Deze brief is 't eerst openbaar gemaakt in ‘de Navorscher’ van 1862, bl. 195 vv. door D.v.N. dat is: Mr. Jacob van Dam van Noordeloos, van Rotterdam, 1791-1872; hij bracht eene uitgebreide verzameling van boeken, platen, portretten en handschriften bijeen, meerendeels de vaderlandsche letter-, oudheid- en geschiedkunde betreffende. Dr. A. de Jager gaf van hem als lid van de Maatschappij der Nederlandsche letterkunde een levensbericht in 1872.

2 Dit vers is nooit in druk verschenen.

Ik heb genoeg intimiteit met lieden, die denken als gy, om niet onkundig te zyn, dat gy een werkje van dien aart slechts *ter loops* inziet. Het ontschiet my niets ter wereld. Iemand, die my uit achting of vriendschap de tweede druk van Frans Baltes[1] present deed, moest het niet in 't hoofd krygen, dat ik *verpligt* was het te lezen. Gy verstaat my.

Redelyk & vry denkende over de Christelyke Godsdienst, & tegelyk *sterk* sprekende *voor* de Revelatie, kan het my niet vreemd voorkomen dat ik by twee soorten van menschen verdagt & gehaat, ja zelf met *kleinachting* begroet zal worden. Ik zie, dat gy ook in dit concept zyt, & 't is natuurlyk. Dog er is een derde soort, die noem ik, & dat denk ik met de grootste billykheid, *redelyke Christenen*. De estime, het applaudissement derzelve is myn waarachtig *but*. Reeds heb ik in verscheide brieven my gezonden, gezien, dat ik die nooit meer hebbe dan nu. Ik noem hier alleen de uitmuntende Dr. G.[2], den grooten Mr. N.[3], den Philosoof N.[4] om niet te veel namen te schryven, & om U echter te doen zien, wat mannen ik myne vrienden noeme. Onder myne deïstische vrienden te R[otterdam] heb ik er sommigen die zeggen dat myne voorrede een *chef d'oeuvre* is, & dat met attentie alles willen overwegen, 't geen zy met smaak in het werk zelf hebben gelezen. Anderen antwoorden my niets, & nog eenigen zyn zeer *kwaad* op my, omdat ik de vryheid neem hunnen afgod Voltaire aan te tasten.

Zoo gaat het ook met de publique kerkendienaars. De redelyke C.[5] (wiens smaak & oordeel even exquis zyn) schryft: ‘Wy, myn Engellief, zyn het eens & de Burgemeester[6] achtte U nooit hooger dan sints wy uwe schoone voorreden laazen.’ Anderen ook te A[msterdam] en in de B[eemster] zeggen, dat ik niet meer by hun

1 Samaritane, ofte Spieghel der Godvreesentheyt en Eerbaerheyt. Tot Dordrecht, by Frans Baltensz. Boeck-verkooper, woonende by de Nieu-Kerckstraet, 1648.
2 Dr. Grashuis te Amsterdam.
3 Mr. H. Noordkerk.
4 Nozeman te Rotterdam.
5 Ds. Couperus.
6 Mr. de Moor van Immerzeel te Gouda.

behoore dat ik *Sociaans*[1] ben, dat ik niets met hun eens ben enz. Ontmoet my in dit alles iets, dat ik niet voorzag? Geenzinds. Onder 't getal dergenen, die my of kwalyk verstaan, omdat zy niet wel onderscheiden, of uit andere reden (thans niet te onderzoeken) my met geen goed oog aanzien, is ook myn waarde & geëstimeerde vriend H.[2] Maar hy is een dergenen, die ik te hoog schat, om niet te zien of ik door een zedig & openhartig antwoord, hem niet tot vriendelyker gedagten *voor* my kan overhalen. Helpt het niet, 't schaadt niet; en 't zal ten minsten zyne amour propre vleyen (hoe grooten philosoof hy inderdaad is) als hy ziet, dat eene jonge vrouw, die de naam heeft van geest en oordeel te hebben, zich de moeite geeft, om hem, zoo eenen grooten brief met het gemelde *but* te zenden.

Gy neemt het my dus *zeer kwalyk*, dat ik de stoutheid hebbe, den grooten Roi du Prusse, l'immortel Voltaire & l'inimitable Rousseau enz. te beschuldigen van gebrek aan *bon sens*.

Dat negeer ik: & gy, die *beschuldigt* moet *bewyzen*, of ik zal U voor notre chère Reine, Madame Raison eene acte van injurie aandoen. Niemand heeft grooter eerbied voor 't verstand van den eersten, den geest van den tweeden, en het *uitgestrekt vermogen der ziel* des laatsten dan Betje Wolff. Ik vraag U echter of gy denkt dat ik niet instaat ben myn gezegden goed te maaken? Gy zegt *neen*, en ik zeg ja; wie zal het decideren? Die denken als gy zyn myne competente rechters *niet*; die 't niet met my eens zyn, de Uwe *niet*. Iets, om niet lang uit te weiden, en een Essay in plaats van een brief te schryven: Bekende gy niet, toen wy spraken over Voltaire, dat zyne *Pucelle*[3] het vileinste was, door hem tegen de Godsdienst geschreven? en zoudt gy, indien gy een Dogtertje had, tot zekere critique levensperiode gekomen, & begaaft met smaak, die *Pucelle* in handen geven? Ik denke *neen*, & waarom niet? omdat het morsig & *zedebedervende* is geschreven! Niet om de eerste reden; integendeel 't moest haar handboek zyn. Kunt ge my kwalyk

1 D.i. Sociniaansch naar Faustus Socinus (1539-1604), den bestrijder van het kerkelijk dogma der drieëenheid.

2 Dr. M. Houttuyn te Hoorn.

3 La Pucelle d'Orléans, geschreven tusschen 1636 en '39.[aant.]

nemen, dat ik met de grootste en *redelykste* eerbied voor Christus aangedaan dat, en meer dier mannen, die epithètes geef? Ik ben een Christen en zoo *lang* ik dat ben, *moet* ik absolut zo oordeelen over *dat gedeelte* hunner werken, waarin dien by my geëerden Persoon of zynen Godsdienst word beledigt. *Dwaal* ik in myn oordeel over Hem! dat is eene andere zaak! & dat moet apart onderzogt worden. Beschouwen wy de drie gemelde schryvers als oordeelkundigen & Poëten, dan, o dan buigt myn knie zich, eer ik het weet, voor hun! Voltaire is by my (& ik heb misschien nog eenig regt om er over te oordeelen) de grootste dichter van Europa. Zyn *Hendrik*[1] is zoo aan 't volmaakte als 't mogelyk is. - Mahomet is zyn *chef d'oeuvre*, alles, except dat hy als *Philosoof, Historicus* of *Theologant* schryft, lees ik met eene toestemming, die gy alleen kunt bevatten, omdat uw *smaak* zo zuiver is; dog dat men veelen niet kan doen zien, omdat zy dat zedelyke zintuig niet hebben. Rousseau vooral heeft by my de eerste plaats (& zyn portret hangt in een verguld lystje op myn boekvertrekje) ik geloof echter, & veelen met my, dat hy soms *egareert*. Dog zyn *hart* moet onschatbaar zyn, indien *dat* de dictatum eener *Julie* & het meeste zyner werken heeft gehad. Alle eerlyke lieden, die verstand & lectuur hebben, zyn 't eens over Rousseau; hy is een eerlyk man: dog dwaling & deugd zyn by my zeer bestaanbaar met elkander.

Gy (sta my toe zoo vry te schryven als gy zelf) onderscheid niet, dat de Godsdienst, dien ik belyde, & welke *gy* (vry wat méprisant & indiscreet naar myn oordeel) myn *allerheiligst geloof* noemt, zo zeer onderscheiden is van het *bygeloof* als de predikatiën van mynen Tillotson[2] van *die onzer* meeste godgeleerden. Zet, wilt gy, voet by stuk, & wys my aan - *waarom ik tot la folle nation behoore*, schoon ik myne voorreden aanmerk als myne Geloofsbelydenis. Poëtische *uitroepingen* (dit dien ik te weten!) zyn geene betoogingen, & Voltaire zal, door dezelve geen onbevooroordeeld verstand zant in de oogen smyten! Dat hy een land als

1 Le Henriade zag in 1723 te Rouen het licht.
2 John T., 1630-'94, een uitnemend kanselredenaar te Londen, sedert 1691 aartsbisschop van Canterbury.

Frankryk onwaardeerlyke diensten heeft gedaan, sta ik toe; dog ik & die denken als ik, hebben geene verpligtingen *van dien aart* aan hem, omdat hy ons omtrent het Bygeloof niets geleerd heeft. *Wy laten ons niet by den neus omleiden*, nog door onze *Geestelykheid*, nog door onze *Gens Sufficans*,[1] die ons, als zy ons een bewys moeten leveren, een grap in de hand stoppen, & het *Gemeen* uwer lieden altoos aan hun zyde hebben, omdat zy doen lachen. Spotten is geen demonstreren, bekent gy dat zelf niet?

De vertelling door U vertaald & my gezonden, kende ik voor lange. Neen, myn eerlyke, verstandige Vriend, ik ben geen Christen geworden zoo als hy. Nu, nu in den eêlsten bloei van myn werkzaam leven; - nu volmaakt gezond, & in de kragt van myn geoefend verstand, belyde ik dat. Nu, nadat ik verscheiden jaaren zo veel voor & tegen geleezen hebbe, als weinigen *regt* hebben te zeggen, nu, nadat ik schriftelyk & mondeling gecorrespondeerd hebbe, met uwe leeden & met de mynen. Niet uit slaafsche vooroordeelen myner opvoeding, niet uit *gebrek* van geest & levendigheid, niet uit melancolique harsenschimmen, & dat, *nu* ik mogelyk eenen naam zoude kunnen maken, door *tegen* dien zo zeer valschelyk beschuldigden Godsdienst te schryven. *Wat* eischt gy meer van een redelyk schepsel om zich te verklaren *voor* iet?

Niet des om te *lachen* (hiervoor ben ik beschaamt, dat gy my in staat kent, zo oneerlyk te kunnen handelen, daar ik voorgeef iets waaragtig aan te neemen) maar ten voordeele dergenen, die niet *ter loops* maar met attentie gelieven te hooren, heb ik & geschreven & vertaald. Die niet hooren wil, die laat het! Het is my noch voor- noch nadeel. Ik wensch alleen dit: dat men ons regt doe & niet voor zot of oneerlyk houde als wy zeggen: *ik geloof de Revelatie.*[2] *God* is myn getuige, dat Wezen, dat hoogst volmaakt & hoogst aanbiddelyk is; dat ik, zelf U niet oordeele, hoe sterk gy voor Epicurus zyt; zooals ik zeg de *Waare* Christen kent geen grooter wet, dan die der liefde tot God, zich zelf & zynen naasten.

Hy, die ik voor ongelukkig (naar myne gronden) *moet* houden,

1 Ons suffers-volk.
2 De Openbaring.

kan ik niet haaten, niet veroordeelen. Doch handelt Gy billyk, als gy op rekening mynes Godsdienst stelt al die boosheden & gruwelen, zovele eeuwen lang gepleegd door monsters, welke denzelven kwalyk begrepen of snoodelyk misbruikt hebben uit staatkundige uitzigten? *Ik* & de *mijnen* hebben met dezelve niets te doen! Wilt gy 't niet gelooven, ik kan 't niet helpen, dog dan denk ik, dat Gy, hetgeene wy voor ons te zeggen hebben, inderdaad gewoon zyt niet zo attent in te zien, als wel andere zaaken.

Ziedaar het eene & andere, dog vreesde ik niet U te verveelen (om de stoffe zelfs die ik behandele, zoowel als om myne wyze van schryven) ik zoude ook nog niet uitscheiden. Deeze stoffen echter (& ik wensch het hartelyk) kunnen beter mondeling beoordeelt worden. *Licht uit licht*. Ik denke echter nooit, dat ik U noch dat Gy my zult overhalen in gevoelen? Denk niet dat ik 't menschelyke hart zoo weinig kenne! wat bedoel ik dan in myne Vriendschap voor U? Dit: Gy zyt een verstandig, bescheiden en geoefend man; zulke lieden vindt men zelden. De zeldzaamheid vergroot de waardy der dingen. Myn smaak is goed, & ik poog door alle middelen myn verstand uit te breiden. Ik tracht U ook door de proef te toonen dat wy: *hoe verschillende in denken*, volgende gy Epicurus[1] & ik Christus, onder zekere conditie, *hartvrienden* kunnen worden & bestendig blyven. De conditie is deze, staat zy U aan, 't is wel; zo niet - ik ben Philosofe genoeg, om het niet kwalyk te nemen. Onthouden wy ons van spotterny; respecteer gy mynen Christus, ik zal nooit uwen Epicurus beledigen; noem hen die denken als ik noch guiten, noch gekken & ik zal - daar is myn hand - zo redelyk *blyven* als ik altoos *was*, dat is uwe Vrienden in gedachten niet veroordeelen. Erkent gy dat ik aan myne zyde groote & eerlyke verstanden hebbe, dien titel wil ik, van harte, aan veelen uwer geven. Gy zult ondervinden, dat ik met alle menschen kan verkeeren & zelfs vriendschap houden, die, in dat punt, met myn verschillen, indien zy maar het character van deugdzame lieden bewaren, &

1 Een Grieksch wijsgeer (342-270 v.C.) ‘die de ware geluksaligheid stelde in eene volmaakte zielsrust, zooals ook de Goden die genoten, een uitvloeisel van wijslijk getemperd en door ware deugd veredeld genot.’

dat ik alleen met dweepers & hypocriten breek, zoodra ik zie, dat zy te *veel* smaak in my krygen.

Bedenk U wel. Kunt gy op deze edele conditie my aannemen? Ik zal er nooit van afwyken. Ik speel waaragtig niet met woorden! Gy & uw vrouw behaagt my; ik zie niets dat my kan weerhouden, deze neiging myns harten te volgen; beschouwt gy 't anders, zeg het openhartig, opdat ik weet of ik U beiden, myne *Waare* vrienden kan en mag noemen. Denkt niet, dat ik onredelyk ben? Uwe verkiezing is vry - zo vry als de myne. Ik wagt met zekere ongerustheid (omdat myn hart van de party is) uw antwoord. Provisioneel verzoek ik van U ter leen de *Jaarboeken* van Grotius[1] en treffen wij het verbond der Vriendschap, *dan* & niet eer, zal ik omtrent uwe boeken handelen als omtrent die der beminde personen, die ik myne Vrienden noeme; doe insgelijks; vriendschap kent geen '*t uwe, het myne*.

Neen, ik heb niet te sterk gereformeert, maar men kan zich bedriegen in iemand. Iemand, die reeds geen zonde meer stelde in te lachen over wezenlyke aartigheden, geen baard meer wilde dragen om God plaisir te doen, die reeds rookte en wyn dronk, een ordentelijke rok droeg, ja een galante snuifdoos kon uithalen, gaf my billyke hoope om hem lubben te zien dragen & ombre of whisq te leeren. Ik verzeker U, Foi du philosophe! hier schort het hem niet.... Lach jou Guit, ik lach ook. O Nature, nature que vous êtes une drôle! Waarlyk ik had gedagt dat hy te genezen was, ik dagt dat hij dwaalde uit een goed hart. - Maar de duivel! gy zoud my heel uithooren. - Terug, terug! plagt ik tegen mijn Bruintje te zeggen, als hy wat te hard vooruit liep.

Omtrent die jammerlyk slegte vertaling van Voltaire; ik denk U te kunnen zeggen dat die van een jong heertje is, die my van den zomer in Zuidholland kwam opzoeken, & het zeer kwalyk nam, dat ik met hem redeneerde als met een redelyk Christen. Ik meen ze niet te leezen, het origineel heeft by my de zaak in disput afgedaan. Ik wou dat *ik* uw vrouw fransch kon leeren; ik zou expres overkomen, & *d'ouwe Dame* zo *verlieft* op my zien te maken,

1 Nederlandsche jaarboeken en historiën t' Amsterdam, By de weduwe van Joannes van Someren MDCLXXXI.

dat zy misschien zou zeggen: wanneer komt die lieve Betje Wolff weer? Zy moet absolut die taal & ook 't Engelsch leeren. Wil ik nog resolveren en komen incognito? dat is zonder al dien tyd een voet uit te zetten. Uit zucht voor die oefening zoude ik zo kunnen besluiten.

Gy begrypt wel, dat *ik* in Noordholland niet uitga, dan om *die Vrienden*, die ik bezoek. Ik laat het nog aan UEd. en wy zullen zien, hoe ik best kom en wanneer. Zeg het egter niemand! Als ik kom, kom ik alleen & geheel om & voor U beiden. Misschien zou ik haar Ed. van dienst kunnen zyn & wy nog eens *en trio* onze schoone Fransche auteurs leezen & beoordeelen.

Gy oordeelt zeer wel, dat ik een groot deel ondervinding hebben moet voor het frequenteren der beau monde. Ik ken de wereld door den eenigen weg, waardoor zy te kennen is - ondervinding! Met een hart, gescheurd tot aan den wortel toe, en wiens wonde na tien jaren treurens, nog niet nalaat somtyds eens te bloeden, heb ik de verrukkingen eener jeugdige liefde betaalt! Als men de waereld in een boerepastorij & de menschen op zyn boekenkamer achtte te leeren kennen, is men zeer bedrogen; er moeten ook vele conjunctuuren te zamen loopen & men moet bemint geweest zyn, men moet reeds gedagt en *gezien* hebben (hoe! *de kunst van zien* is niet zeer algemeen) zal men voor dat men dertig is, kunnen zeggen met uwe amice - dit alles weet ik, dat zo is; ik heb het zelf ondervonden. - Ik ben nooit geweest hetgeene men eene schoone vrouw noemt, maar l'irrésistible en charmant air de plaire heb ik in vergoeding daarvan ontfangen. Myne zuster is eene beauté. Dog, haal me de drommel! ik kaapte alles voor haar neus weg wat het hart had, op '*Altyd wel*'[1] te komen en smaak had. Myn fortuin is echter sober uitgevallen, zult gy zeggen: een ouwe boeren-dominé! Gy hebt gelyk, dog wagt, tot dat ik *mes mémoires* eens in 't licht geef, om te oordeelen of ik wel een zot stukje begon, toen ik 20 jaar oud, myne familie tot één toe en ma très chère Patrie adieu zeide om in het styve Noordholland met een oud statig man te hokken. Ik heb mogelyk meer regt op den schoonen titel van N .... chère philosophe te .... dan gy denkt. Indien de

1 De buitenplaats harer ouders nabij West-Souburg.

aant.

Philosophie ook bestaat in te triompheeren over de sterkste & vurigste hartstocht waarvoor 't aandoenlijke hart vatbaar is, uit een loffelyke principe, dan usurpeer ik dien titel niet; indien wy uit het denkbeeld van pligt alles doen, wat men buiten het hart doen kan - maar waar houde ik U mede op.... Ik heb myne hartstocht overleefd. Uwe geheele sex zie ik met de onverschilligheid van eene statige matrone. De reden? Ik doe ze met Michal zeggen in eenen brief aan David:

> ‘'k Heb David teêr bemind - wie zou my tog bekoren?’

Vriendschap is sedert myn idole, maar myn vriendschap is zo teder, dat zy niet behoeft te wyken voor de liefde van een Duitscher (ik durf geen ander volk noemen). De waereld kennende is 't onmogelyk dat ik haar zoude nodig denken tot myn waaragtig geluk! Eén ding is jammer, dat ik myn wensch niet heb; de geheerde waereld zoude nooit met myn Poëtische fratsen zyn opgescheept geworden. Ik zou niets Gods ter waereld gedaan hebben dan myn lieven jongen beminnen & nagt & dag myn harsens hebben gebroken, om tog zyn heele hart te houden, want ik zou er geen klein stipje van hebben kunnen missen, als eene kleine speldeknop groot. Myn lieve A.[1] hoeft des niet jaloers te zyn al schryve ik U zoo vry & intiem, *haar man* mag immers de *vriend* wel worden van *haar vriendin?* Kindlief, ik ben thans Achilles weêrga, onkwetsbaar, ook denk ik door onverschilligheid genoeg *verstaalt* te zyn, om te zeggen ook aan mijn hiel.

't Is een charmant plaisir voor eene jonge vrouw in de waereld komende, de hommages te ontfangen van elk polit man, & zo vry te blyven als een boeremeid, die niet weet dat er een Cupido (except in haar liedeboek) op de waereld is. Die verbruide Plat heeft my genoeg in de knyp gehad, dog wat zegt myn vrome Ridder Cats:

> De jeugt, de rauwe Jeugt, moet kooten vroeg of spa.

Nu, ik heb vroeg gekoot, maar zo weêrgaas gekoot, dat ik dagt met Nommer één te hebben het gelag moeten betalen.

Adieu mes Amis! doch geen Fransch te schryven vóór notre

1 Houttuyn was gehuwd met de weduwe Annetje Sint, 27 April 1760.

Ecolière mee kan doen. Vaarwel, waarde Vriend. Grotius *Jaarboeken* met een categorisch antwoord op deesen word met verlangen gewagt, door uwe verpligte, opregtelyk hoogachtende

Vriendin & Dienaresse
BETJE WOLFF.
In de Beemster, 19 October 1770.

P.S. Mynen aan U is door Jonker H. de V. mede genomen. Nu weet gy 't. Adieu kind.

XIII. *(Aan Mr. H. Noordkerk.)*

WelEdel Gestrenge Heer.

Myne verpligting aan uwe goedheid is, door de toegezondene lecture (welke thans dankbaar terug gaat) wederom vergroot. Nieuwsgierig was ik vooral naar de vertaling van het Meesterstuk van Voltaire: maar 't komt my voor dat het Kunstgenootschap niet zeer gelukkig geweest is in de uitvoering. 't Is jammer dat niet eene *Neufville*[1] zich heeft verledigt om dat werk op zich te nemen. Zy, zo iemand, zoude het, het origineel waardig hebben ten toneele gevoerd. Ik pryze echter den goeden smaak des Kunstgenootschaps, & zy, die 't fransche stuk niet kennen, kunnen evenwel enig idé hebben van 't geheel, schoon er de frapantste schoonheden uit gebleven zyn.

Het Précis du siècle de Louis XV, heb ik agter elkander geheel afgelezen. Er is tog iets uitlokkends in de schryfwyze van Voltaire; schoon ik niet soutineer dat hy een goed historicus is, indien trouwheid & oplettentheid twee vereischtens van dat character zyn. Vooral heb ik met smaak gelezen de historie van den Pretendent,[2] & het

1 Christine Leonora de Neufville 1713-1781 ‘Bespiegelingen voorgesteld in dichtmatige brieven,’ MDCCXLI en II (2de druk).
2 Karel Eduard, kleinzoon van Jacobus II, landde in 1745 in Schotland en werd 16 April 1746 verslagen bij Culloden. Hij stierf te Rome in 1788.

aant.

geene sedert het jaar 1745 ons Land betreft. Ik heb van myne Oomen, de Majoor Ribbens[1] en Captein Boudrie,[2] zo veel van myn leeven gehoord nopens den slag van Fontenoy,[3] & 't nemen van Bergen[4] waarin zy beide hunnen pligt gedaan hebbe, dat ik die zaken met eene byzondere attencie las.

Het werk des Professors bevalt my niet zeer & me dunkt dat hy geene defence voor de Hollandsche Methode moest geschreven hebben, dan door zyne Predicatien zo schoon uit te werken, dat men ze met dat vermaak las, waarmede verstandige lieden Tillotson & Scharp lezen: dog ieder heeft zynen smaak vry, & 't is goed dat elk dusdoende kan gedient worden naar zyne verkiezing.

Ik kan niet afzyn UweEd.Gestr. te berigten, dat ik my vereert zie met een allerbeleefdsten & verstandigsten Brief van d^{us} Nozeman, die my zynen Socrates[5] present doet. Zyn Ew. zegt daarin dat hy ‘met den aller uitersten smaak heeft gelezen de Voorrede voor Craig, & dat hy my feleciteert met het algemeen genoegen, welke de beste menschen betuigen over de uitvoering van 't werk, & de schoone belydenis mynes Geloofsch.’

‘Complimenten te maken is myne zaak niet als ik schryf aan een Philosophe, die zo christelyk denkt als de verstandige Vertaalster van Craigs verhandeling, dog ik moet zeggen, dat ik U zo hoog schat, dat ik met vuurig verlangen den tyd te gemoed zie, waarin ik occasie zal hebben u dit in persoon te betuigen.’

Wat denkt UwelEdGestr. van zo een conquest? Myn Heer Loosjes bericht my dat d^{o} Nozeman by hem in agting is als een onzer beste Theologanten een man van studie & een keurig oordeel buiten tegenspraak de grootste man van de heele Remonstrantsche Kerk.

My is berigt dat Juff. van Merken[6] voor de Pers gereed heeft

1 Hermannus Ribbens was gehuwd met Cornelia Beaudry [Boudrie] (16 Sept. 1739) de zuster van Betjes moeder.
2 Captein Boudrie [Beaudry] was de broeder van Betjes moeder.
3 Maurits van Saxen versloeg, aan het hoofd der Franschen, de Engelschen en de Nederlanders, 11 Mei 1746.
4 Bergen werd in den zomer van 1746 door de Franschen bezet.
5 ‘Socrates eere gehandhaafd. Te Rotterdam by Pieter van den Aak Hz.’ (1769).
6 Lucretia Wilhelmina v.M., 1721-89, de bekende dichteres, gehuwd met N.C. van Winter. Over Betje Wolffs brieven aan haar schreef de hoogleeraar Dr. Theod. Jorissen in het tijdschrift ‘Nederland’, 1879.

eenen brief van Daniël, zo ik meen aan Salome, over de *Verwoesting van Jerusalem*, & dat zy in dat stuk zich zelf zo verre overtreft, als zy my en andren in haaren *David* doet. Zo dit waar is, sta ik verstelt; want me dunkt haar zacht en vleyend penseel is niet zeer geschikt om moord & verschrikking te schilderen. De tyd ontdekt alles. Wat gaf ik niet wel om het reeds in myne Boekekas te hebben!

Ik ben hezig om Abisag den moord van Adonia te doen schryven aan haare Vriendin Orpa, & omtrend 130 regels ontworpen. Dog Myn Heer de Moor heeft my verzocht eens eene Beemster kermis[1] voor hem te maken, & dus heb ik occasie om tweederley luimen van geest waar te nemen, als zy my overkomen. Myn oude kennis Brahé[2] zal niet kwalyk dienen te nemen, dat ik de taal van 't hof niet weet te spreken.

Ik hoop met hulp van myn groote Leermeester Loosjes er een stukje van te maken dat eere doen zal aan de kunst, & zodra het instaat is onder uw oog te komen solliciteer ik op 't aller vriendelykst uwe Critique. Ben volmaakt gezond en zo lustig als een vogeltje, alle morgen heb ik het druk & 's avonds lees ik 't een of ander. Hoe vuurig wenscht myn hart Gods beste zegeningen voor U myn venerable Vriendl Dit zeker is U bewys zoo gy 't hart kent van uwe Betje.

Ik verzoek dat gy my niet kwalyk neemt dat ik met myn jaarlyks present weer aan kom? 't is het eenige dat in myn vermogen is U te zenden & dat ik durf denken niet nadelig te zullen zyn voor U, 't is een Keesje, zeid myn Amie de maakster, als een room zo zoet & daarme uit.

Gun my de flatante idees van te deelen in Uwe dierbaare

1 Later uitgegeven in ‘Beemster-winter-buitenleven (1778). Het oorspronkelijk handschrift, opgedragen aan Betjes vriendin, mevrouw Van der Mieden, Cardinaal, is nog in 't bezit van haren achterkleinzoon Mr. Jan Pieter Frans van der Mieden van Opmeer te Middelburg.

2 J.J. Brahé, 1726-'76, Herv. predikant te Vlissingen, schrijver van ‘Vlissings Eeuw-vreugde, op den tweehonderdsten geboortedag harer vryheid, den VI van Grasmaand, MDCCLXXII’.

vriendschap terwyl ik met de grootste achting en tederste affectie my noeme
UwelEd.Gestr. ootmoedige Dnsse

BETJE WOLFF geb. BEKKER.
In de Beemster, 30 Oct. 1770.

XIV. (*Aan Mr. H. Noordkerk.*)

WelEd.Gestrenge Heer!

Onder de brieven die ik altoos met een levendig genoegen ontvang zyn die, welke Gy my vereert, altoos de voornaamste. De smaak die ik durf zeggen, te hebben in het uitproeven van verdiensten, geeft my in uwe altoos dierbaare vriendschap aangenaamheden, waar van gemeene zielen geen denkbeeld hebben. Noemt gy my, *votre Philosophe!* ik ambiëer dien titel; omdat het my voorkomt, dat de *waare* Philosophie het eenig arcanum is, om in het hart van allerlei chagrin, & *overdadigheid*, niet alleen gerust, maar ook voor ons zelf, & onze vrienden vrolyk te leeven. Wat my betreft, ik danke den Hemel, voor eene gezondheid die volmaakt is, & my wel tien jaaren jonger maakt als ik ben. De vrolyke lustigheid is by my, & in myne situatie, de vrucht der Reden geholpen in 't opwasschen door een genoegelyk temperament. Ze heeft niets gemeens met die bruyante vermaaken welke de beau Monde verschaft, maar ze is op den duur aangenaamer, & laat geen denkbeeld van berouw na. Myne intime vriendschap met een der hemel burgeresses (zo als Pope haar noemt,) Hoop, is in staat om, veel al, kommer & zorg geheel weg te jaagen, terwyl zy my de dingen uit het vrolykste licht vertoont; want het is tog waar dat Reden, & Godsdienst ons niet ongevoelig maken, maar zy fourneeren ons het nodige om niet te wankelen.

De vrolyke Gouwenaars diverteeren my met hunne affectieuse &

grappige brieven. De Burgemeester kwelt my zeer om een Naam voor zyn heerlyk *Rhyn en Dyk*, & zegt: ‘Toe Betje bedenkt tog wat, of *Raadwyk* komt er voor, het Hek word al gevlogten, de tyd nadert sterk. Ik beloof u er in te zetten wat gy uitdenkt, & wilt gy er by hebben *Betje Wolff invenit*; Foi du Republiquin, 't zal er by. Maar weet je wel, dat je al onze dames, & myn slaapkameraatje vooral aan den hals zult krygen? Eerst omdat gy deezen winter niet te Pypenburg komt, & dan noch vooral omdat gy haaren Gunsteling zo aartig in de knip hebt. Meid lief kom tog nog over; ik zal u van Amst. haalen, zeg maar hoe neer, wy zullen ons wel diverteeren al is het winter.’ Dog ik moet bedanken, ik kan nietl zo als UwelEd.Gestr. wel zult begrypen, die weet wat ik te doen hebbe.

Abizag zal zodra zy zo verre komen kan, haar Compliment by U afleggen, mits dat gy haar 't negligez toestaat; want eer de Meniste Kamerdienaar haar zo netjes als een zusje van zyn Geloof heeft opgeschikt, zou het te lang aanlopen. 't Meisje zal er vry leevend uitzien in weerwil haarer droefheid, 't zal ook zich niet heel froide houden. *Nature est mon Guide*, nu weet Gy al hoe 't zyn zal. 't Komt my, by continuatie voor, dat onze nette lieden (dat zyn ze zeker) te weinig kennis hebben aan myn groote Vriendin, & indien ik de kunst van polysten eens zo op den duim heb als zy, willen wy eens zien of wy elkander verre ontloopen. Dat een Meniste Dominé vatbaar is voor glorie, dat zie ik. Dog als wy eens een groot belang in iemant genomen hebben dan wilt d'Eigeliefde niet, dat wy changeeren; & *Ds. Loosjes* wierookt de Idole die hy zelf gemaakt heeft, terwyl hy, mogelyk, in zyn schelmsche trant zegt: ‘is dat niet het groote Babilon dat IK gebouwt hebbe. Ziende, zegt hy, dat ik zo vorder is hy grootsch op my.’ Hoor zulk gesnoef eens, ‘IK heb ALTIJD gezegt dat een kundig man u zo verre zoude brengen, ook door geringe fouten te doen myden, & dat, als gy wilt, gy alles doen kunt. Wat plaisir voor my te hooren, dat elk die uw Walcheren leest, verrukt is van al het fraaye, en dat men uwen edelen smaak in het Theologische die eere aandoet, die u toekomt van alle redelyke menschen; ik dagt niet dat gy 't Engels in die volmaaktheid verstond; nooit schreeft g' iets dat my zo

behaagd als uwe *Voorrede*. Lief schepsel, zag ik u nog eens zo gelukkig als myn hart u wenscht.'

De Beemster Kermis heeft al eenige uuren gehad. De Burgem. schreef my dat ik tog *Hansje* niet moest vergeten, comme Directeur de cette foire, ik heb hem al pront er in.[1] Wat heeft Myn Heer de Schout het *drok*. Gewapend met zyn zwaard & stok, Volgt hem zyn diender wel in 't wapen. Een knevel voor dat werk geschapen, Vlug, groot, grof, onbeschaaft en sterk, Wy zyn tot zweetens toe aan 't werk, Om elken kraamer plaats te wyzen, Om kwesties die er somtyds ryzen, Te stillen met veel deftigheid, Daar ieder vast het zyne zeid, En om meteen hun beurs te maaken, Prodeo word hier nooit getwist' enz.

Dog ik abuseer van uwe attencie. Maar 't is een fête voor my, U zo familliair te mogen schryven. *Bielfeld*[2] behaagd my voor délassement boven alles & vervolg op Histoire Générale neem ik met dankbaarheid aan: & d'almenak zal ik tot een gedagtenis dragen, terwyl ik niet ophouden kan te zyn, met de grootste affectie & de meeste agting

UwelEds.Gestrenges vrolyke

BETJE WOLFF

In den slyk onreine, 21 Nov. 1770.

XV. (*Aan Mr. H. Noordkerk.*)

WelEdelGestrenge Heer!

Het stille genoegen dat my de winter schenkt wordt zeer vermeerdert door de continuatie uwer vriendschap. Myn laatsten met

1 Men leze de volgende regels als rijm.
2 Le baron de Bielfeld was de schrijver van 'Lettres familières et autres.' A la Haye, chez Pierre Gosse Junior et Daniel Pinet MDCCLXIII.

eene myner goede vriendinnen mede gegeven, is, zo ik by haar retour hoore, UwelEd.Gestr. op mynen naam bezorgt dewyl het jongentje daar zy thuis was, meende dat zy Juffr. Wolff moest zyn; omdat hy uit haar naam dien moest bezorgen, zo als hy van zyn kantoor kwam. Hier over ben ik eenigzinds verlegen, kunnende ik wel nagaan, dat UwelEd.Gestr. al was het slegts eene vliegende visite, van mynen pligt zoude geëischt hebben. Dog dit kleine abus weg zynde genomen, hope ik niet langer voor zeer onbeleeft door te zullen gaan, by iemand voor wien ik de volmaakste achting hebbe, & die my voor altoos aan zich verpligt heeft.

Mahomet bevalt my ongemeen, dog het origineel niet hebbende, ben ik niet zeer instaat om te voldoen aan uwe geëerde orders. Het komt my voor dat men eenige cretiques zoude kunnen maken op zeker gebrek aan gladheid, & melodie, die, meer maal, stuit in 't leezen. Dog ik ben zo zeer ingenomen met het schoone, dat ik het gebrekkige gaarn in de schaduw laat. Vooral als een stuk tog reeds publicq is; & het van hun is die ik niet genoeg kenne om er myne gedagten over mede te deelen. 't Zal my lief zyn te hooren of UwelEd.Gestr. in dit met my over 't stuk, veel verschilt. Ik versta ook niet wel wat het is te zeggen: ‘Ik vloek hem met een' *haat*, die zyne loosheid *tart*.’ Het Titelblaadje is dunkt my zo fraai & natuurlyk uitgedagt, als ik in lange iets zag, & 't onderschrift uitneemende gelukkig.

De *Verwoesting van Jeruzalem*[1] zal, hoor ik, superieur zyn. De Heer Modderman heeft my geschreven, dat die groote dichteresse hem het stuk had voorgelezen, & dat het, naar zyn' gedagten, volmaakt schoon is. Één trek bevalt my zeer, ze zegt van de Joden, toen zy uit de stad gedreven werden: ‘Zy hadden moeds genoeg om traage voort te gaan.’ Wat spyt het my, dat ik nog niet kan deelen in 't genoegen dat de lectuur van zo een stuk moet geven! Alles met er tyd.

Ik retoucheer, in gunstige oogenblikken, Walcheren, en gaare cretiques op by hen, die my met hunne goedkeuring vereeren. In Abizag begint zich eene zwarigheid op te doen niet wel weg te

1 Door Juff. van Merken, zie bl. 44 bovenaan.

neemen. Indien ik namentlyk Salomon afschilder zo als ik geloof dat hy meriteert, als eenen door de vleyeryen van eene oude Maitres & list der Paapen, in prejudice zynes oudsten broeders ten throone geklommen, wat zal er te zeggen zyn by het domme volk (of deszelfs voorgangers, moet ik liever zeggen) omtrend de afkomst eens Persoons, die alle Christenen eerbiedigen. En evenwel te plooyen, dat gaat ook niet; te meer daar myn but is Adonia voor te stellen als het slachtoffer zyns jongen broeders heerschzucht en Abisag als.... een voorwerp onzer billike medelydentheid. Durf ik by occasie uw attencie eens op dit stuk vergen?

De brieven van Bielfeld verzoek ik tot de naaste keer te mogen houden, ze zyn zeer aangenaam. De Baron van Kruyningen[1] heeft my present gezonden *The fool of quality*,[2] de Gek van fatsoen, 5 deelen, een der beste schriften van dat soort, zo my voorkomt, zodat die goeye Heer denkt nog om my. Nu wy zyn Landslieden, zegt hy.

Myn man gaat een week van huis, om te preken op eene Vacature, inpassant zou hy te Edam wardschippen. Dus solo, dog ik speel niet met myne gezontheid, in dit ruuwe weer. Denk eens aan my in myne solitude, & zo er iets komt in 't vervolg, houde ik my gerecommandeert.

1 Baron Pieter Anthonie, heer van Kruyningen, ouddrossaert van Muyden, stierf in 1780 (87 jaar oud) en werd begraven op het kerkhof 'Ter navolging' te Scheveningen. Op den lijksteen staan deze woorden gegrift:

'Hier legt het sterflyk deel eens
grysaards wiens voyagie
Langdurig is geweest op d' aardsche
pelgrimage
die doctors chirurgyns tragte in
dien togt t' ontvlien
en in hunne handen zig dog
zelden heeft gezien.'

72 jaar later (1852) werden de beenderen van Wolff en Deken na de ruiming van beider graf in een kistje bijgezet in den grafkelder van dezen Zeeuwschen landsman van Elizabeth Bekker.

2 The fool of quality or the history of Henry, Earl of Moreland, door Henry Brooke (1703-'83), Londen 1767, 12mo.

Leef tog lang en gezont. Myn ouwde Vader is voorleden 1 Dec. 75 geweest & nog gezond als een vis, dog - schryft hy - wat kreupel aan de voeten. Wy rekenen al weêr, nog maar 6 maanden, die zullen wel omkomen, dog intusschen doet my niets meer genoegen dan te mogen hooren, dat Gy wel zyt en my niet vergeet. Myne grootste ambitie zal altoos zyn my te mogen noemen

UwelEd.Gestr. ootmoedige en verpligte dienares

BETJE WOLFF.

Beemster, 14 Dec. 1770.

P.S. D[us] de L'Orme heeft my, in persoon voorleden week komen betuigen dat hy zyn genoegen over myne vertaling van Craig & vooral over de Voorrede niet genoeg weet te uiten. *Abizag* gaat hier eens in d' eerste & afgebroken schets nevens. 't Begint my zo aftevallen, zou ik er wel aan voortgaan?

XVI. *Zendbrief Elisabeths, welken zy gezonden heeft aan Cornelius,*[1] *bygenaamt de Strengen, enz. Particulunt Mundus & Nascetur Mus.*[2]

Dit nu is de Sendbrief Elisabeths, die zy gezonden heeft aan... die Doopt ende Predikt, toen men haar gezegd had: ziet het

1 Deze geestige brief in bijbelstijl aan Cornelis Loosjes te Haarlem werd geschreven, toen Betjes echtgenoot 40 jaar predikant in de Beemster was geweest - dus in 1770 na 25 Juni - maar eerst ruim zestien jaar later door den druk openbaar gemaakt. Dat Wolffje zelve de uitgaaf niet onder de oogen heeft gehad, blijkt zonneklaar uit het bijschrift op den Franschen titel 'Door E.B.... Een der beroemdste Schryfsters, genoeg by het Publiek bekend, door de beide Zedelyke Romans laatstelyk door haar Ed. uitgegeeven.' Van dezen Zendbrief - 'alöm te bekoomen à 5½ Stuiver' - één vel druks, zijn mij slechts enkele exemplaren bekend. Dr. van Vloten maakte het zijne bekend in 'Levens- en karakterbeeld' enz., bl. 61-70 (1880).

2 Dit moet zijn: Parturiunt montes et nascitur mus. 'De bergen baren en geboren wordt een muis'.

aangezigte uwes Vriends is niet als gisteren ende als eergisteren, om dat gy hem de krankheid, waar mede gy bezogt waart, voor zyne oogen verborgen hebt.

Ende ziet, het geschiede nu in de dagen Fredriks,[1] des Welbeminden, des Zoons Fredriks, des Zoons Dirks,[2] uit het Geslagte der Kinderen Alewyn, in 't achtste Jaar zyner Regeeringe; ten tyde, dat Willem[3] Richter was in de Beemster, ende Cornelius, bygenaamd de Strenge, was schryvende voor zyn aangezichte, in het veertigste Jaar des Priesterschaps Adriaans,[4] des Zoons Gerards, des Zoons Adriaans, uit de Stammen der Wolven, dat ik, Elisabeth, zyn Wyf, krank wierd, ende ik zeide myn Hoofd! myn Hoofd! Toen zeide ik in myn harte, de geest mynes monds wykt van my. Nu zal ik in vreede verzameld worden in 't Graf myns Vaders, dat daar is aan de Zee[5]; ende ik zal rusten van al den arbeid dien ik gearbeid hebbe onder de Zonne. Dan zullen myne beenderen verzameld worden, ende ik zal in het huis des doods zyn, ende de Zoonen der Zangers zullen eene Rouw-klagte over my klaagen, ook dit is ydelheid.

Maar de Man myner Jeugd weende, ende hy zond eenen boode tot Cornelius den Medicyn-Meester;[6] ende die zeide: Cornelius, koom nu haastelyk af, want zy die onze Priester lief heeft is krank. Toen groette Cornelius zyn huis, nam een staf in zyne hand, ende deed schoenen aan zyne voeten; ende ziet, zyne voeten waren als

1 Frederick Alewijn, geb. 18 Jan. 1737, werd in 1762 Dijkgraaf van de Beemster; hij was achtereenvolgens schepen, president-schepen, bewindhebber der O.I. Compagnie, raad en burgemeester van Amsterdam. Hij overleed 10 Nov. 1804 op zijn landhuis Vredenburg in de Beemster.

2 Dirck Alewijn, Dijkgraaf van de Beemster en Starnmeer, oud-schepen en raad van Amsterdam, overleed in October 1742.

3 Willem Blydenbergh.

4 Adriaan Wolff was de jongste zoon van Gerard Wolff, baljuw van Rijnland, en Aletta Geesteranus, gedoopt 17 Maart 1707. Hij werd in 1730 beroepen als predikant in de Beemster en was dus in 1770 veertig jaar werkzaam geweest. Zie verder over hem *de Gids*, Febr. 1903.

5 Vlissingen.

6 Dr. Cornelis Peereboom, geboortig uit Hoorn, gehuwd met Catharina Os (16 Juli 1758).

de voeten Hazaëls,[1] des Zoons Seruja den Bethlemiter, ende hy verliet Hoorn, de Stad zynes Vaders, daar hy zig nedersloeg om te zien ende om te genezen; (want de geest van Antoinetta[2] rustte op Cornelium, zo als hy op Poiret[3] ende op Zwammerdam[4] gerusted hadde,) hy nu stond vermoeid, ende met vrees bedekt, voor het aangezigte uwer Dienstmaagd. Ende de Priester kuste hem, ende zeide: is het wel met u, ende met het Wyf uwes boezems, ende met de Kinderen van uwen lyve? ende hy zeide: het is wel. Maar hy was ontroert in zyn binnenste, toen hy zag hoe 't gelaat mynes aanschyns vervallen was, ende dat myne oogen weigerden het licht te zien. Toen knielde hy voor myn leger, ende zuchtende sprak hy: ô Gy die myne ziele lief heeft, ende die daar dierbaar zyt in de oogen mynes Wyves meer dan het goud, ja het fyne goud van Ofir[5]; ziet! de hand der Koortse is zwaar op u, ende de vuurigste pylen der Gal zyn in uw binnenste doorgegaan.

Alleenlyk houd goeden moed. Toen hief ik myne oogen op, zeggende: gezegend zyt gy, ô Cornelium! myn Broeder, ende gezegend zy uwes raads raad tot in eeuwigheid, daarom dat gy in uw harte genomen hebt, my te verlossen uit de knypende hand der smarte.

1 Hazaël, hoveling bij Benhadad, koning van Syrië, uitgezonden tot den profeet Elisa om van dezen te vernemen of de vorst van zijne krankheid zou genezen. Vgl. 2 Koningen VIII: 8, 9.

2 Antoinette de Bourignon, geboren te Rijnsburg, eene dweepster uit de XVII^{de} eeuw. Door het lezen van mystieke geschriften was in haar de roeping ontwaakt om het Evangelie te prediken; zij vond later in Pierre Poiret haren aanhanger met wien zij naar Oost-Friesland reisde. Daar vervolgd zou zij naar Holland gaan, maar stierf onderweg te Franeker, 30 Oct. 1680. Zie Dr. Antonius von der Linde ‘Das Licht der Welt’, Leiden, E.J. Brill, 1895. Poiret noemt haar ‘die allervergöttlichste und reinste Seele, die nach dem Herrn Jesus Christus auf Erden gewesen’.

3 Pierre Poiret, 1646-1719, werd predikant te Rijnsburg en gaf uit ‘Oeuvres d'Antoinette Bourignon, Amsterdam 1679’, met eene zeer uitvoerige levensbeschrijving.

4 Jan Swammerdam, 1637-'80, beroemd Nederlandsch ontleed- en natuurkundige, die onder den invloed van Ant. de Bourignon aan het malen is geraakt.

5 Het goud van Ophir wordt in den Bijbel als het fijnste, dat men kende, geroemd.

De Priester nu stond, ende hy weende gansch zeer, ende zyne traanen liepen langs zyne kinnebakken; ook weende de Dienstmaagt des huizes; zy, die water giet op de handen des Priesters, ende op de handen uwer Vriendinne. Toen zeide de Priester: ach myn Heere! ende ach myn Vriend! zoo gy haar konded redden, ziet zy is my toch als eene Dochter, slaapende in mynen schoot, ende eetende van myne beete, ende ach! het is heden den vyfden dag, behoud haar en eischt uwen loon; is het niet in myne hand? Toen wierd de Man der zieninge toornig, ende hy zeide: wat heb ik te doen met uwen loon? gy zyt my tot een aanstoot; ende wat zyn de dagen der jaaren mynes iedelen leevens, dat ik zoude roemen? maar zy, die als een Engel Gods in myne oogen is, zal ik niet begeeven noch verlaaten; ende wat myn hand vind om te doen, dat zal ik doen met magt.

Toen zette hy zich neder, ende hy schreef naar de wyze der Apothekeren, ende naar de wyze der Medicyn-Meesters schreef hy, ende hy riep tot zich Petrus, bygenaamd van den Busse[1], ziet! alles wat hy gedaan heeft, is dat niet geschreeven in het Boek des Doods, ende in het Boek des Grafs, ende in het Scheerboek der Zoonen van de Beemster? De geest der Dichtkunde, ende de geest der Taale rusten die niet op Petrum tot op deezen dag? Cornelius vroeg hem: kunt gy dit bereiden naar de wyze der kunst, ende hy zeide: ja ik Heere! Toen begon hy de Taale zyns Volks te spreeken; maar zyn geluid was, als 't gekraak van doornen onder eenen pot. Cornelius sprak aldus: Hoor toe ô gy Kind der Smeeringe, ende gy Zoone der Wonden, ga haastelyk heenen, ende bereidet dit, ende als gy alles zult bereid hebben, komt dan weder, ende vertraagd niet. Laat uwen vyzel zyn als de penne van een vaardig Schryver. Ende Petrus ging heen, ende weg. Toen liet de Priester de tafel aanrichten voor het aangezichte van Cornelius, het Vleesch der Kalven, ende de Kruiden die uit de Aarde voortspruiten, ende den Wyn die een Spotter is; ende hy zeide: eeted mynen Heere, ende drinket myn Heere, want het is middag, ende

1 Pieter van den Busse, chirurgijn. Zijn naam komt voor in het archief van het Waterschap de Beemster (1770).

uwe ziele is vermoeid van uwe reize. Gy zyt aamhegtig, proeft een weinig of uwe oogen verlichted worden; (want Cornelius was bedroeft ende zyne ziele was aangedaan van wegens myne krankheid,) maar hy weigerde het gantsch zeer, zeggende: zoo doe my Poiret, ende zoo doe hy my daar toe, indien ik heeden brood eete, ofte water drinke, voor zy, die in smarten ligt, verlost is van haaren weedom. Ik nu was stille, ende daar en was geene wensch des leevens in my, nochte eenige begeerte naar de dingen deezes tyds.

Toen zeide de Priester tot de Dienstmaagd: Dochter, neemt deze spyze weg, ziet! wy vasten tweemaal ter weeke, (maar zyn aangezichte blonk als het aangezichte der Zoone der Gezondheid, ende als het aangezichte van de Kinderen der Sterkte.) Gy nu gaat heen, ende eeted gy; maar zy hief haare stemme ende weende, zeggende: och myn Heere! het zy niet kwaad in uwe oogen, ende uwe toorne ontsteeke niet tegen uwe Dienstmaagd: maar de geest der verzadinge is op my gevallen, daarom dat myne Vrouwe krank is, ende myne traanen zyn myn brood, ook zyn zy myn drank. Toen sprak ik, heden is 'er eene vreemde zaake geschied, waar van men niet hoorde in deeze Landpaalen! een Noordhollandsche uit de Noordhollanderen, (zy die als het ys van Pontus, ende als het sneeuw der bergen zyn) weent om de elenden haarer Vrouwe. Cornelius sprak: Wel zy U, ô zeer goede Dochter; U worde vergolden naar uwe goedheid! ende de Priester zeegende haar om deeze zaake, ende alle die het hoorden zeegenden haar.

Toen klopte men aan de deure des huizes, ende het was de hand Petri die klopte, ende hy zeide: hier ben ik Heere ende de Medicynen, zyn ze niet in myne tasche? Cornelius wenkte met de hand dat hy zoude stille zyn, van weege de veelheid zyner woorden, ende van wegens de smarte mynes hoofdes; hy nu zweeg, ende ging op de toonen zyner voeten, ende zy gingen allen aldus. Toen klom Cornelius op myn leeger, ende hy sprak tot my zagte woorden, ende zyne lippen waaren als de lippen der vriendschap, ten daage der droeffenisse. Hy nu richtte my op, zyn slinkerhand was onder myn hoofd ende zyne regterhand ondersteunde my, want myn kragt was vergaan, ende ik konde hem niet missen van weege mynen ziekte. Hy nu gaf my de toebereidsels

der kunste; ik en wist het bykans niet, want ik was als eene die in de groeve nederdaalt. Hy nu klom ende hy my dekte, ende myne lendenen zegenden hem wegens de warmte.

Toen riep hel Werk des huis Godes den Priester, ende hy ging henen, want hy en konde niet vertoeven. Cornelius zat voor dat bedde, wagtende als een wagter op den Morgen. Hy nu vatte myne hand, ende hy merkte dat myn harte flaauw was. Hy kuste myne hand, met de kusschen zynes monds, daarom, dat hy my als een Broeder lief heeft, ende hy begeerde, dat het Wyf zynes Boezems by my was, want zy heeft u lief met de liefde eener Vriendinne, zo sprak Cornelius; ende hy ging voort te spreeken, zeggende, zo gy wilt dat uw Vriend die zich neder sloeg aan de overzyde der Riviere[1], hy die Doopt ende Predikt, ende zyne talenten in geenen zweetdoek weg leidt, leeft, zo leeft gy, want ik weet ganschelyk zeer, dat hy sterven zal, ende niet leven, indien gy sterft ende niet leeft[2].

Toen zich nu de Avondschaaduwen neigden, was ik als een die door den Engel Satanas gescheurt wordt. De Ziekte der Zenuwen, ende de smerten der Kramp, verwoestte myne gesteltenisse. Toen spronk Cornelius op, weenende, (de goedheid zyns harten is die niet gelyk aan uwe wysheid, wie zal ze uitspreeken?) en zeide: drink myne Beminde; maar myne keele was als de poorten eener Stad, die men ten dage der Belegeringe met yzere grendelen heeft toegeslooten. Hy nu klom op myn Leger, my helpende, ende weenende. De Dood nu leide haare koude hand op my: toen zeide ik: vaar wel myn Broeder, troost den man myner jonkheid, want zyne rouwe zal groot zyn, van wegens myn heen gaan in de Grafsteden. Bemind hy my niet als een Vader de Dogter, die hy lief heeft, bemind? Groet hem die aan de Riviere is, en zeg hem: ô Gy Zoone der Wysheid, zy, die U lief had, is gestorven, ende zal niet meer uw aangezichte zien. Toen trad de Priester aan de hand zyner weenende Dienstmaagd binnen. Hy nu was als eene die

1 Het Spaarne.

2 Duidelijk blijkt hieruit de innige vriendschap, die er tusschen C. Loosjes en Betje bestond.

raadeloos is; want zyne hoope was als het huis der Spinnekoppen, van wegens myne behoudenisse. Toen riep hy tot Cornelius, behouw haar, ende ik zal U tot de helft mynes goeds geeven. ô Myne Vrouwe, wie zal my vrolyk maaken, als 'k om U in 't zwart gaan zal? Is zy niet de vreugde myner oogen, ende is zy niet de troost myner gryzigheid, ende myne Dogter[1], bemind zy haar niet als eene Zuster! Maar Cornelius antwoordde: ô Man Gods, benaauwt haar niet! Zy is in de banden des Doods, ende de smarte omringt haar als eene rondasse. Toen braakte ik eene groote braaking. Toen ik nu dien WORM zag, zeide ik, heb ik U gevonden myn Vyand? Maar nu zult gy sterven, ende niet leven. Cornelius zeide tot den Priester, onthield hy zich niet in de eerste wegen, ende heeft hy zyne Ziele niet gevoed met het voedzel der eersten, die at, ende niet zeide, het is genoeg. Ende zy beiden ontzetteden zich over hem wriemelende als de Leviatan. Ende de Dienstmaagd vervloekte hem met zeer groote vervloekingen, om de smarten, ende om de benaauwdheden die ik geleden had, van dat ik begon te zeggen, dat my bange was. Zy nu kusten de handen des barmhartigen Medicynmeesters, ende hy zeide: zoude myne Vrouwe niet uit het het Land der levende gaan? Petrus nu kwam insgelyks, ende hy sprak met magtige woorden, ende hy wilde voortgaan, maar de Medicynmeester zeide, zwyg, ende hy dreef hem weg. Dat alles ruste is, zeide hy, want onze kranke is op het punt om in het stof des Doods te zinken. Ziet dit lichaam is teder, ende afgemat, niemand nadre tot haar, of de slaap zyn vleugelen over haar uitspreide!

Ik nu sliep, ende myn slaap was als de daauw Hermons, ende zagt als de wolle van Tirus; want myne ziel was vermoeid van waaken, ende van smarten, die grooter waaren dan 't Gebergte Libanons, ende veelvuldiger als het zand der Zee. Toen ontwaakte ik, ende de slaap week van my, toen zeide ik: waar ben ik, ende wie zyt gy? Toen zeide Cornelius, ik ben uw Broeder, dit is de Man uwer jeugd, ende dit is het huis ende wooningen. Toen zag

1 Uit Wolffs eerste huwelijk met Maria Wilhelmina Kayser, dochter van Mr. Corn. Kayser, president-schepen te Hoorn, Wynanda Maria Wilhelmina, 2 Dec. 1759 gehuwd met Mr. Pieter Pasmooy Molenaar van Alkmaar.

Cornelius dat myne Ziele was wedergekeert, daarom was hy blyde tot opspringens toe. Ende de Priester was als eenen man aan wien men zegt: Ziet, U is eenen Zoon gebooren! dat men nu de Tafel aanrichte, zeide Cornelius, eet een stuksken van deeze bolle des Broods, ende drinkt een weinigken gemengden Wyn, want gy zyt als eene Bloeme door de hitte verteert, maar myne Ziele weigerde alle smaakelyke spyzen.

Ende zyn aangezichte was als het aangezichte van iemand opgaande naar Hoorn. Maar ik hield hem vast, zeggende: Cornelius! myn Broeder! blyf hier, ende wees hier, ende vernagtet by ons. Doch hy zeide neen, van wegens zynen Huisvrouwe, ende van wegen de Kinderen die zy hem gebaart hadt, na dat hy tot haar was ingegaan, ende by haar gelegen hadde. Maar ik zeide neen, myn Heere! Morgen als de Zon opgaande U voorlicht, ga dan tot uwent, dool dan in haare liefde, ende vermaak U dan met de eersteling uwer kragt. Ziet het is donker, ende de duisterheid bedekt de waereld, ga dan niet tot uwe Stad, noch tot uw Volk. Doe zeide Cornelius, wat Man leeft 'er die eene Vrouwe wederstaat als zy ons bid; ik zal blyven. Ende dat woord was goed in onze ooren, om dat hy zeide: ik zal blyven.

Toen zeide ik tot de Dienstmaagd, brengt den Japon, bygenaamt de Cartesiaansche, naar de kettery van Cartesius, (die het weete, lette 'er op, ende die het niet en vatte, die en vatte het niet; gelyk 'er geschreeven is, uw woord is den wyzen genoeg; ende gy verstaat het geene gy leest.) Brengt Muilen, ende het noodige. Zy nu deedt alzo. Toen zeide ik tot Cornelius: ontgordet U myn Broeder, want gy zyt moede, ende doet uwe Schoenen van uwe voeten, ende zet den mutze des Priesters op uwen hoofde. Ik nu gaf hem eenen Gordel voor zyne lendenen. Toen hief ik myne oogen op, ende ziet! was niet zyne gedaante als de gedaante van hem die myne Ziele lief heeft. Toen trok men de Tafel voor myn bedde, ende Cornelius ende Priester aaten; ook dronken zy: zy spraaken van den Ceder tot aan den Ysop[1] die in de laagte groeit, ook

1 1 Koningen IV:33, waar de hooge cederboom op den Libanon wordt gesteld tegenover den lagen hysop, die aan den wand uitwast.

waaren zy vrolyk, ende onze honden speelden voor ons aangezichte. Ik nu zeide, Mannen, Broeders! het zy U heden bekend dat het Middernagt is. Maar zy spotteden met my, zeggende: gy raast onze Beminde! doch ik antwoorde: Niet myne Heeren, ik en raaze niet, maar ik spreeke woorden van een gezond verstand. Zy nu onderzogten of deeze dingen alzo waaren. Het was Middernagt. Cornelius stond haastelyk op, ende ging henen, ende wierp zich te bedde, ende de keerse was brandende voor zyn aangezichte.

Voor nog de dag was opgestaan, stond voor my den jongen zanger[1], wiens hair bruin ende gekruld is, als het hair Abzalons des Zoons Davids, die door Joab gedood werd, ende wiens gedaante schoon is als het licht des daags: Hy nu was als iemand van wien men zegt dat hy een reiziger is. Men had hem gezegt dat ik in de groeve nederzonk. Toen nam hy zich Paarden, ende Wagenen, ende hy sprong op als iemand, die van een Adder gestooken word; hy vloog als een pyl die met kragt geschooten word door de hand eens helds, ende zynen jongen snelde voor hem heenen. Leeft gy, zeide hy, ende hy wierp zich aan de zyde mynes Legers, ende zyne oogen schitterden als het zevengesternte. Gelooft zy Apollo! Gelooft zy Cornelius die U gered heeft, ô myne Beminde in Phebo! Maar de jalouzie, die 't harte verteert, ende het huis afbreekt met haare handen, stond op, ende vertrok niet voor dat de jonge Zanger was heen gegaan. Doch gy, die de geheimenissen zyner Ziele kent, weetet dat dit zeer ongegronded is; want zoo waarachtig als gy de wyste aller verstandigen zyt, ik bemin hem zo als men eenen Broeder bemind, ende zo als hy hem bemint van wegens de goedheid zynes harten, ende de veelheid zynes verstands. Hy nu hoorde naar my, ende ging henen, ende kwam niet weder. Hy nu maakte een Lied, zeggende: zy leeft, zy leeft van wie men zeide, dat zy in 't huis des Doods zoude zyn! Daarom is myne Ziele tot ontspringens toe verblyd. Myn geest vond geen heil; noch ik vond ruste voor de holligheid mynes voets; myn hart was als 't hart eens Zoons ten daage dat zyne Moeder

1 Gerrit van der Jagt van Zaandam. Aan hem, onder den pseudoniem *Ernst*, wijdde Betje haar dichtkundigen brief. Mengel-poëzy, deel III.

sterft. ô Gy Belials Mannen, zinkt in het stof; want zy die door U als een Veldhoen op de bergen gejaagd is, zal leven ende zal in roem zyn, ende gylieden zult zyn als het stof, dat overstuift ten dagen des geweldigen Storms. Nu keere ik weder tot myne Stad ende tot myn Volk. Myne klaage is in een reië verandert. Verheuged U ô gy opregten in den Landen, want zy is uit den mond des Doods gered, Sela!

E.B....

XVII. (*Aan Mr. H. Noordkerk*).

WelEdelGestrenge Heer!

Zie daar weder het jaar geëndigt. Het nieuwe begint. Zoud Gy my 't ongelyk kunnen doen van te denken dat ik UwelEd.Gestr. niet met de grootste & affectieuste hoogachtinge dankbaar blyve voor de pretieuse blyken uwer zo dierbaare, als vuurig begeerde vriendschap? Zoud Gy kunnen twyffelen of myn hart u niet alles toe wenscht wat instaat is U hier gelukkig & hier na maals volmaakt zalig te maaken?

Terwyl ik deezen schryf vloeit myne ziele over van tedere liefde voor U; liefde zo zuiver dat zy den staat der Hemelingen niet onteert. Liefde, die zeer naby komt aan het geene ik voor mynen ouden & altoos braaven altoos lieven Vader gevoele. Dog die echter nog van eene *gemeenzaamer* aart is. Stoor u niet aan dit woord; 't behelst niets oneerbiedigs, maar vriendschap, is, in zich zelf, van meegaanden aart. Ik weet niet of ik my wel uitdrukke, - dit weet ik, dat Gy my al die sentimenten inspireert, die myn hart veredelen, & verheffen boven het frivole eener nietige waereld. - Ik bidde de dierbaere continuatie uwer gunst; ik bidde, laat de omstandigheid dat toe, vereer my met de blijken daar van geduurend uw leeven, & wees verzekert dat ik geen grooter lof ken dan te kunnen roemen, als gij er niet meer zyt:

die groote man heeft zich verwaardigt my lief te hebben. Gy moet myn gevoelig hart, & myn leevendig Temperament hebben om te weeten hoe zeer ik my gelukkig agt in die gunst. Kan ik niets doen om my die waardig te maaken?

De toegezonden Boeken zal ik met attentie leezen, & trachten te voldoen aan uwe ordre nopens het zeggen van myne gedagten.

De Heer Radermacher[1] heeft my den dood van zynen Oom den Heer La Rue[2] gecomuniceert, overleden in den ouderdom van ruim 75 jaaren.

Ik weet niet wat het is moeder te zyn, doch de lieve & zeer wel opgestelde brieven, van myne zusters[3] kindertjes, charmeeren my zo, dat ik het U moet mededeelen. Ze schryven, vooral de kleine Jan, eene schoone hand, & vry goed Fransch, alle verlangen ze hunne Tante te zien, N.B. om dat ik zo braaf met hun kan ravotten by Grootvader. En ze zenden my eene heele trommel vol St. Niclaasgoed, - (lach eens myn lieve ouwe man over dat present!) Grootvader was zo goed niet of hy moet hun trommel in het mandje met zeeuwsche vrugten & schocolaad in zetten. En ik, malloot, als ik ben! kreet wat ben je me over zulke allerliefste hartjes, die van hun lekkers zo gul mededeelen & wat kryg ik een: 'nagt lieve tante lief vooral komen,' dat is het slot van hunne brieven. O Natuur, o tendresse, o divin caractère.

Maar ik abuseer van uwe goedheid, door zo lang te praten.

Adieu myn waarde & venerable Vriend. Vergeef het familliaire om het hart - dat is goed; gy weet het, als ook dat ik met de vuurigste liefde & grootste agting altoos ben

Uwe verpligte BETJE WOLFF.

1 Jan. 1771 in de Beemster.

1 Zie brief V, bl. 14.
2 Mr. Pieter de la Rue, 1695-1770, 1 Dec., Schepen van Middelburg, Schrijver van 'Geletterd Zeeland' (1734).
3 Zie brief III, bl. 7, noot 1.

XVIII. (*Aan Mr. H. Noordkerk*).

WelEdelGestrenge Heer!

De ongemeene strenge koude hindert my zo daanig dat ik by kans niets doen kan dan laat opstaan, over 't vuur hangen, & een bagatelle leezen. Dit deed my voor ik uwen geëerden ontfing, reeds vreezen voor UwelEd.Gestr. Die onaangenaame brief verzekert my dat ik niet mis gehad hebbe. De Hoop, myn waarde, & altoos hoogst geëerde Vriend, op een zagt saysoen, klaart deeze nevelen op, & 't zal my zeer ontschieten, zo ik, voor myne Zeeuwsche reis, nog niet eens adieu zal komen zeggen by UwelEd.Gestr. & U in beter staat ontmoeten als ik thans vrees dat Gy zyt. *Uwe* attentie is voor my vleyender dan die van den grootsten Vorst der aarde; dog ik bid & smeek U, geef U, om my dat genoegen te geeven, tog geene moeite, *ik weet dat gy my kent, & dat ik zeker by U blyf, die ik was sinds een ongelukkig leeven my by U heeft bekent gemaakt*.[1] Wat my betreft, ik schryf UwelEd.Gestr. zelden, uit vrees van uwe politesse te noodzaaken my te antwoorden - zie daar de grond van myn hart - zie daar wat ik denke. Maar indien ik zo gelukkig zyn mag van U weer beter te zien, dan zal ik weer rekenschap geeven van myn tyd, & de diepe eenzaamheid die myn lot is. Komt my voor, dat, naar maate men meer leert denken, men minder uitwerkt, men krygt zekere keurigheid, die ons niet permitteert in het mediocre voort te gaan.

Ik ben volmaakt gezond, & besluit dat ik, of een ongevoelig schepsel, of eene verstandige vrouw ben, want niets breekt myne innerlyke rust, & ik possedeer myne ouwde levendigheid zo zeer als ooit. Myne lieve Boeken, myne Printen, myn pen & inkt, wat ben ik die niet verpligt! ze doen my niet eens zien wat de beestagtigste[2] dronkenschap kan uitwerken; & voor 't overige troost ik

1 Men denke aan het voorgevallene met Gargon in 1755. Zie *de Gids*, Juli 1884.

2 Elders gebruikt zij ditzelfde woord bij ‘de kladdigheid’ der Amsterdamsche straten.

my in het denkbeeld, dat dien God, die ik zeer gebrekkig, maar echter opregt diene, my alleen niet in kommer en angsten zal laaten. Hy zal er in voorzien, - wanneer? Hy weet het & zynen wil geschiede. De waereld staat nog voor my oopen, ik ben in 't schoonst van myn leeven & de gezontheid die ik geniet, geeft als 't waar fermeté aan myn denken. Verschoon my, myn Vaderlyke Vriend, dat ik U myn hart uit schudde. Wie heb ik (serieus gesproken) by wien ik dit kan of wil doen. 't ligt [verlicht] altoos als ik U zo eens iets zeg[1].

God zy met U in leeven & Dood! ik die u bemind en geëert hebbe in uw leeven zal uwen dood met kinderlyke traanen beweenen; niet om dat ik U oud, & vol corrupties des ouderdoms, juist heel lange hier wensche, neen, maar om dat de schoone natuur ons aandryft om bedroeft te zyn over iemand die ons heeft welgedaan.

Ik tekene my met de uiterste hoogagtinge & de tederste genegentheid

UwelEd.Gestr. ootmoedige Dienaresse

BETJE WOLFF geb. BEKKER.

Beemster, 19 Feb. 1771.

XIX. (*Aan Mr. H. Noordkerk*).

WelEdelGestrenge Heer!

Ik ben niet instaat de ongerustheid te beschryven, die ik, sederd uwen geëerden van 17 [Febr.] passato, tot uwen welkoomen van 4 Maart deezer, hebbe uitgestaan. Iederen kouden dag beefde ik voor U, & de aller opregtste wenschen wierden door my geduurig ten Hemel gezonden, om, was 't mogelyk, U het leeven niet al te verdrietig te maaken! De Goede Vrienden te Amst., waar onder

1 Zie over dezen brief mijne studie in *de Gids*, Febr. 1903.

ik thans mag reekenen den Heer Pieter Volkmar (welke lange in emploi op de Kust geweest is & op de Prinçegragt woond) hebben my wel berigt, dat Gy nog leefde, dog hoe in vago is dit voor een hart, dat zulk een sinsere belang neemt in alles wat U betreft. Oordeel nu, myn digne Vriend, hoe aangenaam my uwen laatsten was! Bedanke duizentmaal voor dit bewys uwer attentie. 't Is te hoopen dat de koude haast zal wyken, & het zachter saisoen voortwerken, om UwelEd.Gestr. in kragten & gezondheid te doen toe neemen. Ik hoope ook nog voor 17 Juni (de dag onzer afreis naar Zeeland,) zo gelukkig te zullen zyn UwelEd.Gestr. in persoon al was het slegts voor een uur te zien, & van myne agting te verzekeren. Onze oude man verlangt sterk. Uit het volgende staaltje kunt Gy van zynen gezegenden toestand oordeelen: ‘ik ben, schryft hy, voorleden week met myn overrok aan, nog eens heen & weerom naar Middelburg geweest; heb de stad doorwandelt, & het is my zo wel bekomen, of ik dertig jaar oud was: ik kan rekenen, dat ik vier uuren aan een gegaan hebbe.’ Wat dunkt UwelEd.Gestr. van een zo krassen wandelaar, die al diep in de zeventig is? God geeve dat ik hem zo vinde!

Ik zal nooit zo sterk zyn, en vooral hinderd my de koude zo danig dat ik nooit eene bonte pelisse gemist hebbe, dan in deeze bittere koude, dog de baakens zyn zo danig verloopen dat ik er niet aan konde denken 80 a 90 *ƒ* uit te geeven. Ik hoop dat het ergste over is & en dat de warmte my die onnoodig zal maaken.

Myn geest is als bevrooren; ik heb niets gedaan, dan geleezen, geborduurt, & printen gekeken, gewigtiger zaken konde ik niet doen, ik ben zo aandoenelyk voor de koude geworden, dat een kerkgang my doodelyk verkoud heeft, & thans loopen de traanen langs myne wangen of ik schreide. Courage! het schoon weer staat voor handen, & van den zomer koom ik frisch, vet, vroolyk, & leevend als een vogeltje by U, om UEd. te toonen, dat de kragt des leevens alles kan herstellen.

De Goudsche Vrienden hebben my den winter gepoogt kort te maaken. De Burgemeester schryft onder anderen: ‘Betje lief zie tog of uw vindingryke Geest niets kan uitvinden om te plaatsen voor myne Eremitage of het zal nog op Raadwyk uitdraayen.’ Ik

weet niet wat ik zal geeven; zo dat d' eer om die Plaats te doopen, zal ik niet kunnen aanneemen.

Onderdaags las ik de twee Grafschriften op Newton, dat in het Latyn is dus den zin: Hier ligt Newton, vraagt gy wie hy was, vertrekt; dus viel my de Vertaling in:

> Deez zerk houd Newtons lyk bedekt:
> Vraagt Gy wie Newton was? - Vertrekt!

Het andre is door Pope, & ik vertaale het dus:

> Een duistre nagt verborg Natuur voor ons gezicht:
> God sprak: laat Newton ZYN - 't was alles licht.

Zo het UwelEd.Gestr. eenigzinds voldoet zal het my aangenaam zyn, maar vooral zo gy my gunstig gelieft te gedenken & te geloven dat ik met de volmaaktste agting & geheel gepenetreert door de eere uwer genegenheid my ondertekene

Uwe ootmoedige dienaresse

BETJE WOLFF.

Beemster, 9 Maart 1771.

XX. (*Aan Mr. H. Noordkerk.*)

WelEdelGestrenge Heer!

Myn laast eerbiedigst schryven aan UwelEd.Gestr. in antwoord op den uwen in 't begin van Maart gedateert, zal wel zyn ontfangen. Ik hoope dat UwelEd.Gestr. my zult permitteeren dat ik alweer eens myne opwagtinge by U kom maaken? Het excuus gaat hier gedrukt neevens; 't is de obligeante Burgemeester[1] die my de occasie geeft U dit aan te bieden. My zyn 50 gedrukte exempl. op de aller politste wyze present gedaan, met verzekering dat er niet

1 De Moor van Immerzeel, van Gouda.

één meer gedrukt was, & men solliciteerde om ieder der vrienden, die ik zulks waardig achte, een te zenden, met het verzoek om de door hun menigvuldig geschreevene Copiën terug te mogen ontfangen. Ik flateere my dat UwelEd.Gestr. wel eenig deel zult gelieven te neemen in de gevoeligheid die ik hebbe over de eere myn werkje aangedaan. De vrienden van onzen smaak hebben het eenparig met den hoogsten lof vereert; ik stel er veel van op reekening hunner affectie voor my; dog, indien het slegt of stekend was, zoude geen van allen my hebben getoont dat zy 't in zulken waarde hielden. Hoe 't zy, ik hoope dat het eene & andre uwe goedkeuring mag wegdraagen, & dat welhaast de nog oneindig aangenamer tyding van uwe herstelde gezontheid en aanneemende kragten my zullen verblyden.

Met de allergrootste agting, & de tederste affectie solliciteer ik uw gunstig aandenken & dat ik mag voortgaan my te noemen

UwelEd.Gestr. ootmoedige dienares & kleine

BETJE WOLFF.

In de Beemster, 1 April 1771.

XXI. (*Aan Mr. H. Noordkerk.*)

WelEdelGestrenge Heer!

Deezen dag myne kleine Boekery doorziende, vond ik in dezelve het nevensgaande Boek; d'occasie is te gunstig voor my om niet my daar van te bedienen, om my te informeeren op den welstand van UwelEd.Gestr. 't Is onbeleeft iets zo lang te houden; dog 't was zo wel bezorgt dat dit juist de reden is waardoor ik het niet heb kunnen vinden.

Ik twyffele niet of myne twee laatste zullen UwelEd.Gestr. wel zyn ter hand gekomen. Ik zoude gecharmeert geweest zyn een

lettertje antwoord te hebben ontvangen, dewyl ik my zeer inquietteer over uwen toestand die ik meen dat zeer ongunstig is: indien het UwelEd.Gestr. moogelyk is, zo doe my die gunst en laat ik weeten hoe of 't is.

Ik hoope dat het saizoen, 't welk zich begint te beteren, voordeelt voor U zijn zal, & dat ik nog voor onze aanstaande reis op den 17 Juni vastgestelt, daar van getuige zal weezen.

Intusschen heb ik d' eere met alle gevoelens van hoogachting & verpligtinge te zyn die ik altoos zal blyven

UwelEd. ootmoedige Dienaresse

E. WOLFF geb. BEKKER.
28 April 1771.
in de Beemster.

XXII. (*Aan Mr. H. Noordkerk.*)

WelEdelGestrenge Heer!

De tyd heugd my niet dat ik zo verblyd geweest ben dan deezen middag door 't ontfangen uwes geëerden. Ik bedanke hartelyk voor 't genoegen my veroorzaakt; indien wenschen konde baaten, UwelEd.Gestr. zoude jouisseren van eene gezondheid gelyk aan die die de goede Voorzienigheid my schenkt - eene mag ik zeggen volmaakte. Content in een lot dat zich tog niet naar my wilt schikken, in 't bezit der agting en volkome goedkeuring van lieden, die wel denken & in staat zyn my eere aan te doen. Wat zal ik wenschen zo niet het bestendig geluk myner vrienden! myn hart begint sterk te trekken naar Zeeland, maandag nog zes weeken, & dan zal de reis beginnen. Ik hoope immers voor myn vertrek uit Holland UwelEd.Gestr. te kunnen myne opwagting maaken? - myn lieve, waarde Vriend, ik vley er my vastelyk meede, al was 't maar voor een uurtje! beloof het my maar in voorraad & ik zal my verheugen.

Hoe durf ik deeze boeken zenden? vergeef het my tog! ze waaren op de Boekekas gelegt, een fraay excuse als men iemant zyn goed lang houd! laat ik tog beterschap beloovende, vergiffenis verwerven. Nu is er niet meer of heintje Pik moet er mee speelen; ik ging aanstond op 't ontfangst uwes geëerden naar myn kamertje & zogt; al zyn dagen by elkander stonden de Vrienden. De Professor schryft eene schoone voorrede of opdragt, & het doet eere aan ons land, dat hy zo vry mag schryven. Ik bedank hartelyk (my gerecommandeert houdende) voor de lecture.

Ik begint regt *deeg* te krygen van myne oeffeningen, genoegzaam uit iedere hollandsche stad doet zich iemant van aanzien op, die my zegt dat ik wel schryf. De braave en raisonable d^{o} Wigeri,[1] de uitgeever der Latynsche werken van Professor Venema,[2] & zwager van d^{us} Couperus, heeft die lyst van vrienden vergroot, & ik heb thans present zyne fameuse *brieven* over de kerkelyke hoogmoed & zo voords, in 't geval van d$_{o}$ Blom[3] & de Franiker Regeeringe.

Ik verzoeke vriendelyk adres voor den inliggenden, hy behelst eene menigte schriften van my & eenige Predikatiën die zyn Ew. de obligeance heeft my uit te schryven dewyl ik zo gecharmeert ben op zyne wys van prediken. De Gouwenaars & Gouwenaarsters (de Heer en Vrouw van Bodegraaf[4] & hunne dogter vóór allen) plaagen my verbruit met de conquete die ik op hunnen beminden Pharherr gedaan hebbe, & dit diverteert ons door leevendige invallen (blyvende ik niets schuldig) & vrolyke aanmerkingen.

Ik neeme de vryheid hier nevens te voegen Jacob (Veldzang) & Rachel.[5] Deeze twee stukjes behaagen zo zeer dat ik niet weet

1 Petrus Wigeri, Hervormd predikant te Oosthem, schreef anoniem ‘Brieven aan een zijner vrienden (door een Liefhebber der waarheid)’ en verdedigde daarin de macht van den magistraat van Leeuwarden in kerkelijke zaken tegen de beruchte *Deductie* van den predikant Blom (1763).
2 Herman Venema, 1697-1787, eerst predikant, later hoogleeraar in de theologie te Franeker, 1723, verwierf zich door zijne geleerdheid een Europeeschen roem.
3 Corn. Blom (1712-'80) Hervormd predikant te Leeuwarden
4 Op hunne buitenplaats *Knodsenburg*, zie brief XXIV, bl. 71.
5 Lier-, Veld- en Mengelzangen, bl. 61 en 50, (1772) herdrukt in Mengel-poëzy, deel III (1786).

wat er van te denken. Indien ik uw min partydig & des te hooger geschat, oordeel daarover mogt weeten. Myn Philosoof Loosjes schreef my, - 'hy moet geen ziel hebben die niet verrukt is door dit schoone, dit natuurlyke, dit edele dat iedere regel vertoont,' enz. enz.

In hoope van altoos te zyn in de gunstige gedagten van UwelEd.Gestr. neeme ik de vryheid my by continuatie te noemen met alle mogelyke achting en affectie

UwelEd.Gestr. ootmoedige & verplichte dienares

BETJE WOLFF geb. BEKKER.

In de Beemster, dinsdag avond 30 April 1771.

XXIII. (*Aan Mr. H. Noordkerk.*)

WelEdelGestrenge Heer!

Ik durf zeggen dat ik te wel denke om niet gepenetreert te zyn van d' eere die my geschied door by continuatie te mogen myne papiere opwagtinge maake by Myn Heer Noordkerk. Het smart my egter zeer dat Gy u der moeyte geeft om my iets te antw. Waarlyk myn venerable vriend ik bidde geef U in zulk eene zwakheid die moeyte niet meer; ik kan geen vermaak genieten al is het ten koste myner Vrienden. Deeze eene keer (dog 't valt my weezentlyk moeylyk) moet ik echter de vryheid nog neemen UwelEd.Gestr. iets onder 't oog te houden.

By myn laatste schryven heb ik de vryheid gebruikt twee stukjes Veldzangen, Jacob & Rachel, te voegen. Ik denke dat het uw zal ontgaan zyn; maar, dewyl ik er geen een Letter van hebbe, zo dien ik wel zo stout te zyn, om ze te rug te verzoeken. Indien het U des niet te veel gevergt is, zo verzoeke ik met alle onder-

geschiktheid aan uwe verkiezing, by occasie, er eens naar te zien & my te zenden.

Wat zyt gy met die stoute meid geplaagt, maar wat kan ik er aan doen, de faute is begaan & Gy hebt my zo veele stoutigheden wel willen excuseeren dat ik waarlyk zo vry moet weezen om voor deeze eene vrygeleide te verzoeken. Nog meer zwarigheden; (dog ik ben nu al te vry) ik hadt by die boeken een brief aan onzen waarden Couperus ingeslooten naar Gouda. Mag ik vraagen of hy adres heeft gekreegen? ik twyffel er aan; omdat ik geen letter antw. kryg & die vrienden schryven my promt om de 14 dagen. 't Kon echter zyn dat de D^{o} die ik hier alle daag wagt om afscheid van my te neemen belet word & dus alle daag meenende te koomen belet zynde uitstelt het ingeslootene te restitueeren. Maar, indien het Paquetje of brief is blyven liggen (iets dat zeer wel mogelyk is) zo verzoeke ik het te rug omdat de brieven aan Couperus, Mevr. de Moor & den Heer van Bodegraaf, dan te oud van dagteekening zullen zyn om ze voort te zenden.

Indien ik niet wist dat de grootste zielen de goedaartigste zyn, & dat Myn Heer Noordkerk my inderdaad lief heeft, ik zoude zo vry, gul & openhartig niet durven zyn als ik my in deezen toone; uw eigen Character is des myne Excuse.

Och waard gy zo gezond als ik! Ik voel myn lichaam niet & ik weet voor my geen aangenamer staat. Nu zeggen myne Critiquen, dat is myne oordeelkundige vrienden, dat ik groote voortgangen doe. Hebbe onlangs gemaakt Scipio[1] daar hy met ter zyde stelling van alles wat hem bekoort de schoone Ismene haaren Indibilis grootmoedig afstaat, ook eene dankbetuiging aan d' eenzaamheid. Beide zeggen de Vrienden superieur & vooral heb ik den grootschen smaak van den Burgem. zeer getroffen, ik durve UwelEd.Gestr. die dingen niet zenden vreezende U te vermoeyen.

17 Juni by wel zyn zal ik het geluk en de eere hebben, UwelEd.Gestr. in den na middag myne opwagting te maaken; onze intentie is des avonds naar ter Gouw & zo naar Rotterdam te

1 Lier-, Veld- en Mengelzangen, bl. 76, (1772), herdrukt in Mengel-poëzy, deel II (1786).

vertrekkken. Intusschen wensch ik U met een hart vol eerbied & liefde alles wat best is, my met alle opregte hoogachting noemende

Uw ootmoedige dienaresse

E. WOLFF.

29 Mei in de verrukkelyke Beemster 1771.

XXIV. (*Aan Mr. H. Noordkerk*.)

WelEdelGestrenge Heer!

Ik neeme de vryheid UwelEd.Gestr. ons behouden arrivement te communiceeren; wel verzekert dat de goedheid van UwelEd.Gestr. my dit gaarne zal toestaan, & dat U deeze tyding niet onaangenaam zyn zal. Wy gingen Dingsdag ten 4 uuren des na middags van Rotterdam scheep, & zo de wind niet zo fiament geweest hadt, zouden we het in een ongeloofelyken korten tyd hebben overgezeilt; dog moesten om die reden in de Kil ten anker; van die ty, tot dat wy Donderdag morgen 9 uuren hier kwaamen, liep wind & weer in allen opzigte tegen. Dog dewyl ik verpligt was te bed te blyven, om de zee ziekte, & veel al sliep zo hinderde het my te weiniger. Enfin, tegens verwagting der vrienden, kwaamen wy dien morgen aan, & ik had het onbetaalbaar genoegen om myn waarden Vader volmaakt blyde & gezond t' omhelzen, neevens allen die my lief zyn, exept myn middelste broeder[1] dien eene zwaare krankte, & kramp in de ingewanden echter, nog lust genoeg laat om aan zyne herstelling te hoopen. Ik hoore dat onze kindertjes onder de plaisieren die zy den heelen winter opgetelt hebben, als hun wagtende, altoos dat getal slooten met: '*En* dan komt Tante Wolffje *ook* nog.' Ik *zie* dat ik by allen van klein tot groot hartelyk welkom ben, &

1 Jan Bekker.

dit zeker is my te aangenaamer naar maate dat hartelyke in familliën zeldzaamer is. Ik vreeze op myn retour het geluk niet te zullen hebben UwelEd.Gestr. te zien. De Goudsche Vrienden hebben myn man *beduid* dat hy my by d^{o} Couperus moet *afgeeven* & die zou my op Knodsenburg de Plaats van den Heer van Bodegraaf[1] brengen om tegens de Beemster biddag thuis te bezorgen & dan te wardschippen. Ik was er mede in myn schik dog liet het hun afhaspelen. Myn man moet absolut thuis zyn; den 21sten is 't weer preeken, zo dat ik moet op dien tyd met Couperus huishouden.

Niet hoop ik vuuriger dan 't geen U het leeven taamelyk gemakkelyk kan maaken! & dat ik tot aan deszelfs einde mag behouden die affectie die my tot zo veel glorie als geluk is. De gantsche famillie, & byzonder myn Vader verzoekt UwelEd.Gestr. deszelfs hoogachting te verzekeren.

Terwyl ik my met de grootste achting & zuiverste genegentheid aller ootmoedigst tekene

UwelEd.Gestr. onderdanige & verpligte

BETJE WOLFF.

Altyd wel[2], 22 Juni 1771.

XXV. (*Aan Mr. H. Noordkerk.*)

WelEdelGestrenge Heer!

Ik neeme de vryheid ons behouden arrivement aan UwelEd.Gestr. te communiceeren. Myn voorneemen om U by myn retour myne opwagting te maaken, is veriedelt door dien myn man verkoos zich niet op te houden. Hoope op gunstiger occasie, & dat UwelEd.Gestr. welvaarende moogt zyn. Het belang dat Gy wilt neemen in my, &

1 Zie brief XXI, bl. 67.
2 De buitenplaats der familie Bekker, bij West-Souburg.

de myne doet my de vryheid neemen U te melden dat ik het chagrin hebbe gehad van myn dierbaaren, liefhebbenden Vader te verlaaten zeer ziek & zwak, & met een aller pynlykst accident aan zyn voet, veroorzaakt door het Podagra; er is reeds eene insisi ingedaan voor wy vertrokken. Myn hart bloed in my als ik my verbeeld wat dien armen ouden man lyd! o myn Vriend gy weet niet hoe lief wy allen dien vader hebben, hy nam voor altoos afscheid van my,[1] & dit alles by eengevoegt heeft my geheel ontstelt, & my gedrongen de Goudsche Party af te schryven. Kan ik my diverteren daar zulk een lieven Vader smarten lyd & mogelyk den geest geeft? ik denk te wel - myn hart is te natuurlyk om er niet afkeerig van te zyn. Ik weet wel dat ik niets voor hem doen kan; dog dat is myn schuld niet. Mynen middelsten broeder, die zo vlug als een water plagt te zyn heeft zich onlangs door een zwaaren val zo bezeert dat hy zyn bed moet houden, & een soort van teering heeft. Alles is buiten dit volmaakt gezond, & myne absentie schynt hunner aller liefde wel op te wakkeren, de myne is als altoos teder & leevend. Ik hebbe d' eere gehad UwelEd.Gestr. uit Zeeland te schryven. In Zeeland hebbe ik de meeste lieden van geboorte belang zien neemen in myne overkomst & de lieve dykgraaf[2] heeft, terwyl ik uit was, myn huis zo mooy laaten maaken dat ik het bynaar niet kon, al reden van genoegen voor iemand sensible voor beleeftheden. Ik recomandeere my in uwe dierbaare Vriendschap, & tekene my met den diepsten eerbied

Uwe hoogst verpligte & ootmoedige dienaresse

BETJE WOLFF.

Beemster, 19 Juli 1771.

1 Hij leefde intusschen nog tot 1783, 88 jaar oud; hij werd den 22sten Aug. te Vlissingen begraven.

2 Zie aant. 2 op bladz. 12.

XXVI. (*Aan Mr. H. Noordkerk.*)[aant.]

WelEdelGestrenge Heer!

Uwen geëerden van 22 July is door my met te meer blydschap ontfangen naar maate ik hartelyk verlangde te hooren hoe myn hoogst geëerde Vriend zich bevond. De blyken van uw aandenken zyn by my zo hoog geschat dat ik my oneindig meer daar in verheugde dan in alles wat eene Waereld, die my meer en meer dixtingueert, in staat is ten blyke haarer achting voor my te doen.

In myn Walcheren is my eere beweezen & dat in zulk eene maate dat ik vreezen moet die niet te verdienen; als zynde nog niet op de hoogte waar men my stellen wilt. De Fatsoendelyke Lieden welke de Fraaye Letteren in Holland beminnen doen my vergeeten hoe zeer men my beleedigt heeft, & met onverschilligheid aanzien dat de afgunst in myne absentie hier & daar het hoofd opsteekt. De Heeren de Moor, Schippers, Burman, Rademacher, Loosjes, Alewyn, van Hemert, enz. met anderen doen my eenparig het volgende voorstel: Myn Pourtrait in 't licht te geeven. De Drukker enclineerde er voor lange toe & nu meer dan ooit. Wat denkt UwelEd.Gestr. van die zaak? My betreffende ik kan, dunkt my, er niet veel tegen hebben, dog kan ik myn Drukker zulke kosten vergen? De keurige Miniatuurschilder Bruinings,[1] te Rotterdam eischt, (dit heeft men onderdehand vernomen,) 16 ducaten & Vinkles 130 *ƒ*. De Fortuin, & uwe dienaresse zyn (door de slegte conduite van zeker iemand) zo gebrouilleert dat dit fournissement my zo onmogelyk is als het air Prude te attrapeeren. Myn lieve Vader wilde ik er mede verrassen, die waarde Man is zo idolaat van d' eere die zyn lieve Bet (zo noemt hy my altoos!) word aangedaan, dat ik nog voor jalousi vrees; & ook ik wil zelfs voor dien

1 Daniël Bruinings te Rotterdam, 1724-1780. Ik vermoed dat hij het miniatuurportret van Aagtje Deken in de volle kracht van haar leven heeft geschilderd, dat bij deze uitgaaf wordt gevoegd (Eigenaar de heer van Randwijk).

besten der Vaderen niet weeten dat ik over dien kant bedorven ben; 't zou zyn teder hart te sterk treffen: hy weet te wèl dat ik in opulence ben opgevoed.

Ik hebbe gemeent dat UwelEd.Gestr. te zeer myn Vriend is om my op dit stuk zynen raad te willen weigeren, noch kwalyk zal neemen dat ik zo vertrouwelyk schryve. Ik hebbe voor de Charmante Juffrouw Schippers, dat keurlyk stukje van Pope,[1] The Rape of the Lock, vertaald & myn Leermeester zegt dat ik sedert eenigen tyd niets meer doe dan *en Maitresse*.

Durfde ik, ik zond die Vertaaling, neevens eenen zeer gelouëerden brief, door my, uit Walcheren, aan Vreedemond[2] (Loosjes) geschreeven, neevens Scipio, & zo voords, ter uwer Lectuur; maar ik vrees of UwelEd.Gestr. thans wel gedisponeert mogte zyn om zulke stoffen te leezen. Op uwe eerste order zal ik d' eere hebben, die te zenden. Thans diverteeren zy onzen waardigen d^{o} Munnikemolen, die ik het plaisir hebbe van in onze Beemster te zien, & rykelyk gebruik maakt van myne Boeken.

De Kermis is hier buiten alle voorbeeld slegt geweest, door het fatale weer, & ik heb het bitter Chagrin gehad van myn uitneemend schoon, lief, bemind Pretty, door een Paerd te zien morsdood slaan. Arm diertje, hy is myn ouwe trouwe witte Lieveling haast gevolgd. Wel mogt ik, des laatstens dood beweenende, myn Lykzang[3] aan zyn jong makkertje toe eigenen! ze liggen beide al onder de Beemster klei. De Heeren van ons Oord waaren zo getoucheerd over myne traanen, (waarlyk ik schreide over dit laatste verlies!) dat Een der zelve & dat wel de jongen Heer Boon; (een geheel ander segneur als zyn Vader) my des anderdaags, den mooysten hond bragt die hy zelf had & beminde, gedresseert & nog geen jaar oud. Zie myn Vriend dit is het smartelykste dat my in lange ontmoette. Aan-

1 Beroemd Engelsch dichter, 1688-1749. Zijn *Rape of the Lock* dagteekent van 1712. Betje vertaalde het gedicht 'De ontroofde hairlok' in proza en droeg het op aan hare jeugdige vriendin Lotje Schippers. Beemster 1771 (gedrukt in de Lier-, Veld- en Mengelzangen, bl. 160 v.v. (1772).

2 Later gedrukt in Lier-, Veld- en Mengelzangen, bl. 98 (1772), met eenige *veranderingen* herdrukt in Mengelpoëzy, deel II (1786).

3 Het manuscript berust in de bibliotheek der Ned. Lett. te Leiden.

genaame Nouvelles uit Zeeland, myn liefste broertje is min pynelyk; & schoon er geen hoop van herstel is, is hy echter thans redelyk naar zyn droeven staat. Vlugge vive jongen. Ydelheid. Myn eerwaardige Vader is vry veel gebeetert, & instaat om zyn Paradysje door te trantelen. Dit overstroomt myn dankbaar hart met vreugd, & ik weet dat Gy zulk eene noble wyze van denken hebt dat gy my wel zult excuseeren, schoon ik er mentie van maake. Jouisseer bid ik van dit zagte weder, 't geen wy schynen te krygen, tot herstel uwer kragten, & tot opwekking uwes geestes. Gedenk myner gunstig & doe my 't regt van te geloven, dat ik met de grootste achting & innerlyke affectie ben d' uwe

BETJE WOLFF.

Beemster, 8 Aug. 1771.

P.S. Myn atlas is met schoone Pourtraites vermeerdert, met Newton, Juffr. Schuurman, Garick, Juvenaal, Roi du Prusse, de eerste danseres enz.

XXVII. (*Aan Mr. H. Noordkerk.*)

WelEdelGestrenge Heer!

Hoe vleyend is het voor my dat Gy uwe attentie blyft gunnen aan iemand die zo grootsch is op dat vereerend voorrecht! Hoe durf ik het zeggen - maar geloof my, d^{o} Loosjes & de Goudsche vrienden; (om van anderen te zwygen,) hebben de meeste schuld. Er is een stukje getiteld Lier-, Veld- en Mengelzangen onder de pers. Ik had er u mede gemeent te verrassen (zo als ik myn Vader vast doen zal,) dog ik kan nu wy tog van het Pourtrait spreeken, niet op my verkrygen dit langer te secreteeren. Het ingeslootene zal een byvoegsel zyn van dat stukje. D^{o} Loosjes geeft thans voor dat ik hem niet meer nodig heb zo 't niet is om een D of dt, of t,

te veranderen, & 't schynt dat myne vrienden 't eenparig van oordeel zyn; ik heb thans verscheiden Critici, de Burgem. de Moor is er een van, dat ik my zelf eer zal doen, & hun oordeel over myne (zo spreeken zy!) ongemeene gaaven regtvaerdigen! 't Geen al te vry was voor dit saisoen is er uit geligt & de Burgem. heeft my verzogt dien Lierzang[1] met zynen naam plaats te geeven. De Vertaaling is ten verzoeke van de jonge dame Schippers, een mensch dat een uitmuntend charakter heeft, & zo verstandig, is opgevoed door haaren waardige ouders als ik niemant weet. Ik heb thans een ongemak aan myn regterhand: de Chirugyn zegt dat het in de zenuwen mankeert; dit valt my wat pynelyk, anders ben ik *volmaakt* gezond, & wagte den winter met vermaak af, om die op eene naarstige wyze door te brengen. Zo er iets is ter lectuur, ik bidde U denk eens om my. Leef, myn geëerde vriend, zo gelukkig als mogelyk is, & laat ik 't onuitspreekelyk genoegen hebben om te hooren dat Gy my blyft toestaan my te noemen met de grootste eerbied

UwelEd.Gestr. ootmoedigste & tederst liefhebbende

BETJE WOLFF.

In de Beemster, 26 Aug. 1771.

Verzoeke adres voor 't inliggende. Ik zie voor thans van 't Pourtrait af.

XXVIII. (*Aan den Heer J. Tieboel, Amsterdam*.)

Myn Heer zeer geachte Vriend!

Hoe weinig denkt gy geplaagd te zullen worden met een Epistel van myne hand! dog zo lang er vrouwen zyn, die veel tyds, &

1 Deze lierzang aan Mr. B. de Moor van Immerzeel, burgemeester van Gouda, werd opgenomen in de Lier-, Veld- en Mengelzangen, bl. 19 v.v. (1772).

overvloed van Pennen, papier & inkt & een eerlyk man nodig hebben, is men tegen zulke bezoekingen niet veilig.

Hoor dan eens aandagtig wat ik U te verzoeken hebbe. Ziet gy deeze Tekeningen? Zeker vriend heeft my, om reden, verzogt dat ik my eens by een *kenner* informeerde nopens des zelfs waardye; wyl ze hem voor Schuld werden aangepresenteert, & hy er geen verstand van heeft om er regt over te oordeelen. Nu weet ik niets beter dan U te verzoeken die Tekeningen eens te laaten zien aan den Heer *Ploos van Amstel*[1]; hoopende dat die Heer zo goed zal zyn om er zyn oordeel over te zeggen. Ik hebbe niet verkoozen om my direct by dien uitmuntenden man te adresseeren; niet weetende of hy voor my, die hy niet kent wel die attentie zoude hebben die hy U niet zal weigeren. En van uwe beleefdheid houde ik my wel verzekerd, de gedistingueerde Vriend van myn Baäl[2], kan niet onbeschaafd weezen.

Deeze occasie neem ik ook waar om U te toonen dat ik my vereert achtte met uwe goedkeuring over myn *Schipperslied*[3]. Indien de hupse Heer *Tieboel*[4] ooit iets zong dat niet van zyne eige Composite is, ik zoude hem by d' eerste vrolyke Party die er voorvalt verzoeken my te helpen, ik zing het op de wys:

> *Pain & Vin* was een schelm & Verrajer zeer snood,
> Maar onze Prins Wullem de derde is zo goed als Wyn & Brood.

O die Charmante avond! alles zie ik nog in zyne waare kleuren! & nog van de week droomde ik dat gy nog eens een kelk brak door de maat te slaan. Wat zyn de aartigheden van verstandige lieden tog inneemend, de geestigheid der zotten is slegts een *borl*

1 C. Ploos van Amstel, de bekende verzamelaar van kunstwerken en teekenaar te Amsterdam (1726-'98).
2 C. Loosjes.
3 Het bekende 'Nieuw S c h e e p s l ied', in den trant van Huygens' Scheepspraat, Willem V bij zijne aanvaarding van het stadhouderschap door B.W. toegezongen.
4 J. Tieboel, aan wien deze brief geschreven is, was compagnon en zwager van den ouden J. Yntema Senr. en sedert 1763 ook mede-uitgever der *Letteroefeningen*.

jenever met zoete koek, dog de vrolykheid van een wys man is *Parfait amour, Eau de Coin* of nog al geestryker. Heb ik de hooy niet van zulk eene *Beste* waereld[1] als deeze is! Ik meen my in de toekomende wat beter te amuseeren wanneer ik Burgeres ben van d' een of andere Stam door geen *Dyli*aansche[2] kykers te ontdekken. Maar wat zwaarigheid of d' afstand groot is, dit masquerade Pakje zal my niet hinderen om in een halve menut een wandeling te doen van eenige duizend mijlen, o dan meene ik te leeven als de goden in Vrankrijk, & geene placaten te respecteeren dan die myner hupsche Zeeuwen dat is: Wij stooren ons aan geene Gekken. Apropos van Gekken, wil tog niet geloven, dat ik de waarheid spaar als ik U zeg dat zekere dominé bezig is een tweede stuk in 't net te schrijven van een werk dat niet afwilt?[3] (hou dit *geheim* voor u.) Ik heb myn man gezegd dat UEd. eens zoud komen *afrekenen*.[4] & of gy 't vergat zo herinner ik het U thans. Gy zult zien dat ik met geen woorden speel als ik u zeide dat deuren en vengster open zyn om U te ontfangen & dat gy 't zo goed en zo kwaad zult hebben als d^{o} Wolff en zyne onbedenkelyke[5] Dominees Juffrouw.

Jongen 't is hier thans misserabel playzierig; al myn *kaketou's* & al myne *Bergères* neemen afscheid, &, vry ben ik weer! nu kan ik volstrekt leeven zo als ik wil, & hoef noch visiten te geeven noch t' ontfangen. Gy kunt met geen mogelykheid den hals breeken op onze wegen maar wel verdrinken; dit au gouverno.

Vaarwel *oudste*; dit heb ik van Couperus geleerd, gelieft te

1 Zinspeling op de welbekende uitdrukking: ‘Tout est pour le mieux dans le meilleur des mondes possibles’, ontleend aan Voltaires (in 1758 verschenen) Candide ou l'Optimisme, ‘où elle est le résumé de la doctrine de Pangloss, caricature de Leibnitz et de Rousseau’ (Fournier, L'esprit des autres, 92). Elders, Lier-, Veld- en Mengelzangen (a^{0} 1772) IX, spreekt Betje van ‘de aangename Schryver der Mondes’.

2 Van Deyl was een bekend brillenslijper te Amsterdam.

3 A. Wolff. ‘De Christen Godsdienst, alleen uit Jezus eigen en voor ons allerklaarste Getuigenissen en Bevelen aangewezen en opgedragen aan de Christelyke Vrede en Vryheid’. Te Purmerende, By Pieter Jordaan, Boekverkooper, 1770. Alleen het Eerste Stuk heeft het licht gezien. (Eigend. W.J. van Randwijk, 's Gravenhage).

4 Had Adr. Wolff misschien iets in *de Letteroefeningen* geschreven?

5 ‘Ironische toespeling op Betjes kleine postuur.’

weeten dat ik zyn *Oudste* ben als hy eens regt in zyn knopjes is, 't is friesch zegt hy[1] - Heintje Pik haal hem zo 't kwaad is; dog dat denk ik niet van een Predikant. Zo het U iets scheelen kan dan kunt gy verzekert zyn (& zo niet ook wel) dat ik ben

Uwe verpligte dienaresse

BETJE WOLFF.

In den Slyke zeer Onreine[2], 12 Sept. 1771.[3]

Verzoeke adres voor den inliggenden.

XXIX. (*Aan Mr. H. Noordkerk.*)

WelEdelGestrenge Heer!

Een man van uw groot karakter is afkeerig van beklaagt te worden. Ik zal echter eens waagen U ongenoegen te geeven. Myn hert is al te gevoelig om niet getroffen te zyn over de moeyelyke omstandigheden waarin Gy u bevind. Al uw vermaak ontnomen door de onmogelykheid om dien schat van Boeken te gebruiken! Waarom kan ik uwe Bibliothecaire niet zyn? Wat zoude het my een sensible voldoening weezen voor zo veele eer & genoegen als ik door u genoot, u van éénigen dienst, tot éénig vermaak, tot éénige aanspraak te zyn! Woonde ik t' Amsterdam, hoe zoude ik u alles in uwe kamer brengen wat gy begeerde te leezen; met wat glans van genoegen op myn gelaat zoude ik voor u lezen. Dog dit alles is niet in myne magt. Die eere die *madame Bernard* van den waardigen Fontenelle genoot, toen hy oud & blind was, is te

1 Eene gewone Friesche uitdrukking tusschen man en vrouw, vrijer en vrijster. In ruimeren zin vriend of maat.
2 Zinspeling op de modderige kleiwegen in de Beemster.
3 Deze brief is met aanteekeningen door Dr. J.W. Muller in Jan. 1901 openbaar gemaakt in het Tijdschrift voor Nederlandsche Taal- en Letterkunde (Deel XX. Leiden - 1901).

groot voor my: sta my echter toe, dierbaare man! dit te mogen wenschen. Onder het leezen uwes aandoenlyken briefs verbeelde ik my mynen Vader die nu nog, buiten my, vier kinderen tot zyn dienst & gezelschap heeft, als dien tedersten der Vaders, ziek & pijnelijk is. De zorgen eens Vaders voor zyne kinderen als die nog niet in staat zyn voor hen zelf te zorgen, worden dus eenigzinds betaald.

Ik zie echter dat UwelEd.Gestr. nog die lastigheden des ouderdoms getroost is, & dit verwonderd my niet, wyl iemand die zo wel denkt als UwelEd.Gestr. zich tragt te schikken naar zyn Lot. Zy die u op het allerhoogste venereert en op het tederste gelukkig wenscht te zyn, is echter t' onmagtig om iets weezenlyks daar aan toe te brengen. Altoos zal in dankbaare nagedagtenis blyven dien grooten man die ik mynen vriend durf noemen.

Gedenk myner bid ik UwelEd.Gestr. als zodaanig & my zal regt geschieden. Leef zo gemakkelyk voor u zelf als uwe omstandigheden eenigzinds toelaaten. De Hoop eens Christens is onbedriegelyk & de vrugten van een deugdzaam leven zyn van dien aart, dat ze ons verkwikken als alles wat waereld is voor ons verdwynt. Dit myn vriend ondervindt UwEd. door zwakheid & ouderdom en ik in het aller edelst van myn leeven om dat ik veelal op doornen trede. Maar ik danke nevens u, God voor zo veele aangenaamheden als ik geniet boven zo veele anderen: & wie weet wat best is dan van agteren by ondervinding? Dit is zeker, als wy in weerwil onzer eigen zwakheden, Gods wetten zo veel in ons is doen & meer & meer poogen te doen; dan zyn d'onaangenaamheden onzes leevens geene straffen, dit is genoeg om wel te vreeden den weg naar den Hemel te bewandelen. Daar hoope ik u te vinden, dewyl het denkelyk is dat ik u zal overleeven, dog de grootste eer & 't grootste genoegen myns leevens zal altoos ontstaan uit het vleyend denkbeeld dat gy my liefgehad hebt & dat ik my heb mogen noemen

Uwe allerverpligtste & liefhebbende

BETJE WOLFF geb. BEKKER.

In de Beemster, 23 Sept. 1771.[1]

1 Dit is zeker wel een der laatste brieven van Betje aan Noordkerk; ruim zes weken later ontsliep hij als in de armen zijner zielsvriendin, op bijna zeventigjarigen leeftijd, 6 Nov. 1771. Zij wijdde hem later - op verzoek van Mr. Izaäk Sweers, die 42 jaren lang in vriendschap met hem verbonden was geweest - een *Lijkzang*, geplaatst vóór hare 'Lier-, Veld- en Mengelzangen' (1772), en droeg het gedicht aan Sweers op.

XXX. (*Aan Mr. Izaäk Sweers, Amsterdam.*)[1]

WelEdelGestrenge Heer!

Niets dan myne hoogachting voor UwelEd.Gestr. kan my encourageeren om UwelEd.Gestr. nog eens lastig te vallen, mogelyk loopt er wel een weinig boerschheid onder dat ik alweer myn adres aan UwelEd.Gestr. maake; 't kan zyn; dog ik hoop dat het inleggend Exempl.[2] dat ik met behoorlyk respect UwelEd.Gestr. presenteere, eenig excuus zal verstrekken voor de vryheid thans gebruikt door

UwelEd.Gestr. ootmoedige dienaresse

ELIZABETH WOLFF geb. BEKKER.
Beemster,
17 5/28 72.

XXXI. (*Aan Mr. Izaäk Sweers.*)

WelEdelGestrenge Heer, waarde Vriend!

Zo heb ik dan 't genoegen van te zien dat alléén gebrek aan tyd UwelEd.Gestr. dus lange heeft doen stilzwygen? Niets is my

1 Mr. Izaäk Sweers was 'Schepen en Raad der stad Amsteldam, gecommitteerde in den Raad van Staaten der Verënigde Nederlanden'. Twee brieven van hem aan Betje, 25 Dec. 1771 en Juni (?) '72 werden afgedrukt in 'Brieven over verscheiden onderwerpen door E. Bekker weduwe D^{us} Wolff en A. Deken. Tweede deel, bl. 305-310, (In 's Hage, By Izaac van Cleef, MDCCLXXXI). Zie verder over hem *de Gids*, 1884, N^{0}. 7, bl. 37, noot 2.

2 Zeker de Lijkzang op Noordkerk, zie brief XXIX, noot I.

aangenamer! Monsieur Satan heeft my zo dikwyls een olyke trek gespeelt dat ik niet meer twyffelde of arme Betje was geheel uit de gratie door hem geraakt. Ik zoude het in myn hart niet durven nemen UwelEd.Gestr. dus cito-presto te komen ophouden, indien ik niet besloot uit Uwen geëerden dat my gevraagd word: wie is toch die juffrouw *Schultz*? in antwoord zal ik UwelEd.Gestr. berichten. Die juffrouw *Schultz* heb ik leeren kennen by Vader Noordkerk wat haar character & staat betrof; schoon ik haar maar eens, zynde ik 's mans huisgenoote, daar gezien hebbe, & toen was zy in treurige omstandigheden. Haar vader is geweest een Oostindische kapitein. Zy zyn over een jaar of vier naar Haarlem met er woon vertrokken, namenlyk de Juffrouw met haare moeder & grootmoeder, om de sukkelende gezondheid der tweede, die men de frissche Haarlemsche lugt aanprees. Zy is (selon mon goût) een mooi lief meisje wat jonger dan uwe dienares, & wel een hoofd grooter. Zedert den dood des Heeren Noordkerk [1771], heb ik niets van haar gehoord, (zynde zy by niemand myner vrienden dan by gemelden heer bekend) tot den dag dat my een dousyn exempl. gebragt wierden, van dat zogenaamde dankoffer.[1] De brief die er by was voldeed zozeer aan myne verwachting nopens haar bon sens & eenen tweede vermeerderde myne estime voor haare begaafdheden in prose, zozeer, dat ik met het uiterste chagrin zie hoe onwaardig dit (heis op heis neer in....) vaers van haar is. Myne achting voor haar had my doen hoopen dat niemand dan ik dit stuk zouden zien; ik zweeg het ook, zelf myn lieve Loosjes heb ik het gecacheerd. Doch nu ziende dat UwelEd.Gestr. er kennis van heeft, dunkt my, dat de zoete Dame my niet kwalyk kan afnemen dat ik UwelEd.Gestr. een exempl. aanbiede. Dit bidde ik! - geloof dat het meisje zoo wèl denkt & schryft als weinigen onzer sexe. Ik zoude om haar regt te doen verlangen, gaarne de twee door haar geschreven brieven hier bydoen; doch zy oordeelt te zeer over my in den al te gunstigen trant des dierbaren mans (die my van deezen eigen morgen nog traanen gekost heeft) om my des

1 Een paar maanden later was zij Betjes gezellige logée in de Beemsterpastorie, zie brief XXXIV van 23 Aug. 1772.

doende by UwelEd.Gestr. verdagt te maken van eene zo zotte als ondraaglyke vaniteit & ik zal dat zoete lieve meisje binnen een maand wel doen begrypen dat zy van my un être de Raison maakt; schoon zy zegt alleen onzen vriends gedagten over my op te vatten en te vervolgen.

Ik heb geene de minste kennis aan het vaers door UwelEd.Gestr. gemelt; *Joris Lubbertze* ken ik niets van, zelf niet eens by raporten. Inderdaad, ik ben er geheel af nu Noordkerk weg is! Ik wensch menigmaal dat ik zo een man niet gekend had met betrekking tot my! wat mis ik zyne bibliotheek & zo veel als er dagelyks lezenswaardig van de pers komt. 't Waren de Goudsche Heeren die my in die gratieuse termen gefeliciteert hebben met de attentie van UwelEd.Gestr.

In July is myn voornemen te voldoen aan de herhaalde uitnoodiging van Myn Heer en Mevrouw de Moor van Immerzeel: het aangenaame Raadwyk zal myn séjour zyn, in gezelschap van de charmante Lotje Schippers, de Heeren Couperus & Wigeri, eerder denke ik niet in de stad te komen; dog indien de tyd het my in het doorreizen permitteerde, & UwelEd.Gestr. tehuis & zonder belet is, zal ik de vryheid nemen UwelEd.Gestr. van myne hoogachting te verzekeren.

Myn vriend Loosjes schryft aan de V.L. Oeff:, doch hy is altoos te sterk aan myne kant geweest om niet het beoordeelen myner Poesië publicq te geeven, af te wyzen. Zo dat die man er geheel buiten is!

Ik heb zo weinig ambitie, dat ik my nooit zal bemoeyen met de Heliconsche regerings-vorm. Als ieder zegt zie daar onze Koninginne zal ik myn compliment aan haare Majesteit maaken, zo als een protestant aan zyn Heiligheid doet: de *hand* kussen; zonder haare onfeilbaarheid t' erkennen.

Was Apollo nog in son bel age, 't was mogelyk voor de partisans ligtelyk op te maken, wie Sultane favorite was; die de neusdoek aangeboden wierd zou heerschen. Maar onze maat niet sterk meer met de natuur gebrouilleert zynde, schynt het, houd zich zo wel als *Orleans & Gabellaan*[1] buiten de rusie. My zou het al zo

1 Deze uitdrukking heb ik bij geluk leeren begrijpen door de lezing van een brief van Mr. Izaäk Sweers, die verklaarde zich *neutraal* te zullen houden in het oordeel wie der Nederlandsche dichteressen van zijn tijd de eerste plaats moest innemen in de vrije republiek op den Nederlandschen Parnas. De Hertog Regent d'Orleans had namelijk aan den kardinaal de Noailles, die hem drong de partij der Jezuïten tegenover de Jansenisten - in zake de bekende constitutie unigenitus - geantwoord: '*Gabellaan* (een groote zwarte krulhond, die aan zyn Hoogheids voeten lag) Gabellaan en ik, zyn absoluut geresolveert, om ons in dit gewichtig stuk Neutraal te houden'.

gekkelyk staan koningin als zóó zóó'n vrouw te zyn; & onze grootsche Neufville zou best van ons allen voor Apollos dame de Maintenon speelen kunnen. D' uitgaave van den *Zedenzang*[1] is de vrugt myner complaisance voor een man die al te goed tegens my is om het hem te hebben kunnen weigeren; d^{o} Wolff moet des voor het gemeene van dat Product excuus maken, hy zal my echter niet meer zoo foppen.

De Mengelzangen schynen, in weerwil dergeenen die zeggen dat het tog de waare Poësie niet is, vrywel af te gaan; immers zo praat myn Boekverkoper. Dit moet my zeker aangenaam zyn. Dog ik moet het nog beter leeren & arme Loosjes zal bedroefd met zyn Idole ('t werk zyner eige handen, helaas!) uitkomen by het Likkersveem van den Vygendam.

Ik weet dat UwelEd.Gestr. met smaak eenige myner Babioles hebt geleezen, het inleggende heeft Burgermeester de Moor & de Pypenburgers altoos zo aartig voorgekomen, dat ik het waag het UwelEd.Gestr. eens ter lectuur te zenden; of het U deed lachen, doch voor U alleen; zo ik iets mogt verzoeken.... ik tekene my (neen 't wil hier niet lukken,) nog een woord dan.

Zult UwelEd.Gestr. my Permitteeren de Geloofsbelydenisse[2] & de Menuet[3] aan UEd. toe te zenden zodra ik het doen kan? Gerrit Warnars heeft de Commissie van myn Hoornsch man. Onder

1 Aan de menschenliefde, by het verbranden des Amsteldamschen Schouwburgs. Op den XI^{den} van Bloeimaand MDCCLXXII. Te Hoorn, By F. TJallingius, Boekverkooper, MDCCLXXII.

2 De onveranderlyke Santhortsche Geloofsbelydenis. In rym gebragt door eene zuster der Santhortsche Gemeente. Ter drukkerye van haare koninglyke Majesteit Reden (1772).

3 De menuet en de domineespruik. Zonder jaartal (1772).

de hand zyn die dingen gedrukt; zynde het my onmogelyk te resisteeren aan 't verzoek van zo veele lieden van eer & caracter. Ik zoude dan de vryheid gebruiken UwelEd.Gestr. een exempl. present te doen; zonder naam van drukker of autheur zynde, heb ik er niets mee te doen, & Warnars is zulk een savant der raisonable menisten, dat hy de heele druk wel aan hem alleen kan slyten, immers zo zegt dat zoontje van Menno.[1]

Met waare hoogachting tekene ik my

UwelEd.Gestr. ootmoedige dienaresse

BETJE WOLFF.

In de charmante Beemster,
17 6/2 72.

XXXII. (*Aan Mr. Izaäk Sweers*).

WelEdelGestrenge Heer, zeer geachte Vriend!

En depit van myn caracter als vrouw - & dat al zo erg is - als dichteres, zal ik UwelEd.Gestr. toonen dat ik de geest van tegenspreken onder den voet heb - ik ben geheel obedience! Gy vergt myn oordeel over het vers op den gedoodverfden zoo zoo? - wel zie daar het geld wat het weegt. Indien onze maat nog niet veel schoenen op den heiligen berg heeft versleeten & zyn hof nog niet lange aan de 9 ouwe Tantes[2] gemaakt heeft, dan dunkt my, kan er een goed dichter van groeien, & ik bedank UwelEd.Gestr. heel zeer voor de lectuur. Het is ten minste eens geene navolging of vertaaling & onze Poëten kunnen aan dezen jongen kabauter een voorbeeld nemen; (zo zy willen of kunnen). Het is, voor elk die de Vaderlandsche Litterature hoog schat, verbruid spytig, dat die

1 G. Warnars was Doopsgezind boekverkooper te Amsterdam. aant.
2 De Muzen.

Heeren, die nog al iets doen, bykans niets dan gelikte vertaalingen of styve navolgingen ten beste hebben. 't Is waar, Engeland heeft geen Pope, & Frankryk geen Corneille meer. Wat had ik my gevleid met het fraaie, dat ik verwagte in het eerste deel der *Vaderlandsche Letterkunde!* 't Is, zo ik opregt spreek, intusschen, of te geleerd, of te beuzelagtig voor my. De verhandeling van Vosje *over het Huwlyk*, troostte my, 't is waar; dog ik wilde méér zulke chef d'oeuvres hebben van onze vernuften. Indien de Ned. Parnas onder de vrouwelijke regeering is *vervallen*, de Britsche ondergaat hetzelfde Lot! de charmante Miss Carter[1] is zeker de Van Merken van *dien* heuvel: ofschoon haare geniën geen meer ressemblance hebben dan de persoon van eene deftige, bejaarde, welgestelde, burgervrouw te Amsteldam, & die d'un petit lutin beau comme un ange.

Myn groote beste vriend de Doper[2] berigt my (want ik heb hem om kondschap uitgezonden) dat onze nieuwe suster in Apollo, een lief, mooi, verstandig schatje is. N.B. onze borst geeft zich vry wat airs op zynen fynen smaak omtrent le sexe charmante & trompeuse, arme man!) & tog hy is met my eens dat zy zich niet gewagt heeft van te

Pendre pour génie un amour de rimer.

't Ontschiet my byster, want Vader N(oordkerk) had altoos gedagt dat er eene exelente dichtresse van komen zoude: & my dat méérmaal geschreven! Mogelijk heeft ze zo een goed Piqueur als myn menist [C. Loosjes] noodig, mogelyk heeft zy geene *verkregene* kundigheden genoeg... ik moet te Haarlem zyn: ik zal 't eens opnemen, zo er iets van te maaken is, zal myn Loosjes er iets van maaken; blykt aan my; wat heeft die man my niet geleerd, en wat leere ik daaglyks van hem. Ofschoon noch hy, noch vader N., noch Houttuin, in staat zyn geweest my te doen begrypen wat taalregelen zyn, en ik altoos iemand noodig heb die hen in haar, d.

1 Miss Elizabeth Carter (1717-1806) schreef verschillende gelegenheidsgedichten, anoniem verschenen, Londen 1738, 4to en vertaalde de werken van Epictetus.

2 C. Loosjes.

in t, t in d of dt veranderd. Zo een domme meid, niet waar?

Maar wat zal ik doen dan oppassen. Apollo heeft ook nog (ouwe ziel!) op zyn wys, zyne verkiezingen. Hy zou, dunkt me, dat aardig meisje anders een vergoeye knip geeven; zo mondjes maate - dat zeid niet Santje. Me dunk zo een lekker meisje moest hem annimeeren, dog op myn eer hy slagt Louis de Grand, d' oudste dames zijn zyne maitressen; één geluk - die qualiteit zal ik haast hebben. Wie weet hoe het my *dan* nog distingueert!

Gy merkt wel myn Heer, dat ik in eene vrolyke luim ben & geen wonder: het enkelde denkbeeld van een dierbare Noordkerk weer te vinden, maakt my zo levend, dat myne vingers langs het Papier danssen. Ik ben er bedroefd af geweest, & die lieve man had my zoo mal gewent dat het juist was of het zo hoorde. Nu zal het Noordkerksche coffertje weer g'employeert worden. Zyn Ed. had expres een laaten maken waarvan wy ieder een sleuteltje hadden & dat heeft zes jaar om de 14 dagen alle dingsdag my verblyd door deszelfs inhoud. Weet gy wat ik maar vrees? Ik durf het haast niet zeggen (nu gy ziet my niet) ik vrees dat ik U zo lief zal krygen als ik dien lieven man gehad hebbe, maar ik beloof discreet te zyn, & u te bewaaren voor de lastigheden zo geduldig gedragen door myn nooit te vergeeten vriend. 't Is waar, die man gaf voor dat ik een zoete meid was, maar - ô die edele conscience! nog knaagt zy my als ik al die fratsen naar denke die ik by hem hebbe uitgevoert! & denk eens wat man! ik ga voor zes dagen en hy houdt my zes weken zonder dat ik verder kom dan zyn huis. Een zyner liefhebberyen was eene vrouw over niets ter waereld te hooren *redeneeren*, & dat kan ik volmaakt. Zo dra ik Amsteldam passeer, zal ik alle listen en laagen aanleggen om myn weldoender te zien, en te bedanken provisioneel voor 't ontvangene, & nog te wagtene. Gy doet, waarlyk, een werk van bermhartigheid & myn goeye man beloofd al in vooraad: ‘Bet, nu zal ik weer braaf lezen voor je’. Wy lezen de Gazette Litt.[1], de

1 Gazette littéraire de l'Europe. A Paris, de l'Imprimérie de la Gazette de France. Het eerste deel verscheen in MDCCLXIV.

Rapsodist[1], Oeffenschool[2] en Boekzaal[3]. Hier leest men niet. Anders zyn welingerigte Boekcoleges exelente soutiens voor hem die comme votre Betty juist geen groote favorite is van de blinde coquette, & wy moeten zullen wy lezen maaken dat lyf en ziel in malkander blyft. Ik zou UwelEd.Gestr. nog al meer rede kunnen geven van myne vreugde, dog deeze zyn genoeg.

De Br. Schryvers meenen het wel met my, zie ik; aparent om dat ik tot de Geestelykheid behoore. D'inquisiteurs van den Parnas zullen het zoo fraai niet maaken, ik moet altoos lyden om die verbruide Loosjes, die voor d' afgodin van het Likkersveem en hunne medewerklieden geen wierook wil branden. Schoon ik de eerste wil zyn om myne *knijen* voor haar te buigen, & dat maakt dat zy met argusoogen na zien wat of ik tog lever. Loosjes spreekt altoos van te voelen dat een vaers schoon is, van schilderen in den trant van Frans Hals, enz. Ieder heeft zyn marot[4]; laat hem dit excuseeren by zulke bedaarde verstanden als UwelEd.Gestr., ik ben 't maakzel zyner handen; 't is nog al in te schikken.

Was myn entré al gedaan! ik vrees dat ik u magtig uit de hand zal vallen, als 't maar niet gaat als voorleden Zondag met Alewyn[5]. Myn compliment aan je vrouw, D^{o} - waar is ze zo gauw heen? & N.B. ik stond aan den Elleboog van dat Enakskind. Yselyke vernederingen! te vraagen wat kruipt daar & dat voor iemand die een plaats op den hoogen berg aspireert! Me dunkt, evenwel (onder uw wel nemen) dat de dame die ik voor de Maintenon schikte tog veel boven zulk klein gebeente voor uit heeft. Is 't nog niet onlangs gebeurt, dat ik (op 't gerugd myner wysheid!) een

1 De Rhapsodist. Een tijdschrift, waarvan de redactie zelve in de Inleiding verklaarde, dat ‘het ongetwyffeld fortuin in de waereld zal maken’. Te Amsterdam, By Pieter Meyer, op den Dam, 1770.
2 ‘Algemeene Oeffenschool van Kunsten en Wetenschappen’ enz. grootendeels gevolgd naar het Engelsch Werk van [Benjamin] Martin (1704-1782). Te Amsterdam, By Pieter Meyer. Het werk zou bestaan uit dertig deelen. (Onjuist schrijft Reinier Arrenberg C. Martin).
3 De Boekzaal der geleerde Waereld. Te Amsterdam, By Dirk onder de Linden en zoon.
4 Zijn stokpaardje.
5 De dijkgraaf.

aant.

heel gezelschap kreeg uit Zeeland, dat my niet in persoon kende, en dat my zeer deftig gevraagd wierd: of zy *dan* d'eere niet zouden hebben om juffr. Wolff eens te zien? - ‘Maar ik ben den do. vrouw - uw landgenoote.’ Ik zag dat zy dagten: ‘wel is 't anders niet! en komen wy daarvoor door de kladdige Beemster.’ Ik zag nooit juffr. de N[eufville[of er ging een eerbiedige gril door al myn leden. Uwe sex getuigd meermaal hetzelfde, maar ik! lieven hemel ze zyn zo familleair met my! ik ben ieders lieve Bet & niemands gevenereerde juffr. Wolff! My zo wat airs te geven daar zie ik geen kans toe, ik denk dan aanstonds aan 't zeggen van Steele[1]: ‘dat de deftigheid van een klein mensch lykt naar ernsthaftigheid van een *kat*; & die van een groot man naar die van een *Leeuw*.’ Maar dit zal my niet weerhouden myn pligt te komen afleggen zo dra ik maar kan. Ik zal denken met Koningin Ester (ook een aardig dietje in haar tyd!) kom ik om, dan kom ik om, 't heilig waagen van juffr. Winkelman[2] ad notam nemende. Zo UwelEd.Gestr. geen fonds van goedaardigheid heeft dat ik altoos gezien heb by een groot man, zal 't er bedroefd voor deezen epistel uitzien! Vergeef dit legio Letters deezen keer! myn hart was tot boven toe vol. Nu zal ik 't beter maken. Hoe 't zy nooit ophouden van te zyn:

UwelEd.Gestr. ootmoedige Dienaresse

BETJE WOLFF geb. BEKKER.

In de charmante Beemster,
17-6/9-72.

Niet kunnende bepaalen wanneer de Grap uitkomt, verzoek ik in voorraad een pas om ze UwelEd.Gestr. te mogen zenden.

1 Richard S. (1671-1729) stichter van den Engelschen Spectator (1710).
2 Johanna Petronella Winkelman (1696-1761). Haar broeders dochter Maria Elisabeth gaf in 1763 de nagelaten stichtelyke gedichten met eene levensschets harer tante uit.

XXXIII. (*Aan Mr. Izaäk Sweers*.)

WelEdel Gestrenge Heer, zeer geëerde Vriend!

Het verzogte Pas hoop ik zal my vryheid geven UwelEd.Gestr. het inliggende Exemplaar te presenteren. Vrezende UwelEd.Gestr. lastig te zyn heb ik de eer UwelEd.Gestr. te verzekeren dat ik met distingtie ben:

Uwe ootmoedige dienaresse

BETJE WOLFF.

Beemster,
$17\frac{6}{14}72$.

XXXIV. (*Aan Mr. Izaäk Sweers*).

WelEdelGestrenge Heer, Waarde Vriend!

Met verwondering gezien hebbende dat eenigen aan wiens goede gedachten ik nog wel wil laaten gelegen zyn, d'onvriendelykheid hebben my kwaalyk te nemen dat ik ter Drukperse gaf iets dat niemand beledigt & alleen het product van een speelend vernuft is, hebbe ik gemeend gebruik te moeten maaken van het stukje dat ik d'eer hebbe UwelEd.Gestr. aan te bieden.[1] De autheur zelve heeft het my aangeboden, niet langer kunnende dulden dat men iets, 't geen geheel onschuldig is, in zulk een haatlyk licht plaatst, terwyl de vertoornde Dweepzucht er occasie uit neemt,

1 'Apologie of verdediging en ontschuldiging van het dichtstukje genaamd de Santhorstsche geloofs-belijdenis enz. enz.' Ds. A. Wolff was er de schrijver van (1772). Zie *de Gids* van Febr. 1903, bl. 310-'15.

om myn zedelyk character op nieuws vuile smetten aan te wryven.

Een eerlyk man die volmaakt gelukkig leeft met een vrouw met wien zy meer dan dertig jaaren scheelt in ouderdom, een man die (durf ik het zeggen!) groots is op 't wel aangelegde verstand eener vrouw die al zyn gezelschap en genoegen is, is zeker niet te laaken, dat hy de pen opneemt als hy ziet dat men haar (immers naar zyne gedachten!) ten onrechten verdriet aandoet. D^{o}. Wolff is des de Schryver & zo 't nodig is zal hy publieq haare zyde houden, uit zyn naam heb ik d' eer UwelEd.Gestr. dit te zeggen, maakende hy hiervan geen geheim altoos.

Laag & onheusch is het dat zeker Professor[1] op *myne* rekening stelt de gevolgen *zyner* onvoorzichtige goedhartigheid, door copiën uit te deelen van iets waar in gezegd wordt, dat - maar UwelEd.Gestr. weet wat ik meen; & kent zeker het *schoone* stuk (dat is het waarlyk) van buiten. Doch dit is voor zyn H: G: L:. Myne zaake is altoos en ten allen tyde my te wagten van 't geen ik afkeur in een ander. Dit stukje (zo ik het wel heb) zal 't Gezelschap beter justificeeren dan de scherpste satire welke de grootste Latynsche dichter in staat is neer te zetten. 't Is my lief dat ik ZynEd, dien dienst kan doen. Aan de gekke zóó zóó's stoort zich geen verstandig mensch - alle brave Geestelyken excipieer ik uit de zóó zóó's.

Onze zuster Schultz is zedert drie weken by ons gelogeerd. Zy bevalt ons zo zeer dat wy niet kunnen denken aan haar vertrek & by provisie zal zy tot October blyven. Hebbende Mama & Grootmama gezelschap aan hare gehuwde dogter & haaren man comandeur Heckers. Myn lieve Mietje is al wat eene vrouw charmant maakt, heeft een goed oordeel, veel gelezen hebbende & zoo grappig als geestig zynde, (by occasie) kan men begrypen dat ik een regt kameraadje heb gevonden naar myn smaak. Wy leven hier met ons driën volmaakt content, zynde myn goeye man die liefste ouwe paay die er ooit op zoete meisjes gezet was. Hy geeft zich och ja hy! 't air van een wyf en een bywyf te hebben, maar wy die zyn

1 Petrus Burman, (1713-'78) hoogleeraar te Amsterdam (1742) de toenmalige eigenaar en bewoner der thans gesloopte ridderhofstee Santhorst bij Wassenaar.

fatsoen te liefhebben om met hem te spotten beschouwen hem als onzen besten vriend & lieven Vader, & dit Myn Heer zal u zeker doen zeggen: dat zyn eerst zoete schatjes; regt hupsche meisjes. Evenwel Papa heeft het zomtyds kwaad genoeg; dog nooit dan als hy zich te veel airs geeft....

De Heer de Moor en Mevrouw hebben my 't séjour zo aangenaam gemaakt op Ryn & Dyk, dat ik nooit met zulke stroomende oogen in de Leidsche roef gegaan ben, dan toen 't Gezelschap my te Leiden daar adieu zeide. 't Zit er maar niet op voor my, eene navolgster van dien zuurkykenden knaap Seno [Zeno] te worden; mon intime amie la charmante Nature heeft er voor gezorgt. Boosheden kan ik met verachting passeeren, maar myn hart is was in de handen van zulke lieve vrienden. En de Moors Betje Lief gelooft dat zy met een ongevoeliger hart niet half zulke goede Vaerzen zou maken; wat schade waar dit voor de Waereld. Het bezoek van UwelEd.Gestr. op Ryn & Dyk is my gemist. Ik geloof dat ik nu wel voor goed uit de grace ben van al de Burmanniaanen & ook, als ik met onze zuster Schultz te Amstd. passeer, is onzen tyd bepaald. Anders wipte ik eens met een poëtische snip snap uw zykamer in om tog eenmaal te zien den gevenereerden persoon, wien ik denkelyk vrywat ennuieer met deezen Epistel. Dominé Wolff & zuster Schultz salueeren UwelEd.Gestr. zeer staateliken ende herteliken. Terwyl kleine Bet zich ten sterkste vereert houd van te mogen zyn, & U dat wat heel zakelyk te beduiden dat zy is WelEdelGestrenge Heer

UwelEd.Gestr. ootmoedige Dienaresse

BETJE WOLFF née BEKKER.

In die playsante ende vreugdiege Beemster
$17\frac{8}{23}72$.

XXXV. (*Aan Dr. D.H. Gallandat, te Vlissingen.*)[1]

Myn Heer, geagte Vriend!

Ik neem de vryheid UEd. het volgende te melden. Zederd twee jaaren heb ik, onder in den mond, ter regter zyde, tusschen de twede agterkiezen & zo naar vooren, eenige uitzetting gemerkt. Ik liet er, by occasie dat ik te Amstd. & Haarlem was, door de Heeren *Blekking* & *van Houten*, naar zien: die Menschen oordeelde dat het nog zo blyven moest; wetende *zy toen* nog niet wat het worden zoude. Het deed my geen pyn, & weinig hinder. Dog, in October my verbeeldende dat het groeide, dreef my de ongerustheid naar Amstd.; & ik vond goed het iemand te laaten zien die het nooit beschouwt had; hebbende die zyn Oordeel, dunkt my, vryer. De Heer *L'Abbé* ontboden zynde, visiteerde het, & zeide my: 'er is niets aan te kwakzalveren; het moet uit de kas van den mond gesneden worden; dog dewyl de operatie smertelyk & niet buiten gevaar is, verzoek ik, dat er nog een ander kundig man werde by gehaald, die niets van myn advis weet.' De keus, (want den beroemden Heer *Corps* was uit de stad) viel op den ouden Heer *Van der Meulen*: die gaf my geen beter troost. Met deeze bedroefde tyding thuis komende, vond myn man & ik goed om nog eens verder te hooren. Ik reed naar Hoorn, & de vermaarde Heer *Rheurhoff* (over wiens verdiensten niemand beter dan UwelEd. kan oordeelen, weetende welke operatiën die bekwaame man wel gedaan heeft) vond, dat het noodzakelyk waare; dit was ook het concept van den Heer *Houttuin* & zy geeven er eenpaarig deeze

1 De eerste der XII brieven van Betje aan den medicus der Scheldestad (van 1773-'75), welke berusten in het familiearchief van Dr. J.A. Gallandat Huet, arts te Schoonhoven. Wijlen zijn broeder, mijn vriend Mr. R.H.J. Gallandat Huet, nam ze op in zijn voortreffelijk boekske 'Van en over Betje Wolff geb. Bekker' door mij besproken in *de Gids* van April 1882). In dit boekske komen ook voor de brieven van Betjes broeder Laurens aan Dr. Gallandat, tijdens deze zich te Parijs bevond (1759-'60).

reden van. ‘Het is eene verstopping in de kwylvaten, en nu reeds grooter als een knikker, die half uit, half in de vleesige deelen der kas vast zit; men heeft voorbeelden, dat, schoon dit gewas al eens niet kwaadaartig word, egter zo sterk groeit, dat de lyder, op eene deerlyke wyze, door gebrek van ademhaling, sterft; maar zo dra het pynelyk word, zeggen zy, is het kanker, & op zulk eene droevige plaats dat er weinig aan te apliceeren is.’ Ik heb my, vervolgens, geïnformeerd, wat de cure zyn moet, zo ik besluit om het thans te laaten snyden? dog die komt my zo gruuwelyk voor; dat ik, wyl de pyn my als nog niet aanmoedigd, om die te ondergaan, daar voor beef! Men zegt: ‘ik moet drie gaave vaste tanden, en een kies laaten uittrekken, eer de handkunst te werk kan gesteld worden: vervolgens moet er (nu reeds) een incisi gedaan worden, van een duim lang & diep naar gelang die plaag in de kas zit, moetende men die wonde vervolgens toeschroeyen.’ En de troost die de Heer *Rheurhoff* my gaf (hy is zeer meedelydend van aart) was: ‘lieve Juffrouw, zulk een teer, aandoenlyk mensch als gy zyt, zal zeker ten eersten van zich zelf vallen, onder de operatie, en dan zult gy er niets van voelen, hoe vreeslyk dit alles u thans toeschynen moet.’ Dr. *Scholten*, die er by geroepen werd, als vriend, had maar eene zwaarigheid, & die was deeze: ‘Ik raadde het de Juffrouw niet aan; zy die eene koors krygt, zo als haar man zegt, als zy zig eens in den vinger snyd, zal zulk eene cure besterven: zy heeft geene constitutie tot zulk eene lelyke operatie: ‘ik beken’ zei hy, ‘'t leeven is zoet; maar zo 't myn zaak was, ik wagtte zo lang tot het absoluut nodig werd, de operatie is al te pynelyk.’

Dus op eene vreezelyke driesprong staande, & myn teerhartige man my het volstrek afradende, kryg ik een brief uit Amsteldam. De schryfster, gehoord hebbende, dat ik in zulke facheuse omstandigheid was, zend my een fles met goed, & geeft het op als een middel, waardoor reeds eene vrouw die de kanker in den mond had, zonder snyden genezen zoude zyn. Het bestaat uit *Brandewyn & Veneetschen Theriack*, & ik moet er, drie maal daags, zo veel van in den mond houden, als maar uit te staan is, & ook zo lang als mogelyk is. Wat zal ik doen, myn Heer! De Chirurgyns spotten er mede, & ik durf, uit my zelf, het niet waagen, wetende niet of

zulk een hevig middel het kwaad niet moge *ontzwagtelen*. Zult gy my nu wel met uw advis gelieven te begunstigen? Ik heb het alles zo net beschreeven als ik eenigzinds konde. Is dit middel ook, naar uwe gedagten, dwaasheid? (NB. 't word my, buiten eenige eigen intresten, door een vrouw van middelen & fatsoen toegezonden; hou dit in 't oog, 't is van geene zo genoemde Doctores). En zo gy my niet raad het te gebruiken, is er dan voor my niets anders op dan snyden? & denkt gy, dat, vóór het pynelyk en merkelyk grooter word, zulks noodzakelyk zy?

Uwe ervarenheid, uw oordeel, uw menschlievendheid ken, & eerbiedig ik; 't is des natuurlyk dat ik het uiterste vertrouwen in u stel, & zo gy te Rotterdam gewoond had, ik had al by u geweesd; nu schryf ik het u. Myn Broeder Jan, die UEd. deezen zal bezorgen, zal gaarn uw antwoord in zynen brief sluiten. Groet hartelyk van ons mejuffrouw uwe beminde.[1] Leef lang tot roem uwer kunst; tot een zegen voor ongelukkigen, & dat wy uwen naam lange met eer' in onze beste schriften gemeld vinden. Myn zwager Dr. *Engelman*[2] is een uwer grootste verwonderaars: & niemand agt u hooger dan

Uwe opregte vriendin & dienares

E. WOLFF geb. BEKKER.

Beemster,
$17\frac{12}{23}73$.

1 Mejuffrouw Marie Joly.

2 Betjes jongste schoonzuster Aletta Wolff was gehuwd met Dr. Jan Engelman te Haarlem. Hij overleed in 1781. Later wijdde Betje hem, ‘den grooten menschenvriend’, een ‘Lijkzang’ (Mengel-poëzy, II 283-288, 1786). Aan Aletta als zilveren bruid zond Betje een berijmden brief, waarvan het oorspronkelijke onvoltooide handschrift (zonder datum) bewaard bleef in de boekerij van de Maatschappij der Nederlandsche Letterkunde te Leiden. Zie over Dr. Engelman meer in Betjes brief aan Dr. Gallandat, 14 Febr. 1774 (XXXVII).

XXXVI. (*Aan Dr. D.H. Gallandat.*)

Myn Heer, zeer geagte Vriend!

De attentie, die Gy voor my hebt, is my te aangenamer naar maate ik van uwe verdiensten overtuigd ben. Gy verzocht van my, dat ik u eens nader schryf, met vermaak voldoe ik dat voorstel. Het gezwel of uitwasch is zederd drie maanden (immers naar 't getuige onzes Chirurgyns die er tweemaal 's weeks naar ziet) niet vergroot, & blyft van eene goede bleekrode couleur. De pynelykheid der Operatie schrikt my als nog af! Dit is mogelyk eene zwakheid; eene zwakheid, die gy, myn Vriend, veroordeeld, maar wat zal ik er op zeggen, ik geloof het ook; echter kan ik, nu het nog niet pynelyk is, er niet toe resolveeren. Was het uitwendig te behandelen, ik deed het vast, doch het komt my nu te ysselyk voor.

Ik zal het des den tyd overlaaten. Pyn dwingt; maar nu bedaard van geest zynde, kan ik er niet toe resolveeren. Indien het ten kwaaden mogt veranderen, heb ik ten minsten dien troost, dat ik de natuur niet geirriteerd hebbe. 't Is immers mogelyk, dat het kwaad zich nooit ontzwagteld?

Wy hebben hier aan de Buurt[1] - (dit heb ik nu gehoord, want ons volkje is zeer met my begaan, omdat ik het gelukkige kunstje heb van met allerlei menschen te kunnen omgaan) eene oude vrouw, die reeds over 40 jaar te Amsteldam & elders veroordeeld werd tot die zelfde operatie; dog zy werd er van afgetrokken door een kundig dorp Chirurgyn die haar verzekerde, dat zy er nooit veel hinder van zoude hebben. Het zat boven aan het gehemelte. En het is gebleken, want zy heeft nog 40 jaar daar na geleeft. Lach vry; - ja lach als Philosoof, dat Betje Wolff zooveel Credit steld in het getuige van een oud wyf, & een onvermaert boere Baerdschrapper. Gy kent het menschelyk verstand wél genoeg, om te weeten hoe het gezwaayd wordt door de minste *kragt*,

1 D.i. de Kerkbuurt.

wanneer die onze eigenliefde vleit. Ben ik niet Newtoniaensch? & is hier geen Proef? dit is myn Excuus, hoe zeer ik ook tegen de systhemata's yver.

Apropos! wat zegt gy van onzen Boddaerd?[1] dat is eerst werken! en ik hoor dat hy waarlyk met oordeel werkt, ik hoor, zeg ik; want ik ben weinig instaat om te vonnissen over de sujettes die hy behandelt. Ik ben zoo enthousiastisch voor ons Zeeland, dat ik alle menschen wel zou willen toeroepen: 'dat is ook een Landsman van my!' Somtyds kan ik my niet weêrhouden van lachen, als ik eens een vyf & twintig jaar te rug denk, en dan die geleerde heeren, toen kwaayjongens, voor my haal. By voorbeeld, Dr. Muller,[2] die stut van uw genootschap! maar gy zoud my van een satirique vlaag verdenken; ik schei er uit. Groet van ganscher harten uwe HUIS*vrouw*, uwe andere vrouw heb ik de eer niet van te kennen; over die laatste was er eens een aartig Equivoque tusschen myn Broer Jan & my. Ik moet er nog om lachen! uw HUIS*vrouw* meen ik, my bekend voor eene Charmante vrouw, & geloof, dat ik met alle sentimenten van agting & vriendschap altoos zyn zal

t.t.

BETJE WOLFF.

Beemster,
$17\frac{1}{17}74$.

1 P. Boddaert Pz. Med. doctor en Raad te Vlissingen, verhuisde later naar Utrecht, waar hij lector aan de hoogeschool werd en tal van werken schreef of vertaalde over aardrijkskunde en natuurlijke geschiedenis.

2 Dr. Abraham Muller (1741-1827), een zeer geacht geneesheer te Vlissingen, was een der oprichters van het Zeeuwsch genootschap der Wetenschappen; meermalen Schepen der Scheldestad.

XXXVII. (*Aan Dr. D.H. Gallandat*).

Myn Heer Zeergeëerde Vriend!

Eer ik over uwe Consciëntie spreek, moet ik u (absoluut) over myn No. 1 onderhouden, 't Ongemak wordt thans behandeld door een zéér kundig man, die het geluk gehad heeft, zichzelf van zodaanig een accident te geneezen. En nú is het uitwas al merkelyk afgenomen. Ik moet, zo veel my mogelyk is, het middel met pluksel er tegen leggen, & dan ontlast zich eene vry groote quantiteit kwijl; zonder pyn, of veel walging, zo dat hy begint te hoopen. *Begint* zeg ik; want eerst kwam het hem desperaat voor; & hy raadde my het te laaten snyden, en zegt nog, dat het secuurst zoude zyn: dog ik heb de goeye man zo lang gevleid, tot dat hy zei: ‘Kom, in Gods naam! probeer het middel! quaad kan het niet, & er is by, noch omtrent het ongemak eenig het minste bederf; maar 't myne was slegts een 14 dagen oud, & dat van U heeft 2 jaar gezeten, en is zo hard als een kogel. Hy bragt het my, en hoe groote liefhebster ik ook van praten ben, zit ik genoegzaam heele dagen zo bezorgt, dat ik myn Silentium houde. Myn goede Vrienden (en die zyn heel mal met de kleine Bet!) hebben zo veel belang in myn herstel, dat zy dien goeden Heer *Van Bruggen* tot een Heilig op Santhorst willen canoniseeren; & *Piet* de eerste zal een vaers voor hem maaken, als hy maar ziet, dat ik ‘heel uit zyn handen kom, en die hemelsche mooye tandjes behou’ zegt hy. Hy - van Bruggen heeft u, myn ouwe Vriend, van zyn respect laaten verzekeren.

Dat deeze Beste Waereld een groot Sothuis is, is by my eene Axioma Du Bonsens. Als men die misselyke ‘Fraay Kerjeus!’ met een paar philosofisrhe oogen weet te beschouwen, & genoegzaam ondervindig heeft, lyd dit geen tegenspraak. Zéér ben ik van *Arlequin Architecte's* oordeel; die knaap wilde, in myne nieuwe stad, een heel klein zothuisje bouwen, maar très très petit. Wel zei er een: ‘dat zal niet voldoen aan het oogmerk, 't Getal der Gekken

is très grand:' - 'Dat weet ik wel, zei hy, ik wilde er alleen Verstandigen in plaatzen, & de zotten in de stad logeeren.' Maar, myn Vriend, dat project is niet uitgevoerd; & wyzen & gekken leeven onder elkander. En, dat erger is! de Laatsten - hun getal is Legio! wat zullen wy doen? 'Wyken & zwygen', is 't veiligste; echter ook niet altoos practicable. Dat hebt gy ondervonden in de kraamkamer, alwaar gy, zo gy het noemt, een *Misdaad* hebt begaan. 't Is niet heel polit, ik weet het wel, met zulk een verstandig man te disputeeren; & ik weet ook niet of het wel veilig is; maar Gy, een' vryen Zwitser, sult aan my vrye Zélandaise, en Suster van De Santhorstsche Kerk,[1] dit niet kwaalyk afneemen? Ik zal u dan eenvoudig zeggen, dat ik niet zie dat gy een *misdaad* hebt begaan. Want; het kind is zeker - (dit stel ik vast, *om* dat ik U voor een eerlyk man houde) niet benadeeld, & dit arm schaapje, is, door u, bewaard voor de onbarmhartige knuisten van een inhaaligen kwakzalver, die men 'er by had *kunnen* roepen. Dit so zynde, dunkt my, dat gy u niet te *bezwaaren* hebt. Het geld kunt gy egter wel in den armbos steeken; schoon ik het, zonder de minste zwaarigheid, zoude durven houden. Gy hebt groot gelyk, dunkt my, dat gy voor uw bestaan zorgt, en ik zie er nog iets in dat by my véél zegt. Men kan iemand van geen dienst zyn (in uwe kunst vooral), ten zy men zo iemands *vertrouwen* heeft gewonnen. Door u, in dit geval, nu zonder nadeel des kinds geschikt te hebben, naar het Préjugé der Baker (die ik altoos de presidente van de kraamkamer noem, & favorite der kraamvrouw); hier door, zeg ik, hebt gy 't in de mooglykheid gebragt, dat gy van een oneindig nut zyn kunt aan zo eene heele familie, 't welke anders zo niet zyn konde, om dat men u niet zoude haalen, als u voor een onkundig man houdende. Smaakt u dit raisonement niet? Wel, dan raad ik u, dat gy, hachelyke onderneming! den Oorloch déclareerd aan dat afzichtelyk Getal ouwe Wyven, een Corps waar van de Chefs altoos Bakers, Minnes, Vroedvrouwen, en die rampzaalige huisdoctoressen zyn. Doch, eer gy, als een regt Zwitser, & genaturaliseerd Vlissinger, dat onwaerdig juk van uwen halze werpt,

1 Naar prof. Burmans ridderhofstee Santhorst bij Wassenaar.

wapen U met geduld & moed; want, exept met de Geestelyken, is er geen pernicieuser affaire te bedenken dan *dat* juck af te smyten, dat de vooroordeelen des Volks ons opgedrongen heeft. Of laat een machine maaken, dat volstrect niets by zo een Lydertje kan uitwerken, doe die operatie imaginaire, neem het geld aan & zeg', als gy weet dat er geen levendige ziel by of omtrend is, die Latyn verstaat: 'Mundus vult decipi - decipiatur Ergo'[1] & ik sta borg dat gy niet alleen voor een kundig Heelmeester, maar ook voor een geleerd man (en dat zegt immers, myn waarde *Gallandat*, véél bij den *hoop!*) zult te boek staan, die in 't Latyn kan spreeken dat het een lust is om te hooren; verstaan hoeft niet toevallig.

Maar daar schiet my noch iets te binnen! Sny al die ouwe Wyven handigjes, terwyl gy ze beduid, *wat* de arme Schaapjes scheeld, niet den Tongriem, maar de tong af. Ja maar, zegt gy, de Gevolgen! ei wat! elk man dier eeuwigduurende kakelmachines, die wel by zyn hoofd is, zal u in zyn hart zegenen, voor de *Operatie:* & de eerste der Geopereerden, die u aanklaagt, zal met my te doen krygen; ik beloof u voor de Baly te komen, als uwe advocaat. Ik twyffel niet of de Zeer Geleerde en WelEd. Gestrenge Heeren *Muller*, & zyns Gelyken, zullen my (*het sieraad* HUNNER *stad!* schoon zy my, in hun Heerlyk Werk, der Maatschappy, zo min genoemd hebben, of ik in de waereld niet was) gelyk geeven. Ben ik geen VROUW? Ik win het vast by HEN!

Zie daar, eenvoudig antwoord, op uw vraag. Schik' er u zo veel en zo weinig naar, als gy best oordeelt. Ik heb niet kunnen, noch willen weigeren, u, hoe faible het bewys is! een bewys te geeven van die welgegronde agting, die ik voor u koester; & van die oude Vriendschap, die ik my tot eere reken met u op *nieuw* te cultiveeren.

Mag ik u bidden, myn Vriend, vervoeg u noch by de Geestelyken, noch by de Rechtsgeleerden, & voor al niet by de Wysgeeren! Hou steeds onder het oog hetgeen Gy my zo wél, & zo aangenaam op hun Chapitre hebt geschreeven. De verstandigste man die wy

1 De wereld wil bedrogen worden - bedrogen worde zij derhalve.

thans hebben, is zeker de Sociniaansche Menist d^{o} *Cornelis Loosjes* (die zelfde, die, tot groote ergernis van alle Ortodoxen, over eenige jaaren, myn Vriend en Buurman *van der Os*[1] doopte) de Vredemond myner Poësi, aan wiens Onderwys ik myn heel Geleerd-weezen ('t zy dan klein of groot) schuldig ben. Ik zou des nog best u by hem adresseeren, in *Cas de Conscience*, maar wat *hoeft* het? Wy hebben elk een *Betje Wolffs Loosjes* in ons eigen hart! Vraagen wy ons zelf, niet als de Passiën de boel over de zee smyten, en onze Koningin, de Reden, voor een oortje thuis legt, maar als wy bedaard zyn: 'wat is goed, wat is kwaad?' en ik weet by ondervinding dat wy een voldoend antwoord zullen krygen. De grond van een eerlyk caracter is by my - sensibilité; de grond van een groot caracter is - sensibilité: Goedheid is het zelfde; kweeken wy dus, waarde Vriend, die edele gevoeligheid aan, en wy zullen niet missen: & gaan wy vervolgens, gerust, af op die Godspraak in al onze bedryven - worden wy Wys, & wy zyn gelukkig. Tot van avond adieu! ik moet met myn goede verstandige *Wolff* thee drinken.

Nog wat schryven; het gaat met ééns door, en ik vraag u, waarom legt gy met eene vrouwelyke Bel Esprit aan? Nu gy my den vinger geeft, neem ik de heele hand, & zo gy my dit kwalyk duid, schryf my dan nooit meer of in een Laconischen styl; zo gy deeze schryfluim *geduldig verdraagt*, laat ik, als 't uw lust en tyd toelaten, weer vereerd worden met uwe aangename Brieven.

Wil ik u eens wat zeggen? Gy zyt een van myn smaak, & ik ben gecharmeerd van u nader dan uit uwe publique Schriften te leere kennen. Ik heb hartig gelachen over uwe gezegdens noopens de drie Classes, waarby ge u *om by gevoegde redenen* niet adresseerde! & zo ik met u in één stad woonde, Gy zoud dikwyls met my geplaagd zyn. De groote *Newton* bewyst niet proefondervindelyker de *zwaartekragt* & de weeging der Hemelsche lichaamen op

1 Oorspronkelijk Hervormd predikant te Zwolle, maar van onrechtzinnigheid in de leer beschuldigd en door het Kerkbestuur ontzet, ging hij later bij de Doopsgezinde gemeente van Beverwijk over en werd 'bij eenparige stemmen van alle de broederen' tot leeraar gekozen (1759). Loosjes, die hem gedoopt had, stond destijds te Zaandam, Oostzijde.

elkander, dan ik (& echter *Peutêtre* is myn devis) overtuigd ben, dat er, in de zedelyke waereld, zo eene *zwaartekragt* is tusschen zekere weezens. Zyne aan- en wegstootende kragt ondervind ik duizend maal. Ik flateer my dat onze vriendschap, gegrond op agting, & gesoutineerd door die *weeging*, bestendig zyn zal! Word boos, knor - kyf, ja, zeg dat ik gek ben; ik *wil* zeggen dat ik meen. Ik estimeer u hoog, & uwe Brieven hebben zeker licht over uw caracter gespreid, dat my 't zelf zeer aangenaam vertoont. Zie, dat heb ik tegens onze *groote* Geleerden: 't zyn onbeschaafde lompers, die alleen 't geen zy leeren kunnen spreeken, maar geen hart noch origineel vernuft hebben. En, lieven hemel! de *mensch* is immers oneindig boven de *geleerde* verheeven!

Mogelyk zal ik nog wel eens, op *satirique trant*, dat bespottelyk kwaad - de kwakzalvery - waar tegen gy u zo moedig verzet, te keer gaan. Maar, alles op zyn tyd! De ZooZoos laagen éérst aan de beurt, ik heb ze met vigeur & ook in 't bespottelyke aangetast, tot vermaak van alle raisonable geesten, & ik ben meer maal daarvoor bedankt door die Redelyke Predikanten, die, zoals myn *Wolff*, eere doen aan 't gewigtig ampt dat zy bekleeden.

Zult gy het niet wel in kunnen schikken in eene dichteresse, dat zy ééns één woord van het geen zy *mes Oeuvres* noemt spreekt? Waarlyk ik kan de verzoeking niet weerstaan! vergeef die faiblesse! Ik zei eens tegens d^{o} *de Vos* (want ik merk gy ziet op hem in uwen brief,) dat ik zyne Prysverhandeling in myn Catalogus zoude aantekenen met deezen titel: 'Verhandeling over de kunst, om iemand met eene Meniste Consciëntie van den Huig te ligten.'[1] Hy gaf my een klapje op myn wang; en noemde my een - 'raere meid'. Gy kent zeker myn zwager Dr. *Engelman*?[2] hy is een

1 De bedoelde verhandeling van Ds. de Vos is zeker de in 1767 met goud bekroonde door 'de Hollandsche maatschappij van Wetenschappen': 'Is het geoorloofd in onzen handel en wandel met de onkunde van onze medemenschen ons voordeel te doen? Zoo ja, in welke gevallen en in hoeverre?' Willem de Vos (1738-1823) was Doopsgezind Leeraar te Haarlem en te Amsterdam en werd in 1786 hoogleeraar aan de Kweekschool.

2 Zie bl. 95 noot 2.

hardnekkig *Wolfiaan*. Dr. *Hollebeek*[1] dat sieraed van 't Menschelyk geslagt! staat met my, in de zelfde betrekking. Wy zien elkander meer maal by den eersten, & 't is zomtyds om te schaateren, als ik met hem aan den gang ben. Want eeuwig & altyd beduidde ik hem, hoe iets by voorb., dat hem *boos* maakt, zo moet zyn. Zo hy klaagd 'dat zyn koetzier den haver verkwist', of 'dat de knegt niets naar zyn zin doet', kom ik tot groot vermaak des Professors, voor den dag, met zyne *Beste Waereld*, & soutineer dat, volgens de *Ratio Sufficiens*[2] de koetsier zo heeft moeten doen, & dat de knegt naar de *Harmonia Praestabilita*[3] gehandeld heeft. Schreewt hy van kiespyn (daar hy zeer aan lyd) ik kom met veel bedaartheid & zeg *alles is goed*, en in die Beste Waereld *moet* er een ongeduldig Geleerd man schreeuwen van de tandpyn, een klein platje dat hem braaf plaagt zyn, & een *Hollebeek* die dit met een lachende tronie aan ziet.'

Hoeneer, myn vriend, zullen al die Luchtkasteelen verdwynen? - als men zig, geloof ik, de moeite niet geeft om er tegen te spreeken. 'Vervolg my niet, zeg *Marmontel*,[4] (myn braave *Marmontel*,) & de kettery sterft zagtjes uit.' Pas dit ook op de harschenschimmen der Philosofen toe. Wy haaken *nog* naar het verbodene, zelf tot in de bespiegeling, als wy *niet* op onze hoede zyn. Gelukkig die Mensch die alle de vermogens zyner ziel, alle de gelegenheden waar hy zich bevind, aanwend, om *wyzer & beter* te worden, toute la reste est Sottise. Lof & Laster wegen elkander op. Er zyn máár weinig Menschen, wiens lof wy kunnen ambieeren zoo wy wys zyn, en door de schitterende beuselaryen van Rang en Rykdom weten heen te zien. Ik weet het by Ondervinding! Ik werd gelasterd boven 't geen uw bedaarde geest zich kan verbeelden; & ik word, vooral onder de Grooten van Amsteldam, tot walgens toe gevleid & verheven. Wat is 't? Vanité, niets anders!

1 Zie bl. 4 noot 1.
2 De voldoende verklaring, die voor alles moet gegeven kunnen worden.
3 Volgens Leibniz (1648-1716) de door God te voren vastgestelde eenstemmigheid en samenwerking aller deelen van het heelal.
4 Zie bl. 26 noot 5.

Apropos van Vaniteit. Is 't in ernst waar, dat myn naam, op den kantzel - ja op den kantzel! met lof gedagt is? en dit denkelyk, door een gedoodverfde Leviet? Studeerd die jonge niet voor ZôôZôô! Myn waarde *Gallandat!* hoe is 't mogelyk! Myne Amsteldamsche aanbidders waaren zeer, zo zy 't noemen, geïndigneerd dat Burgemr. *Winkelman*, in zyn gewoone Sermoen *Betje* niet genoemt had, daar hy zeker wel wist dat ik, leefde ik, naar myne gewoonte my diverteerde met myner vriendens welmenende drift, & dronk het Langleven en vrolykzyn van den Orator. 't Zal altoos myn bût zyn, & blyven, zo veel in myne geringe vermogens is, den naam van myn Vlissingen eere aan te doen, schoon ik hier in Holland verre het grootste deel myns redelyken leevens heb gesleeten, & denkelyk myne dagen zal eindigen.

't Is geen préjugé; in Amsteldam (en 't is te begrypen door de vroolykheid) is een groot getal (vooral onder de eerste lieden) geoeffende geesten, die 't hart hebben om met de schryfster van *David*,[1] en uwe oude vriendin, op de aller gemeenzaamste wys te verkeeren. Zou 't Vorsten bezoek by ons ook dat zeldzaam Evenement hebben voortgebragt? Weet die kleine d^{o} dat Zyne Hoogheid my in persoon allergracieust gezegt heeft, ‘dat hy gecharmeerd was om eindelyk eene vrouw te zien, die zo veel eere aan haar Vaderland deed, en die voor een superieure Genie bekend was, & dat hy met yver altoos bereid was, om my tekenen zyner erkentenis te geeven voor de attentie, die ik voor hem had?’[2] Ik begryp het anders niet! Want gy weet de d^{o}'s zyn meest alle Hovelingen....

Zie daar een Epistel! Geduld is nodig om dien uit te leezen. Ik had regt lust om wat, myn waarde Vriend, met u te praaten; maar wie vergt dat gy er naar luistert? Hoor dit alleen, dat ik uw

1 Johanna Lucretia van Merken.

2 Bij gelegenheid dat Betje Wolff haren dichterlijken groet bracht ‘aan zijne doorluchtige Hoogheid, onzen erfstadhouder, Willem den Vyfden, Prinse van Oranje,’ bij zijn bezoek aan de Beemster, 21 Juli 1773,
Afzonderlijk uitgegeven met de aanspraak van Adrianus Wolff, en een verhaal van Hoogstdeszelfs Reize door de Middel-Beemster. Te Hoorn, By T. Tjallingius MDCCLXXIII.
Later opgenomen in Betjes Lier-, Veld- en Mengelzangen, III, bl. 126-'31. (1786).

Charmante Vrouw van ganscher harten groete, & schoon onze reis af is, blyve ik in absentie

Uwe geaffectioneerde & waare vriendin

BETJE WOLFF.

Do Wolff groet u met veel distingtie.

Beemster,
$17\frac{2}{14}74$.

P.S. Elk denkt niet als wy over eenige Sujettes waar over deezen rouleerd. Daarom heb ik, want ik wilde schryven zoo als ik denk, deezen aan u direct gezonden. Gy verstaat my zeker? *Bewaar* my des door deezen niet aan eenige lieden te laaten leezen. En wees zoo goed aan Jan[1] te zeggen, dat er een Brochure van my over Rotterdam op weg is, meld ook eens aan myn vader wat ik u over het toeval heb geschreven; 't kan zyn dat het Paquetje nog niet gearriveerd was, waarin het gemeld is. Als ik eens weer iets uitgeef, permiteerd gy my dan dat ik u een exemplaar zende?

Wie is tog de vrouw van B - d te Utregt: is hy getrouwd? ik weet het niet. Weet gy wel dat de Weduw van d^{o} Maisonet[2] een verstandig vrouwtje is, dat exelente brieven schryft? wy zyn groote vrienden, maar ik zal uit discretie eindigen; by occasie weet dat ons adres is:

Franco Amsteldam & aftegeven in de Roskam te Purmerend.

Meld my ook eens waar is de Philosoof *Sai* beland?

1 Jan Bekker, Betjes broeder.
2 Wijlen Maisonet was Walsch predikant te Vlissingen.

XXXVIII. (*Aan Dr. Gallandat, Vlissingen*.)

Ja, myn geëerde Vriend, het is my ten uitersten aangenaam onze oude vriendschap met u vernieuwt te hebben; & ik zal niet afzyn u, zo veel in my is, te doen zien dat ik u regt doe, dat ik u distingueer. Die wel schryft, denkt wel; en dewyl ik de kunst van denken zéér hoog schat, is het vry natuurlyk dat ik my veel nuts en vermaaks beloof uit de Correspondentie met een man, die my toont zeer verre gevorderd te zyn in die kunst. Gy lacht mogelyk op het leezen deezer betuiging, en zegt: ‘is dit de taal van eene Vrouw, van een *Bel Esprit*, van eene Dichtresse! kan zodanig een Weezen regt hebben, om uitspraak te doen over de waardy van een man, die meer solide dan schittrend is.’ Hebt gy gedaan, myn Philosoof? wel dan verzoek ik, dat gy my, in dit geval, op myn woord geloofd: 't is waar ik kan niet ontkennen dat ik eene vrouw ben, ik ben zelf zeer in myn schik met myne sex; voor een fraaie geest houden my veelen, & ik heb, trots *Ragoutin*, de gaaf om vry gelukkig slegte vaerzen te maaken; maar, met dat al, in vertrouwen gezegd: ik heb veel meer werks gemaakt van myn bonsens uittebreiden, dan myne inbeelding te vermeerderen, en dewyl ik niet geloof dat gy my kunt bewyzen, dat er Sex der zielen is, zo zal ik de vryheid neemen om met u als met myns gelyke te handelen.

Ik geloof zeer wel, dat gy nooit gestaan hebt naar den tytel van *Bel Esprit*; & waarom? om dat hy die er naar staat, op zyn best, altoos een geestige zot is: evenwel, vind ik uwen charmanten brief een meesterstukje van dat exquise boertige, dat maar zelden in de Brieven van eenen *Gallandat* of *Engelman*[1] gevonden word: & ik zal, op des zelfs lectuur, weer een onzer geaccrediteerste Regenten tracteeren, zo dra ik hem schryf. Maar, myn vriend, welke gewichtige Charges legt gy my op! uwe Geestelyke, uwe Rechtsgeleerde, -

1 Betjes zwager, zie bl. 95, noot 2.

uwe Philosofe te worden! Hoe waagt gy my! ik zuissebol van zulke brillante posten! & hoe voldoe ik uwer verwagting?

Evenwel! ik heb vaniteit genoeg om die Waardigheden aan te neemen, & ik zal niet verzuimen uwe electie te justifiëeren door wel te doen.

Was het echter niet veel gemoedelyker u te raden, om deeze drie faculteiten zelf te vervullen? Onder myne bizarreries is ook deeze: dat ik dit alles voor & over my zelf ben, en myn Bybel, myn Corpusjuris, en myn *Montesquieu*[1] in een exemplaar heb, in myn eigen hart. Dat zegt my in de eerste hoedaanigheid 'Eerbiedig de eerste Oorzaak van alles'. Onder den tweeden tytel leerd het my: 'doe 't geen gy wilt gedaan zyn', en als myn *Esprit des Lois*: 'Overwin u zelf als *rede* & *orde* dat eischen'. Ja, myn Vriend, zo dood eenvoudig is het verstand van Betje Wolff, die, was zy geene gebooren Dichtresse, te strikt zoude denken om ooit eene tombade op den Parnassus te doen! Apropos van den Parnassus! weet gy wel dat ik my heerlyk gediverteerd hebbe met de wonderlyk fraaye Vaerzen onzer Vlissingsche Poëten? Waarlyk, ik ben in de verzoeking om dien Comandeur van de klisteerspuit[2] eens un plat de ma façon te vereeren

> o Lieden van den eersten zang
> Wat maakt gy 't onze Runderen *bang!*

En loopt zo een kwast waaragtig los? Wel hoor, zo dra het Santhortsche Zothuis in order is, waarvan, gelyk gy weet, zy my tot Moeder & de beroemde schryver van 'Barnevelds eer verdeedigd' (d' advocaat *Calkoen*)[3] tot vader gekozen hebben, zal dien Poëet-Apotheker - Burger Captein - en Ouderling der eenige waare Kerk, tot Poëet van myn dolhuis *gehaalt* worden; hy zal

1 Montesquieu, 1689-1755, een vermaard Fransch schrijver op wijsgeerig staatkundig gebied. Zijn *Esprit des lois* (1748) werd nagenoeg in alle Europeesche Talen overgezet.
2 De apotheker Busken te Vlissingen, die vele gelegenheidsverzen maakte.
3 Oldenbarnevelds eer verdedigd, tegen den advocaat der Vaderl. Kerk, in twee brieven aan een heer der regeering geschreven. Te Amsterdam, By Cesar Noel Guerin. 1773.

echter geene vryheid hebben om pillen te rollen, noch gedegend aan 't hoofd van andre zotten op te trekken; maar Ouderling kan hy blyven, zodra ik d^{o} *Jan Claasen* van Leerdam,[1] als Zôôzôô in de knip heb. Kunt gy dit nuttig plan aan onze jonge *speelzieke* Regenten niet wat appetytelyk maaken? 't Spyt my, ik heb de handen te vol, maar zo een Ezel aan de Lier eens zo bespottelyk te maaken als hy verdient, o *Gallandat*, dat zou myn zaak zyn! Myne oogen tintelen, zegt *Wolff* daar, van Satiricq vuur, terwyl ik er over denk! Het verbaast my ook, dat er in ons stadje genoeg *Gens du bon ton* zyn om een *dansparty* te kunnen houden! En wat zeggen de Zôôzôôs wel van zulke God-onteerende *Balen* [bals]? Voorspellen zy nu niet wel Vlissings ondergang, omdat eenige vive menschen eenige menuetspasses op eene vrolyke Party doen? De zo genaamde Godsmannen roeren het in de Hollandsche steden niet minder; & zo zy gedurft hadden, ik had allang een afgesnedene geweest; doch, dat 's raer! ze zyn voor een klein grappig vrouwtje zoo weergaas benaauwd als Heintje Peuzel voor het wywater. & weetje wat het ergst voor hen is? ik heb zulk een raisonabel, & echter zulk een regtzinnig gereformeerd man, dat zy de bedoelde snaak nooit kunnen magtig worden. Ik hoorde, by gelegenheid dat *Craig* uitkwam, dat de Classis van Amsteldam aan die van Edam meende last te geeven, iemand uit dat Eerw. lichaam te eligeeren, om de Pryscourant van myn geloof op te neemen, & ik verhaalde daarop aan iemand, die ik als myn Marionette bewoog, dat my dat aangenaam zyn zoude, & dat ik ten dien einde my reeds voorzien had van een almagtige groote Geldzak; want, zei ik, 't is natuurlyk dat zy my de Godlykheid hunner zending door een significant mirakel getoont hebben; ik zal des, om met order voort te gaan, vergen dat zy die zak vol gouden ryers mirakelen, & als dan zal ik de inschikkelykheid hebben om te hooren; doch kunnen zy die kragt niet doen, dan zal ik hen, door schout & dienders,

1 Niet *Jan*, maar Johannes Claessen was predikant te Leerdam van 1761-1806; schrijver van eene lijkrede op Maria Louisa, Douairiere van Jan Willem Friso, stadhouderesse van Vriesland, † 9 April 1765. (Utrecht. J.C. ten Bosch). Pamfletten verzameling. Kon. Bibl. IV, n^{r} 18884.

als Oproermakers, & als Inquisiteurs de Pastori doen uitjaagen. Deeze grap heeft my *waarlyk* voor moeite bewaart; want myn Pop kakelde het trouw aan hen over, & zy begreepen, dat zy niets beter doen konden dan my te passeeren. Geduurende den Socratischen Oorloch,[1] kwam het volgende uit, & men heeft altoos geloofd dat Betje Wolff d'autheurse was:

Hofstêe kon Socrates niet onbeledigd laaten,
Om dat die braave Heer,
Naar zyn Hervormde Leer,
Geneigt is van Natuur God & den Mensch te haaten.

Tusschen ons gezegdt, & gebleeven, is onzen Engelschman T - s inderdaad een Philosofisch verstand? maar hoe drommel houd hy zich dan zo op met het uitleggen van Hebreeuwsche woorden, die voor ons *niets* zyn?

Gy merkt wel dat ik my meesterlyk bedien van het kunstje dat ik ontdekt hebbe om u aan de praat te krygen? & ik heb nog niet gedaan. Kent gy waarlyk myn *Marmontel?* die edelmoedige advocaat voor de onwaardeerbare vryheid der Menschelyke natuur! Zyn 'Belisaire' heb ik als opgegeeten, & zyne *Contes*[2] zijn de aangenaamste lectuur voor onbedorvene en gevoelige harten. Kent gy ook door Conversatie *Rousseau?* de groote, de goede, de uitmuntende *Rousseau?* zyn beeld hangt op myn Boekekamer in eene Vergulde Lyst & tusschen *de Groot* en *Erasmus*. Dit is myn Schryver! ik lees hem altoos! ik lees hem met anotatiën, ik lees hem alleen, of in 't gezelschap van fyne vernuften, & myn eerste vraag aan bereisde jonge Heeren is altoos: Kent gy die ware philosoof? dat aller grootste vernuft onzer eeuw - die *Newton* in zyn Phase? Wat styl is de zyne? hy schildert in den grootschen smaak van een *Michel Angelo*; iedere penseelstreek is zo als zy zyn moet; welk eene verbaazende kennis heeft hy van 't hart, & hoe wel besteed hy die goddelyke begaaftheden? Hoe beaaem ik het geen

1 Dit gold den strijd tusschen Dr. Petrus Hofstede en Ds. Nozeman te Rotterdam, zie bl. 26.
2 Zie bl. 26, noot 5.

de Schryver van het zeldzaam werk *L'année* 2440 nopens hem zegt; lees die passage[1] - wat hoef ik die te schryven?

Helvetius[2] ken ik uit zyn *Esprit*: & schoon ik voor my vast geloof, dat ik niet geheel machine ben, stem ik echter volkomen in verre het meeste zyner stellingen; en 't is zeker tot schande van Vrankryk, dat men een beul employeert om zyne dwaalingen te wêerleggen!

Nog eens van onzen Poëet *Busken!*[3] Wilt gy wel gelooven dat zulke zotternyen maar te veel nadeel doen aan het uitgestrekte Ryk der Waarheid? Alles wat zeker serieus air heeft wordt gegouteerd door 't gemeen van allen rang, hoe gek het tog is; ik wenschte daarom, dat men zulke Uilen belachelyk maakte, & aan eeven groote gekken verbood tot schande der kunst zulke allerdolste rympjes te Parodiëeren. Binnen 't kort hoop ik met den advocaat der kerk[4] *cum sociis* afterekenen in eene satire ‘Aan mynen Geest,’ ik flateer my, dat het u zal smaaken! Wagt een Exemplaar met een van den ‘Brief aan den Heer *Vollenhoven*’,[5] ik zal er een ‘Zedenzang’ & het ‘Scheepsliedje’[6] by doen. Gy ziet, het is my

1 L'An deux mille quatre cent quarante. Rêve s'il en fut jamais, door L.S. Mercier, verscheen 't eerst in 1770 te Amsterdam bij van Harrevelt en in 1771 te Londen. Betje Wolff schreef hierover uitvoerig in het eerste deel der ‘Brieven over verscheiden onderwerpen’, I bl. 6-24 en III bl. 7 vv. (1780) en in hare vertaliag van Frossards Negerslaaven in Guinea, II bl. 114 (1790). Eene navolging van dit geschrift zag in 1777 het licht bij Tjallingius te Hoorn ‘Holland, in 't jaar MMCCCXL.’ (Eigend. legaat Willem van der Os te Vlissingen). Van denzelfden schrijver had in 1768 te Londen het licht gezien ‘Songes philosophiques’ (Eigend. Kon. Bibl.). In 1792 gaf de firma Bohn & Loosjes te Haarlem eene vertaling (door J.D. Pasteur) in 3 deelen naar de vermeerderde Fransche uitgaaf van L'An MMCCCCXL uit. Betje Wolff kon de vertaling van dat in vele opzichten onschatbaar boek *niet* aanraden, omdat het eigenlijk voor Frankrijk geschreven was.

2 Claude Adrien H. (1715-'71) gaf zonder naam uit ‘De l'esprit’. Parijs, in 4to (1758).

3 De Vlissingsche apotheker.

4 De Dordrechtsche predikant Barueth.

5 ‘Brief aan den heer Vollenhoven en Jongvrouwe C.J. van Beeck, by gelegenheid van hun Ed. echtverbintenisse’ (20 Febr. 1774).

6 Scheepsliedje; oorspronkelijk heette het ‘Schipperslied’, door Betje Wolff. ‘Willem V bij zijne aanvaarding van het Stadhouderschap toegezongen’.

ernst onze vernieuwde vriendschap te cultiveeren, doe insgelyks.

Het accident word nog met succes behandeld, dog zoo hard zynde als marmer, neemt het weinig of niets af, sinds het tot de grootte van een erret gebragt is. Myn waarde man Word zeer caduc, & ik denk dat woonde gy hier, ik U al eens zoude gehaalt hebben om te zien wat gy er van denkt; zyne beenen worden monstreus dik, en zeer pynlelyk; zyne regterhand is dik, & hy kan hem niet gebruiken. Van Bruggen zegt: 't is een vol zwaarlyvig man, ik durf er niet veel aan beginnen en die dikte in de beenen is wel pynelyk, maar eene redding der natuur die niet mag gehinderd worden. De goeye man is 67 jaar gezond geweest, zo dat hy is wat lastig, want hy weet van geen ellende. Maar ik heb ook niets te doen dan hem optepassen, zodat als hy maar weer beter word ben ik wel te vreden. Og die goeye man! lach waaragtig niet, ik zou veel aan hem verliezen: hy is al zo veel myn Vader als myn man. Verzeker uwe beminlyke Vrouw van myne liefde voor haar, & geloof dat ik my eene eere maak van te zyn uwe sincere & hoogachtende

BETJE WOLFF.

Beemster,

$17\frac{4}{3}74$.

Verzoeke adres voor het inleggende briefje.

P.S. ik schryf voor u & voor uw vrouw. Dit a governo.

XXXIX. (*Aan den heer H. Vollenhoven en echtgenoote, Amsterdam*.)

In de meer, in 't jaar onzes heeren anno 17 honderd en 17, den 17 Aprillis.

Lieve Kindertjes!

Wy ouwe luidjes beginnen er weer heel op te krabbelen. We hebben deuze winter en hoope kruksies gehad, & zo als Salomon wel zeid: het gaat te voet maar het komt te peerd. De ouwe man

het nu bienen als pylaaren, elk op zen zelf zo dik als de kleine Bet om de middel, maar onze surresyn, dat en hiel voorstandig man is, en zelf over onzen schout die ook een kloek hoofd heid prakkeseert, het me wat goed gegeeven, daar mot je nou heen gaan, zei hy zo (& hy snoot zen neus) en kopen en potje, daar nooit vet in geweest is, en kopen en fles witte fransche wyn; maar men Heer van der Hovenvol, ze vraagen hier stikken van mannen veur en fles, & je weet, als by gemiene lui leggen der handen dan leggen ook der tanden; nou dat blyft mer over, althans men Heer, ik heb de orlementen zo gepreparíseert, als de Miester me beduide, en Vader is nou weer op en bien, en wat my nou eigenlyk aangaat, wel ik denk dat het lukken zel, want het neemt nog al af en ik zeg altyd: als 't niet after uit gaat gaat het veur uit. Wel ja men Heer! Maar ik heb gehoord van onze dominees juffrouw, als datter jy je ouwe Baaker nog graag ereis zien wou, en datter jy nog veel dinstigheid veur me had, en datje getrouwt bent, met en heele mooye jonge sirimante dame van en juffrouw. Maar ik wil het haast niet gelooven. Zou myn Heinemannetje zei ik, die ik zo dikkels en schoone witte broek heb angedaan, en ik zo dikkels in zyn na waatje geleid heb, zukke dingen doen, zonder a my of wee my te zeggen? dat zal laster weezen. Dat kind is daar veuls te braaf en zeun toe, en hoe mal plagt hy met Grietje te weezen, als hy me dan zo op men schoot aayde & vuistjes gaf an zen zusje; en dan zei jou Moeder, Mevrouw meen ik: Grietje, Grietje, je zult de jonge in den grond bederven, hy zal je nog saggeryn an doen, want je laat hem altoos betyen. & dan kwam je Paapaa en zei: hoor Grietje, je kweekt de jonge veur Oostinje op, want hy is stout & jy zult het te laat zien, en is dat nu niet net zoo uitgekomen, mannetje lief? Zou jy zo maar buiten myn weeten getrouwt zyn. Wel dat zou al te slegt zyn.

Maar men heer, ik hoor ook dat je negotie in groene seep doet, & ik zei teugens me man: Pieter, (zie men heer, je bent altoos nog onze Heintje) Pieter, zei ik zo, we moeten de jonge lui de penning gunnen. Ik zal onze schipper ereis en pot me geeven, om vyf verndeel siep Amst. gewigt. Alle beetjes helpe zei het muiske, & het piste (met verlof by 't heilige lieve brood) in de zee, en als

de ziep wel bevalt zal ik maaken dat je al onze groote lui van het durp ook te winkel krygt, want 't is en slegte tyd, en je lui zullen wel gaauw in de kinderen raaken, althans Pieter het er goeye moet op, want zei hy zo, (je weet men heer, wy gemeene lui hebben ook onze grappen) en hy verzette zyn slaapmuts: Grietje bischien mot je daar om komme, dat zal daar al op zy zitten, die bot zal al vergalt zyn & nou zel men heer meugelyk jou by zen beminde mevrouw gerikkemendeert hebbe, omdat je hum zo wel gedaan hebt, want al is de man een benist man, hy is egter en braaf heer, maar je moest er ereis met je eigen parsoon heen gaan en hoore hoe of Scheveninge er uitziet, want zo als je weet gissen kan missen & hy lachte, want hy is nog al de zelfde goeye paay, in wiens huisje je zo dikkels gestaan hebt, & die zo dikkels mit je en zingeltje om kuyerde en je dan droeg. Kyk, zeidde de lui dan, die groote sulfus word nog gedraagen, en dan zei Pieter ummers: legt het je wat in de weeg schorrimorri, dat ik men jonge men Heer draag? Ja wel, ik ken het niet op! me dunkt dat ik je nog daar zo in de jurk zie loopen, & toen je veur 't eerst in de broek kwam, zei je tante Keetje, de vrouw is ook al by onze lievenheertje, wel-Baker, je bent as en brand op het kind, je zou zo leevend in de jongen byten; & je Grootepaapaa stopte me dikwyls en paar sessies in de hand. Pas maar braaf op de jonge, zei de goeye ouwe Heer, ook al in 't graf! Daar zel ik & jy, Grietje, nog groot playsier an beleeve. Ja ik heb menigen draay in de loop gehad, want je Paapaa was wat poestig, & als hy je en pof wilde geeven, schoot ik er altoos tussen & zyn vuist kwam op my neer. Allemaal playsier, & ik zou me leven veur je gelaaten hebben. Ik wou je graag en presentje zenden, zo als en verndeeltje tabak of wat weziper moppen, want je plagt altyd en zoetekaauw te zyn, maar onze dominees juffrouw raadde het my af. Hoor, zei ze zo, want men Heer ze is heel gemien met ons & ze het geen druppel groosheid in der hiele lyf, want ze zeid altyd: die groos is is gek & die wys is schikt zich naar alles. Ja, men Heer het mensch word danig gelasterd, & ze zeggen dat zy 't met de Lange Loosjes houwt, maar ik geloof er niet aan, want ze gaat altydt Zundags eens te kerk en ze houd magtig van alle braave mensen; altans de jufvrouw zei: hoor Grietje

en hoor Pieter, mynHeer en Mevrouw weeten wel dat jy 't wel meent, en die lieden zouwen jou op geen kosten willen jaagen, want het zyn menschen die 't zelfs wel doen kenne, maar als je eens en briefje wil schryven, dan zal d^{o} of ik hem wel bezurgen buiten jou kosten, en dat zal die Menschen veul aangenamer zyn. En nou zei je noe al benieuwt zyn om te weeten hoe dat wy het al met onze jonges hebben. Wel men heer dat is nog al breed in deuze bedorve weereld; ik zal het je ereis met weinig woorden zegge. Onze Coo het het zo wat geroert als je weet, & hy is het zeegat uit, want de jongen had den duivel van 't knoopmaaken, & ik hoop dat hy zich wel comperteert en dat hy ons eens en stukje sis zal stuure veur en schouwermantel veur me, en veur en kabaaytje voor zen vader. Jan het en heele goeye broodwinning: hy is nu deur Rikkemendazie en omdat hy heel sirimant leezen & schryven ken, spaanderraaper van de Hoornsche Oostinjise werf gemaakt deur onze d^{o} juffr. volk, en die jonge is er denken wy booven op. Claas loopt nog met de groen wagen en ik denk dat hy 't met de weeuw eens is. Je weet vryen onder dak is en groot gemak, het kost wel veel zoenen, maar het spaart ook veel schoenen. & vader & ik hebben er niets teugen, ze het een gouwe ketting zes dik om der hals, baggen als pruimen in der ooren en en zulverde beugeltas wat bin je me op zy, & 't is een wyf als en veugel, ze zal ook er natuur hebben, denk ik, & de jongen ziet er wel uit. Zo dat Claas zal en breed man worde mit die weeuw. Keesje is nog by ons, maar ik denk dat hy veur huisknegt by d^{o} zel komme, & dan is die ook van de straat. Maar hoor men heer, als het nu zo laat was, weet je, dat je vrouw om de boodschap mot, dan moet ze zich veur al niet te styf rygen, want dat is kwaad veur der, en ze mot dan ook niet te sterk in de zon kyken, want dan zou ze zeere oogies krygen, en dan mot je vooral niet te dikwyls met er in de avondlugt gaan, want jelui jonge lui bruyen maar toe & die zoete vrouwtjes weeten er niet van. Hoor men kostelyk kind, je mot denken: die al zyn kost verteert omtrend het middagmaal, vind als het avond is zyn tafel byster schraal. Je weet ik bin en vrouw van veul ondervinding en ik heb zo dikkels met de Prins over de Maas geweest, ik heb zo dikwyls met dat water voor den dokter

aant.

geweest, dat proffessor Kamper zaliger dikkels zei: daar Grietje in huis is mag ik wel van daan blyve, & dat was nu een profekster, en onze d_o juffr. zeid altyd: hoor Grietje, als ik eens zo bezurgd was, je zou men raad en men daad zyn, maar ik zeg: hoor juffr. jy bent al te leevend tot dat werk, d^o werkt aan den ouwen brug, & dan lacht d^o, want d^o mag heel wel wit zien, en weetje wat zy dan zeid? dan zeid zy zo: 't kan er niet op staan; ons traktement is te klein om en hoope jonges te hebben. Wel juffr. zei Pieter, want die gaat dikkels by d^o op een pypje & ik op een konkeltje, wel juffrouw, zei Pieter, onze lieve Heer schept geen monden of hy schept er brood veur, & we weete niet of de kinders mit ons eeten of wy met de kinders. & me dunk, je staat er zo net toe. Wel d^o moet denken dat het an de vier hoeken van zen lyf kermis is, als je zo by hum zit te praaten. Ja, ja, zeid ze dan, jy bent en oud man, je slaapt in je mus, & dan loopt ze na der kawier, & ze speelt hiervandaan naar moeder balet, dat je zo aer in je lyf er van word, & dan is d^o zo in zen schik, want tusschen ons, hy is droevig mal met er, & 't is al goed was zyn lieve Betje doet, al was 't averegs verkeerd. De man zeid & hy het gelyk: er is geen kwaad in der, & ze het vriend nog maag & ik heb ze als een kind gekregen, & as ik er niet lief had, wat had ze dan veel, maar men heer dat mot tusschen ons blyve. Nou de groetenis van Pieter, van de vrouw uit de kelder Maartje buur, en van ons allemaal genagt, en blyve tot in de dood,

GRIETJE JANSEN, nuy VAN DER TREUSELEN.

Postcriptum, behoorende bij den eersten brief.

P.S. Maor ja men heer, die weeuw van onze Claas is kattelyks en zo as je weet wy bennen van aver tot gord allemaal geriffermeerde menschen. Maar d^o juffr. zeid dat dat er niet op an komt, als ze maar braaf oppast en dat elk maar in zen kerk mot blyven. De jongens met Claas & de meisjes met Teuntje motte gaan, zo as dat nou de mode is onder de rykdom; maar ik heb er tog en zwaar hooft over. Ik zal ereis met d^o over spreeken, want die man is ook niet zot & is goed tot in zen darmen zo als al de boeren wel weten.

Het adres luidde:

Deuzen brief mot als 't je blieft bestelt worre an men heer men Heer meester monsieur Hynderyck Vollenhof koopman in groene zeep. Hy weunt na men onthoud te Amsteldam op het rokkin in onze ouwe men heer zen huis.

Cito cito cito met vriendin.

XL. (*Aan Mr. H. Vollenhoven, Amsterdam*.)

Eindelyk, myn kostelyk kind, kom ik je ereis toespreeken. Hede menheer, wy gemeene burgerluidjes zyn aanstond confuzerig als zulke groote menheeren, als men heer is, ons ereis zo wat willen toezenden. Zo als uwe eedele met uwe Wel Edeles kreeften, daar myn heer van beliefde te spreeken, in zyn Edelens brief aan my wel toegezonden. Ik zei teugens me man: ‘Vader!’ zei ik zo, & men heer ik was puur ontstelt. Wat is het, zei hy zo, is er zwarigheid dat je zo bleek word, is 't ook en briefje van de eene of andere, die en passekwilletje aan je zend? Neen man, zei ik zo, 't is van onze Heintje, kyk menheer zo noem ik je als 't met je believen was, in de wandeling tusschen men man en my. Maar ik ben tog van men stuk. Wel, leid de man zen mevrouw dan inde kraam, of zit het met de zeep negotie op zy? Och neen, vader, zei ik. Maar geef me dan opendatie! zei hy zo; en toen zei ik van dat men heer vroeg of ik wel van kreeften hield; en dat hy er dan ereis een wou stuure in en briefje. & kyk, zei ik, man, daar ben ik zo magtig van aangedaan: want, zo als je weet, de man het an my geen de minste dingstigheid om wat te zenden. Nou, zei ik teugens myn man, wat raâ je me nou, vader, zou ik nou maar zeggen, zo als 't is, als dat jy & ik er wel van houwen, maar dat dat geen kost voor gemeen luidjes is, & dat we men heer hoogelyk bedanken? Zie men Heer, wy zetten onze teering na onze nering; wy springen niet verder als onze stok lang is; wy denken altyd

brood voed ook, want God betert men heer, we hebben het niet te ruim, & we zyn even zo te vrede als of we alle daag kreeften aaten, maar ik beloofje, dat we weten dat het 's winters koud is. Maar om dat men heer tog blieft te zeggen van de kreeften, wel ja menheer, zend er ons eens één; ik zou ze om de aartigheid in stark water zetten, & om te toonen datte wy evel ook nog met de rykkelui in een jaar zyn. Maar men heer moest ze op een maandag of op en woensdag of op en vrydag zenden, omdat 's daags daaraan altoos de man gaat die de boodschippen doet. Zie je wel, ouwe liefde roest niet, zei men man; ik heb dat kind niet zo te vergeefs gejouwd en gesleept. Ja zei ik, zie je nou wel dat ik hem niet tot het kwaad heb opgevoed, al had hy wat veul wil by me, & touwde hy er met de kleine starke vuistjes altemet ereis op, als baker zyn zin niet gaauw genoeg deed.

En men heer, morge worden hier al onze burgemeesters bevestigt, en dan doet onze domine en kostelyke priddekatie, die ouwe man; men zou zeggen waar haalt hy 't van daan; maar ze wille wel zeggen dat de vrouw hem zo wat helpt. Nou, altyd door ben ik daar de heele dag over huis, omdat ik nog zoo wat van de moord van Parys weet, & alle die groote heeren, zo als men heer van der Faljant, dat een van onze burgemeesters is, en nog veel andere, gelyk als de lange Alewyn, en ik ken de jongelui zo niet meer, maar Rendorp (& die houd machtig veel van d^{o} & zyn vrouw) is er althans ook by. Maar onze ouwe d^{o} is nou weer wat beter. Hy is maar zwak, & hy zeid, zo as 't waar is: Grietje buur, ik heb me tyd gehad, maar hy het nou weer en spikspelder nuwe japon, & ik denk dat hy die nog eerst de glans af wil draagen voor hy gaat, & zen vrouw zeid: blyf jy maar hier men goeye paai, ik heb het goed by jou, en je bent evel men broodwinner, en dan lachen we ereis met malkander onder de roos.

Ja, menheer, die lui krygen wat presenten, als je nog spreekt van presenten! dat is maar van alles, van alles, & ik & men Pieter hebben er menig goeye beet van, want d^{o} & zyn vrouw ook zeggen altyd: laaten we buurman en zyn vrouw vraagen, & dan vertelt me man d^{o} zo wat van zyn land, & hoe dat hy lange jaaren by der zee gevaaren het, & dan praat ik met de juffr. zo wat over

de kinderkraam, 't is zonde & jammer dat ze geen kinders het, ze zou ze wel doen, want het is een goeye Joris mit kinderen, dat mot ik zeggen; nou wat niet is kan nog komme, niet waar, men heer? Maar hoe neer kom ik je ereis felististeeren met een schoone jonge zeun of dochter? Zie men heer, ik ben in geen 20 jaar verder geweest als in de kerk en weer naar myn huisje; maar as dat gebeurt komt ouwe baker met het veerschip evel vast & voor al over. Maar men heer, je mot me dan vooral niet afhaalen; want kyk, de waereld is kwaadsprekend; & ook men heer, ik ben geen schout of baljuws dogter; ik zal me dan ereis knap aandoen, me zyde kapotjen op, & me bruids jak aan, mit een kerjeust badonne mutsje er by. Maar menheer daar leid onze Kees, weet je de spaanderraper, zen vrouw in de kraam; en kind, en kind menheer as en dyk. Het het wangen als een burgemeester zo dik, & het zuigt dat het een lust is. Nou zei ik teugen men Pieter as dat ik de kosten wel doen wilde en laate onze kleine uitschilderen, want ik denk dat kan men om en appel of en ei wel gedaan krygen, nu er niet veel te verdienen is, en nou heb ik d^{o} vrouw wel veul maal hoore spreken van - ei hoe hiet de juffr. nou evel ook - mit die fransche naamen! ja juffr. Costellation, of Consolation, dat weet ik zo niet net; althans ze komt veul by jou, en ze maakt allerliefste kindertjes (kyk menheer, we motten eens een grapje hebben) zeid onze juffrouw; als nou de juffr. een drie *f* wil verdienen kan ze de kleine meid maar uittekenen. Het adres van me schoonzeun is: Monsieur, monsieur Cornelis Pieterzen van der Kniphuis, in Salomons eerste geregt, op Kattenburg, de tweede straat, het 4de huis, de tweede trap, en kind zal de juffrouw de weg wyzen. 't Is vlak over Prins mouwereis die dood is, & in de kelder worden kokinjes gemaakt. Nou menheer, ik wensch je al wat je je zelf wenscht & dat wensch ik je vrouw ook & je heele permittassie, en ik blyf

Uwe liefhebbende baker tot in de dood

GRIETJE PIETERS, gebooren VAN BLYDENBURG.

In men huisje, daags voor dat de burgem. beëedigd werden.

XLI. (*Aan mevrouw de Winter, van Merken.*)[aant.]

Mejuffrouwe!

Wat beweegt my toch u lastig te vallen met deezen? Ik beken, dat ik geene andere verschooning heb, dan myne onuitdrukkelyke hoogagting van uwe deugden & begaaftheden. Hoe verre gy ook boven my uitschitterd, myn hart, myn grootsch hart, dwingt my U, eens van al myn leeven, te zeggen dat niemand, wie ook, U met meer eerbiedige verwondering beschouwt dan ik, ja dat dit zelf my belet eenige vriendelyker sentimenten voor u te durven koesteren.

Indien ik de eere had by U bekent te zyn, gy zoud overtuigd weesen, dat ik veel meer & veel grooter van U denk dan ik kan zeggen. Ik dank de Hemel dat ik juist genoeg verstand heb om uwe waardye te kunnen beseffen! & dat myn hart wel genoeg geplaatst is om met de zuiverste vreugd u homage te kunnen doen! Denk niet, dat ik uwe onschatbare vriendschap ambiëer, & dus myne Eigenliefde tragt in de hand te werken; neen, uitmuntende Dichtresse! uw verheven geest is niet geschikt tot eene dergelyke alliance met een Genie van myn soort. Ik weet het: maar ik berust er ook in.

Ik vlei my ook niet, dat het inliggend stukje[1] U, een zo denkend weezen, zal voldoen. Indien de uitvoering al iets of wat voldeedt, gy kunt geen smaak hebben in het sujet. Echter konde ik my thans 't genoegen niet weigeren, om het u te zenden. & welk een schoone gelegenheid - uw naam is er in gemeld, maar zo in gemeld, dat er myne billyke agting voor u allessinds in door straalt.

Uwe heusheid kan zich dit niet belgen. Ik voeg er dus niets over by. Hoe zoud gy my kwalyk kunnen neemen, dat ik U regt doe? U kan dat onverschillig zyn, maar my waarlyk niet. Heb dan gedult met deeze myn ambitie!

1 Haar hekeldicht ‘Aan mijnen geest’, dat in het begin van 1774 het licht zag. Lucretia van Merken wordt er, zooals zij zegt, in herdacht.

Nacht & dag occupeerd gy myne eerbiedige gedachten. - Myn heele ziel is met U vervult. Myn Wolff hoord dikwyls (want ik leef sterk) hoe druk ik het met u heb: van deesen nagt nog was dat zo, & ik weet zeer distingt wat gy zeide. Wat zegt gy van zulk een effort op my zelf? my dus jaaren lang (schoon met moeite) te weerhouden U eenig bewys te geeven van de welgegronde hoogagting die ik voor U voede. Hier toe, zo ik ooit iets uwer attentie mogt hebben, agtte gy my zeer zeker niet in staat.

O wie, - wie die een ziel heeft leest uw David zonder de edelste aandoeningen te voelen voor de groote Van Merken! 't Is zeker boven mynen lof: ik prys ook niet, Mejuffrouw; laat ik alleen mogen zeggen dat ik dat schoone stuk verdien te leezen. Spreek my toch van Jaspis noch Safieren, noch kwalyk geplaatste Persoonsverbeeldingen. Geef my myn David, dat heerlyk kabinetstuk, myn geest voelt zich verlustigt, myne rede wordt gesterkt, & myn hart (o Mejuffrouw, het is wasch in uwe handen!) voelt millioenen schoonheden, die ik niet weet op te noemen. Hoe bid ik om de verlenging van zulk een kostelyk leeven, als het uwe! Hy die u zo mildaadig bedeelt heeft met de edelste zielsvermogens, conserveer u nog veele jaaren in bestendige gezontheid. Wees nog lang in onzen kring en schryf tog zo lang gy leeft!

Wist gy eens hoe onze aanzienlyke Vaderlanders my hun hof maaken, als zy, met een vriendelyk glas wyn, uwe gezondheid instellen, & hoe ik daar altoos, met de grootste attentie, voor bedank.

Myne estimable de Moor van Immerzeel is van intentie, hoorende dat gy des zomers u buiten Leiden sejourneerd, u van zyne agting te komen verzekeren. Ik denk, dat een bezoek van deesen braaven & verstandigen man u niet onaangenaam zal kunnen zyn. Laat ik ter myner excuus by u mogen zeggen, dat dit stukje door Zyn Edel Grootagtb. beschaafd is geworden, & dat ik het uit complaisance voor deesen mynen bestendigen vriend heb opgesteld. Verstandige lieden zien de voorwerpen niet altoos uit hetzelfde punt. U zal het denkelyk niet voldoen en zyn Wel Ed. GrootAchtb. vond er een uitneemend behaagen in: denkelyk ook omdat hy belang in myn caracter neemt.

Ik verg u niet eens den moeite om deezen te antwoorden. Ik heb uw schrift gezien: dat is my genoeg. Waarlyk, Mejuffrouw, niets dan myne uitmuntende hoogagting voor u doet my deese vryheid gebruiken: ik ambiëer niet dat voor my niet zyn kan! Gy kent my niet dan voor zo verre ik met Ragoutin de gaaf heb, om ‘redelyk goed slegte vaerzen te maaken’.

Ds. Wolff, die te wel denkt, te keurig oordeel heeft om met zyne vrouw omtrend u te verschillen, salueert U en myn Heer Van Winter met zyne natuurlyke goedhartigheid; ik voeg hier niets by, dan dat ik met de zuiverste hoogagting & niet uit etiquette my noem (want ik ben het inderdaad).

Uwe ootmoedigste Dienaresse

E. WOLFF geb. BEKKER.[1]
In de Charmante Beemster,
$17\frac{5}{3}74$.

XLII. (*Aan Dr. D.H. Gallandat.*)

Myn Heer, hoogst geachte Vriend!

Ik vinde my zo zeer vereerd met Uwe attentie, dat ik nog deezen zelfden dag dat myn Broeder & Zuster vertrokken zyn, de pen op neem, om u op nieuw eenige minuten op te houden. Ik merk uit uwen zeer aangenamen, dat het Paquet nog niet aan uw huis was, in 't welke die stukjes zyn die gy met zo veel empressement van my eischt. Gy ziet, ik ben uw verlangen in 't gemoet gegaan: en zal altoos toonen hoe veel belang ik stelle in by u bekent, & is

1 Zie verder over de verhouding tusschen haar en Johanna Lucretia van Merken ‘Betje Wolff’ door wijlen den hoogl. Dr. Theod. Jorissen, in zijne ‘Historische en literarische Studiën.’ Haarlem, H.D. Tjeenk Willink. 1891. Bl. 463-79,

't mogelyk geëstimeerd te blyven. Het Hekeldicht[1] maakt in Holland so veel opgang, dat de druk bykans weg is, en dat men een tweeden denkt aan te leggen. Het doet *alle* raisonable verstanden goed, dat die twee Geestelyke Rapen,[2] of wilt gy liever, Tichelaars, zo verbruid hun loon krygen: de Opdragt noemen eenigen un chef d'oeuvre. Dit is zeker, dat ik toon origineel te denken; & vry gelukkig ben in myne gedagten, ook in prose, uit te drukken. Mag ik u vergen, meld my eens, entre nous, wat of myne Landsluiden er van zeggen, want ik wagt niet dat men in het styf-kerklievend Zeeland, zo gunstig over myne werkjes zal oordeelen. 'Dat blyft maar over' zeggen onze Boertjes; & 't is ook maar enkel nieuwsgierigheid. Gy begrypt wel, myne waarde Vrienden, (ik spreek ook tegens U, lieve Juffrouw) dat ik, met myn Vertrokkene, niet - geen enkel woord zelfs - kan spreeken over zulke zaaken. Allen denken niet eender, & ik kan my vry wel eenige dagen onthouden van redenvoeringen, die tog op *niets* uitloopen, zo alles nog wel schikt.

Duizendmaal ben ik u verpligt voor uwe berigten ook nopens mynen grooten Rousseau. Hoe heb ik my zo gek uitgedrukt! ik lees Rousseau, maar hoe? zo, dat ik, onder het leezen, myne gedagten opteken: die, zyn ze niet zo zeer gegoûterd als die van Formei,[3] ten minsten heel anders zyn. Ik hoorde onlangs te Amstd. dat die onverbeeldelyk groote man getrouwd was; is dat zo? zyn Beeltenis in medallion hangt op myn Boekenkamer tusschen de twee grootste onzer Vaderlanders, De Groot & Erasmus.

't Komt my voor dat er niets volmaakter geschreeven is dan de werken van Rousseau. Zyne Julie alleen - o zyne Julie! - Hy is de Confident der Natuur, - hy schilderd het hart; zo is het. Ik heb opgemerkt, myn Vriend, dat zy die zyne Julie mepriseerden door hunne Lofspraak hem geen eer zouden hebben gedaan. 't Zyn Lieden die niet voelen, & gevolglyk (hoord ons niemand?) niet sterk door denken kunnen; of ze zyn van Fontenelles volk. Gy

1 'Aan mynen Geest'. Te Hoorn, By T. Tjallingius. MDCCLXXIV.
2 Hofstede en Barueth.
3 Jean Henri Samuel Formey geb. te Berlijn (1711-'97), bekend door zijne geschriften *Anti-Emile, Emile Chrétien, Frederic le Grand, Voltaire, Jean Jacques*, enz.

weet wat zekere dame, haar hand op Fontenelles[1] boezem leggende, eens zei, na dat hy haar zeker vaers hadt voorgelezen ‘ook daar zyn harssen!’ Keurlyke berisping; hy hadt geen hart. Welke schoonheden vervat zynen Emile! Trouwens, wat is, in zyn soort, zyns niets waardig? Zyn ‘quant on sait aimer et plaire’, zyn ‘Non, non, Colette’ zyn meesterstukken. En zyn Dictionaire de la Musique[2] - wys my zoo een werk eens! Wolff en ik zyn zyne aanbidders, en zo hy jong was, wy gingen naar Rousseau in Bedevaart; ik zou (ben ik geen vrouw?) allerlei stratagêmes gebruiken tot dat hy ons toeliet, hem de handen te kussen. Zyn Geestige Bespotter (o, veragt ik hem!) zou die eer niet hebben, ik zou op Mes Delices gaan, om iets wonderlyks, en niet om iets waarlyk groots te zien. Ik beken echter dat hy het schoonste Heldendigt en zeer goede Tragediën geschreeven heeft. Maar 't is een Papillon, door universeel te willen zyn heeft hy zich beneden zich zelf gewerkt. Ik zwyg van zyn slegt hart, van zyne grove en vuile spotternijen; de Vrouwen moesten zich, dunkt my, schaamen met veele zyner werken famillair te zyn. Ook hier in is myn sensible Rousseau voortreffelyk. Lees zyn Emile, zyne Julie & is alles niet, schoon 't met vuur geschetst schynt, decent? Maar waar houde ik u mee op! doch gy weet wel hoe moeylyk het is van een geliefd onderwerp weinig te zeggen.

Hoe chagrinant, myne Vrienden, moet het vertrek van den braaven Echauzier[3] u gevallen zyn. Egaliteit in Sentimenten bindt, want men bemint en agt altoos zich zelf in een ander. Dit is, geloof ik, die seilstenige kragt der ziele die somwylen zo kragtig werkt, dat tyd noch afstand die niet kunnen vernietigen. Dit is een der reden, waarom ik den dood van myn verstandigen man so zeer zoude betreuren. Hy heeft smaak, genie, & een gecultiveerd verstand. Hy is myn lector van alles wat fraai, geestig, vroolyk, & verstandig is. Hy is wat beter: doch niet veel: ik vrees dat hy zagtjes heen gaat. Het accidentie blyft al zo, en ik zal my poogen gerust te

1 Bernard le Bovier Fontenelle (1657-1757), van 1699-1741 vaste Secretaris der Akademie van Wetenschappen te Parijs.
2 Dictionnaire de musique par J.J. Rousseau, citoyen de Genève. Aux deuxponts, chez Sanson et Compagnie. M. DCC. LXXXII.
3 Samuel E., vriend van Gallandat, vroeger Walsch predikant in Vlissingen.

stellen. 't Was my zeer lief te merken, dat myn Broer & Zuster niets, dan in vago, wisten noopens onze Correspondentie, dit is zoo als *ik* 't best oordeel.

Hoe gelukkig waare ik zo ik zulk een paar redelyke menschen, als gy en uwe lieve vrouw zyn, hier by my had! zo gy my lief hebt schryf my nu & dan ten minste eens; ik durf voortaan niet meer zeggen, hoe hoog ik uwe brieven schat: ik zal zwygen; mids dat gy my nu & dan schryft. Is het u niet te veel gevergt, zeg my eens wat is er tog van de naare dood van Jan van Sassighem! Betje heeft er iets van gezeid, dat my onbegrypelyk voorkoomt!

In vertwyffeling, - in de vreeselykste staat gestorven! Ik was een kind (20 jaar) toen ik trouwde, en weet des van dien man niets, dan dat hy niet dagt als de groote menigte. Juffr. Brand schynt zich ook zeer voor my te intresseeren, en met u vrienden te zyn; groet die verstandige Christinne eens hartelyk voor my. O, wat is Wolff gelukkig, dat hy hier ongestoord Christelyke Philosofie mag preeken! nooit kom ik weer in dat bigot Zeeland. Wilt gy gelooven, myne Vrienden, dat ik er niet vry zou dobbelen? & ik heb met hen niets te doen; ten zy zy myn legen geldzak vol mirakeliseeren. Medunkt dat myn Hekeldicht u smaaken *moet;* ik doe er vry wat in af. Wilt gy dit copy eens leezen en by occasie terug zenden van dit versje? gy ziet waarop het doelt. Kent gy dien waarden agterkleinzoon van De Groot? neen, denk ik, maar gy hebt wel zo veel credit voor my. Kent gy ook myn *Datheniaantje?*[1] & zeker vaers aan Mevrouw de Moor van Immerzeel?[2] en zekeren sendbrief beginnende 'Ende ziet het geschiedde nu in de dagen van enz.?'[3] Adieu, mes amis! de Brief moet voort, hy is heel maager. Hier na eens wat beters hoop ik. Ik denk dat Jan en zyn Vrouw nog 14 dagen in Holland blyven. Wolff groet u heel hartelyk. Apropos, zou de Hartklopping, die my dikwyls zo lastig valt, van te veel zitten komen? & is er niet een eenvoudig middeltje tegen

1 Te Hoorn, By T. Tjallingius, MDCCLXXIV.
2 Dit is niet in druk verschenen.
3 Zie brief XVI, bl. 50-59.

te gebruiken? Hoe 't zy, ik stel myn eer en vermaak in te zyn, Waarde Vrienden,
T. à T.
BETJE WOLFF.
Beemster, 5 Juni 1774.

XLIII. (*Aan Dr. D.H. Gallandat.*)

Beemster, 17-74.

Ziedaar, mon Cher Ami, het Stukje. Lees het eens attent met uw charmante Vrouw, die ik by dezen hartelyk groet, & meld my by occasie uw oordeel. Zo gy ook het scheepslied & den brief accepteert, zult gy aan myn oogmerk voldoen. Ik zend het zo apart, om dat ik niet gaarn ergernis geef, & niemand myner famillie exept Jan (gy weet het zelf wel) kan daar over oordeelen. Zy zouden het Godbetert niet verstaan. Dit is des de reden dat ik u het niet onder Ct. zende, & gy zult wel doen met 'er niet van te spreeken by hen. Gy hebt zeker myn laatste Griffonage ontvangen? ik zie daar myn Voorraad eens na & zend, want ik heb ze, nog een Jacoba[1]; die u zal toucheeren, & uw vrouw traanen kosten, & een Zedenzang. Ik sta zo op myn vertrek naar Amstd., anders kwaamt gy zo gaauw niet uit myne handen. Adieu dan, mes amis.

Raptim.
Toujours la votre

BETJE WOLFF.

1 Jacoba van Beieren aan Frank van Borsselen. Te Hoorn, By T. Tjallingius. MDCCXXIII (lees: MDCCLXXIII).

XLIV.

Adres. Mynheer den Heer Willem van Orde[1] *op Byenlust by Beverwyk.*

Bon Matin, notre ami! non! ik verzin my, wel dan goeye morgen onze vriend, maar wie kan er schryven in zulk een geweld van discoursen; het is circa 8 uuren des morgens, ik moet schryven; niemand wil het doen: wel dan! zo gy u nog kunt herinneren dat gy zeker Comandeur (sic) genaamt H.... met zyn vrouw & zuster & zeker vrouwtje & zeker Luietenantje verzogt hebt, staande in het Pand, zo geliefd dan te weeten dat wy continueeren in de continuatie der continuatie van een, fiat Elisabeth, & dieswege dingsdag eerst komende, tydig met een wagentje zullen stilhouden voor *Byenlust*. Het Partytje komt ons zo apetytelyk voor, dat wy het aanneemen & meenen te toonen dat wy lui van ons woord zyn al zyn wy ⅓ van vrouwen. H.... komt misschien niet, maar dat zeid niet, wy zullen u een jong vif Luietenantje van ZynEd. me brengen, genaamt Brammetje de N.... een heel goed slag van een kind dat ik bezig ben te bekeeren, omdat zyn hard zo goed & onbedorven is, dat hy per force in onzen menistehemel zyn moet. Aan my zegd gy: 'ligt gy u meer gelegen als ik denk aan dat juweel van een vrouw dat vooral mee moet komen', wel ik kom voor vast, al had je ook Nero de Twede, de groote Turk, de Heilige Menno Simons - ja de kroonprins van den Satanschen troon gelogeerd; ja al had gy Dorstma[2] & de Advocaat, 't raakt my niet! Één opslag van ons oog werkt meer uit dan 100000 duivelbanners zo ze ons in den weg mogten staan. Wy hebben ons in alle eenvoud schoon gediverteerd. D^{o} Arkenbout[3] zelf die braave man gaf my 't getuige dat ik er charmant uitzag; & zo veel niet moest werken maar eens uitspannen, de zegen ruste op hem! & heb ik de man ooit beleefdheid gedaan?

1 Een afstammeling van hem woont nog te Zaandam.
2 Lees: Dortsma - en de Advocaat: Ds. Barueth van Dordrecht.
3 Martinus A. Doopsgezind leeraar, eerst te Leiden 1746-'57, daarna te Haarlem, 1757-'90.

Nu adieu! zo gy voor dinsdag nog in stad komt zal ik u gaarn toestaan uw hof aan my te maaken, met het air van een bedaard vriend haarer Majesteit, want raillerie apart dat 't gy wel met my meent, geloof ik in ernst & dat gy er al myne dankbaarheid voor hebt is zo waar als dat de wyste menschen wel eens een zedelyke slag van den moolen [hebben], de gezondste menschen wel eens ziek worden & wy allen ééns van ons leven gek zyn. Vaarwel ik ben met de grootste ernst & welmeenentheid

Uwe hoogagtster

BETJE WOLFF.
Haarlem,
$17\frac{7}{3}74$.

XLV. (*Aan Dr. D.H. Gallandat.*)

'Is onze Betje dood, of zo verre in het Heiligdom der Dichtkunde opgegaan, dat zy niet meer denkt, 'k laat staan schryft aan haaren Gallandat, & zyne beminlyke Vrouw?' Indien Gy zederd eenige weken dus hadt gesproken, myn waarde Vriend, 't ware niet te verwonderen. Gy ziet dat het eerste onwaar is, & wat het laatste betreft, foi du Poëte, non! Integendeell ik leef des zomers voor myne vrienden; en des winters voor my zelf. Zederd April ben ik weer in den draaykring der Beau monde geweest, en heb zo almagtig sterk mee gedraayt, dat het wonder is dat ik nog genoeg (bon sens heb overgehouwen, om te kunnen begrypen dat ik duizendmaal excuus moet vraagen over de agteloosheid, waar mede ik omtrend u en uwe Comissie heb gehandeld:

> 'Op een opregte biegt verdwijnt de straf der zonden,
> Men geef my des gehoor! Dus verre d' apostel Poot.'

Uw brief schynt in de eeuwigheid geschreven; want hy meld my

noch tyd noch plaats; maar met dit al is hy my zoo aangenaam geweest, dat hy my eene onbeleefdheid deedt begaan. Ik ontving hem te Haarlem in een groot gezelschap, & ik had waaragtig geene Philosofie genoeg, schoon ik in den wysgeerigen kring van myn Menisten Leermeester[1] zat, om dien Epistel niet cito te leezen. Gy meld my een discours (een smaakelyk discours) tusschen uw vrouw & U over my; had ik tyd, ik schreef u eens hoe ik gebruid wierd over die levendige houding, & dat tintelend oog, waarmede ik uwen brief las. De tyd wil het niet, dank er hem voor.

Zie hier wat ik op uwe Comissie antw. Meld my eens wat gy hebt van 't geene ik in den styl der Pedanten *mes Oeuvres* noem. Laat uw lieve *Mietje* er eens een notitie van maaken, hetgeen UwEd. dan ontbreekt (& nog te koop is), zal ik u door mynen Boekverkoper laaten bezorgen. Want hetgeen gy hebt hoeft gy niet te kopen, dit is een eeuwige waarheid: stel my nu spoedig in staat om uw Comissie te volvoeren.... zus! zus! ik zie daar één periode die my licht geeft. Gy hebt niets dan 't geen ik u zond. Gy hebt dan niet: Besp. over het Genoegen - Over den staat der Rechth. - Nagtgedagten over den Slaap & de Dood enz., Walcheren, Proeve van Mengeldigten, Lier-, Veld- en Mengelzangen, Craig, Maupertuis (beide vertalingen). Gy hebt de Gryzaard[2] niet, grootendeel door my geschreven. Echter! voor de gerustheid, meld het my. Wat hoeft gy geld voor niets uittegeven? Apropos van *Mietje*, ik ben hier druk in gezelschap by onzen V.d. Mieden,[3] myn naaste zomer Buurman, al waar ik een Fransch heer rencontreer, die zyn vrouw *Mietje* hiet, maar die hy voor zyn gemak *Cristyn* noemt. Hoe smaakje die? ik moet er zo om lachen, dat de pen in myn hand omdraaijt.

Een Engels tooneelspel te zien; och, was ik eens een dag in *Zelandia*, vergeefsche hoop! Maar onze kermis heeft my een ander

1 C. Loosjes.
2 Vervattende CIV spectatoriale Vertoogen, 2 deelen. Hiervan schreef Betje er 31 van, onder den pseudoniem Silviana (1768-'69).
3 Aan mevrouw van der Mieden-Cardinaal, droeg Betje haar ‘Beemster winterbuitenleven’ op. Het manuscript is nog in 't bezit van haar achterkleinzoon Mr. J.P.F. van der Mieden van Opmeer.

pleizier geoffereerd. Wy hebben hier de Fransche Marionnettes gehad, de gemakkelyke vrouw, de wasse beelden, en wat niet al. Alles heb ik naar gewoonte gaan opneemen. & myn man recommandeerde onze Heeren en Dames met wie ik ging: ‘Jonges, lach tog maar zo niet in 't spul, dat de Poppes van haar stuk raaken’, 't geen haast gebeurde; want zeker heer uit ons gezelschap (een rare duivel van een jonge!) zei, toen een van de Helden om 't verlies van zyn beminde ziel het almagtig roerde: ‘mag ik je bidden Don Pedro, redeneer maar, 't zyn waereldsche zaaken, die van zelf zullen schikken.’ 't Geen de Vent agter het schut zo deed uitbarsten in lach, dat myn allerbeste Wolff zyne waarschuwing vrij veel grond had. Zie zo een man is de verstandige, geleerde Ds. van de Beemster: hy gunt zyn vrouw zelfs het vermaak om in een Poppespel te gaan, & diverteerd zich des anderdaags met haare potzige vertellingen van het gepasseerde. Gelukkig dat zo een Philosoof in myn bigot Vaderland niet onder de lyf-Compagnie van de Heilige Kerk geïnquartierd is! Laastleden Zondag kleedde ik my in een zwarte zak; waarom? om dat onze Heeren en Dames my zouden vraagen, over wie dat ik in den rouw was? zo als gebeurde - Wolfje, over wie benje in den rouw? - Over Dortsma, die ik gehoord heb dat den geest gegeeven heeft, zederd dat hy myn opdragt aan den Tyd las. - Ha! ha! ha! dat 's eerst een regte Cristinne! - Zeg dat niet: 't is uit droefheid om dat ik zulk een schoellie niet meer kan attaqueeren; was hy niet by zyn Confrater Heintje Peusel, hy zou nog eens anders gehad hebben!’ - NB. dit in 't uitgaan van de kerk.

Maar, myn beste maat! heb ik waaragtig een brief van zekeren Heer Lecke, geschreven aan myn *Cootje Best*, in uwen geslooten? mag ik U bidden, zend hem my weer! 't is een overyling van my. Zie hier een vaers gemaakt op Do. Buurt. Ik heb het voor u laaten copiëeren, & zend het hier in als wat raars [zie bl. 132]. *Mon radotage* enz. heb ik nooit gelezen. De Tirsis uit de Do's Pruik heeft my veel mooys beloofd, misschien is het er by; want als 't u smaakt, heb ik er al in voorraad trek in.

Myn vaderlyke Vriend, myn braave Wolff, groet u allerhartelykst;

aant.

want al die zyn vrouw eer aandoet, doet het hem; & je weet, eigenliefde is er tog altoos by als wy geen nullen in de schepping zyn; & je weet ook wel, dat de man een verbruide zot was, zo hy geene eere stelde in zyne keuze. De Hemel bewaar hem lange, is het dan niet tot nut van Zion, 't is om 't nut van zyn Betje, die inder eeuwigheid geen man weet in de knip te krygen, die zoo veel geduld met haar heeft - die zo in zyn aise is met haar. Ik heb hem ook zo lief, als een vive vrouw een man kan hebben, aan wien zy erkend, het geluk & de glorie van haar leven schuldig te zyn; en die my volstrekt in alles toont, dat myn genoegen zyn vermaak is. Wat Philosofisch paar is dat, niet waar! en te meer, als gy weet dat die goeye man & ik malkander niet familiarer zyn dan goeye vrienden; want, juist om hem lang - zeer lang voor my te conserveeren, hou ik myn aparte kamer, & wat zeid de man? al zo als myn liefje maar verkiest - de Hemel kwam hem te hulp zo zyn schat van een Vrouw - zie zo een vrouw van *humeur* is er maar niet, zo je hem geloofd - ad patres ging! Dit woord brengt my op het accidentje in den mond: 't blyft tot de grootte van een ert; doch ik ga op raad van Zuidhollandsche Medici voort met het middel, 't eenige om eene operatie voor te komen, ten minsten uittestellen.

Eer ik eindig moet ik nog eens aanroeren het fataal geval in de Famillie van Professor Burman! Gy weet zeker, dat zyn eenige zoon zyne jongste dochter (de Beauté van Amstd., 18 jaar oud!) heeft dood geschoten. Ik hoorde het eerst van Burgem. de Dieu's dochter te Amstd. IJselyk Toneel. Laat ik u eenvoudig zeggen hoe 't bykwam. Of UwEd. ook nog haatelyker discoursen er door konde stuiten.

De heele famillie, exept Mevrouw Coudére, 's Prof.'s oudste dogter, was op Santhorst gelogeerd, nevens eene Mevrouw Forelli, eene jonge vrouw! s' Morgens voor dat de Proff. en zyne vrouw nog op waren, ontmoeten deeze twee Dames den jongen Heer in de deur van 's Prof. studeerkamer met een snaphaan. Hy legt aan op mevr. F.; zyne zuster zeid: foei Piet, weetje wel dat het een jong vrouwtje is - malle meid, zeid hy, ben jy ook benaauwt? & meteen schiet hy, ze vald neêr badende in haar bloed; hy valt neer in flaauwte;

mevrouw F. geeft een naare schreeuw. Betje, de andre dogter, komt half gekleed uit haar bed vliegen, ziet haar vriendin radeloos, haar zuster ter dood gekwetz, haar eenige broêr zieltogende & in stuiptrekkingen. De ouwers komen er by, zien alles, Mevrouw verstyft, Burman was radeloos. De arme dame word te bed gebragt & verbonden, de jonge heer blijft *vier uuren* met het doodzweet & buiten kennis leggen. 's Anderdaags haalt men Prof. van Doeveren by 't verband; hy verklaart de wonden dodelyk, zijnde haar hoofd by kans afgeschooten, & haar schoonen boezem allerdeerlykst gehavend. Ze hoord dat vonnis, ze roept haar broêr, vat hem by de hand, zeid: ‘o myn lieve broêr, ik vergeef u dit niet, 't is een ongeluk: maar ik dank God, dat ik voor uw veiligheid kan zorgen. Gy moet my beloven nagt & dag by my te blyven, tot ik sterf, opdat u toch geen leed geschied.’ Ze passeert met de gelatenheid van eene Philosofe eene geregtelyke verklaaring, leeft nog twee dagen, houd hem, nu geheel wezenloos, by haar, & geeft in vreeselyke stuiptrekkingen den geest. Hy wijkt naar Kleef, & 't arme huisgezin verliest eene dogter dat een Engel was. Burman moet absolutie verzoeken, hy doet het, verwerft ze, & treurt voord om dit naare geval.

De arme jongen, hy is 20 jaar & de schoonste man die ik ooit of ooit zag, is als een wild mensch. Hy verwyt zich gestadig, dat hy de moorder van zyne allerliefste zuster is, zynde deeze twee jonge menschen magtig aan elkander geattacheerd; zyn haar hangt ongecoiffeerd om zyn hoofd, zyn oogen puilen uit zyn hoofd, hy is onkenbaar geworden. Beiden ken ik particulier, & betuig u dat myn hart bloed als ik my dit geval herinner. Geloof nooit, myn Vriend, dat het in rusie of haastigheid gebeurt is; 't waaren de beste vrienden; maar Burman heeft veel vyanden wier harten helsch genoeg zyn (want het zyn fynen!), om nog smarte by zyne smarte te voegen. Verbeeld u een Vader, die geen Philosoof is, maar geheel gevoel, geheel ziel, geheel een dichter, dat zeid alles. Maar ik voel dat het myne zenuën te sterk schokt. Ik eindig met een: arme, arme Burman, hoe ongelukkig zyt gy!

Mevrouw F. heeft van 't kruid eenige spatjes in haar lief gelaat.

De ongelukkige dame was een zeer charmant meisje, zo schoon als een Engel, & lief-zagt-goed van ommegang.
Ik eindig abrupt. Omhels uw vrouw voor my

T.a.T.
BETJE WOLFF.
Beemster $17^{8}/_{1974}$.

Zeg niet aan Jan[1] dat ik geschreven heb; ik heb hem niets te schryven en ook geen tyd tegenwoordig.
(Ingesloten; zie bl. 129).

*Extract uit het Resolutieboek van den Eerw. Kerkeraad te****

Is den kerkerade gelevert en in denzelven gelezen een Dichtstuk, gemaakt door den Eerzamen*** koster der Gereformeerde Kerke alhier, op het vertrek van den WelEerw. zeer geleerden en godzaligen Heer N.N.D. Buurt, naar Amsterdam, luidende van woorde te woorde, als volgt:

Ach, daar gaat hy nu henen,
Dien vromen predicant!
Wie zou niet kryten, weenen,
In Gelderland?
Och lacy, en och Harmen!
Zo roepen wy tot God:
Ach, wilt U toch ontfarmen!
Wy zyn geworden tot
Een wildernis, och Heere!
En wy zyn heel capot.
Wie zal ons nu zoo leeren?
Waar vinden wy genot?
Wat sprak hy zoete woorden,
Och arm, die goede man!
En alle die hem hoorden
Verwonderden zich daarvan.

1 Haar broeder.

Hoe schoon wist hij te spreken,
Al op dien predikstoel!
Een steene hart moest breken,
En wat was er een krioel
Van chaizen en koetskarren,
Te voet en ook te paard!
Ze blonken als de starren:
Het waren vromen op aard.
Wat had ons Dorp profyten!
Wat wierd er niet verteerd,
Men zou wel mogen kryten,
Zoo is 't nu al verkeert.
De Herder laat zyn schapen zuchten,
En reist vast over zee:
Maar zoo als hy gaat vluchten
Neemt maar een schaapje meê.

En is, na voorgaande deliberatie, goedgevonden, hetzelve om zyne byzondere fraaiheid ende ter gedachtenisse van onzen veelgeliefden Herder en Leeraar in het Resolutieboek te registreren.

Actum in onze Vergaderinge, heden den*** 17..

***Scriba.

XLVI. (*Aan Dr. D.H. Gallandat.*)

Myn heer Zeergeachte Vriend!

Naauwlyks kunt gy u een idé vormen van die eenzaamheid, welke heden weêr myn gelukkig deel is. Alreeds zyn de Buitenplaatzen ontruimd; de zwaare klei doet de bewoners hier spoediger naar 's Waerelds koopstad te rug gaan, dan zy die duin-en-wyk-waarts van ons liggen. Onze Republicq heeft geen schooner Oort dan de Beemster geduurende eenen korten zomer. Alles is hier schooner & grooter dan in de oude landen; & het Byvoeglyk woord

‘Beemster’ - is eene recomandatie voor de producten. Beemster Peulen - Erten - Koeyen enz. zegt *de allerbeste*. De heele meer is 7 uuren in zyn omtrek, & wy woonen aan een Laan die 3 uuren lang is, beplant met hooge boomen; ieder ½ uur gaans kruissen de wegen elkander, & op elk vak staat een schoone hooge boom. Niets haalt by de effenheid der vierkante weiden. De wegen zyn gesoomt met de welvaarendste Boerderyen, en met fraaye Plaatzen. Van ons huis tot aan de stad Purmerend, legt een zeer goed schilppad; doch buiten dat is er geen kans, de Beemster klei des winters te passeeren, ten zy met schuitjes, of per ys, mids het sterk genoeg is.

Ofschoon ik geene misantrope ben, & niet afkeerig van geselschap, zo durf ik U wel zeggen, dat er, voor een mensch dat denkt en de tyd een schat noemt, iets lastigs is in dat onafgebroken uitzijn, of luiden zien. En dat ik wel eens zeg ‘alweêr uit! - alweêr belet gestuurt’? maar wat zal ik doen? My voegen naar tgeen zich niet naar my wil voegen; & dewyl myne studie den Mensch ten voorwerp heeft, & ik myne Philosofische oogen gewend heb, door 't geen den mensch omringt door te zien, zo vind ik, dikwyls, in de frivole gezelschappen iets nuttigs voor my; & de Conversatie tusschen eene Coquette & een Petitmaitre is een sujet, dat my, menigmaal, groote ontdekkingen in het menschelyke hart heeft helpen doen. Zomtyds observeer ik de afkoomelingen van die groote mannen, die vóór 100 & meer jaaren de Republicq zo beroemd maakten, De Bickers, de Hoofden, de Grooten, de Graaflands; & ik zie, dikwyls, dat zy hunne voorvaders zo zeer wyken in noblesse van geest & gezond verstand, als in die door en door gezonde geramasseerde lichaamen, welke men in hunne afbeeldzels bespeurt.

't Is my onbegrypelyk, dat er een eenig mensch, die gezond verstand heeft, een jaar aaneen in de Beaumonde leeven kan. Niets is zoo fade, zo insipide als het leeven onzer grooten. Gedebaucheerde lichaamen, zenuwlooze zielen (permitteer my dit woord!), kinderagtige neigingen, een popachtige smaak, eenige oppervlakkige lecture, iets dat naar vernuft zweemt; - zo zyn de meesten die figuur in die Gezelschappen maaken, welke ik zoo zeer veragte.

Onze dames doen niet veel meer eer aan eene Sexe, die de liefde & glorie is van wel denkend man! Grooter licences als 't volk zich verbeelden durft, begaan zy, eene allesoverschreeuwende drift voor dat monster van slegten smaak, *de Opera*, ziedaar dit is haar kenmerk; & eene Juffr. Neytz overtreft eene Van Merken zo zeer by haar als Niëvri, Corver.

Zoudt gy 't wel gelooven? onder zo veele Familliën zyn er pas drie, welke men hier van moet uitzonderen. 't Is die van onzen braaven Heer Dykgraaf, die van V.d. Mieden & Boon. Oordeel hoe bly ik, met zulke sentimenten, weezen moet, zo dra ik niet meer uit wellevenheid gedwongen worde, dit stille leeven voor eenige weken te abandoneeren! Ik heb my des niet net uitgedrukt in mynen laatsten, als ik zeide des somers leef ik voor myne vrienden; 't is gedeeltelyk zo, & zo lang ik in de steden Haarlem, Gouda of Amsterd. ben; maar buiten zynde, kunt gy wel denken dat ik eigenlyk maar goede bekenden zie; hoe 't zy, altoos ben ik tot uw dienst, & heb, in gevolge daar van, aan mynen Boekverkooper order gegeeven om u te zenden het volgende, zijnde het andre uitverkogt: (Franco Rotterdam) 2 Staat der Rechtheid. 2 Walch. 2 Mengelz. 2 Craig. 1 Scheepsl. 1 Zedenzang. 1 Cootje van Beyeren, enz. 1 Aan myn geest. 1 Maupertuis. 1 Exempl. Gryzaart.

Hy zal u geene rekening, alleen eene Notitie zenden, & gy & ik zullen dat nu of dan by occasie wel eens vinden.

Ik vinde zo veel vermaak in aan u te schryven, dat ik nog niet kan resolveeren de pen neêr te leggen. Zekere dame heeft hier op ons Beemster Toneel ondernomen, eene Engelsche rol te speelen; ik moet het u melden; 't is iets dat al myne gedagten occupeerd. Luister eens naar myne vertelling.

De Famillie van Foreest is van den oudsten en grootsten Hollandschen Adel; & thans zo zeer als ooit in rang en vermogen. De dame die hier haare Plaats heeft, is van die Famillie, haar man was haar Germainneef. Hy stierf over 8 jaar, liet haar zwanger [achter] & Moeder van 8 kinderen onnoemelyk ryk zynde.

Ze is vervolgens tot nu toe weduw gebleven, & heeft al dien tyd, zich zeer honet gedragen. De smaak is vry, maar zo gy my geloofd, is ze eene schoonheid, & lykt geen 30 jaar ofschoon zy

reeds 38 is. Ze heeft zeer veel verstand, & heeft die heele famillie & zo veele schatten weeten in order te houden. Ze heeft verscheide partyen bedankt om haare kinderen enz. Maar zie, zy raakt verliefdt op een arme boere jongen, die NB. roomsch is & altyd met haare kinderen gespeeld heeft & die opgepast. Deeze jonge knaap heeft zeeker iets dat een vrouw als vrouw moet behaagen, & al wat hy is (wat verdienste!) is hy zyn eigen vlyt, verstand, & gedrag verschuldigd. Gy zoudt my van iets romanesq verdenken indien ik u zeide, dat, indien hy de gelukkige inval maar gehad hadt, om uit een paar aanzienelyke ouders gebooren te willen worden, hy deeze charmante vrouw zou verdienen; 't is echter zo, & alle vrouwen zullen dat denken die hem kennen. Hy is waarlyk al wat polit & aangenaam is, hy weet zeer veel, heeft eene fraaye troni, & een schoon statuur, & is van een alleronberispelykst gedrag.

Men heeft zederd een jaar gemeend, dat zy zeer familliair leefden; 10 domistiques zyn er tegelyk om weggeraakt. Enfin deeze vrouw heeft veel van zich doen spreeken. Maar geen Mensch dagt op trouwen! Deze week heeft zy al haare kinderen ontbooden; de twee oudste dogters zyn getrouwt, & de twee oudste zoons officiers. De degens zyn uitgeraakt, & de Heeren hebben hunnen aanstaande stiefvader van de Plaats gejaagd, met vele dreigementen; ze zyn heen gereden in vollen twist, & Mevrouw heeft daarop de Huwlyksgeboden laaten eischen, zo als dan ook na protestatie der Famillie is gegeeven.

Deze schrandere Vrouw heeft my plaisir gedaan met te wagten tot dat onze grooten weg waaren; want anders had ik alledaag dien ziegezang moeten hooren. En wat zegt gy, myn Vriend, van deeze vertooning? 't Spyt my, dat zy kinderen heeft; want voor die kan het niet dan lastig zyn. Zy geeft zulke goede & redelyke reden van haare keuse; dat zy alleen in de Republicq van Plato moesten gehoort worden, om te worden toegejuicht. 't Concilie der Natuur pleit ook voor haare regtzinnigheid & zegt: dat zy *intrensiq* beter doet met Haar minnaar tot haaren man te maaken, dan zeer veele dames in haare mannen tot Cocus te verheffen. Maar 't Fatsoen, de Bienseance, & wat niet al, veroordeelen haar ten vollen. Ik zwyg wat de domme hoop roept: ‘& dat met een paapsche Vent!’

Ik zwyg & weet nog niet regt wat myn besluit is; ik doe nog maar denkbeelden op, zo wel voor als tegen haar, & hoope, hoe 't zy, dat zy een stap die zo gewraakt word, nooit zal hoeven te betreuren. Dit moet ik u echter *toebetrouwen*: wat is dat eene heldin: zy *durft* gelukkig zyn; &, omdat zy het anders niet zyn kan, dan wel met verbreking van alle die banden die, hoe noodzakelyk in de Maatschappy, echter onze natuurlyke vryheid hinderen. Welk eene vastheid van geest, hoe penetrant moet dat oog zyn, dat de waare waardy heeft weeten uit te vinden van een caracter, zo laag in de waereld geplaatst! Ik zeide *Jongen*; maar hy is 34 jaar &, schoon van arme ouders, ziet hy er uit als een ryk *burger*man. Wie zyn echter de vrouwen die 't onbarmhartigst over haar oordeelen? zulken die in 't oog der deugd misdadiger zyn dan zy, ofschoon zy de Bienseance niet kwetzen, ten minsten niet voor 't oog van 't Publicq. Ik ken de dame zéér wel, & ik ben voor my gerust, dat niets dan zuivere liefde, waar van zy zo wel reden kan geven, haar doet doolen, & dat ik haar zwak nooit ondeugend zal noemen, omdat zy zich niet steld over eene hartstocht, die haar niet convenieerd & zo onaangenaam is voor haare familie. Gy kunt u de combustie hier over naauwlyks verbeelden, & er is echter niets aan te doen. Ze staat een millioen aan haare kindren af.[1]

1 Deze weduwe was jonkvrouw Agatha van Foreest, geb. 1733, dochter van Jhr. Nanning van Foreest, heer van Petten en Holmerban en diens tweede vrouw Jacoba Herculesdr. de Vries. Zij huwde omstreeks 1752 met haren neef Jan van Foreest en kreeg 5 zoons en 3 dochters. Hij stierf in 1766. Zij was in 1774 niet 38 (zooals Betje schrijft) maar 41. Haar portret hangt in het West-Friesch museum te Hoorn (N^0. 56) en zij liet den gevel van het Foreestenhuis bouwen op het Groote Oost aldaar. De pretendent dezer trouwlustige weduwe was zekere Jan Schenk, Roomsch-Catholiek van confessie.
Omdat de bruigom R.C. was en de bruid Gereformeerd, moesten zij van zes tot zes weken onder de geboden staan, volgens 'Placaat van de Staaten van Holland raakende de Huuwelyken tusschen Gereformeerden en Roomschgezinden' (24 January 1755). Zij teekenden eerst in 1775 aan, den 29sten Januari en traden 4 Juni 1775 in den echt. 'De bruigom werd geassisteerd met schriftelyk consent van deszelfs vader Jan Schenk, woonagtig in de Beemster'. In het Hoornsche trouwboek van de Noorder- en Oostkerk (1740-'82) staat ter zijde: 'Attestatie gegeven den 4^{en} Juny 1775 om in de Beemster in huys te trouwen'.

Ik ben geheel & al als verzonken in gedagten over dit voorval; maar ik dreun te lang op één toon. 't Is echter een voorregt van 't familliair schryven, dat men schryft over 't geen men denkt, & zo als men er over denkt, niet waar?

De inwyding des N. Schouwburgs[1] is allerpragtigst geweest, schoon al de dames en negligéz geweest zyn; de train van koetzen was ongeloofelyk. De stadssoldaaten stonden gerangeerd met scherp geladen, & met order om te schieten, indien 't Canaille moeite maakte. De Zoo-Zoos durven er niet van kikken; op den Preekstoel, meen ik; want de Dweepers roeren 't anders genoeg met pasquillen op de Regeering. Zie hier een Exemplaar[2] van een babiole, die gedrukt is op verzoek van goeye vrinden. Ik denk dat uwe Lieve Mietje & gy er eens om zult lachen: ik zend Jan ook een, & heb hem onlangs geschreven in antw. op zynen brief.

En nu wagt ik myne charmante Cootje Best (de dame u uit den Brief bekend). In den zomer wil ik haar nooit hebben; ik ben dan niet genoeg meestresse van myn tyd, om van haar byzyn te profiteeren. Ik kan u niet beschryven, welk een Juweel deeze myne vriendin is. O Gallandat, er leeft maar zo één mensch! 't is de vriendschap niet, maar de waarheid die my dit getuigenis afdwingt. Zy alleen vervult dat ledige in myn hart, dat niets buiten haar kan vervullen: & indien ik al niemand buiten haar in Holland had my dierbaar, zy alleen hield van my.

Verbeeld u de schoonste vrouw des waerelds - de schoonste brunet; verbeeld u al wat beschaaft & minzaam is, zodaanig is haare gedaante, zy exelleerd op de dwarsfluit & clavier, ze heeft een schoon groot verstand, door de beste & verstandigste opvoe-

1 De nieuwe Schouwburg werd geopend op Donderdag 15 Sept. 1774, 's av. te 5 uren voor leden der regeering van Amsterdam en voor genoodigden. Vertoond werden:
a. De Inwyding van den Amsteldamschen Schouwburg (door Bartholomeus Ruloffs, orchestmeester van den Schouwburg).
b. Jacob Simonszoon de Ryk, Treurspel (door Lucretia Wilhelmina van Winter, geboren van Merken).
Tot de genoodigden behoorden ook ‘de dichters en dichteressen’.

2 't Zal in 't Paquet zitten; 't zou de port te veel bezwaaren. (Noot van Betje).

ding verbeeterd; ze denkt wel, ze spreekt wel, ze schryft wel, maar haar zedelyk caracter is noch schoonder: haar hart is het sterkst bewys voor Pelagius.

Met dit beminlyk mensch slyt ik myne aangenaamste & verstandigste uuren. Hoe gelukkig ben ik niet met eene vriendin, die al myne liefde, al myne achting verdient, die met my geen grooter genoegen kent, dan dat ontstaat uit de ontdekking van waarheid, & het vorderen in deugd! O, de Vriendschap is iets reëels. Ze is min levend, maar veel bestendiger dan de liefde. Maar men moet zekere geschiktheid hebben, om vriendschap te kunnen voeden; & ik geloof dat er zekere ressemblance vereischt word tusschen hen die vrienden zullen worden & blyven. Zy, die niet in staat is om te beminnen dat boven haar uitmunt, is ongeschikt voor de Vriendschap; & ik geloof dat zy best van alles in staat is om ons hart te voldoen, ook dan als het moede is van alles. Wat my betreft, ik begeer niets meer; Cootje voldoet my.

Wy leezen, wy denken, wy schryven, elk als 't haar lust, of álleen, of in ons byzyn. Op myn Boekekamertje staan twee lessenaartjes enz. voor ons yder een; & de voormiddaagen slyten wy met zulke bezigheden als ons nuttig zyn. Dikwyls leggen wy, als by instinct, het boek neêr, & elkander aanziende, zeggen wy: ‘wat is waarheid?’ Entre nous: Coo is de eenige vrouw die L'Esprit[1] verstaat, & Locke[2] kan leezen. Onlangs las ik haar iets voor uit een tractaat van *Foster*[3] over de woorden ‘GodsZoon’. ‘'t Is, zei ze, om nydig te worden op de Engelschen, als men ziet, hoe groot de vryheid der drukpersse daar is boven hier.’ Ge hebt gelyk, zeide ik, maar met disputeeren is niets te winnen, de geesten zyn te verhit. Laaten wy des ons best doen, om 't verstand onzer landgenooten te beschaaven, & 't gezond oordeel te vestigen, gy weet dan vallen allerlei Gekheden, zo wel gewyde als ongewyde van zelf weg.

1 ‘Esprit des lois’ van Montesquieu. Zie bl. 107, noot 1.
2 John L., 1622-1704, de schrijver van ‘Essay concerning human understanding’ (1690).
3 James Foster (1697-1753) een beroemd Engelsch prediker.

Adieu, ik word geroepen om te eeten.
Ds. Wolff groet u zeer en ik omhels u beiden, blyvende

T.T.
BETJE WOLFF.
Beemster $17\frac{10}{16}74$.

P.S. het Compliment van myn Heer van Brugge.[1] Het gaat nog exellent, schoon niet sterk, ten goeden voort. Toevallig zie ik, dat op dezelfde hoogte buitenwaards eene zweer komt; doch ZynE. zegt dat dit geene connexie heeft met het gezwel; hy was juist gisteren hier.

(Bijlage).[2]

Myn Heer!

Hier nevens zende ik UE., *volgens verzoek van Juffr. Wolff*, het ondergeschreven goed; verder iet van uwen dienste zynde, gelieve UE. te gebieden aan hem, die na vriendelyke groete, blyve, *Myn Heer*,

UE. Dw. Dienaar,
T. TJALLINGIUS.
HOORN, den 15 Octob. 1774.

2 E. Wolff. Staat der Rechtheid a 1:16	*ƒ* 3.12-.
2 E. Wolff. Walcheren a 2.10	*ƒ* 5.-.-.
2 E. Wolff. Brief aan Vollenhove a 2.-12	*ƒ* 1.-4 -
2 E. Wolff. Craig leeven van J.C. a 2.-12	*ƒ* 1.-4 -
1 E. Wolff. Over 't Genoegen	*ƒ* 4.---
1 E. Wolff. Jacoba van Beieren	*ƒ* 4.-12.
1 E. Wolff. Aan mynen Geest	*ƒ* 4.-16.
1 E. Wolff. Maupertuis	*ƒ* 4.-12.
1 E. Wolff. Zedenzang	*ƒ* 4.-4.
1 E. Wolff. Scheepslied	*ƒ* 4.-8.
1 E. Wolff. Gryzaard, 2 deelen compleet	*ƒ* 3.-18.
	ƒ 21.-10.

1 Betjes dokter.
2 Gedeeltelijk gedrukt; gedeeltelijk geschreven. Duidelijk blijkt uit deze rekening van den Uitgever, hoe gretig Wolffjes werken bij haar leven gelezen werden.

Ik kon de pryzen niet lager stellen, om dat alles genoegzaam weg is, en ik ze duur moet inkoopen. Indien UEd. het niet behaagt, wil het gaarne terug hebben. Hier by nog, dat eerst in de andere week wordt uitgegeven:

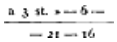

Verzoeke voor 't ingeslotene adres aan den Heer Jan Bekker, broeder van de Dichteresse.

XLVII. (*Aan Dr. D.H. Gallandat.*)

Myn Heer zeer geëerde Vriend!

Uw verlangen om myne Lier-, Veld- en Mengelzangen te hebben kan ik niet voldoen, & myn Boekverkoper zal u bezwaarlijk één Exempl. kunnen bezorgen; doch dewyl hy zelfs moet opkopen, is het negotie geworden. Ik verzoek des, dat gy eerst de moeite neemt om uwe Mietje te bidden, dat zy leest, het geene gy duur zult moeten kopen. Een myner Broeders Jan byvoorb. zal u dit niet weigeren kunnen. Bevalt het werkje haar genoeg om u hier toe over te haalen, dan zal ik zien nog één Exempl. voor u op te doen. Zo niet, ook wel. Van de Menuet etc. is niets meer te krygen.[1]

Ik zal u, wyl gy er my naar vraagt, zeggen *wat* of myne verstandige Cootje Best zeid nopens Mevrouw van Foreest. Cootje zeid, dat het jammer is (want Cootje denkt zeer Philosofisch), dat de begunstigde Jan in de Maatschappy te ver beneden zyne Dame is, om die alliance met eenige welvoegelykheid te kunnen aangaan; terwyl zy, met veele devotie, onze lieve Heer zeer bedankt dat zy dusverre, de kunststreken van het kleine Ventje ontsnapte, wel

1 Zie de noot op bladz. 140.

weetende dat men van dat Duinkerk ongenadig ten Haring vaaren kan. En dewyl zy het zelfde ouderwetsche zwak heeft, als haar Betje, dat is zeer medelydend is met de zwakheden der menschen (de vrouwen niet uitgeslooten!) zo zegt zy voort: ‘arme charmante Dame, maar ze moet Jan niet trouwen.’ Dus verre Cootje.

De Beemster is, ontegenzeggelyk, een der heerlykste Oorden onzes Vaderlands, en zoo digt by 's Waerelds koopstad leggende, daardoor te geschikter voor vermaaken die de samenleving biedt. Proef eens, wat ik Cootje eens schreef:

Doch zo gy thans de schoone Beemster zaagt,
Die in den zomer elk behaagt!
'k Zal, om opregt met u te handelen,
Niet beuslen, dat zy U zoo hooglijk zal voldoen,
Als in het lachend Lentsaizoen.
En 't ergst van al, myn kind, er valt thans niet te wandelen,
Dat's boozer, ook? Ja, of hier de *arts* te ‘wardschip’ kwam,
Hy werdt door 't kluizen dof & stram.
'k Geef 't hem in zessen om door zulk een weg te treden,
Ja wandlen! daar heeft een Bagyntje voor gebeden.
Och dat gezond, dat nuttig tyd verdryf,
Is ons ten eenenmaal ontnomen.
Myn lieve zoete Cootje, ik word ellendig styf,
'k Hou, bon gré mal gré, in myn Pastorie verblyf,
En 'k weet hier uit myn huis naauw in 't sermoen te komen!
Het schilppad is wel goed van hier tot Purmerend,
Maar! 'k ben geen ongemak gewend.
Het weêr is koud & guur; 't is niet als regen, regen!
Maar, durft gy ryden door deez diepe & zwaare wegen.
De Eerzame Dirk is tot uw dienst? spreek maar,
Er is, 't is zo, wel hier & daar
Een yslyk gat, doch die zal hy wel handig myen.
Was 't echter myne zaak, ik had den hooy van 't ryen.
Als gy nu, 't zy gy ryd of gaat,
Uit Purmerend op onze Meer uw oogen slaat,
O 'k weet dit vast, dan zult gy zeggen:
‘Mon Dieu! is dat die schoone Beemster? Lieve tyd!’
Wel moogt ge op dat gezicht uw handjes samen leggen.
Maar wyl gy zoo ver zyt,

Kom stap in 't wagentje, 't staat op de brug reeds vaardig;
De Lieve Paerdjes zyn, zo als gy weet, goedaardig.
Hun zedelyk caracter is zo goed
Als dat van hem, die u hier brengen moet:
'Och, beste maat, poog in het ryen,
De grootste knippen tog te myen,
Zeg, Dirk, de Beestjes zyn wel mak, niet waar?' -
'Ja, zegt hy, o vertrouw jou zelf aan Dirk maar.
'k Heb 't ommers wel emaekt zo dik wy tsaames reden!
Het kleed hangt over 't wiel, belieft maar in te treden.
Nu wakker, jonge Luidjes, voort.'
Gy weet 'k heb hem beschaaft, hy weet nu hoe het hoort.
Gy zit daar warm en wel, beschut voor wind & regen,
Ik raadde u echter 't wandlen aan.
Dan kome ik u, voor alles, tegen.
Hoe zegt ook onze Vriend? 'Ja, ja, dat zal wel gaan.'
Dan, waarom dus voor zwaarigheên te schroomen,
Die ligt naar allen schyn,
Niet eens in weezen zullen zyn.
Zeg, met wat schuit meent gy van Amsteldam te komen?
Wel, 't wordt eens eindelyk droog, vast, & helder weer,
En dan, dan is er als voor deezen
Niets van dit al voor u te vreezen.
Maar 'k praat zo waar of gy nooit meer
My kwaamt in dit Saisoen met uwe komst verpligten
En, schoon gy weet wat op zoo'n Beemster reisje loopt,
Door uw verlangen aangenoopt,
Kon u dit alles niet doen zwigten;
Mama mag zeggen: 'Cootje lief!
Blyf t'Amsteldam.' 'k Heb maar een enkle brief
Hier over aan myn ziels vriendin te schryven,
Of om geen waereldsgoed zou Cootje van my blyven.
Geen Bal, concert, geen assemblé is ooit in staat
U te beletten dat gy naar de Beemster gaat.
Geen grooter eer voor my dan u dus te behagen!
Wat sleeten wy verrukkelyke dagen,
Toen gy voorleden jaar met my
Den winter ombragt in myn nette Pastory!
O Vriendschap, hoe veel zoets hebt gy ons toen gegeeven!

Wy hadden, Cootje lief! om aangenaam te leven,
De waereld niet van doen. Wy dagten al zoo min
Als zy aan ons, myn lieve & eenige Vriendin!
Wy kenne veels te wel haar woelige vermaaken,
Om daar nog naar te kunnen haaken.
Ik heb uw hart; 'k begeer ook anders niet.
In Cootjes byzyn ken ik zorgen nog verdriet.
Dit weet gy, dierbre Schat! o leven van myn leven!
Gy weet het. 'k Voel myn ziel aan uwe ziele kleeven!
Herinnerd gy u nog hoe ras
Die kostlyke avonden, hoe lang zy mogten weezen,
Verdweenen? En wat hielt ons bezig? praaten, leezen,
Of musiceeren, al naar dat het kwam te pas.
En 't *Omberkaart* bleef by ons leggen,
Dat wilt voor dames so al wy, Coolief, iets zeggen.
Wy wenschten naauwlyk eens: ‘Och, dat het zomer was!’
Indien wy maar met lugte treden
De moê gezeten leden
Verkwikken konden met een frissche wandeling
(Een mensch leeft by verandering),
De winter, verre dat wy ons van hem beklaagen
Kon ons op 't hoogst behagen.
Zo dra de glans der zon, & 't helder vriezend weêr,
Ons maar een enkelen keer
Vergunde dat wy met een wandling ons vermaakte.
Wijl 't styf gevroozen gras op elken voetstap kraakte,
En 't zuivrend oosten windje ons in het aanzicht sneed.
Wy, naar 't Saisoen gekleed,
Ontvingen hier uit nooit het allerminste leed.
En daar we ons aangenaam vermoeyen,
Of lachen met Patrys,[1] met ons op reis gegaan,
Zien wy een helder rood op onze wangen gloeyen:
En loopen we onderwyl by onze boertjes aan,
Die wy gemeenzaam & met een ‘dag saemes!’ groeten,
En by den warmen haart het gulst onthaal ontmoeten,
Tot dat wy, wonder wel voldaan,
Met onze kippen thuiswaars spoeden,

1 Het hondje van Betje.

Om ons voor d' avondlucht te hoeden,
Daar de Pastoor ons met verlangen zit en wagt,
En om het nieuws dat w' hem verhaalen,
Wy hebben meest iets meê gebragt,
Goedhartig & regt smaaklyk lagt,
Of 't is: ‘wel Meisje, 'k hiet je welkom! is dat dwaalen
Door ijs & sneeuw? kom gaauw by 't vuur!’ Die goeye man!
Met reden houden wy er zo afgodisch van;
Gy eert met my in hem een vriend - een lieve Vader;
En Cootje, 'k heb, naast u, gy weet het, niemand nader.
't Clavier is reeds gesteld, de fluiten zyn gereed.
‘Waar blyft uw Cootje?’, zegt hy, ‘'k weet
Niets kan myn Betje ooit meer genoegen geven.’
Die lieve man! hy heeft in 't stil aan u geschreven
Op dat gy des te rasser by my komt, enz. enz.

Ziedaar een heel stuk gecopiëerd; ik deed het te meer, om u een denkbeeld te geven van onze levenswyze in den Winter. O, zag ik dat nog eens, dat Gy met uwe Mietje my bezogten in den Zomer! Of Cootje ook van de Party zoude zyn, & of wy alle melancolique gedagten naar Joost zouden jaagen (een harer Frasen: *dat is naar Joost*.)

De booze Geest van Dortsma zult gy op nieuw in de N. Bibl. gezien hebben. Als de kerfstok vol is, zal ik weêr alles te gelyk afdoen. Myn Brief die ik Dus. Geesteranus aan Mevrouw de Groot op Louvestein[1] doe schryven zal er my in 't Berigt wel aanleiding toe geeven, ten zy myne gehoonde Vrienden, aan wiens hoofd Prof. Burman is, by hun concept bleeven, dat ik zulk een lasterschrift geen antw. moet waardig agten. Hou zulks voor u bid ik u. Zo Tjallingius maar half kan, zal hy u I deel Mengelzangen zenden. De Heer van Bruggen heeft het accident genezen verklaert, & dat, tot verwondering der Heelmeesters, zonder snyden! 't Is eindelyk verzagt & doorgebroken; er is & in groote veelheid een zoutagtig dun vogt uitgekomen. O wat vreugd voor my! Oordeel of ik dien zyn kunstige & onpynelyke behandeling dankbaar heb beloond! Hy

1 ‘Arnold Geesteranus aan Maria van Reigersbergen, echtgenoote van Mr. Hugo de Groot’ zag in 1775 het licht.

was content - boven zyne verwagting hem voldoende, & ik zou hem wel tienmaal meer willen geven zo ik ryker waar. Groet hartelyk uwe beminde van ons & geloof dat ik ben uw & uw vrouws waare Vriendin

BETJE WOLFF.

In de Beemster, 20 Nov. 1774,

Zondag-avond.

XLVIII. (*Aan Dr. D.H. Gallandat.*)

Myn Heer zeer geëerde Vriend!

Niet geantwoord in zoo veel tyd! Gy ziet ik beken het; & op eene goeye biegt wagt ik eene goeye absolutie. Peccavi dan. Zie hier een 'Duivelsche brief', lees hem met vrugt voor je ziel met uw Mietje (die ik hartelyk groet). Lang vasten is by my geen broodspaaren, & nu doe ik dien kerfstof eens in eenen af. Hebt gy 't Geschrift gedrukt in 't kloosterke van St. Anne al gelezen? O, dat 's superieur in zyn soort. Doch Proff. Van der Marck[1] komt eersdaags zelfs op het Tooneel & zal toonen hoe godloos hy behandeld is. Ik heb geen tyd om u thans van uw Bethesda af te houwen; dit *moet* gy weeten, zie is 't noodig om te oordeelen, hoe die Bibl. schryvers[2] gehaat zyn by de Besten.

Myne Heeren van Utregt hebben die van Amst. verzogt onder-

1 F.A. van der Marck, 1719-1800, verdienstelijk rechtsgeleerde, hoogleeraar te Groningen in het natuur-en volkenrecht, 1758-1773, werd om zijne vrijzinnige gevoelens verketterd en afgezet; later trad hij weder in de Grunostad op van 1795-1800.

2 Petrus Hofstede en Joh. Habbema, predikanten in Rotterdam, richtten in 1774 het maandwerk op 'Nederlandsche bibliotheek tot bevestiging en verdediging van den Christelijken godsdienst in 't gemeen en van den gereformeerden in 't bijzonder.' (Te Amsterdam, By Martinus de Bruyn, In de Kalverstraat).

zoek te doen naar de schryvers van dat Lasterschrift.[1] De Bruin[2] (een eerste kwezel) is op 't stadhuis ontboden. President-scheepen heeft hem gevraagd uit naam der wethouderschap twee dingen: 1. Wie zyn de schryvers? 2. Wie heeft uit hen dat tegen Profess. van Goens geschreven? Hy antw. dat hy dat niet wist te zeggen & ook geen vryheid had om te zeggen. - De President daarop: 't word u gelast door uw Regeering. Hy: ‘'t komt my niet te binnen.’ De Pres.: ‘bedenk er u wel op, de Heeren willen het weeten.’ Hy: ‘hy kon 't zich niet rappelleeren.’ De Pres.: ‘wel nu, dan zullen wy den Hoofdoffisier verzoeken, of hy ook een vertrekje voor u heeft, waar gy uwe gedagten eens terdeeg kunt rappelleeren; want wy *moeten* het weeten.’ Hy is aan 't klappen gegaan & Do. Habbema van Rotterd., een Creatuur van Malle Piet,[3] alias de Prof. Honorair, is de man die NB. ontkent in de Couranten, dat hy den schryver van *dat* stukje is. Hoe 't af zal loopen moeten wy zien. Doch dit kunt gy, daar 't nut doet, vertellen, 't is waar gebeurt.

Leef gelukkig & geloof dat ik onveranderlyk ben

T.T.

BETJE WOLFF.

B..... r $17\frac{4}{12}75$.

1 Hier is bedoeld de beoordeeling van Mozes Mendelssohns verhandeling over het verhevene en naïve in de fraaye wetenschappen, vertaald door Rycklof Michaël van Goens (1748 -1810), hoogleeraar in de geschiedenis, welsprekendheid en Grieksche taal te Utrecht (1766-1775). Van Goens werd van onrechtzinnigheid beschuldigd, maar de vroedschap van Utrecht trok zijne partij en liet van de pui van het raadhuis de Nederl. Bibl. als ‘een eer- en faamroovend libel’ brandmerken. Ds. Habbema verklaarde de bestrijding tegen van Goens voor zijne rekening te nemen, als had hij zelf ze niet geschreven. Een aantal pamfletten zagen naar aanleiding van dezen pennestrijd het licht. Vgl. Dr. W.P.C. Knuttel. Cat. van de pamflettenverzameling, Kon. Bibl., IV. nr. 19091 -19108. Zie verder Mr. W.H. de Beaufort: R.M. van Goens in *de Gids* van 1878, bl. 295 en 450, en de werken van het Historisch Genootschap, deel 1838, '43 en '56.

2 De uitgever der N. Bibliotheek.

3 Petrus Hofstede.

XLIX. (*Aan Mevrouw de Winter, van Merken.*)[aant.]

Mevrouw!

Met vry wat ongenoegen ontving ik uwen geëerden; ik zag my teleurgesteld; & schoon gy dit door de ondervinding al niet mogt weeten, wat het in heeft, zo wilt gy toch wel gelooven dat het eene ongevallige aandoening is? Zie daar, zei ik tegens myn goeye dominé, nu ben ik er meê aangehaald; hoe zal ik nu onze dichtresse weer beduiden, dat volstrekt niets dan myne agting voor haar my moveert om haar (komt het niet te pas, ik breng het te pas) nu & dan eens toe te spreeken. De man haalde zyne schouders op & noemde my een raer - een bizar kind, daar ik zo veel reden had om in myn schik te zyn met uwe wellevende handelwyze.

Dat ongenoegen op U heb ik getorscht tot dat ik te Haarlem zynde, in de stille laanen van den Bekoorlyken Hout uw 'De Ryk'[1] las, want daar werd hy my vereerd. Toen verdweenen al die lastige gewaarwordingen, & myn hele ziel is rust & licht.

Zie daar dan myne 'Wederlegging van het Bekkerianisme'. Mogelyk zegt gy: 'wat heb ik met die zotheden te doen; zal dat kind dan nooit zyne Destance omtrend my houden?' Maar, met e permissie! 't Is hoog nodig dat gy zo oud word als Methusalem, zie, dat eischt de roem onses lands, & niets doet zo veel tot eenen gezonden ouderdom dan nu & dan eens met ons, half zalige vernuften, te lachen. Myn Duivel is misschien de eerste van dat gebroedsel die ooit deed lachen, want hy is anders, zo als ik in Vader Brand lees, een kwaaye Gek. En myn lieve Dominé heeft der zyn Eerwaarde & pastorale Buik zo door geschud, dat ik niet twyfel of de man is van zyne onpasselykheid herstelt. Ik hoop dat je je der wat by zult kunnen neêrleggen, & dat het my dan mag gegeeven worden, dat ik er my nederig onder mag houden; zo als myn zwager Kist zeidde: zuster hou er je tog nederig onder. Denkt gy

1 Jacob Simonszoon de Ryk. Treurspel.

nu niet dat ik myn brief ga sluiten? neen, nog niet. Proef ook eens wat teleurstelling in heeft. Wagt! ik zal eerst uwen brief eens uit myn Portefeuille krygen. Want de Boeken Mosi worden niet attenter bewaard in de Sinagoge dan ik den brief bewaar, geschreven door zo eene lieve hand.... Andren zy het een raadsel, als zy hooren: ‘ik ben verlegen; ik weet niet hoe uw brief te antwoorden.’ Wat domme menschen & dat noch geleerde Lui! Wel ik bevat het zeer duidelyk! Gy hebt geen klein geld: alle uwe idees zyn ryers & ducaten; dat wist ik wel mevrouw; gy kunt des met my geene comerce dryven; (ik wel met u).

Het spyt my ook, dat wy geen venstertje in onze borst hebben, & dat het venstertje niet zoude open kunnen; want dan had ik by den ontvangst uwes Briefs myn hart er zo eens haastig weer uitgetild & het u franco gezonden, om het te bezien, ja te behandelen; want ik kan het nu nog niet vergeten, dat gy in uwe gedagten durft nemen of ik u ook gevleid heb! Wel foei Mevrouw! ik ben evenwel je evenmensch, hoop ik, & my zo liefdeloos te behandelen. Gy zult moogelyk zeggen, dat ‘gy my niet kent.’ Ei lieve! zo zei eens een vaerzenmaker tegen Pope: ‘Myn Heer, toen ik dat Pasquil op u maakte, kende ik U niet.’ Ik kan volstrekt niet vleyen; vraag dat vrind & vyand. Gy zyt boven 't geen men tot uw Lof kan zeggen - dat is uit. 't Kan zyn dat ik wat lomp ben; ik kome uit het ongeveinsde Zeeland, & de Noordhollandsche Boeren brilleeren ook niet zeer in L'art de Flatterie. Ik moest misschien u niet gezegd hebben hoe Ds. Wolff & zyn vrouw over u denken. Maar myn Hemel, als een mensch ook zo veele jaren zweeg! is het te vergen! ik weet wat my dat eerbiedig zwygen gekost heeft, wat ik er aan geleden heb & hoe dikwyls ik in de Remonstrantsche Kerk geweest ben, om de eere te hebben van u te zien.

Wolfje groet u ter aarde; & stelt zo veel belang in uw welzyn, dat ik geloof, zo gy ziek waart & hy wist het, hy stelde een Bededag in & preekte zo welsprekend & 't hart roerend als hy in zyne magt heeft. 't Is goed dat ik te gek of te groot ben om nydig te weezen op u; anders! Want honderdmaal is 't: toe kind, reciteer eens wat uit David voor me. Kom, de ‘Nagtgepeinzen’. Want schoon ik zoo vif ben als 't licht, zo is evenwel myne ziel geheel

ernst; myne leevendigheid zit slegts in myn bloed & senuen; & ik wed met u, dat ik meer van uw werk par coeur ken, dan iemand in onze republicq; ze zeggen, dat ik er ook al uit haal wat er in is door 't reciteeren. Natuur is myne Leidsvrouw. En die twee deelen zyn stukkend geleezen, ze hangen maar meer aan elkander. O Mevrouw! ik aanbid U! op myn eer, ik aanbid U! & zo ik my geen geweld aan deed, ik schreef op dat stuk als eene Enthousiaste. Ik durf u niet lief hebben, zo ik dorst, ik zou u beminnen zo als gy nooit bemint zyt door eene vriendin; want ik ken uwe waardy. Permitteer my dat ik u door myne pen de eerbiedigste kus geef, die gy ooit ontvong.

Leef zo gelukkig als myn hart u wenscht; groet uw Echtgenoot & zo gy eenige consideratie voor my hebt antwoord my tog geen een letter. Gy doet my er geen plaisir meede. Ik ben met de grootste agting, die ooit in een mensch vallen kan

Uwe aller ootmoedigste Dienaresse

BETJE WOLFF geb. BEKKER.

Beemster, $17\frac{4}{12}75$.

P.S. Gister avond las ik in *The Spiritual Don Quichot*[1] dit: Een Franschman, zyn Godsdienstige complimenten willende afleggen by eene Heilige, die naar den zilversmid gebragt was, om wat opgepoetst te worden, vond de kas ledig; doch gaf een kaartje over, opdat de Heilige zou kunnen zien dat hy haar bezorgt had. Dit vond Wolff & ik zo wonderlyk aartig, dat ik het hier pour rire byvoeg.

1 Betje Wolff noemt in de Opdracht van haar Mengelpoëzy (1775) dezen *Spiritual Don Quichot* ‘een zeer geestigen Engelschen roman, waarin de Methodisten op de aartigste wys worden afgeschilderd’. Zij heeft dit werk van Smollet vertaald onder den titel ‘De geestelyke Don Quichot of het zomer-reisje van Geoffroy Wildgoose’. In den Haag, by Isaac van Cleef, MDCCXCVIII.

L. (*Aan Dr. D.H. Gallandat.*)

Myn Heer zeer hoog geagte Vriend!

Wat is de zomer voor my afleidelyk! Vier maanden geleden ontving ik uwen aangenamen te Haarlem & ik heb nog niet geantw. Trouwens ik heb reden om te denken, dat uwe veelvuldige & nutte bezigheden u wel zo zullen geoccupeerd hebben, dat gy naauwlyks hebt kunnen denken aan uwe Beemster Vriendin, die, by tusschenpoozingen te Haarlem, te Wyk by Duurstede, te Aarnhem, te Rosendaal en waar niet al? geweest is. Het Huwlyk van den vermaarden Botanicus Professor David de Gorter[1] met eene myner vriendinnen heeft my die occassie gegeeven, dat ik (naar myn inzien) het schoonste van myn Vaderland gezien & doorwandeld hebbe. Gelderland, het gulle & eenvoudig schoone Gelderland, bedoel ik. Thans naar een 9-wekig verblyf aldaar & omstreeks, ben ik thuisgekomen met eene der dochters des Professors, die eenigen tyd by ons zal blyven; een meisje, dat ons een idee geeft wat of toch een Engel is, & wier stem geene weergaê heeft.

Het Exemplaartje doe ik uwe lieve Mietje, die ik van harten salueer, vriendelyk Present. De opdragt & voorberigt en Bekentmaking zullen u denkelyk niet ongevallig zyn. De Edelman aan wien ik het opdraag is Jonkheer *van Canter* in Friesland.

De Professor heeft my verzogt UEd. van myne agting te verzekeren, & te zeggen dat hy uwe Oratie met het uiterste genoegen heeft geleezen. A propos hy komt te Haarlem woonen & zal weer Practiseeren.

Vaarwel, waard en waardig Vriend! ik ben met alle mogelyke agting

Uwe opregte Vriendin & Dienaresse

BETJE WOLFF.
Beemster 17⁷⁄₁₂75.

1 David de Gorter (1717-'83) hoogleeraar in de genees- en kruidkunde te Harderwijk (1746). Later vestigde hij zich te Wijk bij Duurstede (1761 en '64) en verhuisde naar Zutphen in 1778. Hij was gehuwd met Maria Elisabeth Schultz. Zie over haar bladz. 82 en 91.

LI. (*Aan Dr. D.H. Gallandat.*)

Myn Heer en Waarde Vriend!

Loop, gy zyt geen Santhorster! De artikels daar vast-gestelt willen ook dat men ‘niet onverhoord veroordeele de Susters dier Societeit.’ Hoe? aan Caprice toe te schryven, dat ik u zo lang ongeplaagd liet! Nu, ik geef u de absolutie; maar niet weêr. Wel ik vind je lui Philosofen al misselyke Potentaaten - ‘maar de Vrouwtjes zyn zomtyds wat capricieus; - geduld!’ maar de mannen, die vervaarlyk wyze-geleerde mannen, zijn somtyds wat: bisar - geduld! wy moeten ze neemen zo als ze zyn, wijl wy vrouwen ze niet *altoos* corrigeeren kunnen. Ik sprak daar tegens uw Mietje & zo gy 't hoord tant mieux, het kan misschien u nog nuttig zyn. Hoe komt het u in 't hoofd dat ik knorrig zou zyn op u? wel, ik ben zo grootsch op u als de ouwe Belsebub. Als my gevraagd word: ‘kent Juffr. W. ook myn heer G?’ zet ik my in myn kleine postuur, & zeg: ‘hem, hem! of ik myn heer G. ken? wel, die heer is my een *waardig vriend*,’ & dan zie ik eens in 't rond, of ik zeggen wil: wat meen jelui wel?

Uwen brief is gedateerd 17 Oct. & ik ontf. hem 24 Nov., zo dat hy moet in den wind gehad hebben. Dit is de reden dat ik niet eerder schreef. U op te houden met nouvelles die oud zyn eer gy ze krygt, of die u niet intresseeren, smaakt my niet. De Bel Esprit te speelen in eene vriendelyke Correspondentie is ook al tegen myne verkiezing. Over hetgeen ik ‘mes oeuvres’ noem te praten, zou u misschien doen denken dat ik voor myne harsschenvrugten die malle liefde had, welke men in zommige moedertjes omtrend hunne supstantiëller kinders opmerkt & bespot; & 't is integendeel zeker, dat ik onder die weinige schryvende weezens behoor die zich boven hun werk verheffen, door zekere tranquilliteit die ons in staat stelt, lof & afkeuring even welgemoed te hooren. Laat ik liever het volgende vertellen.

In Augustus ging ik naar Amsteldam bleef er een nagt & ging

vervolgens, door *Ernst*[1] geconvooyeerd, in de morgenschuit op Utregt, alwaar ik door rytuig des Proffr de G.[2] zoud worden afgehaalt; zo als ook gebeurde. De roef was verhuurt, ik ging des in de schuit, & vond er zeer veele fatzoendelyke lieden. Ook eenige Zôô Zôôs - die onderweg inkwamen. Ernst zat aan myne ééne zij, eene dame die niets dan Fransch kende, aan de andere zyde, & daar naast een bejaart heer, wiens knegt by den schipper was; & op de middelbank over my, als te Paerd zittende, een jong heer die wy welhaast merkten dat student te Groningen was, te Aarnhem woonde, wiens vader d^{o} Vitringa[3] hiette, & dat hy met de Vacantie thuis kwam. Ik ben een groote liefhebster om onbekend te reizen, & zo was het ook nu. Deezen jongen heer, door my gevraagd zynde, of hy ook eenig nieuws had meegebragt? zeide met een studentsche fierheid: ‘niets dan dat de roem haarer Sex overleden is.’ - ‘Wie noemt mynheer zo?’ - ‘Wel, Mevrouw, zo noem *ik* Juffr. Wolff, die ons zo vele meesterstukken vereert heeft.’ ‘Zo, noemt gy die zo?’ *Ernst* - ‘wel, myn Heer Vitringa (zo is uw naam - merk ik) wie heeft u dat vertelt?’ - ‘Dr. van Winter te Amsteldam; ze heeft maar een dag of zes gelegen, & ze is dood, myn Heer.’ - De ouwe Heer, die ik naderhand ontdekte dat de beroemde Burgermeester Van Leeuwen[4] was, van Nymegen, zei: ‘mynheer, dat nieuws treft my geweldig; zo een jong vif mensch! 't Spyt my zeer: ik heb altoos gewenscht, dat ik haar eens zage.’ Ik zei in 't Engels stil tegen Ernst ‘beklap my niet.’ De Zoo Zoo's waaren puur opgehelderd, zo als ik aan hun gelaat duidelyk zag, & mompelden zoo wat van ‘Deïste’. 't Is geen sujet om te lachen, zei Vitringa, maar by myn ziel, Do. Endeemaar moest wel een dankpredicatie doen, om dat de Geestelykheid verlost is van een Dichtres, die haar gebreken zo aartig & spotachtig wist van onder den mantel

1 G. van der Jagt.
2 De Gorter.
3 Hij was aldaar predikant van 1750-'89. Overleden in 1798.
4 Hij bekleedde het ambt van tweeden burgemeester in 1779, 84, 87, 91 en 94. Na de inneming van de stad door de Franschen op 8 Nov. 1794 werd hij den 15^{den} afgedankt en opgevolgd door den meer republikeinsch of Franschgezinden Mr. G.C. in de Betouw.

te haalen. Een schepzel, dat veel van een Drilmeester van de Categismus had, verhaalde aan een van zyn soort, dat ik een heel godloos mensch was geweest, & dat ik niets geloofd had, dat ik gecensureerd was, & ik weet niet wat al meer. Enfin, ik hoorde myne Lykrede zo eigenaartig, als die eens zijn zal; dit troostte my, dat de fatsoendelykste lieden bedroefd waaren, & het Gemeen Volkje, met eenige gekke Zoo Zoo's, my lasterden; ik hield my onbekend, & te Utregt nam ik afscheid, zoo als ik thans doe van u, naar myne hartelyke groetenis aan uwe vrouw & kinderen, altoos zynde uwe waare Vriendin

BETJE WOLFF.
Beemster $17^{11}/_{16}75$.

LII. (*Aan den heer J.E. Grave, Amsterdam.*)[1]

Myn Heer!

Weinig dagt ik kennis te zullen maaken met den bekwaamen & door my geachten vertaaler van ‘Gellerts Liederen’! Maar nu

1 Jan Everhard Grave, 1729-1781, suikerraffinadeur te Amsterdam, was mede-oprichter van *Felix Meritis* en een voor zijn tijd niet geheel onverdienstelijk beoefenaar der letteren. (Vgl. Dr. Theod. Jorissen ‘Over Aagje Deken en Betje Wolff’ in het tijdschrift *Nederland* voor 1880). In 1774 gaf hij uit ‘C.F. Gellerts geestelyke gezangen en liederen; in het Nederduitsch vertaald. Te Amsterdam, By Gerrit Warnars’, met eene berijmde opdragt aan de predikanten en ouderlingen ‘der Luthersche gemeente in Amsteldam’, en een ‘Bericht van den Vertaaler’, den 30. van Bloeimaand 1774.
Hij was gehuwd met mejuffr. M.E. Metsner. De verzameling brieven van Betje en Aagtje aan Grave en zijne vrouw enz. werden later eigendom van Graves achternicht, mejuffr. Constance Scholten, die ze legateerde aan den neef harer zuster - mevrouw Pauline Moes, geb. Scholten - den heer E.W. Moes, direkteur van 's Rijks Prentenkabinet te Amsterdam. Laatstgenoemde gaf de belangrijke verzameling ten geschenke aan de Bibliotheek der Universiteit te Amsterdam.

word myn genoegen daar over vergroot, omdat ik my vleye u nog weleens als mynen vriend te mogen gedenken. Grootsch op de agting & genegenheid van hen, die zig door wezenlyke bekwaamheden van het gros onderscheiden, meen ik niets te verzuimen, om die van u te verkrygen. In de vriendschap is geene Sex: geen kwalyk begreepen point d'Honneur; waarom zoude ik dan wagten om te schryven tot ik een brief van u hebbe? En eischt pligt niet dat ik u & [de] uwen bedank voor de vriendelykste & gulhartigste receptie waarmede ik ooit kan vereerd worden? Hoe aangenaam is het my u schoon flaauwelyk te kunnen toonen dat ik erkentelyk ben.

Ik ontveins voor zulk een redelyk man geenszins dat ik nog eene reden hebbe die myne vreugd (door u te leeren kennen veroorzaakt) in 't oneindige vermeerderd. Gy hebt zulk eene beminnelyke Suster, & die heeft my zo ingenoomen dat zy nog niet uit myne gedagten geweest is. Ik gevoel zelf dat myn hart voor haar zal spreeken indien zy de zelfde neiging voor my zal gewaar worden.

Harmonie, achting & tyd kunnen alleen eene ingenomenheid van deezen aart in eene solide & deugdzame vriendschap veranderen; maar is het geheel onmogelyk dat uwe lieve Suster & ik elkander nader leeren kennen? dat denk ik niet. Hoe 't zy, nu weet zy, dat ik haar lief hebbe & hoope de zelfde zagte sentimenten in haar voor my te ontdekken. Zelden is het my gebeurt, zo, op het eerste bezoek, & conversatie met iemand te zyn ingenomen. Ik solliciteer heel sterk om het beloofde presentje voor myn orloge myn naamletters E.B. of W. ô hoe aangenaam zal het my zyn iets van haare lieve hand geduurig voor myne oogen te hebben.

Groet aller vriendelykst (s.v.p.) uwe vriendelyke Huisvrouw, Mejuffr. Bag by occasie insgelyks.

Leef lang, gezond, & vrolyk, gedenk myner, & geloof dat ik met byzondere agting ben

Uwe opregte & hoogagtende Vriendin & dienaresse

E. WOLFF geb. BEKKER.
Beemster, 27 Juni
1776.

LIII. (*Aan den heer J.E. Grave.*)

Myn Heer!

Wel nu zal ik u dubbeld zien te vriend te houden nu gy het amt van Secretaris uwer zuster, by my bekleed! Ik ontving in lang geen zo aangenaame Brief als dien die ik getekend vond: ‘Uw opregsten vriend, & dienaar Jan Everard Grave’. Is ons leven niet te kort, & het papier te duur om elkander niet maar eenvoudig onze gedagten uit te drukken? Laaten wy dan maar zeggen dat wy héél wél met elkander te vreên zyn; & dat wy geloven dat de tyd ons vrienden, in den waaren zin des woords, maaken zal? Ik herhaal het nog eens, dat gy my een aller aangenaamste avond geprocureerd hebt. Mogelyk - wat zeg ik? - zéér zeker, heeft het byzyn uwer engelagtige suster alles den regten smaak gegeeven. Dit is waar dat het berigt dat gy my van haar, op myn sujet geeft, my onuitsprekelyk behaagde: & dat de kunst stukjes my te aangenamer zyn, om dat zy my door zulk eene lieve hand zyn toegezonden. Maar! dat stoute Meisje! ô kon zy my wel, ze zou niet schroomen my eens te doen zien dat zy schryven kan! Geloof my, myn hart is beter dan myn hoofd; & de qualiteiten van de ziel overtreffen by my verre die van het vernuft. Nu, al met er tyd! ik kan wel wat wagten; nu ik weet dat zy niet geheel onverschillig voor my is. Tyd, & occassie doen veel af. Zeg de lieve schat dat zy alle daag maar 2 menuten om my denkt; & dat ik al eens van haar gedroomt hebbe; 't is de zuivere waarheid.

Schryf my tog haar voornaam eens, bid ik je, indien het schelmpie het zelf niet wil doen; maar ik heb haar zó lief, dat ik haar haar volle zin geef, en des te eerder, omdat ik my vleye intusschen nog wel eens met een brief van u, myn waarde Vriend, vereert te zullen worden. By occasie kome ik wel eens in de stad, doch wanneer is onzeker; dit kunt gy verzekert zyn, dat ik om u en de uwe te eerder zoude komen. Het is my lief, dat myne *woelagtige* tegenwoordigheid u niet mishaagt heeft, maar ik was zo vrolyk door

aant.

't geluk, dat ik genooten had van u te leeren kennen; & zo opgewekt door uwe lieve zusters byzyn, dat de thermometer myner blygeestigheid boven stille vergenoeging geklommen was. ô wat zou ik my gelukkig agten indien ik myn aangenaam buitenleven met zulke twee menschen konde smaaken! Ik weet niet hoe of het zo is; doch nooit heeft my iemand, in zo weinig tyd, zo ingenomen als uwe zuster. Groet van ganscher harte uw vriendelyk vrouwtje, & lieve kindertjes, ook Mejuffr. Bag. Of gy in lange niet van my hoorde, wees verzekerd dat myn hart het zelfde is voor u, & uwe suster. Ditmaal moest ik u cito antw. Wat was dat een gouwe dag voor my! Kwaamen er meer zo! Adieu! mon ami, vergeet my niet zo gy my geen verdriet wilt aandoen & geloof my dat ik met de grootste opregtheid & hoogagting my teken

Uwe geneegene vriendin

BETJE WOLFF.

Beemster $17\frac{7}{12}76$.

LIV. (*Aagtje Deken aan Betje Wolff, Beemster.*)[1]

Mejuffrouw!

Met de uytterste verwondring heb ik verstaan dat men u in den waan gebragt heeft dat ik tot uw naadeel gesprooken heb; waard

1 Dit is de eerste brief van Aagtje in deze verzameling, geschreven naar aanleiding van een onderhoud, dat Grave met haar had over het ‘kavelen van een woordje kwaad van Betje Wolff”. Deken, die de Beemster pastoorsche nog nooit had ontmoet, ‘gevoelde zich verplicht niet alleen zich tegen die beschuldiging te verdedigen, maar tevens van de gelegenheid gebruik te maken om Betje Wolff een en ander te zeggen wat haar bij eene ernstiger opvatting van het leven op 't hart lag’. (Prof. Jorissen in zijne bovengenoemde studie, blz. 154, noot 1).

gy my geheel onverschillig, ik zoude my dier laster weinig bekreunen, dan myn hart verseekerde my reeds voor lang, en verseekerd my thans allersterkst van het tegendeel. Ik heb kwaad, neen veel kwaad van u hooren spreeken, doch het weezenlyk slegte heb ik nooit geloofd en het onvoorzightige datgeen 't welk den shein van kwaad heeft op reekening van uw temprament, geenzins van uw hart gesteld, en waarlyk niets is in staat om mijne verontwaarding eerder en sterker gaande te maaken dan wanneer ik schepselen zo broos, gebrekkig en in veele opzight beschuldiging verdienende als de beste der stervelingen zig bevind, voorbaaring en streng hoor oordeelen over hunne zwakke doch welmeenende natuurgenooten. Ik denk met hartelyke blydschap en vuurige liefde aan dat Weezen 't welk, daar het zo wel de maaker onzer gestellen als de kenner onzer harten is, niet alleen weet wat maaksel wy zyn, maar ook gedagtig is dat wy stof zyn.

Indien gy maar half wist hoeveel myn ziel om u geleden heeft en nog lyd, omdat gy met een goed hart zo veel zotheededen begaat die myn verstand wel afkeurd dog denwelke myn hart in u althoos verschoonde, indien gy wist wat al plannen ik al gemaakt en verworpen heb om toegang tot uw hart te verkreijgen en u te geneezen van die grilligheden, waarover gy mogelyk meer gestraft zyt dan gy verdiende en dikwyls van de zulke die in de oogen van den onfylbaare regter schuldiger waaren dan gy zyt, indien gy wist hoe meennigvuldige en hartelyke versugtingen ik voor u ten hemel heb opgezonden, hoe veel traannen, geen kwaadaartige nog geveinsde, maar, maar liefdenryke opregte traane ik om u gestort heb, hoe duydelyk ik den geweldige streijd, die gy met uwen leevendige aard hebt, gevoele, hoezeer ik overthuigd ben van de moejelykheid om een weg te verlaaten waarop men jaaren lang, zelfs met toejuichging gewandeld heeft, en wat het kost door een streijdig gedrag met hetgeen men gehouden heeft, voor de gansche waereld zich als schuldig te verklaaren.

Indien gy gehoord had hoe menigmaal en op hoe veeldely wyzen, hoe sterk en teegen hoe veel persoone ik u verdeedigt had, indien gy myne gevoelige ziel kende, en voele kon wat ik nu terweyl ik aan u schreyf gevoel, gy zoud edelmoedig genoeg zyn van te

erkennen, dat gy geen getrouwer vrindin had dan my, gy zoud my niet in staat kennen om u te beswaaren. Hoe menigmaal heeft men my met drift te gemoed gevoerd dat ik geen kwaat van u wilde zien, dat ik u niet kon en dat myn gunstige veroooroordeel omtrent [u] my geschikt maakte om door u bedorven te worde.

Ik kwaat van u gesprooken.... wie dan de kwaadspreekendheid zelven heeft dit versonne?

Waarlyk Bethje, alles wat my dierbaar is soude ik over hebbe, konde ik uw goeden naam voor u weeder [herstellen], konde ik uw gedrag naar uw hart vorme, konde ik u behouden, behouden voor eeuwig.

Ik kwaad van u gesprooken.... neen, gy kund my niet zwaarder beleedigen dan my in dit opzigt te vergeeven; merk my dan niet langer aan als uw vyandin, heb u zelf zo [lief] als ik u heb, doe zo veel voor uw goede naam als ik er voor gedaan heb: gy hebt u zo lang berugt gemaakt door een zonderling gedrag, doe nog eens een zonderlinge stap en maak u beroemd door u geheel over te geeven aan het geleiden van uwen deftige reine verheeven en vrolyke godsdienst.

Zegepraalt over uwe oordeeldervende beoordeelaars. Veracht den smaad van hen die geen vriendelyken trek in het vriendlyk aanscheijn van den goedertierende Vader des menschelyke geslagt ondekken kunne, zy die geneygd zyn om hunne God te haaten, kunne hunne naasten niet beminnen, doch wees niet onverschillig omtrent de achting van zo veelen uwer weldenkkende en tederhartige natuurgenooten, die zig heymelyk kwellen omdat een mensch als Juffrou Wolff, die in staat zou zyn om een waereld te hervormen, zo weinig vermoogen op haar zelve scheind te oeffenen.

Zie daar Vrindin! hoe swaar uw Eewig belang my op de ziele weegd; haast zult gy opgeroepe worde om reekenschap te geven van uwe ontfangen talenten en hoe gewigtig zal die reekenschap voor u zyn. Kweek uw ernst, die gy zomtyds gevoelt toch ernstig, ik weet dat uw ernst een ernst van den Bybel is.

‘Groote God! zoude myne geringe poogeninge tot dit groote einde ‘iets meede werken, dit zou de gelukkicheid van myn leeven,

de ‘zegenpraal van myn sterven en de heerlykheid van uw naam zyn.’
[A. DEKEN].[1]

LV. (*Aan Aagtje Deken, Amsterdam.*)

Mejuffw. zeer waarde Vriendin!

Nooit voelt men zo zeer wat de onschuld vermag dan wanneer men onwaardiglyk word bejegend. De zalige bewustheid: ‘ik hebbe myn pligt gedaan & ik bewandel de liefelyke paden der deugd; ik hebbe in den ontsachelyke Rechter myner daden myn grootste vriend’ is te over in staat, om ons zelfs gelyk te doen blyven, ook dan als men brieven ontfangd gelyk aan dien, die gy my toezondt.

Ik zal met de bedaarde bescheidenheid, der ongemaakte deugd zo natuurlyk, dien hoonende Brief beantwoorden: dit Mejuffrouw ben ik my zelf verpligt. Lees voort: vrees geen verwyt, geene de minste scherpheid: ik hou den rang waarin ik my geplaatst zie in 't oog: ik zal u doen zien, dat gy ongelyk hebt; dat gy myn hart hebt doen bloeden; & ik bedoel niets anders dan u van eene doling te redden, die my doodelyk bedroeft & u niet dan onaangename Idees kan verschaffen.

Maak niet meer plannen om toegang tot myn hart te krygen. Ontvang dat hart in deze letteren, zie het, onderzoek het! alleen denk dat er geen gevoeliger hart immer in eene vrouwelyke borst geslagen heeft. Zie zelf of het uwe genezende hand nodig heeft: het is gezond; maar oordeel zelf! pynig het niet onder voorgeven van het te genezen. Ik beroep my op uw eigen Reden! Is het

1 Naar den niet onderteekenden conceptbrief uit de verzameling *Grave*. De origineele is verloren gegaan.
Bij elken volgenden brief, *door haar geschreven*, wordt dit aan het hoofd tusschen () vermeld: ‘Aagtje Deken aan....’ *Alle andere brieven* zijn van Betje Wolff afkomstig.

Christelyk - is het betamelyk - past het eene juffrouw Deken my, die u nooit beledigde, my die gy immers niet dan door het afbeeldsel, dat de laster van my gemaakt heeft, kent, te schryven, ‘verbeter uw leven, laat my toe uw gedrag naar uw hart te vormen, & uw hart te geneezen,’ my ‘menigvuldige zotternyen te laste te leggen,’ myn ziel te grieven door te schryven ‘men heeft my verweeten dat ik van u geen kwaad zien wilde, & dat myne vooringenomenheid met u my regt geschikt maakte om door u b e d o r v e n te worden.’ Uwe strafheid in my te beoordeelen tot na dit leven uit te strekken, my te zeggen: ‘eerlang zult gy geroepen worden om rekenschap te geven van uwe talenten, hoe gewigtig zal dat voor u zyn!’ er by te voegen: ‘heb u zelf zo lief als ik u heb: doe voor uw goede naam dat ik er voor doe. Gy zyt gestraft voor uwe zotternyen’, noch: ‘verlaat een weg die gy zo lang bewandelt hebt & verbeter uw gedrag.’ Ik herhaal het Mejuffr., is het betamelyk zulke atrose beschuldigingen te schryven aan iemand, die men by de proef zo niet gevonden heeft, & deelt in de agting & vriendschap van zeer veele brave & weldenkende menschen? Hemel! welk een gruwelyk caracter geeft gy my, waarop rust dit alles? op geruchten, op vertellingen, op kwaataartige & lompe, of ook wel eens fyn verzonnene verdichtsels, alleen ingericht om my gehaat & myne talenten ydel te maken door lieden, die lasteren 't geen zy niet kunnen wederleggen, die men niet kan aanraken zonder hunne wraak ten offer te worden. Gy zegt ‘dat gy my lief hebt; dat uw hart voelt, dat gy my lief hebt.’ Maar is dit de lieve taal der vriendschap? o neen! uw brief zou inderdaad eere doen aan een vuige Bibliotheekschryver.[1]

Waarom hebt gy ‘uwe zuchten tot God voor my opgezonden; waarom lydt uw hart om my; waarom stort gy traanen?’ o waaren dit de tedere vrugten uwer medelydende ziel, om de Godloosheden die men my aandoet. Maar neen, gy hebt gezucht, geweent, geleden om myn zedeloos caracter. Wat moet ik toch maaken van uwe betuigingen, ‘dat ik u niets minder dan onverschillig ben; dat uw

1 In zijne heftige beoordeeling van Betjes hekeldicht ‘Aan mynen geest’ (Dr. P. Hofstede?).

hart dat voelt, terwyl gy aan my schryft.' Hoe! ik? zulk een ondeugend mensch, hebbe ik op de ernstige Juffr. Deken eenige vermogens? wat gemeenschap heeft toch het licht met de duisternis? En hoe, schaamt gy u niet dit te belyden; brengt het uw eigen caracter niet in verdenking? Ik denk zagter; w a n t ik heb een vleyender en vriendelyker aart dan gy: maar ik zou my wel wagten om zulk een schepsel als gy my houdt te zyn, eenige vriendelykheid van dien aart te doen. Wat moet ik toch van u denken! Ik zie echter (want ik ken de taal van 't hart) in uwen brief op wel zo veel plaatsen, dat gy my waarlyk lief hebt, & ik zie zelf, dat zo gy door de laster niet wierd afgeschrikt, uw hart my als 't waar in de armen zoude vallen. Evenwel, myn lieve Deken, zyn d a t uitdrukkingen! Gy zyt met u zelf in strydt. Mogelyk zyt gy wel eens misnoegt op u zelf, omdat gy evenwel vindt dat uw hart voor my pleit. Nu hebt gy my eens veragt, dan weer beklaagt dan vervoeit; maar, eindelyk ziedaar, Juffr. Wolff was & bleef u lief: & gy zoudt, wie weet wat hebben gegeven om haar schuldeloos te vinden. Is het zo niet, myne zoete vermaanster? Is genegenheid, zuivre genegenheid de reine bron niet van alles, ook van uwe verregaande & honende bewoordingen? Ik weet dat het zo is & zo gy hier by my waart, gy zeide: 'Ja myn Betje zo is het, gy weet wat er in myn geest voor u is omgegaan.' Hoor my uit, ik heb voorgenomen in eens alles af te doen. Ga nu eens by u zelf bedaart denken & overweeg of het evenwel niet m o g e l y k zy, dat gy door den sterken stroom myner vyanden zyt weggesleept? of het niet m o g e l y k zy, dat ik gelastert worde, & denk eens dat er nog veele braave lieden zyn, die my hoogagten, zo wel als liefhebben. En wat zal 't gevolg zyn? iets dat u zal verrukken - gy zult my onschuldiger vinden als gy gevreest hebt & gy kunt my voor altoos door de reine banden der vriendschap aan u hechten. Caracters van het zachte soort vinden in lief te hebben hunne natuurlykste neiging & de vriendschap is de wellust van gevoelige zielen. Ik moet u nog verder brengen. Gelooft gy, myn waarde Deken, dat ik eerbied hebbe voor het wezen aller wezens, dat ik in de Deugd geloof? dat ik van de aanwezigblyving myner ziel overtuigt ben? Weldan! hoor en wees aangedaan. Ik spreek

tegens u als myn vertrouwde, & met al den ernst die de stoffe eischt by weldenkende schepselen:

Die God die wy aanbidden, als de eenige oorsprong van ons wezen & geluk; die God, die my hoort, wiens oogen myne gedagten zien, weet dat ik, door zyne genade & door eene allergelukkigste gesteldheid geholpen, nimmer de wetten der deugd hebbe overtreden. Hier op wagt ik zeer bedaart myn laatste oogenblikken af! & zo ik u m i s l e i op dit allergewigtigste point, zy er geen zegen voor my.

Geloof niet langer dat ik uwe bestraffinge verdiene: myn hart is niet ziek: het is nooit afgedwaalt, dan voor zo ver ze dit met myne Natuurgenoten gemeen heeft. Schuldig zyn wy alle voor het Heilig Wezen: hiervan spreek ik thans niet; ik spreek van overtredingen die my uwe agting zouden onwaardig maken. Leer my zelf kennen, & gy zult het zegel drukken op deze belydenis voor u.

Dit is waar: ik ontken het niet; ik hoor het te dikwyls, ik ben (zo als men dat noemt) te goed voor een bedorvene waereld, & duizendmaale bedrogen zynde kan ik niemand wantrouwen voor de proef het my leerd. Noem dit gekheid, lafheid, of zo als gy wildt, 't is zo; & het moet u overtuigen, dat ik het ongelukkigste mensch ben om my te bevinden onder lieden, die er op toeleggen om myne onverschilligste, ja zelfs pryselykste daden te vervalschen, of zelfs te lasteren. Men zegt, dat ik veel vernuft hebbe, & echter ik verloor nooit een vriend om een aartig gezegde. Ik maakte nooit het heilige tot myn onderwerp in een vroolyke luim, maar 't is lastig van zich zelfs te spreeken. Ik herhaal het, leer my kennen & niets is gemakkelyker, want zo als ik ben ziet gy my - vooral niet beter. Laat ik er by voegen dat ik by myne vrienden den naam hebbe van goed, al te goedaartig te zyn; is dat zwak niet wel eens de bron dat men dingen, die noch goed noch kwaad zyn, doch zo worden naar dat men ze beschouwt, mee doet? voor al als men een gezette afkeer heeft van alles wat naar gemaaktheid sweemt, & als men in dat gedeelte der groote waerelt verkeert, dat meer schitterende dan solide is? Hoor eens, lieve schat, stel u eens in myn plaats, in myne omstandigheden; geef u myn altoos het beste denkende caracter; kom met uw 20ste jaar in het hartje

van de waereld; heb een man die grootsch is op zyn jonge vive vrouw, & die, overtuigd zynde van haar onbedorven hart, haar alle die plasieren gunt, die fatzoenlyke lieden nemen zonder dat de zeden iets lyden, heb de gevaarlyke gaaf van overal bemint te zyn (by groot en klein, 't is hetzelfde) wees geestig, vrolyk, innemend & zyt wel opgevoed; wat denkt gy, zoudt gy er zonder kleerscheuren doorgeraakt zyn? Overweeg dit alles, & heb 't hart om my te veroordeelen! zo is het egter met my geweest.

Zie daar! had gy wel zo een antwoord verwagt? & hou ik door dezen geheelen brief myn woord niet? Heb ik, daar ik op zo eene verregaande wyze door u beledigt ben in dien ongelukkige brief, niet getoont dat ik my zelf bezit? dit rade ik u echter vriendelyk, schryf nooit weer op die wyze aan eene vrouw van fatsoen en opvoeding, als gy alleen nadeelige geruchten hebt, waarop gy uwe gedachte over haar vestigt: elk, lieven Engel, is niet even zacht van Geest & hoe zou myne Deken een antwoord kunnen souteneeren met zo veel scherpheid geschreven als haar brief zelf is?

Nu meen ik, dat ik u voldaan hebbe. Is er nog iets? meld het my - alleen! wryf geen peper & zout in een versche wonde. Ik heb uw brief niemand laaten zien & zal het ook niet doen, al wierd het al weer in myn nadeel opgevat! want ik ontving hem in gezelschap aan 't huis myner beste vriendin, die ik buiten heb. Hoe betrok myn gelaat! hoe ernstig wierden myne oogen! Hemel! wat was ik onthutst. Mevrouw vroeg my ook: ‘Wolfje, wat scheelt er aan; hoe verander je zoo?’ Enfin, ik kan zwygen ook tegens haar, & zou zulk een haatelyke brief van eene Juffr. Deken om geen waerelds goed toonen buiten haare toestemming. Thuiskomende wilde ik hem beantwoorden, dog 't was my ondoenlyk & gy kunt u beroemen, lieve meisje, dat gy my een nagt slapeloos & in de treurigste gepeinzen hebt doen doorbrengen. Zie zo verre is het er van daan, dat ik onverschillig zou zyn omtrent de agting van weldenkende Lieden & op Juffr. Dekens agting ben ik zeer gezet & met reden.

Dat gy op eene smadelyke wyze van my hebt gesproken, geloof ik zeker; maar gy zult het zo erg niet gemeent hebben; zegt gy in drift niet wel eens iets dat gy zo kwaad niet meent? Me dunkt

dat ik er in uw brief staaltjes van heb, doch ik die door de onschuld ondersteunt worde, kan u dat lichtelyk vergeven, & er niet meer aan denken. Hoe gelukkig zou ik my agten, indien ik eene Juffr. Deken tot myn gezelschap had, hoe gaarne zoude ik alles met haar delen wat de milde God my gegeven heeft! hoe aangenaam zou het voor my zyn myne stille uren, hier op deeze allerbest geschikste Boekekamer met haar door te brengen! Dan, dan zou zy de onzydige getuige myner onschuldige & naarstig aangelegde levenswyze zien. Ik wanhoop er niet aan; er is niets onmogelyks in dat ik u zo dierbaar worde als u immer iemand was! hoe ongelyk onze caracters schynen, wy zyn het in 't voorname eens, & er [is] eene zelfs zeer nodige onderscheiding van caracters in eene vriendschap op deugd gegrond & door harmonie aangekweekt.

Ik weet niet of gy billyk genoeg zyt om deezen brief te beantwoorden. Mogelyk zyn uwe vooroordeelen onuitwischbaar, mogelyk hebt gy geen kracht van geest genoeg om te zeggen, dat gy my onwaardiglyk bejegent hebt: de tyd ontdekt alles. Ik heb dunkt my zo veel gedaan als gy van een mensch kunt vergen in myn geval: zie ik dat myne pogingen vruchteloos zyn, ik zal het my getroosten, zo als ik altoos doe omtrend dingen, die niet van my afhangen. Evenwel! zoo ik iets op uw hart vermag, zo het onder het leezen van deezen grooten brief voor my spreekt, zo gy my vergoeding wilt doen voor de pyn, die gy my hebt aangedaan, meld my dan wat gy denkt, nu ik u zo breed en openhartig geschreven hebbe. Myn verzoek is zo billyk, dat gy niet wel laten kunt het in te wilgen.

Waar dezen u vind kan ik niet wel bepalen. De Hr. Grave (die u zeker niet veel kwaad van my zal verteld hebben) zal u deze onder Ct. bezorgen, wyl ik er belang in stel dat gy dezen leest.

Scheiden wy vriendelyk, hartelyk! wat u ontmoet, altoos kunt gy verzekert zyn van eene oprechte vriendin te vinden in de beledigde doch u liefhebbende

BETJE WOLFF.

a dieu, nog maal!

Beemster, 4 Aug. 1776.

LVI. (*Aan den heer J.E. Grave, Amsterdam*.)

Indien gy, myn waarde vriend, met my geloofd dat eene vrouw van verstand nooit haar vertrouwen geeft dan aan hem dien zy als haaren vriend waardeerd, dan zal u den inleggenden voor altoos overtuigen, dat myne keuze gedaan is omtrent u. De brief van jufvr. Deken heeft my tot in myn ziel getroffen! Gy zult, uit myn antwoord kunnen begrypen, hoe hy is opgesteld. Nooit heb ik zulk een Brief ontvangen: & zo ik niet over my zelf had gezegepraald, hy waare onbeantwoord gebleven. Doch neen! ik moest Juffr. Deken & ook u toonen, dat ik my weet te verheffen boven beledigingen. Ik verzoek, ja, eisch van u dat zy dit nooit weet. Wees des zo goed, & cachetteer den brief aan haar met een omslag van u, zo gy weet, waar hy moet gebragt worden en anders zal Gerrit het wel eens voor my bezorgen. Hoe eerder zy dien heeft hoe aangenamer dat het my zyn zal.

Zulke schokken ontrusten myn geest te zeer: de horizon van myn ziel is bewolkt: ik kan nu, vrees ik, niet zo aan u schryven, als gy begeerd. Doch laat myn hart het nu eens voor myne geesteloosheid goed maken.

Hoe! weet uwe lieve zuster niet dat groote schitterende talenten geene vriendschap, zo min als eene treffende schoonheid geene liefde voortbrengt! Ik weet wel dat de lieve meid geene Savante - geene dichtresse is, maar ze is voor my veel meer, zy is het beminnelykste mensch in myn oogen dat ik immer zag. Ik omhels haar in myn hart, dat hart naar haar verlangt: stond het aan my (zo als gy zegt) daar aan veel te doen, hoe ras was ik by u allen! Doch hoe schikt dat nog? nu alles met den tyd & de hoop toont my het mogelyke. Zonder myne blygeestigheid kom ik niet, wees daar gerust op, maar ze is nu door jufvr. Dekens brief geheel agter de wolken.

Nooit zou ik (al hadt gy 't niet gezegt) geloofd hebben, dat zulk

een man als de Heer Grave iets uit myn P.C. zoude getoont hebben buiten myn weten of toestemming. Laat voortaan alle argwaanende gedagten buitengesloten. Voor de bezorging der Brieven bedank ik u hartelyk. Ik verzoek dat gy, zo ik u ergens in te pas kan komen, maar zegt: ‘toe kind doe dat eens voor je vriend.’

Ik zink beneden my zelf: ik verdien de eer niet om thans aan U te schryven, o die ysselyke kwaadsprekendheid! Groet uw vrouwtje, ik omhels uwe zuster in myne gedagten en teekene my,

Uwe ootm; dienaresse en opregtste vriendin

E. WOLFF.
Beemster,
$17\frac{8}{7}76$.

P.S. Mon cher. Ben ik niet al te stout? Nog een brief! maar denk dat het aan myne enigste hart vriendin is die ik heb of kan hebben car une me suffit & aan me lieve verstandige mevrouw ook te Wyk. Die Kinderen verzoeken my alweer; en ik kan onmogelyk.

LVII. (*Aan Mr. G.G.G. van der Mieden, in Alkmaar*).[1]

WelEdelGestrenge Heer!

Met het uiterste genoegen hebbe ik de Verhandeling van ‘de ziele onkundig van zich zelve’[2] gelezen! 't Is een zeer schoon

1 Hij was lid der vroedschap van 1757-'88, en sedert 1778 bij tusschenpoozen burgemeester. Zie nog bl. 128, noot 1.
De familie woonde 's zomers op ‘Kerkzicht’ bij de Beemsterpastorie.

2 De titel in zijn geheel luidde:
Redevoering over de menschelyke ziel van zich zelve geheel onbewust, in het openbaar gedaan in de groote openbaare Schoolplaats van Leidensch Hoogeschoole door Petrus van Musschenbroek by zyne aanvaarding van het ordinaris Hoogleeraarsampt in de wysbegeerte en wiskunde den 25 January 1740. En uit het Latijn in het Nederduitsch vertaalt en met aanteekeningen vermeerdert door Mr. Gualth. Georg. Gidn. van der Mieden.

stuk & doet u, als vertaaler, veel eere. Musschenbroek verdient, dat een man als Gy, zyne ledige uuren en kundigheden aanlegt, om my en anderen, die smaak hebben in zulke Methafisische onderwerpen, te verpligten, door ons zyne gedagten over te brengen.

Gy hebt ook zeer wel gedaan om, voor uwe belezenen, de aanmerkingen er by te voegen: met één woord - myn oordeel zy dan van veel of weinig belang, dat ik niet onderzoek - ik meene dat het stuk meesterlyk is uitgevoerd & ik hoop des, dat het u zal amuseeren om ons van tyd tot tyd op deze wyze aan uwe naarstigheid te verpligten. Ik neme de vryheid om het manus[t], hier neevens dankelyk te restitueeren, denkende dat ik met het spoedig thuis te zenden best voldoe aan uwe intentie.

Myne complimenten verzoekende aan mevrouw & het verder gezelschap, tekene ik my met hoogachting

Uwe ootmoedige Dienaresse

E. WOLFF geb. BEKKER.

Van huis, 5 Aug. 1776.

LVIII. (*Aan den heer J.E. Grave.*)

Myn Heer, hoogst geschatte Vriend!

Ik geloof dat ik dat pynelyk verlangen waarvan gy schryft door de weêrpyn gevoele, want myn hart trekt zoo sterk naar u & de Dames dat ik niet dan door noodzakelykheid kan weerhouden worden om niet voor 23st September over te komen. Maar dit zal de dag zyn waarop ik zo veel verpligt zal wezen. Ik heb van myn goedaartige man vryheid, om (voordat ik tot mei in een fauteuil vis-à-vis hem zal geplakt blyven, zonder een redelyk schepsel als myn ouwe meid & fraaye Patryshond te zien,) myne vrienden te gaan bezoeken. *Endewyl* de lieve ouwe Paey geen personeel plaisir

meer heeft, smaakt hy dat in het genoegen van zyn Popje; die hy, geloof ik, als de beste der Vaders zyne dogter beschouwd. *Endewyl* hy my maar voor de Pronk houd kan hy niet om my verlegen zyn; & *dewyl* ik alle huiselyke bezigheden heb afgemaakt ben ik nu aan geen dag bepaalt. Zie daar dan, myn vriend, Wolfje aan je orders! Schrik niet, als ik in 't laatst der week een koffertje zend, want ben ik geen vrouw? & zegt Hamlet niet: 'vrouw, uw eigenaam is IJdelheid?' Moet ik geene wisselklederen hebben, ende fyn lynwaad ende wat iets meer zy? Kan ik komen zo als ik ga & sta? ik dien ten minsten immers aan de kerjeuse Liefhebbers te toonen dat ik *goût* heb, & my schik naar den ton voorzo verre die goed is. 'Maar hoelang meen jy kleine Raasbeer wel te banken?' 14 dagen als het je edelheid goed vind blyf ik, 't is anders de moeite niet dat ik zo eene reis rondom den aardkloot - van de Beemster tot Amst., meen ik - onderneem! Evenwel! zo gy my zolang niet *wilt* hebben, ga ik inpassant myn Heer en Mevr. Vollenhoven te vreden stellen. Ik heb daar zo even een Brief met kunst- & vliegwerken aan myn lieven Hein[1] geschreven, om hem te *beduyen* dat ik by u ga logeeren, & hem daar hoop te zien. Knorren kryg ik vast, doch dat verdien ik & die wat verdient moet wat hebben, zegt Salomon, meen ik althans. Ik hou in myn hart van hem & zyne vrouw, doch al koste het myn beste hals, ik verkies by u te zyn; zo als je zal komen te blyken. Ja, wist je dat niet, dat ik met Wullem[2] zulke dikke vrienden ben? ô magtig! & dat al van over tien jaar. Doch schoon hy een goeijen sobbes is, daar ik wonderwel mee te regt kan, zo heeft hy zo veel aanhang die my rebuteerd, & zyn Hof is myn Logement niet, zo lang ik een vry mensch (de vrouwen zijn immers ook menschen?) ben. ô Ik ben bly tot in de toppen myner vingeren - tot in de puntjes van myne hairlokken. Ik heb dezelfde tinteling door myn geheel senuwgestel, als ik altoos had, wanneer ik de gelukkige huisgenote des grooten Noordkerks ging worden, & hy my afhaalde. Hoe gelukkig zyn deugdzame zielen! zy hoeven geen ééne bron te

1 Mr. H. Vollenhoven.
2 Willem V. Zie nog bl. 104, noot 2.

stoppen waar uit hare vreugd vloeit; om dat zy allen zuiver zyn! Maak de toepassing. Zelden heb ik dat onbekent behagen gevoeld, dat myn hart overvloeyde, op dien dag dat ik u & de uwen leerde kennen! Dierbaar zyt gy my geworden, & hoe levendig myn caracter is, het is niet frivole; als myn hart eene keuze gedaan heeft, die de rede goedkeurt, ben ik altoos dezelfde.

Hoe waarlyk toont gy u myn vriend te zyn! uw laatste brief is er een nieuw bewys van. Gy zorgd voor my - gy zyt, zie ik, groots op my.... Daar is myn hart! het heeft ‘zyne zwakke zijde’ maar versterk het, het is zeer geleidelyk; & dewyl ik weet dat het zwak is, reken ik het voor eene weldaad in u, dat gy het wilt beschermen. Vriendschap is voor my, hetgeen drift is by meer dierlyke gestellen, & dewyl ik geen ander besoin heb dan 't geen vriendschap vervult, is het vry natuurlyk dat ik zwak voor haar ben. o Zaagt gy het berouw myner Boedvaardige zondares: zaagt gy, hoe zy avec caractères du feu haare genegenheid voor my uitdrukt.... neem myn hart of het valt haar in de armen. Maar uw raad is die van het *gezond verstand*, & ik zal die met volle overtuiging volgen. Haal my, plak me in de koets & rij met my - naar uw huis. Dit bidde ik echter als een gunst! laat dat lief mensch my, zy bid het ernstig, alleen zien. Ik kan niet verdragen dat iemand getuige zy van haare vernederende droefheid, want zy wil my absolut om vergeving bidden, schoon ik er niet meer om denk, gelyk *gy* wel gelooft.

Ziet gy nu wel dat ik u geen compliment maakte toen ik u verzogd dat gy my raad gaaft? Ik schik er my naar, & ben overtuigd dat ik verstandig doe! Maar wat yselyk woord! denkt gy dat ik *kruipende* edelmoedig kan zyn! o myn vriend, ik heb zulk een grootsch hart! het zwelt in myn boezem door verontwaardiging als ik my voorstel dat gy dit één oogenblik kunt geloven van my. Doch! weet gy wat my zo veel zoude hebben doen doen? Juffr. D. heeft door haar berouw & schuldbekentenis alles uitgewischt; ik heb niets meer te vorderen, & dewyl zy door de Voorzienigheid niet in dien rang geplaatst is, waarin ik my bevinde, buiten myn toedoen; dunkt my, dat het zo zagt, zo vriendelyk zoude zyn, zulk een mensch te gemoet te gaan. Want haar caracter heb ik, uit zeer

veele & allen keurlyk geschreven Brieven leeren kennen voor - boven haar sober lot verheven. Zy denkt groot & heeft een gaaf om Brieven te schryven die men niet zoude verwagten, als men haare *zeer goede* vaerzen leest. ô Ik ben zoo grootsch op de bekwaamheden myner sexgenooten. Zy heeft my één Brief geschreven, zo levend, zo geestig, zo waar comicq, dat ik er van uit ben; maar haar gewone stijl is statig, deftig & tegelyk ziet men dat tedere gevoelens haar hart eigen zyn. Ik weet niet, myn lieve Grave, of gy dat mensch wel zo kent als zy zig aan my doet kennen. Noem my nu nog eens kruipende. Hemel en aarde! maar wagt Bestemaat, ik zal je wel betaalen, als wy maar regt eigen worden, want zo een plaagparty is voor my een fête je leven zo niet. Accordeert gy my dat nu? ik zal haar geen quartier by my houden, & dan is alles geschikt.

Schoon men zegt dat de vrouwen niet zwygen kunnen (ô dat de Zeeuwen ook eens schilders hadden!) kan ik zwygen als myn beeltenis zelf: & gy hebt maar eens voor al te zeggen, ‘zie Betje, zie kind, dat is tusschen ons’ & Betje weet niets. Het vaersje is keurlyk! maar ik durf u niet pryzen, gy zoudt denken: ‘wat laat dat Meisje zig al voorstaan.’ Evenwel ik vind het uitneemend; het zeid véél. Ik bedank er u voor, hoor! en zo ik een mooi schurkje was, & uw vrouwtje het my permitteerde, zou ik er u een onschuldig kusje voor geven; nu moet gy tevreden zyn met mynen goeden wil in deezen.’

Maar hoe vaaren myne lieve Dames? En al myne kleintjes? Weet gy wel dat ik zulk eene malle joris ben met kinderen? Ik verlang al om ze eens te *behandtasten*, vooral mijn kleine prul. Hoe hiet hy ook, weet je? die op myn knie heeft gezeten. Vrouwtjelief je man vergeld het je 't geen je aan mij doet! En met myn lieve zoete schat - myn Hansje zal ik het wel vinden. Logement krijg ik immers bij haar? Zo gy u niet herinnert dat ik maar als een groote pyp moet gerekend worden, ga ik zo direct je huis uit. Ik vezoek alleen een klein hoekje aan je tafel & een heel klein plaatsje in het bed van myn lief meisje.

Nu ga ik je groeten! & my de Godgansche week diverteeren met de wasch. Luister eens of je me onder 't mangelen niet hoort

zingen: (want ik heb een mangeltje naar myn lyfje) Tout mon bien est pour ma Maitresse, of:

> Die met vogelen was belaan, die zij sou... kopen gaan.

Nu ik wagt u te Buiksloot & kom ten 9 uuren van Purm. Of zo er dan geen schuit vaart (dat ik meen echter wel te weten) ten 8 uuren. Gy zult het wel eens nazien, & morgen kryg ik een lyst: Do moet vroeg naar de Edamsche Classis, en ik rij met zyn net zagt - dominees rytuigje - vooruit legt den weg. Ik omhels u allen en noem my uw aller

WOLFJE.

Sondag avond 8 uuren 15 Augustus in de Beemster.

LIX. (*Aan den heer J.E. Grave.*)

'Goeye morgen myn Heer Grave, goeye morgen lieve Dames.' - 'Ha! Wolfje, dat hadden wy niet gewagt; 't is pas zeven uuren.' 'Ja! ik ben een heel wonderlyk kind, zie; ik woon buiten, & wat weten we daar van complimenten of Etiquettes? Ik kom ook, ziet gy, en profond negligé zonder de minste grace, & heb al ontbeten ook; anders zoude ik gaarn dat kopje van myn lieve Hansje (zo noem ik de zoete meisjes die Johanna hieten) zo maar eens opslurpen. Nu ja, eens is geens, met je permissie, myn zoete schat!.... Zie, zou ik, zo nu de commissie door myn pen niet uitgevoerd wordt, zo, of zo omtrent by u, mijn geëerde vriend, komen inloopen? Wat denkt gy er van? "Maar hoe zo vroeg?" Luister, manlief! Ik verwagtte deezen morgen vroeg een Brief van Wyk te Duurstede; & dewyl die Brieven altoos aan myn hart geadresseerd worden, zeide ik tegens de Dienstbare: (zy die water giet op de handen des Priesters ende op de handen uwer vriendinne): Kind, zo morge

de Man der Metzelinge een brief voor my uit de stad is medebrengende, kom & vertraag niet, breng hem my op myn Bed; & zo ik slaap maak me wakker; zo zeidde ik ook tot den man myner jeugd; hy die my is als een vader. Dit nu geschiedde alzo. Want toen de Dag was opgestanden, kwam myn goeije Domine in myn slaapkamer: “Betjelief.” Betjelief hoorde niet. “Schatjelief, slaap je nog.” “Wat is 't Wolfje?” “Een brief; kun je wel zien. Doortje maak een vengster open voor myn vrouw.” Weg ging de Eerwaarde, & ik hemelsch vast denkende dat de Brief van myn eenige Boesemvriendin was,[1] - myne de Gorter, nam hem aan en om hem niet te verliezen in myn Bed; & ook, misschien uit zekere fyne vriendschappelyke-zielswellust, schoof ik hem juist by myn hart in myn boezem. Ik weet niet of gy zulk een vergiftige Misticq zyt op het stuk der vriendschap (ik denk het niet) als ik ben, anders zult gy dit nog al inschikken aan een vrouwtje, dat geen attachement heeft dan 't geen de sneeuwwitte vriendschap voortbrengt. ô wat ging myne verbeeldingskragt wandelen! ik *wist* de inhoud, dogt my, verlangen naar my - klagten over de verre afstand.... intime confidences.... zwakheden.... 't verhaal van duizend voor my interessante beuzelingen.... zie 't was of ik myne vriendin zelf aan myn hart gedrukt hield; - of ze haar ziel in de myne smolt. Na zoo enige menuten gelegen te hebben, stond ik op, & klede my, ver genoeg om gezien te kunnen worden.... Hemel! 't Was geen brief van Mientje-Pietje! Maar! van wie? van een man die ik zo hoogschat & wiens vriendschap ik hoop dat de tyd my geeven zal. Nog bleef hy toe, ik ben er zeer voor, om uit hetgene my aangenaam is alles te trekken wat er op zit; by gevolg - geen brieven van waarde vrienden ter loops leezen. Oordeel of ik u distingueer! Moest uw visite my niet zyn afgevallen, daar ik vast meende dat zy het was die ik liever had als ik kan uitdrukken? - Evenwel neen; gy waart my van harten welkom. Gy trooste my zelf over 't gemis myner Vriendin. En nu zal ik dien voor my zo aangenamen brief eens wat regelmatiger beantwoorden, dan ik tot dusverre deezen aan u schryf.

1 Maria Schultz, gehuwd met den hoogleeraar de Gorter.

Niets is my aangenamer dan te zien, dat Gy goedkeurt de *wyze* waarop ik een Brief hebbe beantwoord die waarlyk Brutaal is; waarover gy eenigzinds kunt oordeelen, door de staaltjes daaruit, aan de vinnige schryfster, gecopiëerd. Nooit heeft een vrouw van fatsoen en opvoeding zulk een brief ontvangen van iemand, die zy nooit beledigde; dit is by my vast. En zo, (ik durf dit *U* wel zeggen,) ik dat zagte vriendelyke caracter niet had, dat de Natuur my gaf, & de reden vermeerderd heeft, Juffr. Deken zou preuves van haare onbescheidenheid gezien hebben die haar niet aangenaam hadden kunnen zyn. Hoor 't gevolg. Den 8sten Augustus ontving ik een brief provisioneel, wyl zy uit de stad ging. Wel mag het mensch zeggen dat zy *capot geraakt was*. "Met de grootste verwondering, aller sterkste ontroering & de hartverscheurendste smarte lees & herlees ik uw antwoord": voorts zegt zy, dat zy my altoos liefgehad heeft, nog heeft, & dat zy kan *opmaken* dat myne vrienden (zo als zy zegt te weten,) afgodery met my begaan. "Maar myne handelwyze met die der vuige B[ibliotheek] schrijveren te vergelyken, met zulke infame lasteraars - o lieve juffrouw Wolff, dat doet my bezwyken! kan zulk een lieve hand zo grieven?" "Echter wenschte ik niet, of ik had uw brief ontvangen. Vraagt gy waarom, ik zie uw onschuldig - edel caracter; ik zie dat gy boven de boosheid verheven zyt. Myn hart is aangedaan." (Ik moet, zegt gy, uit de stad, maar zal u zoo ras ik thuis kom, myne verdediging schryven!). Dit weinige, om u te doen zien, dat ik billyk handel omtrend u. Wagt een brief die ik hoop dat u zo zeer zal overtuigen, als ik my overtuigd gevoele dat ik ben uwe lief hebbende vriendin.' Dit was over in staat om alles te vergeten. Ik zag duidelyk dat zy en peine was; & dat die verdeediging met kunst & hulp zoude worden opgestelt; want anders hadt zy my die wel in twee dagen tyds kunnen zenden. Dit deed my haar cito schryven op dien zelfden 8^{en} Augustus. Dat ik voldaan was; dat ik met plaisir alles zoude leezen wat zy my wilde schryven; exept eene verdeediging; dat ik my de moeite niet zoude geven die te lezen om dat ik *wist* dat zy zich omtrend my had vergrepen, & een edelmoedig christen nooit een goede verdeediging konde hervoort brengen, om onvoorzigtige & liefdelooze uitdrukkingen (als zy van my zeer zeker gebruikt

heeft) te rechtvaerdigen, gebruikt omtrent iemand, die zy wist dat met woedende Dweepers & getergde Geestelyke trotschheid te doen had. Dit is de zin myns brief & ik stel er myn eer in dat gy, myn byzondere vriend, de hele zaak weet. Te meer daar gy die wel wilt weten.

Op dat Briefje heb ik geen antw. Doch de kunstige glasslyper van Deyl, my zeggende, dat hy te Amsterdam graag, zoo ik iets te doen had, dat wilde verrigten, gaf ik hem een brief aan haar, uit vrees of mynen wel bezorgt was; (want ik kon den man zynen naam niet lezen, by wien zy inwoont.) Hierin herhaal ik nogm., geen verdeediging, maar vriendschap, & verzeker haar, dat ik alles met het kleed der Evangelische zagtmoedigheid hebbe bedekt; dien brief zal zy van daag krygen, zo zy thuis is. Nu zal ik zien wat het uitwerkt. Zie daar, myn vriend, een kunsteloos eenvoudig verhaal. Ik hoop dat ik uwe goedkeuring ook in dezen weg draag; dat gy de *reden* waarom ik geen verdeediging *wil* hebben, zult billyken. Laat my toe te vergeven en te vergeten, & leer my hier uit kennen voor iemand die de estime haarer vrienden geen oneere aandoet.

Met hart & ziel wil ik by u & uwe lieve vrouwtje & zusje komen: zulke menschen verdienen myne genegenheid! en men vindt zo weinig lieden die ons Huizelyk behagen, dat ik veele goede kennissen heb of verkies te hebben, maar heel - zeer weinig vrienden, zo als ik met u & de uwen graag ben, & sterker hoop te worden. Beleefd tegens alle menschen, inschikkelyk omtrend de gebreken onzer goede bekenden (ziet ge wel, hoe schroomagtig ik het woord goede Vrienden vermyde?) maar met weinige vrienden leeft men op eene aangename verstandige wyze. Gy ziet, dat ik in myn schik ben met het verlangen der twee Dames; doch, heeft uw susje, nu als het eens zo uitkomt, een vierdepart van haar bed voor my over? Of heeft uw vrouwtje niet een wieg of kreb van de kindertjes leeg, want omslag moest er niet gemaakt worden, zelf niet zo veel als of er een groote Pop uit de kermiskramen by de kleintjes tot geselschap kwam. Hoor, dan zou ik eens een dag of vier overwippen & wy zouden regt vriendschap maken. Hoe smaakt u dat concept?

Er zyn hier by de twintig Plaatsen, en op eene van al wil ik maar familiaar komen. De dame is myne lieve vriendin, en zo zy niet by my is, ben ik daar: myn D^{o} gaat nooit uit, maar als Betje er gaan wil is dat exellent. Gy zult misschien uit de bylage kunnen opmaken dat dit lui van myn trant zyn; & dat eene 16jaarige vriendschap niet kwalyk recommandeerd. Er is geen Partytje of Wolfje moet er by zyn: onze tour is meest naar Sardam met een jagtje. Voorleden week reden wy er met een koets & wagen propt vol nog naar toe: want my nemen ze maar op den schoot & dan kyven zy half om my (de dames meen ik). ‘Nu moet ik myn Wolfje eens hebben!’ is dat geen schaterwerk?

Ja, ik kan nog niet scheiden! Denkt gy niet dat ik het Caracter van jufvr. Deken wel heb geobserveert? Maar zo het juist is getroffen, moet zy dan niet wat toe hebben? Kan zy, zo als zy is, wel schryven als Wolffje? - Kan ik schryven als zy? nooit nooit. Ik ben een brunet, kan ik my tot eene Blonde maaken? Dat mensch heeft zeker, zeker soort van bekwaamheden: & ik agt haar te hooger om dat zy het in zulk een lagen staat zo verre heeft gebragt; doch is het redelyk dat ik van een mensch, die gewoon is, zich *sterk* uit te drukken & iets ruuws in haare manier van zeggen heeft, verg dat zy schryft als Gy & ik, myn Heer?

Wy zullen een singulier contrast in het oog van een Philosofisch digter maaken! Diverteert U dit niet al in voorraad? my ook; daar zult ge zien, - kyk maar heel regt uitte. Jufv. Deken statig, styf, heel (hetgeen me zo noemt!) zedig gekleed, stemmig, eenigzinds verlegen, met een ernstig gelaat sententiën sprekende; daar zul je komen te zien je Betje, gekapt & gekleed als een fatsoendelyk mans kind en Sacque, of in een gratieus wit negligetje vrolyk, vif, vriendelyk, tusschen je vrouw & zusje inzittende, of met je kleine booij op haar schoot. Ze zegt iets dat u doet lachen zonder dat zy er op let wat u doet lachen. Zy adresseerd zig geduurig aan jufvr. Deken om haare verlegenheid te doen verdwynen, wy raken aan de kout, & schoon yder in zyn caracter blyft hoort gy ons met plaisir, & wat zal 't gevolg zyn? wel 't word etenstyd, wy gaan aan tafel, daar zet ik my naast Deken & complaiceer haar op alle wyzen: ik geef haar een hand, & zeg: ‘O myn Heer Grave laaten

wy eens een glaasje van vriendschap drinken,' (tegen haar) 'nu Deken ziet gy nu wel dat ik u niet *zal bederven*.' Men scheidt. Deken wordt méér geadmireerd, maar - Wolfje wordt meer bemint, & daar mede zyn wy beiden 't meest te vreden.

Vereenig ons dan maar spoedig; want ons leven is een oogenblik, - wy gekorvene, die.... enfin je weet waar ik heen wilde. Nu ik zulk een sçene met Aagje gehad hebbe, verlang ik gruwelyk, ysselyk, elendig om haar eens in de ernstige oogen te kyken....

Ik heb Deyl[1] ook by de man gezonden daar ik zo in de kas ben, & hem laaten zeggen dat hy het Portret houdt tot dat ik het eens veilig kan overkrygen. Uwe propositie - uw belofte 'je vriend zou het je eens voorzigtig doen' is waarlyk hartbrekend; & ik zou er my ook 'heel wel by kunnen neerleggen', zo ik wist dat ik er my maar 'nederig onder zoude houden'; nu zal ik zien hoe ik het kryg; misschien haal ik het dan wel zelf. Ik heb Aagje occasie gegeven om my te gaan kyken. 't Zal my nieuw doen wat of zy er van zal zeggen.

Wie is (entre nous) haare Vriendin S. Alles blyft tusschen ons, ook als zy & ik in uw presentie elkander eens zien & zo zy my iets attentie waardig schryft, zult gy 't weten. Nu zal ik evel naar huis gaan met myn pen. Vaarwel brave lieve vriend! nagt vrouwtje! ha! myn hansje, nagt schat van myn hart, myn tweedehalve zieltjelief!.... de kindertjes ook nog, nagt lieve kleintjes, nog een hand hansjelief - daar nog een zoentje toe. Myn Heer Grave uwe Ootm. dienaresse is Betje Wolff, die weer even dartel is als vóór die booze brief. ô Schrijf ereis of je niet weergaas boos op me bent over zulk een zeldzaam Episteltje.

Beemster, Augustus 31, 1776, tusschen 7 & 12 uuren.

Amen.

Die verzinning van een *n* in een *k* heeft my zo doen lachen & te meer als ik uw effen troniwerk er by verbeelde! hoe komt het de Meisjes in 't hoofd! 't woord is geheel buiten bedenking.

1 Zie bl. 78, noot 2.

LX. (*Aan den heer en mejuffr. Grave*.)

Myn waardste Vrienden!

Gy kunt zo kragtig niet verlangen (om my te zien) als ik om u allen te omhelzen! Ik ben voor een jaar al by myn Heer & Mevrouw Vollenhoven verzogt; doch ik kon er my ‘zo niet *regt* by neerleggen’, hoe charmant die lieden ook zyn; ô ik ben zo een wonderlyk kind; ik volg zo maar eenvoudig de inspraak van een hart dat ik by de ondervinding weet dat goed is, & my niet mi sleid Ik koom vast; & ik zie, met Poëtisch ongedult, het uur te gemoed dat ik my by drie zulke my allerwaardste Persoonen zal bevinden.

Doch! ik moet nog eenige dagen Tantaliseeren; om huiselyke zaken; de pligt gaat by my voor, & dan komt het op een paar daagjes niet aan, als ik uit ben. Laat ik dan zo gelukkig zyn van u nog eens voor myne komst te schryven, ‘om (een keurlyk idé, Graafje,) des te zachter in de armen van uwe lieve vrouw, & engelagtige suster ontvangen te worden.’ O wat verlang ik - onuitsprekelyk!

Ik heb twee Brieven van Juffr. D. Ik mag ze niet zenden: ze zyn al te ootmoedig. Ze is my lief geworden wyl ik zie dat zy haare, *zo noemt zy het*, ONVERGEEFELIJKE Behandeling zo betreurd. Nu zou ik haar de maat eens volmeten; & als ik in de stad kom, een koets aan de N. Stadsherberg laaten komen, die my by haar bragt; want ik ben overtuigd, dat zy my in de presentie van anderen niet voor de eerste reis zien *kan* & gy weet niet welk een onuitdrukkelyk goed, - mal - zot, goed hart ik heb, als men berouw heeft. Zo gy het echter niet approveerd, zal er niet van beuren.

Ik stel myn eer in geleid te worden door lieden, die ik hoogagt, & heb, als dan, eigentlyk geen wil. Ik *hoop* echter dat gy deeze toegeevenheid van myn *zwak* hart zult goedkeuren. Lieve Grave, er is in myn oog geen waare grootheid zonder edelmoedige goedheid! o laat ik die omtrent zoo een bekwaam & in allen opzigte agtingswaardig mensch mogen inwilligen! Ik bid u, vind het goed

dat Betje Wolff alleen rigide voor haar zelf, maar onbepaald liefdrijk omtrend andere zwakke - meer zwakke dan booze Natuurgenoten zy!

Haar Brief is al uit de waereld: ik heb op haare bede haar die weergegeeven, & ik hoop nogmaal dat gy 't goedkeurt. Laat my uw oordeel weten, & ik zal het volgen, maak daar staat op! 't Zal nog wel 14 dagen duuren eer ik *kan* komen, zo dat antw. my nog eens. Wat zullen wy ons huiselyk diverteeren! ô gy weet niet welk een blijgeestig mensch gy in uw huis & uw zusje in haare armen krijgt! nog hoeveel ik van kinderen & al de huwlyks omslag houde, - met één woord Graafje, ik ben een vrouw, myne deugden en gebreken zyn op myn' sexe geënt. Toen de Stadhouder my zyn Hof aanbood tot Logement[1], was ik zo gecoiffeerd niet als nu de Heer en Juffrouwen Grave my verzoeken. Ik moet eindigen doch kan haast niet, maar de brief moet weg. Schryft nog eens wilt gy aan uw & uw vrouws & uw susters eige

BETJE WOLFF.

Vrydag avond laat, 6 September 1776, in de Beemster.

LXI. (*Aan den heer en mejuffr. Grave.*)

Dierbaare Vrienden!

Zo koom ik thuis, & zo zet ik my aan 't schryven. Myn hoofd is verward, ik kan niet bedaard denken aan alles wat ik u alle drie verschuldigd ben. Nogmaal dank voor alles.... Permitteer my dat ik nog een dag of twee mag wagten om u beter te doen zien dat gy nooit een gevoeliger, een dankbaarder, een opregter hart verpligt hebt dan dat van Wolfje. Ik kan nu niet schryven.... lieve, dierbaare vrienden, ontvang deeze confuse brief als een zeer sterk bewys hoe myn erkentelyke ziel is aangedaan, & verwagt nog deeze week meer schrift.

1 Zie bl. 104, noot 2.

Myn waarde Echtgenoot groet u allen van harten & ik ben, naar herhaalde dankbetuigingen, lieve waarde vrienden

Uw aller WOLFJE.
[Beemster, 14 Oct. 1776.]

Kus de kindertjes eens voor my. Onze lieve Deken zal u deezen in voorraad bezorgen. Zeg aan Juffr. G. dat ik geschreven heb. Ik zal haar ook deeze week schryven. Kan nu volstrekt niet: ik ben te zeer aangedaan!

LXII. (*Aan den heer en mejuffr. Grave.*)

Myn hooggeschatte & zeer geliefde Vrienden!

Hoe langer ik uitstel om u myne erkentenisse door woorden te doen weten, hoe onmagtiger ik my daar toe bevinde. U met een grooten omhaal van Retorische feguuren & zwierige uitdrukkingen lastig te vallen verbied my de goede smaak, voor al - myn hart 't welk niet dan eenvoudigheid waardeerd, & overtuigt is dat zij 't best instaat is om onze erkentenis aan onze vrienden te doen zien.

Laat ik uit de volheid van dat hart mogen herhaalen dat ik nooit met meer hartelykheid ontvangen ben dan door u alle Drie; yder in zyn trant. Dat ik, nooit, zagter & zuiverder genoegen genoten hebbe dan by u & door uwe, voor my eeuwig verpligtende toegeeflykheid omtrent myne verkiezing. Oordeel welk gevoelen van dankbaarheid dit by my moet verwekt hebbe; ik die eene Dienstmaagt bedanke voor de minste beleeftheid my betoont.

Stel het op rekening myner onmagt zo ik het nu alleen by woorden *moet* laaten; doe my 't regt om te geloven dat ik my een eer & genoegen maak in u myn vriend, in u myne vrienden te toonen dat myne erkentenis uwe goedheden voor my evenaart. Hoe vuurig hoe opregt deel ik in alles wat u lieden betreft! Hoe

juicht myn verwyderd hart als ik my verbeeld dat gy met elkander zo gelukkig leeft als het *in uwe hand staat* te zyn! Liefde is de altoos vloeyende bron van onuitsprekelyk genoegen; Liefde is de Moeder der altoos hartenwinnende toegefelykkeid; zy verzagt de rampen des levens, terwyl zy den voorspoed regt gelukkig voor ons maakt.

Wy hebben allen niet evenveel ontvangen: maar het is billyk dat zy die het meest met verstandelyke vermogens bevoordeeld zyn ook de grootste uitgaaf doen geduurende onze inwooning in dit leven. Men zal my verstaan hoop ik & het ten besten duiden.

Nogmaal dank, lief & my zo genegen vrouwtje. Mag ik u wel, met al de overredende zagtheid onze Sex eigen, herinneren, dat gy uwe moederlyke liefde onder 't geleide van een zeer verstandig & tederhartig Echtgenoot moet oeffenen? Dat het waaragtig belang uwer kinderen eischt, dat zy niet altoos by u zyn? Dat zij u met reden zullen liefhebben zoo gy hen instaat stelt wyzer & beter te worden? Kusch uwe lieve Meisjes & uw beminlyk klein zoontje eens voor my & geloof dat niets dan myne zucht voor u allen my in staat stelt u dit te schryven.

Wel nu, myn Lieve Hansje,[1] nu kent, nu bemint gy uw Wolfje! dit voltooyt myn geluk, want ik heb u waarlyk lief & ik ben aangedaan als ik my herinner hoe veele vriendelykheden gy my betoond hebt. Bemin my ook in myne absentie, wees de vriendin van myne dierbaarste vriendin. Uwe keuze is gegrond, zy is agtingswaardig & teffens beminlyk. Spreek met haar over Wolfje & laat ik door uw lieve hand verzekerd worden dat gy my niet vergeet!

Ja *Man!* zo heeft alles een einde! Kóóker! kóóker! wat heeft uwe heuschheid my verpligt! Ik heb wat heel *balsemiecq* afscheid genomen van u, maar ik zal u in *geen maand* vergeten. Wat verzie je er onder dat ik u nooit vergeet? een glaasje *Borrel?*

Myn Vriend! durf ik nog iets van uwe heuschheid smeeken?
Denk nooit aan Betje Wolff of denk aan Aagtje Deken.
Onnodig dat gy my nu naar de reden vraagt:

1 Graves zuster.

Gy weet dat Aagtje aan my, zoo als aan u behaagt.
Wel ja, wat zeg je van dat meisje,
Behaagt zy u niet meer en meer?
Wat my betreft, 'k zeg reisje op reisje:
Nu smaakt my Deken nog veel meer,
Haar deugd is niet bizar, niet grillig,
Haar oordeel is volmaakt gezond.
Ze is tot een grapje niet onwillig,
ô Wanneer zie ik toch dien stond
Waarin ik u en haar -

maar het denkbeeld is te sterk! ik mis haar droevig & Geduld is de eenige remedie. Adieu myn lieve Vrienden. Niemand bemint u opregter, nog is met zo veele dankbaarheid

Uw aller WOLFJE.
Beemster, Woensd. 16 October 1776.

LXIII. (*Aan den heer J.E. Grave.*)

Waarde & hoogstgeëerde Vriend!

Ik had my al gevleid, (want aan inbeelding mangeld het my niet, weet gy?) dat ik eenige Regelen van uwe waarde hand zoude ontvangen hebbe. Doch neen! Ik zal zien of ik niet eindelyk een Brief van u weet af te troggelen & schryven - ten derde maale. Maar wat zal ik schryven? dat ik met tedere dankbaarheid aan u bestendig denk is waar; doch niets nieuws voor u. Hoor myn Lieve Kóóker, ik ben een van die lieden die al het gewigt der erkentenis levendig gevoelt, & geen rust voor my zelf heb voor ik met daaden kan toonen dat ik op 't stuk van vriendschap heel ouwerwets denk. ô Hoeneer zie ik die aangename dagen eens weer zo als ik by u & met u sleet! Zie daar ik verlang al weer naar u allen zonder uitzondering. Wel ik moet toch heel lief zyn, want

Professor Hennert[1] & zyn Engelagtige vrouw verzoeken my al weer; dit's niet uit te staan, maar ik moet thuis blyven; want myn goeye man heeft geen gezelschap buiten my, schoon hy myn plaisir wel hartelyk gunt. Nu zend ik die Lui (naar gewoonte) een kaasje & u ook een. Ziet op myn goeye hart & zo het je smaakt - ik zal er meer voor je maken; want dat is er de klugt van.

ô Wat heb ik geprofiteerd van uw Leerzaam byzyn. Ik zal u eersdaags iets zenden om er uw oordeel & verbeteringen op te ontvangen! handel my toch als een vriend die belang neemt om myn werk te verbeteren & dus zo fraai als mogelyk is te maaken! ik ben opgetogen van blydschap als ik denk dat ik zulk een vriend & die in myn smaak valt, hebbe verkregen! wy kunnen nog veel plaisir hebben & elkander nuttig zyn. Ik omhels u met de suiverste & ik mag zeggen susterlyke Liefde, my noemende

Uwe opregte & liefhebbende vriendin

WOLFJE.

Beemster, $17\frac{10}{26}76$.

P.S. De kaas moet alle daag gekeerd worden & nog wat bewaard, hy is nog te jong gemaakt. Verzoeke adres voor zyn suster naar Utregt.

LXIV. (*Aan den heer J.E. Grave*.)

Myn waarde & geëerde Vriend!

Ik twyffel niet of onze Lieve Aagie (hoe volhandig zy het ook heeft) zal UEd. het werkje van Craig, door my vertaald, & met een voorrede vermeerderd, op zynen tyd overhandigd hebben; & u

1 Johan Frederik H. (1733-1813) werd in 1765 gewoon hoogleeraar in de wijsbegeerte, wis- en sterrenkunde te Utrecht, tot 1803.

tevens hebben gezegt, dat ik het andere door u verzogt & door my toegezegd niet kan krygen: dit hoop ik, zal my, by een redelyk man excuseeren; wyl het eigenlyk myn schuld niet is.

Wat verlang ik om uw oordeel over dat werkje eens te hooren! begunstig my daar eens mede als gy tyd & lust hebt. Wel Man! wat ben je bars! my niet eens te willen (het woord is te *kunnen*) helpen aan 't geen ik myne vaerzen noem! Nu, ik ben een goed kind, & die niet wil is - vry. Gy zult zeker al weten dat ik aan Aagje (myn lieve Aagje!) & aan juffr. Griethuizen[1] Rymen gestuurt hebbe? want die kinderen zullen u dat wel laaten kyken, heb ik het wel. En nu heb ik puur aan 't werk geweest ten 81ste jaar van myn braaven vader: by occasie kun je er wel eens by kryten; want dat het aandoet heeft dit hart gevoelt!

Het schynt, myn lieve Grave, dat myn potzige zanggodin zo te met den hoek om wil, & 't is hoog tyd. Zie, dat mooy is als men 20 à 25 jaar is, is het niet meer als men oud word, & dat word ik, want ik geloof dat ik de jigt kryg, zo een pyn heb ik door myn klein gebeente. En kayk, nou zay ik teugens onzen Doctor, Miester, zay ik zó (en ik snoot me neus) dat je merais voor een halve stuiver stroop van rooyebarber en veur een 3 duiten Gentiniaansche wortel gaf. veur de payn, maar de man wou niet, in [en] hy say, hoor Dominees Juffrouw jy hebben koud vat, inne dat komt van dat engelse boeken lezen, en dat franse véérzen maken, want je zou ten 9 uuren naar je bed gaan, zo als ik in me wyf, & je zouwe je hoofd zoo niet breke; want men stroop van rooyebarber in men gentiniaansche wortel is maar butter ande gal gesmeert.' Zo dat, myn lieve Graafje! als jy wat beters voor me weet, doet toch als een Vader aan me en (zei Eneas saliger teugens Dido)

> De Hemel wil het jou beloonen
> Want als je weet ik ken 't niet doen.

Hemel, wat een onderscheid! alle daag lief huiselyk gezelschap of op den tril met Susje! Ik zie myn lieve Mamaatje, myn lieve

1 Juffr. M.L. Griethuyzen geb. Carelins, te Amsterdam, schreef zelve verzen en gaf ze uit.

Hansje, *Sultan Slim* (au petit levé) niet, & myn lieve meid, die ik zo in je huis geboort, & aan je tafel onbeschaamd hebbe ingedrongen, ook niet! 't Is morge zes weken dat ik in myn leuningstoel ben gaan zitten & zit er nog, & zal er nog wel tweemaal zes weken zitten, evenwel bonne courage, & als yder het nog zo wel heeft als Wolfje, is er geen klaagensstof voor iemand die wel denkt & de waereld neemt voor 't geen zy is. Mag ik je nu vriendelyk bidden, schryf eens een Brief aan Wolfje; ik hoop immers niet dat het by u is ‘uit het oog uit het hart’, maar dat je eens onder de middeltjes met me kwaamt (dat is eens schreef) ik zou er my zo by kunnen neerleggen. Denk je nog wel aan Aagjes grappen? ‘dan komen myn paarden myn Vaders paarden tegen’. ‘Kóker, kryg myn brilhuis’ en ‘hy kreeg zo balsemik op zyn rug’: maar vooral aan dat klakkedondertje (hiet het zo niet?) waar door die man bekeerd wierd, & aan de groene kousen’? ô dat 's een geestige meid! ook ‘de duivel was in een rot veranderd’. Ja, 't spyt my ysselyk dat zy niet digt by my woond! maar ik slagt de vrouw, ‘ik krop het allemaal op’. Zo lang ik leef zal ik u bedanken voor al het genoegen by u genooten, & des ook, dat gy my de occasie gegeven hebt om onze lieve Deken zo dagelyk te zien & des te leeren kennen. Hoor man! ik zou haar niet geven voor de heele poppekraam deezer Waereld, al kwam Satan rex er mee by my in een toverlantern. Neen Kóóker ik zou zeggen: ‘Scheer je men deur uit met die duivelsche nesten’ & sluiten myn dierbaarste schat zo wat heel knaphandigjes in myn hart. Nu wy toch van de Duivel praaten, weet je wel dat hy al aan 't stooken geweest is by Deken? Ja *man!* waar steekt hy zyn snuit niet in! dog hy is met de kous op den kop afgezet & Wolfje zal wel de liefste vriendin van Aagje blyven. Nu, nagt kind! ik ben alle daag by jelui met myn geest en zal altoos zyn, myn waarde & lieve vriend!

Uwe opregte, hoogagtende & (in alle eer & deugd) liefhebbende
WOLFJE.

In myn Leuningstoel, 24 Nov. 1776.

Verzoek adres voor den inliggenden.

LXV. (*Aan den heer J.E. Grave*.)

Myn waarde Vriend!

Vier dagen na hy was afgezonden ontving ik uwen geëerden, die my over de meeste N.H. posten, rykelyk met schulden bezwaart, thuis kwam. Een Brief van u is my zeker drie schellingen waard; doch als ik ze buiten uw kosten voor 1/6 dier som kan krygen, als hy in de *kast op Purmerende* werd gedaan, kunt gy als een goed Econimus my niet kwalyk nemen dat ik met myne zuinigheid op de proppen koom. Zie Man! ik wou by u niet graag voor een kwistgoed te boekstaan - & hier meê is dit praatje uit.

Dat Craig[1] u bevalt versterkt my in de gedagten dat gy een man van verstand zyt, want ik heb nooit van zulke lieden dan juichende goedkeuringen over die vertaaling ontvangen; & de voorrede wierd een chef d'oeuvre genaamt by hen, die door geen godgeleerde Brillen zien; 't zy door Luter, Calvyn of wie al meer? - geslepen! Rousseau is in veelen opzigte myn schryver. Hy twyfelt wel eens, maar nooit spot hy; & men ziet dat zyn eerlyk hart de bron zyner schriften is, ook dan als hy naar myn besef bitterlyk doolt. Buitendat is hy de Eerste schryver onzer Eeuw & laat een veragtelyke Voltaire zo ver beneden hem als auteur als hy hem overtreft in alle die deugden waardoor Rousseau uitmunt boven de meesten onzer. De abt ken ik zeer wel. Jammer dat het in de vertaaling niet te leezen is & het Hoogduitsch versta ik niet genoeg.

Ik ben knorrig op Aagje & op Carelius[2], omdat zy nog niet aan myne intentie voldaan hebben omtrent de vaerzen. Indien gy my de eere wilt aandoen, om ze met het oog van een nydige kunstbroeder te beschouwen, & er de vlekken in aan te wyzen, zult gy alles lezen zo dra ik de uitgeleende copiën thuis heb die thans te

1 Het leven van Jezus, door Betje vertaald.
2 Juffr. M.L. Carelius, gehuwd met den makelaar van Griethuyzen, bl. 184, noot 1.

Wyk, & te Alkmaar & te Amst. zyn; doch zo je daar te *lui* toe zyt, zal ik, zo dra ik tyd heb, een schempdigt op je maaken zo groot als de Concordantie van Trommius. Hoe! zou jy my niet als een vader willen behandelen, daar ik zo brieskend graag leer?

En nu heb ik myn pen expres eens vermaakt om het overige uws Brief te beantw. Ik zal het je Man eens heel *Balsemiek* zeggen wat my er van dunkt. Ik denk dat gy my hebt leeren kennen voor een goedslag van een mensch; dat myn hart in Zeeland verdiende gemaakt te zyn, zo het dus niet ware; dat ik des om lief noch leed veins; dat ik niet in staat ben om ooit uw & der uwen onbetaalbare heuschheden te vergeten, dat ik verlang om ze zo veel ik kan te vergelden: met één woord dat ik een plaatsje verdien in uwe vriendschap.

Hou dit in 't oog want ik ga er uit redeneeren. Deken heb ik lere kennen voor een zeer braaf verstandig mensch; zy heeft buiten dat, *iets* dat my behaagd; ze bemint my; & ik betuig dat zy de éérste plaats in myn hart heeft. Ik moet des, buiten haar weten, U toonen, dat ik het met u niet eens ben over haar. ‘Deken heeft waarlyk geen tyd gehad, & NB. my nooit dan des nagts geschreven’. Hoe kunt gy dan haar wegblyven aan eenige andere oorzaken toeschryven? Troostje heeft (want wy zyn lieve vrienden & schryven aan elkander) my verzekerd, dat Deken zo goedig & megaande is, dat zy, by zulke *verguld* partyen[1] alles verwaarloost, om toch haar baas & vrouw te hulp te komen. Alle week slaapt Deken een nagt met Troostje by (zo als ik haar noem tusschen ons) de Prinçes van de Buitenkant; om de verre weg; & schoon Deken & Troostje het over my zo volmaakt eens zyn, is het natuurlyk dat zy zo eene vriendin immers die de myne zoo sterk is, gestadig zou bezoeken, al ware het maar om *over* Wolfje te praaten; maar in dien tyd heeft zy T. haast niet gezien: bygevolg, niets, niets ter waereld, dan tydgebrek is oorzaak dat Deken omtrend u niet zeer wellevend heeft gehandeld. Laat ik des het genoegen hebben om haar by u te rechtvaardigen. Of gy 't gelooft of niet, Deken houd ontzachelyk van u en dat doe

1 Bij gelegenheid van St. Nikolaas in 't begin van December.

ik ook. Was ik niet overtuigd, dat zy niet gekend heeft, ik zou de eerste zyn om haar te condemneeren, & haar, als een vriendin te zeggen: ‘Aagje lief, je doet slegt: dit gedrag omtrent een man waar aan *wy beiden* voor eeuwig verpligt zyn, is ondankbaar.’ Redeneer maar uit myn caracter & gy zult weten dat ik zo doen zoude des te meer, omdat ik er waarlyk boos over zoude zyn. Dat point is des, hoop ik, afgedaan. Gy noch ik zyn lieden die ons met praateryen & wissewasjes kunnen ophouden! Onze jaaren zyn er minder oorzaak van dan die redelykheid welke wy bezitten. Ik zou u des met niets van dien aard moeyen, maar ik moet Deken *regt* doen, & wel by u, om dat het my smarten zou dat GIJ niet zo dagt over Deken als zy verdient. Vergun my des nog een oogenblik gehoor.

't Is onwaar dat Deken om my ‘haar andere vrienden, die het wel met haar menen & niet gek zyn’ (zo als gy u uitdrukt) als vreemd behandeld: 't is ook onwaar dat Deken my ooit iets dan goed gezegt heeft van die vrienden. Gy spreekt in algemene termen, maar gy doelt eigenlyk op R. & zyn vrouw. Dat verstaat zich: want by Carelius komt Deken als voorheen, doch ze kwam er nooit druk, maar ik veragt juffr. R. met al haar savantery: & haar pedant manneke insgelyks, *zo* zy u niet verhaald hebben, waar over er zekere verwydering is tusschen hen & Deken. Deken is zo zeer de vriendin van juffr. R. geweest, dat zy my gedwongen heeft aan haar een lieven brief te schryven waar in ik haar ‘reden gaf, waarom ik haar by u zo geretireerd had behandelt, om dat ik door D. verstaan had dat haar dit bedroefde.’ Die aller heuschte brief is op eene zo inpertinente wyze beantwoord dat ik hem aan Deken heb gezonden. 't Is natuurlyk, dat D. geraakt is door de wys, waar op juffr. R. my heeft beantw. & d i t kan geene harmonie maaken. Zie daar zo is de zaak waarlyk gebeurt.

Kunt gy des myne verstandige vriendin van onverstand in deezen beschuldigen? Voeg hier by dat Juffr. R. en G. nydig zyn om dat Deken my *boven* haar stelt. Maar is de smaak niet vry & zou Deken dit niet kunnen doen, of moest zy dan haare andere vriendinnen verongelyken? Ik zie dat gevolg niet uit de stelling. Hoe! zou ik myne de Gorter, myne van de Mieden, & wie ik jaaren herwaards

beminde, ongelyk doen als ik een mensch leer kennen dat my méér dierbaar is geworden dan zy my *ooit waaren?* Zou ik myn hart van haar trekken als ik er eene vriendin de éérste plaats in geef? Zie zo is het met Deken insgelyks; & zie ik er uit, dat niemand dan Troostje edel genoeg denkt om Wolfje een geluk te kunnen toestaan zonder het te benyden. Aagje heeft *regt* (excuseer my zo ik hier van u verschil!) om aan my, die zy boven de heele waereld lief heeft, al haar vertrouwen te geven: zy mag des in myn hart *alles* uitstorten wat het haare inheeft, te meer daar zy nooit iets ten nadeele haare (ik zeg *zoogenaamde*) vrienden heeft toebetrouwd. Wat heb ik ooit aan juffr. R. misdaan dat zy my zo onwaardig beantwoord heeft: & wat ligt my haar of haar man in den weg, had ik om Deken haar niet te gemoet gekomen?

Franchement gezegd, R. en zyn vrouw zouden nooit van myn smaak zyn. Ik heb altoos met gulle welopgevoede fatsoenlyke lieden verkeerd & zo ik eens door schyn van 't geen my Best scheen verleid was, ik zag zo dra niet beter of 't was afgedaan. Ik hoop des (om uw scheepstermen te agtervolgen) met Deken door banken & klippen zo voorzichtig & tegelyk aangenaam het scheepje de vriendschap te stuuren, dat wy de gewenschte haven inzeilen. Wil je kaptein zyn 't is wel, geluk met je baantje, wil je niet anders dan een portie scheeps, ook wel. Gy zult Troostje in de kajuit vinden, want die wil absolut mee & onzen Jagt[1] is boekhouwer in onzen dienst. Gans bloed wat zal ik op den uitkyk staan, en zo er kapers aan boord durven komen, ik zal ze dat wel afleeren: die als vriend ons komt prayen is welkom.

Zie daar een Epistel die nog zo al wat in heeft, dunkt my. Mag ik u bidden, hoe gy over D. denkt en wat U in haar mishaagd, reken het my niet toe; want ik kan onmogelyk anders dan uwe hoogagtende vriendin zyn: & zo dra *myn Lot* gunstiger word zal ik het toonen, zo lang: ‘genade & geen recht.’ Groet de Dames allerhartelykst, ik verlang naar brieven van beiden.

En nou myn kostelyke men heer, versmaa me niet met myn

1 G. van der Jagt. Zie bl. 58, noot 1.

chocolade, 't is Zeeuwsch, puik puik, schryft myn vader. Drink, dat je de Heer zegend. Adieu nogmaal

Altoos dezelfde

WOLFJE.
28 Dec. in myn leuningstoel.

NB. Ik heb in geen 3 weken van Deken iets gehoord.

LXVI. (*Aan mevrouw van Winter, van Merken*.)

Mevrouw!

Zo ras wagtte gy my evenwel niet meer! 't Is nog geen twee jaar, dat ik U myne laatste papierenvisite gaf. Wat zal ik, ter myner excus, inbrengen! Ik zou, als een dochter van Moeder Eva & als de Echtgenoote eens regtzinnigen Predikants, wel het een of ander vygeblad kunnen gebruiken, door den schuld te leggen op SATAN REX: of op (een singulier Paar volks!) - Aagie Deken; maar ik zal eerlyker handelen. Geen van hen heeft schuld; - niet meer als myn begunstigd Patryshondje. Zo ik U overlast doe, wyt het myn lieve Rynsburgertje niet. Dat zoete Meisje is de hoofdoorzaak niet. Neen Mevrouw! wyt het myne gevestigde agting voor U! dit is zuiver opgebiegt.

Zo Gy echter; maar ik denk dit niet, omdat ik altoos gehoord hebbe, dat de verstandigste lieden de inschikkelykste zyn; zo Gy echter knorrig wierdt, omdat myne Pen u te dikwyls overloopt, kon het gebeuren, dat ik u wiskundig demonstreerde, dat gy nog meer schuld hebt als ik; hoe smaakt u dit? Gy zyt Mevrouw Van Winter & ik ben maar een Boere domineesvrouw, heel goed; Gy zyt de grootste Dichtresse onzes Lands & ik schryf gerymde Prosa; ik weet het, doch kan echter gelyk hebben; & die meerderheid zoude u weinig baaten. Hoe, ik, die op instigatie van de beminde van

myn hart, (thans Mevrouw Hennert, toen Haverkamp) met myn 22 jaar moeds genoeg had om u ook voor haar Ed. te gaan zien; ik, die de courage had om een Bruiloftsvaers voor U te maaken, (hier gasconeer ik vry wat; want ik had het hart niet om het u te zenden, schoon 't voor een kind nog al zo slegt niet ware) ik die nu voor de derde reis by u verschyn; ik die zes gragten zou omzwieren om maar een stip van uw sac te zien, zoude ook durven zeggen: ‘waarom munt gy so zeer uit? Gy zoudt ook so niet schitteren; ik gebruik myne oogen maar; dat staat my, zou ik denken, als eene v r y e ingezetene onzes v r y e n Vaderland evenwel v r y .’ Maar ik hoop dat wy de zaak nog in 't vriendelyke vinden zullen; & dat ik zulke exesses niet zal behoeven te doen.

Mogelyk zult gy my nu de eere aandoen, om my vriendelyk te vragen: ‘Maar zeg eens, Wolfje, hoe komt het toch in je Zeeuwsche bolletje om my te schryven?’ Zie hier de Ratio sufficens - (en passant zo een greepje Pedantery staat my ook nog zo kwaad niet; ben ik niet Wolfiaansch; ei, valsch vernuft ook nog; nu 't leid er toe!) de Ratio sufficens. Juffrouw Deken heeft my (onder alles) verhaald, dat zy U de vaersjes op myn Portret eens zoude voorlezen, &, dat smaakt my in 't geheel maar niet. Hoor, Mevrouw, myne vrienden zyn mal, regt mal met my; & wat hoeft Gy dat te weten? Zy hebben my zo veel moois gezeid, dat ik U kragtig uit de hand zoude vallen, zo ik eens 't geluk had van U te zien (& een uurtje te praaten) want ik hoop toch, om nog binnen de eerste 25 jaar eens in Bedevaert te gaan, naar mynder lieve Vrouwtje van Bydorp.[1] Hierom dagt my was het veel beter U ‘un plat de ma façon’[2] te presenteren: het gaat hier neevens. Ik geef het voor 't geen het is, veel verwagt Gy niet van my; dat's een groote gerustheid.

Zo gy nu eens wist hoe vergiftig lui ik ben om iets van myne vodderyen te copiëeren, dan zoudt gy eerst beseffen, dat Wolfje voor Mevrouw van Winter alles zoude willen doen, dat er maar

1 Het zomerverblijf van den heer en mevrouw van Winter, bij Katwijkbinnen gelegen.
2 Prof. Jorissen gist Betjes ‘Winter-Buitenleven’, dat in 1778 het licht zag.

te doen is. Denk niet, dat ik hier als eene Pelagiaansche Werkheilige, met eigen gerechtigheid te voorschyn kome; of dat ik door heilige inhaaligheid hiertoe worde aangezet: neen, waarlyk, ik doe het met zulk een tintelend genoegen, & vind ook, in deezen, zo zeer myn geluk in mynen Pligt, dat ik niets van U begeer. - Geen Briefje zelf zo groot als een rissepisse, of assignatie. Deeze belangeloosheid schynt U zeker vry bizar; dat zy zoo; ik heb de eer niet om U dus na te kennen, of by U bekent te zyn om U de reden deezer bizarrerie te zeggen: Deken zelf weet ze niet; doch ik handel dus, omtrent U, met oordeel.

Deeze myne Vrienden & nog eenige zulke onnozele menschen zouden U gaarn wys maaken, dat ik waarlyk een goed slag van eene vrouw ben; & dat ik zelve Mevrouw van Winter geene oneere aandoe, door myne agting: maar! wees op uwe hoede! Liefde is Blind, weet gy? Vrienden zyn toch altoos Partydig. Wat staat is d a a r op te maaken? Is 't niet veel beter, - 'k wil zeggen, veiliger, te berusten in de g e m o e d e l y k e berigten van Lieden die my niet liefhebben & gevolglyk door geen Prisma zien?

Dat myn Poëtisch leven een stryd op aarde is, weet gy: dat ik met de Hofstediaansche kudde, zo nu & dan, in zoetigheid, een klein verschilletje had, weet gy; maar, (nu ik toch met U praat) dat ik

> Allois borner enfin mes voeux,
> A n'être rien pour être heureux,

zeg ik U dat waar is; & dat wist gy niet. Wat zal ik zeggen? Als men jong is & vernuft heeft, is men onbegrypelyk gek (ik zonder U & eenige weinigen uit; op alle regels zyn exepties). Wel heden! Ik beeldde my toen in, dat ik nog iets zou worden, & werken! dat heb ik gedaan; doch 't is munnike werk, vrees ik. Ik zie de zaak nu beter in, & 't word waarlyk tyd. En er zyn thans zo een ontzachhelyke groote menigte Dichters & Dichtressen, dat het raer er van af is. Ik eenvoudige! heb altoos geloofd, dat er, exept een waar vriend, niets zeldzamer was dan een Dichter, & zie daar! lees zelf de Lysten onzer bekwaame Lieden: de minste is, als 't je blieft, een Puik & Panpoëet. Milton & Pope zyn er maar beulingen

by. Alles is zo eens in de mode: nu rymt de heele wareld & ‘daar één Gek loopt - loopen er meer’ (zegt Fok) zo dat ik meen, met zekere vadsigheid, - (of wilt gy, indolence?) het werk onzer jonge luidjes voortaan aan te kyken. Deken m a g by de kunst blyven; maar, zo zy zo schoon in vaerzen als overheerlyk in Proza schreef, ik zou waarlyk denken, dat zy U eens wat van de kunst had afgezien. Wat verlang ik naar uwen G e r m a n i c u s ![1] ik hoop immers dat gy, Mevrouw, zult schryven zo lang als gy U onder ons zult bevinden! Uw roem kan niet toenemen: die is volkomen; maar ons verstandig vermaak moet gy blyven vermeerderen. Hoe gaarn deed ik U een jaar of 20 van my over, mits - Werken! Blyflang in het vol bezit van vlugge vingertjes & fijnziende oogen; maar zo het schryven U begon lastig te vallen, doe dan als de 100jarige Fontenelle, dicteer; & ik weet iemand die schryven wilt.

Wilt gy wel geloven dat ik maar gansch niet gecoeffeerd ben met de m e n t i e die Berkhey van my maakt? & dat ik het leezende ‘krabde daar ik kroop myn bloed ter hartaêr uit,’ by wyze van zeggen. Ik ken den Lector niet; trouwens (Dieu merci!) geen één eenig onzer fraaye vernuften; maar anders zou ik hem zo maar by myn neus neer zeggen: dat hy zulke fratsen wel hadt mogen laaten. NB. dat s c h r a n d e r wyf! van een vrouwtje dat nog onlangs voor een meisje van 25 jaar gegroet wierd! zo kinderagtig teken ik, helaas.

Ik maak het lang, niet waar? Denk dat ik in geen twee j a a r weer kom, & dat aan U te schryven een Feest voor my is. Ik zal evenwel afscheid van U nemen. Ik droom nog by continuatie van U! dat is zoo troostelyk voor my, die U onbedenkelyk, schoon met de grootste eerbied! bemind. ‘O ik voel dat ik (zeggen de susjes) zo by je wezen moet: ik heb het dan zo wel.’ Ons leven is een oogenblik; & ik doe, al wat ik maar kan, om U, aan de overzyde des Grafs, zo bestendig by te blyven als myn z i e l hier gestaadig om u zweeft!

Vaarwel Mevrouw! ik kan u verzekeren, dat niemand, wie ook, u hooger acht als ik; & dat ik, met alle sentimenten van consideratie,

1 Dit gedicht verscheen eerst in 1779.

uwer gedenke, zynde er voor my geen grooter eertitel dan die van my te mogen noemen, Mevrouw!

Uwe ootmoedigste dienaresse
(mag ik familliair zeggen?) WOLFJE.

Beemster, 2 Jan. 1777.

LXVII. (*Aan den heer J.E. Grave.*)

Myn waarde Vriend!

Wel man! dat is al een heel balsemiek Briefje! zie, al hielt gy my, nu en hiernamaals voor een regte babbelaarster, dat geef ik er aan. D [eken] 'ondankbaar.' 'D. hare (zo genaamde) hartvriendin verraden.' Ei lieve! is er nog wat meer in de winkel van Satan Rex om haar zwart te maken? laaten de vrienden maar opkomen; Wolfje ziet uit eigen oogen & D. zal het zelfde caracter behouden. Ik weet niet of Gy nader communicatie hebt met myn Heer en Juffr. R. als ik ooit zal verkiezen, maar dat D. noch ondankbaar noch verradersch is, daar ben ik gerust op. Hede! 't zyn groote zaken eens van een *d* een *t* of wel *dt* maken! (en dat rymt zo waar!) Word boos, smyt de brief op 't vuur, kyf op me, zeg dat ik ongelovig ben, enfin doet alles wat de *booze* natuur je ingeeft (ik zal dat wel in zijn oude plooy krygen, denk ik). Maar D. die ik gezegd heb: gy zyt my lief & waard, moet ik verdeedigen; en dewyl gy haar beschuldigt, kunt gy my niet kwalijk neemen dat ik my by U adresseer. D. heeft my eenvoudig toen ik een dag of twee in de stad geweest was gevraagt: 'Wolfje heb je toen niet een bf. onder couvert van Tjallingius[1] gekregen?' - 'Neen.' - 'Dats raer, ik

1 Betjes bekende uitgever en vriend te Hoorn. Hij behoorde, evenals zijne stadgenooten Dr. Martinus Houttuijn (1766) en Adrianus Houttuijn (1741 -1772), tot de Collegianten, die op de jaarlijksche vergadering te Rijnsburg bij herhaling het woord voerden (1702-1772).

dogt het vast.' - 'Hoe vraag je my dat zo, was hy van u?' - 'Neen, maar toch ik weet dat hy u gezonden is.' - 'Wel, dan zal hy van je groote vriendin S. zyn: ontveins het niet: ik zie het al.' Ik maakte daarop eenige aanmerkingen, die my zeer billyk toescheenen. D. hadt de edelmoedigheid om haare (zo genaamde) vriendin, geheel & al, van malice vry te spreeken & alles te doen wat zy konde, om deeze vryheid, omtrent my als een Pasquil (*namelooze* Brieven zyn, veel al, niets anders) gebruikt te verschoonen. Wat 'verradery', ysselyke uitdrukking! ligt daar nu in? Waarlyk, myn oogen zyn niet fyn genoeg om er iets van te zien.

En wat de 'ondankbaarheid' betreft, die zal niet veel wezentlyker bestaan. Want ik geloof niet, dat R. juyst in zulke opulente omstandigheden is, om iemand zoodanig te kunnen maaken, & D. is zeker te zeer boven haar lot verheven, om verpligtingen van dien aart aan iemand te willen hebben.

De Brief van D. (ik blyf daar by) waar gy op doelt was inpertinent doch met R. & zyn Vrouws goedkeuring zo geschreven. Ergo! en ook, D. rechtvaardigde zich daar in, van iets dat men my had wys gemaakt. Gy laast myn antwoord. D. heeft, door edelmoedig schuld te bekennen & zich te schamen over haar voorbaarigheid, my alle voldoening gegeven die ik konde eischen; zo dat die zaak is afgedaan. En ik koom er voor uit (zo als dat braave lieden past) dat ik D. in myn hart lief heb gekregen; dat ik haar hoog agt om meer goede qualiteiten als ik ooit in één mensch ontmoette. Ik weet welke aanmerkingen, myn vriend, men over my maakt: 'ik hou te veel van my zelf' niet waar? Doch zy, die zo oordeelen, kennen my alleen ver genoeg, om te kunnen zeggen hoe ik gekapt & gekleed ben, & hoe ik er uit zie. Ik ben ook zeer onverschillig omtrent het oordeel, dat kwalyk gezinden over my vellen. Geen vrouw die den regel harer daaden vindt in haar eigen hart, & dat hart leidt naar de lessen des Evangeliums, stoort zich veel aan malle praatjes van lieden, die haar niet kennen, & laag of inpolit genoeg zyn om beleeftheid & voorkomende inschikkelykheid met styve Pedanterie te beantwoorden. Wat betreft die voor my zo lastige avond. Nooit had ik gedacht dat ik 'U verlegen had gemaakt, door myne onverschilligheid & koelheid - terwyl zy nog vriendelyk

waren.’ Ik kon de menschen niet, & vond het onbeleefd, dat zy juist tot den laatsten mogelyken tyd hunne visite hadden uitgesteld: me dogt lieden die zo wel geintentioneerd waren dat zy my een nameloozen bf. konden schryven, zouden niet verzuimd hebben dat mensch te komen zien & te leeren kennen. Van hunne vriendelykheid kan ik my niets herinneren: integendeel, had ik, om niet in slaap te valllen, de vriendelykheid op uw verzoek & D's aandrang iets te *reci*.... 'k wil zeggen kunsten te doen voor een ventje dat zyn pypje rookte, zyn glaasje dronk, maar my geen een eenig woord adresseerde zo min als zyne Geleerde vrouw.

Word dan weer goed op D.; 't is omtrend al zo, zegt gy & op myn bede is het excuus aangenomen. Hoor Man! ik agt u hoog maar juist daarom geef ik u de moeite van deezen te leezen & my om hem te schryven. Geloof my dat dit waarachtig zo gebeurt is met D. Gy veroordeelt haar! & dewyl zy aan my eene vriendin heeft die haare waarde kent, in weerwil van die wissewasjes die de zotte groote waereld *ons* byzette, zo *moet* ik haar regt doen, buiten haar weten. D. is my waarlyk dierbaarder dan zy zelf nog weet. Ik ken de waereld genoeg om overtuigd te zyn dat er maar weinig zulke menschen zyn: myne vriendschap is niet romanesq. Deken heeft zeker haare onvolkomenheden: ik heb ze gezogt & gezien, met oogmerk om haar, *zo als zij mij*, wyzer en beeter te maaken; maar haare gebreeken zyn noch valsheid noch ondankbaarheid.

Evenwel, zo Gy met Aagje liever niet dan al verkeert by occasie, yder zyn zin; & ik zal daarom altoos met dezelfde erkentelykheid omtrend u, voor beleeftheden waarop ik roem, gedenken, & Deken zal myn hart en armen altoos openvinden om haar te ontvangen, want ik heb haar lief. Nu wat aêrs.

'k Dankje man! 'k dankje voor je wensch dat ik met Deken voorzigtig en vrolyk de haven mag bestevenen. Dat zal wel gaan, denk ik! ten minsten ik heb al eenige klippen en banken gezien, en er, schoon scharp by af, door gestuurt. Wil je ook, eer je de redersceel krygt (de beste stuurlui staan toch aan land!) eens zien hoe wy 't eerste jaar vaaren? Zie vriend! Toen ik schreef, dat Troostje in de kajuit & Jagt boekhouwer was, meende ik daar niet mee dat Deken & ik nog niet een togtje apart, voor eige rekening

zouden doen: want dan zou ik je gefopt hebben. Wy doen niet in contrabande: neen maar evenwel nochtans en des al niet te min

Ik hebbe geen belang dan t'saam met myn vriendin.

Ik denk half dat je vrouw en zuster ontslapen zyn, want er soude anders nog wel een goendag voor Wolfje overschieten. Troostje schryft charmant; & Deken heeft ten minste in dit Engelagtige mensch eene opregte vriendin: denk hoe lief ik dat kleine schelmpie most hebben. Zy loopt hoog met D. dat verzeker ik u, man!

Aagie heeft my gezegd (was dat waar!) geschreven dat zy by u chocolade had gedronken. De lieve ziel denkt dat er geen wolkje aan den horison uwer ziel is omtrend haar. Ik zal haar niet ontrusten door haar dit te comuniceeren. Juffr. R. zal ik by occasie afbetaalen; ik ben aan geene onbeleefdheden gewoon als *ik* beleefd ben.

Heintje V[ollenhoven] heeft my al geschreven over L.F.v.B. [le Frank van Berkhey]. Ik heb braaf gelachen over dat *wyf*[1] N.B. en 't is een vrouw dat een fatssoendlyk man in zyn kamisool sak zou steken, en de knoopjes toedoen! T' is me toch regt troostelyk dat al die duivelderage met R. enz. enz. my niet geheel uit uwe gratie heeft gebruit. Ik kreet myne ‘schoone doordringende oogen’ uit als ik dat moest beleven. Niet, men kostelyke menheer, dat ik eenige desseinen op je persoon heb; och neen, maar toch ik wou R. en zyne vrouw niet graag die triomf geven.

Nu wensch ik je zoo onbegrypelyk veel zegen & gezontheid, dat je in de eerste 50 jaar geen nood hebt. Zyn dat geene hartbrekende woorden? Ik begryp wel, dat je voor eerst niets te schryven hebt zo min als ik, maar gaat nou niet heen en vergeet Wolfje glad en al. Of wees niet als een razende bul tegen my, omdat ik myn vriendin verdedigd heb, want kyk, dat zou niet heel balsemiek van je zyn. Myne vaerzen ben ik te lui om te copiëeren, daar kom je wel af, man. Ik heb wel nutter werk te doen. Ra, ra, wat is dat? Alsje eens so soet bent als een uleveltje, zul je het ereis weten, & nu genagt Sultan Slim van Wolfje. Doch! & nu ga ik met myn

1 De uitdrukking van F. van B. Zie bl. 193.

Aagie nog wat praaten & dan nagt goeye nagt. Gy tekent uw brief niet? Ik wil geen breekspul zyn. Leef gelukkig.

In myn Leuningstoel in 't begin van Jan. 1777.

LXVIII. (*Aan den heer J.E. Grave.*)

Myn waarde lieve Grave!

Voor ik verder ga. Uw bf. of myn bf. is direct den zesden hier van daan gegaan. Gy geeft my groot licht buiten uw toedoen, ik weet wie hem zondagsavonds heeft meegenomen om hem 's morgens in de Post te doen. Geloof waaragtig dat hy dan opengemaakt is, maar ik zal er order instellen *buiten u*. Dit moest ik u berigten: gy hadt reden om boos op my te zyn; ik schryf u; & dat raakt geen ander dan u. Maar gy gelooft my wel?

Wel man! je brief is een Meesterstukje van vernuft, ik dank je er zo balsemiek voor, dat ik u ten eersten antw. Noem my al zo als 't je blieft, zo gy maar bedenkt dat ik die namen door myne vrienden te verdeedigen gekregen heb. Hoor *man*, hoor *Kóóker*, zo zou ik veur jou ten striden togen net als veur myn Aagie. Ze hadt geen schuld, & jy dagt het, & zie, die myne vrienden afgronteeren doen het my; & ik wist dat Aagie een geheel ander *humeur* had & zo weinig als Wolfje van al die Duivelderage hield.

Myn zeggen van ‘scharp by klippen enz. te stuuren’, verstaat gy niet, merk ik wel; ik doel alleen op Deken & my; anders ben ik (Goids beter es!) dikwyls genoeg agteruit gezeild en door zeeroovers aangeklampt. (Nog wat, zo als het my invalt) is u gevraagd hoe veel port *ik* voor een bf. van Purm. geef? Wie vroeg dat? Ik versta er niets van l Gy weet wel, niet waar, dat ik het niet helpen kan? Ik dagt dat ik met eerlyke lieden te doen had. Ik zal eens, voor al, myne brieven aan u cachetteren zo als ik deezen zal doen.

NB. ik heb geen *witte* ouwels in de waereld, ik ben heel uit myn humeur, 't is een schelmstuk een bf. te openen, weet gy dat wel! Hemel wat spyt my dit & hy is den 6^{den} gegaan, gy kreegt hem eerst den 10^{den}?

Wel, denkt gy waarlyk dat ik uw mooye vaers *verbetert* hebbe. Ik ken 't van buiten, & vond het regt grappig; doch ondertekend is jen Epistel niet, als met den stempel van S. Rex, dat heb ik wel onthouwen.

Hoor ik ben waaragtig bly dat gy goed op my bent, want ik hou in myn hart van je; omdat ik u hou voor een doorbraaf man; & die waar is zeldzaam, ik stel er prys op. Ik heb sterk geschreven; doch verre van my te excuseeren, zie er uit welk eene vriendin je Wolfje is. Nooit heb ik gedagt dat *gy* dat vuil oogmerk hadt, om Deken by my in minachting te brengen: maar dit, dat men u de zaaken zo hadt voorgesteld, dat gy haar niet konde estimeren, & dat gy dit geloofde. Hierom schreef ik op den man aan; want wat is toch dat om den kant praaten als het er op aankomt om een eerlyk man te onderrechten? 't is my méér gezeid dat ik, tot in de ziel zien kan, als ik *op myne hoede ben*. Ik *zag* in Dekens zagte oogen, dat ik het raadde. Ik herhaal het, heilig, ik heb 't gezien, & toen zy merkte dat ik het zag, zei zy, ja; doch verschoonde haare zogenaamde vriendin. 't Is toch raer! ik wist niet, waarlyk ik wist niet, dat ik zo véél vriendschap voor u had, dan nu ik vreesde dat gy myne verdeediging voor Aagie kwalyk naamt.

Kom, lieve vriend, laaten wy al dat gehaspel vergeten. Laaten wij onze zuivere & hartelyke vriendschap aankweeken, door alle mogelyke middelen. Ik ken de waereld; ik weet hoe weinig Graves, hoe weinig Dekens er zyn & ik stel myn eer & genoegen in uw beider vriendschap. Zie, als ik nu by je was, stond ik op & gaf je een hartelyke vriendschaps kus, & Deken ook een. Nu doe ik het in myn verbeelding.

Gy zoudt naauwlyks geloven hoe aangenaam het my is dat gy myne lieve Deken eens bezogt hebt. ô dat is zo balsemiek van je! Als ik ereis meester van de kit ben zul je my dan ook niet ereis bezoeken? Nu ik zie dat die Menschen Deken by u geen nadeel gedaan hebbe, vergeet ik ze geheel. Zie Man, ik heb er nu niets

mee uitstaan, maar dat viel my hard. ô gy hebt my voor al myn leven aan u verpligt; door my zo aller vriendelykst te ontvangen & de intime kennis met Deken te bezorgen & haar ook! Hoe kan ik dan dat denkbeeld dulden! Ik moet lachen om uw uitdrukking ‘eet er op, uit onverzadelyke liefde, druk haar op je ziel’. Het eerste doe ik alvast nooit. Want ik wil haar houwen zo lang als ik leef; & zo gy door het woordeke *ziel*, HART verstaat, dan hoop ik er nog eens occasie toe te hebben, want ik dagt niet dat my iemand zo dierbaar konde worden als Deken my is. En wy schynen, uiterlyk, zo weinig voor elkander geschikt als er twéé menschen zyn kunnen. Hiervan ben ik overtuigt dat de grond solide is, dat ik niet door uiterlyke aanvalligheden ben ingenomen, maar dat het haar braaf, eerlyk caracter is, haar geoeffent verstand: & misschien zult gy door den tyd zien dat ik wèl gekoozen heb. Zie hier nu, in spyt van je ‘nou wil ik zelf je véérzen niet zien’ vier stukjes. Kom nu als een man, leg nu niet langer te seuren. Ik geef my, weet gy geen de minste airs op myne Dichten. Leef er mede zo als gy goed vindt, & zend ze my, op zyn tyd, die ik aan u laat, terug. Dat aan mynen deugdzamen Vader is mogelyk het minst slegte van allen. Ik heb ze nog maar in de klad gelaten, om dat ik zo graag wilde dat gy er eens een uurtje aan gaaft.

Wat nu betreft het werk van Berkhey;[1] ik heb het nog niet gezien: uwe aanmerking over dien regel ‘& krabde daar zy kroop, het bloed ter hartaêr uit daar 't langs haar Boezem kroop’. Moet de ondankbaarheid wel op haar hoofd staan, zo als gy vraagt, om dit mogelyk te maken? Zy kruipt, niet waar. Haar boezem *kan* des *lager* dan de hartaêr liggen, omdat hy zeker niet het bovenste *des halses* maar *haar* GEHEELEN *boezem* noemt, ten minsten *bedoelt*.

Ik weet dat hij van voorlange *hoog met my loopt*, doch heb geene de minste kennis aan hem; ik ben des niet bevooroordeelt, hy is een groote Genie; hy is misschien de eenigste ware dichter die wy thans hebben, schoon er elendig bonken in zyne vaerzen zyn; maar er zyn ook somtyds trekken in die my verstommen. Neen! die

1 J. le Franc v.B., (1729-1812) was lector in de Natuurlijke Historie te Leiden en een in zijn tijd zeer bekend dichter en pamfletschrijver.

man doet te veel; & verre het meeste deugt niet; versta my wél; doch als hy 't wel heeft is hy schoon! 't Moeit my, dat hy zich zo sterk voor my uitdrukt: zyn smaak is niet kiesch genoeg; & zyn vernuft fopt somwylen zijn oordeel. Zelden of nooit vind men ware verhevenheid & natuurlijke eenvoudigheid in een extra net Dichter. Onze van Merken zou veel grooter zyn, zo zy minder likkers gebruikte, zo heeft ydere genie zyn fort. Het myne byv. is de Natuur. Ik schryf, wat? Niets dan 't geen ik voel & 't geen gy goed of afkeurt; 't is 't myne, niemand anders.

Ik ben al eens begonnen aan een vaersje voor u in myn potzigen trant, doch al die gekheid benam my den lust, want waaragtig het heeft my gesmart.

Provisioneel bedank ik u myn lieve broederlyke vriend voor uw schoon present: het niet vaaren der schuiten is oorzaak dat ik niets dan een brief kan krygen. Doch Aagie heeft het & die zal het wel voor haar Wolfje bewaren. Nu, lieve Kóóker, is immers alles wel? Ja man, zo onverschillig als ik voor de waereld ben, zo dweepend gehecht ben ik aan die weinigen, die ik met onderscheiding beschouw. Groet het kleine vrouwtje, & myn Hansje even hartelyk. Ik sta op geen *sermonijen* [ceremoniën] als ik maar weet dat alles wel is. Hoor eens, als de Dames evenwel uitgeslaapen hebben dat ik denk dat nog eenige weken zal duuren, laaten zy dan ereis schryven aan Wolfje. Ik moet het nog eens in dat in *eenvouwigheit* herhaalen, dat ik nooit zo naar myn zin ergens te wardschip was als toe jouwend. 't Is of wy zo een inne aige volk zijn. Nou ben jy wel van het Lutersche Geloof en ik van het Hulshofze geloof, doch dat blyft maar over,

> ‘De stomme zei teugen de Blinde
> Die wel doet wel zal hy vinde.’

En schoon je my veur een klein heelgroot kettertje houd, je kent me toch onmeugelyk haate. Zie! dat 's maar uit. Bid liever een reisje meer voor my & mijne Dwaalende zuster: dat is wel eens zo balsemiek als mij te verbannen.

Ik schreeuw het somtyds nog uit, als ik my onze grappen verbeeld & hoe Deken, om je genagt te kussen, haare handschoenen dan uitdeed en haare pelis af, en zei: ‘Kom an man, nou zei ik je

ereis wat heel balsemiek zoenen gaan.' O wy zyn zo volkje van een soort (& zo is Troostje ook) geloof maar dat die twee andere paaren (G. & R.) niet eens geest genoeg hebben om het aartige van onze pret te smaaken.

Ik doe hier nu een briefje voor Aagie in, zo je nu tyd en lust hebt, gaa er dan eens heen & zeg:

'Aagie Deken
Voor je briefje dat Wolfje heel jolyt,
Om der menagien wille, in 't myne heeft gaan steken,
Moet ik dry kuskyns hebben, zonder respyt.
Geef haar dan drie kuskyns properkens ende mit zynnen;
En zo ze je wat *stichten*, waar aan ik twyffel niet;
Geef haar dan nog dry veur de tederste der vryndynen
Die men ooit up dit traanendal zag in 't verschiet.
Ende zeg ook met eenen in goeden verstande
Dat ik u dit hebbe belast, als myner zelle minjoot,
Stoor u nuy nooit meer an volk pykande,
Mer laaten wy vrynden zyn tot heel in der dood.
Nagt Jan Ever: gy geest der geesten.
Schryf veel aan Wolfje mit goeden geweld.
Deeze wereld is een dangierlyk Foreest der Foreesten
Als ons de vriendschap daar nyet deur en verzelt.
Nog nogmaal bedankt voor je gebraden en gezoden,
Veur je bier & je wyn, je borrel & je thee,
Veur al de Plantytigheid die gy my hebt gebooden;
Nagt nog eens myn beste Kóóker, ik schei uit hier mee.'

He! wat zeg je van zulk een rymen! nu ik ben met alle de zuivere affectie der vriendschap

T.T.

WOLFJE.

24 Jan. 1777, Woensdagavond 6 uuren.

LXIX. (*Aan den heer J.E. Grave.*)

Waarde Vriend!

Ik kan u niet uitdrukken met hoeveel genoegen ik de verbeteringen door u in mijne Poëtische vodden gemaakt, plaatsen zal! Ik hoop u te toonen dat ik de Leerzaamheid zelve ben; & dat ik myne eere stel in wyzer te worden in wat opzigt ook.

Geef u tog geene moeite voor my, dan, als gy eens lust er toe hebt, & niets beter te doen dan my te verpligten. 't Is my ontschooten dat gy den zin niet gevat hebt: ‘Hy zelv' heeft het gezegt’.

Ik zal u iets herinneren, & dan denk ik dat gy dit een trek van Frans Hals zult noemen. Gy weet dat de Leerlingen van Pythagoras zo grooten eerbied hadden voor hunnen Meester, dat zy gewoon waaren te zeggen: ‘Hy zelve (de Meester) heeft het gezegt’. Daar ik nu als Christinne, die volmaakt overtuigt is van de waarheid des Evangeliums, spreek; daar ik zeg: ‘de *Reden* HOOPT het’ dunkt my dat er geene duisterheid zyn kan in dat ‘hy zelve heeft het gezegt’ wyl ik er niemand door *kan* verstaan, dan onzen eeuwig gezeegenden Zaligmaker - onzen Meester, die ons eene Leer, uit den hemel mede gebragt, verkondigd heeft. Zyt gy voldaan? Zo niet, cede!

De Franschen noemen *sein* het geen wy eigenlyk *schoot* noemen, want *boezem* is *gorge* als men net spreekt. Ten minste, het zwellende gedeelte des boezems noemt men altoos GORGE, daarvan, in onze modieuse taal, *tour du Gorge*, als men van die strookkant of kamersdoek spreekt, die de zedigste dames onder een gaazen halsdoek dragen, om niet al te gevaarlyk te zyn by mannen, die aan het naakte niet gewoon zyn. Hoe 't zy, de frase deugt niet, zy is *degoutant*; & schoon ik de Dichtresse der Natuur hoop te blyven, zo zal myn smaak my wel altoos alles doen vermyden dat in zig zelve rebutant is. Dat men schildert (een Poëet schildert) moet natuurlyk zyn; maar men moet geene dingen schilderen, die de welvoegelyk[heid] stooten. Niets is natuurlyker dan een dronke boer die spuugt, of een Matroos die een meisje lompe caresses doet.

Ik durf u egter verzekeren, dat ik zou bedanken om die vuiligheden te schilderen. Men moet de Natuur altoos van haare bekoorlyke zyde zien: & zyne opvoeding tot in zyne werken doen doorstraalen. De taal van 't hart te spreeken is 't werk der Likkers niet, 't is hun sterkte ons, naar de strikste regels der kunst, & taal te verdrieten of ten minsten onaangedaan te laaten. De Bespiegelende kennis der Driften stelt ons niet in staat om die natuurlyk uit te drukken: men moet byvoorb. de Liefde kennen & noodzaakelyk een gevoelig hart hebben, zal men eene Rachel of Cootje van Beyeren schryven, zo dat zy behaagen. Men moet zyn vader zo teder beminnen als ik om een jaarvaers te kunnen maken, dat, in weerwil van fouten, het hart roert. Men moet een medelyde ziel hebben, om ‘Deken in haar wiegie’ zo af te beelden dat het hart week word. En die Dichters die deeze vereischten hebben, kunnen zich (voor al in 't vuur der compositie) niet verlaagen tot die noodzakelyke wissewasjes, waar in al de sterkte der Likkers gelegen is. Zo men het er naderhand, als de verbeelding verkoelt is, in kan brengen, is het iets fraays: doch iets fraays van den laagsten rang.

Hoe vind je me? ben ik niet een regte vrouw? *tegenspreekster* is hare name. Ja, man lief! ik agt *u* genoeg, om luid by u te denken. Ik durf u ook zeggen, dat zo onze vriendin opgeleid waar tot studie, ik meen die studiën die de vrouw passen, & geene afgetrokkene oeffeningen of methafisische bespiegelingen, zy zou v. M[erken] & mij agter zich laaten. Haar *geest* is veel grootscher als die der eerste, & hy is veel bedaarder dan die van de krabbelaarster deezes. Doch zy heeft niets dan zedelyke theologie gelezen; & Wolfje heeft zedert haar tiendejaar tot op heden bykans niets anders gedaan dan gelezen, het geen er keurlyks in drie taalen over allerleye onderwerpen en in allerlei trant geschreven is. Kind, je weet niet half wat een verweerde savante je aan je tafel gehad hebt! & ik hoop dat je 't nooit zult weten: want zie, dan was 't mooy er af. Eene vrouw die in zeker fatsoen leeft mag alles weten, doch ze moet haare geleerdheid zo zorgvuldig verbergen als een Sociniaan zyn gevoelen in een Rechtzinnig Land. Vergeef het my! maar ik moet wel eens stilletjes lachen als ik hoor: dat's een bekwaam mensch, & 't komt uit op eenige lectuure onzer oude & hedendaagsche Poëten: of op de fyne

onderscheidingen van een *dt* of *d, t*! En met dit al, een druppel gezond oordeel is oneindig meer waard dan een heidelberger vat vol Geleerdheid (hoe smaakje die gelykenis?)

Wel nu! ik wagt uw Formulier gebedje! als je zwygen kent, & my niet verdoemen, zal ik u eens eene geloofsbelydenis copiëeren, die nog wel op zyne benen staat: ik *zeg* niet dat het de Santhorstsche is. - Laaten wij voorts yder (als vrye Nederlanders) onzen eigen weg naar de Gelukzaligheid in vrede gaan! wy vervloekte ketters zyn helaas zo strikt Redelyk in ons geloof dat er geen verzetten aan is dan door overtuiging. Ik heb in myne godsdienstige begrippen gedaan als Descartes in zyne Philosophie. Ik ben begonnen met 'wie weet of het zo wel is'. Twyffelen is de eerste stap tot waarheid: & ik heb gezien dat het Evangelie een Goddelyk boek was.... doch gij weet nu al, geloof ik, dat ik een droevige Sectaris ben. Nog eens! haat ons niet, bid voor ons, & zoo wij het licht onzes geoefenden verstands volgen, zoo wij den weg der deugd bewandelen, & J.C. als onzen Zaligmaker eerbiedigen, zullen wy net op die zelfde plaats komen daar *braave* Rechtzinnigen insgelyks landen zullen.

Ik ben maar regt bly dat je weer zo *balsemiek* op my & myn eige lieve Deken zyt! niet geheel uit het zondig eigenbelang; maar ook omdat wy u waarlyk distingueeren uit dat Legio dat men *goede* vrienden noemt. Hoor Graafjelief! ik kan thans niemand beleefdheid doen; & juist verdien ik uwe agting omdat ik u niet zeg waarom.... Hier zweeft een diepe zucht over dit ledige plaatsje! maar zo je credit voor me hebt is 't wel & ik zal me laate vinden. O, ik zal nog eens *deuren & vensters* openzetten om u & de uwen & nog eenige lieve vrienden te ontvangen. Want zie, men heer, ik ben van geen schorrimorri, risken rasken, haksken paksken, doch met dit al nu kan ik maar (vernedering voor zo een trotse meid) ontvangen. Als we een jaar of zes van hart tot hart hebben omgegaan zal je het weten. Ja myn braave lieve vader zou, zo hy u eens ontmoete, met zeeuwsche-vaderlyke liefde bedanken, voor dat je zyn lieve gunstelingie, dat Betje daar hy zo grootsch op is, op zulk eene broederlyke wyze behandelt. Weet je wat, ga ereis naar Zeeland, & zo je ooit met meer vriendelykheid door een ryk fatsoendelyk man op een

zeer mooye plaats ontvangen zyt, zeg me dan je vriendschap op. Zie, zo leef ik met Vollenhoven, met Waardenburg & zyne vrouw, met Prof. Hennert enz. want ik kan meer niet, & deezen zomer zend ik myn Heer & Mevr. v.d. Mieden naar 'Altydwel' om intrest te ontvangen.

Nu! Sultan Slim groet myn byslaapie,[1] & het kleine zoete vrouwtje & me vryertje, & alle die van uwen huize zyn. Ik ben meer dan gy nog weet uwe opregte & in al wat u betreft, hartelyk deelnemende vriendin

WOLFJE.

Beemster, $17\frac{2}{8}77$.

P.S. Ben ik nou niet balsemiek dat ik zo gaauw schryf? zoud gy den inliggenden wel eens laaten bestellen kunnen door uw zoon de tekenaar.

LXX. (*Aan den heer J.E. Grave.*)

Waarde & hooggeëerde Vriend!

Nu, maak me niet trots, het welt zo wel in het zondig Adams kind: zo als gy & ik & alle ortodoxe geloovigen, helaas, by bevinding weten. Heeft mynen laatsten aan u, u zo gesmaakt? Man, spreek je de woorden [?]. Ik durf u niet verzekeren dat deezen zo knaps opgesteld zal zyn, want het sujet, waarover ook gy myn.... sus! waar is den brief hoe noemt gy 't ook, ja, myn *gevat* oordeel vraagt, is juist niet heel *balsemiek* voor een vrouw om te antwoorden. Evenwel! wat zal ik doen, gy zyt zulk een allerbeste vriend van my, & ik hou zo gruwelyke veul van je, dat ik het maar zal aanvaarden. Lees! & zo den inhoud u niet met al smaakt, smyt hem

1 Graves zuster Hansje, die haar bed met Wolffje deelde, als deze kwam logeeren.

weg, je krygt hem door myn waarde & lieve Aagie franco & je hebt meteen occasie om die lieve meit eens te beglieren no doch!

Een schilder die Adam & Eva, omdat zy geschaapen & niet gebooren zyn, zonder Navel afbeelde, zou ik eerder kunnen exuseeren dan een dichter, die my vertelde dat zyn Paar dat machinetje niet gehad hadden. Waarom? omdat de delicatessse der Poëzy zo groot is dat het haar, zo min als eene welopgevoede dame vrystaat *alles* wat tot den Mensch behoord, als een beelt beschouwt, te noemen. 't Is zeker als philosoof hetzelfde of ik van het eene lid of het ander spreek. Doch.... ik kan my daarover niet uit laaten, ik zou in de zelfde onbetaamelykheid vallen. En de ondervinding leert dat men min geërgerd is door het zien van een vry schilderstuk, als door het hooren beschryven van het Menschbeeld (ik meen door de Dichter & niet door de churugyn).

Uw schilder zou my evenwel, wilde hy zo *oplettend* schynen om het afbeelden van het eerste paar, moeten *bewyzen* dat die Menschen dat werktuigie, schoon voor hen niet natuurlyk noodzakelyk, niet gehad hadden als een sieraad van & voor het Menschbeeld, iets dat hy nooit doen kan. Ik zou hier meer van kunnen zeggen, doch ik moet niet; & zo gy myn *gevat* oordeel weer verlangt voor iets, zo kies een stof waarin ik handen & voeten los hebbe.

Dit zy zo als het zy, ik geloof dat dit eene geval myne stelling ‘volg de schoone natuur’ met die bepaling in mynen vorigen erby gevoegd, niets kan verzwakken. Gy ook niet, ik weet het, 't is maar eens om te zien hoe Wolfje zig zoude redden, niet waar?

Noem my eens een eerste Genie 't zy in de Schilder 't zy in de Dichtkunst die een andere Leidsvrouw volgde. Jan Vos zelf ontbrak niets dan oordeel & smaak om de grootste Poëet in het schilderende deel der kunst te zyn.

Van Berkhey[1] heeft zyn Meester niet, als hy den regten weg houd & ik kan verdrietig worden als ik zie dat zyn oordeel zyn verbeeldingskragt zo dikwyls in de pekel laat! Niemand haat het gezwollene meer dan Wolfje; ik ben des geene blinde aanbidder

1 Zie bl. 200 noot 1.

zyner groote gebreken; ik herhaal alleen, dat de meesterlyke trekken van zyn penseel niet te verbeteren zyn; & ik noem zyn trant *in de groote Manier* (zo als de schilders spreeken) schilderen. Onze hedendaagsche (ik bepaal my alleen tot onze lands genooten) hebben geen kragt om die hoogte te bereiken; hy zelf houd ze niet genoeg; maar hy toont evenwel dat hy weet wat een dichter doen moet. Er heerscht een beuzelagtige smaak in onze eeuw, die zich uitspreit tot op onze wyze van kleding, - onze uitspanningen zelven. Men maakt aartige, lieve kleine kabinetstukjes & Portretjes, maar men schildert niet meer als een Rubbens, een Frans Hals, een Potter. Zie, om nog een woord te zeggen van het schilderen eens een portret van van Dyck, niets is malscher, lekkerder, voluptueuser - levendiger dan zyne vrouwen & kindertjes. 't Is immers nu nog een spreekwoord als men wilt zeggen: ‘die vrouw heeft schoone zagte handjes, '*t zyn handjes van van Dyk!*’ Zie er onze hedendaagsche Portretten by - 't is - was? Gelikt kaarteblad: & zo wy tot het kragtige, het sterke, het miraculeuse mansbeeld overgaan; daar zit het nog erger!

Onze kunstenaars likken - likken in der eeuwigheid, dit geeft aan hunne onzuivere tekeningen eenigen glans, & zo men geen kunst koopt, men koopt ten minsten arbeid. Past dit alles toe (& gy zult mij verstaan) op onze Dichters.

Had de grootsche Neufville[1] meer gewerkt, zy zou den grooten smaak ingevoert hebben; had van Merken meer haar eigen zin gevolgd zy zou verwonderd - ten minsten bekoord hebben - niet in een Enkeld schilderytje maar in 't geheel.

Niets komt my ook bespottelyker voor dan die menigte van Dichterlyke Genootschappen in onze dagen. Men zou waarlyk zeggen dat het vaerzen maaken een ambacht ware; trouwens, een *goed* schoen*lapper* estimeer ik verre boven een hedendaags vaerzen*maker*. Men erkent dat er exept een eerlyk man & een opregt vriend niets zeldzamer zyn kan dan een Dichter & men stopt ons lysten gelyk aan de rol van Ezegiël in den hand!

De Grieken, uit alle oude & hedendaagsche volken het beste

1 Zie bl. 42 noot 1.

geschikt om dichters uit te leveren, hebben ons echter maar één Homerus, één Sappho, één Pindarus gegeven. Ik noem van yder zoort van Dichtkunst maar één, omdat de anderen er zo verre voor onderdoen moeten. Homerus in het Heldendicht, Sappho in het Minnelied (ik admireer alleen haare kunst die de Natuur al haare liefdegeheimen had ontfutzeld) & Pindarus in den Lierzang. Virgilius & Horatius; Milton, Pope & Addison, Jan babtize Rousseau, Voltaire, Molière en Fontaine. Zie daar Geniën; Corneille & Racine verdienen er plaats by, in allen opzigte, doch hoe klein is echter 't getal! - en 't kan niet anders. Ik geloof niet dat er eene kunst is die zo veel in den beoefenaar onderstelt als de Dichtkunde. De Naam moet, om zo te spreeken, zal er een dichter *gevormt* worden, het eerste grondformeersel anders aanzeggen dan dat van andere menschen. Hy moet, *tot zekere jaaren toe* niet dan gevoel zyn: zyne senuen moeten teder & gespannen zyn; zyn hart zo aandoenlyk dat het de minste indrukken der driften ontvangt: ziedaar het phisique deel. Hy moet een edel oordeel, vast vernuft, uitgebreid geoeffend - versterkt verstand hebben; hy moet een schat van keurige kundigheden in zyn geheugen hebben opgeleid, vooral hy moet de mensch kennen, waar hy dien ontmoet waarnemen & om niet alles te noemen, dan zal hy, maakt hy gladde vaerzen, den naam van een Dichter waardig worden.

Nog iets, gy vraagt my: ‘doch is het voorbeeld van Frans Hals wel door accurate schilders te volgen?’ Neen! maar wat my betreft, ik ontsla hem van dat accurate zo hy Frans Hals *kan* navolgen; zo dat ik ben het niet met u eens over ‘hy heeft het gezegd.’ 't Spyt my dat die coup van my is, ik zou u anders eens toonen dat dit een dier *zetten* is, die by een Blixemstraal afzyn.

Genoeg voor ditmaal! Je zoud niet half geloven hoe bly ik ben met uwe verbeteringen op de vaerzen u gezonden; ik neem ze *allen* over & zeg: dankje man, dankje Kóóker, als ik weer zo vry mag zyn in 't vervolg! Je zult zien dat ik ze *alle* gebruik. Nu ga ik ereis het vriendelyke gedeelte uws bf. *bekoozelen*.

Ik ben behouden aangeland, & zo d^{o} maar wat beter gesteld was, alles wel was, want ik ben maar wat heel snisjes exept een zere keel. Wat aangaat de belofte, Man! dat in 't vat is zuurt niet

't Spyt my maar dat ik zo kogelsvlugt affaire moet doen, ik zou u de moeite wel bewaard hebben, om my een slagpen uit te schieten: ik had, als een Duifje op jen til gekomen, kir, kir, kooziker, geroepen, & uit de aartigheid een stukje uit de schotel gepikt. Ik heb het al te balsemiek by je gehad om dat ooit te vergeten. Bedenk alleen de conditie: is myn credit nog goed by je, want al liet je me gyzelen, nu kan ik nog niet betaalen. De hoofdsom is in beslag; doch als ik dat fei de comis ereis los heb, dan betaal ik hoofdsom & renten. Maak maar geen zwarigheid over de betaaling, het Fonds is onverminderd & word geadministreerd naar behooren ten kantore der Dames Vriendschap & Dankbaarheid in Comp. Verstaat gy dit? Aagie zal het u anders wel op zijn Cocciaans[1] uitleggen.

Win braaf geld met je bakkery, hoor. Ik ken nog 14 dagen in alle zoetigheid tweemaal daags aan je denken, weetje, Jantje.

Groet alle die van uwen huize zijn hartelyk & vriendelyk. Als je ereis niets beters te doen hebt, schryf dan eens aan Wolfje - adieu Jan Adams van Mevrouw Buskruid (als 't haar Aagie of u of iemand my zo waardig raakt).

In myn Leuningstoel 5de Maart
5den dag onzer zitting.

Deezen onzen openen Brief te stellen in handen van onzen vroomen lieven discreten voorzienigen Jan Adams onzen vriend & bontgenoot, door u onze zuster & troongenote St. Agatha

Wy ELIZABETH.

In het 18de Jaar onzer Koninglyke regeering gegeven uit ons Aardsbisschoppelyk WinterPaleis genaamt Kipperust.

1 Coccejaansch, naar den bekenden hoogleeraar in de godgeleerdheid Johannes Coccejus, 1603-1669, den tegenstander van Gijsbert Voetius.

LXXI. (*Aan den heer J.E. Grave.*)

Myn broederlyke Vriend!

Onuitdrukkelyk hebt gy my verpligt met uw bezoek: myn hart dankt u er voor, & wil dat myne pen u laat weeten dat gy altoos & overal welkom zyt. Ik heb nog geen tyding van Aagie: ik kan aan dat solo solo niet gewennen[1], & ik heb niemand liever dan haar by my. Trouwens anders waare het dwaasheid zo een plan te maaken & ter uytvoer te brengen. Ik ben geheel *opgemontert* door uw byzyn. Ik *loop hoog* met je; & ik kan er my zo *by neerleggen*. Ik heb van myn broêr & suster nog geen nader schryvens, mogelyk weerhoudt hen de regen; 't zy my wél, als zy maar wel zyn.

De Baron van Hoevell[2] aan wien den eenen hier nevens *is luidende*, herhaalt zyn verzoek om by hem, hy is met myn eigen nigt (Collonel Ribbers dochter) getrouwt, te komen met *Pak & Zak* enz.

Doch ik blyf in N.H. & wil *liever* zo eens, in 't vervolg te wardschip gaan; is dat niet beter overleid? zeg Jan-ever? Kistje[3] vraagt of hy zyne tante voor een dag of twee belet zoude doen. Zyne ouwers zyn verlangende om wat meer te weten & ik heb geen lust tot schryven. Ik antwt. neen, als Aagie by my is; is 't niet goed zo?

Maandag namiddag heeft hier een exelent man gepreekt; ik heb in lange (sedert Wolfjes beste tyd!) zo een preek niet gehoord. 't Is een zogenaamde fyne dominé, doch 't is inderdaad een resonabel & doorkundig man. Hy is met zyn vrouw tot 8 uuren - half 9 - hier geweest & kon haast niet weg. Hy komt van Avenhorn aan 't eind der middellaan naar Hoorn toe. Denk eens aan! ik heb hem, naar oogenschyn wel gewiegt. Zyn vader stond by ons, & ik ging er dikwyls speelen. Hy is 5 jaar jonger dan ik; & nu

1 Ds. Wolff was 29 April plotseling overleden.
2 Hij was gehuwd met de dochter van Kolonel Ribbers, wiens vrouw - Juffr. Beaudrie - de zuster was van Betje Wolffs moeder, Johanna Beaudrie.
3 Joost Gerard Kist, zie den volgenden brief LXXII.

spreekt hy het woord voor *my* (OMDAT ik *hem* gewiegt hebbe). Hy hiet Gromme.[1] Groet het kleine vrouwtje, & myn Hansje hartelyk & vraag hoeneer zy komen. Kus de drie kleinen, vooral myn vryertje, & geloof dat ik ben & altoos hoop te blyven

Uwe liefhebbende Vriendin

WEDUWE WOLFF.

Beemster $17\frac{5}{23}77$.

LXXII. (*Aan Joost Gerard Kist*[2] *'Student op 's Lands Universiteit te Leiden.'*)

Myn waarde Kist!

De band is gebroken, geene kinderen van uwen lieven Oom hebbende, is, zo als de waereld dat noemt, de vriendschap uit; maar wat hebben redelyke wezens te doen met de sentimenten der Waereld, indien zy dwaas, of ongegrond zyn? Ik heb niets te doen met eenigen der Familie, noch zy met my; om dat ik opnieuw reden hebbe, my over uwe twee oomen te beklaagen, door dien zy goed vonden, my op eene zeer onvriendelyke en onheusche wyze te antwoorden, en k w a a l y k durven n e e m e n dat ik hen niet gewaarschuwd hebbe; ja! dat uw oom aan verval van kragten gestorven is: NB. om dat zij daar nooit iets van gehoort hadden. Daar het echter eene uitgemaakte zaak is, & ik niet k o n d e weten

1 Willem David G. was de zoon van Wilhelmus Jacobus, die van 1738-'45 als Hervormd predikant te Vlissingen stond en vervolgens naar Utrecht vertrok. Van zijn zoon, door Betje zoo geroemd, komen enkele geschriften voor in den Inventaris van boekwerken, door wijlen mijn vriend Willem van der Os aan Vlissingen gelegateerd.

2 Zoon van Anthonie Kist, gehuwd met Adr. Wolffs oudste zuster Anna, Hervormd predikant te Woerden. Zie over Betjes verhouding tot de Leidsche familie Kist mijn opstel in *de Nederlandsche Spectator* van 1901, N^{0}. 34 en 35 'Betje Wolff en hare drie zwagers'.

dat uw Oom zynen elendigen staat zo hadt verborgen, als hy aan hun schreef & daar het waaragtig is, dat uw Oom als in een oogenblik alleronverwagts is van my gerukt (zo als men uit m y n Berigt in de Boekzaal zal kunnen leezen).

Ik heb ook die twee condoleantiebrieven aan eenigen laaten zien om te toonen hoe men my behandelde: ja dat men zelf de onbeleeftheid had om myn w a a r d e Broeder te beantw. met M e j u f v r . & z u s t e r en onderschreef uw Dienaar E.H. & J.E. (gy weet wie ik meen).[1]

Doch, Kistlief, wat heeft dit voor influence op onze vriendschap? & waarom vreest gy dat gy my zult missen? dat onze vriendschap zal uitzyn? Zo ik onvergenoegt op u konde wezen, zo zoude ik het zyn om dat gy dit vreest. Ik zal u liever geruststellen & u verzekeren dat ik de zelfde opregte, tedere vriendin ben voor U die ik was, & my altoos toonde; ik zal by alle gelegenheden daar van de blyken geven zo verre dit in myn geringe vermogen is & zo lang myn Kistje de paden der deugd bewandelt en zynen geest oefent in n u t t e kundigheden, zal hy in zyn waardste en liefste Tante (zo als hy haar noemt) eene zusterlyke vriendin vinden, die hem altoos wil raden en leeren waar zy kan of mag. Uw laatste briefje aan ons was zo kort dat wy niet wisten wat te denken; doch dewijl wy niet rechtzinnig zyn, zo dachten wy het beste van onze naasten, & meenden dat onzen jongen vriend geen tyd overig had van zyne studie. Geen dag heb ik u vergeten, & ik heb meenige zugt voor uw geluk tot den algoeden opgezonden. Gy zult, in deezen, een nieuw bewys van myn vertrouwen in u vinden. Ik blyf, althans, voor eerst, in dit Quartier, in Dec. is myn tyd uit. Dan ga ik woonen in de Ryp in een huis van Vader Carman & de zuster van myne ziel, myne waardste Deken, wagt ik, binnen weinige dagen om met my te leven & te sterven; wy brengen al wat wy hebben by elkander, en zullen daar van fatsoendelyk buiten leven kunnen. Beiden hebben wy veel goed te erven & de bezitters daar van zijn 82 & 77 jaaren.[2] Myn beste vriendin is thans naar

1 Ewaldus Hollebeek en Jan Engelman.
2 Jan Bekker, vader van Betje, en Hendrik Busserus, neef van Aagtje.

Rynsburg om aldaar naar de heilige oorspronkelyke eenvoudigheid des Evangelium haaren Godsdienst te oeffenen, zeker hebt gy haar daar gezien; schoon onbekent.[1] Zy is hier geweest van 's Woendags den 30sten [April] tot Vrydags den 9den Mei, ik heb in alle myne verdrietige en moeyelyke omstandigheden dat waardig mensch by my gehad. Na den 17den Juny, dat is 6 weken na uws ooms begraven word alles verkogt te Hoorn. De Boeken insgelyks. M. is door uw Oom uit het sterfhuis geslooten zo lang hy onbegraven was, & sedert is de Pastori de myne; 't is geen boedelhuis.

Melt uit deezen 't geen g y g o e d v i n d, aan uwe lieve Ouders die ik hartelyk bemin, wiens brief my zeer aangenaam was. Denkelyk in de aanstaande week koomt hier voor een dag of drie myn jongste broêr met zyn vrouw om eens te zien hoe hier alles is. Na die week kunt gy, zo gy het schikken kunt, als het niemand der Leidenaars weet, (dat niet hoeft dunkt my om dat zy my zo onheusch zyn) eens komen. Ik weet dat gy verlangt om my eens te zien. Deken zal dan hier zyn en de boedel nog niet verkogt zo dat dat zal best schikken. Reis toch menageus Kistje! denk dat geld duure waar is & dat men het niet makkelyk krygt. Schryf niet zo gy komt, het maakt kosten myn kind & ik moet nog verantwoorden aan de Executeurs tot aan den 17den Juny; 't zyn Carman en onzen Chirugyn[2] die ik zelf uitkoos. Doch zo gy schryft mannetjelief Franqueer dan tot Leiden, zo een bf. komt anders ysselyk hoog in de Beemster.

Ziet gy wel dat ik aan u eigen & eenvoudig schryf. Wy (voor Deken staa ik u in) wagten met zusterlyk verlangen, & hoopen u met een gezond lichaam & gerust hart met een verlichten geest & een schrander oordeel te omhelsen als ons k i n d. Adieu lieve jongen!

T.T.

Beemster, 23 Mei 1777.

WEDUWE WOLFF.

Myn compliment aan den braaven Professor Schultens.

1 Blijkbaar waren er dus ook onder de familie Kist, die deelnamen aan de samenkomsten der Collegianten.

2 Van Bruggen. Over hem schreef Betje meermalen aan haren vriend Dr. Gallandat te Vlissingen.

LXXIII. (*Aan den heer J.E. Grave.*)

Waardste Vriend!

Hartelyk dank ik u & het kleine vrouwtje & Hansje (in voorraad) voor 't gezondene. Maar man, maar Kóóker, de kurketrekker is op de eerste kurk onbruikbaar geworden zo dat, ik heb reeds gezien dat alle verandering geen verbetering is. Evenwel hy zal met kleine kosten te herstellen zyn; ik denk dat als ik hem eens by een yzermaker zend dat hy my voor een paar zesjes die wel in orde zoude krygen. Hier eindigt die schoone historie van de kurkentrekker.

Waar Deekie blyft weet ik niet, geen bf dan die die ik van u ontving, ze kwam deeze week thuis, & dan zo ras mogelyk, hier. Ik heb aan myn braven Janbroêr & zyn wyf de hele klugt vertelt van Aagie & my, & zy beiden keurden dat exelent goed voor my & voor haar. Ik heb het ook aan Papa geschreven; wél bewust dat dit plan my zal veraangenaamen by hem. Alleen kan ik niet leven. Ik moet iemand hebben die my wat *opmontert* & daar ik hoog *mee loop*, ik word mager van verdriet! 't is waarlyk zo. Hoor eens lieve vrienden, zoud gy, zo ik zelf in de stad moet komen om meubelen te kopen, my wel een nagt of moogelyk twee willen wardschippen by myn Hansje?

Ik weet niet of ik zelf niet dien te komen nog niet, 't zal nog wel 14 dagen aanlopen & zo Deekie en Hansje goed voor my willen koopen blyf ik thuis; doch wie weet myn zien [smaak] ook zo net? Nu gy koomt voor die tyd nog wel eens & dan *kondet* gy my meenemen, want ik wil niet vernagten dan by u, dat's te zeggen onder uw dak. Ik heb (zie gy moet alles weten) om 300 *f* gevraagd aan Papa, want man, de man het er dik van & Jan zei ‘je moet het maar stout doen.’ Ik moet daar voor kopen een douzyn fraaye fransche stoelen met twee fauteuil[s] weetje van die geschilderde. Ik moet kopen een bureau geel of wit geverft zo als veel in de Manier is & proper staat. Ik moet kopen een roomkleur Engelsch tafel servis, & wat voords tot een propere & zindelyke inboedel

behoord. Ik wagt hier een jong haantje te voesten (het jong van den ouden kraaijer aan wie ik deezen, uit myn kippenrust schryf,) voor een dag of twee. Hoor eens vader, hoeneer kom je nu hier, de stok is gereed & ik zal maken dat je wat te kippen hebt. Ik *dien* de haan en de hennetjes uit de N. ook eens te verzoeken, en doe jy het eens voor my uit myn' naam? Dezen ogtend kreeg ik visite van onzen Heer Dykgraaf, er is geen het minste bewys dat de weduw tractament krygt van de Beemster, want er is nooit een weduw geweest & NB. er staat niets van geschreven. Evenwel Wolfje heeft het altoos gezeid. Hoe 't afloopt weet ik niet; doch aanstaande dingsdag zal die braave heer het in de vergadering brengen; & 't is mogelyk wy dat optineeren. Maar zo 't niet loopt; ik kryg & dat heeft my de zóó zóó die hier zondag bazuinde verzekerd, van den Staat alle jaar weduwe zynde *ƒ* 100. Dit is voorleden jaar vast gestelt, zo dat wy nu in N.H. zooveel als in Z. Holland krygen, & dit troost my indien het niet te bewyzen is dat Wolfje my verzekerd heeft. Met M. zit het nog zo, doch geld moet zy of de Borger geeven: bon gré mal gré.

Ik verlang zeer naar Aagie om alles te overleggen, want ik kan niets alleen uitvoeren. Vaarwel! kus het vrouwtje, & myn Hansje & de kindertjes & laat George zich toch niet weg smyten; nu ik ben te krygen. Altoos ben ik met alle agting en hartelyke affectie

Uwe opregte Vriendin

HET WEEUWTJE IN MINIATUUR.

Donderdagavond 8 uuren, 5 Juny 1777.

LXXIV. (*Aan den heer J.E. Grave*.)

Waarde & lieve Vriend!

Wy vleiden ons reeds antwt. op onzen laatsten ontfangen te hebben waarin wy Mejuffr. uwe suster verzogten om zo dra zy,

wegens huisselyke zaken kende by ons te komen wyl tegen dien tyd alles in orde zoude zyn. De Meubelen zyn, tot myn genoegen zeer duur verkogt & alles is exelent by de uitkomst; onze wasch is aan 'n kant, wy blyven nog denkelyk tot half September in de Beemster. Laat haar E. nu eens bepalen hoe neer wy de eere zullen hebben van haar te ontfangen. Wy zullen al doen wat wy kunnen om haar Ed. plaisir te doen. Het vaers voor Engert was vergeten. Laat hy my nu uit puure boosheid *niet vergeven* als ik weer in de vyzel moet & laat zyn Ed. my excuseeren om de druktens. Ey man, ey Kóker, wil je me wel ereis wat goud geld zenden veur dit papiertje. Zeg ereis de bf was vermist, myn broêr Jan had vergeten *Grave* te zetten, alleen Jan Everard enz., doch de Zeeuwsche Postmeester heeft dien bf van den Amst. gereclameert ende ziet zo is hy tot my gekomen. Nu genagt hoor van Aagie Pieters & van my aan alle vrienden, buuren & bondgenoten altoos

Uwe Susterlyke Vriendin

WOLFJE.
30 July 1777 [de Beemster.]

LXXV. (*Aan den heer..... te Amsterdam.*)[1]

Wel-Edel Gestrenge Heer!

Hoezeer heeft uwe heuschheid my verpligt! Ziehier het toegezonden stukje in orde terug. Vraagt gy bygeval myn oordeel over de uit-

1 Het is mij niet gelukt te ontdekken aan wien deze epistel van Betje Wolff geschreven is. Hij wordt hier opgenomen, omdat hij nog behoort tot het Beemstertijdperk, getuige het onderschrift. De eerstvolgende brief 21 Sept. 1777 is geteekend Rijp. Toen waren de vriendinnen dus van de Beemster verhuisd.
Het origineel berust in de zoogenaamde collectie *Beeldsnijder* in het Rijksarchief in den Haag. Deze Gerardus Johannes Beeldsnijder (1791-1853), een Nederlandsche letterkundige, lid der Provinciale Staten van Utrecht, verzamelde prenten, portretten en handschriften, ter opheldering der geschiedenis van ons Vaderland.

voering? daar is het; ik geef het voor 't geen het is. Het is superieur vertaald, & heeft niets van het Pedante, de genaturaliseerde zyn er behouden, & zo moet het ook zyn. 't Is lectuur voor fatzoendelyke lieden & die weeten wat zy zeggen schoon onvertaald zynde.

Uit de recriptie van Mevrouw Vollenhooven weet ik, dat myn respectieusen aan Mevrouw uwe beminde is bezorgt, by occasie hoop ik antwoord van haar WelEd.Gestr.

Vreezende importun te zyn zo ik u langer ophoud, maak ik het kort. Wy beiden verzekeren UwelEd.Gestr. van onze hoogagting & ik heb de eer my te noemen met veel eenvoudigheid & de grootste opregtheid

Uwe ootmoedige Dienaresse

BETJE WOLFF.

Beemster, Vrydagavond.

LXXVI. (*Aan den heer J.E. Grave.*)

Waardste Vrienden!

Naauwlyk zyn wy over[1] of myn lieve Deken krygt felle galkoortsen, dit stort my in nieuwe druktens & maakt dat ik in 't geheel geen tyd noch lust hebbe tot schryven. Ik verzoek dus UEd. dit nieuws

1 In Sept. 1777 zijn Betje en Aagtje van de Beemster naar de Rijp verhuisd. Zij woonden eerst tot 1780 in het huis aan de noordzijde van de Regtestraat beoosten den Dam, N. 56 en van 1780-'82 in N. 54 (thans N. 100 en 98, kadastraal bekend als sectie B N. 157 en 153). Volgens den aanslag in de verponding woonden beide vriendinnen in eerstgenoemd perceel bij zekeren Albert Teeuw: de Graaf, en in laatstgenoemd bij de Wed. Pieter Carmans in. Tegenwoordig zijn beide woningen eigendom van het Doopsgezind Weeshuis. In den gevel van pand 54 is door heeren regenten een gedenksteen aangebracht met deze inscriptie: HIER WOONDEN ELIZABETH WOLFF geb. BEKKER EN AGATHA DEKEN, 1780 en 1781.

voor u houdt: er is geen gevaar by, maar ze is zeer ziek & benaauwt. Wy leven zo gelukkig als de aarde gedoogt waar wy op zyn. Wy beminnen u hartelyk, wy zullen u nog eens wagten zo dra Deekje beter is. Zie hier Janbroêr een Zwagerman voor je, maar voor die goeije jongen moet gy dit Pakje & deezen bf bestellen lááten. Kind dat wil je immers wel? nog wat: Playsierige kermis, & braaf Suiker te verkopen. Kus de kinderen, groet het kleine treuzeltje van een wyfje & geloof dat ik altoos ben

t.t.

WOLFJE.

21 Sept. 1777, Ryp.

Hebt gy Aagies Brief, Hansje? ik denk ja. Brieven & Pakjes in de Ryperveerschuit by de Haringpakkerstooren te bestellen.

LXXVII. (*Aan den heer J.E. Grave*.)

Broederlyke Vriend!

Ik zal voor ik u bedank voor uw delicieus & zo te pas komend present, openhartig zeggen dat gy zeer kwalyk geïnformeerd zyt, zo gy gehoord hebt dat ik zoude hertrouwen. Niets is onwaarder, er is geen de minste schaduw aan, zo dat, stel u gerust & geloof dat ik nu veel te gelukkig leef om er toe te resolveeren, ofschoon de party goed voor my waare. Ik ben zeer begeerig om eens te weten wie toch de Persoon is door u bedoelt. Hier komt geen mannelyk schepsel dan de 80jarige Executeur, & die kan 't niet zyn, wyl hy werkelyk zyne 5de vrouw onderhanden heeft. Ja, nog iemand dat 's waar, doch zeer enkeld: om dat de afstand te groot, de dagen te kort & de bezigheden velen zyn: 't is een jong docter hier in 't quartier gekomen, een verstandig, aangenaam man, 25 jaar oud, schoon & gezond: ik denk niet dat uw berigt *hem* raakt, want den

Heer de Bosson schynt ons een geheel ander mensch te zyn. Per slot, ontrust u niet, want niets is zo bezyden de waarheid dan dat ik van staat zal veranderen. Ik leef met myne vriendin zo gelukkig, gerust & vergenoegt als ooit mogelyk is.

Zy zal u zelf schryven. Maar Jantje Broêr, hoe neer komt gy nog eens? Gy kunt hier zo wel als op Kippenrust ten *stok* of ter *boom* gaan. ô wy leeven zo in hoop dat gy komen zult ende vernagten in onze tente, alles is gereed, het kalf geslacht en den wyn bereided. Schryf, hoe neer: opdat gy ons thuis vindet ende niet beschaamt en word van wegens de sluiting onzer deure; alzo wy veerdig zyn om de zilverlingen te gaan haalen in de stad die genaamt word Hoorn.

Nu Agies beurt. Ik heb het nog wat druk, doch het woord is koom ras. Leef gezond & gezegend. Groet al de uwen vooral het kleine vrouwtje, & onze lieve Hansje. Nu goedenagt, vader. Ik blyf altoos

Uwe hartelyk genegene & verpligte Vriendin

DE WEDUWE WOLFF.

In de Ryp, 26 Sept. 1777.

Myn hartelyk compliment aan den goeden Heer Engert. Is de vlier al gekookt, want ik dien wel eens te likken, zo een styfte heb ik in de leden.

[*Aagtje vervolgt*.]

LXXVIII. (*Aagtje Deken aan den heer J.E. Grave.*)

Ja trouwe vriend, dat zag er gansch niet Balsemiek uit, zulke koortsen, doch ik ben spoedig en gelukkig gered. Ik dank u allerhartelykst voor uw present, het kwam wonder wel, maar zal er dan in der eeuwigheid geen einde aan babbelen zyn? myn vriendin hertrouwen! Wie leefd stiller en meer op zich zelf dan zy? geen

aant.

Non in 't strengste klooster; hier koomt nimand en myn Wolffje heeft zeer by Karreman[1] aangedrongen om het huis voor ses jaar te huuren, zo min gedachten heeft zy op hertrouwen, ik bid u myn beproefde vriend, onderricht de waereld dat dit twede Huuwlyk van myn vriendin een louter uitstrooisel is waar van de schein niet bestaat.

Wij verlangen onuitspreeklyk naar u. Schryf ons dat gy spoedig koomt, lees de complimenten booven, Regel 2-3. En Ik blyve

Uw verplichte
A. DEKEN.
[26 Sept. 1777.]

LXXIX. (*Aagtje Deken aan den heer J.E. Grave.*)

Wel Jantje heb je het nou wel ooit lomper gezien in de stad te zyn en niet eens aan te koomen by onzen besten vriend? dan wees verzeekerd dat dit gansche verzuim zyn grond, oorsprong, voortgang en einde heeft in uwe byna onnavolgbaare toegevenheid. Wy zyn een dag of twe in de stad geweest. Myn weeuwtje heeft haar kamer gehouden uit vrees dat haar Rouwgewaad door den daauw des Hemels zou nat gemaakt worden 't welk van deszelfs gewis verderf zou agtervolgd worden. Ik heb door weer en wind gevloogen en niemand bezogt dan daar myne zaaken my noodzaakten. Lieve Man wees doch niet boos. Wy zullen alles goed maaken door als wy van Woerden[2] terug koomen eens lekkertjes by u te eeten en dan zal ik u by ider glaasje wyn, voor ider citroen bedanken. Gy zult zien dat gy onzen vriend zyt en gy zult onzen vriend blyven zo lang de Mannen van Luuther staan. Wolfje zal u dit nog kragtiger bewyzen.

[*Betje vervolgt.*]

1 Lees: Carmans, haar huisheer.
2 Daar logeerden zij bij Wolffjes zwager, Anthonie Kist den Hervormden predikant, gehuwd met de oudste zuster van Adrianus Wolff, Anna. Zie boven brief LXXII noot 2.

LXXX. (*Aan den heer J.E. Grave.*)

Gy zyt veels ten goeden man om my kwalyk te nemen dat ik my niet geruïneerd heb met sleegeld te betaalen of myn treur gewaad in zulke eene beestagtige kladdigheid te bederven. Ik ben nergens geweest, maar als wy weerkomen kom ik u excus vraagen voor myne zuinigheid in deezen.

Alle de vrienden groeten u hartelyk, zo doen wij ook. Nou wees maar niet boos op ons, schryf liever eens een grooten brief aan ons. Kus, myn vriend de uwen voor my & geloof dat ik ben

Uwe waare vriendin & dienaresse

DE WEDUWE WOLFF & AGATHA DEKEN.

Woerden, 29 Oct. 1777.

LXXXI. (*Aan den heer J.E. Grave.*)

Geeerde Vriend!

Indien ik uwen van 9 Nov. niet beschoude als eene vriendelyke badinage, ik zou hem niet beantwoorden dan om u te toonen dat hy my zeer zeldzaam toeschynt & eenige uitdrukkingen bevat die ik niet weet overeen te brengen met die heuschheid die u de fatsoendelyke man - die u onderscheid van den Snoeshaan. *Lomp* noemt u my enz. maar 't is raillerie; ik kan ten minsten niet denken dat het u ernst is. Myn oogmerk was u te komen zien, doch ik heb zo veel goede bekenden in Amst. dat ik altoos gezien worde & dat neemt te veel tyd, als men maar zo kort in de stad is, om allen te bezoeken. Het slikkerig weer, myn afkeer van een slee,

de onvoegzaamheid om te voet te gaan: zie daar, deze beweegreden hebben my *lomp* gemaakt. En ik nam terstond de occasie waar om u daar over myn excuus te schryven.

Hoe 't zy, wy denken op maandag uit Utregt (waar wy morgen gaan logeeren by Proff. Hennert)[1] te Amst. te komen & nog dien zelfden nadenmiddag ons excuus te herhaalen (ofschoon ik nog gepokt noch gemazeld hebbe) want ik zou om niets my schuldig willen maaken aan lompheid, omtrend iemand die ik hoogagt & van harten zeer toegenegen ben.

Wensche u & al de uwe het beste in allen opzigte & tekene my

Uwe opregte Vriendin & dienaresse

DE WEDUWE WOLFF.

Woerden, 13 Nov. 1777.

[*Aagtje vervolgt*.]

LXXXII. (*Aagtje Deken aan den heer J.E. Grave*.)

Beste Vriend!

Dus noemen de Dames u *tot nog toe*. Gij hebt geen rede om ons minder *tranquiliteit* te wenschen vermits deze *tranquiliteit* haare grond heeft in onze zuivere onschuld, wy erkennen u in *ons hart* voor onzen besten vriend en meende dat wy omtrent zulk een vriend die oplettenheid niet behoefde te gebruiken die men genoodzaakt is in het oog te houden omtrent Tafelvrienden. De liefde, myn waarde Graave, denkt geen kwaad voor al de hoogste liefde, de vriendschap niet, alles is in eenvoudigheid geschied.

De twede dag dat wy in de stad kwaamen sprak ik den Heer Engert, zei hem ons voorneemen om dien middag by u te koomen (gelyk het vast was) verhaalden hem dat wy 's maandags naar

1 Zie blz. 183 noot 1.

Woerden gingen, hy zei ons dat hy dien middag naar u ging en ons daar zou wagten. Dus konde wy *zeker* besluiten dat zyn Ed. u onze voorneemens bekend zou maaken en dus hebben de *Dames* haaren besten vriend aan *geen vergeefsche rys blood gesteld*. Wy hebben u dag op dag met de grootste oprechtheid en het sterkste verlangen, met *dat* verlangen waarmede men zyn *besten vriend* alleen verwagten *kan*. Wy vertrouwen dat uwe verdrietige huisselyke omstandigheden (waar in wy van harten deel neemen) u sterker uitdrukkingen hebben doen gebruiken dan gy anders verkiezen zoud. Goede man, is het niet te beklaagen dat menschen die zo wel van elkanders goede hart voor elkander overtuigt zyn de zelfde omzichtigheid moeten gebruiken omtrent elkanderen als omtrent vreemde. Dit denkbeeld ontroerd my.

Neen, mijn besten vriend, gij zult uwe tranquile Dames niet bekeeren, zy zyn *onverschillig* en zullen *onverschillig* blyven omtrent *onverschillige* dingen maar althoos de hoogste prys op uwe vriendschap stellen. Om u eenige *wezenlijke* dienst te doen zouden wy in *Bruids*- en *Rouwgewaad* door dik en dun loopen en honderd sleedjes neemen, maar om u *tien* oogenblikken te zien, want meer tyd hadden wy niet, konden wy niet denken dat door u gevergd zou worden.

Koom, myn vriend, alle gekheid op een stokje. Groet uw Huisgezin hartelyk, leefd allen gezond en gelukkig en blyf onzen vriend gelyk wy blyven

Uwe opregte Vriendinnen

WOLFFJE EN DEKEN.

Woerden, 13de November 1777.

LXXXIII. (*Aan den heer J.E. Grave.*)

Wel myn waarde vriend hoe kunt gy een weeuwtje zo verongelyken? hoe kunt gy denken dat er *iets zit* by my omdat ik Amst.

in sleepend rouwgewaad passeerende niet by u aankwam, daar ik zo tegen een slee ben & daar in myne floersche Equipage de straaten onbruikbaar zyn. Toen ik retourneerde zou ik vast gekomen zyn, dog de dood van eene myner allerdierbaarste zielsvriendinnen[1] zo plotseling hoorende in haar huis, daar ik zo vol verlangen om haar te zien in kwam loopen, heeft my zo bitter bedroeft, & zo afgryselyk doen schrikken dat ik nu zelf nog geen lust hebbe om een letter, zelf aan haaren ontroostbaaren man te schryven. Och Grave, laaten wy onze weinige & onzekere oogenblikken niet verbeuzelen in elkander te verdenken omtrend elkander! Ik betuig u heiliglyk dat ik zo veel van u houde als ooit, & dat het my smarten zoude indien er by u iets omtrend my zat, doch ik denk het niet langer. In 't laats dezer week gaan wy naar Sparendam[2] voor een week of vier. Het rytuig zal ons van de schuit haalen & wy ryden spoorslags voor den donker heenen.

Ik hoor met leedwezen dat myn kleine mannetje zo zwakkelyk blyft, & wensch u van harten beterschap met het zoete kind & dat alle de uwe wel vaaren. Ons huisselyk geluk is groot & blyft ons even aangenaam op den duur. Wy hoopen dat onze lieve vriendin, uwe braave Zuster, zo ras het voorjaar aan koomt, daar getuige van zyn zal. Ons huis & ons hart is altoos open voor U & haar & wy verzoeken haar in voorraad. Leef gezegend met al de uwen, groet uw lief klein vrouwtje voor ons als ook uwe zuster & geloof dat gy geen opregter noch genegener vriendinnen hebt dan

WOLFJE & DEKEN.

Ryp, Zondagavond 23 Nov. 1777.

1 Mejuff. Waardenburg, zie bl. 228.

2 Daar woonde destijds Betjes zwager Dr. Engelman, opziener van 's Gemeenten-Lands werken van Rhynland, en schout van Sparendam; later in Haarlem.

LXXXIV. *(Brief van Aagtje Deken aan den heer J.E. Grave).*

Daar koomt Wolfje en Deken aandribblen bevende van koude om haar waarde goede lieve vriend een zalig Nieuw jaar te wenschen, maar hoor Man lief geen complimenten, je moet ons eerst ontdoojen met een goede slok vaderlandsche morgendrank, een glaasje klinkklaare Genever. Zie zo vaderlief nu zyn wy van zessen klaar. Maar op dat niets den heilzaamen invloed van onzen goede wenschen zouden verhinderen, betuigen wy wel hartelyk dat wy vader Graave waarlyk hoogachten, oprecht beminnen en voor eene onzer beste vrienden althoos zullen houden.

Met zodaanige gevoelens vervuld wenschen wy u de beste lichaamelyke en geestelyke zeegeningen van den Vader der lichten rykelyk toe, uw Koophandel alle uwe onderneemingen zy gelukkig, uw lieve vrouw en dierbaar kroost leeve met u gezont, voorspoedig en blymoedig, uw lieve zuster, onze waarde vriendin, smaake de beste zeegeningen in dit leeven, zy blyve gelukkig in de bewustheit van haar goed geweeten en in de gunst van haaren God.

Uwe kinderen vermeerdere uw geluk door hun braaf gedrag, door hunne voorspoed en hunne liefde tot hunne braave ouders, doch lieve Graave, alles hier op aarde is onvolmaakt; dat wy dan onze begeerte niet bepaalen binnen de enge omtrek van het onzeekere leeven, maar ons waar geluk zoeken in de hoope op een eeuwig beter! dat deeze hoop ons opbeure in alle de verdrietelykheden die ons treffen en ons dikwyls maar niet dan al te noodig zyn.

God blyve, dierbaare vriend, hier ons hoogste goed en het deel onzer Erve tot in Eeuwigheid.

Wy beveele ons opnieuw in de vriendschap van u, uw huisvrouw en lieve zuster en wy verzeekeren u plegtig van de onze. Wy zyn tot nog toe op Spaarendam gelogeerd adres by den Heer J. Engelman[1] toeziender van Rynland, Medicyn Doctor en Schout te Spaarendam. Franco Haarlem.

1 Zie bl. 225 noot 1.

Zoodra wy thuis zyn zullen wy u schryven. Zo uwe ons met toe water en sterk ys een winterbezoek wilde geeven, dat zou ons zeer verblyden. Wolffje heeft winterhanden, nu moet ik schryven, dan dit is hetzelfde.

Vaarwel braave vriend, en wees verzeekerd dat wy altoos blyven zullen zo als wy ons naar hartelyke groete aan u en alle de uwe teekene waarde vriend en vriendinnen

UEds. oprechte vriendinnen

DE WEDUWE WOLFF & DEKEN.
Spaarendam, 31 December 1777.

Wees zo goed en meld ons eens waar onzen vriend Griethuizen woond, dan zullen wy zyn Edle ten eersten schryven.

LXXXV. *(Aagtje Deken en Betje Wolff aan den heer en mejuffrouw Grave en zijne zuster Hansje).*

Waarde en veel geachte vriend en vriendinnen!

Wy zitten thans welgemoed en vergenoegd by ons vuurtje aan onze goede vrienden te schryven. 't Is avond, daar word gescheld, wy doen open, een pakje van een onbekenden hand daar in twee Boekjes getyteld:

> De vriendelyke Bericht gevende Recensent en de dienstvaardig tegenberichtende Lutersche Koster
> daar in een aanspraak aan Mejufvrouwen E. Wolff Geb. Bekker en Agatha Deken.

Wy hebben de resensi van de Heeren Bibliotheek schryvers niet geleezen en weeten dus niet wat zy van ons gezegd hebben. Dan hoe het zy, wy meenen hun niet te tellen en te verachten en

wy hadden wel gewild dat de vriendelyke Koster ons buiten zyn Boekje gelaaten had; myn lieve aandoenlyke vriendin Wolff was er geheel van verzet, dan ik denk aan ons oude spreekwoord *die aan den weg timmert moet aanstoot lyden*. Van meer belang is het voor ons te weeten dat onzen Lutersche Broeder, de welken aan zyn kerk, zyne landgenooten en vrienden zo veel dienst gedaan heeft met het verbeteren der kerkgezangen met zyn lief vrouwtje gezond, vergenoegt en verheugd in het welzyn hunner kinderen leeven; lieve Graave wat is de waereld zot! maar was zy het niet al lang? Laaten wy eenvoudig onze talenten aanleggen ten nutten onzer Naasten en ter eeren van onzen Schepper, laat den lof ons niet verhoovaardigen en den laster onzen geest niet uitblusschen, laat het ons genoeg zyn wanneer wy by onze intrede in de waereld der Geesten in ootmoed mogen zeggen 'Het berouwd my niet geleeft te hebben!' Wy verlangen zeer om u eens te zien doch de winter fopt ons door haare ongestaadigheid; krygen wy nooit een Briefje van onze lieve Hansje? doch Wolffje zal dit wel eens nader onderzoeken, aan haar geef ik deezen over om hem te vervolgen.

Zo als ik ook aanstonds doe.

Wel Jan-Broer, hoe zit het? Waart gy waarlyk korsig omdat ik (in zulk weer) niet uitgelopen ben om u eene visite te geven. Je bent immers wyzer als je spreekt. Nog eens, (& zo jy 't dan nog niet gelooft, loop dan knikkeren) ik heb nooit in myn hert gehad u eenige onbeleefdheid te doen; doch ik kon niet. Amen. Hoeneer zullen wy nu 't genoegen hebben om u by ons te zien? 't Is hier nu niet raer; maar de zomer is voorhanden & dan weet gy dat het wel komen kan. Hoeneer komt gy, myn Hansjelief, over? Schryf het maar, altoos zyt gy welkoom, ô wy leven zo gerust, zo stil, zo eenvoudig gelukkig. Deken & ik zien meer & meer dat wy by elkander behooren.

Wat doet de dood van myn lieve vriendin Waardenburg my aan! Ik kan haar niet vergeten! zo weggerukt! zulk een lieve vrouw, och myne vrienden laaten wy deeze vlugtige onzekere oogenblikken tog besteeden in weltedoen & elkander hartelyk lief te hebben.

Laaten geene wissewasjes, geene verkeerde opvattingen ons afleiden van dat genoegen dat de vriendschap geeft. Vaarwel myne vrienden!

Hoe vaart myn kleine mannetje? Leef met al uwe kinderen gezond & gezegend & geloof dat wy zyn uwer aller ware vriendinnen

DEKEN & WOLFJE.
Ryp, 30 Jan. 1778.

LXXXVI. (*Brief van Aagtje Deken aan den heer J.E. Grave*).

Waarde Vriend!

Wolfje en Deken waaren zeer blyde, door een Lettertje van UEd. te verneemen dat gy en al de uwe nog welvaarende waart, wy waaren reeds over u bekommert omdat gy ons nog niet geschreven hat en zeer ongesteld van ons gegaan waard, de behandeling van den Heer van der Jagt[1] keuren wy geheel af. Mooglyk verrukt zyn niewen staat hem zo zeer dat hy niet weet wat of hy doet. Wy gaan voor eenige dagen op een buitenplaats digt by de Beverwyk[2], zo UEd. in dien tyd aan ons mogt schryven, zo denk wanneer gy niet ten eersten antwoord ontvangt dat wy nog niet thuis zyn. Wy hoopen ons lieve Hansje haast by ons te zien, wy vleyen ons dat wy haar in ons stil eenvoudig leeven vermaaken kunnen. Vaar wel lieve vriend, groet uw vrouwtje en zuster hartelyk van haar die altoos zullen blyven Waarde Vriend

UEds. oprechte Vriendinnen
WOLFJE EN DEKEN.
Ryp, 5 Mai 1778.

1 Gerrit van der Jagt van Zaandam, later notaris en procureur in de Rijp, een vriend van Betje Wolff. Ik bezit in druk een vijftal verzen, gedicht op zijn huwelijk met Maartje Jantjes, waaronder een van de vriendinnen Wolff & Deken, 20 April 1778. Betjes gedicht aan 'Ernst' 1875 (Mengel-Poëzy III^{de} deel, 1786) is aan hem gericht. Elders noemt zij hem 'Philantrope'.
2 Dit was zeker 'Bijenlust', waar haar vriend van Orde woonde.

LXXXVII. *(Aagtje aan den heer J.E. Grave.)*

Waarde Vriend!

Zo koomen wy thuis en vinden aldaar twee Brieven van onzen aanstaande jonge man, waarin wy zo veel blyken van waare welmenenheid vinden dat wy niet konnen nalaaten van uwe gulle en vriendelyke aanbieding te profieteeren; over het inliggende Briefje hebben wy een en ander gesprooken doch zonder vrugt, het smart ons dat wy UEd. in deezen geen plaizier kunnen doen; hebt gy ook kennis aan den Heer Tjaart Grashuis beunhaas in kurken, kofty, thee enz.? hy woond op de Keizersgragt by de Westermarkt, die pleegt de lui op de wyze door u voorgesteld nog al dikwyls dienst te doen.

Wy zyn voorneemens donderdag morgen op reis te gaan te half zeeven van hier op Purmerende, dan zyn wy te half negen te Purmerende en gaan van daar te negen uuren op Buiksloot. Wy bedanken u by voorraad voor uw vriendlyk aandenken aan ons, beveelen ons in uwe aanhoudende vriendschap, verzekeren u van de onzen, verzoeken onze vriendelyke groete aan UEds. lieve huisvrouw en zuster en den ingeslootene te laaten bezorgen voor uwe oprechte vriendinnen

WOLFF EN DEKEN.

Ryp, 19 Mai 1778.

LXXXVIII. *(Aan den heer en mejuffr. Grave en zijne zuster Hansje.)*

Waarde vriend & vriendinnen!

Tyd om Brieven te schryven! dat zit er niet op! By u ook niet? Kom dat is *balsemiek*, want de vriendschap tusschen ons is zeker

te wel gevest om die ondersteuning nodig te hebben. Jan baas! ik heb ettelyke maanden geschreven wie een drommel, nu daar is een boeksken! Lees het in een hoeksken van den haart, och myn arme Aagie is al 10 weken dodelyk krank geweest, & kan niet bekomen! Zy groet Koker hartelyk. En kyk of ik het niet wel met je meen, daar heb je nou ereis een ℔ Z. Chocolade die, zo je maar van deese bygaande appelen appelmoes hebt laten koken, toedrinkt met het hele geslagt, al de Graven & Gravinnen eene goede purgans zal verstrekken. Valsch vernuft Graafje! nu! ik geef het je voor *gien fyn*. Schryf tog eens! maar de mand terug, want het is een geleende, kyk man! daarom kan jy ze niet houwen. Aers was hy wel dapper tot je dienst.

Weest allen gegroet! ik verzeker u dat ik ben uwe ware & verplichte vriendin
E. BEKKER, WED. A. WOLFF.

Ryp, $17\frac{9}{20}78$.

P.S. Mosterd na de Maaltyd! ik word stuntelig, dezen vond ik van ogtend, lees hem & vaarwel.

T.T.
Het WEEUWTJE.

Zondag voor een noene
Zo ga ik ter sermoene.

LXXXIX. (*Aagtje Deken aan den heer J.E. Grave.*)

Waarde en veelgeachte Vriend.

Dat ik in het begin van September eene gevaarlyke galziekte gekregen heb weet gy, de gevolgen daarvan hebben my belemmerd om tot nog iets van belang te doen, tans redelyk zynde koomt het zo in my om eens aan myn besten vriend te schryven.

Zoude ik my mogen verkwikken met die aangenaame maare: '*De vriend Graave met zyn vrouwtje zyn zusje en de lieve nakomelingen moogen nog zo al onder de gezonden en welvarenden in den*

lande geteld worden!' o kind, dat zou zo een voorrecht voor ons zyn. Wy denken doch veel, in de liefde aan u en uw huisgezin, 't is dikwyls of wy er zo na toegebragt en gestuurd worden, zou jelui je dingetjes niet zo wat kunnen schikken dat je ons maar vroeg in 't voorjaar een Bezoekje gaf? Kindertjes 't is zo zoetelijk buiten te zyn voor hun die er zich zo regt opmerkzaam by moogen neerleggen. Wy zyn ook zeer verlangende naar zuster Hansje, o die is zo *huislyk*, zo *huislyk* en kan zich zo naar onze eenvoud schikken! zou zy ons niet eens met een lettertje kunnen verkwikken? zeg haar dat het *zo bind, zo bind*, als men eens zóó een Briefje van een vriendinne krygt.

Het kwam myn Wolfje deezen morgen zo in haar harte om u een pondje chocolade te zenden, en dat moet dan ook maar voort geschieden. Trouwens ja, wy hebben ook zo veel zoete dingstigheit aan uw huis genooten dat gy nog wel (indien er syfferen by goede vrienden te pas kwam) wat pondjes te goed zoud hebben. Wy woonen in een Land druipende van walvisch traan, vloejende van melk en booter; dan eenige Leer bereiders hebben het hier *stinkende* voor ons gemaakt, hunne handen hebben putten gegraaven, dezelven met lellen en vellen opgehoopt, die daar in laaten rotten en dus een Lym bereid, zonder welken uwe stad niet bestaan kan, dus doen wij onze zintuigen geweld aan om uwe stadgenooten te verplichten, *o wat is dat groot*!

Wy leeven gelukkig *in* de liefde en *door* de liefde, en wenschen dat het alle onze vrienden zò wel moge gaan.

Wy blyven met onveranderlyke achting en genegenheid naar hartelijke groete aan uwe Huisvrouw, zuster en kindren, waarde en veelgeachte vriend!

UEd. Dw. Dsn en oprechte vriendinnen
WOLFJE en DEKEN.
Ryp, 6 February 1779.

[Betje schrijft als P.S.] De kleine zwarte Persoontjes hebben hier veel dienst gedaan. & zo doet nog de zuikere tooren die wy te met zoo zo wat afsloopen. 800000000 dank voor alles. Is de vriend Engert boos dat hy Aagies brief niet heeft geantwoord? Vraag het hem eens.

XC. *(Aan den heer J.E. Grave.)*

Waarde Vriend!

Ik ben zo verheerlykt met uw charmant vaersje[1] dat ik het reeds aan Allart gezonden hebbe, alleen de vryheid genomen hebbende om den duitschen rok af te keuren & Aagie heeft er vier of zes andere regels voor in gevoegt. Nog maal dank myn lieve Jan Broêr! ô ik ben grootsch op uwe vriendschap. Zeg eens vader, heb je niet een Hoogd. Bybel ter leen of te koop? en mag ik de losse bladen te rug om het register vast te maken? adres by den Boekverkoper. Groet het vrouwtje & onze Hansje, ook al de kinderen & geloof dat wy beiden altoos zyn zullen

Uwe susterlyke vriendinnen

DE WEDUWE WOLFF & A. DEKEN in compagnie.
27 Juny 1779, Ryp.

Exuseer dit klein briefje, ik heb het wat druk. Kom je niet eens weer over vliegen? Wat heb ik een leven met die Castelein gehad. Maar hy heeft het geld tog moeten aannemen.

1 Het gedichtje van Grave, geschreven en gedrukt ter inleiding van Betje Wolffs vertaling van J.G. Raffs Aardrijkskunde voor kinderen ‘Aan de lezers’ (MDCCLXXIX). Grave schreef aan haar, Amsterdam 17 Juny 1779: ‘Hierby een los gedichtje op 't werkje luchtig opgestelt; ik hoop dat het behagen zal; zo niet, scheur het, of verbeter het, zo het verbeterbaar is.’ Dit is het ‘boeksken’ door Betje genoemd in brief LXXXVIII.

XCI. *(Betje Wolff en Aagtje Deken aan den heer en mejuffr. Grave en zijne zuster.)*

Waarde & hoog geachte Vriend en Vriendinnen!

My ontbreeken woorden om u de dankbare gevoelens van ons hart medetedeelen: twyffelt gy wel een oogenblik aan onze erkentenis? Neen zegt gy. Woorden zyn des overtollig. Ons huis is reciproque altoos tot uwen dienst: zo ras wy van Maarssen geretourneerd zyn zullen wy UEd. dat, om die reden, berigten.

De zaake waarom ik op woensdag moest thuis komen is tot myn genoegen afgelopen, in zo verre de omstandigheden toelaten: ik ben aan de trekkende Party geweest, & men heeft alle mogelyke voorzorg gebruikt om my in 't vervolg het myne per intrest te bezorgen. 't Is een soort van een Lyfrente, te trekken zo lang de *oude Heer* leeft.

Zie hier nevens het vaersje, leef er mee naar goed dunken. Aagie zal deezen vervolgen.

Nau *Koker* hebje ons dan zo veel vermaak verschaft en zo lekkertjes laaten eeten dat onze verlegenheid om u te bedanken groot is; ons hart is zo vol van dankbaarheid als onzen maag vol van eeten was en onze ziel is zo opgepropt met dankbaare gevoelens als uwe tafel met spyze was, alleen met dit wigtig onderscheid dat in onze ziel alles *natuurlyk* niets *geforseerd* is, is dit niet geestig? Wat antwoord gy?

Dat wy ontzaglyk veel van u, uw vrouwtje en zuster houwen, weet gy, dat ons huis en hart voor u allen openstaat, heeft Wolfje u in deezen zelfden Brief met onuitwisbare letteren geschreven:

> *Vlieg* voort o vlugge tijd o waarom zoudt gy *gaan*
> Breng ons het goude Feest van Graves Huuwlyk aan.

Dat vliegt my daar uit de pen, ik vrees dat ik nog so ver zal koomen dat ik geen goede morgen of avond zal kunnen zeggen

dan op rym, ja *Man*, ik zal een wonder van de waereld worden, geloof dat wy het zeer druk hebben met reizen en trekken, dan wy voeren onze weldoeners in onze gedagten om; nooit zult gy een Brief van ons zien dan onderteekent

Uwe oprechte vriendinnen

WOLFJE en DEKEN.

Bladzyde twe regel agt staat *houwen*. Lees *houden*.
[Zonder dagteekening].

XCII. *(Aagtje Deken aan den heer J.E. Grave.)*

Waarde Vriend, lief vrouwtje, engelachtige vriendin en zoete kindertjes, vaard alle wel, zo gezond en zo vroolyk als Deken was toen zy aan uw gastvry huis by den beminden gaazus [Pegasus] van onze eeuw at en dronk en blyde was; ik denk veel aan u en heb nog geen oprechter vriend gevonden dan myn zuikerzoete Kooker; ja Man, als je niet zo *Balsemiek* boos op my geweest waard zou ik je nou zo Balsemiek niet lief hebben, maar jou boosheid was een echt kenmerk van je oprechtheid, vindje dat ook zo niet alsje zoo eens by *je zelve gebragt word*. Zou ik je nu wel vergen moogen om de ingeslootene Brief eens aan de N. Stadsherberg aan ons Weeuwtje te laaten bezorgen, o dan was je zo lief, dan zou ik by *geleegenheid* wel eens een brief om zuikerriet voor u op Surnaamen bezorgen, nu vadertje is myn tyd al weer om. Ik moet vis gaan eeten, neem deeze letteren gunstig aan. Groet alle de uwe vaar wel van uw oprechte vriendin
DEKEN.
Uit Leyden.

Mynen Heere den Heere J.E. Graave op de Laauweriergragt by de Princengragt te Amsteldam.

XCIII. *(Aan den heer Gerrit van Nymegen*[1] *en echtgenoote, te Rotterdam.)*[2]

Mynheer en Mejuffrouw!

Gisteren spraken wy den heer Doornbosch, die my zeide met eene commissie van UEd. aan ons belast te zyn; zy bestond in een herhaald verzoek, om te R[otterdam] by UEd. te komen. Ik betuig u ernstig, dat ik zeer verlegen ben over deeze uwe ons zeer vereerende attentie. Het verstandig & hartelyk genoegen, dat ik te gemoet zie in het huisselyk gezelschap met twee personen van uw beminlyk & waardig caracter, maakt my zeer genegen om uw heusch verzoek met alle volvaardigheid aan te nemen; maar, myne lieve vrienden! hoe doodelyk onmagtig zullen wy, blinkende Nietjes! gevonden worden, om op onze beurt onze erkentenis te toonen. Hoe! denkt gy niet dat het myne grootschheid veel zal kosten, te moeten zuchten onder zulk een aangenamen last '*goedheden, die men niet vergelden kan!*'

Evenwel! ja, wy komen vast; maak er staat op! wanneer? - wel, zou het niet best zyn als wy van Rhynsburg[3] retourneerden? ons dunkt ja; dan zyn wy in de Buurt & hebben gezelschap; want hoe goed gy zyt, ik flateer my niet, dat gy ons tegen zult komen?

1 Een ijverig Collegiant door Agge Roskam Kool van Beverwijk te Rijnsburg gedoopt, 28 Juni 1761. Hij schreef 'Aanteekeningen wegens de Rijnsburgsche vergadering' en de vergadering der Collegianten te Rotterdam. (M.S. eigendom der Vereenigde Doopsgezinde gemeente van Amsterdam). Zijne echtgenoote was Susanna Catharina Vijgh, 15 Aug. 1761 gedoopt door haar oudoom G. de Koker Mz. van Rotterdam.

2 Deze en volgende brieven zijn medegedeeld door den heer V[an] D[am van] N[oordeloos] in *de Navorscher*, deel XVI, bl. 161 vv., maar hij wist niet wie met de letters G. v. N. bedoeld was.

3 Waar de Collegianten hunne jaarlijksche godsdienstige samenkomsten hielden en het avondmaal vierden.

Laat ik het niet ontveinzen! de zeilsteenige kracht der zielen hebbe ik omtrend u beiden ondervonden; ik verlang om nader kennis te maken, & den kleinen kring myner beste Vrienden uit te breiden met twee menschen, die my zo bevielen.

Myn verlangen hoeft geen prikkels; maar hoorende, dat Cees van Oeveren[1] zaliger nog in dit tranendal geïnquartiert is, & nog te kyken, zo doet dat geen kwaad aan de zaak. Hy & nog een origineel, zeker *non-ens*[2], zyn een Rotterdamsche reis waardig.

O, alle gy Goden & Gratiën! wat zullen wy ons diverteeren, huisselyk diverteeren! vermaken genieten, die men, als zedelyke schepselen, wiens smaak gezuiverd is van al het grove, genieten kan! Ons hart zal lachen! ons verstand zich uitspannen, etc. maar wat is hier volmaakt? & wy zullen keurlyke traanen, die van het hart afvloeyen, traanen, die alleen de vriendschap geheiligd zyn, storten, als wy zeggen: '*adieu* Wolfje! *adieu* V.N.! *adieu* eerzame Gerrit-baas! *adieu* Agie, staatige matrone!'

Wy beiden groeten u & allen, die zich wel geïntentioneerd naar ons imformeeren; & ik blyve, in hoop van met een gunstig antw. vereert te worden, zoo ras mooglyk zyn zal.

Waarde lieve vrienden UEd. Ootm. Dienaresse & Vriendin

E. BEKKER, wed. WOLFF.
Ryp, 12 July 1779.

Adres: by den heer Allard, boekverk. te Amst[m].

1 Cornelis v.O. (1694-1787) 'de wagenmaker van Z.D.H. op 't Haagsche veer', leider van de Prinsgezinde kleine burgerij te Rotterdam. Zie over hem Dr. van Vlotens *Levensbode*, III bl. 133 vv.

2 De Rotterdamsche predikant Dr. Petrus Hofstede.

XCIV. (*Aan den heer Gerrit van Nymegen en echtgenoote, Rotterdam*.)

Mynheer & Mejuffrouw, zeer geëerde Vrienden!

De tyd, om van huis te gaan, nadert, & gevolgelyk ook het oogenblik, waarin wy de eer zouden hebben, om UEd. te toonen, welk een vertrouwen wy stellen in de woorden van twee brave & allervriendelykste menschen; want wy zullen by u komen, zo rasch als de Rhynsburgsche vergadering is afgelopen; denkelyk in gezelschap der Rotterdamsche vrienden. Wy gaan den dertienden van huis, logeeren te Amst[m]. by onzen boekverkoper.[1] Wy willen van daar een koffertje aan UEds. huis adresseeren & de andere bagage van Rhynsburg medebrengen. Gy zult ons tog wel een dag of 10 willen huisvesten & logeeren? of wy moesten u heel slegt bevallen. Wat my betreft, gy zult omtrent my spoedig genoeg weten, hoe of ik ben; want ik ben niet anders, dan zo als ik my vertoon.

Ik verlang waarlyk, & al heel sterk óók, om nader kennis & vriendschap te maken; onze *ziender*[2] groet u, zo doet ook zyn wyf, het wyf zynes boezems, zo doet ook de beminde van myn hart, de lieve juffr. Muuz, zo doet ook Aagie, &, zo gy het niet euvel neemt, zo doet ook Patrysje.[3]

Ik heb gemeend, dat de beleefdheid eischte, UEd. te verwittigen, dat wy uwen geëerden ontfangen hebben, & dat wy goed aan uw huis zullen zenden.

Leef zo gelukkig als ik vergenoegd leef, & gy zult het zeer wel hebben. Ik omhels u & blyve

T.T.

E. BEKKER, wed. WOLFF.
Ryp, 10 Augustus 1779.

1 Johannes Allart.
2 De Doopsgezinde leeraar in de Rijp, haar groote vriend, Gerbrands van Grouw.
3 Haar geliefkoosd hondje.

XCV. (*Aan den heer Gerrit van Nymegen en echtgenoote, Rotterdam*.)

Myn Heer & Mejuffrouw, Waarde Vrienden!

Veel woorden te gebruiken, om UEd. onze erkentenisse te betuigen, zal onnodig zyn; dewyl UEd. wel verzekert zyn, dat gy geene ondankbare menschen verplicht hebt. Kort & goed zeggen wy u by herhaling dank voor alle de genoegens, alle de vermaken, alle de beleeftheden ons zelf bewezen, of ons om uwentwille aangedaan. Wy hoopen, dat de onpasselykheid van onzen vriend reeds geweken is, & dat hy nevens zyne beminde in goede gezondheid braaf aan 't *otteren* is. Mejuffer de wed. van Ryssen[1] heeft ons wel gehuist, wel gespyst, wel bezorgt, & gelegenheid gegeven, om persoonen van onzen smaak by haar te zien, waaronder de heer Valk[2] & zyne vrouw zeker te tellen zyn. Thans zyn wy by onzen vriend Allard & blyven tot Zaturdag, gaande vervolgens naar onze stille Ryp.

Nu zoude ik UEd. kunnen ontslaan om verder te lezen; maar wie zal uit onzen naam groeten? & dat dit gedaan word, daar hebben wy ons hart op gestelt: den ouden heer v. N[ymegen] den heer Salomon & Elias[3] nevens hunne vrouwen & kinderen, den heer G.v.d. Pot[4] & Huisgenoten, den Heer & Juffr. Flaas, Verveer,[5]

1 Haar overleden man Jan van Ryssen behoorde tot de Collegianten.
2 De familie Valk was zeker verwant aan de familie van Nymegen. Zekere Geertruida Valk (Collegiante - 1727) was gehuwd met Adrianus Vijgh en Gerrit v.N. met Susanna Catharina Vijgh.
3 Zonen van Gerrit van Nymegen.
4 Gerrit van der Pot behoorde tot het notabel Remonstrantsch geslacht uit de XVII^{de} eeuw, dat door Willem van der Pot op 63jarigen leeftijd werd bezongen, 1767. Met portret en keurig titelvignet door G. van Nymegen, gegraveerd door R. Vinkeles. (Eigend. Dyserinck).
5 Jacob en Jan Verveer waren ijverige Collegianten; laatstgenoemde daarbij een heftig Patriot.

De Koker,[1] van den Bosch[2] & vrouwen, ‘de man, uit wie een legio Duivelen gevaren zyn,’ & allen, die zich uit de uwen naar ons informeeren. - Aagie zal dezen sluiten; ik ben, van 't hoofd tot de voeten

Uwe zeer lief hebbende vriendin & dienaresse

E. BEKKER, wed. WOLFF.
Amst^{m}. 19 Sept. 1779.

P.S. Wy hebben gisteren zo heerlyk in den schouwburg zien speelen, dat wy in 't vervolg ons getuigenis zullen veranderen; want zo is hier van te vooren nooit gespeelt.

XCVI. (*Aagtje Deken aan dezelfden*.)

Wat zal ik by al het voorgaande voegen, zo doodelyk onmagtig in het uitdrukken der gevoelens van myn dankbaar hart? Zal ik u melden, dat ik mynen geest af-*otter*, om woorden uittevinden, om u een denkbeeld te geven van de leevendige gevoelens van genoegen by u ondervonden? - Wat zal het gevolg zyn? Gerrits ziel zal begeren te lachen, en ik zal my schamen over myne vermeetele onderneeming. Wees dan tevrede, waarde vrienden! met myne eenvoudige dankbetuiging; laat ik my verder in uwe vriendschap moogen aanbevelen, en u nog met eenige groetenissen, door myn vriendin Wolff vergeeten, moogen belasten: groet en spreek voor

1 Gerrit de Koker Jr., een Collegiant, wiens nagedachtenis in de Maasstad nog voortleeft door het Hofje aan den Goudschen Singel, dat zijnen naam draagt (1787). Zijne dochter Alida bestemde de helft van haar vermogen voor de stichting van een hofje ‘Liefde en Voorzorg’ op den Schiedamschen Singel te Rotterdam.
2 Cornelis van den Bosch Jr. hield te Rijnsburg de toespraak bij den doop van Gerrit van Nymegen door Agge Roskam Kool van Beverwijk, 28 Juni 1761.

ons uwen zegen uit over Keesje van Oeveren, zyn jonge zoon, en, ten teeken van onze zugt voor het huis van Oranje, ook aan zyn talrijk nakomelingschap. Groet den Herder van Kralingen;[1] zeg, dat ik, wanneer ik weder te Kralingen koom, hem wel volkomen *Aphezis*, loslaating, wil aankondigen, vermids zyn dienst van weinig nut is. Groet de vriendinnen, die onder het kruis booterammen vr.... en wensch haar alle de zegeningen van een werkzaam leeven; groet, met één woord, allen, die den landen, kerken, genootschappen, huisgezinnen of zich zelven nuttig zyn, van haar, die zich tekend, geachte vriend en vriendinne

Uw oprechte vriendin

A. DEKEN.

Amsterdam, 18 Septr. 1779.

XCVII. (*Aan den heer Gerrit van Nymegen en echtgenoote, Rotterdam*.)

Waarde vrienden!

Ik kan onmooglyk schryve, zo krank ben ik sederd 4 weken op nieuw; al myne kragten zyn weg, ik kan naauwlyks verbed worden; al myne zenuwen zyn als beroerd! Aagie ligt aan ysselyke derdendaagsche koortsen. Oordeelt des niet liefdeloos over my of haar: ik heb ziek geweest genoegsaam so dra ik thuis kwam! ik kan, ik mag niet langer. Wy zyn u altoos dankbaar, maar wie kan tegen zulke smartelyke krankheden? - Groet hartelyk allen de uwen; wy zyn uwe opregte vriendinnen; niet boos op ons zyn, Gerritje-lief & Aagie-lief!

De Wed. WOLFF en A. DEKEN.

Op myn bed, 9 Dec. 1779. Ryp.

1 Ds. van der Groe stond te Kralingen van 1740-1784.

XCVIII. (*Aagtje Deken aan mejuffr. de Wede Doll*[1] *te Amsterdam*.)

Waarde en Veelgeliefde Vriendinne!

Ik kan u, tot myn leetweesen, niet anders melden dan dat myn vriendin en ik reeds vier weeken Bedlegerig geweest zyn aan zwaare koortsen, myn vriendin is in het uiterste doodsgevaar geweest, de koortsen liepen in elkander en woeden op haare ligt aangedaane zeeunuwen; daar zyn reeds verscheiden Brieven door een goed vriend van ons over haaren gevaarlyken staat geschreeven, ik had den derden dagse koorts zo zwaar dat ik van my zelf niet wist, en op myn beste dagen versmolt ik van droefheid over myn lieve vriendin die geheel leidzaamheid en onderwerping was. Myn koortsen slyten uit, doch ik ben nog zeer zwak, het gansche zeeunuwgestel van myn vriendin is geschokt eerst door veel peinzend werken en nu door zulk een zwaare ziekte daar zy reeds kort te vooren twee heevige stooten van Koliek en Roodvonk heeft doorgeworsteld, zy kan op zyn best op haar beste dag 1 en ½ uur opzitten. Wat zullen wij zeggen lieve vriendin. Wij danken u voor alles hartelyk, meer kunnen wy thans niet. Myn vriendin zend u hier een werkje eigenlyk door haar voor kindren vertaald[2], moogelyk dieverteerd het u, gelyk het my gedaan heeft byzonder door de geestige *nooten* door haar er bygevoegd.

De plaatjes die by de Faabelen[3] koomen maaken dat het werkje

1 De wed[e] Dóll (of: Wed. Jan Dóll, of Wed. Dóll en Zoonen) in de Kalverstraat (later op het Rokin) was de uitgeefster van de bekende *Almanak voor Vrouwen door Vrouwen* (1800 enz.), waarvoor Betje en Aagtje later bijdragen leverden.

2 Aardrijkskunde voor kinderen, door J.G. Raff. Uit het Hoogduitsch vertaald en met aanmerkingen en verbeteringen voorzien. Te Amsterdam, by Johannes Allart, en in 's Gravenhage by Isaac van Cleef, MDCCLXXIX. 2 deeltjes. 12mo.

3 De Fabelen, door Wolff en Deken, met beider portret en platen, verschenen eerst in 1784 by van Cleef, 8[vo], en in 1792 in kleiner formaat bij denzelfden uitgever.

lang onder handen blyft. Wy hebben een naaren tyd gehad; onzen Doctor te Purmerend was ook ziek, wy hebben Schuiten moeten afhuuren om hem hier te krygen, want aan de Heeren Barrebiers alhier durfden wy ons niet waagen, doch Gode zij gedankt wy hoopen dat het ergst over is, onze lieve vriendin Muuze van wien wy zo veel dienst hadden had ook nog de derdendagse koorts, onzen vriendin de droeve weduwe van Grouw[1] heeft de dubbelde derdendagse koorts en zeer dikke beenen, doch ik ben zo moe van schryven als van het melden van zo veel rampen; de beklaagenswaardige weduuw bedankt u hartelyk voor de Moeder van dat ongelukkige kind waarmede ze bezwaard is; ik doe zulks mede, houd u, lieve vriendin met dit weinige te vreden, alles wat ik thans vermag, zende hier nevens een proefje van de Faabelen, krygen die by gelegenheid wel eens te rug. Groet uwe waarde Man en zyt gegroet van myn lieve zwakke Wolfje en byzonder van

UEds oprechte Vriendin

AGATHA DEKEN[2].
Ryp, 14 Decembr 1779.

XCIX. (*Aagtje Deken aan Gerrit van Nymegen en echtgenoote te Rotterdam*.)

Geachte Vriend en Vriendin!

Wy zyn niet ondankbaar; wy zyn nog gevoelig over de vriendschap aan uw huis genooten; maar wy zyn onmagtig geweest, en

1 Haar man, J. Gerbrands van Grouw, leeraar der Waterlandsche Doopsgezinden in de Rijp, was in 1779 overleden en werd opgevolgd door Pieter Hartman.aant.

2 Deze en eenige later volgende brieven aan de weduwe Doll zijn openbaar gemaakt door Dr. M.C. Muller [thans hoogleeraar te Utrecht] in het tijdschrift voor Nederlandsche taal- en letterkunde, 1901.aant.

wy zyn 't nog. Had gy gezien, hoe of wy den winter rondgesukkeld hebben, gy zoud medelyden met ons gehad hebben: ik, van November tot 18 Maart, getobt met zwaare derdendaagsche koortsen; Wolfje verscheidene maalen op de oever van den dood, allerlei pynen en benaauwdheden uitstaande, naardien het gansche zenuwgestel afgewerkt en verwoest is; terwyl ik deeze schryf, legd zy weêr in een benaauwde zenukoorts! Daar is, myn lieve vrinden! geen lastiger *otteren*, dan het *otteren* met ziektens. Ons aandoenlyk hart heeft ook magtig veel uitgestaan door 't verlies van onzen leeraar en vriend Van Grouw[1]. De weduwe gaat te Mai metter woon weêr naar Dokkum, daar haar famielje woond; dat gezelschap zyn wy ook kwyt. Den tweeden April zal eenen Hartman hier zyn intrede doen; indien hy als mensch en vriend, zo bekwaam is, als hy met regt als Leeraar erkend wordt, kan Grouws verlies vergoed worden. Onze lieve vriendin Muusz is maanden agtereen in gevaar geweest, door haar groote zwakheid, om aan 't water te sterven; de vrees hiervoor heeft ons lang geen goed gedaan. Indien het den Hemel behaagd, ons van den zomer wat meer gezondheid te laaten genieten, hoopen wy, ter onderhouding der vriendschap, wat meer Brieven te schryven en te ontvangen. Wolfje zend u hiernevens het u toegezegde, en hoopt dat het u genoegen zal geven; vaardwel!

Geachte vriend en vriendin! Groet alle de bekenden, byzonder uw beide geëerde famieljes, en daaronder met naamen den ouden heer V.N., van uwe oprechte vriendinnen

De weduwe A. WOLFF & A. DEKEN.

Ryp, 27 maart 1780.

1 Zie bl. 243, noot 1.

C. (*Aan Govert Jan van Rijswijk*[1] *te Amsterdam*.)

Kom aan dan lieve jongen, vroeg naar bed & vroeg op. Niet *denken* als gy uw slaapmuts des avonds opzet. Praten met de familie, vrolyk zyn in het lieve byzyn uwer moeder. God gedankt voor alles; u aan zyne bescherming aanbevolen & dan *slapen*. 's Ogtens vroeg op, dan zyn door de balsemike rustmiddelen der natuur onze levensgeesten herstelt, de geest helder, het hart geopend, onze geheele dierlyke gesteldheid verfrischt - ik vrees dat dit u weinig smaakt, maar doe dit nu eens uit vriendschap voor my & geloof dat zo ge myn eigen zoon waard dat ik zo spreken, ja preken zou. Denken put de levensgeesten zoo geweldig uit! ik weet dat by ondervinding & die is immers de beste leermeesteres. - Lees (dit en passant) niet te véél.

WOLFFJE.

CI. (*Aagtje Deken aan Govert Jan van Rijswijk te Amsterdam*.)

Zeer bevoorrechte Jongeling!

Met welk eene verbaasdheid, bewondering, toejuichging, blijdschap en, mag ik er bijvoegen aandoening en bekommering zie ik uwe uitmuntende zielsvermoogens, mag ik, met onderwerping aan

1 Govert Jan van Rijswijk wijdde met anderen zijn tijd en zijne kunde aan het onderwijs en de voorlichting van jongere lieden ten opzichte van allerlei godgeleerde en zedekundige onderwerpen in den kring der Collegianten te Amsterdam. Op de laatste bijeenkomst te Rijnsburg, 27 Mei 1787, werd de redevoering voor het avondmaal door hem uitgesproken naar 1 Corinthe X:16.

het oordeel uwer lieve Moeder, en by den vriendelyken raad, die myn lieve Vriendin u gaf, u aanpryzen de volgende twe schriftuurtexten diep zeer diep in uwen geest te drukken: de eerste is deze, *Alles is uit Gode*, de twede *Van hem die veel gegeven is zal men overvloediger eischen*; de eerste plaats zal u bewaaren voor die hoogmoed die onzen stamvader uit het paradys verbande en in staat is om den aller bekwaamste den toegang tot de gewesten eener zalige onsterffelykheid te sluiten; het levendig besef dat alles wat gy bezit uit Gode is zal u niet alleen geleerd maar waarlyk wys maaken, u de achting aller braaven verwerven en u van de Genaden verzekeren van God die de zelve aan de nederigen beloofd heeft; de andre plaats zal u by uwe *kennisse* deugd leeren volgen, matigheid, broederlyke liefde en liefde tegen alle, gy zuid door de zelve niet alleen schitterende maar nuttig worden en aan de heuchgelijke verwagting van alle uwe goede Vrienden en voor al, dit moet alles voor u zyn, van uwe lieve Moeder voldoen; ik vind zo veel gelykheid tusschen Paulus' geestelyken zoon Timothëus en u, dat ik niet kan nalaaten deeze met eenige vermaaningen van den grooten leeraar der Heidenen aan dezen zynen zoon te besluiten. ‘Ik danke God, als ik denke aan het ongeveinsd gelove 't geen in u woond, het welk eerst gewoond heeft en ook nog woond in uwe lieve Moeder, om welke oorzaake ik u indachtig maake dat gy opwekt de gave die in u is, want God heeft ons niet gegeven eenen geest der vreesachtigheid, maar der kracht, der liefde en der gemaatigdheid; schaamd u dan niet der getuichenisse onzes Heren, houd het voorbeeld der gezonde woorden, het goede pand dat u *toebetrouwd* is bewaard door den Heiligen geest, vlied de begeerlykheden der jonkheid en jaagd na geloove, liefde, rechtvaardigheid en vrede met allen die den Heere aanroepen uit een rein harte.

Blyft in 't geene gy geleerd hebt en waar van u verzeekeringe gedaan is, weetende van wien gy het geleerd hebt en dat gy van kinds been af de Heilige Schriften geweten hebt die u wys kunnen maaken tot zaligheid, door het geloove 't welk in Jezus Ch. is. O, mijne vriend, bewaar het pand u toebetrouwd, eenen afkeer hebbende van het ongoddelyk ydel roepen en van de tegenstel-

lingen der *valschelyk* genaamde wetenschap dewelke zommige voorgevende, zyn van het geloove afgeweken, de Genade zy met u, Amen.' [2 Timothëus I en III]. Gij zelve, dierbaare Jongeling, zuld begrypen hoezeer deeze lessen voor u geschikt zyn en my dus het uitschryven van zo veele Schriftuurplaatsen ten goede houden. Vernoeg u tegenwoordig met dit weinigen en tel onder uwe waare Vriendinnen haar die zich tekend, zeer bevoorrechte Jongeling,

Uw oprechte Vriendin

A. DEKEN.

Ryp, 26 Sept^{br} 1780.

CII. (*Aan mejuffrouw M. Greeger, Amsterdam*.)

Myn waarde lieve Gregertje.[1]

De vriendschap die ik voor u heb rust op achting voor uw zeer goed & zeer volmaakbaar caracter, de wyze waar op gy my zoovele maanden behandeld hebt heeft & verdient myne erkentenis: tyd noch afzyn zal des u niet van my verwyderen, voor al indien gy

1 Magdalena Greeger was de toekomstige echtgenoote van Christiaan van Nissen, koopman te Amsterdam. (30 Sept. 1781) 'Deen van geboorte, heet gebakerd, heeft hy onder de vryheidszonen van 1795 zo lang als colonel voor de regten van den menschen gestreden, dat hy zyne guldens als burger verspeeld had. Greegertje was een allerschranderst wyf, zoo als hy een goed maar sullig man was. Zy was de boezemvriendin van E. Wolff geb. Bekker en Agatha Deken; beiden raadpleegden haar over de Schriften die zy voor de pers bestemden.' Onuitgegeven aant. van wijlen den Doopsgezinden leeraar Halbertsma van Deventer. Van Nissen beminde het vriendinnenpaar 'briesschend'! maar maakte later beider hem toevertrouwd gansche vermogen zoek.
Deze en de volgende brieven (CII-CX) berusten in het Provinciaal Archief van Friesland te Leeuwarden (legaat Halbertsma).

zo goed zyt van my dikwyls te schryven. Uw Brief is een Brief zo als het te wenschen ware dat de jonge luiden allen *konden* schryven: gy hebt den regten toon - speel zo voort, & schryf over allerlei onderwerpen; myne veelvuldige occupatiën met de Pen zullen my vrees ik niet altoos permitteeren u zo breed voerig te schryven als gy wenscht; doch ik vergeef my dit; 't is eenig & alleen gebrek van tyd: mijn hart heeft er geen deel aan.

Hoe aangenaam is het my, myne zielsbeminde vriendin by u gelaten te hebben! al wat gy aan haar doet, doet gy aan my. Blyf veel by haar, waarlyk lieve Meisje, gy hebt een schat in haar! Wat betreft uwe heusche dankzegging voor de vryheid die ik meermaalen nam om u myne gevoelens te zeggen over een & andere kleinigheid, die versterkt my in de gedagten die ik van uw braven inborst heb. Liefde was myn dryfveêr & ik geloof dat niets nuttiger is voor jonge lieden dan eene vriendin te hebben die meer jaaren heeft dan zy, indien die jaaren, wel besteed zyn geworden in de kennis van Godlyke & Menschelyke zaken. Hou u altoos verzekert van myne allerhartelykste vriendschap & dat ik met yver en vermaak de gelegenheden zal waarnemen om u te toonen dat gy eene waaragtige Vriendin hebt in haar die zich tekent

De Wed. WOLFF geb. BEKKER.

Zondag middag 2 uuren.

Groet de lieve meiden van my. Nagt lieve Dikke Dutje. Kusch Rijsje eens van my & schryf brieven zo groot als 't nieuwe weeshuis. N.B. Luter heeft hier reeds een kerkeman, doch zy gaan er een uit den grond opbouwen. Kom maar hier woonen met er tyd.

[Zonder dagteekening, de Rijp.]

CIII. (*Aagtje Deken aan mejuffrouw M. Greeger, Amsterdam*.)

Lieve Greegertje.

Hoe koel vond ik uw laatste *Briefje* by uwen vorige hartelyke, geen *enkel woord* antwoord op het *gewigtigst* het *belangneemenst* gedeelte van *mynen* Brief! dus dagt ik en dit verwekte in mynen geest eene merkelyke *neerslagtigheid*, daar anders uwe Brieven my althoos vervroolyken. Zou ik voor myn *lieve Greeger* ook te *ernstig* schryven? dagt ik, zou zei [zij] myne bezorgde liefde ook toeschryven aan eene laage bedilzugt?.... maar zou *myn Greeger* hiertoe in staat zyn? dit kan dit *wil* ik niet denken, ik bid u myn waardste vriendin by onze oprechte vriendschap & zeg my of ik u te ernstig schryf, hier verzoek ik vriendelyk een oprecht antwoord op. Naaderhand de Brief nog eens overleezende droeg hy in myn oog alle kenmerken van in een *grooten haast* geschreven te zyn. Ja, dacht ik, myn lieve dikke Dutje, zal uitgeweest zyn of uit hebben moeten gaan en toen maar schielyk een Briefje voor haar Deekje klaar gemaakt hebben, dit stelde myn hart weer gerust, uw bewys, myn waardste, met betrekking op *Judas* droeg alle kenmerken van *dien haast*.

Schryf my, zegt gy, of myne oplossing *goed is of niet*. Dat zal ik wel laaten. Waarom, vraagt gy. Omdat ik niet beslissen kan, vermids ik zo wel dwaalen kan als gy. Maar ik wil u wel zeggen dat ze my *niet voldoed*. Ik ben het met u volkomen eens dat alle *waare* berouw hebbende op vergeving hoopen kunnen, en dat Judas, indien hy *waar* berouw gehad had, vergeving zou ontvangen hebben, *maar* ik ontken dat Judas *waar* berouw gehad heeft, dit zou ik duidelyk *kunnen* bewyzen uit de *natuur* en gevolgen van een *waar berouw* zo als wy dit door ondervinding en door omschryving van hetzelve in de Heilige Blaaderen weeten, maar vermids ik niet weet of het schryven over onderwerpen van zulk eene ernstige natuur myn jonge Vriendin aangenaam is, en ik niet graag myn tyd en denkvermogen zou willen verspillen om *imand*, veel minder myne

Liefste Vriendin, te verveelen zal ik in de bewyzen voor myn stelling niet treden voor dat ik hiertoe verlof heb van *myn Greeger*. De oojevaars hebben onze schoorsteen vreeslyk gehaavend, en de steenen in de poort geworpen, dan 't is haar reeds belet door een toorntje van latwerk op de schoorsteen te zette.

Ik ben de koorts tot nog toe geheel kwyt.

Het compliment aan uw lieve snapster terug.

Hoe hoog klimmen uwe verdiensten by my door uwe zorg voor Reisje!

Groet de Meisjes.

Langer Brief heeft myn lieve stoute Greegertje thans niet verdiend van haar teder liefhebbende

DEEKJE.

[de Rijp], Mai 3 - 1781.

CIV. (*Aan mejuffrouw M. Greeger te Amsterdam*.)

Lieve Greegertje lief!

Hoe bedank ik u voor uwe lieve zorg voor *myn* Betje! nooit kunt gy my grooter verpligting opleggen dan door dus voor haar te zorgen: ‘ja ik heb u zo lief.’ Stout meisje, behoeft gy dat te vragen? zo ik u niet liefhad dan kende ik u niet, of ik deed my zelf schande aan. Ik verlang zo wel om u als gy om my te zien: & ik ben gerust, dat de attentie niet schaadt.

Lieve Gregertje, leef gezond & zo gelukkig als uw redelyke ziel billyk wenscht & geloof dat gy zeer grootelyks deelt in de tedere vriendschap van Betjes

WOLFJE.

[de Ryp], 3 Mei 1781.

CV. (*Aan mejuffrouw M. Greeger.*)

Beste Greegertje!

Zo gy de waardy van myn Betje zo wel kent als ik vast vertrouw, dan zeker kunt gy nooit te veel doen om haar het leven dat voor haar een zorgend leven is, zo aangenaam te helpen maken, dat myn hart u daar voor altoos zegenen zal. Myn lieve Meisje, Huiselyk geluk is geluk voor vrouwen, die wel denken & wier gevoelige harten gevormt zyn voor zagte vergenoegingen. Verstrooying is geen vermaak, 't Is een geneesmiddel tegen stil gesmoort verdriet; meer niet, maar die, zo als gy, een onbedorven hart hebt, & wier smaak maar moet aangekweekt worden, kan gelukkig zyn in Vriendelyke gesprekken met eene brave zagtmoedige vriendin die u bemint & die door u bemint word.

Zeer verlang ik u te zien; ik voel dat ik u lief heb & dat gy een der beste jonge menschen zyt die ik ken. Ga zo voort myn lieve Greegertje & laaten wy God, dien goeden, dien wyzen God, in blydschap dienen, hem door weldoen behaaglyk poogen te wandelen & den dood *afwagten*, zonder naar hem sterk te verlangen, of zeer voor hem te schrikken. Ook in de waereld der geesten zal ik uwer met deelneeming gedenken. Vaarwel myne waarde

T.T.
WOLFJE.
[Ongedagteekend, de Ryp].

P.S. Wilt gy wel lieve Meisje voor my kopen twee zeer goede groote dunne zemelerelappen & een stukje, of zo dat te groot valt, een elle of 12 dien ik te hebben dan zo veel ellen.... [?] .... of katteinde [?] zak, om te voeren, van een stuiver of 7 - zult my plaisir doen.

CVI. (*Aan den heer Christiaan van Nissen en mejuffr. Magdalena Greeger*.)

Lieve kinderen Crisje & Leentje!

Geene weldenkende Moeder kan meer belang nemen in het ware geluk haarer kinderen, dan ik neem in dat van u myn beste schatten! myn hart is gevoelig aangedaan voor al de vriendschap die gy beiden my betoont hebt. Ik dank den Hemel, die het behaagt heeft ons aan elkander bekent te doen worden; & ik zal altoos om uw bestendig geluk bidden tot Hem, dien wy allen aanbidden.

O welke zagte tooneelen van Huiselyk geluk hebt gy voor u. Vergeet nooit dat alles wat gy geniet een onverdient geschenk is van onzen Hemelschen Vader, van dien Vader die ons geschapen heeft tot verstand & deugd. Lieve Cris, bewaar toch uw allerbeste hart voor al wat u zou doen struikelen op den weg uws pligt! Zorg zo wel voor uw gezondheid als voor uwe zaligheid; toon Leentje uwe liefde door deezen raad op te volgen. Ik ben ongerust over u lieve jongen! gy speelt met uw gezontheid.... al genoeg gepreekt. En gy myne lieve Greeger bemin uwe aanstaande man zo zeer hy 't verdient. Voldoe aan alle de eerlykste wenschen van zyn zuiver hart. Voeg u beiden zo veel mooglyk is na elkander: uit kleine verschillen kunnen grooten ontstaan, ook by menschen die 't wel met elkander menen. Nog duizendmaal dank voor alles. Vandaag 14 dagen wagt ik u volgens afspraak. Hartelyk moet gy myn Heer & Mevr. Herfst groeten, ook Crisjes ouwe lui. Verzoen u van harten met uwe zuster & haar man, laat alles vergeten worden. Schryf my dat gy beiden wel zyt & my bemint, vooral zorg voor de beste & tevens ongelukkigste der vrouwen.... groet de hupsche meisjes & zeg aan Mietje dat zy een regt platje is. Vaarwel, kusch elkander eens voor

Uw beider teder liefhebbende vriendin

De Wed. A. WOLFF.
24 Juni 1781, Ryp.

CVII. (*Aagtje Deken aan mejuffrouw M. van Nissen geb. Greeger, Amsterdam*.)

Naast myn Wolfje allerdierbaarste Vriendin!

Zyd gy wel? volmaakt wel? is uw *Man*, is myn beste jonge vriend wel? antwoord gy van ja? dan, o dan ben ik gelukkig!

Gy zyt dan *getrouwd?* ontzachlyk denkbeeld! de gevolgen van *dit* huwlyk zullen mooglyk duizende geslachten noch in de Eeuwigheid tot hun geluk ondervinden! o myn vriendin! ken my, ik ben onuitspreeklyk blyde met *U*, want ik weet dat de Heer Nissen[1] in *uwe handen* een zegen der Maatschappy en een bewooner der Hemelen zal worden. Maar, vergeef het my, ik ben ook onuitdrukkelyk bedroeft, o zalige avonden gy zyt voor eeuwig voorby, avonden waar in myn Wolfje en ik duizend diensten van onze beste jonge vriendin ontvingen! Avonden waarin zy met hartelyken lach der onschuld alle myne zomberheid ophelderde. Avonden waarin haare ernstige gesprekken my overtuigde hoe *beredeneerd* ik myne genegene vriendschap op *haar* gevestigt had! Maar gy zyt niet uit de wereld.... Neen, God dank! dat zyt gy niet, uw Man is onzen waarden vriend? Huuwlijksliefde! vriendschap! o zaligheid! Leef, dierbaar paar, zo gelukkig als immer Echtelingen leefde! om zulk een geluk zal ik aanhoudend en vuurig den Hemel voor u smeeken.

Het compliment aan uwe geëerde ouders, zeg hen alles wat ons hart hun wenscht, dit kunt gy hun niet zeggen, wy wenschen meer dan wy zelven kunnen uitdrukken, 't is Avond - half negen - daar koomt Mietje aan - nieuwe aandoeningen, *duizend complimenten* zegd zy, van.... van Myn Heer en Juffrouw Nissen. o Heer! wat voelt myn hart! het eenigste 't welk my thans troost is dat ik de Nagtmuts van myn liefste vriendin op *myn* hooft heb.

Morgen hoop ik te schryven hoe Wolfje het heeft. Nagt Greegertje lief, zyd myn hart, ik leg my neder meer om te denken dan te slaapen.

[de Rijp].

30 Septbr. 1781.

1 Zie de noot op blz. 247.

Goede morgen lieve jonge Luitjes, wel gerust? is *juffrouw* Nissen nog zo welvarende als myn lieve vriendin Greeger was?

Wolfje heeft een allerdeerlykste nagt gehad van elf tot vyf uuren niets geslaapen, woedend van pyn en benauwdheid, zo dat ik haar bezwaarlyk beletten kon uit Bed te vliegen, te drie uuren was ik al beneden om drinken, 't is thans half agt en Wolfje is nu in de rust.

Nu kindertjes kus elkander hartelyk, smaak de onschuldige vermaaken der Natuur, vergeet dan de vriendschap niet. Wolfje laat u hartelyk groeten, denk somtyds eens aan uwe zeer hoogagtendte en allergetrouwste vriendin

A. DEKEN.

CVIII. (*Aagtje Deken aan mejuffr. M. van Nissen, Greeger, Amsterdam*.)

Hartelyk geliefde Vriendinne!

Op uw antwoord op de myne zal ik *niets* antwoorden dan dat ik hoop dat u de tyd zal toonen dat ik uwe vriendschap niet *geheel* onwaardig ben. Hartelyk dank voor de door u genoomene moeite, in het bezorgen van hetgeen wy van u verzogt hebben.

Maak geen aanmerking over den *bewusten* Brief, gy hebt onzes oordeels *niets* geschreven 't geen met uw plicht strydig is.

Ik wyger niet alleen niet graag, maar stel zelf niet gaarne eene belofte aan een *vriendin* gegeven, lang uit. Hebt gy tyd en geduld, lees het nevensgaand vaers. Ik had my voorgesteld de Historie van u beider zo ongewoone vryerytyd te beschryven, dus *moest* het vaers lang worden, oordeel of ik *u beider* geaartheid getroffen heb? Gy zyt, lieve Greegertje zo ver afgebleeven, dat kan ik zonder vlyjery zeggen, van de gekheid der meeste Meisjes in den vrytyd, dat *dit* wel eenige opmerking verdiende, en ik *wilde* niet naar den algemeene slenter schryven. Het eerste gedeelte is voor *uw verkiezing*, het laatste voor *myn hart* en ter voldoening van hetzelve geschreven,

't zy het de eer heeft van u te behaagen of niet, ik kan u verzeekeren dat nooit de *vriendschap* meer de hand in het maaken van een vaers gehad heeft *dan dit*.

Briezend verlang ik naar u, wanneer koomt gy. Schryf dit toch, ik zal uw Bed zo zagt maaken of 't voor een kraamvrouwtje was, en Aetje Aetje zal een Bierenbroodje voor u kooken. Maar wéé u zo gy *bang* voor my bent of *Retreë*, want waarachtig gy kunt met my leeven zooals gy wild, indien gy my maar niet veracht. Want ik ben duivels grootsch en zeer *gevoelig op dit stuk*. Ik twyfel geen oogenblik meer aan uwe liefde, want al wat *gy* zegt geloof ik heilig, toe schatlief zeg wanneer gy koomt, wy hebben veel te keuvelen, ge moet ons helpe raadpleegen. Een Brief van Juffr. Blaauwpot hier by die gy moet leezen. Waarom? omdat gy onze eenige beste Vriendin zyt. Groet en kusch uw lieve *Man* onzen besten Vriend duizendmaal van en voor ons, en wees verzekerd dat ik althoos zyn zal uw hartelyk liefhebbende en zeer hoogachtende vriendin

DEKEN.

[Na 30 Sept. 1781].

P.S. Groet ook Mietje.

CIX. (*Aagtje Deken aan mejuffr. M. van Nissen, Greeger, Amsterdam*.)

Hooggeachte en Hartelyk geliefde Vriendinne!

Hartelyk dankbaar voor de keurige bezorging van ons goed. De schipper kwam laat aan en bezorgden het ons eerst zondags na den middag, daarenboven fopten hy ons nog. Wy maakten alles met drift los doch vinden geen Brief, dan van R.... aan Wolfje, een uur of drie daar aan, en dus al in den Avond, bragt hy ons uwen ons zo aangenaamen Brief denwelken ons zo zeer verraschte als verblyde.

Het is my van harte lief dat *uw man* met zyn lief vrouwtje is welvaarende blyft; lang, bidde ik den Hemel, lang moet zulks duuren!

Ons Wolfje is zederd vry veel gevorderd, eet en drinkt, voor haar doen wel en neemt haare Huisselyke bezigheden waar, doch is van dezen middag, zynde nu maandagavond, zeer ongesteld, denkelyk van het aanhoudende onstuimige wéér, echter houd het *Maagje zich wel*, de *plaister* is *niet* voor haar, maar voor *my*, voor myn *ruggeman*.

Ik hoop dat de ziekte van uwe Moeder van geen kwaad gevolg zal zyn en dat wel voor een groot gedeelte uit *eigenliefde* vermids ik niet gaarne van uw gezelschap lang berooft zou blyven.

Gy hebt vryheid, lieve vriendin, om my alles te vraagen, wat u behaagd, en op alles wat gy my vraagd zal ik u altyd naar myn vermoogen dierekt en zonder *omwegen* en dubbelzinnigheden antwoorden, want dit behoord, naar myn gedagten, *ook tot de vriendschap*.

Voor de vuist dan.

Ik heb u altyd teder liefgehad, de ondervinding heeft my geleerd, dat gy *nooit* iets doet *zonder reede*, die ten minsten *voor u* gewichtig zyn. Uw afkeer van my of vriendschap voor my *kan* my niet onverschillig zyn, daar over heb ik reeds lang dag en nagt liggen maalen en ik doe het nog, ik heb u meer dan eens naar de oorzaak gevraagd van uwe voorige - hoe zal ik het noemen? ongenegenheid zal ik maar zeggen, maar nooit een direct antwoord bekoomen. Alles wat ik uit u krygen kon was maar ‘neen dat en dat en daarom was het niet’, maar nimmer ‘*dat* was de rede, *daarom* is het geweest.’ Ik kon hierin niet rusten maar zogt het *door* andren te weten. Dan hoorde ik eens, Greegertje weet het zelf niet, zy heeft maar geen behaagen in u. Dan ik achtte u te verstandig om iemand uit een louter uiterlyk mishaagen niet te kunnen liefhebben, zonder *rede* voor dat mishaagen te hebben, altyt wanneer men dat mishaagen opvat tegen iemand van wien men overtuigt is hartelyk bemind te worden. Het laaste bericht 't welk ik op myn onderzoek bekwam, was het volgende: ‘Gy hebt Greegertje in het eerst te veel gepreezen, dit heeft zy voor vlyery aangemerkt, maar in uw laast verblyf te Amsteldam hebt gy haar openhartiger haare gebreken gezegd, en dat is de rede dat zy omtrend u veranderd is.’

Zie daar allerliefste vriendin de grond van myn laaste schryven. Gy kunt nu duidelyk begrypen waarom ik gezegd heb dat gy *dacht* dat ik u vlyde en zult er nu zekerlyk geen tegenstrydigheid in vinden.

Vraag my niet, wien my dit bericht gegeven heeft, dit kan ik niet zeggen zonder ontrouw te zyn, het doet ook niets tot de zaak, en nu *bidde ik u ook* dat gy aan myne openhartigheid beantwoord en my zonder eenige agterhoudenheid de waare rede zegd van uw voorledene en tegenwoordige veranderde gezintheid jegens my. Gy zyt dat aan myn rust verschuldigd, laat my niet langer myn hoofd afmatten door gissingen. Had ik u niet zo onuitspreeklyk lief, ik zou er niet over denken, maar nu kweld het my geduurig, ik beloof u plegtig, dat, wat gy ook zeggen moogd, ik u het niet kwaalyk zal neemen, maar u veel meer, indien het mooglyk zy, nog sterker dan nu beminnen.

Ja, lieve beste vriendin, dat woord *geheel voldaan* meen ik *van ganscher harte*, alwat ik u van myne vriendschap immer zijde meende ik *even oprecht*, wat belang konde ik hebben om het niet te meenen. Wy zullen het goed waarvan gy geschreven hebt van uwe huiselyke zorg verwagten, kunt gy, zend er een schermpje voor de kaers by, onze lieve Wolfje is verbaasd zwak van gezicht, van avond schreeuwd Wolfje het uit van pyn op de rug daar dat diktentje gezeten heeft, 't geen my vry wat bekommerd maakt voor een verzwering. Ik hoop het beste.

Ik dank u voor uwen goeden raad, maar ik zal uwe aandagt met geen vel papier met myn gekrabbel bezig of liever lastig vallen. Groet myne beste jonge vriend uw lieve Man, het compliment aan uwe geëerde Ouders, beterschap met moeder; en zo gy onze Mietje spreekt, groet haar eens van ons.

Vaart wel myne lieve waarde vriendin, zolang ik leeve zal ik toonen dat ik met er daad ben uw hoogachtende en zeer hartelyk liefhebbende vriendin

AAGJE DEKEN.

Ryp, 23 October 1781.

Verzoeke de ingeslootene te lezen, te zegelen en te laaten bezorgen, deszelfs inhout zal u wel overtuigen dat het myn lieve

Wolff onmooglyk is aan u te schryven. Zy laat u hartelyk groeten en van haare achting verzekeren en zend hier nevens De Trommel met Spouwers.

Niets zal my beletten althoos te zyn geheel de uwe.

CX. (*Aan den heer en mejuffr. van Nissen, Greeger, Amsterdam*.)

Myn waarde & lieve Vrienden.

Duslange heeft my myne zwakheid enz. belet aan u te schryven; dat dit de oorzaak van myn niet schryven was behoeft geen bewys: onze vriendschap is myn borg, gy weet dat die oprecht & gevestigt is; wat hoef ik dan meer te zeggen.

De pyn die ik aan het bewuste ongemak geleden hebbe is onuitsprekelyk groot, & het was, het is nog niet over; ik moet, schoon de koortsen wegblyven, altoos liggen, of in myn Rustbank opzittende leunen, zo als ik thans Zaturdag middag, 12 uuren deezen schryf. Dat leggen geeft geen kragt & maakt my zo sensible voor de kou dat ik niet weet hoe het te stellen als ik weer op ben. Voor de glazen by den wyngert staat de Rustbank & als hy opgemaakt word ga ik in Aagies Bed. Enfin lieve kinderen Aagie heeft het druk & als gy uw reisje tot ik over huis ben uitstelde, zouden wy beter aan elkander hebben, want wy hebben veel te keuvelen & hope dat gy dan wat toeven zult, gy weet dat gy beiden onze liefste en waardste vrienden zyt? Wat hoef ik dan meer te zeggen?

En nu, myn lieve Leentje bedank ik u nogmaal voor alle uwe liefderyke oppassingen; voor al het geduld met my in mynen ellendigen staat gehadt. Ik hoop u altoos myne sinsere erkentenis óók daar voor te toonen; & zo de *droeve* occasie het eischte vertrouw op myne hulp in alle voorvallen van wat aart ook.

Ik twyfel niet of gy myne lieve kinderen wordt in elkanders bezit dagelyks gelukkiger, & gy zult zeker voor uw allergezegends Huwlyk Hem danken, die ons Lot in zyne handen geeft; niet door luidruftig uiterlyk gebaar maar door die stille weldadige zielsgestalte,

die ons wèl aan allen doet doen, & door die godsdienstige levenswyze die ons herinnert dat alles vergankelyk is, & niets ons hart kan vervullen dan de bewustheid: ik leef in de gunst myns Hemelschen Vader & bereidde my om de dood met bedaarde blymoedigheid te kunnen verwagten.

Wy, myne Liefdens, hebben nog onlangs gezien hoe de zuiverste bronnen van genoegen door één boos schepsel kunnen vergiftigd worden, hoe alles keert & wendt ook zo als wy niet hadden kunnen voorzien: ik zwyg er van & poog u beiden als my self daar uit te doen leren dat wy onzen kring toch niet uitbreiden! Met ons vieren hebben wy genoeg aan elkander: & dat wy allen de opregste & belangelooste geneegenheid voor elkander hebben weet yder onzer by zich zelf. Jammer dat wy zo weinig by een zyn kunnen! En waar nog heen? Buiten winter & zomer & dat met ons Tweën & zo zukkelende: dat is onmooglyk & te gevaarlyk. In de stad: ô dit is voor my die liever een hut op het Land dan een huis op de Keizersgragt had, ondoenlyk. Hoe zal 't nog gaan met ons. Nu, wy hebben nog tyd: Hadden wij een Huis & een Buitentje te zamen; harssenschimmen! Laaten wy toch wel overleggen & als gy hier zyt veel bedenken.

Groet uwe waarde & lieve Ouders met liefde & agting voor my: morgen wagten wy bescheid van uwe zyde. Neem nooit kwalyk myne lieve kinderen als ik niet veel schryf; myn *hart* is hetzelfde & dat is immers het *ware*?

Ik omhels u beiden als myne lieve kinderen in wiens tydelyk geluk & eeuwig welzyn ik het aller welmenends deelneem; & waartoe ik het myne altoos (daartoe in staat zynde) zal toebrengen! Bemin my zo ik het verdien & geloof dat ik met moederlyke genegenheid ben uw beider tederliefhebbende getrouwe vriendin

Ryp, 3 Nov. 1781.
De Weduwe WOLFF.

P.S. Deekje laat u groeten; wij hadden brieven gewagt van u.

Mynheer.
Den Heer C.A. Nissen,
op de fluwele Burgwal by Vredenburg
Koopman te Amsterdam.
3 Nov. 1781.

CXI. (*Aagtje Deken aan een predikant te Haarlem*.)

Weleerwaarde Heer.

Mejuffrouw Kops[1] van Haarlem sprekende verstond ik van haar het volgende:

Uw Weleerw. had aan haar Ed. gezegd of het waar was dat haar Ed. een byzondere vriendin van Mejuffr. Wolff was, haar Ed. had de vraag van Uwe weleerwaarde met deeze vraag beantwoord: Mag ik wel vraagen of uw daar by belang heeft. Uw Weleerwaardens antwoord was ja; hier op had Mejuffrouw Kops erkend eene bizondere vriendschap met Mejuffrouw Wolff te onderhouden; hierop had uw Weleerwaarden met minen en gebaarden die *scheenen* te kennen te geven dat gy die vriendschaps verbintennis niet goed keurde, doch dat uwe Weleerwaarde met zyne waarschouwing te laat kwam, geantwoord: *Zóó, ik heb de juffrouw reeds lang gekend*. Woorden die zeker op zich zelven *niets* zeggen doch door de wyze waarop ze gezegd worden zeer veel *kunnen* en ten nadeelen van Mejuffrouw ook *scheenen* te beteekenen, waarom ik verzoek iets dat ik als Vriendin en Huisgenoote van Mejuffrouw Wolff billyk vordren mag om u de uitlegging van dit zo veel beduidend: *Zóó, ik heb de juffrouw reeds lang gekend* te moogen weeten, het is zeer bilyk dat daar imand de uitlegger zyner eigene woorden mag zyn hy dat ook is van zyne minen en gebaardens. Minen en gebaardens waarmede de voorzichtige kinderen der wereld meer kwaad spreeken en meer kwaad mede veroorzaaken dan met woorden, waarin men agterhaald kan worden, waarom ik hartelyk wensch dat uw Weleerwaarde als een bedienaar van het koningryk des lichts niet schuldig zal maaken aan zulk eene bedekte en veel nadeel brouwende kwaadsprekendheid; ik die ten minste my ook beroemen kan Me-

1 Maria Susanna Kops, dochter van Philip Kops en Hester Barnaart, geb. 22 Nov. 1756, behoorende tot een aanzienlijk Haarlemsch geslacht dat het vak van lijnwaadreeder beoefende.

juffrouw Wolff *zeer wel* te kennen als hebbende zes jaar met haar Ed. huiselyk omgegaan, hebbe alle reden om alle menschen van smaak, deugd en godsvrucht geluk te wenschen met de vriendschap eener vrouw van zo veel vermoogens en van zulk een braaf carakter.

Ik verzoek des te moogen weten *waarom* Uwweleerw. zich zo sterk geimformeerd hebt naar de vriendschap tusschen Mejuffrouw Kops en Mejuffr. Wolff en wat de betekenis van uw Weleerwaardens antwoord zo in woorden als gebaarden was.

Dit antwoord is Uwweleerwaarde naar myn gedagten zo al niet aan my, zo al niet aan Mejuffr. Wolff die uw weleerwaarden altyd regt deed, ten minste aan uw zelf en aan uw ampt als bedienaar van dat Eeuangelium, 't welk alle en allerlei soort van kwaadspreekendheid verbied, verschuldigd.

Zulk een antwoord kan de agtingwaardige verdediger der Hollandsche Naatie en de Bedienaar van het Liefdenrijk Eeuangelium niet wygeren aan zyne Medeburgeres en in de gewigtigste waarheden Geloofsgenoote, die in de verwagting dat gy met uwe tonge nog gebaardens niet zult agterklappen nog geen smaadredenen opneemen tegen uwen naasten, zich tekent

[A. DEKEN.][1]

1 Deze brief uit Betje Wolffs nalatenschap is mij geschonken door de vriendelijke hand van wijlen mejuffrouw Jacoba Adriana Bel in den Haag, eene achternicht van de weduwe van Crimpen, Teerlink. Hij is geschreven op *Lommerlust* te Beverwijk, waarheen Betje en Aagtje van de Rijp verhuisd waren. Deze buitenplaats werd 29 April 1782 door Aagtje van Johannes Remmers en van Jannetie Remmers, weduwe van Willem Rijkman, gekocht voor *ƒ* 6500. - en zes jaar later, 30 Aug. 1788, voor denzelfden prijs verkocht aan Andreas Vijvers te Beverwijk. De koopbrief berust bij den Deken der Roomsch-Katholieke Kerk te Beverwijk. Deze kerk staat ter plaatse waar weleer het Buiten zich bevond. Alleen het zoogenaamd ‘rieten kluisje’ in den tuin - men denke aan het vers van Betjes dichtvriend Lieve van Ollefen, Amsterdam MDCCLXXXIV - bestaat nog.

CXII. (*Aagtje Deken aan den heer Mr. H. Vollenhoven, Amsterdam.*)

Lieve Heintje.[1]

Met zeer veel genoegen heb ik uwe verhandeling over het gebed alsook de aanmerkingen over de zelve geleezen. Jammer maar dat zoort gelyke aanmerkingen meestal oppervlakkig zyn, en ook niet wel anders zyn kunnen; de myne zal thans ook niet anders zyn, daar ik in 't midden van een verhuis Boedel onder het kloppen en zingen van kistemaakers knegts schryf.

Daar zyn twee groote waarheden omtrent de leere des gebeds vast te stellen.

Voor eerst, dat zy volstrekt verbindend is voor een Christen, zelf voor een Stynbartsiaansche[2] christen, vermids zy zonder *omkleedsel* genoegzaam op ider Bladzyde van het Eeuangelium wordt aanbevolen;

ten twede, is het even zeker dat God alle onze behoeftens kend, de zelve kan en wil vervullen, en dat dus onze gebeden even min

1 Mr. H. Vollenhoven, koopman te Amsterdam, gehuwd met Catharina Johanna van Beeck, 20 Febr. 1774. Betje wijdde het echtpaar bij die gelegenheid een berijmden brief, later opgenomen in hare 'Lier-, Veld- en Mengelzangen'.
Bovenstaande en andere brieven van Wolff & Deken bleven in het archief der familie Vollenhoven bewaard en later door den kleinzoon, Mr. H. Vollenhoven (1815-'89) referendaris der afd. onderwijs, kunsten en wetenschappen bij het ministerie van Binnenlandsche Zaken, gelegateerd aan de Maatschappij der Nederlandsche letterkunde te Leiden (1889). Hij was de zoon van Mr. Cornelis Vollenhoven (1778-1849) advocaat te Amsterdam, later Staatsraad in buitengewonen dienst en Minister van B.Z. (1846).

2 Lees: *Steinbarth*-siaansch, naar den naam van Gotthelf Samuel Steinbach, 1738-1809, hoogleeraar te Frankfurt a/O, wiens Hoogduitsch geschrift (1778) in het Hollandsch vertaald 'Samenstel der zuivere wijsbegeerte, leer der gelukzaligheid volgens het Christendom, ingerigt ten dienste van al de zoodanigen die wysheid zoeken' (1781) veel opgang in ons vaderland maakte, maar ook bij anderen ergernis wekte.

zyne magt kunnen vermeerdren als zyn wil veranderen. God wil, God kan ons het beste geven, ons onze schulden kwyt schelden uit de magt en goedheid eigen aan zyn wezen. Nu is het het waardig werk van den Christen wysgeer te onderzoeken *waarom* het Gode behaagd heeft ons het gebed als een plicht voor te schryven, en dat waarom kan alleen de aanmerkingmaakers met den verhandelaar vereenigen, dit waarom was eene verhandeling op zich zelve dubbel waardig.

Eene aanmerking nog, lieve vriend! Het gebed is eene erkentenis des harte, dat wy alles wat ons nodig is van God moeten ontvangen, eene erkentenis dat wy nu en in vervolg van tyd geheel van God afhangen.

De dankzegging is eene erkentenis des harte dat wy alles wat wy bezeten hebben en nog bezitten, alles wat wy zyn aan God alleen verschuldigd zyn, eene erkentenis dat wy van God hebben afgehangen. God nu weet zo wel en zo zeker ons gevoel van erkentenis als van onze behoefte. Dus is er de zelfde rede, die men afleid uit Gods alwetendheid, tegen het danken als tegen het bidden. Bedenkt men dit wel, dan ik kan hier op niet langer stil staan, het gewoel laat het my niet toe. Vergeef my deeze weinige aanmerkingen, meer tegen uwe bestrijders dan tegen u ingericht.

Nu keeren wy tot de waereld der lichaamen. Hartelyk zy Mevrouw en UEd. bedankt voor UEd. vriendelyk onthaal, het Fransche mode woord kan ik niet goed spelden. Nu nog één verzoek, zoude UEd. en Mevrouw, de vrienden Nissen het plaizier kunnen doen, aan de wil twyfelen wy geen oogenblik, om in plaats van Zaterdag over agt dagen Vrijdag over agt dagen hun Ed. Huis te helpen inwyden.

De Rede is, eenvoudig de volgend, Zaterdag over agt dagen zyn wy in het Waapen verzogt en Nieuwschierigheid is de eenige zonde die wy van Moeder Eva geërfd hebben. Kan UEd. echter beter op eene andre dag, althoos zyd gy welkom aan UEds. hoogachtende vriendinnen en vriend M. Nissen geb. Greeger, E. Wolff geb. Bekker, A. Kwezelia geb. Deken en Ch. Adriaan Nissen.

Geschreven onder het Muziek der kastenmaakers in een opgepropt zaaltje met kisten, aan het Huis van Nissen onder het gewoel van

een rampvolle waereld door UEds. Dw. Dienares en oprechte vriendin

A. DEKEN.

Amsteldam, 24 Maart 1784.

De gebiedenis, groetenis, dienstprezentaatie en het compliment van alle myne Huisgenooten Heintje... *dat kon ik wel denken*.

CXIII. (*Aan mejuffrouw* [*Schiere*].)[1]

Heele Lieve!

Beide uwe brieven waaren my zo aangenaam dat ik eenmaal de tyd moet uitbreken om u dat te verzekeren & met een te verzoeten zulks te herhaalen, *mids* gy niet veel boos op my word, als ik die niet spoedig beantwoord; want gy weet, heele Lieve, dat ik een hoope drukte heb, niet zo zeer als tante Martha, met myne *zwaare* huishouding, & een slytagtig man, als wel om te voldoen aan het my vereerend verlangen dergenen die myne werken nog al willen lezen.

Wy zyn drie weken te Amst. geweest & den 18^{den} geretourneerd, na alvorens Saartje[2] tot Rotterdam gebragt te hebben die reeds wel in Zeeland is aangeland. Aagie is weer in Doctors handen; doch weer beter. Jansje is het beste, liefste meisje dat ik ken & zal zo zy wat ouder word een schoon karakter krygen: als myn kind bemin ik haar & word daar voor dubbeld beloond. Ons Dutje is ook frisch & haar lieven man ook. Ouwe Nelli liep noch doch is als oude Lui zyn - dof & stuntelig. Mignon[3] ziet er uit als

1 Een Doopsgezind zusje uit Harlingen, die later in den echt trad met zekeren Siebolts aldaar. Zie Aagtjes brief van 10 Oct. 1785 (CXVIII).
2 Zeker Saartje Teerlink, oudste dochter van Betjes eenige zuster Christina.
3 Het paardje der vriendinnen. Zie nog het slot van Betjes brief, dato 23 April 1785, bl. 270.

een koning, zyn staart is afgehakt & hy geheel opgegnapt, alle dag ry ik met hem als 't goed weer is. Zie zo nu heb ik u van alle de vrienden iets gezegd: zo dat de Familie op Lommerlust is wel, exept *Grootmoeder*.

Myne engelieve Kops[1] is by my geweest, meermaalen doch den laatsten keer was zy zo erg, dat zy by my in 't Rietenhuisje aan tafel zittende, wel een uur flaauw was 't geen haar in haare koets nog eens in myn arm overkwam: morgen wagt ik haar, of ga naar Wildhoef.

Ik verzeker u dat gy eene dier zeer weinigen zyt, die ik hartlyk lief heb & niet vergeten zal al hoort gy zelden van my; dit is gebrek aan tyd, niets anders. Dikwyls denk ik aan onze lieve conversatie & vertrouwelyke gesprekken.

Dat Wim[2] u behaagt is my lief; indien gy nog eens het wanhopig besluit neemt om te trouwen, dan wensch ik u even zo een lieven hupschen gevoeligen jongen toe als Wim. Myne vriendin (u bekent) is verlieft op den colonel van Sytsama zo dat gy zult althans niet in den weg zyn. Verbruid een meisje met een ton of twintig is een geheele schat - evenwel zy zelf meer waardig dan alle koningryken der waereld. Immers voor my als vriendin. Nu ga ik u veel groetenissen doen & dan adieu. Zie daar heele Lieve een brief die geen oortje waardig is indien gy geen prys stelde op de verzekering dat ik u teder omhels in myne gedagten & my noem

Uwe waare vriendin
WOLFJE.
Lommerlust, 1784, 24 Oct.

Geen brief zonder

P.S. Groet uwe lieve zuster, ik hoop dat die beter is. Groet de heele huishouding - ook *uwe vriendin*.

1 Zie brief XC, noot 1.
2 De roman ‘Willem Leevend’.

CXIV. (*Aan Mejuffrouw C. Schiere.*)

Adres bij den heer A. Wenzel Commissaris op het eiland Texel.

Heele Lieve!

Nooit vergeet ik u, altoos wensch ik u weder te zien, maar ik heb waarlyk geen tyd om te schryven. Gy weet wel Beste dat ik niet pedant ben; evenwel ik moet het *ter myner verschooning* zeggen, Wim neemt al myn tyd, er leggen twee deelen voor u gereed doch hoe krygt gy die met het besloten water?

Uw lieve Brief heeft my zeer behaagt & zo ik niet te veel verg vervat het dan dikwyls. Besluit nooit, dat ik min teder, min hartelyk aan u denk, dan toen gy in myn Rieten huisje by my zat; neen, ik ben altoos dezelfde voor u, maar kan den tyd niet uitvinden om het u te zeggen. Ik schaam my u zo weinig Letters te stuuren die de schelling port niet waardig zyn kunnen.

Wy allen zyn redelyk wel. Uwe Jansje is geheel vertakelt & ziet er uit als een Beeld zo schoon. Van haar goedaartigheid & verstand kan ik niet genoeg zeggen, & haare gehechtheid aan my kent geene paalen. Wat ben ik gelukkig met zo een lief dankbaar meisje, ik bemin haar als myn eigen kind. Chris en zy leven als broer & zuster & Dutje[1] schynt wel de oudste van alle drie. Cris zei van daag tegen my. Maatje, Jansje leeft net met my als met de grooten Caro (gy weet zo hiet het kalf van een stal hond) hoe vind je die uitdrukking? Onze ouwe Nelli is eindelyk aan een langzaam verval van kragten gestorven, & plegtig ter aarde besteld. Ouwe grootje is hem spoedig gevolgd, beiden hoop ik zyn in hunne kringen gelukkig.

Dutje is nog frisch & gezond, & wy allen zo als vooren - vreedig & huiselyk byeen. Nu heele Lieve schryf toch zo dikwyls gy my een byzonder plaisir doen wilt & zulks in uw magt hebt. Speel

1 Mejuffrouw van Nissen, Greeger.

braaf huishoudstertje & leer in voorraad u in eene zwaare huishouwing te gedragen, opdat gy wat meer onder de middelen zoud kunnen komen als Tante Martha. Wy allen groeten u elk zo al in zyne betrekking, maar ik omhels u met myn geheel hart & noem my zo als ik ben

UW WOLFJE.

24 Jan. 1785, Amst.

CXV. (*Aan den heer Agge Roskam Kool, Beverwijk.*)[1]

Geachte Vriend! Lieve Vader!

De slag is daar - de Almagt heeft gewenkt en op deze wenk wierd haar dierbaarst gewrocht op deze beneden waereld, een voorwerp van hare bizondere zorge, wierd verwaardigt met hare nadere gemeenschap, en ruste na zeer veel vermoeyenissen zalig uyt, in de schuylplaats des Allerhoogsten en vernacht onder de schaduwe des Algoede; terwyl de stem van den gezegenden Godsdienst zich by het sluiten des somberen grafs verhief, die alle die haar dierbaar waren toeriep, myn insteller leeft en zy zal leeven.[2]

Deze slag myn Vader geschiede niet om haar, zy ondervind die zalige waarheid, maar om een schreienden Echtgenoote en zuchtende Broeders en Susters, om eene met plicht en recht worstelenden Vader om hun leed in zagte tranen lucht gevende vrienden, vriendinnen en bloedverwanten. Ja onze Vriend, onze dooden zullen leeven, ook *uwe* dooden zullen leeven!

1 A.R. Kool de ijverige Collegiant uit het midden der 18de eeuw; hij was het die Agatha Deken te Rijnsburg doopte, 23 Aug. 1760. Hij werd in 1747 mede afgevaardigd om prins Willem IV te begroeten.

2 De afgestorvene was Neeltje Kool, huisvrouw van P. Zeper te Leeuwarden, overleden 7 Febr. 1785, oud 26 jaren en 10 maanden; zij was met haar broeder Dirk door haren vader te Rijnsburg gedoopt, 19 Aug. 1780.

Zij leeven reeds, zij leeven allen Godes, zij zullen opstaan tot een leeven van meerdere loutering, meerder vatbaarheid voor waare Rechtschapenheid en dus ook voor waar geluk.

Zouden de geesten der afgestorvene slapen? Eeuwen voorbijgaan, zonder dat de met zooveel vermogens uitgeruste zielen eenig nut in het Ryk van God deden? neen, niet slapen, werken; de Eeuwige Geest werkt altoos!

Mogelyk volvoert uwe zalige overledene vrouw, niet meer door een swak lichaam gedrukt, het plan harer opvoeding omtrent die kinderen die haar nu veel verder zyn dan in dit leeven, volkomener, of zou het vormen van zyn eigen kinderen, tot deugd en geluk aan een ontbonden vrye geest eene te onwaardige bezigheid zyn? men plaatse dit gevoelen onder de classe der gissingen, nooit verdient het een plaats onder die der dwepery; dan, wat hier ook van zy, dit is zeker: uw dochter is kennis, deugd en gelukzaligheid nu oneindig nader, dan zy hier immer worden kon, dit maakt een inmengsel van vreugde in den kelk der droefheid, hetwelk in staat is om die met een '*Uwen wil geschiede*' uit de Hand der Voorzienigheid te ontvangen.

Wy weten, door Leed beproefde Man, dat dit de taal van uw Hart was by het ontvangen des Briefs, die u het afsterven uwer jongste dochter bekend maakte, deze brief is dus alleen een bewijs van het Hartelyk deel hetwelk wy nemen in alles wat u betreft; kan hy hiervan verzekeren, dan weet gy dat het geen ydel compliment is wanneer wy ons tekenen

UEWE. oprechte Vriendinnen en Vriend

Het huisgezin van NISSEN en LOMMERLUST.

Amsterdam, 14 Februari 1785.

P.S. Verzoeke de inliggende aan zyn adres te bezorgen.

CXVI. (*Aan mejuffrouw Schiere, Texel.*)

Lieve Schiere!

Wolfje houd zo veel van u als toen gy by haar in den koupel lag te snurken & het hemelsche water in uw oor kreeg. Hoor meid lief ik ben zuf geschreven & kan geen tyd vinden om aan byzondere personen te krabbelen, maar lief heb ik u, & verlangen om u te zien niet minder. Laat u dit thans genoeg zyn & geloot dat ik ben

Uw WOLFFJE.

Amst. 17 Febr. [1785].

CXVII. (*Aan mejuffrouw Schiere, Harlingen.*)

Heele Lieve!

Ziekte, zwakte, & des in beter omstandigheden meerder te schryven - kunnen zy my by myne lieve Schiere niet excuseeren, dat ik haaren welkomen Texelschen brief wel ontfangen brief niet hebbe beantwoord? Myn hart is voor u zo als gy het liet; trouwens zo gy daaraan twyfelde, dan zoudt gy geen belang in my als uwe vriendin kunnen stellen. Wy zyn reeds 2 April naar Buiten gegaan zo ziek & verzwakt dat ik met een koets met vier paarden stapvoets gekomen ben; & zo ik geen nieuw aller lastigst ontstaande inwendige verzwakking gekregen had, ik denk dat ik ook beter zyn zoude. Dit toeval laat zich in geen brief melden. Ik ben er niet wel aan, maar gy weet myne stelling: alles wat God zo wil is best.

De tyding die gy my in vertrouwen meld wierd ons door Maartje voorleden week vertelt, terwyl zy zich zeer verwonderde dat IK daar niets van wist, want gy hielt zo veel van my, zeide zy, dat zij er uit was. Ik zeide er niets van te weten; & nu ik het weet zal ik aan uw verzoek trouw voldoen.

Trouw, heele Lieve, zo het een braave jongen is, die u behaagd & God zal uw voornemen met goedkeurende zegen bekroonen.

Ik ben te veel de vriendin der schoone Natuur om niet sterk voor het Huwlyk te ieveren - niet voor my zelf, dat bleek; 8 jaar weduw! nooit weer van datte myn kind; doch *jonge gezonde* menschen moeten trouwen, als er maar grond is tot een gelukkig leven. Waarlyk meid lief het zal u schoon bevallen & ik hoop u nog eens hier te zien met uw man & een aartig Friesch boertje op den arm.

Groet uwe lieve vriendin & schryf my altoos hoe zy het heeft. Myne eenige is nog ongelukkiger dan ooit, hoewel zy voor *een koninglyke schat* van hem ontslagen is.

Jansje is al wat ik begeer; hielt zy maar wat minder van my, maar op dat punt is zy gek; ik ben haar moeder, haar kind, haar alles, alles & als ik ziek ben kryt zy zich tot water; hoe dartel & vrolyk zy anders is. Zy groet u zo wel als Aagie & Dutje hartelyk. Zo doe ik ook uwe lieve zuster & de overige Familie. Ik zit in myn Rieten huisje onder het gezang van nagtegalen & ander gevogelte, 't welk gy u nu wel zult kunnen voorstellen.

Onze lieve ouwe Grootje & ons Trysje zyn elkander schielyk gevolgt. Mignon[1] is wel & myn sportchaisje is om het te steelen zo keurlyk gemaakt, ik zit er net in als in een Tuinbankje & ry met sneeuwwitte lyzels & zweepje. Alles na myn lyf gemaakt, wil ik spreken.

Wimpie[2] gaat hier nevens, waard gy hier ik zou u het 5de & veel van het 6de deel laaten lezen, nu moet gy wagten tot het afgedrukt is. Groet alle lieve Friesche meisjes die zin aan myn jongen hebben & zeg dat ik aan elk een Wim toewensch: adieu

1 Zie brief CXIII, noot 2.
2 Haar roman ‘Willem Leevend’.

myn heele Lieve, ik omhels u zo met myn geheele hart - zo als gy weet dat ik enkelde menschen die ik *liefheb* omhels & teken my

Uw WOLFJE.

Lommerlust, 23 April 1785.

P.S. Schryf veel & spoedig & denk nooit dat gy aan iemand schryft die het niet verdient.

CXVIII. (*Aan mejuffrouw Schiere, Harlingen*.)

In een brief aan zeker neefje Janneman van 10 Oct. 1785 voegt Betje Wolff aan het slot erbij. ‘Denk derhalve veel & schryf eens aan Aagtje Deken, geestelyke zuster in het Sint Agatha Klooster onder de Abtisse Wolff.’

(*Aan mejuffrouw Schiere*.)

Heele Lieve!

Zware koortsen, veele bezigheden, veele bezoeken, veele werklieden enz. maar genoeg om my te [?] dat ik u niet eens geschreven heb. Zonder pedant te zyn kan ik, dit weet gy, zeggen, ik heb bynaar geen oogenblik voor me zelf. Besluit er maar niet uit dat ik u vergeet; dan zoudt gy my verongelyken, ik heb u lief & weet dat gy over my vriendelyk genoeg denkt.

Geluk dan, myne lieve, met uw man (die ik ook wel eens wilde zien) geluk met alle de veranderingen in uw lot. Dat zy u het leven aangenaam blyven maken wensch ik hartlyk. Ik ben thans redelyk wel doch heb voorleden week met Mignon een ongeluk gehad dat echter wel is afgelopen. De Brengster deezes zal wel gedult hebben om u dat breder te verhalen. Uwe vriendin Jansje is

nog veel liever & vrolyker & leerzamer dan toen zy eerst by my kwam. Zy ziet er uit als een roos & groet u hartelyk, zo doet ook de vriendinne Aagie. Dutje is te 's Gravenland alwaar haar mans Vader[1] ziek legt. Ik zal Jansje vragen of zy ook een regel krabbelen wil & eindig met u te verzekeren dat ik altoos ben

T.T.
10 October 1785.
WOLFFJE.

CXIX. (*Aagtje Deken aan mejuffr. Siebolts-Schiere, Harlingen.*)

Dacht ik het niet, lieve Schiere, dat u ook nog een Man zou opgeleid worden, 't heeft wat geholpen dat ge zo dikwyls in 't Nonnenklooster op Lommerlust het voorbeeld van een oude en jonge Non hebt moogen genieten. Maar al hat je tusschen vier muuren beslooten geweest, je had het doch moeten opgeven, als de rechte Joseph koomt moet Maria volgen. Zie kind, ik ben nu maar een oude, niets beduidende vrijster, maar ik heb toch nog wel zo veel in 't Boek der Natuur getast, dat ik kan denken dat er een vreemde innerlyke dingzigheid in het hart voor moet vallen als men, op het zien van een waardig voorwerp, zo al stilletjes begind te roepen *pluk my*! Is 't geen lief Nagtje, zuster, met het aanwekkent en terugstootent hartje, eer er dat dierbaare woordje *ja* uitkomt. Nu kind, ik wensch je *zeegen*, dat woordeke in de minste beteekenis genoomen en dan verstaa ik er [door] huiselyke vrede, alle de fyne aandoeningen der zielszaamensmeltingen, voorspoed, roem, gezondheid, rykdom en niet minder dan zes schoone kinders, *in wier beelt 's Vaders geest en 's moeders beelt in speelt*, zeggen de dichters van den ouden en nieuwen tyt. Ik zoude u deezen

1 Van Nissen Senior.

omslachtigen wensch, al voor lang gezonden hebben, indien ik niet dagt of gedagt had, dat het zeer onedelmoedig zou zyn de tegenwoordige genietingen van iemand te stooren door hem te vleyen met de hoop op 't geen nog volgen moet; thans denk ik dat gy beide de behoorelyke bedaardheid bezitten zult, om de waardy van myn Huuwlyks wensch te begrypen en er dus waarlyk nut van te hebben. Ik hoop echter niet dat gy zo verlekkert zyt op het inzoete der liefde, dat gy van het hartige en smaakelyke der vriendschap zoud walgen. In de aanstaande zomer verwagte wy u vast met Manlief. Groet den Vriend hartelyk van my. Schryf toch eens hoe zus het heeft en wees verzekerd dat niemand meerder vriendschap heeft dan een oude Non, vermits zy er niets van aan de Liefde geoffert heeft.

[A. DEKEN.]

[10 October 1785].

CXX. (*Aagtje Deken aan mejuffrouw Siebolts-Schiere, Harlingen*.)

Lieve Schiertje.

Aangenaam is het my dat gy het in Het Huuwlyksfuikje zo heel *welletjes*, zeggen de fyne Smulbroertjes, zo heel welletjes hebt. Ik kan my het genoegen van zo een eigen weerspraak zo leevendig verbeelden - en hoe moet dat genoegen toeneemen, als er eens kleine kaboutermannetjes over de vloer dribbelen, die door de staamlende uitspraak van de lieve woordjes *Vaatje* en *Moedje*, het gelukkig paar geduurig erinneren, hoe veel zy aan elkanderen verplicht, hoe naauw zy aan elkanderen verbonden zyn. Nu verbeelde ik my dat Manlief eens meesmuild, zyn vrouwtje de handen drukt, en haar een lekkere kusch of zes geeft, voor welke kusschen gy uw onderdaanige Maagd Clarisse evenwel wel hartelyk bedanken moogt,

vermits gy ze voor ditmaal door myn toedoen ontvangen hebt. Wy zyn allen zo in den Huuwelyken, Weduwlyken en Maagtelyken staat, spring leevendig; de lieve zomer nadert, wy verlangen naar ons lieve en zo zeer verbeterd Lommerlust; hoe aangenaam zoude het ons zyn Myn Heer en Juffrouw Sibolts en Sibolts *Junior* aldaar te ontvangen. De jonge zou by ons groejen als een kool, veel voorspoediger Tandjes krygen en zyn vader reeds naar 't friessche schip vooruitloopen. Bedenk er u eens over. Huis en bed en coepel, messenmandjes om te rusten en kussens om in de zydkamer vermaaklyk te droomen zyn tot u dienst.

Wy hebben thans een lieve converzaatie met onze Gereformeerde Dominé dat een zeer verstandig en gemaatigt Man is,[1] en myn lieve Mensch, een Mensch hoort, by gelykenis nog wel graag eens een wys woord. Wat spyt het ons dat uw lieve zuster zo blyft sukkelen, hoe gaarne wilden wy het goede Mensch helpen. Groet haar, by gelegenheid hartelyk van ons, en geeft uw waarde Echtgenoot eenige duizenden van die kuschjes, waarover zooveel geschreeven en gewreeven is, dat een Mensch wonderlyk en dinzerig wordt als hy het leest en zo recht stichtelyk op zyn eigen hartje toepast. Vaar wel lieve jonge luidjes, zyt hartelyk gegroet van onze vrienden Nissen en verzekerd dat ik ben

UEd. lief hebbende Vriendinne

A. DEKEN.
[Amsterdam.]

1 Johannes Wigeri, die van 1780-1818 te Beverwijk stond.

CXXI. (*Wolff & Deken aan den heer A. Loosjes Pz.,*[1] *Haarlem*.)

Geëerde Broeder Lietjeszanger!

Groeid Aagt nog zo? wel zeer zeeker, hoe belachlyk hoe mismaakt zou haar anders die vreeslyke lange Neus staan, die zy van u ontvangen heeft; nu past hy by haar Lichaam of hy voor hetzelve gemaakt was. Ja myn vriend, men sal van ons in de jaarboeken getuigen dat wy het zo lang aangenomen en verdedigd gevoelen, alsof in een groot, log, dik, zwaar lichaam een kleine domme ziel woonde, proefondervindelyk wederlegd hebben. Wie toch die ons daar met onzen wel doorvoeden, ouden uitwendigen Mensch, als een welgemeste trapgans door dit traanendal ziet waggelen, en onze volschoone werken van verstand, vernuft en smaak leest, zal de bovengemelde ouderwetsche dwaaling nog langer kunnen voorstaan? Wy bedanken u hartelyk voor uwe Volksliedjes[2]; dat gy dezelven aan ons hebt opgedraagen, doet ons wel zeer veel eer, maar Loosjes wy moeten U eens plaagen, gy *verdiend* geplaagd te worden en dat kan men nog al zo van alle schryvers niet zeggen. Zie vriendje, een goed humeur is ook al een talentje dat men zo niet onder de aarde mag begraaven; wy moeten het des gelegenheid geven om

1 Hij was de zoon van den Doopsgezinden leeraar aan den Hoorn op Texel, geb. 13 Mei 1761; hij werd in 1783 boekhandelaar te Haarlem. Warm vriend van zijn vaderland nam hij ijverig deel aan de Staatsbewegingen van 1795 en was later volksvertegenwoordiger in de Gewestelijke Vergadering van Holland. Met van Walré, stichter van den dichtkring *Democriet*, was hij een der vruchtbaarste schrijvers in proza en poëzie en gaf zelf zijne werken uit. Hij overleed 28 Februari, 1818.

2 Deze liedjes zijn uitgegeven door de Maatschappij tot Nut van 't Algemeen. Een exemplaar berust in het archief van het Nutsdepartement ‘Rotterdam’, dat met alle werken der Maatschappij gekompleteerd werd door het rijk legaat van den heer J.C. Veltcamp Helbach, in leven hoofdambtenaar der Maasstad. († 1892).

te werken; maggen wy eens naar het verborgene beginseltje van deze toewyding uwer Liedjes aan ons nedrig gissen? Uwe liedjes hebben genoegzaam denzelfden titel, denzelfden inhout; daar wy nu de eerste geweest zyn, daar wy *vrouwen* zyn en die hebben nog altyd een streepje vooruit, zou het wat raar, wat dinzig staan, dat iemand, en dat nog wel van uwe sexze, dit navolgde; 't zou net wezen alsof gy dagt: die vriendinnen hebben niet aan haar oogmerk voldaan, ik zal het beter klaaren, dit kan er niet door. Wel - dacht gy - laat ik de Myne aan de vriendinnetjes opdraagen. Dit is zo wat neemen en geeven, die wezenlyke eer weegd de schynbaare vernedering op. Wy schryven elkander niet na, maar wy doen in Companjie en nu is alles in goede orde. Dit is wat fyn gesponnen. Ja, kunstvriend, 't is of wy het zeggen of zwygen toch al zo het beloop van het slim menschelyk hart, en wy vinden er zo weinig zedelyk kwaad in, dat wy U wel durven verzekeren dat wy zodra wy eenen de Ruiter of eenig ander werk, 't geen eenige overeenkomst heeft met de uwe, zullen uitgeven, wy het, zonder de minste bezwaaring van onze geweetens, aan u zullen toewyden en zeggen:

Waartoe dit werk u toegewyd,
  Wat kon ons hiertoe pressen?
Dit, dat ge een Heldendichter zyt,
  Wy heldendichteressen.

Maar welke Lietjes zyn nu beter, welke voldoen beter aan het oogmerk, de uwen of de onzen[1]. Dit zou mooglyk al vry nauwkeurig te beslissen [zyn], wilde de eige liefde maar buiten 't spel blyven, maar dit babbelachtig bemoeiziek oud wyf de Mond te doen houden is ons werk niet. Wy zullen eerst voor de uwen, dan voor de onzen plyten. Of dit met gelyke onzydigheid geschieden zal, daar voor staan wy niet in; zie Myn Heer een Mensch is zich zelf het naast. Over de innerlyke waarde der Liedjes op zich zelve zullen wy ons niet inlaaten, dat zou ons te ver vervoeren, zeggen

1 Van de ‘Economische liedjes’ door Wolff & Deken zijn niet minder dan acht verschillende uitgaven - met en zonder platen - verschenen (1781-1792).

de Leeraars, wy zullen de Liedren niet in het afgetrokken maar alleen in verband met en betrekking op den gemeenen Man of het volk beschouwen. Wy hadden al in overweging genomen U voor te stellen de titels onzer werkjes te verwisselen en de uwen Economische Liedjes, de onze Volksliedjes te noemen; hier door zouden wy U boven ons al veel toegegeven hebben door nederig te beleiden dat gy de Economie voor den gemeenen of handwerkende Man veel beter in 't oog gehouden had dan wy, en inderdaad wy moesten wel dronken van waan zyn en zot van eigenliefde, indien wy niet van ganscher herten geloofden en beleeden dat de geringe Ambagtsman veel beter drie dan zesendertig stuivers voor een Boekje betaalen kan, en dus eer besluiten om het uwen dan het onzen te koopen. Daar nu het oogmerk is van de gemeene Man geleezen te worden, voldoed het uwe beter aan het oogmerk dan het onzen. Echter de zaak wat dieper en met behulp van het vrouwelyk vernuft, en dat laat een vrouw zelde in de pekel zitten, overwegende beslooten wy om onzen titel te houden en ziehier onze overhaalende redenen. ‘Wy hebben de ambagtsluidjes, de timmerlieden, schoenmaakers en zulk soort dikwyls tegen hunne vrouwtjes hooren zeggen, als die een loodje thee, een vierrendeeltje Booter, een half pondje gort, een pondje vleesch haare Manliefs in rekening brachten: kind-lief dat is maar klungelen, daar blyft te veel aan de Maat en strykstok hangen, dat in 't klein koomt zo duur uit, nù een schellinkie dan een stuivertje, dan een oortje, veel kleintjes maaken een grootje, 't zou ons veel goedkoper uitkoomen, als je wat meer gelyk opdeed; als wy zomers alle weeken van onze winst één gulden bezuinigen, dan kunnen wy tegen de winter wat proviezie van slagt en grutterswaaren opdoen en schoon de eerste uitgaaven wat grooter is, 't koomd toch op den duur beter koop uit. Wanneer wy nu dit eens op hun zedelyk voedzel toepassen, wie zal het dan winnen? Zouden zy ook niet liever, omdat zy het beter koop op den duur vonden, zesendertig stuivers zedelyke proviezie opdoen dan geduurig voor drie stuivers van die waar naar de winkels knungelen. 't Is toch ‘haal op en haal neer’ denken zy. Voeg hier nog by, dat onze gemeene lieden ook haar ambietzi hebben. Zy zyn wel zeer gevoelig op 't punt van fatzoen;

't geeft hen wel eens zo veel aanzien in hun Buurt dat zy maar zo wat in huis voor 't aantasten hebben dan dat men hen geduurig ziet drentelen langs de straat; nu met een peperhuisje dan met een schooteltje met een half pondje booter. Zo is 't ook in 't zedelyke. Zy steeken de borst wel eens zo ver vooruit, als zy daar Zondags met een groote deftigheid een Boek uit de kas haalen en gaan zitten leezen, als dat imand die inkoomd, daar zo een klein berookt en gescheurd liedboekje op hun tafel zien, daar de kinderen de blaaden uitscheuren 't geen dan al weer nieuwe onkosten maakt. Eindelyk is een Boek van zesendertig veel beter als van drie stuivers geschikt om tot pryzen en prezentjes uitgedeeld te worden en raakt langs dien weg des ook eerder en beter verspreid. En nu vraagen wy u, beminde vriend, of wy geen gelyk hebben dat wy onzen eigen titel houden als ruim zo veel voor de waare economie van het volk gezorgd hebbende in onze meer uitgebryder en kostbaarder liedren dan UEd.?

Echter bevatten wy ten vollen het nut en de waarde uwer poogingen. Wy willen u zelf wel toestaan den smaak der Naatie, die toch zo magtig sterk in 't klein vald, zo dat zelf onze voornaamste Burgers byna niets dan weekblaaden, ten minste in Holland, leezen, beter getroffen te hebben dan wy.

Wy wenschen U van harten zeegen op uw werk en betuigen in volkoomen ernst voor u de hoogste achting te hebben als Dichter, Schryver, Mensch en rechtgeaart Oud Hollandsch Mensch. Wy beveelen ons in UEds. dierbaare vriendschap. Verzoeke onze groete aan den weleerwaarde Heere Kops en voelen iets aangenaams wanneer wy ons tekene Geachte Kunstvriend

UEd. Dw. Dsen. & vriendinnen

E. Wolff & A. Deken.[1]

Lommerlust in de Beverwyk, 4 November 1785.

1 De brief is geschreven door Aagtje.

CXXII. (*Aan mejuffr. Jacoba Adriana Busken, Vlissingen.*)[1]

Lieve eige Coosje!

Gy dwingt my (à la manière Evangelique) om te schryven! En Fransje,[2] die gisteren vertrokken is, heeft echter eenige regels voor u meede, & ik ben zo om tyd verlegen, by gebrek van eene betere gezondheid, waardoor ik weinig kan uitvoeren. Evenwel aan Coosje zal ik ditmaal schryven. Geloof my, myn hartje, ik kryg van *niemand* liever brieven dan van u; versta hier door *liever* ‘zo gaarne’ dan van u. En het is by my uitgemaakt, dat niemand het talent van Briefschryven in grooter volkomenheid bezit dan myne Coosje. Konde ik zo wel aan niemand dan aan u schryven als ik niemand dan u met myn *geheel* hart aller tederst liefheb, ik zou u Brieven schryven zo groot als Hollandsche Predicatiën. Doch plicht, betaamlykheid, heuschheid, menschlievendheid, beschaaftheid, enz. doen my te dikwyls de pen opnemen.

Hoezeer ik u bemin, kan niemand, ik zelf niet, u zeggen; doch Fransje heeft commissie om u er iets van te verhaalen.

Het spyt my maar dat geen myner vaste huisgenoten zin aan u heeft. Jansje meent, dat gy haar te veel als een niets beduidend kind, & Aagie dat gy haar niet heusch genoeg hebt behandeld. Hier by komt dat gy in uwen br. aan Fransje haar niet eens heb

1 Dochter van Conrad Rutger Busken [eigl. Bösken], geboortig uit ‘Alpen in 't Keulsland, twee uren van Wesel’, later apotheker te Vlissingen en ‘Schepen van 't land’, gehuwd met Jacoba Baert. Veertien jaar oud werd Coosje om hare kennis in de Latijnsche en Grieksche talen bij het verlaten van de school met een ‘deftige Prijs gerenumereert en beschonken’ (1773).

2 Fransje Baane, dochter van Jan Corn. Baane en Maria van Mil, geb. te Vlissingen 9 April 1758; zij werd als jonge dochter verloofd met den dichter Jacobus Bellamy, student in de godgeleerdheid te Utrecht, die 11 Maart 1786 aldaar overleed. Fransje was eene groote vriendin van Adriaan Loosjes Pz. te Haarlem, die met haar in 1790 een reisje naar Walcheren en Zuid-Beveland maakte. (De beschrijving ervan in brieven berust bij Mr. Jakobus Loosjes, den achterkleinzoon, in 's Gravenhage.)

laten groeten.... En wat zegt Wolfje op dit alles? niets méér, wyl het niets uitdoet. Dit of het u ooit te stade kwam. Nu ga ik uwen uitmuntenden brief beantwoorden.

Zo myne vriendschap dierbaar aan uw hart is, hou dan moed. Gy kunt geene andere party kiezen. Uw eigen schoon verstand stelt u immers in staat om nooit ledig te zyn, en werkzaamheid, ik weet dit by ondervinding, helpt ons best droefheden overwinnen. In de ware betekenis des woords ben ik onveranderlyk uwe vriendin. Uw afzyn vervuld my met iets ongemakkelyks, & voor my kan niemands byzyn zoo alleraangenaamst zyn. In het genot van alle aardsche zegeningen, omringt van de achting, eer en onderscheidingen myner Landgenooten, algemeen gelieft door allen die my in persoon kennen, is echter myn hart niet vervult & niemand dan Coosje zou het kunnen vervullen. Uwe zwakheden zelf zyn my niet vreemt; ik stem die niet toe, maar begryp die; & uwe deugden vallen, zo verre ik die ken, in myne verkiezing,

Wel, Coosje lief, gelooft gy, dat ik gemaakt ben om van eene laage, liegende, zotte, babbelzieke menigte, die zich de waereld noemt, te hooren, wie ik tot myne vriendin zou moeten kiezen? Deugd alleen geeft de wet aan denkende wezens. Daar *zy* niet veroordeelt, daar het verstand admireert, mag het hart kiezen. Myn lieve Meisje, vertrouw eeuwig op my, ik heb geene gebreken die op lafheid rusten, ik ben groot tot in myne fouten zelf, myn ziel kan zich niet vernederen tot veinsen of vleien; ik bemin of ik ben onverschillig. Niet by gebrek van *goede vrienden* heb ik u omarmd; neen waarlyk, dan deed ik deeze menschen geen recht. Ik voelde dat ik met u instemde, & ook, toen ik veel nadeeligs, waarlyk, geloofde, toen zelf zei myn hart my, ‘dat de bron van al dat verkeerde, van al dat laakbare, dat onvoorzichtige niet bedorven was’. 't Is waar, *toen* zogt en zag ik dien in uw Temperament, in uw bloed en uwe senuwen: en zou ik den eersten steen op myn medemensch werpen?

Uwe betuiging van maagdelyke onschuld, uwe verzekering dat gy nooit voornemens waard geweest, om hem te trouwen, verstomden my; & ik ley sedert alles af van ‘onbedagtheid, gepaart aan een geheel leedig hart, dat liefhebben moest, wat het ook kostte’.

Ik heb genoeg menschen & meisjes-kennis, om te weten, dat een

afwezige vriendin geen equivalent zy tegen een by zyn lief hoorend man, die wy beminnen; maar ik vlei my toch, dat gy, als gy dóór denkt, zult zien, dat myne vriendschap uw hart echter bezig kan houden; ja, voeg er by, dat, indien gy altoos by my waart, gy zo aan my zoudet gehecht raken, dat uwe mislukte en kwalyk geplaatste liefde moest afnemen.

Uwe aanmerking 'hoe schoon is het toch mensch te zijn', verrukt my. Denkt gy dan ook altoos zo als ik? Ja, wel schoon. Laaten wij onzen adel, de menschheid, maar nooit vergeten! Wees wys, Coosje, volg uw vaders raad; gebruik kina. Gy moet uw overspannen senuwen den rechten toon zien te geven. Zielelyden sloopt het sterkste gestel. Nagtbraakt nooit; ik heb zo veel gewerkt & schreef of las nooit naar negen uuren. Blymoedigheid is de balsem des levens. Maar onderwerping aan den wil van de Hoogste Godheid [is] best in staat, om ons geluk hier te vestigen.

Ik ben zo overtuigt dat gy my hartelyk lief hebt, dat ik u, ter opbeuring, wel wil zeggen: denk, wanneer gy droefgeestig zyt: 'Ik heb eene vriendin die ik meer bemin dan allen buiten haar; eene vriendin, die my, hing het van haar af, altoos by haar hielt, die met my in stemt, na my (hoe magteloos) verlangt, aan wie ik alles, alles wat ik denk en voel, kan, moet mededeelen; die getrouw met my handelt, en die my zo teder bemint, dat niets daarby te vergelyken is. Geloof my, myne Coosje lief, ik versta u altoos; er is zulk een verbaast contrast *niet* tusschen u & my in onzen *natuurstaat;* beiden, hou ik, zyn wy uit onzen aart goedaartig; beiden nooit ergdenkend; beiden vervreemt van al wat hard, wat stuursch, wat *onvrouwelijk* is. Myn lieve Coos, dit alles voelde ik zo als ik u omhelsde.

Hoe gaarne zoude ik om uwent wil iemand in uwe stad voor uwe vriendschap berekent vinden. Ik beken dat dit my veel van uw hart zoude ontnemen, dogh vriendschap is edelmoediger dan liefde. Maar ik vertrouw dat gy even weinig als ik dáár iets intressanter vinden zult, dan goede vrienden in den algemenen zin des woords. Gy zult nooit uw min hechten daar, daar geene goedaartige inborst is, gy zult alleen recht doen & achten. Niemand eigenlyk tot uwe innerlyke vriendin maken, trouwens, men maakt die niet,

MEN VINDT DIE, zo als ik U vind, maar dan ook is onze keuze voor altoos gedaan, en *in zo verre* gelykt een boezemvriendschap naar ware liefde. Had ik U maar langer kunnen houden! Hoe gaarne had ik u naast my, o zulke dierbaare, naauwlyks te confiderende kleinigheden verzekeren my ook al, dat Coosje eigenlyk myne vriendin was.

Zie daar, myne lieve, een heele brief, die niemand op de wereld intresseeren kan dan U; doch die u zal intresseeren, om dat myn hart die dicteert. Ik zend deesen direct & zou liefst zo volharden. Maak myn Compliment aan myn Heer uw Vader. Zeg Fransje niets van deezen, doch als zy schryft, sluit dan een bf. voor my in, indien gy het goed vind. Niemand krygt zo veele b^{ven} van my in Vlissingen, & daarom moet gy het zwygen. Hiernevens een br. voor een ongelukkig mensch, geef haar dien & zeg haar dat ik zeer bedroefd over haar lot ben. Vaarwel, myn allermeest geliefd Coosje. Denk veel om my. Alles wat uw hart voor my gevoelt, klopt voor u in het hart uwer eige vriendin

WOLFJE.

van huis [Lommerlust], 17 Oct. 1786.

CXXIII. (*Aan den heer Isaäc van Cleef,*[1] *den Haag.*)

Lieve Vriend!

Twee deelen van Blankaart beloof ik U. & over Saartje zullen wy eens denken. De *Nouvelles* zyn voor altyd afgedaan. Dit ziet gy klaar?

1 Isaäc van Cleef, zoon van Pieter die reeds in 1739 als uitgever bekend stond, werd in 1777 in het boekverkoopersgilde opgenomen. Bij hem zagen de romans van Wolff & Deken: Sara Burgerhart, Willem Leevend enz. het licht. Hij was de vertrouwde vriend der Schrijfsters en werd na zijn dood (1800) opgevolgd door zijnen zoon Pieter (de Erven Isaäc van Cleef). Nadat deze zich geassociëerd had met zijn broeder Jan Elisa ontstond de firma 'de Gebroeders van Cleef', 1806, bij wie - nadat de zaak in 1872 aan den heer W.J. van Randwijk was overgegaan, 'die de eer der oude firma blijft handhaven' (A.C. Kruseman) - in 1886 een nieuwe druk der bovengenoemde romans van Betje en Aagtje verscheen.

Hier is een bfje voor ... Ik laat den bf oopen. Over Egypte nader. Ik heb het in huis. Van Ollefen[1] zal ik schryven. Het schandelyk Aanhangsel[1] verdient niets anders. Zend my bid ik U in de coffer wat te lezen, 't is al myne uitspanning. Het behoeft niet altyd *nieuws* te zyn. Hebt gy zy 't de heele Voltaire niet? Om maar iets te noemen. Ik zal Emilia[2] eerste deel zenden. Ook het vaers van Aagie. Altoos blyf ik

Uwe waare Vriendin
WOLFFJE.
Lommerlust, 28 Februari 1787.

Zo dra er een blad of wat af is van Emile & Blankaart zend die eens. Wilt gy?

CXXIV. (*Aan mejuffrouw J.A. Busken, Vlissingen*.)

Myn aller dierbaarste Coosje.

Uwen van 22 April ontfing ik wel; & nu eerst antw.? ja! maar tyd gebrek, & myn zeer verzwakt gezicht, waarvoor ik eindelyk een extra duuren bril gemaakt kreeg, die 8 duc. kostte. Er zal niet beter op zyn, myn lieve schat, als dat gy maar hier naar toe komt, want nooit zyt gy uit myne gedagten; & thans nu Aagie ook, hoe

1 W. van Ollefen Caspers, was de Schrijver van het ‘Aanhangsel op de Historie van den Heer Willem Leevend. In 's Gravenhage, *voor* Willem de Redenaar MDCCLXXXVI.’ Dit libel werd gecensureerd 27 Februari 1787.
1 W. van Ollefen Caspers, was de Schrijver van het ‘Aanhangsel op de Historie van den Heer Willem Leevend. In 's Gravenhage, *voor* Willem de Redenaar MDCCLXXXVI.’ Dit libel werd gecensureerd 27 Februari 1787.
2 De gesprekken met Emilia. Uit het Fransch vertaald naar den vierden druk, door E. Bekker, wed. Ds. Wolff. In 's Gravenhage, Bij Isaäc van Cleef. MDCCLXXXVII, 2 deelen.

het bykomt weet ik niet - hoewel ik anders alles van haar weet, kan ik nog al eens over haar praten. Evenwel niet zo als ik wel wensch, want dat zou jalouzie verwekken.

Gisteren was ik wat dof & onpasselyk. Wy spraken over vrienden, over gezelschap naar onzen trant. Ook des over u. Hier is niets voor ons, noch voor het hart noch voor 't verstand. En dewyl ik myne vryheid, toen ik hier kwam woonen met hand & tand vast hield, & nooit wilde familiair omgaan met zeer aanzienlyke of schatryke grooten, dewyl die meest allen eisselyk *dom* of belachelyk trotsch zyn - speel ik altoos solo solo.

Enfin, zeide ik, Coosje - of eigenlyk om geen aanstoot te geven Juffr. B[usken] (moet gy nu niet lachen myn lieve meid?) - kan niet van huis; zy wagt hollandsche vrienden. Ja, eerst had A. gezegt: 'Juffr. B. zal Fransje misschien wel brengen', & hier diende dit antwoord op. Waarop A.[1] zeide: 'Wel, zy heeft het egter niet geheel uit haar geest gezet' (of zo iets dergelyks). Hier uit besluit ik, dat gy beiden daar over moet geschreven hebben? Is dit zo? dat is my lief. Zodat ik maar zeggen wil, dat ik vuurig wenschte myn eige lieve uitverkore vriendin Coosje hier te hebben. O Meisje, dan zou Lommerlust eens nog veel schooner zyn, & dit aards paradys heerlyker dan nú, nú ik zo altoos alleen ben (hoewel nooit onverzeld) sedert myne vriendin K. zedelyk dood voor my is, & door de eene zwakheid, helaas! in de andere vervalt.....

Wil ik u eens zeggen, hoe ik myn tyd besteede & verdeele? Des morgens, als het goed weêr is (want hoe frisch ik ben, ik ben niets dan een Barometer door myn aandoenlyk lichaam), dan vroeg op, & ontbyt in myn rieten huisje alleen, terwyl ik myn gedagten zo eens wat ernstig by een roep. Vervolgens wandel ik eens om, zie naar de groentens, ordineer wat er gegeten zal worden, ga schryven tot tien uuren; dan word ik opgemaakt, & ga weêr tot twee uuren aan 't werk; dan eeten, dan wat verkleeden, dan ryden of wandelen of in den Coupel by Aagie, die zoo goed is van voor my te lezen. Zo gaat de eene dag aan de andere met weinig variatiën. Was nu eene Lieve Coos hier, wat zou ik my

1 Aagtje Deken.

uitspannen, nu eens vrolyk, dan eens ernstig, altoos vertrouwelyk: & dit is het eigenlyke der vriendschap.

Kunt gy niet besluiten, kunt gy het niet schikken, om deezen zomer te komen? Ik hoop het nog al? Schryf toch aan A. & ook daar over, maar bedek uwe eenzydigheid voor my, indien gy slagen wilt.

Lieve Coos, hoe schoon zyn uw brieven! Ik kan u niet zeggen (amitié à part) hoe zy my behagen. Had ik maar tyd om die beter te beantwoorden; doch ik kan niet, & zoo ik zes handen had myn Heer v. Cleef[1] zou die emploieeren. Hierby komt dat ik veel brieven kryg, ook van ongelukkigen die my bidden iet voor haar te doen. Als gy eens hier zyt, zal ik u van eene Gouvernante Ravanel brieven laaten lezen op dit stuk, die gy waardig zyt te lezen, & zulke menschen m o e t ik antw. dit is pligt; ik m o e t zorgen, daar ik kan, voor ieder die my (hoewel onbekend van persoon) daar om aanzoekt.

Doch nu moest ik u antw. omdat ik u iet zo aangenaams zeggen kan. Zeg niet aan F[ransje Baane] dat ik geschreven heb. Kom (eerst) met haar, en indien uw lieven vader dit sterflyke leven voor een beter aflegt, dan hoop ik vast u hier uwe woonplaats te zien kiezen.

Groet dien ouden braaven Vader hartelyk voor my; zyne achting flatteert my zeer, omdat ik zyne eerlykheid ken. Als gy schryft, doe er toch een briefje in voor A.,[2] & geloof dat niemand u tederder kan beminnen, dan uwe door u zo zeer onderscheiden vriendin

WOLFJE.[3]

Lommerlust, 27 Mei 1787.

1 Haar bevriende uitgever Isaac in den Haag.

2 Aagtje Deken.

3 Dit is de laatste *mij bekende* brief van Betje uit Lommerlust geschreven. Na den inval der Pruisen onder den Hertog van Brunswijk (September 1787), en de daarop gevolgde troebelen tegen de Patriotten hebben de beide vriendinnen zoowel uit politieken afkeer als om lijfsbehoud en gezondheidsredenen, in het najaar Beverwijk en het Vaderland verlaten om zich te Trévoux in Frankrijk te vestigen. *Lommerlust* werd in 1788 verkocht en in Mei 1789 kwam Wolffjes Atlas van de Vaderlandsche historie en van Amsterdam onder den hamer. (Men verbetere hiernaar op bl. 28 noot 5 de woorden ‘kort vóór’ in ‘nâ anderhalf jaar’).

CXXV. (*Aan den heer C. van Nissen en echtgenoote, Amsterdam.*)

Myne beste Vrienden!

Waarom verlaat gy een land niet als ons voor ons helaas verlooren vaderland? Aagt zegt dikwyls ‘Wolffje wy hebben hier meer vreugd in een week dan ik in al myn leven had’. & welk eene vreugde! onkostelyk, ontbyten in 't groen, ieder brengt het zyne mede, dat is om het uit te gieren als al die fransche potjes & pannetjes voor den dag komen. Ik geloof dat wy hier een maison de campagne gevonden hebben, het zal denkelyk 10000 hollandsche guldens kosten. 't Geeft 3 perct. het plaisir niet gerekent dat er is in het te bewoonen, het landgoed waarvan ik u sprak is verkogt! helaas! had gy het voor 36000 gld. Eergisteren waaren wy in de comedie & om dat ons het wagten verveelde dansten wy alle contradansen in de zaal tot dat de gordyn wierd opgehaalt, 12 sous dollekoop - de beste plaats; ik durf niet schryven hoe de hollandsche dames gelieft zyn, 't zou flateri gelyken! ach ik werd dol dat gy niet hier zyt, & onze Brunet, denk eens aan, een *officier* is gekoozen om de derde staat te representeeren. Eeuwige Eer voor deezen man, als hy door de stad gaat is het volk om hem met de lof: zie daar de beste man uit Frankryk. God zegen hem, hy leeve lang! 't is een lang, groot, mager man die dol veel van Wolfje houd & alle daag plaagt om haar te trouwen (onder ons gezegt) pour moi....[1] blyft myn devis. Ach wat land is dat, bosschen, bergen, valeyen, wyn, vruchten enz. eeuwig, eeuwig

Uwe beste Vriendin

WOLFFJE.

3 Juli, Trévoux en Dombes.

P.S. Nog geen het minste bescheid van Neude, dus ook niets betaald dan de vragt van R. tot Lyon.

1 Hier is de tekst niet leesbaar.

CXXVI. (*Aagtje Deken aan den heer en mejuffr. van Nissen, Greeger, Amsterdam*.)

Lieve beste Vrienden!

Vergeet gy ons dan geheel en al? Schryft gylieden nooit meer? of zijd gy lieden reeds op reis naar ons toe? O, was dit waar? geen bericht op onze Testamenten. N.B. de leist naarziende van u aan ons gegeeven, betreffende hetgeen van ons onder uwe bewaering is, vonden wy er *door u* ook op aangeteekend: *Een Testament van Mejuffrouw Wolff ecc.* - dit moet gy dus hebben, lieve Chris. - Ook geen antwoord op onze vraag, wegens het ontvangen van geld, op twee Maanden, niets hooren wy van u. Wy hebben naar uw laatste schryven reeds twee Brieven gehad van onzen vriend van Cleef, waarin Hy ons meld van de verkooping onzer Boeken, alsook dat Hy aan u voor ons gegeeven heeft *Twehonderd en vyftig guldens* voor het *laaste deel van Blankaert*[1] en aan u geeven zal, voor ons, *twehonderd en vyfenzeventig guldens* voor onze *wandelingen door Dombe*. Wy verlangen ontzachlyk naar een Brief van u, en om te weeten hoe gy, uw lieve vrouwtje en Mietje vaerd; onze lieve Dut is de *eenigste* die ons wat vaderlands nieuws schryft waarnaar wy zeer begeerig zyn. Van Cleef heeft ons geschreeven, eenige exsemplaaren van onze Wandelingen te zenden; weet gy niet Chrisje, hoe wy die op de beste en minst kostbaere wyze ontvangen, zend ze ons bidden wy u in een *kistje* op de beste wyze, met wat *thee* zo dat het de vragt waardig is, want *thee* van *zes gulden per pond* wel netjes in een *blik Bosje* waar deftig een gedrukt papiertje op geplakt is, waarop *Hollande* staat, is niet te drinken en zou in Holland misschien thee van een daalder zyn. Wy leeven allen gezond, geacht, bemind en vroolyk, gaan 's Morgens ontbeiten by onze vrienden, dan de heerlykste wandelingen doen, dan schryven, dan eeten, dan wat rusten, dan weder goeteeren, dan op den een

1 Dit verscheen in 1789 evenals de ‘Wandelingen door Bourgogne’.

en andere hun buitengoed dansen, of naar de Commedie, want wy hebben hier thans een zeer goede troep commedianten, zeer fatsoendelyke lieden, en voor zes Hollandsche stuivers de beste plaats. Alle dagen wenschen wy u duizendmaal hier, dit zou een leeven zyn 't geen u zou aanstaan, regt geschikt voor uw vrouwtje, maar onkostbaar, ordentelyk en eenvoudig vermaak. Geheel Europa is in oproer, en Frankryk deeld er rykelyk in; hoe het gaan zal moet de tyd leeren. God verhoede eene binnenlandsche kryg! Schoon wy, gelukkig, zo diep in Frankryk, en in zulk een kleine stad woonen, dat wy niet veel van gewelt te duchten hebben. Wy kunnen hierover niet omstandiger schryven om de Brief niet te dik te maaken. Wy hebben een Brief van van Crimpen[1] ontvangen die ons meld dat op den twede paaschdag door de rustbewaarders zyn Glaazen zyn ingeslaagen en dat de Schout uit de Wyk benevens G. en A. van der Jagt hebben klop gehad, zoodat wy blyde zyn die plaats verlaaten te hebben. Nu lieve beste vrienden schryf toch eenmaal, schryf veel Vaderlands nieuws. Schryf ons dat gy welvaarend en gelukkig zyt. Schryf ons van leevende en dooden, van vrienden en bekenden, maar vooral schryf ons dat gy koomt zien hoe wy leeven, woonen en wandelen, dan dit zou eene schoone tyding voor ons zyn. De kleine Wolf word zo dik en vet dat gy haar haast niet kennen zoud, is vroolyk en gezond, maar heeft dikwyls tandpyn; Dutje moet koomen om een klein Spaansch vliegje agter het kleine oortje te leggen. Aagt wordt magerder, haar goed word allemaal te wyd, doch zy is er blyde om en leeft veel gezonder. In die jaaren waar in ik thans ben het Fransch te leeren *spreeken* is byna onmooglyk; echter kan ik my behelpen met het noodige te vorderen en kan een Fransche Roman voor my zelf

1 Haar neef Adriaan van Crimpen, (1757-1802) gehuwd met de dochter van Joris Teerlink en Christina Bekker - Betjes zuster - was achtereenvolgens hervormd predikant te Wijk aan Zee, 1781, Wolfaartsdijk, Stavenisse en Ossendrecht, in laatstgenoemde plaats van 1794-1802; na zijn ontvangen emeritaat is hij naar den Haag vertrokken en spoedig aldaar overleden en begraven op het kerkhof ‘Ter navolging’ te Scheveningen, 21 April. Bij zijne weduwe kwamen tante Wolff en Aagtje Deken inwonen (Herderinnestraat 437). Zie nog bl. 7, noot 1.

leezen en genoegzaam verstaan, iets dat ik my nooit had durven belooven. Vaarwel allerbeste vrienden, groet uw Moeder, groet Jan Nissen en alle die het verdienen. Zyt van ons gegroet, omhelsd, gekust en vergeet nooit uw W., A, en ook R. althoos uwe waare vriendinnen.

[A. DEKEN.]

CXXVII. Vrijheid, Gelijkheid, Broederschap.
Aan de provisioneele Representanten van het volk van Holland.[1]

Burger Representanten!

De ondergeschreevene Elisabeth Bekker, Weduwe Adriaan Wolff, in zyn leven Predikant in de Beemster, geeft met bescheidenheid te kennen, dat zy in het jaar 1787[2] haar Vaderland ontweken is, deels, om in het zachte Fransche klimaat[3] haare zwakke gezondheid te herstellen maar voornamelyk om zich aan het laatste Staatsbestuur te onttrekken, met rede beducht, of niet haare alom bekende zucht voor Vryheid, & de rechten haars Vaderlands, haar

1 Deze brief - eigendom Rijksarchief in den Haag - is afgedrukt in ‘Decreeten van de Provisioneele Repraesentanten van het volk van Holland’. Vierde deel, eerste stuk, in den Haag ter 's Lands drukkerye 1795.

2 In den Almanac généalogique pour l'année 1788 Avec l'Approbation de l'Académie Royale des Sciences et belles Lettres à Berlin, teekende Betje hare reisroute aan: ‘Amst. Ut. Bred. Antw. Brussel. Mons. Maubenge. Avennes. Guise. Laon. Rheims. Chalons. Vitry. Chalons sur Sâone. Langres. Dyon. Tournus. Maçon.’ (Een achternicht van Betjes zuster Christina, die met Joris Teerlink was gehuwd, mejuffrouw Jacoba Adriana van Bel in den Haag, gaf mij dit boekske tot eene gedachtenis).

3 In den gedrukten tekst leest men in plaats van de woorden *het zachte Fransche klimaat*: ‘het Ruime Overmaasche’ (sic). Blijkbaar heeft men het schrift van Betje niet kunnen lezen.

aan nog erger beleedigen zouden blootstellen dan zy meermaal in eigen persoon onderging.

Meermaal, Burger Representanten! was haar oogmerk tot haar bemint Vaderland weder te keeren, dan de rampen, die Frankryk troffen, & de Oorlog die het scheen te zullen verpletteren, hebben die niet toegelaaten. Ook omdat haare gezondheid veel heeft geleden door de binnenlandsche onlusten, & den nood waarin dit schoon & vruchtbaar Departement geweest is. Deeze terugkeering is voor haar nog onmogelyker geworden wyl haare agtenswaarde zusterlyke Vriendin & twintig jaarige Huisgenoote, de burgeres A. Deken, onder eene kwaal zugt die eene zo vermoeiende reis zoude verergeren.

Burger Representanten! reeds meermaalen heeft de ondergeschrevene zig door Requeste vervoegt by de voorige Regeering, om het pensioen 't welke zy als weduw eens Predikants der Gereformeerde kerk, konde eischen, & ook genoot tot de Omwenteling te ontfangen, & het welk 's jaarlyks honderd guldens bedraagt; maar zulks is haar (de reden laaten zich gemakkelyk gissen!) altoos & volstrekt geweigerd.

Thans neemt zy, met hoop op een beter gevolg, nog eens de vryheid om ditzelfde billyk verzoek voor te stellen. Word dit haar toegestaan, dan moet zy hier byvoegen, dat zy zeedert het jaar 1787 niets van de Gecommitteerde Raaden van Noord-Holland heeft ontvangen; dat haar dus, als Weduw eens Predikants toekomt, de som van 800 guldens.

Indien het, Burger Representanten! noodig waare uw gevoelig hert te moeten treffen, om U eene daad van billykheid te doen verrichten, maar verre is zy van dit ook maar twyfelachtig te vermoeden, dan zoude zy hier kunnen byvoegen, dat zy & haare getrouwe vriendin, bynaar van alles beroofd zyn, door een schandelyk bankroet, & de kwaade trouw van iemand, die niet slegts alles wat hy van haar in zyn Negotie had, maar ook het hem aanbetrouwde, zoowel in geld als effecten genomen heeft; zy zoude, Volks representanten! u herinneren, hoe gevoelig dit voor haar zyn moet, in een leeftyd waar in men toch zoo gaarn genot heeft, van al den arbeid die men gearbeid heeft onder de Zon! Nu laat zy

dit alles, wetende aan WIE zy haar billyk verzoek doet, in de wykende schaaduw[1] van den agtergrond!

Leeve de Vryheid! leve de Burger Representanten! dat eerlang de wetten geëerbiedigt worden! dat Vreede & Commercie ons dierbaar Vaderland in dien rang herstellen, waarin wy het in onze jeugd gezien hebben.

De Burger & Boekverkooper I: van Cleef, zal, als hebbende procuratie, de quitance in den naam geven van

ELIZABETH BEKEER, weduwe ADRIAAN WOLFF.[2]

Trévoux, 8 July 1795

In het Departement d'Ain, in het derde jaar der Volksregeering.

[Het antwoord op dit verzoekschrift, 5 Nov. 1795 gedagteekend, luidt aldus:

Het comité van Algemeen Welzyn dient van consideratie en advis, op de, by appointement van den 31 July in deszelfs handen gestelde Addres van Elisabeth Bekker wed. Adriaan Wolf, in leven Predikant in de Beemster en is goed gevonden en verstaan, dat om hulde te doen aan de verdiensten van gen. E. by deeze aan haar worde geaccordeerd alle de achterstallige jaaren van haar weduwe Tractement, in die verwachting echter, dat zy met allen mogelyken spoed haar weder naar haar vaderland zal begeeven, en de aan haar toegelegde gratificatie ook in dit Land komen verteeren.][3]

1 In den gedrukten tekst - Rijksarchief, 's Gravenhage - staat het onzinnig woord *jokadem*.

2 In den gedrukten tekst: Elizabeth Wolff, wed. Adriaan Bekker (sic!) en in plaats van Trévoux: Tieroux.

3 Zij zijn eerst in 2de helft van het jaar 1797 uit Bourgogne naar haar vaderland teruggekeerd en hebben zich metterwoon in den Haag gevestigd.
Weinig jaren later bezocht de bekende A. van der Willigen (hij en van Eynden waren de schrijvers van de geschiedenis der Vaderlandsche schilderkunst sedert de helft der XVIIIe eeuw) dat gedeelte van Bourgogne - hetwelk men la Bresse noemde - waar Wolff en Deken hebben gewoond en hare 'wandelingen' in dichtmaat beschreven. In zijn dagboek (eigend. van zijn achterneef Dr. A. van der Willigen Az. te Velp) wijdt hij aan de waardige Schrijfsters een woord van warme hulde.

CXXVIII. (*Aan mejuff. J.A. Huet, Busken, Vlissingen*).

Myn eige lieve Coosje!

Hoort uw man het niet? of heeft hy te veel eigenliefde om jaloers te kunnen zyn, dat eene 60 *jaarige vrouw* dus schryft aan eene waardige moeder van zes schoone kinderen? Wel dan nog maal, myne eige lieve Coosje! Wat gaf ik niet om u eens te zien, en zo van hart tot hart met u te praaten als wy op Lommerlust praatte! O, ik voorzag wel dat gy, als gy eens in uwen eigen kring zoud kunnen werken, eene uitmuntende vrouw en moeder zyn zoudt. Uw hart had zulk een grooten schat van liefde, dat het slegts voorwerpen noodig had, om die toch te kunnen uitzetten. Bloos niet, myne beminde Vriendin, zo was het by u, & zoo was het in uwe jaaren by my. De natuur had noch u noch my tot alledaagsche-vrouwen geschikt. Maar! dat zag de waereld; ('k wil zeggen) dat zagen geene ordinaire domme of boosaardige wezens. Geluk, myne geliefde, met uwen waardigen Huet![1] geluk met uwe lieve kinderen, waarvan gy geheel en al moeder zyt. O, welk een *waardy* hebt gy, als Moeder, als Voester uwer kinderen, niet in myne oogen! Gy moogt vermageren - wat hebben wy toch met dat al te dik overkleedsel te doen?

1 Samuel Théodore - zoon van Daniël Théodore Huet, die van 1748-'63 Walsch predikant te Vlissingen was en daarna te Utrecht † 1705 - werd Walsch predikant in de Scheldestad in 1784 en huwde in Augustus 1789 Coosje Busken (zie brief CXXII noot 1). Hun zoon Conrad Busken Huet trad in den echt met Théodore Ester Huet in 's Gravenhage - ouders van onzen Conrad Busken Huet - en hun zoon Pierre Gédéon huwde met Maria Charlotte Louise Gallandat in 1844 (hij was sedert 13 Jan. 1843 weduwnaar van Maria Cath. Albertina Sophia Veeren). Uit genoemd huwelijk werden in Hulst geboren Mr. H.J. Gallandat Huet, die vóór 20 jaar de brieven van Betje Wolff en Aagtje Deken aan zijne grootmoeder Coosje Huet geb. Busken uitgaf ('in dankbare herinnering aan zijn trouwen vriend Dr. J. van Vloten') en Dr. J.A. Gallandat Huet, arts te Schoonhoven. Bij dezen berusten de oorspronkelijke brieven. Zie nog blz. 93 noot 1.

Uw brief ontfing ik dingsdag avond, hy heeft my een slaapelooze nagt gekost; ik, die veel meer leef van slaap dan van voedsel, en doorgaans agt uuren daarmede doorbreng. Alle myne denkbeelden waren als met zonnestraalen getekend & alle die denkbeelden hadden niets onaangenaams, dan dat zy my te zeer schudde.

Ik hoop immers dat gy nooit getwyfeld hebt aan myne welmeenende Vriendschap voor u? Zo al, dan moet dit niet weêr gebeuren. Ook met al schryf ik u niet dikwyls; want hoe weinig ik ook schyn te doen, ik ben toch bezig. De bewyzen daarvan kunt gy niet lezen, want men drukt thans niets omdat er niets gelezen word.

Gaarn zoude ik eens zyn overgestoken, maar Aagtje is te bang en ik te zeeziek; ook, waar zouden wy gelogeerd hebben? by .... die lieden denken zo geopposeerd aan my (zo zy ooit denken!)... ik heb een natuurlyken afkeer van slavenkoopers. Ik ben zo naar vaste beginsels Patriottisch, dat de huiselyke verkeering met vrienden en aanhangers eens laagen vyands zyns Lands, dat hunne beleeftheden ondraaglyk voor my zouden zyn, zo ook voor myne waardige vrienden Deken. By myne schoonzuster?[1] Kunt gy dit zonder *lachen* zeggen? By Fransje?[2] die heeft zelf geen huis. By U? o ik denk dat gy met uwe kleine familie dat geheel noodig hebt, en geen twee bedden kunt geven, even min als ik thans één.

Ja, Coosje, ik ben door het schurkachtig Bankroet van Nissen totaal geruïneerd, en leef thans van eenige edele Vrienden die ons bystaan. Wy hebben niets behouden dan, zo Zeeland betaalt, 600 a 700 f.; doch die betaalt niet, & wy hebben des eene nieuwe beproeving. Wat is het goed als men met Philosophie en Religie vroeg kennis maakt; ik geloof, dat, zo zy ons niet nu & dan een handje leende, ik het niet goed zoud maken. Van den ruimsten overvloed gestooten naar de behoefte, 't is hard; doch wy hebben onze Party genomen & leven op *kamers*, van grootte als myn *kabinetje* in de Beverwyk. Hoe, kunt gy omtrent denken. Las men

1 De weduwe van Laurens Bekker, Tannetje van Nieuwenhuyze. Deze stierf eerst in 1828, 91 jaar oud.

2 Baane.

zo als voor heen, wy zouden, zo God ons gezondheid gave, het wel, & zelf ruim hebben, byv. Willem [Leevend] hebben wy in achttien maanden begonnen & geëindigd, en dat gaf ons een honorair van *f* 6000. Doch niemand leest; onze [Cornelia] Wildschut, die ik geloof dat wel geschreven is, blyft onverkogt, enz. enz.

Neen Coosje, nog zyn wy niet, dat wy zyn moeten! En wanneer zullen wy dat zyn? Ik zie hier uit myne kleine kamertjes wat meer naby de springveeren, die de Machines opwerken & ook de zogenaamde Volkslieders. Chut! men moet niet alles schryven. Wees gerust, myne vriendin & ik zyn dezelfde ieverige vrienden der waare Vryheid, die wy waren, toen myne personeele veiligheid my een reis van 200 mylen verpligtte te doen. U te melden welke tooneelen van schrik en verwoesting van bloed en moord wy bewandelt hebben, is niet mogelyk.

Wy leefden echter als in Soär:[1] als respectable vrouwen waaren wy altoos veilig, hoe dikwyls men my ook voor het gruwelyk Committé Revolutionair riep. Ik heb Vrankryk door nood geperst verlaten, geruïneert door de papieren, zo als misschien zes of agt Millioenen ingezetenen. Maar ik verliet het met tranen van vriendschap, van dankbaarheid; er ging een weeklagen op toen wy vertrokken; dat afscheid roert my nog te sterk, om er meer van te zeggen, & nooit, neen nooit, denk ik aan Vrankryk dan met weemoedigheid.

Ik heb niet slegts de vader & moeder, maar de grootvader en grootmoeder gekent; alle mogelyke Bekkers zyn door die braave verdienstelyke Menschen onderwezen.[2] My dunkt, ik nog zie dat uw mans grootmoeder my op de schoot neemt, en zegt:

'Kleintje, wanneer komt gy met uw susje Chrisje ook by my?

1 De kleine stad, waar Lot met zijne dochters behouden aankwam, voordat Sodom en Gemorrha werden verwoest, Gen. XIX:20-22.

2 Pierre Joly de vader van Marie (echtgenoote van Dr. D.H. Gallandat) was onderwijzer in Vlissingen, 1728-'29; in 1735 kreeg hij de betrekking van Duitsch en Fransch translateur. De vrouwelijke tak gaf zeker onderricht in linnen- en wollenaaien. Guépin dichtte op Dr. Gallandats verloofde:

> 'De Bruid van Gallandat
> De beste naaister van de stad.'

& dat ik wees, als ik zó groot ben als Mademoiselle Joli. Ei lieve meld my toch of Mevrouw Galandat[1] nog leeft? Of haar veelbeloovende zoon,[2] weleer dicipel van Proff. Hennert,[3] voldaan heeft aan die verwachting? & waar hy is enz. enz.

Zo myn Heer Huet in den Haag komende ons met een bezoek vereert, hy zal ontfangen worden als den beminden man myner vriendin, als een waardig vriend, en oprecht Patriot; maar ons vermogen is thans so klein, dat wy hem niets dan onze tafel kunnen aanbieden.

Coosje lief, ik moet eindigen en aan onze Fransje schryven. Maak haar niet jalours! lees, bid ik u! den aanvang dezes niet voor. De afstand tusschen vrienden is verbazend groot, behalven in welwillendheid, ô die is gelyk, die moet gelyk zyn; maar Coosje is echter Coosje, a Dieu! nogmaal a Dieu! ik omhels u met al het vuur eener zuivere vriendschap en groete u en myn Heer Huet met volkomen agting voor myne vriendin en my noemende

Uwe onveranderlyke vriendin

BETJE WOLFF geb. BEKKER.

[Schynt te zyn van Augustus 1798. Zonder plaats of datum.]

CXXIX. (*Aan mejuffr. Huet, Busken, Vlissingen*.)

Waarde en Veelgeachte Vriendinne!

Hoe veele jaaren is het wel geleden dat ik my zelven het genoegen niet konde geven van aan u te schryven? nooit echter stelde ik u uit myne gedachten. Zeer veel spraaken myne Huis-

1 De echtgenoote van Dr. D.H. Gallandat, Betjes vriend uit vroeger dagen.
2 Isaac Henri Gallandat (1761-1831), Med. Dr. te Hulst.
3 Zie de aant. op bl. 183 noot 1.

genooten en ik van en over u, en geen wonder, zoo veel talenten, zulk eenen hoogen aanleg, zo veel vriendschap, als wy in u bewonderden, kon voor ons gevoelig hart niet onverschillig zyn. Ik hebbe u meer dan eens blyken van myne ronde, oopene oprechtheid gegeeven. Gy kunt my des van geen vleyery verdenken. Maar zyt gy thans wel te genaaken? hoe, op welk eene wyze zal ik u ontmoeten? welk eindig verstand is in staat den onmeetbaaren afstand te bereekenen, tusschen eene getrouwde vrouw, de Echtgenoote eenes Leeraar der waarheid en deugd, eene, hare plichten zoo getrouw vervullende Moeder, eene Moeder van zeeven a agt kinderen (ik spreek ernstig) en eene arme onnoozele oude vreister en onnoozele Dichteresse? Ik ben overtuigd, dat eene vrouw de hand van het Apostelschap boven een Man, hoe zeer ook de Heer der Schepping zynde, toekoomt; maar een Moeder moet deeze hand toegereikt worden booven alle geleerden, boven alle wysgeeren, boven alle Dichters van alle de waerelden Gods. Hoe onbegrypelyk gaarne zouden wy u eens onder uwe kindertjes zien willen, wel Coosje (neem niet kwalyk, dat wy de oude gemeenzaamheid weder aan nemen), wel lieve Coosje, je hebt meerder, en ik zou haast zeggen gewichtiger werk dan een Representant van de Bataafsche Republiek, daar gy geslachten vormd voor deeze en de toekoomende waereld; en schoon Dominee zeker wetgeever is van uwe kleine belangryke Huysselyke Republiek, zult gy, hiervan houden wy ons verzeekerd, toch dikwyls het woord vraagen. Wat moet uwen opmerkzamen geest, onder zo veele kinderen, die toch ieder hunne byzondere geaardheid, vatbaarheden en neigingen hebben, verbaazende vorderingen in de nuttigste aller kundigheden, in de Menschenkennis maaken! Gy verliest echter, hoopen wy, lieve Vriendin, onder zo veel gewichtige en ernstige bezigheden uwe vroolyke geestesgesteldheid en beminlyk leevendig vernuft niet? Uwe kinderen zullen u meenigmaal aanleiding tot onschuldige scherts en gul vermaak verschaffen, en uwe waarde verstandige Man, uwen bestendigen hartvriend, zal door zyn voorbeeld u wel daaglyks toonen, dat het Licht voor den Rechtvaardigen gezaaid is en vroolykheid voor den oprechte van harte.

Dat wy zeer verlangen om u eens te omhelzen, is naauwelyks

melding waerdig. Wy hebben van de Zomer een reisje naar Friesland, en dus de Zuiderzee over, gedaan; ik was vry zeeziek schoon goede wind hebbende, hoe zoude het dan op de Zeeuwsche stroomen er uitzien? anders heeft Tanneke Bekker[1] haar zuster en my vriendelyk verzogt, als meede Hare Neef en Nicht Udemans,[2] maar wy durven het niet waagen, te meer daar myne vriendin zo zeer aandoenlyk van zeenuen is. Dat gy dit reisje met den Weleerwaarde zoud doen was voor ons wel allerwenschelykst, maar niet redelyk, u, met so veel klein leevendig goedje te vergen. Wy hoopen echter in de eerstkoomende zomer Dominee te zien, en uit zynen mond uwen welstand en voorduurende genegenheid omtrent ons uwe oude vriendinnen te verneemen. Van onze byzondere Rampen te schryven in een tydvak waar de rampen zo algemeen zyn, komt ons te eigenbaatig, te ligtgeraakt, te zwak voor; laaten wy ons zelven en elkanderen liever bepaalen by het goede het welk wy nog booven zo veele duizenden zo onverdiend genieten. Wat het Lot de Voorzienigheid voor ons Vaderland beschooren heeft of gehengen zal, moet de tyd leeren en blyft haare wysheid en goedheid aanbevoolen. Gelukkig dat wy eenen nieuwen Hemel en nieuwe aarde verwagten waarin alle zuivere Republikeinsche deugden woonen, en alle de zelve onvermengde gelukzaligheden plaatsch vinden zullen. Vaarwel, waarde en geliefde vriendin, groet uwen geachten Echtgenoot hartelyk van ons. Verheug ons met een Brief door den Burger die u deezen heeft doen toekoomen, kus uwe kindertjes voor ons en geloof dat wy onveranderlyk zyn uwe oprecht Vriendinne. (amen! amen! Wolfje)[3] en Agatha Deken.

[A. DEKEN.]
's Haage, 28 Septb. 1798.

1 De weduwe van Laurens Bekker.
2 De familie Udemans was aan Betje verwantschapt, door het huwelijk van hare nicht Sara Johanna Teerlink (dochter van Joris Teerlink en Christina Bekker), gehuwd met Pieter Gideon Udemans.
3 Betjes hand.

CXXX. (*Aan de echtgenoote van een vriend in Trévoux*).

Mevrouw en zeer geachte Vriendinne!

Wat hebt gy toch wel gedacht van de Hollandsche Burgeressen, drie weeken op uw aangenaam Landgoed gelogeerd, niet anders dan alle blyken van achting en vriendschap van u en uwen geëerden Echtgenoot, ook als Representanten der Fransche Republiek, ontvangen hebbende; 'reeds een jaar in Holland geweest[1] en nog geen letter aan ons geschreeven.' Ja vriendin, dit schynt ondankbaar, dat is ook niets dan schyn. Wy vinden ja in Holland genoeg Menschen die Fransch spreeken, maar hebben vooralsnog niemand gevonden die beter het Hollandsch in het Fransch vertaald dan wy en dat is voor een Fransche leezer onverstaanbaar. Eindelyk vinden wy echter nog tot onze onuitspreekelyke blydschap eenen vriend, die ons dien gewichtigen dienst kan en gaarne wil doen, en wy maaken er met innerlyk genoegen aanstonds gebruik van. Wy zyn door de gunst des Allerhoogste beide vry gezond, woonen zeer aangenaam in het best van den Haag.[2] Dan de Natie heeft nog niets voor ons gedaan en wy gelooven ook niet kunnen doen daar is eene ongelooffelyke schaarsheid van geld door den oorlog, door voorheen gemaakte schulden.

Wel, hoe vaard onzen waarden ouden trouwen vriend, hoe vaard zyne deugdzame achtingwaardige verstandig godvruchtige Huisvrouwe, onze zo lieve Vriendinne? hoe vaaren uwe braave kinderen, uwe sukkelende Lieze, uwe doodgoede Adelaide, uwe jongste dogter, hoe maakt ons zoontje het? duizend vraagen zouden wy u doen, moesten wy geen papier bezuinigen en hadden wy gelegenheid om onze Brieven portvry af te zenden. Waar is die tyd myn vriend, dat wy elkander genoegzaam daaglyks zagen, dat wy onze gedagten

1 Deze brief dagteekent dus van de 2de helft van 1798.

2 Op het Plein, in het huis ten Westen van het gebouw, waar tegenwoordig het ministerie van oorlog zich bevindt (1798-1800).

over de beide Republieken openleiden, of nog liever waar is die tyd toen wy buiten alle kommer en zorgen te zaamen, vriendelyk ons brood aaten met vreugden en onze wyn dronken met goeder harte? die dagen zyn voorby en hoogst waarschynlyk voor eeuwig? wie zal ons bedaardheid van geest, kloekmoedig uitharden, onderwerping aan den wil van den algoeden leeren? wie zal ons troosten, wie ons opbeuren, wie ons onderwyzen in de groote konst om altoos blyde te zyn, wie anders dan uwe waarde vrouw, onzen dierbaare vriendin. Deeze doch heeft geleerd van den door u Franschen zo weinig gekenden, zo weinig verstaanen Paulus overvloed te hebben en gebrek te leiden, deze vermag alle dingen, ondersteunt door den kracht van onzen schoonen Godsdienst. Deeze heeft althoos goeden Moed, is althoos aan haar zelven gelyk, en werpt alle haare bekommeringen op de hoogste Macht en hoogste liefde. Wy zyn met opzicht op onze financen nog al in dezelfde omstandigheden, maar wy zyn onder onze Medeburgers en onder het goedgunstig beryk van onzen ouden Frieschen weldoender,[1] om wien wy nog een reisje over zee ondernoomen en van den zomer bezogt hebben.[2] Hoe gaat het met uwe zaaken lieve vrienden? het belangneemend hart doed alleen deze vraag. Wy hoopen wel, voorspoedig, gelukkig.

[Betje Wolff.]

1 Jan Poppo André van Canter, Secretaris te Wolvega. Hij had haar geld gezonden om uit Frankrijk naar Holland terug te keeren. Aan hem droegen Wolffje en Aagtje hare 'Gedichten en Liedjens voor het vaderland' op in een gedicht 'Toeëigening'. In den Haag: 24 February 1798. Genoemde bundel, met eene uitvoerige aanspraak aan het Bataafsche volk (gedagteekend ''s Haage, 1 Dec. 1797 en onderteekend Elizabeth Bekker, Wed. A. Wolff), verscheen 'In den Haage, by, Isaac van Cleef, MDCCXCVIII.'

2 De herinnering aan dit reisje over de Zuiderzee naar Friesland, Wolvega en Leeuwarden bleef bewaard in beider 'Algemeene Zendbrief, Aan onze Welbeminde Broeders en Zusters in de Vryheid die zig te Leeuwarden bevinden' (1798). Zie brief CXXXII.

CXXXI. *Aan den Burger-Boekverkoper Volkert van der Plaats te Harlingen.*

Nooit zullen wy de eer en het plazier door Friesland ons aangedaan, nooit ook die genoegelyken avond (met de nacht daarby) met u, uwe verplichtende vrouw en waarde vriendin doorgebracht, vergeeten; en het zal ons althoos een waar genoegen zyn iets ten blyken onzer erkentenis voor u te kunnen verrichten. Wy bedanken u ook voor de bezorging van de cajuit. De schipper en zyne knegts, wat men ook gezegd heeft van hunne buffelachtigheid, konde niet beleefder en gedienstiger weezen. De ouden man kwam geduurig zelve hooren of wy ook iets van nooden hadden en was zeer mild in het geeven van raad en onderwys.

Men kan niet zeggen dat hy van zyn schip een afgod maakte; men zou hem lasteren indien men hem van Friesche of Hollandsche kraakzindelykheid beschuldigde. In het huis van een philosoof kan het zo beestig morsig niet zyn als het in dezen cajuit was. De Bedden? - o myn vriend, geen vyf minuten hadden wy ons hoofd op dezelve nedergeleid, of het kleine vee wandelde zo parmantig over ons Lichaam, als onze Kapitein met zyne Domestieken op het verdek. Wy amuseerden ons echter selven schoon met een Bruiloft of Burgermaaltyd die in het veronder gegeven wierd, ik geloof dat de Rotten en Muizen zich verbroederden, ten minste een luik open doende, zag ik deze Burgers uit het Ryk der dieren zich onderling onthaalen op eene oud Vaderlandsche Maaltyd en evenals onze Burgemeesters van de vyftiende of zestiende eeuw zich met 's Lands producten vooral met Friesche en Hollandsche kaas geneeren. Vader X zou dit Rottenfeest zeker met zyne goedkeuring vereerd hebben. Wy hadden goeden wind, schoon hy 's morgens wat begon te verslappen. Wy kwaamen echter des avonds voor half neegen en dus nog gelukkig, even voor boom sluiten, binnen!

[A. DEKEN.]

CXXXII.
Algemeene zendbrief
Aan onze Welbeminde Broeders en Zusters in de Vryheid: die zig te Leeuwarden bevinden.[1]

Heil!

Twee Burgeressen, voortgebragt
door 't lang miskend, dog oud geslagt
der echte, trouwe brave Keesen,
(Waarvan ge in Tacitus kúnt leezen:)
die Keezen, zagt gelyk een Lam,
Zoo lang men aan hún recht niet kwam,
maar die als Leeuwen durfden vegten
met elk betwister húnner rechten.
Wier Vrouwen zelf als nood haar drong; -
(terwijl een Bard *ça-ira* Zong
om moed en woede in 't hart te spelen -)
wel konkels wisten uit te deelen.

Twee Vrouwen uit zulk heldenbloed
geteeld, rechtzinnig opgevoed
in de Orthodoxe leer der Vryheid.
der eer, der menschen liefde en blyheid;
Twee zulke Vrouwen dreef de lust
voor lang reeds na de Friesche kust,
met oogmerk om daar Vryheids zoonen
haar hulde en achting te betoonen;
maar (Juist of joost het tegenhiel:)
er kwam, altoos een spaak in 't wiel,

1 Zij behoorden allen tot de partij der Patriotten of zoogenaamde Keezen. De reis van Betje en Aagtje naar Friesland, waarvan deze berijmde brief de herinnering bewaart, vond plaats in den zomer van 1798, zooals blijkt uit Dekens brief aan Jacoba Huet, Busken te Vlissingen 28 Sept. 1798, waarin zij schrijft: ‘Wy hebben van de Zomer een Reisje naar Friesland, en dus de Zuiderzee over, gedaan.’ (Zie No. CXXVIII).

wy (schoon dichtressen) zonder vrinden
nog minder - smorfioenen - vinden,
wy schreven wel met hart en hand,
voor Vryheid en voor Vaderland;
wy keven dikwyls met Oranjen,
we ontmaskerden het loos Brittanjen,
wy vochten met d'aristocraat
om dat hy onze vryheid haat;
wy toonden hoe Federalisten
uit eigenbaat ons Recht betwisten;
Ja, de anarchist die eeuwig Woelt
heeft onze geeselpen gevoelt,
dog nimmer doende in laffe prullen,
kan ons geschryf de beurs niet vullen.
Wy schryven gaarne tot vermaak
maar nimmer in der *Brammen smaak*;
Wy werden dus van brave Keesen,
maar nooid door Zedelijk bogt geleezen;
Schoon Luxe spot met Neerlands nood
Zoo beedelt steeds de kunst om brood.
En Friesland! zwak wierd ons vertrouwen
Om ooid uw Vryen grond te aanschouwen,
Uw schoonen wel bebouwden grond,
die onze ziel zoo dierbaar vond,
Nu vryheid uwe Volks Tijrannen
Uw trotsche Grietslui had gebannen.

Maar toen de brave CANTER[1] sprak,
geen *smorfio* ons meer ontbrak;
toen trokken wy na 't Land der Friesen;
als vryheids ware Ambassadriesen
met geld *in búús* en *rok op huut*
bereikten we eindelyk onze *but*.
Zoo kwamen wy met koets en paarden
daar *memkes* en daar *bentjes* staarden
op onze kleeding, ons gelaat,
al rennende langs gragt en straat,

1 Zie brief CXXXI, noot 1.

tot wy verheugd, een onzer vrinden
in zyn gast Vrye wooning vinden,
daar stegen wy het Rytuig af
terwyl me ons duizend handen gaf,
en duizend maal ons welkom groeten;
Zoo kan de rust het werk verzoeten,
't was bootertje tot op den boom.
't was sterke Coffy, dikke room,
't was Tafelblaatjes vol met eeten
(geen koek met booter te vergeten:)
Zoo ging het reeds van t eerst halv úúr
van onze komst, zoo op den dúúr,
aan elk van ons gaf me alle dagen
ook spys voor onverzaadbre maagen;
de Vriendschap die elks achting Wekt
had húis aan huis den dis gedekt.
En wie ons mogt ter maaltyd bidden,
de Hartpastei stond in het midden;
in alle dees gastvrye lien
kon men nog de oude Friesen zien,
die, wie hen ook geveinsd moog noemen,
Wy steeds als rond, braaf, eerlyk roemen.

Maar wie bemind ons *Oentje*[1] niet,
die zoo huisvaderlyk hem ziet
by *Memke Lief*, by *Bens* en vrinden:
Wie zyn zy die hem niet beminden?

Wie acht niet zyn oprechte Vrouw,
die aan haar húis en plicht getrouw
Veel eer haar fraay gelaad zou rimplen,
dan haar humeur of spraak bewimpelen?
Dat *memke lief* zoo rondsom gaar,
wel degelyk van zessen klaar,
gereed om alles te verrichten
om haare Vrienden te verpligten;

1 Oene Gerrits Gorter, kruidenier, was te Leeuwarden gehuwd met Antie Dooitjes Riemersma van Workum, 27 Mei 1785.

Die als een braaf en dankbaar kind
de moeder van haar man bemind,
de lust, de vreugd, het Welbehagen,
de troost is in haar oude dagen.
En *Beekkerk*.[1] O dat is een man
die myn penceel niet treffen kan;
Wy kunnen nauwelyks bezeffen
dat *Groenia*[2] hem fix zou treffen;
Beekkerk, de roem der republicq,
Verstandig, geestig - droog Comicq,
Si drole (zou een Franschman zeggen)
dat Joost het U naú uit kan leggen;
En goed, O goed als wyn en brood,
Een Waare Vriend, een Vriend in nood,
de opregtste die men ooid kan vinden,
die denkt, die leeft voor zyne Vrinden,
daar hebben wy de proeven van;
dees lieve *Haaij*, dees brave man
zag naulyks ons, twee oude meeren,
of 't was ‘kom wijf nú aan 't tracteeren’,
en 't wyfjen als een schaap zoo zagt
Zei ‘Hay, 'k heb reeds daar aan gedagt’.
'K Zie nog die tafels propvol eeten
(en 't Wyntje lief wierd niet vergeeten);
ons eetlust raakte in volle fleur
door de aangenaamste maag liqueur.
Het geestig vrolyk samen snaken
deed alles overheerlyk smaken.
Ons Hayke was nog niet voldaan,
Zyn goedheid moest nog verder gaan,

1 Haye Beekkerk, lakenkooper.
2 Petrus Groenia, bekwaam schilder, die in 1798 voor rekening van ‘grootvader’ Imhoff (neef van Deken) de medaillon-portretten van Betje en Aagtje op ivoor maakte (60 en 57 jaar oud); deze portretten werden later eigendom van mejuffrouw Van Bel, achternicht van de wed. Van Crimpen, Teerlink, in den Haag, die ze mij ten geschenke gaf. Groenia was destijds verloofd met mejuffrouw Hanna van Altena, dochter van den postdirecteur te Leeuwarden.

Men zie nog over genoemde portretten het postscriptum bij brief CL van Betje aan Mr. H. Vollenhoven.

hy moest zoolang we in Friesland bleeven
Voor ons plaijzier partytjes geeven;
Zyn rytuig bragt ons oost en west
door 't gansche Friesch gemeenebest,
hy heeft ons zelf in 't Ryk der dooden
spys voor den weetlust aangeboden,
hy voerde ons in een grafspelonk,[1]
daar 't somber uitzag (maar niet stonk);
wy stonden ernstig opgetogen
met ware philosophische oogen
by 't dorre menschelyk gebeent,
niet opgelost, maar gansch versteend;
by lyken, die voor zeer veel Jaaren
reeds onbezielde lijken waren;
doch waarin niet vermolmd tot asch
het menschenbeeld nog kenlyk was.
De echt en kinderliefde dagten:
hier moet myn gade en kroost verwagten.
Maar zoo dagt niet de Jongeling,
die klugtig met het lyk omging,
daar hy 't geen aandagt waardig keurde
maar met een Vlerk ter kist uit scheurde,
en wenschende zig zelf geluk
met zyn verbazend heldenstuk;
die daad was beter te verschoonen
dan de Pendant te willen troonen.
Neen Beekkerk, nooid vergeten wy,
hoe vaderlandsch, hoe gul, hoe bly
wy met U en uw vrouw verkeerde,
gy ons vervroolykte, vereerde;
Van uw, van uw vernuft en deugd,
ook van de huisvrouw uwer Jeugd,
de lust, de blydschap onzer dagen,
zal altoos onze tong gewagen.

Zoo 't heedendaags Gouvernement
nog eens den dienst kent, en erkent

1 In het dorp Wieuwerd.

door ons aan 't echte ras der Keezen,
en dús aan 't Vaderland beweezen;
Zoo 't ons in zyne gunst gedenkt
en ook wat Smorfioenen schenkt,
dan zullen wy uw goedheid loonen,
erkentenis door daaden toonen.
Kom dan in 't Haagje, drink en eet,
voor uw is reeds een koets gereed
om Oost, West, Zuid en Noord te toeren
en waar 't uw lust uw heen te voeren.
Maar daar dit niet zoo rasch zal gaan,
hou uw dus met uw hart voldaan,
dewyl we met of zonder schryven
voor altoos zullen dankbaar blyven.
Nu repje na van *Slooten*[1] toe.
Wy worden in den lof niet moe
Van hem en van die goede Vrinden,
die toonden dat zy ons beminden;
Van *Slooten* die ons hebt verpligt,
de goedheid spreekt op uw gezigt,
ik kan in al uw weesens trekken
oprechtheid, eerlykheid ontdekken.
Uw Huisvrouw? o de blyde Jeugd,
Vriendhoudenheid en gulle vreugd,
maakt haar, in boert en scherts bedreven,
de blydschap van 't gezellig leeven;
dank, met een ongeveindst gemoet,
dank gulle Vrienden voor al 't goed
naar waarde door ons nooid gepreezen,
zoo onverpligt aan ons beweezen;
Zoo lang ons dankbaar hart nog slaat,
(hoe 't ons ook op dees wereld gaat)
Zal onze ziel met welbehagen
Steeds roem op beider Vriendschap dragen.
Koom Sangeresse, kom en ga
vol dankbaarheid naar *Altena*[2]

1 Rutger van Slooten, kruidenier, gehuwd met Antje Gorter.
2 Zie bl. 304, noot 2.

en meld in uwe lofgeznngen,
hoe vriendlyk hy ons heeft ontvangen;
hoe ons ons reisgenootje ontving,
ons karretje op een zandweg ging,
hoe vry gy waard, uw niet liet nooden
daar 't uw van zelf werd aangeboden;
hoe recht gy leefdet na uw zin
met *Hanna* die ik acht en min,
in wier gelaat wy duidelyk leezen,
by wien, en waar zy 't liefst zou weezen.
Maar stil, my dunkt myn zangster snapt,
wy gaan voor ze uit het school meer klapt,
terwyl wy *Altena* bedanken
hoewel slegt met wat iedele klanken.

Wat dank verdient der kunsten vriend,[1]
die ons zoo ieverig heeft gedient,
getroost om over zee te vaaren
met grootjes by de sestig Jaaren.
Ja by haar bleef in de Cajuit,
daar 's Duivelsch dogter scheen de bruid,
Jaa daar men 't *kleine vee* met hoopen
als kikkers langs het bed zag loopen,
en kooy, en tafel, bank en kas
praecies een kot van smousen was,
of anders van verloopen kwanten
of reisende Comedianten.
o Pieterbaas, wat hebt ge een nagt
om ons met zorgen doorgebragt,
en hoe veel vriendlyke vermaken
deed u, uw zorg voor ons verzaken;
een meisken, dat de liefde u gaf,
stond gy voor oude sloven af;
gelukkig dat zy als vriendinnen
dat waardig lieve meisje minnen,
haar niemand gunnen dan dien man,
die haar alleen verdienen kan;

1 Petrus Groenia vergezelde de vriendinnen op de zeereis naar Amsterdam.

Zy zal gewis uw daad verschoonen
en u voor ons op 't mildst beloonen;
neem uit haar hand ons offer aan,
en zyt gy dan nog niet voldaan,
dan zal de Wet uw loon bepalen
en zy u met zig zelf betaalen.

Nu denken we ook aan 't gul onthaal
en vriendlykheid van *U mien Staal;*[1]
met welk een hartelyk verlangen
zyn wy door uwe vrouw ontvangen;
hoe spraken wy in 't breed en wyd
van ouden en van nieuwen tyd,
van oude kennissen en vrinden,
al Zeeuwtjes - nu niet meer te vinden,
verrykt, verarmt, styf, struiklig, oud,
verreisd, gestorven, of getrouwd,
van Waareldsche veranderingen,
van zeer veel droeve en nieue dingen;
dan daar 't chagryn nog kleed, noch voed,
zoo houden wy het met den moed,
terwyl zig 't troostend mededogen
vervormt in werkzaam hulpryk pogen.
Zoo onze voorspraak ooit iets baat
O *Staal* om u, in kerk of staat
een ampt, u passend te bezorgen,
ons hart en wil zyn daarvoor borgen.
Schryf veel aan onzen eedlen vriend,
wiens vriendschap heel de waereld diend,
en zoo gy hem rasch moogt ontmoeten
groet hem voor ons gelyk we groeten.

Nu nog een deftig staatig woord,
hetgeen toch 't meest uw smaak bekoord;

1 Abraham Staal, leeraar bij de Doopsgezinde gemeente (1788-1798), die eene groote rol heeft gespeeld bij de politieke bewegingen van die dagen († 1804).

O *Vink!*[1] weleer het puik gesteente
van Marten Luthers heilgemeente,
nu schooner steen in 't vast gebouw
van vaderlandsche deugd en trouw,
gewoon alle uitersten te myden,
met by- en ongeloof te stryden,
die niemand om begrippen doemt,
elk deugdzaam burger broeder noemt;
verdienste, smaak (ook zelfs in vrouwen)
met vergenoegen kunt beschouwen;
bewys hiervan, uw heusche taal,
uw gul, uw vriendelyk onthaal,
de boeken die ge ons gaaft te leezen,
de vriendschap aan uw huis bewezen,
uw keus in uwen echt gedaan,
heeft bovenal ons aangestaan.
Met haar die gy hebt uitgelezen
kan me overal gelukkig wezen,
o in een dorre land woestyn
zou men met haar nog zalig zyn;
wat vriendlyk oog, wat schrandre reeden,
wat lieve vrouwelyke zeeden,
wat fraay gelaat, hoe goed, hoe zagt,
gy weet niet hoe ons hart haar agt;
geluk! deugdlievende echtelingen,
iets meerder tot uw lof te zingen
uw zedigheid mishagen zouw.
Vaarwel vriend *Vink*, groet uwe vrouw.

Tjallingij![2] zouden we uw vergeeten
die vriendelyk naast ons gezeeten,

1 Antonius Ruardus Fink gehuwd met Liskjen Feenstra - hun werd eene dochter geboren in Kampen 23 Maart 1796 - was oorspronkelijk Luthersch predikant te Pekel Aa en Kampen; later boekverkooper te Leeuwarden en beurtelings representant, Raadsheer in het Hof van Friesland. Daarna heeft hij als *Doopsgezind* leeraar te IJlst gestaan en werd in 1802, 11 Juli (toen hij te Leeuwarden woonde, beroepen te Winterswijk, waar hij 7 Nov. zijne intreerede hield en in 1838 overleed.

2 Tjallingii, houder van eene Sociëteit tegenover de Waag.

beleeft, recht hartelyk als een vriend
ons steeds het best hebt voorgediend,
verpligtend ons *naar boord* geleide,
met *Haayke* al 't nodige bereide,
al deed wat ooid ons zwak geslagt
heeft van een rechte Fries verwagt.
Uw snaar,[1] de roem der Friesche vrouwen,
aan wie me iets wigtigs durft vertrouwen,
ja die in elk gelaatstrek toond
wat geest in haaren boezem woond;
wat deugden dat haar hart vercieren,
wier houding, woorden, wier manieren
elk menschen kundig sterveling
vervullen met verwondering;
o Vrouw, die wy met achting noemen,
gun dat wy op uw vriendschap roemen;
zeg ons dat onze erkentenis
uw hart niet onverschillig is,
bemin ons als wy uw beminnen,
zoo blyven wy altoos vriendinnen.
En gy, o vrouw van kunde en geest,
zoo lang ons onbekend geweest,
tot 't ons vergund waar u te ontmoeten
en op het veld van Mars te groeten,
daar gy, door blydschap aangedaan,
ons zoo vertrouwelyk deed verstaan,
hoe zeer gy onze dichtkunst eerde;
die zoo veel uwe kindren leerde,
op dat wy schryvend tot vermaak
hun hart formeerden, en hun smaak.
O, al den lof van eedle grooten
wierd met dien wellust niet genoten;
wat zeg ik? was verveelend laf
by lof, die ons *een moeder* gaf;
de Heemel wil uw kinderen geven
tot roem, en tot uw troost in 't leven,
en zoo zyn gunst ons nog versterkt,

1 Snaar d.i. schoondochter.

dan zullen wy, schoon moe gewerkt,
om in uw dierbre gunst te blyven
nog meer voor uwe kinderen schryven.

Nu gaan wy van al 't wandelen moe
naar 't huis van onzen Gorter toe,
om met hem een der waardste vrouwen,
zyn oude moeder,[1] te aanschouwen;
die vrouw vol oordeel, smaak en geest,
die leest en denkt by 't geen zy leest,
zoo ryk in deugden als in gaven,
de hartvriendin van alle braven.
O Friesland! weet gy welk een schat
gy met dees vrouw in u bevat?
Mogt uw, die we in uw gryze dagen
nog schoone rype vrucht zien dragen,
wier hand nu nog de snaaren drukt
daar uw de poëzy verrukt.[2]
Zoo wy in Frieslands Hoofdstad woonden,
ten blyk wat achting we u betoonden,
zoud ge ons als hongerige lien
zeer dikwyls op uw drempel zien,
om met leergrage oplettende ooren
meer van uw poëzy te hooren;
maar zulk een reine Zaligheid
is ons op aard niet voorbereid.
Dan gy kunt dat gemis verzoeten
en onzen graagen weetlust boeten;
zend ons dat hoog geschatte schrift.
Wy zullen het met vuur en drift,
met smaak en vollen wellust leezen
en uw ten hoogste dankbaar wezen.

1 Van deze begaafde vrouw, Sytseke Rinses Koopmans, gehuwd met Gerrit Oenes Gorter (22 Febr. 1756) bleef van hun uitgegeven gedichten bewaard 'Op den geweldigen storm en daar door veroorzaakten watervloed tusschen den 14^{en} en 15^{en} van slagtmaand des jaars 1775, gedrukt in Leeuwarden by A. Jellema 1776, 4to. (Eigend. Bibl. der gemeente Leeuwarden).
2 De zin dezer laatste vier regels loopt niet los.

Zoo hebben wy ons deel gehad
van 't lopen draven door de stad,
maar liever dan dat onze vrinden
ons lomp zoude of ondankbaar vinden.
Zoo liepen wy met open mond
de Stad nog eenmaal heigend rond,
om die nog over was gebleven
een vriendlyk afscheidskus te geeven;
en smaakten eindlyk moe gekust
by *Gorters Grietje*[1] zoete rust,
dat meisje, dat door haare zeeden,
verstand, deugd, en bevalligheden,
een man verdiend, juist naar haar keur:
ryk, deugdzaam, en van goed humeur.
Zoo wy dit huwelyk beleven,
dan, door de blydschap aangedreven,
zingt elk van ons uit liefde plicht
een *overkostlyk* bruilofts digt,
mits dat de bruid zig wil verweeren
twee oude sloven te Logeeren;
dan zullen wy stok oude lien
nog eens ons dierbaar Friesland zien,
om 't aan de eindpaal van ons leeven
het allerlaatst vaarwel te geeven.

(get.) E.B.w.W.; A.D.

CXXXIII. (*Aagtje Deken aan mejuff. Huet, Busken, Vlissingen*.)

Waarde Lieve Vriendinne, Moeder in ons Bataafs Israël!

Onder verscheiden onmogelykheden, die my alzo in dit beezige leven zyn voorgekomen, durf ik gerustelyk tellen het vergeeten myner Vrienden en Vriendinnen; en waarlyk het zelfbelang, de

1 Zij is ongehuwd overleden.

ingeschapene eigenliefde vindt hier haare reekening by. Daar is zooveel twist, haat, partyschap, afgunst, nijd, en soortgelyke lastige rust, en geluk verstoorende kwaad in de waereld, waarop wy ons geplaatscht bevinden, dat wy noodig hebben, meer dan eens deeze, door God zo schoon gevormde, en door den dwaazen Mensch zoo zeer bedorven waereld, als te ontwijken en in den schoot der reine zagte vriendschap, vritterusten van alle moeyelykheden kommer en zorgen diens ydlen Leevens, welken wy leeven onder de Zonne. Gy zyt overtuigd! lieve Busken, hoeveel ik van u hield, zeederd ik het geluk had u te kennen, daar toe reeds voorbereid zynde door onze Lieve Wolfje; althoos naamen wy het teederste belang in alles wat uwen lichaamelyken en zeedelyken welstand betrof; wy verheugden ons hartelyk dat gy gelukkig getrouwd waart, en thans vinden wy onze zedelyke en vriendschappelyke Famielje als uitgebreid door uwe Lieve kinderen, zo belangryk voor de Maatschappy der Menschen en der Engelen, voor de bewooners van het stof en de reeds zalig afgestorven Geesten; wy begrypen, wy gevoelen echter al het gewicht en de bezwaarlijkheid van uwen post; wy vereeren in u de achtingswaardige, belangrijke Moeder, en wenschen vuurig u al die ondersteuning, opbeuring en vertroosting van den Vader der weezens toe, welken gy naar lichaam en geest zo zeer behoeft, om niet onder den last uwer geduchte plichten te bezwijken en moedeloos te worden; wy verheugen ons, dat uwen besten vriend u dien last helpt torschen, en bidden de algenoegzaame Liefde alle troost, vreede en zaligheid voor u beiden deelneemend af. - Daar een vriend van ons, den Brenger deezes, een post verkregen heeft, die hem in Vlissingen roept, neemen wy deeze gelegenheid met blijdschap waar, om u een woord van vriendschap en troost toe te spreeken, vertrouwende dat u dit niet onaangenaam zyn zal. Gy zult ons zeer verplichten indien Gy de Heer Nozeman,[1] brenger van deezen Brief, by eenige braave lieden bekend maakt; 't geen in de plaatsch kan komen van die Christelyke herrebergzaamheid, waar toe ons onzen zo liefderyken Godsdienst verplicht. Gy weet zeeker, lieve Busken, dat Langerac getrouwd is. Hy heeft

1 Waarschijnlijk de zoon van den Remonstr. predikant te Rotterdam.

ons in het laest voorgaande Najaar bezogt, was zeer bedaard, en scheen gelukkig te zijn; wat is er zeederd dien tyd, dat wy dien Burger leerde kennen, al voorgevallen, en wat beleeven wy zonderlinge tijden! Ik heb somtijds dezen dwaazen wensch, en gelukkig was het indien het de eenigste was, om myn leevens tyd, die de goede God my toegeleid heeft, zo wat te kunnen verdeelen, en van eeuw tot eeuw eens weêrom te koomen, en een jaar of zes te vertoeven, om te zien, hoe al die dingen, waar van wy nu slechts de toebereidselen zien, al afloopen. Dan den dag der Eeuwigheid zal ons dit zeekerlyk ontdekken; wat worden wy oud, dat is te zeggen Wolfje en ik, wy hebben nu by de drie-en-twintig jaar met elkanderen geleefd, en hebben er geen berouw af. Myn lieve Wolfje heeft in deeze bittere koude lange winter veel smart uitgestaan aan kramp in de borst en maag, is nu wat beter, doch moet druk werken om de spyze die vergaat, hebbende twee werkjes, een uit het Engelsch, en een uit het Fransch te vertaalen,[1] daar haast by is, waarom ik het Brievenschryven op my genomen heb. Hoe hebt gy het toch gemaakt, om in deeze winter uw lief klein goedje warm te houden? Schryf ons veel en omstandig, niemand kan meer belang neemen in u en alles wat u betreft, dan zy, die, u in de hoede des Almachtigen beveelende, hartelyk groetende, uwe dierbaaren Echtvriend van onze achting verzeekerende zich teekenen

Uwe oprechte Vriendinnen

WOLFJE[2] en A. DEKEN.

In 't begin van Mt 99, 's Haage.

Met vriend en burger Nozeman.

1 Hoogstwaarschijnlijk *Henry* en *de kleine la Bruyère*.
2 Hand van Betje.

CXXXIV. (*Aagtje Deken aan mejuff. Huet, Busken, Vlissingen*.)

Agtingswaardige Moeder in ons Zeedelyk Israël.
Veelgeliefde Vriendin!

Niet gaarne laaten wy een geleegenheid voorbygaan, om u van onzen eerbied en vriendschap te verzeekeren. Ik heb vijf weeken agtereen zeer ziek geweest aan podagreuse stoffen, die door geheel myn lichaam woelden, en vooral myn Maag en Borst benauwdheid en pyn veroorzaakten, en dus genoodzaakt geweest Docter en Apotheker te gebruiken, die, naar dat den Burger Nissen ons zo geheel geruïneerd heeft, juist geene heele welkoome gasten voor ons waaren, doch ben thans echter geheel door den goddelijken zegen, hersteld. Myn lieve Wolfje heeft ook veel geleeden aan kramp in de borst, dan is thans, nu het wat warmer word, reedelyk. Die felle koude, lange winter, heeft ons gekweld, schoon wy nog onuitspreekelyk gelukkig zyn by veele duizende onzer Natuurgenooten, die deksel, voedzel, ja Huisvesting hebben moeten derven, en vooral in vergelyking met die rampzaaligen, die in den jongsten watersnood, goed, wooning, land en vee verlooren hebben.[1] Maar lieve Vriendin, wy worden al mooi oude Luidjes, en kunnen niet zo meer voort. - Met veel deelneming laazen wy uwen laatsten Brief. De nog onverwachten dood van uw sukkelend kindje trof ons zeer, schoon de gedachte voor eene Moeder zo teeder als Gy, en zoo geheel vervuld met den geest van onzen troostvollen Godsdienst, verrukkend zalig moet zyn, reeds hier op aarde, zo veel meer Burgers en Burgeressen, in de waereld der Geesten dan onder de kinderen des stofs te tellen. Wanneer wy, volgens de Analogie redeneeren, kunnen wy ons vleyen, dat er veel waarheid in de gissing is, dat de kindertjes, in de jaaren der onschuld ster-

1 Men zie over den grooten watersnood na den strengen winter in het voorjaar van 1799 'Vervolg op Wagenaar', dl. XLI, bl. 4 vv.; vooral C. Zillesen 'Beschrijving van den watersnood van den jare 1799' (Amsterdam 1799).

vende, onmiddelyk onder het opzicht koomen van een zalig afgestorven Geest, of onsterfelyke bewooner van het, voor ons, nog ontoegankelyk licht, daar zy zeeker veel spoediger vordering maaken, in kennis, deugd en Godzaligheid, dan de beste opvoeding der kundigste vader en liefderykste wyste Moeder in een staat, daar wy allen maar ten deele kennen, hen bezorgen kan; daar en boven denk ik menig maal, wanneer ik van het overlijden van Kindertjes hoor, aan het bericht van den gewyden geschiedschryver: ‘God nam Hem weg, omdat er wat goeds voor Jehovah in gevonden wierd.’ - Laat dan de kindertjes tot Jezus koomen, verhinderd ze door onmaatige droefheid niet, want der zulken is het Koningryke der Hemelen. - Met vreugde heb ik vernoomen, dat gy u weeder in een gezeegende staat bevind, schoon ik deze zorglyke omstandigheden belangvol inzie; dan houd moed, de beloften des Evangeliums rusten toch op u. Gy zult zalig zyn in 't Kindren baaren zo gy blyft in 't geloove, in de Liefde en heiligmaking; maar waartoe dienen alle deeze aanmerkingen, daar gy magtig zyt u zelven te vermannen en te vertroosten, en daar en boven eene dierbaare echtgenoot bezit, magtig in de Schriften! Neem deselven alleen aan als een zwak bewys onzer onverbreekbare vriendschap en het hartelyk belang, 't welk wy in uwe rust, kalmte, troost, blydschap, en geluk neemen. - De staat van onze Republiek is zorgelyk, de Bronnen van deszelfs welzijn en voorspoed zijn gestopt, en de tyding der tegenspoed van onze Fransche Broederen waaren zeer ontrustend en hebben inzonderheid in Amsteldam vry wat sensaatie verwekt. Echter begind de moed weder te herleeven, de tydingen zyn meer bevreedigend, de oude geestdrift schynt onder onze Bondgenooten weder te herleeven, schoon ik er helaas! onder de Batavieren geen spoor van vind, en my de rampzaalige factiegeest meer ontrust, dan alle de vereende pogingen onzer buitenlandsche vyanden. Zeg ons, lieve Vriendin, leeft Mejuffrouw Perez nog? en zo ja, hoe gaat het haar? Van Fransje Baane hebben wy ook een lieve Brief gehad, alleen zy schynt niet zeer opgeruimd, en wat zwaar te tillen aan de onvermydelyke rampen van dit haast voorbysnellend Leeven. Vaar wel geachte Vriendin, maak ons hartelyk compliment aan uwe weleerwaarde. Hoe gaarne zouden wy u aan deeze zyde van het

graf nog eens ontmoeten, dan wy zien er weynig kans toe; intusschen blyven wy onveranderlyk

Uwe oprechte Vriendinnen

WOLFJE[1] en A. DEKEN.
's Hage 1799 - 15 May.[1]

CXXXIV. (*Aan de weduwe J. Dóll, Amsterdam.*)[2]

Mejuffrouw!

Gesteld om een brief van *u* te hebben, laat ik voords alles beleefdelyk aan u over. Myn hart zoude bloeden indien ik eene braave, met zorgen overlaaden weduw een oogenblik moeite veroorzaakte. Betaal als het u conveniëert, ik zal er nooit meer over spreeken & zien dat ik het red. Doch onzen ramp is zo volkomen dat wy uit overvloed tot behoefte gedaalt zyn & dat - onherstelbaar.

God herstelle uw lief kind & verheug uw moederlyk hart door het in het leven & gezondheid te roepen! Ik had nooit kinderen, maar *my dunkt* dat ik, die zo zeer tot zachte gevoelens gestemt wierd, kan beseffen wat gy lyd. Geen woord meer over iet zo klein als - Geld. Zie hier nog het vierde boek,[3] ik zal poogen op zyn tyd het overige te zenden. Myne vriendin groet u & ik blyf

Uwe toegenegene Vriendin

WOLFF.
's Hage, 27 Juni 1799.

1 Hand van Betje.
1 Hand van Betje.
2 Na den dood van den boekverkooper Joannes Dóll zette de weduwe de zaak voort, 1782-1808. In 1800 had zij hare beide zonen Hendrik en Jan in de firma opgenomen. Zie brief CXLVI en CLI.
Voor uitvoeriger aanteekeningen bij deze en latere brieven aan de weduwe Dóll verwijs ik naar de uitgaaf ervan in het 'Tijdschrift voor Nederlandsche taal- en letterkunde' 1901, door den Utrechtschen hoogleeraar Dr. J.W. Muller.
3 Het handschrift harer vertaling van Henry, door den schrijver van Arundel. Uit het Engelsch.

CXXXVI. (*Aan Ds. S.Th. Huet, Vlissingen*.)

Geëerde Vriend!

Wy vinden ons in de daad vereerd door uwen van 15 July. Ons verblijf op het huis te Warmond[1] heeft veroorzaakt, dat dien br. ons niet voor gisteren is ter hand gekoomen. Hoe ongaarne ik (zeker door 't vermeerderen myner jaaren, om dat ik, zullen wy ons lot draagelyk maaken, *veel moet schryven*) ook de pen tot briefwisseling opneem, zo mag ik uw beleeft antwoord op dien myner vriendin aan Coosje, niet met stilzwygen aannemen.

Van harte wensch ik u geluk met de vermeerdering uwer kinderen. Waarlyk, menschen die denken zooals Gy en uwe huisvrouw, verdienen den vereerenden post, die de Voorzienigheid in het opvoeden der kinderen - u heeft aanbetrouwd. Ik beken, dat Coosje recht voorbeeldig voldoet aan het bevel: 'wascht en vermenigvuldigt', dewyl ik somwyl in de verzoeking koom, van te denken, of het hoofdoogmerk der Godheid, toen zy menschen schiep, niet wel mag geweest zijn, deezen planeet te bevolken, omdat die toch den planthof voor den Hemel zijn moet, & omdat ik geene menschelyke poogingen zo wel zie gelukken: *sticht* het my wonderlyk wanneer rechtschapen jongelieden Burgers voor den Hemel toebereiden. Indien uw eerwaarde hier in een scheutje onrechtzinnigheid mogt ontdekken, zo bid ik het voor u zelfs te houden; want ik ben hoogst afkeerig, om figuur te maken met of door myne *Gissingen*.

Juffrouw Deken, hoewel een oude vryster, stemt met my volmaakt ook daarin overeen, dat eene voorbeeldige moeder de eerste plaats

1 Bij de familie Mr. Diderik, baron van Leyden, Heer van de stede van Vlaardingen enz., en zijne echtgenoote. Hij was een groot voorstander van de schilder- en teekenkunst. Zijn kabinet kwam in 1811 onder den hamer. De geheel eenige verzameling van Rembrandts etsen werd door koning Lodewijk aangekocht voor 's Rijks prentenkabinet.
Mevrouw van Leyden ondersteunde Betje en Aagtje en bezorgde den beiden vriendinnen in 1802 eene meid-huishoudster die zij zelve betaalde.

toekomt, al bevind zy zich ook in het gezelschap van Sancta Ursula en haare tienduizend maagden, & ik zeg met sanctie: ‘gelukkig is de mensch, die een eigen weerspraak heeft.’ Onder alle de liefderyke beveelen der Eeuwige wysheid, is die, welke het huwlyk instelde, altoos voor my een bron van diepe overdenking; zo wel wanneer ik myn aandagt vestig op het morele als Phisique! Welk een schoone instelling, die twee wezens welke zo veel van elkander verschillen, tot een vruchtbaar geheel maakt, & zo ten vollen berekend is naar onze zwakheid, onze kragt, onze driften, en onze zedelijkheid..... Genoeg ik zou dus doende u te lang ophouden, & wat kan ik u zeggen, waarover gy niet veel nadrukkelyker denkt!

Myne traanen (want ik ben eene onbegrypelyk gevoelige zwakke vrouw) myne tranen zitten wel niet vast, doch zelden vloeien die onder het lezen van een br.; maar er zijn passages in den uwen die my deden snikken, terwyl myne vriendin zeer bewogen was. O, waarom woonen *menschen* die zo eenstemmig denken (ik spreek niet van de *Domine*) zo van elkander verwyderd! Waarom kunnen wy niet met zo een denkend man van hart tot hart & in den helderen zonnenschijn der ik zeg niet waarheid maar der hoogste waarschynlykheid al onderzoekende voortwandelen? Hoe ééns denken wy op het stuk der vertroosting! De Tyd, myn vriend, is de beste trooster; indien wy overtuigde Christenen zyn; indien wy ons gewent hebben, om niets stuks wyze, maar in zyn groot geheel (zo veel ons kort ziend oog zulks toelaat) te beschouwen; indien wy meer door ons gevoel dan door de fynste redeneeringen overtuigt zyn, dat wy onsterfelyk zyn; dan wordt onze geheele Godsdienst dankbaarheid en ootmoet, en wy gaan ons levenspad welgemoed ten einde, ook wanneer dit moeilyk en duister voor ons is. Alles dient ter onzer ontwikkeling, maar meest het onaangename; dan ontwaaren wy vermogens, die wy naauwlyk vermoedden, & als wy aan de deugd getrouw blyven, smaken wy zaligheden, die het voorspoedig eenzelvig leven, niet kent, niet kan beseffen.

Myne vriendin groet u beiden met de hoogste agting. Ik bevele my in uw beider vriendschap, eene vriendschap die zeer veel toe moet brengen aan myne beste genoegens. Ik omhels myne lieve Coosje met eerbied als de moeder van veele kinderen, en zal

altoos verlangen om haar en de haaren nog eens *huiselijk* te zien. Met zonderlyke genegenheid teken ik my Waarde vrienden

Uwe oprechte vriendin

E. WOLFF née BEKKER.
's Hage, 2 Aug. 1799.

[Hand van Van Royen]. De vriend Huet wordt verzocht my per ommegaanden post met een woord te melden, of t Vlissings Departement tot Nut van 't Algemeen zo veel Leden heeft, dat het 3 gedeputeerden kan zenden; zo ja, zoude Appelius wel derde willen zyn - maar dan is de vraag of het creditief zo is, dat ook die vriend daar in kan worden ingevuld. S.S.T.T.

VAN ROYEN.[1]

CXXXVII. (*Aan de weduwe J. Dóll, Amsterdam*.)

Mejuffrouw!

Vermids het bygaande deel nog niet geheel vertaald is, kan ik het niet missen; evenwel om dat gy het eischt gaat het hier nevens met verzoek om het rasch te rug te hebben, wyl ik anders niet kan voortgaan.

De zomer is het saisoen niet om assidu te werken. Veele bezoeken & nu nog een veelweekig verblyf op het kasteel te Warmond,[2] alwaar ik my te wel amuseerde om aan vertaalen te kunnen denken, dan weder myne eenige doch ellendige kwaal kramp in de maag; evenwel zo dra ik het boek te rug heb, hoop

1 Hendrik van Royen, geb. in 1760, was lector in de geschiedenis en de Grieksche taal te Vlissingen; in 1794 koos hij de staatkundige loopbaan en werd later lid van het Vertegenwoordigend Lichaam der Eerste Kamer. Onder Koning Willem I werd hij staatsraad in buitengewonen dienst en administrateur der posterijen.

2 Bij Mevr. de Barones van Leyden; zie brief CXXXVI noot 1.

ik het afschrift binnen 14 dagen te zenden. Dewyl Juffrouw Doll er op gezet schynt dat ik er een beetje voorrede voor schryve, & ik dat ten *haaren plaisire* wel doen wil, is het noodig het afgedrukte stukje te zenden. Juffr. Deken zal u weldra iets, (ik weet niet wat) voor uw almenak bezorgen, dit is zo myn zaak niet;[1] ik werkte altoos als de Quakers, onbegrypelyk veel, of niets het minste al na myn geest getuigde.

Verzoeke op rekening twee schoone werken onlangs uitgekomen, & die onze handboeken worden moeten: *Reinhart over kleinigheden*[2] enz. & *de Reizen van Mevrouw Wolstonecraft*.[3]

Over het geld zal ik eens myn wys hoofd by dat van myn vriend van Hall leggen: ik twyfel niet of hy zal my wel 100 *f* (anders heb ik er niets aan tot myn oogmerk) voor u geven: hy is een man niet als David, maar van zyn woord, & als ik om geld verlegen ben, dat zedert onze totale Ruine wel eens gebeurt, is hy myn Toevlugt in den nood; zie, zo moeten vrienden leven. Nu zo als gezeid is, het Boekje te rug WANT anders kan ik niet voortgaan. Ik doe hier nog wat copy by, maar dan zult gy vriendin de Lyst dienen te vervolgen. Ik ben naar onze beider groete

Uwe dienares & vriendin

De Burgeres E. WOLFF geb. BEKKER.

's Hage, Maandag 19 Aug. 1799.

1 Toch bevat de Almanak voor Vrouwen door Vrouwen voor 1800 (blijkens het 'Oct. 1799' gedagteekend voorbericht der Wed. Dóll in het einde van 1799 verschenen) niet alleen een gedicht van Aagtje: 'Geen geluk dan in het huislijk leven', blz. 46-59, maar ook een van Betje: 'Aan eene Vriendin', blz. 86-92 (Dr. J.W. Muller).

2 Franz Volkmar Reinhard, 1753-1812, de bekende Duitsche schrijver over de Christelijke moraal. Het door Betje genoemd geschrift was 'Over de waarde der kleinigheden in de zedekunde; uit het Latijn en Hoogduitsch, 1799'. Amsterdam, T.B. Groebe.

3 Mary Wollstonecraft, 1759-1797; 'Letters written during a short residence in Sweden, Norway and Denmark. London, Johnson 1796'. Meer bekend nog is haar geschrift 'A vindication of the rights of woman with strictures on political and moral subjects, 1792'. Een eeuw later verscheen een nieuwe uitgaaf, 1891. Zie verder over haar: Quack, Socialisten, I bl. 524 vv.

CXXXVIII. (*Aagtje Deken aan de weduwe J. Dóll, Amsterdam.*)

Mejuffrouw!

De hóóge achting die ik gevoele voor eene waardige weduwe, die zich door haar vlyt en deugd booven Haar Lot heeft weeten te verheffen, maakten het my onmooglyk u iets te wygeren, waarop gy scheen gesteld te zyn, hoe moejelyk het my ook nu in myne toeneemende jaare en geduurige ongesteldheden valle moge. Heeft het eenigzins aan uwen wensch voldaan, dan zal het my een waar genoegen schenken. Weest verzeekerd, dat myn lieve vriendin zo wel als de schryfster deezes het grootste deel neemen in uw geluk. Groet uwe kinderen.

Ik teekene my, met waare Hoogachting

UEdw. Vriendin, de Burgeresse

A. DEKEN.

's Hage, 29 Aug. 1799.

CXXXIX. (*Aan de weduwe J. Dóll, Amsterdam.*)

Mejuffrouw!

Zie hier het tweede deel[1] geëindigd. Ik heb eenige drukfouten aangeteekend in het afgedrukte & presenteer mynen dienst voor de volgende blaaden.

1 Van Henry. Eerste en tweede deel (doorloopende paginatuur) verschenen - met eene voorrede van Betje Wolff, bl. II-XIX. - Te Amsterdam, by de weduwe J. Dóll, MDCCC. (Met plaaten). Deel III en IV (zie brief CXXXV noot 1) zagen nog in hetzelfde jaar het licht (met eene voorrede, die geen voorrede wil zijn, bl. III-VI).

Meld my. wanneer gy myne voorrede hebben moet. Zij is onder handen; doch ik wilde haar gaarn in *myn Luim* afmaaken & moet daarom weten, wanneer hy gereed zyn moet. Het werkje is uitmuntend gedrukt. Over de present Exemp. spreek ik niet; altoos krijg ik 25 doch zo gy my twaalf geeft, is 't wel.

Over Geld met mynen voortreffelyken vriend van Hall te spreeken is thans niet mogelyk. Gy weet wel, dat wy Republiquinsche Wezens, thans wel wat anders onder & boven den grond te doen hebben? Dit alleen, ik ben geruïneert en moet leven. Altoos ben ik (hoe wy ook in politique denkbeelden van elkander loopen) uwe *waare ongeveinsde* Vriendin

B. WOLFF.

's Hage, 9 Septr. 1799.

CXL. (*Aan de weduwe J. Dóll, Amsterdam*.)

Mejuffrouw geëerde Vriendin!

In uwen van 21 Sept. meld gy dat zekeren Clio[?] u schryft nog niet te kunnen betaalen ergo -: Geen geld. Evenwel, ik ben thans in die voor my zo ongevallige Omstandigheid, dat ik geld noodig heb. Ik heb gerekend op het geen ik, als uwe Werkster, verdient heb; & twyfelde niet, of, als de twee deelen in uwe handen waaren, de betaaling te zullen ontfangen. Hier op heb ik, & met grond, staat gemaakt & gehoopt het geen ik schuldig was te voldoen. ‘Zo dat ik maar zeggen wil’ zei vader Blankaart, dat ik U met den schipper deez week een assignatietje denk te zenden van 150 *f* zullende naar myne rekening a f 5:5. het vel niet meerder beloopen dan het geen gy my schuldig zyt, kunde gy het andere met de twee gezondene Boeken door my ontfangen afrekenen.

Gy gelooft niet hoe veel het iemand die denkt als ik, kost, te

moeten maanen, 't is my ook geheel vreemd; want nimmer had ik er gelegenheid toe. Zo wy de zaaken wat eens werden (daar ik niet aan twyfel) kunnen Aagtje & ik wel eens met u een woordje in vertrouwen spreeken, over zeker Manuscript (zeggen de Pedanten,) in Frankryk geschreven, & hier vervolgd, ten titel draagende 'Gedenkschrift eener Bejaarde vrouw,'[1] daar, zeggen onze vrienden, alles nieuw & origineel in is; & waar voor men ons ook reeds een aartig zommetje gebooden heeft; doch zonder vrugt.

Onze vriendschap met den Burger van Cleef is onveranderlyk de zelfde; maar het is zyn zaak zo niet meer om Nederduitsche werken te *distribuieren*. Thans is het ook geen tyd om een werk dat altoos goed moet blyven, & dus niet van de omstandigheden afhangen, te drukken. 't Is maar en passant dat ik dit even *met den vinger aanroere*.

De voorrede hebt gy reeds voor ettelyke dagen; zo gy hem afkeurt verzoek ik hem terug: ik kan de bouwstoffen altoos gebruiken -. Gy moet met my nooit complimenten maaken over smaak & verkiezing. Die is, die moet vry zyn.

Na groete van myne waardige Vriendin, aan U & de uwe; waar by ik de myne voege, & in verwagting van *deezen onzen advies brief* - (heb ik wel gezien dat op myns vaders kantoor gekrabbeld werd) met antwoord geëerd te zien tekene ik my met myn huiselyk naampie

BETJE WOLFF geb. BEKKER.
's Hage 14 Oct. 1799.

P.S. Zal ik de printjes in uw almanak niet zien voor ik er een door u krijg! maar gy weet niet dat ik zo een liefhebster (als eertyds Tekenaarster) ben van Tekeningen!

1 Eerst in 1802, maar toch bij Van Cleef verschenen. Het 3de deel in handschrift berust in de bibliotheek van 'Letterkunde' te Leiden.

CXLI. (*Aan de weduwe J. Dóll, Amsterdam*.)

Mejuffrouw geëerde Vriendin!

De wyl ik veel liever - o dat lykt er niet na - een fraaye tekening zie dan een lompe zak met geld, moet ik U ook eerst zeggen, dat ik met verrukking de uitmuntende Plaatjes zie, & herzie, & - nog al eens zie, die gy ons hebt aanbetrouwd. De kleine Ryzig[1] meende ik eens op myn arm te nemen; ik bedroog my, o dat kind, dat lief kind! de persoonen op den agtergrond ken ik niet, voor al niet die hans snoeshaan met de haanenveer op zyn muts. Ik meen ook dat Chrisje is - une belle *blonde?* Heb dank voor het gezicht! niemand dan Aagje en ik (dit durf ik u verzekeren, want het is zó -) heeft die gezien.

Het geld zal ik of laaten haalen of hier ontfangen zo als het best schikt. - Ik wensch U van harte sterkte & tranquilité. 't Is thans drie weken dat ik een zwaaren val deed waar aan een churigeijn zyn kunst moest toonen; maar dewyl ik de dingen neem zo als zy koomen, heb ik my verleedigd door zo stil te zitten als een mumie, dien storm te laaten voorby waayen; & ik denk dat ik wel haast weer op de proppen komen zal. 't Is jammer Lieve dat wy niet voor 20 jaar geassocieert waaren! een vrouw van zo veel smaak zou ons recht geschikt hebben. Met agting ben ik na groete & zo voort

BETJE WOLFF.

's Hage, 16 Oct. 1799.

1 Zie over het plaatje in den Almanak de aant. van Dr. J.W. Muller in het Tijdschrift voor Letterkunde, 1901.

CXLII. (*Aan den advocaat Etienne Luzac, Leiden*.)

Myn Heer!

Uw vriendelyk oogmerk heeft & behoudt het grootste recht op onze vuurige erkentenis. De uitkomst onzer pogingen hangd zo weinig van ons af! maar dit komt ook niet in overweeging by iemand die zulks by ondervinding bekend is.

Ik zie, duidelyk, de gegrondheid der huivering & ik voorzag zulks, naar de kennis die [ik] daaglyks omtrent tyden en menschen, zo by myn neus weet en opsprokkel. Het werk doet eere aan myne vriendin, maar is - hors du Saison! De dringende nood waar in wy ons bevinden, gaf my den moed eene pooging ten haaren genoegen te ondernemen. De tegenspoeden krenken meer myn onvast aandoenlyk lichaam, dan dat zy de stille helderheid myner ziel bewolken. Ik betreur meer het lot myner braave, nevens my van alles beroofde vriendin, dan het myne. Zy heeft minder kragt van geest; zy lyd des meer dan ik door het schelmstuk aan ons gepleegd.

Braave man! gy toondet belang in ons te nemen. 't Is daarom dat ik u op deezen toon (waarvan ik my - want ik ken de menschen - zelden bedien) als ik over my zelf schryf. De Voorzienigheid bewaare u & de uwen voor de rampen welke de bedorvenheid der menschen ons veroorzaakt. Vergeef my dat ik u nog maal schryf; ik meen zulks myn onvermydelyke pligt te zyn. Met hooge agting & erkentenis tekene ik my Myn Heer!

Uwe verpligte dienares

ELIZABETH BEKKER wed. A. WOLFF.

's Hage, 31 Oct. 1799.

CXLIII. (*Aan Mr. H. Vollenhoven, Amsterdam*.)

Geliefde Vriend!

Deez ochtend liet uwe oude Baker my verzoeken, of ik eens by haar wilde komen. Gy weet hoe ik ben! een oud braaf mensch dienst te doen was en blyft my altoos aangenaam. Ik kleedde my aan & ging naar haar toe. 'Wel Gysbertje, zei ik, wat was er van je dienst?' - 'Ja juffrouwtje de Wolff zei zy, dat kan ik zelf haast niet zeggen, maar ik zei teugen Aagtje buur, dat ik men stoute schoenen eens zou aandoen, & het *keutelmeisje*, dat my wel eens een klein handreikingie doet, naar je toe zou zenden.' - 'Nu Grootje, daar deed je wel aan & je ziet wel, dat ik ook terstond kom. Ik dagt, misschien heeft de ouwe sloof wat op haar hart, dat zy my graag zeggen wilde & niet schryven kan.' - 'Wel juffrouw, spreek jy van schryven? Wel, ik heb in geen veertig jaar een pen op het pampier gezet, zo krom zyn myn vingers van de jicht, & ik heb nou al in geen ronde maand naar Gods huis geweest, zo een jicht heb ik in men bien, & Aagtje buur, die my anders vast houd, als wy uitkwispelen, zei: 'Hoor Gysbertje, blyf jy maar in huis, want, zei ze zo, jy hebt je tydje wel waargenoomen. Kom, ik zal ereis een Euangelie uit de Schrift voorlezen, & Aagtje buur leest nog als een vink, nu zy is ook jonger & onze lieve Heer maakt het met my ook wel, was ik maar zo styf niet van de jicht, & was myn maag maar zoo gruwelyk zwak niet, & kon ik maar wat beter zien & hooren; nu myn tydje zal ook komen en dan zal dat alles vergeten zyn.' Nu wist ik nog niet waarom Grootje my ontbooden had! Ik dagt, kom, ik moet geduld hebben. Gysbertje zal zich misschien nog herinneren waarom zy my liet haalen. De ouwe ziel neemt veel af; zy word so wat dusachtig. Daar kwam Aagtje buur uit haar kamertje, want je weet wel myn vriend, dat de ouwe sukkels botje by botje leggen om haar eindje te krygen, en te zamen haar potje kooken. 'Wel hede juffrouw, zei Aagtje buur, zit je daar zo zonder stoof? Wel, wel, dat kan immers niet,

Gysbertje!' - 'Ja, zei grootje, ik heb er niet om gedagt.' Aagtje die nog heel knap voor haare jaaren is en voor Gysbertje zorgt & haar oppast dat ik er altoos door gesticht word, vraagde of de ouwe vrouw my al gezegd had waarom zy my had laaten ontbieden. Dit met neen beantwoord zynde, zeide die my, dat er dees morgen een pypenmandje besteld was & dat hoewel er geen brief by was, zy echter geloofde dat het van u myn vriend kwam. Wel, riep grootje, van wie aers? Is onze menheer dan niet altyd zo een kostelyk kind geweest, & heeft hy zyn ouwe baker, al is die nu oud en arm, ooit versmaad? Ik zei: 'nu Grootje, dat geloof ik ook, want ik heb zo iets dunkt my daarvan gehoord. Weetje van wie? Van dien langen mageren heer, die u dikwyls zo wat uit de krant komt vertellen, & je ook zeer genegen is.' - 'Ja, zei Gysbertje, van myn goeie mauwereis,[1] die ons die kerjeusde tafel in ons huishouwentje gaf; ja dat is ook een kind daar ik mee voor den dag mag komen, & met men Freryk[2] ook, die voor hy naar het stadhuis gaat, want hy is nu ummers ook Burgemiester van den Haag, dikkels eens ankomt & dikkels een briefje van zyn Weledele gestrenge mama brengd, & my dikkels een zoete mond geeft.'

Aagtje buur zag my eens aan, & 't was of zy zei: Grootje is weer aan 't ratelen, maar schik dat wat in. 'Nu juffrouw, Grootje heeft daar van myn Heer Hendrik[3] 6 flesjes verstarkende wyn gekregen & kostelyke suykelaad, & nu wouwe we graag dat juffrouw zo goed was om mynheer Hendrik & zyn mevrouw (&, riep Grootje, al zyn kinders ook, want dat bennen zeker ook zukke goeie harten) te bedanken uit onzen naam, want kyk juffrouw, Grootje steekt geen beetje in den mond of buurvrouw moet de helft hebben. En dewyl het voor u maar een aantast is, & wy het schryven zo niet by de hand hebben, zo zouwen wy verzoeken of je voor ons een klein briefje tot dankzeggen woudt schryven met de dienstpresentatie & de gebiedenis. Nu juffrouw, je zult het wel weten hoe dat zyn moet.' Gy begrypt wel, myn vriend, dat ik dit

1 Mr. Maurits Cornelis van Hall.
2 Frederik van Leyden. Hij was geen burgemeester. Zie bl. 335 noot 4.
3 Mr. H. Vollenhoven.

gaarn aannam? Ik moet de ouwe slooven recht doen: zy zyn zo dankbaar voor hetgeen men aan haar in haar ouwe dagen doet, dat ik het zo niet zeggen kan; & hoe wel ik kan nagaan dat zy niet in zo goeien doen zyn als voor twintig jaar, zoo zie ik nooit treurige aangezichten, maar groote weltevreedenheid, & Grootje is nog zo blymoedig & opgeruimd alsof zy tot haare elbogen in 't geld tastte. Ja, zeid ze dan zo, ja jufvrouwtje de Wolff: ik ben dubbeld tevreeden, want onze lieve Heer maakt het over wel met my, & wat had ik nu al veel aan 't waereldsch goed, als ik geen vernoegd hart had, & veel vieren & vyven.

Vergeef my waardste vriend dat ik u zo lang ophoude. Zonder er meer by te voegen, noeme ik my met de oprechtste toegenegenheid

Uwe waare vriendin

BETJE WOLFF.

['s Hage, omstreeks Jan. 1800.]

Verzoek myn compl. aan Mevrouw en de kinderen. - Cees zou ik nog wel kennen.

CXLIV. (*Aan den heer J.W. Bingley, Amsterdam*.)

De vertaalster dezes werks verzoekt den Burger J.W. Bingly[1] om hem het te mogen aanbieden ten teken haarer hoogagting voor zyn zedelyk karakter & der bewondering waarmede zy *altoos* zyne schoone Theatrale Talenten gevoelde. Indien hy haar onder het getal zyner ware vrienden gelieft aan te nemen, zy zal het zich tot

1 Ward Bingley, 1755-1818, te Rotterdam uit Engelsche ouders geboren, werd voor den koophandel bestemd, maar sloot zich bij het tooneelgezelschap van Corver aan, die zijn leermeester werd. In 1796 verliet hij het Amsterdamsch tooneel en richtte te Rotterdam het Zuid-Hollandsche op.

eer & genoegen rekenen, & het zal haar in de gedagten versterken, dat de schoone kunsten maar ééne Familie uitmaken.

ELIZABETH BEKKER wed. A. WOLFF.

's Hage, 27 Jan. 1800.

CXLV. (*Aagtje Deken aan de weduwe J. Dóll, Amsterdam*.)

Ja, gy hebt wat gelyk, de hartelyke en gulle vriendschap aan uw Huis door u ontvangen, het menigvuldig vermaak door UEd. en uwe braave kinderen ons aangedaan, geeven u alle recht op onze erkentenis. Wy betuigen u, met oud Hollandsche rondheid de Avonde by u, en in het gezelschap uwer lieve geestige dochter en gul verplichtende zoons, doorgebracht, onder de aangenaamste te tellen, die ons verblyf in Amsteldam ons schonken; maar achtingswaardige vriendin, de strenge koude, onpasselykheid, en veel bezoek hebben ons in deeze erkenden plicht doen vertraagen, terwyl onze harten althoos vervuld zyn gebleeven met de aangenaame Herdenking uwer vriendschap, waarvoor wy u, by deeze onze oprechte erkentelykheid betuigen.

Diep heeft de ziekte uwer lieve Dochter ons getroffen, o waarom moeten de vlugste, de denkenste Geesten meestal, in een zwak zieklyk Lichaam huyzen? waarom de beste Menschen het meest in de wederwaardigheden dezes Leevens deelen? waarom is domheid zo gezond, maar ik zoude wel kunnen vraagen tot in de Honsdaagen. Het groote *waarom* van alles waar over wy nu ons te vergeefs vermoejen zal, dit vertrouw ik, in den dag der Eeuwigheid, voor ons opgeklaard, ons overvloedige stoffe tot bewondering, aanbidding en blydschap schenken. Thans moet ik de vryheid neemen, om onze waarde jonge vriendin eene stipte gehoorzaamheid aan den Docter Schutte, aan u en aan allen die, door haare waarde te kennen, het recht bezitten om Haar te gebieden op het

ernstigst aan te pryzen. U geachte vriendin moet ik vriendelyk en belangneemend verzoeken uit eene welberedeneerde liefde voor uwe kinderen, uwe gezondheid, zo veel moogelyk te bewaaren en vooral uwe ononbeerelyke en reeds te veel gevergde oogen te ontzien. Over uwe zoons wil ik ook regeeren en verbied hen op verbeurte der vriendschap van my, wel oud testament, maar echter nog jong, in de zagte gewaarwordingen, der hartelyke deelneming verbied ik, om by Nagt, en zelf over dag op zolder te werken. Hart om hart zal de Mensch geeven om zyn leeven, en wat is het leven zonder gezondheid, dit is de niet verwerpelyke wysheid van den Duivel, en wanneer imand gelyk heeft moet men Hem het geeven, al was Hy ook onze ergste vyand. Hartelyk wenschen wy dat een Huisgezin 't welk ons gesticht heeft door het getrouw uitvoeren van weerkeerige plichten, spoedig in elkander, van gezondheid bloozende aangezichten, van blydschap glinsterende oogen, moogen aanschouwen en daaglyks een bezoek ontvangen van de voorspoed en vriendschap, hoe zelden deeze twee persoonen ook verkiezen met oprechtheid te zaamen om te gaan. Ik schryf deezen Brief met te meer vermaak, daar ider Letter ons in het oor luisterd: de achtingswaardige Mejuffrouw Doll, is de vriendin geworden van A. Deken, en van haar die hier nog wat over affaere by zal voegen.

A. DEKEN.

's Hage, 28 Jan. 1800.

CXLVI. (*Aan de weduwe J. Dóll, Amsterdam*.)

Waarde Vriendin!

De heer Backhuizen heeft my uit uw naam betaalt zeventig guldens, latende ik de 8:10 staan om met de ons gezondene boeken afte Rekenen; zynde ik niet instaat om zo als onze vriendin

Post,[1] zo veel te trekken als mogelyk is, buiten het accoord. 't Is waar, ik schryf thans om te leven, maar als ik conditie gemaakt heb & men daar aan voldoet ben ik te vreden: - ‘zo dat ik alleen maar zeggen wil juffrouw Doll dat ik u bedank voor uwe goede betaling.’ Hoe wilt gy, zal ik u een 100 pags van Henry zenden? of wilt gy nog 14 dagen wagten totdat ik het Engelsch Exem. niet meer (3de deel) behoeve? dan zende ik u het geheele derde deel. Dit dunkt my was het best, dan komt het heele winkeltje te gelyk & het 4de deel zal ik onder handen nemen.

Ik hoop dat myne lieve vriendin Catootje al weer van alle ongemakken zal hersteld zyn & dat haare waardige Moeder immers des Nagts haar vermoeit hoofd zal laaten rusten.

De Vriend Hendrik en Jan Baas[2] groet ik met al de onderdaanigheid van eene werkster als die toegelaaten word in de presentie der Meesterknegts in eene Fabriecq.

De Zuster Agatha groet met alle welmenenheid, & 't is geen Compliment maar eene *Axioma* dat ik ben

Uwe waare vriendin & dienaresse

BETJE WOLFF.

's Hage, 28 Jan. 1800.

CXLVII. (*Aan Mr. H. Vollenhoven, Amsterdam*.)

Waarde oude Vriend!

Ik deug gods ter waereld niet voor huilebalg, maar ik kan u zeggen dat uw lieve brief de traanen langs myn door jaaren &

1 Elisabeth Maria P., eene verdienstelijke Nederlandsche schrijfster, geb. te Utrecht 22 Nov. 1755, huwde in 1794 met I.L. Overdorp, Herv. predikant te Noordwijk-Binnen. Zij stierf 3 Juli 1812. Bekend is van haar ‘Het land, in brieven’ (1788) enz. enz.

2 Hare zonen Hendrik en Jan Dóll; zie bl. 317 noot 2.

aant.

kommer eerwaardig - (ten minste gerimpeld) gelaat - deed vloeien. Nooit heb ik opgehouden u te zien zo als gy verdiende; dies trof 't my te meer, toen ik kort voor wy elkander niet meer zagen, hoorde dat ook gy, gy Brutus - wat zal ik zeggen! ook gy my verongelykte, & geloof gaaft aan infame leugens door vyanden uitgestrooid. Ik gevoelde te zeer myne eige zedelyke waarde om u daar een enkeld woord over te zeggen. Uwe agting was my zo dierbaar, ik wist welk een schoon hart gy hebt. Ik zweeg, maar vergat u nooit. Ik hoorde met verrukking dat de Hemel u zegende, & toen gy voorleden jaar uw zilveren bruiloft vierdet, las ik nog eens met, zeggen de Duitschers, *zielenzwelgery* de grap op uw huwlyk gemaakt.

Jonge, wat heb ik gegluurd om u eens te zien toen wy by Kist logeerden. Maar neen, ik zag u niet; maar ik kan my wel verbeelden hoe gy er thans uitziet! En zo ik maar geweten had dat gy my als myn ouwe Heintje zou ontfangen hebben, ik zou geloof ik waarlyk zelf by u gekomen zyn; maar indien gy my eens al te beleefd had ontvangen, wel ik zou *myn zeusel gescheurd hebben*. Komt gy niets eens in 't Haagje? Ook ik heb u wel 100000000 milioenen dingen te vragen, te zeggen.

Aagtje, myne waarde & waardige vriendin, groet u met de grootste agting. Dit weinigje schryf ik zo spoedig om u te overtuigen, dat ouwe Baker nog de zelfde innerlyke dingzigheid heeft voor Heineman. Ik ben knips van blydschap dat ik u weer gevonden heb. Ik groet de vrouwe uwer jeugd & de kinderen, - zyn zy niet de eerstelingen uwer kragt? & blyve altoos

Uwe alleroprechtst liefhebbende

BETJE WOLFF.

's Hage, 29 Jan. 1800.

Nu hoop ik maar dat de bfbesteller lopen zal alsof hy bezeten was.

CXLVIII. (*Aagtje Deken aan Mr. H. Vollenhoven, Amsterdam*.)

Hooggeachte Vriend!

Gelyk elkander teder beminnende Echtgenooten, in die bedaarden Leeftyd, waarin de teedre, zagte smeltende hartstochtelyke Huuwlyksliefde reeds is overgegaan, in de min driftenlooze, zuivere, deftige, kalme vriendschap, by byzondre plechtige gelegenheden, by voorbeeld, ter gelegenheid, der viering van hunnen echt, naar eene vyfentwintige gelukkige verbintenis, zich als weder verjongt gevoelen en opgewonden worden tot die vuurige gewaarwordingen van alles overmeesterende tederheid, die, in den tyd der Minne, het byzyn des eenen voor den anderen onontbeerlyk maakte, alzo was de uitwerking uwes eersten dierbaaren briefs, op het althoos gevoelig hart myns dierbaare vriendins en lotgenoote in *zo heel veel liefs en leets*. Haare natuurlyke en aangebooren vroolykheid, reeds veelen jaaren achter de pikduistere wolken van duizend onderscheidene rampen en verdrietelykheden verschoolen, brak nog ééns door dezelven heen. Het denkbeeld, *de braave gulle Vollenhoven is nog myn Vriend*, deed die rampspoedswolken scheuren; de zon der vreugd brak nog éénmaal door, en door heur gloed verlicht en verwarmd, voelde zy zich in staat eenen Brief te dicteeren gelyk aan die, welken in de daagen Haarer zorgelooze en zo blymoedige als onschuldige jeugd, uit haar hart en pen vloeide. En twyffeld gy nog een oogenblik of ik ook in die reine den mensch zo zeer betaamende vreugde deelde? reeds drieentwintig jaaren waaren onze zielen zo één en ondeelbaar als ik vreesch dat onze diep verneederende Republiek nimmer worden zal. Reeds drieentwintig jaaren hadden wy dezelfde belangens, dezelfde vrienden; reeds drieentwintig jaaren hebben wy de haatelyke prophetiën der zienders, in wien eenen leugengeest gevaaren was, verydeld, en den waan van hun, die roem droegen op hunne menschenkennis, in rook doen vervliegen. En nu nog dank ik de aanbiddelyke Voorzienigheid, die my die sterkte van geest, dat vaste caracter schonk, die my verhief booven het *wat zal de*

waereld zeggen? vermids myne ondervinding my de waereld al lang had leeren kennen als het babbelachtigste oud wyf, dat ooit de slappen thetafel van oude cornetten op een Noord-Hollands dorp vercierde. Ach dat het de Hemel behaagen mooge, dat wy elkanderen niet lang overleeven! Dan dit denkbeeld moet ik, voor myne tegenwoordige rust, zeer verre van my verwyderen. Dat uwe lieve achtingswaerdige vrouw zich verheuge in haaren Grandison; ik ben niet minder opgetoogen van blydschap met myne eeuwig getrouwe vriendin Howe,[1] schoon de volmaaktheit van Clarisse voor my onberykbaar is.

Gy lieve vriend, verdient, dat ik u dit zo eens eenvoudig mededeel. Wat uw vriendelyk voorstel betreft wegens de liefdryke schikking van grootvader Imhoff,[2] wy hebben verscheiden ons geneegene vrienden in 't wetgeevend Lichaam van de eerste kamer, als Gorter, Van Rooyen,[3] Van Leiden[4] en inzonderheid Van Hall,[5] die alles voor onze belangens doen zoude, wat in zyn vermoogen is. Hy heeft ons gezegd dat hy u vast spreeken zoude, daar hy thans in de stad is by gelegenheid der inenting van zyn jongste kind. Wy beveelen ons aan uwe goede diensten by hem. De heer van Haersolte[6] in het uitvoerend bewind schynt ons ook zeer geneegen, als ook Hultman[7] die daar veel schynt te kunnen uitvoeren. Ons request, op raad van eenige repraesentanten van achtennegentig ingeleeverd,[8] en op aanraading van eenige der tegenwoordigen

1 Anna Howe, de vriendin van Clarisse Harlowe in Richardsons bekenden roman.
2 Zie brief CLI.
3 H. van Royen, zie brief CXXXVII noot 1.
4 F. van Leyden, 1768-1821, curator der Leidsche hoogeschool, lid van het Vertegenwoordigend Lichaam der Eerste Kamer, later gouverneur van Zuid-Holland.
5 Mr. Maurits Cornelis van Hall, 1768-1858, rechtsgeleerde en dichter, werd procureur van Amsterdam in 1795 en in 1798 lid van het Vertegenwoordigend Lichaam der Eerste Kamer, in 1799 lid der Tweede Kamer. In 1831 keerde hij naar Amsterdam terug als voorzitter der rechtbank.
6 J.W.S. Haersolte, lid der Eerste Kamer.
7 C.G. Hultmann, Algemeen Secretaris van het Uitvoerend Bewind.
8 Zie brief CXXVII.

vernieuwd, schynt zoek te zyn, ten minsten wy hooren er niets van. Myn vriendin heeft hier in den Haag een eigen neef, een allerbraafst man, een vriend van Hultman. Deeze is bereid ook al te doen wat hy kan. Voorts moeten wy geduld neemen. Het troost ons echter nog zo veele welmeenende vrienden te bezitten. - Nog wat. Wy moeten te Mei verhuizen. Onze huisbaas zet zyn negotie zo uit, dat hy de kamertjes noodig heeft; ook is er een leeven in de winkel met praaten en timmeren, dat wy, die daar vlak booven zitten te schryven, onze gedachten niet hooren kunnen. Wy hebben gehuurd, kamers, in een agterhuis, dat op de tuin van het huis en die der buuren ziet, in de Spuistraat, by eenen *Weber*. Groote Oranjeklanten, maar die kan men in den Haag niet voorby; het zyn echter braave lieden, en wy beiden zyn in het politieken ook Lams Menist. Wy zullen daar stil en als op een hofje woonen. De grootste zwaarigheid is, dat wy meubelen moeten koopen, dan dit moet zich redden. Mevrouw van Leiden heeft ons reeds een fraai Theservies present gedaan, en anderen vrienden ook iets toegezegd, als jonge Lieden in ons huishouden; daarenboven zullen wy honderd guldens minder verwoonen dan hier, 't welk ons in weinig jaaren onze meubelen vry maakt. Zie daar waarde Vriend, een Brief als een leinbaan, en echter hadden wy u nog duizende dingen te zeggen; dan uw geduld is reeds genoeg gevergd. Onze gezondheid is als die der zulken, volgens de schoone orde der dingen, noodzaakelyk zyn moet, welken het zeggen van Salomon bewaarheden dat het Boeken maaken geen einde heeft. Myn vriendin lijd veel aan haare zeenukwaal en kramp in de borst. Ik, schoon ik er uitzie als een gezond Mensch, heb een zeer lastig ongemaklijk Leeven en vooral moeyelyke angstige Nagten, veroorzaakt door eene verstopping in de leever en zeer veel podagreuse pynen. Het verwonderd de Medicynmeesters dat ik niet in eene melancolie verval, maar hier voor blyve ik, dank zy den Hemel, nog bewaard.

Nu, Hooggeachte vriend vaarwel! leef op den duur gelukkig met uwe achtingwaerdige huisvrouwe en lieve zoonen en dogteren! en zo den geest der vriendschap u eens byzonder aangrypt ende zegt: Schryft, denk dan aan uwe onveranderlyke vriendinnen. Ach! dat

Hy u, in eenen Coxiaansche vuurige vriendschapswagen uwe vier paarden van heilige geestdrift bespannen alhier voor onze deur overvoerde, wy zouden u zó ontvangen dat gy in weinig oogenblikken geheel met den Haag verzoend zoud zyn. Indien dit gebeurd schryf of meld ons dan ook eens hoe het de weduwe van Domine Hulshoff en haare dogter gaat! Laat ik eens zien waar de witte Moolen is, zei een oude Baker, die veel by Cees Ploos[1] kwam, en dan bleef zy nog een uur of drie zitten. Zo zoude het my ook gaan, indien ik my niet schielyk teekende

Myn Heer Burger en Vriend!

Uwe Dw. Dienaresse en Vriendin

A. DEKEN.

's Hage, 9 February 1800.

CXLIX. (*Aagtje Deken aan Ds. S.Th. Huet en echtgenoote, Vlissingen.*)

Geachte Vriend en Vriendinne!

Onder de menigvuldige Brieven, die wy zo al van tijd tot tijd ontvangen, zyn die van u ons wel de meest aangenaamen; zy behelzen toch nog iets meerder dan loutere koele plichtpleegingen, door dat verveelende eenzelvige er in, hoe vaard Gy? en: wy vaaren sus en so, onder Menschen, die, wanneer zy zich niet expres tot schryven zetten, nooit, ten minsten, niet, met warme deelneming, aan elkanders welzijn denken. Zy zijn niet vervuld met de rampzalige Geschillen van het politieke en den Godsdienst, die jaaren en Eeuwen onzen politieken staat en onzen dierbaaren Godsdienst onteerd, bedorven, en in gevaar gebracht hebben; alles wat zy

1 C. Ploos van Amstel, zie brief XXVIII noot 1.

aademen is reine belangelooze Vriendschap, eenvoudige onverniste Godsdienst. Zy handelen over Huisselyke zorgen, Huisselyke plichten en Huisselyk geluk, van den gewichtigen post eens Vaders, de eerwaardige en beminnelyke roeping eener Moeder, over onze bestemming tot heerlykheid en Deugd, over de overplanting van de tedre plant der Lachgende kindsheid in den weligen Grond van het Paradys Gods, van het gewichtig verbond tusschen de kinderen des stofs en de Maatschappye der zalig afgescheidene Geesten, tusschen deeze en de toekoomende waereld, tusschen den bewooner van eenen Leemen Hut en dat alles vervullend, onbegrypelyk, algenoegzame Wezen, die ons vormde naar zynen Beelde, om ons vatbaar te maken tot het genot zyner eigene Gelukzaaligheid.

Zulk een Briefwisseling is der Menschheid betaamende, en zalig voor Vriendschap, zulk eene Briefwisseling kort den doornigen levensweg, en maakt de Reize naar het Vaderland der Geloovigen aangenaam en vervroolykend. Zulk eene Briefwisseling maakt dat de tyding onzer vrienden, uit van ons verwyderde oorden, valt als koud water op eene vermoeide ziele; zulk eene Briefwisseling doet ons een voorsmaak genieten van die vriendelyke, verstandige en zalige verkeering, die ons wagt in de Maatschappyje der verheerlykte in een betre waereld. Laat ons dan ook deeze onze onderlinge byeenkomsten niet nalaten, en dat vooral in deeze rampzaalige tyden van scheuringen en verdeeldheid, van haat en vijandschap, van ligtzinnigheid en zeedenloosheid, van bittre rampen, die het dierbaar Vaderland treffen, het Huiselyk geluk verbitteren, de bronnen des welvaarens uitdroogen, en de vreugde des gezelligen Leevens verbitteren. Zodaanige bedenkingen kwaamen my voor den geest, lieve Vriendin, toen ik de pen opnam, om aan u te schryven, en wy twyfelen geen oogenblik aan de vereeniging van uwen geest hierin met de onze. Naarmaate de nietige woelingen der stervelingen meer zich uitstrekken, om orde, deugd, Menschenliefde en Godsdienst aan hunne beuzelachtige belangen op te offeren, moet waare vriendschap zich geheel toewyden, om ten minste in Haaren wel engen doch echter aangenamen kring rust, deugd, orde en geluk te verspreiden, moeten waare Vrienden en

Vriendinnen zich naauwer aan een sluiten, de gedachten van dit ondermaansche meerder aftrekken, en de oogen van den geest meerder doen vestigen op een beter Vaderland. - Dan waar wy, terwyl wy hier nog vertoeven, niet onverschillig kunnen noch moogen zijn over onze tydelyke en Lichaamelyke belangens, melden wy u ook by deze, dat wy door 's Heeren gunst, naar onze jaaren, arbeid en tegenspoeden, ons nog redelyk welvaarende bevinden; myn lieve Wolff heeft het zeer druk met het schraal betaald wordende vertaalen, maar men leesd nog minder en betaald nog slechter origineele werken. Wy verlangen met de vuurigste deelneming van alles wat u betreft, van uwen welstand en die uwer kinderen, omstandig te hooren, terwyl ons hart nog voor onze pen u verzekerd, dat niemand u meerder kan achten en beminnen dan

Uwe onveranderlyke vriendinnen

WOLFF[1] en A. DEKEN.

's Hage, 17 Maart 1800.

CL. (*Aan Mr. H. Vollenhoven, Amsterdam*.)

Lieve Vriend!

Wy zouden uwen zo regt hartelyken brief van 12 deezer al eerder hebben beantwoord, indien wy het present ons toegedagt niet eerst hadden willen wagten voor wy u de moeite wilden geven ons geschryf te lezen. Thans bedanken wy u daar voor met de zelfde oprechtheid die ons altoos karakteriseerde; & zullen er dat gebruik van maken 't welk gy er door bedoelde.

Hoe gegrond zyn uwe aanmerkingen omtrent onze oude vrienden. Lieve Heintje (o laat ik u zo mogen noemen!) er is zo wel een saisoen om vriendschap te maken als om te verliezen. De jeugd,

1 Hand van Betje.

dat beminlyk jaargetyde onzes levens, is daartoe geschikt. Dan is men zo openhartig (by gebrek van ondervinding) zo toeschietend, zo buigzaam, dan gevoeld men zoo levendig dat ons iets ontbreekt, dat wy zo veel kunnen genieten. Maar wy dagten in onzen jongen tyd zo gelykvorming, dat het onnodig is hiervan meerder te zeggen; gy weet dit zo wel als ik. Naar mate de dood ons onze oude vrienden ontneemt, hechten wy ons te sterker aan die, die zy ons nog overlaat. Onze genegenheden groeien met de jaaren, & wy geven hen dien geheelen schat van liefde, die wy voorhenen onder allen verdeelden. Oordeel des hoezeer ik u waarlyk liefheb! Met verrukking heb ik u wedergevonden, & hoe veel of weinig wy ook wederzyds schryven zullen, zal dit niets af of toedoen aan die genegenheid die ik u toedraag.

't Is niet goed dat de mensche alleen zy, zeide HIJ die zeker best weet wat ons als menschen gelukkigst maakt. Ik heb altoos gunstige gedagten van jonge Lieden als zy te ongenoegzaam zyn voor zich zelf om *ledig* - zeggen de Hernhutters - hunne dagen te eindigen. Een ongetrouwd jong mensch beroofd zich van duizend genoegens die een welgepaard tweetal kan genieten, mids het een goed hart, een goed oordeel & een goedaardig karakter hebbe; anders is er geen kyk naar huiselyk geluk.

Dat gy en uwe lieve waarde vrouw het zo wel hebt getroffen, was wel te voorzien; & het moet zeer troostelyk zyn voor braave ouders in hunne kinderen hunne beste vrienden te bezorgen, te onderwyzen en te omhelzen. 't Is nu haast 23 jaar, dat Aagtje & ik vriendinnen en huisgenoten waren, & dit heeft ons zo zeer bevallen dat wy geen grooter verdriet kunnen vooruitzien dan dat zy my of ik haar waarschynelyk zal overleven. Wy maken met ons tweën een zeer goed geheel, wyl wy elkander opwegen en dus van grooter nut zyn.

Ik kan u niet zeggen hoe aangenaam men hier ons leven maakt. Hoe veel lieve bezoeken wy ontfangen; want wy gaan zelden uit dan om te wandelen, waartoe hier verrukkelyke gelegenheden zyn. Wy worden oud; ik althans, want Aagtje is behalven haare moeilyke kwaal gezond & sterk. Zy zorgt voor my, en dit deed zy altoos als voor een *goed kind;* & dit is noodig.

Met de tegenheden des levens breek ik myn hoofd niet het minste; want ik hou niet van een lelyk bakkes te zetten als men niet op vilten sloffen naar den hemel wandelt, maar wel eens langs moeilyke harde wegen. Ik dien God in blydschap - is voor my altoos wel. Dankbaarheid is Godsdienst; deugd (in spyt van Kant) deugd is gelukzaligheid. Een ziel die haare hoop vestigt op de barmhartigheid haars hemelschen Vaders is reeds in een aanvangelyken hemel; & als wy met waarheid kunnen zeggen: niemand myner natuurgenooten heeft om mynent wil ooit een bittere traan geschreid, ik vergeef van harten alles wat vyanden my in myn naam of bezittingen misdeeden; zo eene ziel behoeft zo heel veel zegeningen niet van de linkerhand. Noordkerk zeide altoos: Betlief, gy zult eene allerliefste *ouwe vrouw zyn*, zeggen myne vrienden, was eene menschkundige voorzegging. Vaarwel *myn vriend*. Omhels uwe vrouw eens voor my. Groet alle uwe jongelieden & geloof dat Aagtje en ik u recht doen. Altoos dezelfde

BETJE WOLFF.
23 Maart 1800, 's Hage.

P.S. Hoort gy niets noopens het Legaat van Imhof?[1] Wy niet. Nog wat. Juffr. Doll kan u twee miniatuurportretten laaten zien, die, voor twee jaar ten zynen koste geschilderd,[2] een vriend van 30 jaar ons vereerd heeft. Zie eens of gy er ons in kent. Aagtje spreekend - my, oordeel zelf.

Adres
Den Burger
Hendrik Vollenhoven,
Lid van het administratif bestuur
van den Amstel[3] enz.
Koopman te Amsterdam.

1 Zie brief CXLVII en CLI.
2 In 1798, bij gelegenheid dat Betje en Aagtje in Leeuwarden logeerden, door Petrus Groenia op ivoor geschilderd.
3 Artikel 3 der Staatsregeling van 1798 luidde: 'Het tegenwoordig grondgebied der Bataafsche Republiek is verdeeld in Agt departementen, met naame enz.' Het vierde droeg den naam van *den Amstel*. Vollenhoven zal dus lid van het Bestuur van dit Departement zijn geweest. Deze regeling hield stand tot 1801, toen de oude provincie-namen hersteld werden.

CLI. (*Aan de weduwe J. Dóll, Amsterdam*.)

Mejuffrouw geliefde Vriendin!

Het bezoek van uw zoon was ons byzonder aangenaam & wel te meer omdat ik nu *zeker weet* dat de Heer v.d. Velden den bewusten bf. met de attestatie & quitancie voor de classis van Edam *niet* heeft ontfangen. Dit verbaast my te meer, wyl myn Nicht Kist ons tweën verzekerd heeft dat dien bf. wel bezorgd was. Enfin, ik zal thans secuurer neemen & den bf. & inlage hier insluiten met verzoek of Gy myne vriendin dien eens by v.d. Velden wil laaten bezorgen, met een eerste deel van Henry uit myn naam zullende ik u dat Exemplaar zenden by gelegenheid, want ik heb genoeg aan 18.

Zie hier 10de & 11de boek van Henry: in weinige dagen volgt het laatste boek, & dan is dien breyberg dóór gegeeten. Ik hoop dat gy dees keer in consideratie zult neemen, dat ik o m b r o o d schryf, of liever - want schryven doe ik niet - vertaal; en dat ik zal verpligt zyn en blyven aan uwe attentie. Het Cadeau uit Rotterdam ontfangen bestondt in 15 driegulden, zy zyn reeds in stoelen veranderd: Zo gy de edelmoedige schenkster kent bedank haar dan uit onzen naam, en zeg haar, dat zy eene weldaad gedaan heeft die met de leevendigste erkentenis ontfangen is. Ons Legaat werd schrikkelyk vergroot:[1] het bestaat in 6,000 *f* over een jaar te betaalen. 't Is meer dan wy durfden verwagten, om dat er zo veele Legaaten gemaakt zyn, en zal ons ons leven helpen door zukkelen.

Ik ben zeer zieklyk, koortsen, verkouwenheid enz. enz. hoe blyde zal ik zyn als ik ga rusten in de verblyfplaats der afgescheidene! ik ben het leeven zo taamelyk moede, & nu vooral, daar ik zorgen heb; dit vleit my maar in 't geheel niet. Wy groeten van harten

1 Zie brief CXLVIII, 9 Febr. 1800.

onze lieve vriendin Cootje & onze twee jonge baazen uwe zoons, terwyl ik na veele dienstaanbiedingen my noem

Mejuffrouw geliefde Vriendin,

Uwe oprechte Vriendin

ELIZABETH BEKKER, wed. WOLFF.

Hage, 3 may 1800.

CLII. (*Aagtje Deken aan Mr. H. Vollenhoven, Amsterdam*.)

Geachte en beminde Vriend!

Daar wy, onder de weinig menschen, waarmede men, wil men niet uit de waereld gaan, nog zo al nu en dan verkeeren moet, zo veele suure gezichten, zo veel knorrige humeuren, zo veele misnoegden, zo veele domme bedillers van al wat geschied en voorvald aantreffen, vermids men yzer met handen breeken wil, of om een deftiger leenspreuk te gebruiken, wil maayen vóór den oogsttyd, daar rust een Mensch eens recht uit, word opgebeurd, ziet zyne jeugd vernieuwd als eens Aarends, voeld zich met het menschdom verzoend en krygd het leeven weder lief, wanneer hy een vriend ontmoet, op wiens gelaat de althoos bedaarde Deugd zelve het vergenoegen en de blydschap geschilderd heeft, wanneer men eens reedenen hoort voorbrengen, die geheel en al buiten verband staan met dat eeuwige afgezaagde politiek gebabbel, 't welk den burger van de Republiek der Reede, den waaren Menschenvriend, reeds zo veel *zotte jaaren* van onze *verlichte* eeuw vermoeid heeft, en die ons, vrees ik, geen aas vryer, beter of gelukkiger gemaakt hebben. - Dit ondervonden wy, toen wy met u, onzen dierbaaren gullen Vrienden, ons eenige oogenblikken in onze laage wooning mogten onderhouden. Wy vergaaten alle gevloekte en gezeegende omwentelingen, alle de partyschappen, door de Heersch-

aant.

zucht, de Eigenbaat, de Woestheid en Wraak veroorzaakt. Wy vergaten den Brit en den Franschman, Pit en Bonnaparte, Willem de Vyfde en Pieter Paulus. 't Was mooglyk voor de eerste maal in ons leeven, dat ons hart eenig denkbeeld, eenig aangevoel bekwam van de schoone woorden Vryheid, Gelykheid, Broeder- en Zusterschap.

Keerd dikwyls weder, o zalige oogenblikken! dan onze beste waereld is er niet zeer toe gesteld om heel veel van die zalige oogenblikken aan te treffen. Was ik wat jonger, ik zoude er zeer voor zyn, om een zedelyk Vrymetselaarschap op te richten. Wy zouden aan den Tempel der Vriendschap met alle onze Macht bouwen, en onze lieve Vriend Vollenhoven zou Grootmeester zyn. Uw lieve zoon,[1] die ons in de laatst afgeloopen week met een bezoek vereerde, beviel ons *als zyn vader:* dit is alles gezegd. Maar de visiete van uwe door ons geëerbiedigde Huisvrouwe was ons booven alles aangenaam. Wat vrouw vertoonde immer de beminnelykste deugden met meerder waardigheid, wie prees immer de strengste plichten aan met zo veel overreedende bekoorelykheid! Ons hart klopte, by haar vertrek, nog, als in de dagen onzer jeugd, van zuivere hoogagting en tedere vriendschap.

Verdienstelyke Vriend! het geluk woont, zo ergens hier op aarde, in uwe kleine Huiselyke Republiek; geene omwentelingen, van wat aart ook, moeten ooit dezelve verstooren. Deelt imand van harte in dit uw huislyk geluk, het is de hartvriendin van Haar, die de bestendige gevoelens van haar hart voor u op de volgende bladzyde zal uitstorten.

Het vervolg luidt:

(*Betje aan Mr. H. Vollenhoven*.)

Dat is niet geraaden. Ik zal maar eenvoudig zeggen dat ik my nog over uw en het bezoek van Mevrouw verheug, dat ik verlang de vier overige spruiten in oogenschyn te neemen, dat uw zoon Cóó my zo over de huizen behaagd, omdat ik niet weet ooit liever

1 Jacobus van Beeck Vollenhoven, geb. 1780.

aangenamer jongeling gezien te hebben, of die zo in perfectie l'Esprit de conversation meester is! Uw oudste zoon[1] is ook charmant, maar Cootje en uwe dienares praatten meer dagelykschen snik snak. Als hy weer komt heb ik hem beloofd, bollebuisjes voor hem te bakken, & dan zal hy, met een servet & bord op zyn schoot, by Grootje aan de yzere pot zitten eten, beiden met de bril op. Hoor Heintje, 't is dan maar een jongen om op te sluiten, opdat hy niet gaauw heenvliege. - Nu wysheid der natiën!

Juffrouw Doll krygt my niet meer; & van Hall, die alles voor my had opgeloopen & geconditioneert, vloekt struiken uit den grond, wyl zy my te leur stelde; ik, die om het lieve brood zit te vertaalen, dat ik groen en blaauw word & zonder goede menschen het niet zoude redden, te meer daar Aagt meest altoos in doktors handen is en voorleden jaar in de 60 *f* verdoctord heeft. C'est egáál, zeid de Engelschman; ik hou, even als de Zeeuwsche leeuw, al worstelend het hoofd booven, & zal toonen dat in deezen bespiegeling betrachting is.

Jonge wat ben ik in myn tuin omdat ik zo al zachtjes naar myn eeuwig huis pampel, & rusten zal van al den arbeid die ik onder de zonne heb gearbeid. Gy gelooft niet welk eene milionaire ik ben in teleurstellingen & ondervindingen. Het resultaat, daar uit getrokken, is - 't is alles wiske de waaske, en niet waard dat een wys mensch daar zyn hoofd meede breekt. Voor 't overige leef ik hier een volmaakt gelukkig leeven, omdat ik met liefde en agting door de beste menschen hier bezogt & verzogt worde; stel van Rooyen, van Hall, van Leiden (de anderen kent gy niet) vooraan. Zo gy iets doen kunt in de zaak van Grootvader Imhoff[2] doe het, het komt nu haast op de proppen, en van Hall, die getrouwe vriend, werkt hier *onder den grond*. Want dit heeft zyn reden. Zo gy my eens by gelegenheid wat Engelsche oude nieuwspapieren wilt zenden, volgens uwe vriendelyke belofte, of Hoogduitsche, of beiden, gy zult my vriendschap doen; want ik geef thans geen geld uit voor hetgeen geen brood en is; & indien gy den inliggende

1 Cornelis, zie bladz. 262 noot 1.
2 Zie brief CXLVIII en CLI.

eens wilde laaten bezorgen, die man is ook een best vriend van my, & maakte dat ik 8 jaar onthouden weduwtractement kreeg, toen de revolutie daar was. O wat zyn er goede, beste, braave menschen! Wie zou om enkelde schurken misanthrope worden? Omhels allen die de uwe zyn voor

Uwe oude Vriendinnen

BETJE & AAGTJE.
's Hage, 13 Juni 1800.

Myn compl. aan David miggel.

CLIII. *(Aagtje Deken aan den hoogl. J.W. te Water, Leiden.)*[1]

Hoogeerwaerde Hooggeleerde Heer!

Voor *my* zeer gewichtige reedenen deeden my er op staan, dat den Brief door uwe Hoogeerw. aan myn Vriendin gericht, niet door Háár, maar door *my* zouden beantwoord worden.

Myne Vriendin heeft zo vroeg en zo veel geschreeven dat het Haar niet meer mooglyk is, alles wat zy van tyd tot tyd in het Licht gaf, zich te herinneren. Maar zo veel te beter weet zy, wat *nooit* door Haar geschreeven is, ja zelf nooit door *Haar*, die den Schoonen Godsdienst door Christus verkondigd met Haare geheele ziel is toegedaan, gedacht kon worden; en het welk echter door laage Baatzucht en Menschonteerende kwaataartigheid, op Haar naam is uitgegeeven, 't zy door Haar volle naam, 't zy slechts door de eerste Letters van Haar *vóór* en *toe eigen* of Mansnaam onder

1 Jona Willem te Water was vroeger Hervormd predikant te Vlissingen. Coosje Busken, Betje Wolffs boezemvriendin, schreef aan hem een aardigen Latijnschen brief, die bewaard is gebleven in het familiearchief van Dr. Gallandat Huet, arts te Schoonhoven. Zie mijn catalogus der Wolff- en Deken-tentoonstelling, Nr. 315.

die vodden te plaatschen, 't zy door Godsdienst, en dus ook zeer zeeker zeedenverwoestende prulschriften, waar in Haar keurig vernuft door valsch en laf vernuft nagebootst was, op de Chatalogessen midden of onder Haare werken te voegen, gelyk dit nog voor eenige jaaren nog gebeurd is, met dat snood phamflet onder den titel *Aanhangsel van Willem Leevend*[1] zonder den naam van Schryver of Drukker in de Waereld gestoken en met zo veel recht verboden.

Myn waarde Vriendin wist zes Maanden na dat dit laf verderffelyk geschrift reeds was uitgegeeven, nog niets van deszelfs bestaan en heeft het niet *willen* leezen. 't Geen men er Haar van verhaalden was genoeg om het Haar te doen verfoejen en echter was men Ligtvaardig en kwaadaartig genoeg om het Haar *op te dringen*.

Ik heb haar met al den yver der Rechtvaardigheid, met al het vuur der vriendschap verdeedigd in eenen Brief aan den, nu zaligen, christen Leeraar *A. Hulshoff*,[2] te vinden voor het tweede deel der Brieven van *Abr. Blankaart*. De kwaadaartige verdenking, die myne vriendin in staat oordeelde zulk een infaam stuk voor te brengen, gevoegd by alles wat de Laster door den Mond en pen van allerlei soort van Lieden, Geestelyken en Waereldlyken, heeft uit gestrooid, om Haare talenten onnut te maaken, Haare ten minste voor de Menschen onschuldige zeeden te bevlekken, Haaren welverdienden Roem, die men benyde, te verdonkeren; heeft het geheel zeenuwgestel van myn vriendin verwoest, maar nooit haar kunnen stooren in het kalm genot, 't welk Haar Haare bewustheid van onschuld en de overtuiging dat de Alweetende ook *Haar* in Liefde kende heeft geschonken.

Wy kennen den Eereloozen Schryver en inhaalige Drukker van het booven genoemd verfoejelyk stuk. Maar helaas! wy hebben slechts moreele *zeekerheid* en die voldoed niet by den Rechter. Hier neevens een Lyst dier werken, welken wy ons te binnen kunnen brengen, door myn Vriendin geschreeven of vertaald te zyn.

Uwe Hoogeerwaerde zoude echter by de weduwe Doll en Zoonen te Amsteldam nog zeekerder bericht kunnen bekoomen, daar

1 Zie brief CXXIII noot 2.
2 Bij de Doopsgezinde gemeente van Amsterdam, later hoogleeraar.

dezelven voor eenige Maanden een vol Exemplaar verkogt hebben.

Mooglyk zyn dezelve wel in staat Uwe Hoogeerwaerde een gedrukt Lystje toe te zenden.

Ik blyf, Hoogeerwaerde Hooggeleerde Heer met heilbede uw Hoogeerwaerdens welmeenende en Dienstwillige Dienaresse

A. DEKEN.

's Hage, 15 Juny 1800.

Walcheren in IV Gezangen, twede druk.
Mengelzangen, III deelen.
Winter-Buitenleven, I deel.
Vryheid Blyheid, Vaderlandsch dichtstuk, I deel.
Natuur is myn zanggodin, I.
Menuet, I deel.
Zandhorstsche geloofsbeleidenis, I deel.
Proeve over de opvoeding, I.
4 Brieven van E. Wolff en A. Deken.
Brieven van Paulina Dortsma, I.

Vertaalingen:

Blair, Het graf. Eng., I.
Gedichten van Oxenstern. Fransch, I.
Craig, Het Leeven van Jezus. Eng. I.
De meeste werken van Madame de Genlis. Fransch.
Raf, Geographie voor kinderen. Hoogduitsch, I.
Garve over de plichten van Cicero. Hoogduitsch, I.
Frossart, de Slaavenhandel. Fransch, II.
Gevaaren van den Laster. Fransch, I.
Geestelyke Don Quichot. Engelsch, III.
Clairon, Gedenkschriften. Fransch, I.
Henry, Engelsch, IV.

Onder de pers:

Le petit Labruyere de Genlis. Fransch, I.
Brieven van Adelheid. Hoogduitsch, I.

Werken van E. Wolff en A. Deken:

Sara Burgerhart, 2.
Willem Leevend, 8.
Cornelia Wildschut, 6.
A. Blankaart, Brieven, 3.
Brieven over verscheiden onderwerpen, 3.
Wandelingen door Bourgogne, IV zangen.
Economische Liedjes, 3.
Liedjes en Gezangen voor het Vaderland, I.

CLIV. (*Aagtje Deken aan Mr. H. Vollenhoven*.)

Dierbaare Vriend!

Zo lang ik denken kon, vond ik althoos eene der sterkste bewyzen voor onze voorduring, na den slooping onzes lichaams, en de toeneemende volmaaktheid van onzen staat in de treurige ondervinding, hoe weinig onze zuiverste, edelste zeedelyke genietingen van ons zelf, van onze poogingen afhangen; hoe zeldzaam onze reedelykste begeertens, door onzen Schepper-zelven in onze natuur als ingeweeven, vervuld worden; hoe wisselvallig, hoe onbestendig zelf de vermaaken der deugd zyn. - Wy dorsten naar kennis, en naar ons vermoeid en afgeblokt te hebben, krygen wy naauwlyks eenig begrip, hoe oneindig veel er te weeten is; en op ons eerste school worden wy afgesneden, zonder bynaar eenige andere waarheid geleerd te hebben, dan dat wy sterflyk zyn. Wy ontmoeten op het midden van onzen Levensweg eenen vriend; wy ontwaaren, dat hy voor onzen smaak, voor ons verstand, voor ons hart gevormd is. Wy genieten voor eenige oogenblikken *Menschengeluk;* maar ons lot wil, dat den eenen de Rechterhand, de andere de Slinkerhand kiest, om zyn verblyf te neemen. Dorpen, vlekken, steeden,

zeeën scheiden ons van den vriend onzer keusen, om ons in *Kedar* en *Mezeg*, in Kamschatka of.... in een *zothuis* te plaatsen, daar men van vreede spreekende met den oorlog bedrygd word, het gezond verstand niet eens de nieuwschierigheid opwekt en men, om geduld te worden, den verachtelyken rol van een Nar moet spelen... Dan, kunnen wy de vriendschap niet onderhouden en aankweeken door eene hartelyke Briefwisseling? Gezegend zy de schryfkunst! dat men den uitvinder der posten een eerenzuil oprichte; de vriendschap heeft geen minder verplichting aan hem dan de koopman. Maar helaas! naar weinig vluchtige jaaren loopen wy de brenger der goede Boodschappen te gemoet, en vinden in hem de Boode des doods. Dat wy ons troosten, myn vriend! de oneindige Goedheid wilde niet, dat onze reedelyke begeertens onze pynigsters zouden worden. Wy maakten hier slechts kennis, om aan de andere zyde van het graf vrienden te worden; ook met betrekking tot de vriendschap zullen wij in de eeuwigheid maayen! 't geen wy hier gezaaid hebben. ‘Wat is Aagt verbaazend ernstig!’ denkt gy mooglyk. Dan, hoe zou ik uw hart onteeren, indien ik dacht, dat gy, daar ik over de vriendschap schryf, iets anders dan ernst verwagten zou.

Ik ben thans ontslaagen van u te zeggen, dat uwen Brief ons ten hoogsten aangenaam was; alleen spyt het ons, dat gy zoveel moeite gehad hebt met den ingeslooten brief, en echter moeten wy u nogmaals met denzelven belasten. Myn heer Van den Velde is dezelfde, die gy gekend hebt en te Hoorn woonde. Hy is na de Landing der Engelschen in Amsteldam koomen woonen. Wy hebben hem, toen wy by Kist logeerde, aldaar gesprooken, en indien my myn geheugen niet bedriegd (zeggen de pedanten), heeft hy ons gezegd, dat hy gehuurd had op de Heerengragt by de Oude Spiegelstraat. Mooglyk is hy in Amsteldam als notaaris niet bekend. Juffrouw Dóll weet zyn woonplaatsch wel, maar wy willen nu niet gaarne aan haar verplichting hebben; niet uit kinderachtige ligtgeraaktheid, maar omdat wy ons niet aan een onvriendelyk antwoord waagen willen. Onze lieve Bethje zoude gaarne aan haar waarde Heintje schryven, maar heeft het te druk met vertaalen, niet om sitroenen of sinaasappelen, maar om eene beete Broods

en een stukske vleesch. Lekkerheden kunnen in onze pot niet. De fruiten zyn in den Haag schaars ende duur. Zy vercieren slechts de tafelen dier Amttenaren, die een inkoomen van vier à vijfhonderd 's jaars, uit louter *patriotismus*, teegen een ambtje van tweduizend verwisseld hebben. Vaar wel, beste vriend! verzeeker uwe waarde huisvrouw van onze byzondre achting; groet uwe dochter en zoonen van ons; ontvang deezen Brief door onzen hooggeschatten vriend, den eerelyken edelen Menschenvriend Van Hall. Myn lieve Vriendin [Betje] zegd amen op alles wat ik schreef, en zal deeze onderteekenen, nog vóór uwe oprechte en dankbaare vriendin

BETJE & AAGTJE.

's Hage, 24 Juny 1800.

Het geen Aagtje zegt zyn waare woorden. Ik slagd Sancho (zaliger), ik heb haast geen tyd om myne - met permissie by 't kostelyke eeten - myne nagels te knippen. Niet dat ik keunegin van Baratana geworden ben; maar omdat ik, zal ik nog een duitje verdienen, moet vertaalen dat ik kikhals en des namiddags òf op den tril ga, òf menschen (die my aanstaan) ontfang. & zo blyft er dan geen tyd over om te schryven als de vriendinne, de *hooggestemde* vriendinne [Aagtje] het klaaren kan. Gisteren aaten wy by Kool. Of ik met die zeeven kinderen my amuseerde? Gy weet, ik maak liever kaarten huisjes voor dat klein gebeente, dan dat ik ombre of quadrille speel. O, wat zal ik u verplicht zyn, indien gy by occasie my wat oude Engelsche Reviews en Magazins en Duitsche nieuwstydingen (van voor 20 jaren) te leen zend. - Nagt, lieve zeun! groet my al uwe afkoomelingen en zeg aan Cóó. dat hy my moet waarschuwen tegen dat hy bollebuisjes komt eeten. Vive la joye!

CLV. (*Aagtje Deken aan mejuff. Huet, Busken, Vlissingen*.)

Wel, waarde Lieve Coosje!

denkt Gy niet, dat ons aangebooren, en zoo zorgvuldig, aangekweekt Vriendschapsgevoel, op het einde van onze Leevensreize, in het gezicht der Haave, teegen de eindpaal onzer dagen - zelve nog schipbreuk geleeden heeft? eenen Lieven Brief van u, verzeld, met een present ons meerder waard, ons veel dierbaarder, dan alle de Fraaje presenten waar mede de wyze Zalomon, en de savante Koninggine van Scheba elkander vermaakte, nadat zy van weerskanten elkanderen het hoofd van den dikken damp des wirooks van Loftuitingen hadden doen duiselen, en het eene woord der betooverende vlijjerei het andere uitgehaald had, zo dat zy, niet minder welvoldaan van Hunne eigene Hoogwaarde perzoontjes, als over elkanderen, alle Maats, goede Maats scheiden. Nooit was ons een vriendschapsgift onverwagter en dierbaarder. Wij drinken daaglyks uit uwe theketel thee twemaal afgetrokken, en door onze geadopteerde Broeders, de Hoogduitsche Smoussen in de zon gedroogd, smaakt ons delisjeuser en lekkerder, dan de puik, puik welke onze dierbaare Geloofsgenooten, onze Engelsche Broeders, immer, uit tere bezorgdheid, voor de Maagen, Hunner dierbaare kinderen de Americaanen, in de diepte der zee stortede, met het liflyk oogmerk, om de Haaring, die de Hollanders zoude vangen, van Hun te overvloedig Sout te ontlasten en voor ons een gezont Voedsel te doen worden, oneindig aangenaamer, dan immer de Keiser van Cina zelven, naar eene hartige Maaltyd van Reist verkwikte. Een Brief van u, een present, voor ons hart van zulk eene waarde, niet te beantwoorden, dit is inderdaad iets het welk wy ons zelve niet zoude kunnen vergeeven, indien wy ons, omtrent dit verzuim ook maar op de minste ondankbaarheid konde betrappen.

Maar myne waardste! drukte van verhuizen[1], het podigra, waaraan ik eenige weken heb te bed geleegen, aanhoudende sukkelingen,

1 Uit hare woning op het Plein naar de Spuistraat.

aan Rhumatieke pynen, veel bezoek, waar door onze nademiddage voor letterbezigheden verlooren zyn: dit alles is oorzaak dat wy niet zo schielyk aan de inspraak onzer harten voldeeden, als wy zelven vuurig wenschte, en inderdaad, lieve waarde Vriendin, wy behoeven u, die het zagte het aandoenelyke der Vriendschap zo wel kend, niet te zeggen hoe zeer wy getroffen waaren door uw vriendelyk aandenken. Wy betuigen u dat wy tot schreyens toe bewoogen waaren, om dat wy in ider stuk Huisraad uw geheel gevoelig open hart voor ons zagen. Dat hart verdiend het voor het zelve aangenaam bericht, dat een oud Fries Heer, ons by zyn overleiden zyn Bibliotheek, en vyfhonderd guldens jaars, zo lang wy beiden leeven gemaakt heeft,[1] 't geen inderdaad een groote steun is voor onzen ouden sukkelende dag waarin met schryven by na niets te winnen is, en de Auteurs zugten onder de inhaaligheid van laage, domme, baatzuchtige Boekverkopers. Voor het oovrige leeven wy vry getroost, hebbende alle reedene, ons over veele schikkingen der goede Voorzienigheid omtrent ons, dankbaar te verwonderen en ons aan Haar geleiden, ook voor het toekoomende dankbaar aan te beveelen. Wy zyn thans gelogeerd op den Huize van Warmond, by Mevrouw van Leiden, de Moeder van de Representant,[2] een van onze eerste en waardigste Eedelen in den Lande. De plaatsch is overheerlyk; verstant, geest en hart hebben hier niets te wenschen; ons verblyf alhier is, als eene Leevendige waterwel in de dorre zandwoestyne van het woeste Arabië.

1 'Bij testament van Jhr. J.P.A. van Canter te Wolvega van 21 Juni 1797 - overleden 24 Maart 1800 - werd aan Elisabeth Wolff, geb. Bekker, toen te Trévoux, in Frankrijk, vermaakt een legaat van 6000 caroligulden, en boekerij en handschriften.
Bij contract van 21 Maart 1801 tusschen den erfgenaam E.E. Sickenga te Wolvega en de legetarisse werd evenwel door den eerstgenoemde de 6000 caroligulden in eens verwisseld (afgekocht) voor eene jaarlijksche uitkeering van vijfhonderd caroligulden, aan Elisabeth W. "zampt" Agatha Deken, beide in den Haag, tot het overlijden der langstlevende.'
Men verbetere naar deze mededeeling van Mr. F.N. Sickenga te Wolvega het onjuist bericht van H. Frijlink: Elisabeth Wolff geb. Bekker en Agatha Deken, 1862. Bl. 129. Zie nog brief CXXX, bl. 299 noot 1.

2 Frederik van Leyden. Zie brief CXLVIII, noot 3.

Wy hebben een kort bezoek van Fransje Baane gehad 't geen ons zeer aangenaam was. Deeze is thans reizende door onze *Vryje gelukkige vergenoegde* Republiek als of ze aangesteld was, om den staat van onze Marine, Vestingwerken, dyken en dammen te inspecteeren.

Ach wierden wy ook door u eens met zulk een aangenaam bezoek verrascht. Gy zoud onze krygsgevangene zyn en uwen waarden Man zoude zelven moeten koomen om u uittelossen! Zullen wy dit verlangen dan ook al moeten plaatschen onder onze redelykste onvervulde Wenschen? Wy verzoeken vriendelyk dat gy u niet zeer onderwerpt aan de wetten der wedervergelding, maar onze harten spoedig verkwikt met eenen lieven Brief van u, waarin gy ons meld, dat uwe door ons gerespecteerde Echtgenoot, uwe lieve kinderen en Gy volmaakt gezond, vergenoegd en gelukkig leefd en somweilen eens spreekt van, nog meer denkt aan, uwe oprechte u hartelyk beminnende oude vriendinnen

T.T.

WOLFJE[1] en A. DEKEN.

op den Huizen van Warmond
2 Augustus 1800.

CLVI. (*Aagtje Deken aan A. Loosjes Pz., Haarlem.*)[2]

Waardig Burger, Geachte Vriend!

Verdenk ons niet van ondankbaarheid, wy hebben met veel erkentenis de Narbouten van u ontvangen; onpaslykheid heeft

1 Hand van Betje.
2 Deze niet gedagteekende brief is zeker ná October 1799 geschreven. Het verlies toch dat Loosjes had geleden en waarover Aagtje schrijft, gold zijn vijftienjarigen zoon Pieter (bestemd om Doopsgezind leeraar te worden), die 19 October 1799 overleed. Ruim een maand later verloor hij zijn pas vijfjarig zoontje Adriaan (21 Nov.).

eerst ons belet u te schryven, toen zyn wy, een geruimen tyd van Huis geweesd, eerst gelogeerd te Noordwyk by Dominé Overdorp[1] en toen op den Huizen Warmond by de verstandige eerbiedwaardige Mevrouw van Leiden. Onze ziel is te vatbaar voor de zagte aandoeningen der reine vriendschap dan dat de verniewing van dezelven haar niet gevoelig treffen zal, want Wy kunnen niet ontveinzen dat het ons eenigzins verwonderd heeft, dat gy ons, uw verblyf in den Haag hebbend,[2] zo zelden bezogt, daar wy ons toch vleide eenen Vrient aan u te bezitten.

Wy willen wel gelooven dat Gy veel druktens had, maar wie is meer gereet den tyd uit te koopen tot een hartelyk gesprek met Vrienden en Vriendinnen dan Hy wien Vriendschap behoeften voor zyn hart is? dan dit is voorby. Wy bedanken u oprecht en hartelyk voor uw present en wy zyn wel zeer verplicht aan de lieve Fransje Baane, die eenen ouden Vriend van ons, uit zyn sluimering heeft opgewekt. O onzen waerde Loosjes, had Gy gezien hoe veel deel wy in uw treurig Lot, als Vader, genoomen hadden, Gy had, beter gevoeld dan wy u zeggen kunnen hoe zeer wy verdienden, in u eenen Vriend te moogen erkennen. - Doch waarom raak ik deeze diep gewonde plaats van uw hart aan? waarom! ach! schreyen verlicht het hart, en wie hoord niet gaarne van eenen afgescheidene Geliefde spreeken. Uw zoon geniet die Vryheid en dat geluk, 't geen hier op aarde, misschien, niets meerder dan eenen schoonen droom is. Vaarwel, geachte Vriend, groet uwe Huisvrouwe van ons, en denk zomweile eens aan

Uwe oude oprechte Vriendinnen

E. BEKKER wed. WOLFF en A. DEKEN.

P.S. Waar zwerfd en doold en zwierd toch onze Fransje Baane?

1 Hij stond als Herv. predikant te Noordwijk-Binnen van 1789-1807 en was gehuwd met Elisabeth Maria Post.

2 Loosjes vertoefde in den Haag als vertegenwoordiger der Gewestelijke Vergadering van Holland in de jaren 1797 en 1798. Zie brief CXXI noot 1.

CLVII. (*Aan Mr. H. Vollenhoven, Amsterdam*.)

Waarde Vriend!

Op uw verzoek ben ik by uw oude Baker geweest. De sloof was danig ontdaan, omdat gy, die (zo als zy gehoord had) nu puur Burgemeester van haar lief kostelyk Amsterdam waart,[1] om haar dagt; & zy zei dat zy geloofde dat die groote pruik je as een kypidoosje staan moest, en ik zei dat dit heel wel zyn konde. 'Maar, Gysbertje, zei ik, de rede waarom ik nu by u kom is wyl die groote Mynheer u laat vragen, of je ook ereis een kalfribbetje woud hebben, die te Amst. zo lekker zyn.' Wel Juffrouwtje de Wolff, zei ze, zo, daar ben ik van *uitgekout;* maar zeg aan menheer, dat ik in al myn gedoe niet een potje heb groot genoeg om wat te braayen of te smoren, zo dat ik bedank duizend maal.' - 'Maar myn Heer vraagt of je ook wilt gedient zyn van wat wyn, uit het warme land en wat chocolade, wat zeg je daarvan, Grootje?' - 'Ja juffrouwtje de Wolff (zo noemt zy my altoos) daar ben ik beschaamd over, want ik durf zeggen dat ik een eerlyk hart heb, & het niet uit kan staan dat men heer zoo vreeselyk goed is op zen ouwe Baker.' Zo als ik daarover zat te keuvelen, kwam er een buurvrouw in, heel knap, heldertjes & schoontjes, & ik geloof dat zy benist is, *want* zy zag er zo zagtmoedig en zo dik & zo vetjes uit. Uw ouwe sloof gaf haar daarop een heel langwerpig verhaal van uw presentatie, & zy vraagde wat of Buurvrouw haar raadde. Kyk juffrouwtje (tegen my) dat is Aagtje Buur, myn hoofd & troost, myn raad en myn daad, & ik steek geen vinger in den as zonder haar er over te spreken.' - 'Ja, zei Aagtje Buur, juffrouw, ouwe Gysbertje is oud & afgeslooft, en zy het zo een zwakke maag, dat zy zo niet alles kan verdragen wat andere lui zo al gebruiken, maar als zy dan heel flaauwhartig is, dan neemt zy wel eens een glaasje van *zukke*

1 Mr. H. Vollenhoven is geen burgemeester geweest.

wyn, met een stukje geroost brood.' - ''t Is wel Buurvrouw, zei ik, nu weet ik het al.' - '&, zei Aagtje buur, de vrouw van Warmond, *wiens zeun Grootje ook gebakerd heeft* ondersteunt de ouwe sloof ook magtig; & verleden zeumer hebben wy nog by die groote mevrouw op het kasteel gelooseert, & wierden met de koets gehaald & gebragt, & als die mevrouw hier komt, dan bezoekt zy de baker, als ik weet niet wat. Maar nog wat. Ouwe Gysbertje & haar Buurvrouw gaan verhuizen, en als nu myn heer een biksteen bakje, of een stoof, of een lampje, tot een uitzetje wou geven tegen Mei, dat zou haar, zeid zy, zo een deugd doen, & dan zou zy nog te meer aan u denken.

Ziedaar, myne commissie volbragt. Gy weet wel dat ouwe luidjes rare invallen hebben? & ik geloof dat het staal ook al uit grootje is; geen wonder; wat heeft zy getopt met de kinders! Ik blyve altoos

Uwe Vriendin

WOLFF.

P.S. Grootje heeft het portretje door Mevrouw, haar eens vereert, waarempel op het deksel van haar snuifdoosje, & zy liet het my zien: kyk, dat madammetje heeft ons Heintjes vrouw zelf gemaakt.

CLVIII. (*Aan Mr. H. Vollenhoven, Amsterdam*.)

Waarde Vriend!

Wy hadden ons gevleit by onze thuiskomst, van het huis te Warmond, waar wy weder eenige weeken gelogeerd waaren, [met] eenige antwoord op onzen voor veele weeken u geschrevenen. Aagtje haalt zich in 't hoofd dat er misschien iet in staat 't welk u mishaagt. Ik (naar gewoonte!) geloof er niets aan, & denk eenvoudig dat gy denkt (& zo is het óók!), er is geen haast by.

Evenwel neem ik de pen op u, myn vriend, te vraagen of het waar is dat de my zo hartelyk toegenegenen Heer Brouerius van den Velden, weleer Not. te Hoorn & thans te Amsterdam woonagtig, overleden is, zo als ik te Warmond zynde hoorde verhaalen? Dit verlies zoude my zeer smarten, ik hielt zo heel, heel veel van dien goeden verstandigen man; & hy bewees my altoos zo veel dienst als hy konde! Ei lieve meld my dit eens, al was het met twee regels. Kist moet toch binnen een dag of 8 aan my schryven; deeze gaat onder zyn couvert, zo zal ik uw antwoord ook verwagten.

Ik zal u niet langer ophouden, alleen moet ik u nog melden dat myn braave my weldoende Neef van Crimpen drie weken lang zeer krank geweest doch nu wat beter is. Ik bedank u als voor my zelf voor al het werk dat gy hem verschaft. Als het by hem regent druppeld het altoos by ons. Na oprechte groete van ons beiden aan uwe waardige vrouw & familie teken ik my

Uwe oprechte Vriendin

BETJE WOLFF.
In de Haag, 15 Aug. 1800.

CLIX. (*Aan Mr. H. Vollenhoven, Amsterdam*.)

Lieve Vriend!

Zoudt gy uit mynen naam dit voor moeders zeer geschikt Boekje aan uwe waardige vrouw willen geven? Ten bewyze myner hoogagting zende ik het haar. Nog ben ik blyde dat ik u & die lieve vrouw gezien heb. Ik ben opgetogen door den lof aan mynen vriend van Hall[1] gegeven! o zyn hart is een brillant van het zuiverste water - zoude ik zeggen indien ik den figuurlyken styl beminde -

1 Mr. M.C. van Hall, zie brief CXLVIII noot 5.

nu zeg ik maar dat hy een aller braafst man, een veelbeloovend vernuft, & een ieverig vriend is. Zyn jongen is myn hartlap, al platje - echter zo verre op den weg Leerzaamheid![1] Adieu! ik zou weer aan de babbel raaken & daar naar te luisteren belet u de tyd. Aagtje & ik groeten u referentelicher ende Staetelyken & ik blyf uwe oude getrouwe

BETJE WOLFF.

's Hage, 20 Aug. 1800.

Het inleggende is voor myn kostelyke zeun Willem die ik dikwyls in slaap gepraat heb.

CLX. (*Aan Mr. H. Vollenhoven, Amsterdam*.)

Geeerde Vriend!

Zo komt van Hall my zeggen: 'Betje nu is er gelegenheid om het pak van den Heer Vollenhoven franco te krygen. Kool zei my dat die Heer het maar moet laaten bestellen teegens zo gaauw hy kan, by den Heer Bierens, die woont op de Heerengragt, by het Koningsplein, geaddresseert aan Jacob Kool in den Haag, die wagt het jagt der marine & zo zult gy het krygen zonder kosten.' Zo dat ik maar zeggen wil, dat gy myn ouwe getrouwe nu uw gunstig oogmerk kunt *voltooyen*.

Veele hartelyk gemeende groetenisse van ons beiden aan uwe waardige vrouw & uwe evenbeelden; waar van ik het zestje by occasie hoop te zien.

Aagtje is al weer vier weken in doctors handen & gebruikt meer

1 Floris Adriaan van Hall, 1791-1866, werd in 1842 minister van justitie en later van financiën. Zijn ontwerp der zoogenaamde *vrijwillige* leening werd aangenomen in 1844. Zie over hem als minister de belangrijke studie van Mr. J. Gleichman in *de Gids* van Dec. 1896, Nov. 1899, Juli 1902 en April 1903.

pillen in ééne week als ik in myn geheel leven heb doorgezwolgen of zwelgen zal, al wierd ik *steen-oud*. Met de oprechtste genegenheid teken ik met myn alledaagsch naampie

BETJE.

's Hage, 14 October 1800.

CLXI. (*Aagtje Deken aan de weduwe J. Dóll, Amsterdam*.)

Mejuffrouwe Geachte Vriendinne!

Met veel gevoel van erkentenis ontving ik het zo geheel onverwacht als aangenaam present des verwarmende Mofs die my maar wat heel goed kwam, daar ik oud en kouwelyk word. Ik hoop Hem tot uwe gedachtennis te dragen, want men gedenkt zo wel aan afweezende als afgestorvene vrienden.

Dat wy van harte hoopen dat Mejuffrouw uwe waarde Dochter voort gaat tot eene volkoomene Herstelling behoefd, dunkt ons, u niet bericht te worden. De winter zo wel als de tyd over het geheel vliegd ook spoedig voorby, en dan moet de zwakke maar spoedig de lieve, balsemieke, genezende, versterkende Lentelucht met volle teugen inademen. Wy zyn reedelyk, uitgenoome dat ik zeer aan zinkinge in het hoofd en pyn in den mond sukkel, 't welk my het eeten zeer moejelyk maakt.

Uit het geduurig gevraag aan ons Huis, en de menigvuldige Brieven die wy ontvangen *of Henry dan nog al niet uitkoomd?* zouden wy moeten besluiten dat dit werk maar heel goed afging en een buitengewoon debiet had. Wy wenschen het hartelyk ook om uwent wegen. Wy hebben het thans verbaazend druk zo met schryven als Huisselyke bezigheden die de winter, voor lieden die geen dienstbooden hebben[1] om tegen te zeggen: Gaat, en doed dat!,

1 Later werden zij aan eene meid-huishoudster geholpen. Zie brief CXXXVI, noot 1.

althoos vermeenigvuldigen, wil men geen zotte savante slordevodden weezen en zich schuldig maaken aan die verwaarloozing zyner zaaken die zo wel gescheurde kleederen doed draagen als de Luiheid. Ik moet dus afbreeken na u en uw geheele Huisgezin van myne vriendin en my hartelyk gegroet te hebben.

Zoo gy Mejuffrouw Watjeer[1] spreekt, maak Haar ons vriendelyk Compliment, en erinner Haar eens aan het beloofde profil van Haar, waar naar wy zeer verlangen. Met waare hoogagting teken ik my Mejuffrouwe

UEdw. Dienaresse en Vriendin

A. DEKEN.

's Hage, 3 Nov. 1800.

CLXII. (*Aan de weduwe J. Dóll, Amsterdam*.)

Mejuffrouw zeer geëerde Vriendin!

Niets had ik minder gewagt dan dat St Nicolaas my, door uwe tusschenkomst zo een fraai present doen zoude! Men zou zeggen: hoe weet the old Fellow zo myn smaak? Wel hadt hy my gevraagd hoe ik de kleur begeerde, ik zou die niet netter hebben kunnen beduiden. Magtig! wat zal ik mooi zyn van den zomer, men zal zeggen: dat wy er puur boven op koomen, maar als men St Nicolaas door zyne vrienden te vriend heeft, is dat wel te Doen: Nu ik ben er zo zeer meede in myn schik als ik waarlyk niets dergelyks wagtte. Zo dat ik maar zeggen wil, dat ik U hartelyk bedank & als

1 Johanna Cornelia Wattier was de bekende tooneelkunstenares (1764-1827), die in 1780 onder Corver in den Amsterdamschen schouwburg optrad en vooral in het treurspel uitmuntte. Zij trad in den echt met den architect Ziesenis. In 1815 verliet zij het tooneel en vestigde zich metterwoon aan de Geestbrug bij den Haag. Zij werd in April 1827 begraven in de St. Jakobskerk alhier.

men zegt: hede, & myn tyd, wat heb je daar een hondje van een Samaartje aan dan zal ik zeggen: ‘dat is een cadeau van Mejuffrouw de Wed. Doll;’ want men moet ieder de eere geeven die hem toekomt.

De twee alem. [almanakken] by (hoe hiet nu ook de man?) ingeslooten ontfingen wy met erkentenis, ook de twee met het present. Willem by Lotjes graf[1] is verrukkelyk, maar de Ossian is *schoon!*[2] ik kan er my niet aan verzaaden! wat is het jammer dat al myn geld & goed weg is, o ik hou zo van al wat fraai, kunstig, enz. is. Wy krygen (zo als ik u eens schreef) altoos 25 Exp^{n} maar indien gy evenals de vorige reis 18 zend ben ik tevreden. Wat legt myne vriendin eer in met [hare oorlogen des He[3]] eren, die zy voert! 't is ook een meesterstuk van redeneeren & styl! maar men kan van zulke bekwaamheden niets minder wagten.

Wy neemen het hartelykst deel in den staat uwer dochter, onze lieve vriendin. Hou maar moed, dit is de halve geneezing. Ik ben zo geoccupeerd met vertaalen dat ik geen tyd heb om (met verlof) myn neus te snuiten. Wat zal men doen. 7 *f* legt ze maar zonder dingen & de Taal Fouten gratis zonder dat men er een scheeven smoel om trekt. O er zyn *allerlei bekwaamheden* in de schryvende Waereld noodig. Er moeten zo wel menschen zyn die kunnen denken, een schoonen styl schryven, eigenaartig vertaalen, als lieden die d.t. dt. noch & nog en *n den de* weten te kratzen. Evenwel, ik hou miserabel veel van het laatste zoort, want ik kan er niet buiten, *om* dat men my van kindschbeen af die beuzelingen uit de hand nam. - Zoud gy zo goed gelieven te zyn om van de 18 Epl.[4] een uit myn naam te geven aan myn Neef Kist,[5] & een

1 In den almanak voor Vrouwen door Vrouwen, 1801.
2 In denzelfden almanak ‘Selama. Een nieuw ontdekt stuk van den beroemden Ossian. Naar 't Hoogduitsch door H.’ Met plaatje.
3 Deze woorden, in den brief weggeknipt, zijn aangevuld uit den volgenden brief en zien zeker op Aagtjes verweerschrift ‘Aan den Schrijver der Aanmerkingen in de Nieuwe Vaderl. Bibl. over mijn werkje: Myne offerande aan het Vaderland.’ In den Haage, By I. van Cleef, 1799. ‘De oorlogen des Heeren’ is eene Bijbelsche uitdrukking, vgl. Exodus XVII:16 e.a.
4 De vertaling van Henry.
5 Zie Ned. Spectator 1901, bl. 267 vv.

aan de groote de beminnenswaarde Wattier? Vraag haar eens om het vers dat ik voor haar maakte te lezen, myn hart sprak, 't moet fix zyn.[1] En nu geef ik de *zwaanenschacht*, zeggen de *hoogdraavende* puik puik puik poëten, ik zeg als eene eenvoudige vrouw, myn *pen*, over aan de geliefde vriendin, die zal, wil ik spreeken, je wel wat anders vertellen. Ik teken my naar hartelyke Groete aan allen die gy de uwen noemt, met onbeschryfelyke haast maar oprechte genegenheid

Uwe Vriendin

[BETJE WOLFF.]
In den Haag, 7 December 1800.

CLXIII. (*Aagtje Deken aan de weduwe J. Dóll, Amsterdam*.)

Geachte Vriendinne!

Om den schyn niet te geeven, dat wy elkanders *Lofredenaressen* (dit woord geeven wy graatis aan onze Broederen de poëeten, om er *albasterblanke zanggodessen* op te reimen) Lofredenaressen zyn, zal ik geen aanmerkingen maaken op het geen myne Lieve Vriendin aan u, over myne oorloogen des Heren[2] schryfd, het geen meer tot lof van onze sexe strekt is, dat wy, naar eene, byna vyfentwintigjaarige te zaamenwooning, nog zo grootsch op elkanders roem zyn, als het Engelsche Ministerie, op des zelf grooten Staatsman Pit, en de Fransche Republiek op Haaren Bonnaparte; dit deel in alles wat myn vriendin betreft, verplicht my niet alleen, maar dringd my u hartelyk te bedanken voor het fraaje present, aan Haar gezonden, waar over wy beiden, zo wel als over myne schoone Mof zeer ge-

1 Dit gedicht is mij onbekend.
2 Zie brief CLXII, noot 3.

aant.

voelig zyn, en zulks gaarne, door vriendschaps blyken die in ons zwak vermoogen zyn zullen beantwoorden.

Wy kunnen ons geen Brief van uwe lieve Dochter in October laastleden erinneren en verzeekeren u niet in staat te zyn eene Brief onbeantwoord te laaten, voor al niet van eene *vriendin* en nog veel minder van eene zieke, zwakke, lydende vriendin, die de troost der Menschheid en der vriendschap zo zeer behoefd, en hadden wy het niet zo druk met letter- en huisselyke bezigheden: wy zouden veel meer aan onze lieve zwakke schryven. Wy zyn beiden, voor onze jaaren, redelyk schoon; ik ook weet wat pyn in de zyde onder de borst is, daar ik van myne jeugd af aan verstopping in de leever gezukkeld heb en een week of agt Dockter en Apotheker heb over de vloer gehad, alle dagen Lavamenten en pillen moeten gebruiken.

Liet het onze Beurs toe, wy zouden u, voor de zomer, een Reisje naar het hart van vrankryk voorstellen, en onze oude vrienden gaan bezoeken, nooit ben ik gezonder geweest dan op reis, in deezen gezonden Oort en helderen hemel. Het zagt schokken op wegen als een kolfbaan deed my zeer goed. Zoud Gy niet besluiten kunnen, om in het voorjaar, met uw Dochter een Reisje naar den Haag te doen, in een gemaklyk wagentje, en ons eens in ons *klooster* te koomen zien. Onze Huisvrouwe,[1] heeft veel van een Abdis, uit de kloosters der Middeneeuw, geen enkele trek van zelfverloochening en kruisiging van den Ouden Eva is aan het geheele Mensch te zien, en geen heilige kerkbruud kan er meer dóórvoed en gemest, ten dienste der van de waereld afgestorvene Maagden uitzien, dan zy, die wy de eere hebbe, voor Haare Herbergzaamheid, te betaalen. Haaren dierbaaren Echtgenoot erinnerd ons, met veel nadruk, aan Broer Cornelis, en zyne stichtelyke predicatiën. De Menschen zyn echter, voor ons zo goed, als men zoude kunnen wenschen. Laat onze lieve jonge vriendin toch moed houden en zich wagten voor aan hare ziekte zo eigene zwarte Melancolie, laat zy zo veel beweeging neemen als hare krachten

1 Juffrouw Weber in de Spuistraat [tegenwoordig ‘Peek en Kloppenburg’, naast het kantoor van den heer D.F. Scheurleur.]

toelaaten, zich reeds in het vooruitzicht van eene aangenaame zomer en de lieve buitenlucht verheugen. Groet haar hartelyk voor ons als ook uwe andere kinderen en alle goede bekenden van al onze waarde vrienden de onnavolgbaare Juffr. Watjeer[1] en wees zo goed en vraag Haar eens na haar aan ons zo lang beloofd profiel. Wees verzekerd dat ik my met alle oprechtheid tekene

Uwe oprechte Vriendinne

A. DEKEN.
's Hage, 8 Decembr 1800.

CLXIV. (*Aagtje Deken aan Mr. H. Vollenhoven, Amsterdam.*

Geachte Vriend!

Mag ik, voor eenige oogenblikken, uwen aandacht bepaalen by beuselingen, waartoe eenen man als gy zyd, door ongewoonte, misschien uwen aandacht meerder noodig hebt als tot zaaken van zeer veel gewicht. Mevrouw Kool melden ons, een dag vóór onze lieve Beth aan u schreef, dat zy het jacht over *veertien dagen* van Amsteldam verwachten, en dat wy, indien het bewuste pak aan het huis van den heer Bierens bezorgd wierd, wy het zoude ontvangen. Opdat het aan ons niet haaperen zouden, schreef myn vriendin op het oogenblik; maar het jacht, in plaatsch van over veertien dagen te vertrekken, was reeds *happa* (zeggen de kinderen) vóór het pak kwam. Nu hebben wy, in ons vrouwelyk geheim comitee, een ander zeer wys plan beraamd, en verzoeken u het pak te bezorgen ten huize van onzen byzonderen grooten vriend Maurits van Hall; die moet eenige goederen verzenden voor onzen vriend, den Heer Kool, en, volgens zyn vrouwtjes order, zal dan het pak mede koomen. Gy kund, met uw bekend oordeel, gemaklyk besluiten, dat daar er

1 De tooneelspeelster Wattier-Ziesenis, zie brief CLXII, bl. 361 noot 1.

reeds in de weinige bovenstaande Regels zo veel *Vrienden* en *Vriendinnen* gevonden worden, waarop wy maar daanig en daanig grootsch zyn, dat wy nog niet, onder de elendigste van onze gelukkige Republiek behooren. O, men koopt zulke beroerde vrienden voor goud ende zilver; maar vrienden in teegenspoed gebooren zyn looten uit de looterei, of liever, zo wel als wyze vrouwen, van den Heere. Gy zuld myne gedachten niet van eene jeugdige wuft- en wildheid beschuldigen, wanneer ik zo oogenbliklyk niet *overspring*, maar zagtkens overga tot uwen geliefde echtgenoote; deeze overgang is zo natuurlyk en onmerkbaar, dat de eene zonder de andere zich byna niet denken laat. Hoe vaard deeze Moeder in Israël? o myn vriend! ik neem zoveel belang in Moeders die deezen naam verdienen, dat ik het behoud van ons sinkend vaderland byna van Haar geheel verwacht. Maar ik moet van dit onderwerp afblyven, om mynen brief niet onbescheiden lang te maaken, en u uwen kostelyken tyd te ontrooven. Kund gy eenige oogenblikken uitbreeken, meld ons dan eens, hoe gy en uw geheele huisgezin het heeft; myne lieve vriendin is reedelyk wel, maar heeft het zo verbaazend druk met vertaalen om de spyze die vergaat, maar toch niet te ontbeeren is, dat ik verplicht ben, byna alleen de correspondentie aantehouden. Ik sukkel zo wat in myne kleine waereld rond, en heb het thans weer zeer ongemaklyk met de Roos in myn Mond; doch wy worde beide oude luidjes.

Ik lees daar myn brief nog eens over, en merk dat ik van daag door de woordekes *byna* geregeerd wordt. Om uw keurig oor met deeze eenzelvige lettergreepen niet weer te kwetsen, breek ik af, naar u het vriendelyk compliment van myne vriendin te hebben overgebracht, van ons beiden aan Mevrouw uwe echtgenoote verzocht, en ons in uwe aanhoudende vriendschap aanbevoolen te hebben. Vergeet ook niet, uw kroost van onze achting te verzekeren.

BETJE. AAGTJE.

's Hage; het zesde jaar van onze gelukkige
afhankelykheid van Engeland, Pruisschen, en
Vrankryk. Vive la Republiece!

CLXV. (*Aagtje Deken aan mejuff. Huet, Busken, Vlissingen*.)

Hooggeachte Veelgeliefde Vriendinne!

Indien ik het orlogie der vriendschap niet van tyd tot tyd opwond, ik vreeze het zelve zou geheel afloopen. Hoe lang is het geleeden dat ik niets van u, uw waarde Man en kindertjes hoorde? en echter stel ik zo veel waar belang in alles wat u en alles wat rond om u leefd en zweefd, betreft. Ik vraag nog al eens naar U en de uwe aan onzen braaven Vriend Mazel. Van Hem hoorde ik, voor eenige daagen dat de vriend Baars in den Haag geweest was en gezegd had dat by u alles wel was, 't welk my zeer verheugde. Ik vreesde dat Vlissingens toestand uw aandoenlyk gestel te veel treffen zou. Wy leezen nu en dan, zonderlinge berichten in de Couranten. Ik kan niet zeggen dat ik het met alle de aanmerkers en aanmerkingen over den tegenwoordige staat van zaaken eens ben. Zeeker is het dat wy zeer treurige tyden beleeven, zeeker dat ons Vaderland ten val neigd, zeeker dat onze Fransche Broeders ons geld kosten; maar dit zouden de Engelschen ons ook doen indien zy onze Bondgenooten waaren, en het geen nog meer zegd: Vrankryk, Engeland, zouden door ons niet minder worden uitgeput, indien zy de zwakke, wy de magtige Bondgenooten waaren; de door de *Deugden onzer Vaderen* overwonnene Coloniën zyn daarvan de treurige bewyzen. Elke Negerslaaf is het zegel aan deeze den Mensch onteerende Waarheid. Menigmaal denk ik, zou het ongeloof niet wel gelyk hebben, wanneer het beweerd, dat de Christelyken Godsdienst zich niet wel met het belang der Staaten laat vereenigen? ten minsten, ik voor my, kan veel eer begrypen, dat een begrip staatkundig waar en goed, en Theologies valsch en kwaad kan zyn, dan philosoophies waar en Theologies valsch.

Hoe men ook over *Bonnaparte* mooge oordeelen, men kan Hem den naam van een groot Man niet betwisten; by my is Hy, in den zelfden zin als David, een man na Gods harte geschikt om groote plannen der Voorzienigheid uittevoeren. De Heere regeerd,

zien wy dan niet te veel op de tweede oorzaaken, maar zwygen wy, aanbidden wy en wagten wy op den Heere.

Myne dierbaare Vriendin blyfd nog even elendig; in dit stormagtig weder heeft zy deerenniswaardig geleeden, woedende kramppynen, doodsbenaauwdheden, zwarte Melancolie, veroorzaakt door dat zy inwendig als met koorden in alle richtingen, getrokken word, waar by nu nog eene afmattende hoest gekoomen is door dien de kramp dikwyls op de Long valt. Dit zyn toevallen die in een circel rond loopen, en Haar, inzonderheid de laaste drie Maanden, byna geen rustige tusschenpoozing liet; ider, den Docter zelve, verwonderd zich dat zy het zo lang uithoud. Wat ik by dit alles uitsta kund Gy, gevoelige Vriendin, eenigsins beseffen. Dikwyls bidde ik om Haar einde, schoon ik voor het zelve cidder. Ach mogt het de Algoedheid behaage Haar eens eene zalige uitkoomst te geeven.

En nu myn dierbaare, wensche ik u, uwen waerden Man, uwe dierbaare kinderen, allen waar op Gy eenige betrekking hebt, alles wat de Hoogste Wysheid en Liefde voor u heilzaam, voor uwe en Hunne eeuwige belangens bevorderlyk oordeelen! want wy weeten toch zo weinig wat wy wenschen als wat wy bidden moeten; onze onderwerping aan 's Hoogstens wil is het rechte gebed, de waare Liefdewensch de beste dankzegging.

Groet uwe lieve Dominé van ons hartelyk, zyd Gy van ons allen gegroet, denk soms, en schryf, wanneer Gy kund, aan

Uwe tederlief hebbende Vriendinne

A. DEKEN.

's Hage, 8 January 1801.

P.S. Ik wagt met de afzending naar geleegenheid.

CLXVI. (*Aan Mr. H. Vollenhoven, Amsterdam.*)

Beste ouwe getrouwe Vriend!

Dewyl ik by kris en kras zweeren kan, niets te weten van het aangeroerde Legaat,[1] houd ik my ter zyden, om met myn u welbekend geduld de uitkomst af te wagten. Maar zo gy myn vriend in dat geheim zyt & de executeur zyn wilt, ik zal er u dies te meer voor verpligt zyn, daar dit Legaat zal worden ter aankweeking der allervriendelykste verkeering met een uitgeleezen getal beste vrienden, die ons allen overladen met beleeftheden. Was hier zo een knaap te krygen voor geld, wy zouden onze hand over ons hart leggen; maar er is niets dat presentabel is. - Dees kalfkopsparty word niet by de ouwe slooven gehouden, maar by den secretaris van den Haag, Jan Arnolds[2] (hy woont in het *Westeind*, laat hem daar adresseeren), die ons, neevens zyn allerbeste vruchtbaare lolledrol van een vrouw, ons duizende beleeftheden doen, & allerlei kleine aangenaame diensten bewyzen.

Ons leven is hier zo prettig & als een geduurige maaltyd; in ons geheel leven zagen wy zo veel menschen niet, die ons als in arrest nemen, & naar concerten, Liefhebbery-comediën (waarvan onze vriendin, mevrouw Veerman, de Wattier[3] is) medesjouwen. 't Is goed, dat wy niet meer wat deegs werken, want wy hebben er geen tyd toe. Nooit zyn wy, thuiszynde, des avonds alleen; & vreugd geen gebrek, want wy zien niet dan menschen daar wat aan is. Ik

1 De door Vollenhoven beloofde kalfskop; zie het volgend vers van Aagtje. Ten onrechte fantaseerde Cd. Busken Huet, dat de kalfskoppartij, die ten huize van Jan Arnold na 23 Januari 1801 - den datum van dezen brief - werd gevierd, reeds 19 Dec. 1799 had plaats gevonden. Zie 'Daags na het feest', Volksalmanak der Maatschappij tot Nut van 't Algemeen.

Herdrukt in Litt. Fant. V, bl. 167 vv.

2 In het zoogenaamd Heerenboekje van den Haag (1800) staat Jan Arnol*d*.

3 De groote tooneelspeelster, zie brief CLXII, bl. 361 noot 1.

zal u eens eenige noemen: Vader Lublink[1] en zyne allerbeminnelykste vrouw; Cool met zyn ribbetje; Siderius[2] met de hulp, die tegen hem over is; Van Rooyen[3] & zyn ryk wyfje; mynheer Veerman & zyn Engel; Van Leyden,[4] de luimige; en onze uitverkoorne onder de uitverkoorene Van Hall,[5] die met ons overal heen gaat, of laat ik zeggen, ryd. 't Zou jammer zyn, dat wy niet geruïneerd waaren; want dan hadden wy nooit geweeten, welk een schat van deelneemende vrienden & onbekende weldoeners wy hebben. O, dit gaat alles te boven! Wy hebben thans volstrekt geen de minste zorg; ja, tusschen ons, wy hebben in onzen kring overvloed. Ik weet, myn vriend! hoe u dat deugd doet, & dat ik u des wel mag aanbetrouwen. Ik heb, zie ik, op myn lyst onze Baas en zyn vrouw, de braave Van Cleef,[6] nog vergeeten; zie, dat is slegt, want wy zyn intime van 24 jaar. Nog een woord: is myn beste Jan Bekker al weg? Hy had ons beloofd te schryven, of is hy ziek? ik houde zo veel van hem, hy is rondsom eerlyk. Als gy van den zomer in 't Haagie komt, komt gy immers by ons? Ik hoop, dat wy dan niet te Warmond of in Zeeland (daar wy met Louissens jacht naar toe gaan) zyn zullen. Van Rooyen, die doorbeste, geleerde, arbeidzame man, groet u hartelyk.

Vaarwel, lieve waarde Vrienden! Vaarwel, ouwe getrouwe! Groet al uwe spruiten, & zend ze by gelegenheid alle eens by my. Aagt schreeuwt van jicht & podagra, en het kleintje[7] is zo gezond als een visch. Altoos opgeruimd, in alles vergenoegd word zy oud ende der dagen zat. Nagt, myn zeun! ik kusch u dat het klapt (in eere & deugd), en blyve hier & hier namaals

Uwe hartelyk liefhebbende

BETJE.

's Hage, 23 Jan. 1801.

1 Joannes Lublink de Jonge, 1736-1816, bekend door zijne pennevruchten in dicht en ondicht, werd in 1795 lid der Nationale Vergadering en trad als voorstander van onderwijs, landbouw en koophandel op.
2 M. Siderius, lid van het Wetgevend Lichaam der Tweede Kamer.
3 H. van Royen, zie brief CXXXVII, noot 1.
4 F. van Leyden, zie brief CXLVIII, noot 4.
5 M.C. van Hall, zie brief CXLVIII, noot 5.
6 Isaac van Cleef, de Haagsche uitgever.
7 Betje zelve.

CLXVII. (*Aagtje Deken aan Mr. H. Vollenhoven*.)

Op het gesicht van een beproefden vriend en een kalfskop.

De kalfskop spreekt:

Ik was wel eer gewoon in 't groene veld te graazen,
Ik was wel eer gewoon op 't jeugdig gras te aazen,
Ik was wel eer gewoon te smaaken 't malsche kruit,
Maar taayaard heeft die vreugd, die soete vreugd gestuit:
Een stugge slagersknecht die heeft my aangegreepen,
Een stugge slagersknecht ging me uit den velde sleepen;
Ik, die myn Leeven sleet met schaapjes lief getal,
Kreeg, voor het ruime veld, een muffe slaagersstal.
Daar wierd ik van de jeugd geslaagen en gestooten,
Daar wierd ik met een touw gebonden aan de pooten,
En door een ruwen hand, door ik en weet niet wat,
Wel vinnig voortgesleurd, wel knoestig aangevat.
Daar moest ik 't dartel vlysch, daar moest ik 't jeugdig leven
Ten dienst van Lekkertand, ten dienst van Gulsaart geeven.
Ik wrong my spartlend los, maar des al niet te min,
Men greep my by den keel en stak het mes er in;
Toen heeft een stuure mof my op den grond gesmeeten,
Toen heeft een stuure mof myn vlysch vaneen gereeten,
Toen heeft een stuure mof, van medely beroofd,
Eerst myn katyvig lyf en toen myn kop gekloofd.
Ach! was er nu een man dien ik het hart kon roeren,
Om mynen laatsten wil getrouwlyk uit te voeren,
Daar is het dat myn schim, myn bleeke schim naar haakt!
'Hoor, vriend! ik heb myn kop een aartig paar vermaakt:
Daar zynen in den Haag twee vrouwen neergezeeten,
Die, schoon reeds van den tand, nog gaarne kalfskop eeten,
Twee wyfjes, wonder gaauw, door wien, toen 'k graasde in 't veld,
Al meenig soet gedicht voor my is opgesteld,
Al meenig geestig veers voor my is opgezongen,
Waarvoor zy van den mensch maar luttel loons ontvongen.

De mensch is beister dwaas, geefd, voor het goed, meest kwaad;
Ik, dankbaar, maakte Haar, myn kop tot een *Legaat*.
Gy, die die Diertjes kend, gy, een van haare vrinden,
Die door den soeten band der vriendschap u hier binden
Aan dit reimlievend paar, reeds lang by u bekend,
Gy doed een deftig werk als gy myn kop Haar zend.
Zy zullen, hubse vriend! dan aan den disch gezeeten,
Met vrienden Liefgetal dien lekkre kalfskop eeten.
Gezeeten aan den disch, gezeeten om den Heerd,
Drinkt elk een glaasje wyn ter eere van den weerd;
En word er dan nog een ten boorden vol geschonken,
Dat word den weerd zyn vrouw, gulhartig, toegedronken;
Drie was van ouds scheeps recht: men schenkt het nog eens in,
En drinkt het op het heil van heel het Huisgezin!'

Zie, beste Heineman! dits, op de wys der Eedlen,
Zyn vriend met *waerdigheid* om eenen kalfskop bedlen;
Dan, daar èn Wolffje èn ik uw edel harte kend,
Wacht onze vyne lust, dat ge ons een kalfskop zend.

AAGTJE.

CLXVIII. (*Aagtje Deken aan mejuffrouw Clara Louisa Stavorinus, dochter van den rector en professor te Middelburg, tweede vrouw van Willem Kist.*)[1]

Lieve, goede beste Clara!

Dat was eerst eene aangename verraschzing u daar te zien, met alle uwe beminnelyke vlugheid, langs onze plaatsch naar de oude Tantes toewandelen. Wat waaren wy blyde, u te zien en te mogen omhelzen, naar een groot jaar verwyderings! en geen wonder, dat wy tot schreyens toe blyde waaren. Wie heeft ooit ons met meerder

1 Zijne overleden vrouw was S. Ribbers.

hartelykheid ontvangen dan onze lieve, heele lieve Clara? Wat was die dag, welken gy by ons doorbracht, aangenaam en hoe gaarne hadden wij u meerder vriendschap beweezen. Meerder vriendschap! neen dat was onmooglyk, maar meerder aangenaamheid, meerder vermaak; nu het goede hart moet alles voor ons by u goed maaken. Wat zyn wy aan u verplicht dat gy ons in kennis gebracht hebt met den waerdige edele van der Palm[1] en met zyne lieve gulle beminnelyke echtgenoote: die waardige heeft ons van de week op eene nademiddag verascht en met uw lieve Heintje een kopje thee by ons gedronken. Wy vonden de laaste verbaasd stil.

Hoe deerd ons het ongeluk van dit waardig paar. Treffen dan de beste, de edelste Menschen altoos de meeste ongelukken? nu weder hun koffertje met goed van de wagen gestoolen. Maar lieve vrienden! waarom hebt gy u beroofd van uwe kostelyke ossentong, die u, in uw groot huisgezin zo wel te pas zoude koomen? uw gebrek is, myn beste, al te rond en al te genureus te zyn, voor onze bedroefde bedorven eigenbaatige en booze waereld. Wy bedanken u er echter hartelyk voor, de helft staat er van te kooken, en wy zullen er een Boodtrammetje mede eeten en een glaasje wyn er by op uwe gezondheid uitdrinken. Het is ons lief dat het met Frits zo wel geschikt is en gy dus niets met uw uitstapje naar den Haag verzuimd hebt. Zo alles wel blyft denken wy half Mai, met het jacht van Myn Heer Loizen een tochtje naar Vlissingen te ondernemen. Ik zie nog al wat teegen die leelyke zee en de zeeuwsche koortsen aan, maar hoop dat alles schikken zal.

Wat zagen wy nieuw toen wy uit de corant de ondertrouw vernaamen van de lieve, aangenaame juffrouw Ritter met den kundigen burger de Novielle; zoo moeten de Heeren der Schepping toch eenmaal in hun leeven erkennen dat er geen rust, geen genoegen, geen waar geluk op deeze beneedenwaereld te vinden is, dan in de vereeniging m e t , in het byzyn en bestiering van de alleswekkende, overleggende en vriendelyke sexe. Ach! dat zy wys genoeg

1 ‘Over Staatkundige aangelegenheden’, - teekent Willem Kist aan- ‘den twistappel van die dagen, verschilden beide vriendinnen weinig in gevoelen met van der Palm’.

waaren, deeze gewichtige, dierbaare en door alle de afgeloopene eeuwen bevestigde waarheid, steeds leevendig voor hunnen geest te houden en op zyn rechte prys te schatten! hoe zalig zoude onze waereld, hoe wegrukkend zalig den huuwelyken staat zyn! maar de meeste mannen hebben ooren maar en hooren niet, oogen maar en zien niet, een harte maar het verstaat en voeld niet en men moet den tyd der wonderwerken terugroepen, om hen op hun eigen heil te bepaalen. Wanneer gy de Bruid en Bruidegom ontmoet, maak hen ons compliment en deel hen onzen gerechten heilwensen mede.

Vaar wel, allerbeste Clara! groet Kist hartelyk van ons, denk veel en met liefde aan de oude Tantes zoals zy aan U denken en kuscht uwe lieve kinderen van ons.

Gy hebt zeeker van van der Palm gehoord, hoe yslyk veel Tante Betje aan de kramp in de maag en borst geleeden heeft. Uw medelydend hart zou geschreid hebben had gy dit lijden gezien. Thans is het Goddank! beter. Deezen laaten wy by van der Palm bezorgen, om by geleegenheid in te sluiten. Gy word in den geest omhelst van

Uwe liefhebbende Tantes

E. WOLFF geb. BEKKER en A. DEKEN.[1]

's Haage, 28 Maart 1801.

CLXIX. (*Aagtje Deken aan mejuff. Huet, Busken, Vlissingen*.)

Althoos dierbaare Vriendinne!

Gistere kreegen wy een bezoek van de braave Mevrouw *Loiezen*. Van haar vernaamen wy het treurig bericht, dat uwen beminden

1 Zie over dezen brief mijn opstel 'Betje Wolff en hare drie zwagers' in de *Nederl. Spectator* van 1903.

Echtgenoot, onzen waerdigen Vriend, zich in zulk eene critieken toestand bevind, dat Liefde en Vriendschap voor 's Mans terug keerende gezondheid, bezorgd waaren. Schoon wy weeten, dat het den Mensche gezet is eenmaal te sterven, schoon wy overtuigd zyn, dat den dood, door den Verlosser, zynen prikkel benoomen is, schoon wy ons verzeekerd houden dat den braaven *Huet* alle reden heeft, om in het te gemoet zien van zyn verscheiden tot zyne dierbaare gezelline door dit Leeven te zeggen: 'Nog eenen kleinen tyd zuld Gy my zien en wederom een kleinen tyd en Gy zuld my niet zien, want ik ga heenen tot den Vader.' Schoon Hy in volle kracht, al het onuitspreeklyk zalige van dat *heenen gaan tot den* VADER gevoeld, schoon Hy zyne tegenwoordige smarten kan vergeeten in het treffend vooruitzicht, dat Hy dáár zyn lief, betreurd kindje, zal aantreffen, gezeeten in de schaaduwe des Allerhoogste, om te rusten, om te vernachten, tot den dag der opstanding, in de schuilplaatsche des Almachtigen, zal aantreffen, oneindig meer gevorderd, in de Wetenschap der Heiligen, oneindig beter voorbereid voor zyne heerelyke bestemming, als, hy, het verblyf der dwaalingen, verstroojingen en verleidingen ontweeken, veel nader dan Hier zich geplaascht vindt by de Fonteine des Leevens, en in het licht van het Eeuwige Verstand, het Licht ziet. Hoe waar dit alles is, hoe zeer den Deugdzaamen Lyder, hoe zeer ook Gy myne Lieve, door christelyke Wysgeerte, van dit alles overtuigd zyd, is er echter in dit heerlyk voorwerp ook eene duistre, ach, voor den zwakken zeer kortziende Mensch eene stik donkere Zyde: den christen gaat heenen tot den Vader, maar hy laat, op eene Wisselvallige, met doornen bezaaide, met duizend Hindernissen vervulden weg, eene lieve uitverkoorne Vrouw, en een groot getal van dierbaare Huuwlykspanden, eene Weduwe! ten doel aan de bemoeizieke Nieuwschierigheid, de waanzinnige Bedilzucht, de zich zelve verveelende agterklap, en wel eens, aan de haatelyke, en echter van veele, te gunstig onthaalde Lasterzucht; kinderen! geheel onbekend met het bederf dat in de waereld is, met de menigvuldige en onderscheidene soorten van verleidingen, nog niet genoegzaam toegerust om de Hun reeds bekende verzoekingen, het hoofd te bieden, in eene *verlichte* Eeuwe, o ja: maar, niet overal, door de Zon der waarheid, waarin veel

dwaallichten, door haare flikkeringen verbeisteren, eene valsche wysgeerte door sophisterei, verward, waar winderige wetenschap het waarheidzoekend hart slechts met twyfelingen en onzeekerheden vervuld, en, de zich noemende waare Menschenvrienden den met rampen en wederwaardigheden worstelende Natuurgenoot, tot zyne vertroosting, in het eeuwig *Niet* laaten nederzinken. Ik voel het, hoe veel reeden, onzen waarden Vriend, den Leeraar van de zalige troostgronden des Euangeliums ook heeft, om te betuigen:

'Ik hebbe Lust om ontbonden te worden en met Christus te zyn want dat is, voor *my* verre het beste.' Hy heeft, naar het menschelyk doorzicht, toch Vryheid om er by te voegen: 'Maar om U myne lieve Coosje, om U myne dierbaare kinderen, om ulieden is het wenschelyk dat ik nog eenigen tyd in het Lichaam inwoone. Gylieden hebt myne bescherming, myne geleide, myne zorgen, myne vertroostingen nog zo zeer noodig.' Ja waarde Vriend, ja geliefde Vriendin, wy bidden den Wyzen en goeden Albestierder, met ootmoed en teedre deelneming in uw Lot, om het leeven, om de herstelling van onzen Vriend! en wy wanhoopen niet, wy weeten dat God machtig is meer dan overvloedig te doen booven hetgeen wy bidden of wenschen kunnen. Máár... Hef uw Hoofd om Hoog, o onze Lieve Vriendin! houd uw Moedig, zyd sterk, maar vooronderstel, en gewen u aan deeze vooronderstelling, dat uwen zielenvriend nog maar weinige bange stappen te doen heeft naar het Huis van zynen Vader, dan weet Gy toch dat dien Vader overal, met zyne zorgende almachtige Liefde, tegenwoordig is, dat Gy ook *Hier* voor, en met uwe kinderen, *heenen gaan kund tot den Vader*, dat die Vader machtig is, ook hier, uwe naam, uwe goederen, uw hart, die uwer lieve panden, uw aller ziel, Lichaam en geest onberispelyk te bewaaren tot op den dag van Jezus Christus. En is het waar dat dit tegenwoordige Leeven niets anders is dan de Voorbereiding tot onze eigenlyke bestemming? is het waar dat dit Leeven het Leerschool is waarin wy die deugden moeten leeren, waarin wy, aan de andere zyde van het Graf, volmaakter zullen worden? waarom zoude de plichten der Echtgenooten en oudren ook geen eeuwige gevolgen hebben? waarom zoude ook deezen voor geen volmaaking vatbaar zyn? en dan zeeker zal den nu beproefden

Lyder zeer zeeker uwe belangens, en die zyner en uwer kinderen met meer helderer dóórzicht, langs veel onfylbaarer wegen, in de meer naaderen tegenwoordigheid van - en vereeniging met den Vader, kunnen bevorderen dat in dit Land onzer Vreemdelingschap, waarin de Liefde dikwyls kortziende, en meest althoos, na haare uitgebreid- en tederheid, onmachtig is.

Wat doed de Godsdienst van Christus deeze thans zo miskende, zo bestreede zo vervalschte Godsdienst al Bronnen van troost en verkwikking voor ons ontspringen! Wat doed Hy ons al hoopen, en wat doed Hy ons, door het behoorlyk gebruik maaken van eene verstandige analogie, niet al zaligs gissen. Dat wy dan ons geloof in deezen Godsdienst daaglyks zoeken te versterken, en ons, door den invloed der hoogste macht, voor wankelen poogen te bewaaren, dan zullen wy in de meest zombre voorwerpen althoos, tot onze bemoediging, verlichte punten vinden, want: ‘er sterven wien er sterven, Jezus Christus, zyn zalige troostleer is gistere en heede en tot in alle Eeuwigheid de zelfde.’

Wy hadden ons gevleid, u nog deezen Maand te zien, maar het kindje van Burgem. Van Roojen sukkeld zó, dat de ouders niet van Huis kunnen en de waerdige Grootmoeder wil nu gaarne nog eenige weken by Haare kinderen vertoeven. Zo alles zich redelyk schikt, koomen wy in het begin van *july* met het jacht van Loieze[1] in Vlissingen. Wy verlangen zeer om u, Lieve Waerde Vriendin, uwen Echtgenoot en lieve kinderen te zien en te omhelzen. Groet den besten uwer vrienden, uwen waerde *Huet* van ons. Zeg Hem hoe hartelyk wy met zyn Lot begaan zyn, en breng Hem de welmeenende vertroostingen onzer vriendschap over.

Vaar wel, beste Lieve Coosje, denk zomweile eens aan uwe toegeneegene, maar te ver van uw afgescheidene vriendinnen

E. BEKKER wed. WOLFF[2] en A. DEKEN.

's Hage, 31 Mai 1801.

1 Louysen, een geacht koopman te Vlissingen, behoorde tot de vrienden der familie Bekker aldaar.

2 Hand van Betje.

CLXX. (*Aan Johannes Henricus van der Palm, Leiden*.)

Ik kan, waarde vriend, den bf van d^{o} van Crimpen niet laaten vertrekken zonder er, over den ramp der rampen, iets by te krabbelen. 't Is my lief dat er aan uw oogmerk voldaan is; te meer daar de vertaaling uwe vereerende goedkeuring wegdraagd. Het is bynaar af. Doch op een boekje van 4 stuivers - waar van reeds eene goede vertaaling in het licht kwam, - zit niet. Ik zal het des maar gebruiken in het huishouden voor blaakers & eetenskasten, waar in & waar toe wy vrouwen toch anders *schoonpapier* verbruiken. De Gedichtjes van Aagje[1] zyn charmant; maar dewyl zy die toch zo gemakkelyk schryft, als of zy een snuifje nam, zal zy er wel eenige by maaken, & die kunnen nog te pas koomen.... zo dat ik maar zeggen wil, dat die ramp niets te beduiden heeft.... Ik ga morgens eens naar Breda & de volgende week naar Sas van Gent, daar ik een kostelyke Cousin (Ribbers)[2] heb, by wien wy gaan logeeren.

In 't eind deezer maand denk ik weder op myn hofje te zyn & eens uitterusten van al de woelingen, & het Heen en Weer trekken, want dat is, in dit anthichriste Land, gewild. ô hoe interressant is dit niet voor U! ik schaam my over myn gekakel. Nu bedek ik alles met den mantel der vriendschap, & na uwe lieve vrouw[3] gegroet te hebben, verzoek ik my te mogen tekenen

T.T.

BETJE WOLFF.[4]
Ossendrecht, 3 Aug. 1801.

1 Waarschijnlijk 'Iets voor ouders en kinderen.' In 1804 uitgegeven te Leiden, bij D. du Mortier en Zoon.
2 Hendrik R., zoon van Hermannus Ribbers, den zwager van Betjes moeder. Zie bl. 43 noot 1, waar foutief RibbeNs gedrukt werd.
3 Alida Bussingh van Delfshaven, zie bl. 27, noot 3.
4 De oorspronkelijke brief berust in de collectie 'Palmiana' van wijlen Dr. Nicolaas Beets te Utrecht.

CLXXI. (*Aagtje Deken aan Ds. S.Th. Huet en echtgenoote, Vlissingen.*)

Dierbaare Vriend en Vriendinne!

Het heeft ons dan eindeling, tegen alle verwachting, moogen gebeuren, Lieve Coosje, den Leidsman Haares Leevens, en Haare Lieve kinderen nog eens, aan deeze Zyden des Grafs, te omhelzen. Hartelyk dank voor alle de bewyze uwer edelmoedige vriendschap! dan, myne Vrienden, men heeft maar te wynig, voor het verstand en hart, in zulke gemengde gezelschappen, en men verkeerd, veelal, veel inniger en hartelyker, met elkander in gemeenzaame en vertrouwelyke Brieven, dan in byeenkoomsten. Men legd Maaltyden aan om te *Lachgen* maar schryfd Brieven om te *genieten*.[1] Wy hebben zederd negen weken, by na niets gedaan dan reizen, rossen, eeten, drinken en slaapen. Zyn naar Ossendrecht, Breda, Sas van Gent, Lillo, en Antwerpen geweest, en zyn eindelyk den laatsten Augustus, na veertien uuren op slechte wegen, in stortregens op stootende wagens gereden te hebben, wel in ons klein vreedzaam woningkie gekoomen, en neemen de eerste gelegenheid waar, daar wy aan Mevrouw [Loie]zen[2] schryven, om u te betuigen, dat wy den christen Leeraar hoog[ag]ten, des zelfs Gezelinne teder, by na *sentimenteel* beminnen, veel van beiden spreeken, en Hun, met des zelfs lieve kindertjes, de zorge der hoogste Macht, Wysheid en Liefde aanbeveelen. Voorts verzoeken wy alle vrienden en bekenden te groeten, byzonder de kundige Dockter Baars en zyne schrandere verplichtende Huisvrouwe. Wy omhelzen u in den geest, en blyven, onveranderlyk

Uwe oprechte vriendinnen

BETJE WOLFF[3] en A. DEKEN.[4]

Haag, 4 Sept. 1801.

1 *Zonder eenig recht* kende Cd. Busken Huet de laatste woorden, die het eigendom van Aagtje waren, aan zijne grootmoeder Coosje Huet, Busken toe.

2 Echtgenoote van den heer Louysen, zie bl. 377 noot 1.

3 Hand van Betje.

4 Dit is de laatste bewaard gebleven brief der vriendinnen aan de familie Huet te Vlissingen. In 1808 is het gezin naar den Briel gegaan. Tijdens de Fransche overheersching verminderden de inkomsten van den Walschen predikant zoodanig, dat hij het baantje van beëdigd vertaler er bij moest waarnemen, 1811. Hij stierf in 1826 en Coosje 21 Sept. 1841. Twee hunner dochters huwden achtereenvolgens met Mr. J.R.S. Saudifort, rechter in den Briel, Anna Elisabeth Wilhelmina (1838-1841) en hare 4 jaar oudere zuster Jeanne Sybille (1842-1865). Laatstgenoemde kwam als weduwe inwonen bij haren neef Dr. Gallandat Huet, arts te Schoonhoven, en vertelde mij later veel over haar rijk begaafde moeder Coosje. Zij overleed 24 Maart 1888 in den ouderdom van 89 jaar.

CLXXII. (*Aagtje Deken aan de weduwe J. Dóll, Amsterdam*.)

Mejuffrouwe en geachte Vriendinne!

Eindelyk zyn wy, na een Reisje van negen weken, door Gods goedheid, wel in den Haag, in onze stille wooning, aangekoomen. Wy zyn na Vlissingen, Ossendrecht, Breda, Sas van Gent, en Antwerpen geweest, hebben, tusschenbeiden veel plaiziertoertjes met Reituig gemaakt, en zyn eindeling naar Maandag, in zwaare aanhoudende plasregens, na veertien uuren op eenen Dag onophoudelyk te hebben doorgereden, tot onze ruste wedergekeerd. Wat dunkt u vriendinne! dat gaat niet wel aan voor oude afgewerkte vrouwen? Wy waaren ook zeer afgemat schoon dat hossen en stooten zeer heilzaam voor myne verstoppingen was. Wy hebben echter onze goede waerdige vrienden en dus ook u en de uwen niet vergeeten, en zyn inzonderheid ten uiterste begeerig om te weten hoe uwe lieve zwakke dochter het heeft en of zy wat geprofiteerd heeft van het lang aanhoudende schoone weder en de geneezende Buitenlucht.

O zy[1] moest met ons de schoone, groote, weldaadige Natuur en den overvloedigen Oogst in Braband en Vlaanderen gezien hebben, de Landen schitterende van Goudgeel koorn, het oog verblindende door zneeuwwitte Boekwyt landen, de voedende Rogge, de kleedende hennip, de versterkende Hob, onoverzienbaaren strooken en vier-

1 De ziekelijke dochter van de weduwe Dóll, naar wier welstand telkens wordt gevraagd.

kante Lands, met aardappelen, die wellust voor den Ryken, die troost voor den Armen, het heugden den Boeren niet zulk eenen overvloedigen Oogst gezien te hebben. In het overmaasche waaren de Boogaarden zo ruim vervuld met Appelen, dat de aan den weg hangende takken moesten ondersteund worden. Wy twyffelen niet of het geen wy voor uwen Alemanach voor het eerst volgende jaar gezonden hebben is, door u, wel ontvangen schoon ons daarvan geen bericht is toegezonden.[1] Schryf ons eens, by gelegenheid hoe Gy het in uwe zwakke arbeidzaamen toestand hebt, hoe onze jonge vriendin zich bevind, hoe uwe andere kinderen vaaren. Gy zuld ons zeer verplichten indien Gy den ingeslootene zo spoedig mooglyk adres bezorgd. Geloof intusschen dat wy blyven UEd. Dw. Dinaressen en belangneemende vriendinne

E. WOLFF en A. DEKEN.
's Haage, 9 Septbr. 1801.

Ik heb in commissie een geheel Exempl. van onze werken, ook die van my apart zo ook van myne vriendin, te bezorgen.[2] Kunt gy myne Heeren die commissie uitvoeren & als die verzameling geschied is zenden aan den Burger Hendrik Ribbers te Sas van Gent.[3] Ik sta in voor de prompte betaaling. Verzoek hier op antwoord.

Adres Mejuffrouw de weduwe Jan Doll
Boekverkoopster
te Amsteldam.

1 In den Almanak voor Vrouwen door Vrouwen van 1802 verscheen een vers van Aagtje 'Ter vertroosting van mynen vriend den heer V.K.' Daarin komt van A.D. ook voor 'Lize aan haare vriendin op haar huwlyk' door mij *niet* vermeld in mijn Catalogus der tentoonstelling onder N^{0}. 165.

2 Alleen dit postcriptum, dat evenals de onderteekening 'E. Wolf' van Betjes hand is, ware voldoende ter wederlegging van Busken Huets onzinnig beweren, dat Aagtje niets meer dan huishoudster en voorlezeres is geweest. Betje onderscheidt hier de werken door haar beiden geschreven van die, welke ieder afzonderlijk heeft uitgegeven. Zie verder mijn opstel in *de Gids* van Nov. 1892.

3 Hij bekleedde aldaar de betrekking van ontvanger van het arrondissement en was gehuwd met mejuff. Anna La Motte.

CLXXIII. (*Aagtje Deken aan de weduwe J. Dóll, Amsterdam*.)

Mejuffrouw en geachte Vriendinne!

Met eene Leevendige blydschap hebben wy de betere Lichaams toestand van uwe dierbaare Dogter door hare eige lieve hand moogen verneemen. De goede Hemel geeve maar dat, daar de zomer en winter *voor Haar* het goede en kwaade Beginsel der Ouden is, het goede over het kwaade de overwinning mooge behoude!

Hartelyk wenschen wy ook dat Gy, waerde vrouw, tot nut van uwe Huishouding en uw eigen perzoneel genoegen, in deezen kort op handen zynde winter den nydigen invloed van het kwaad Beginsel zuld moogen ontsnappen.

Myne vriendin is ook eenige dagen zeer onpaslyk geweest aan haare gewoone zeenuwkoortsen, de *Noordenwind* is, voor Haar, het kwaade Beginsel, tans zyn wy beiden, Gode zy dank! vry wel.

't Is my leet dat Gy het gezondene vaers, niet gebruiken kund, dan meer om de Menscheid onteerende reden die Gy my daarvan gegeeven hebt, dan wel om myne vergeefsche moeite. Goede Hemel! zullen dan altoos lieden van talenten, Hunne eigene Gaaven onteeren, en Hunne Vereerers en mede kunstenaaren en kunstenaressen ontmoedigen en bedroeven! Hier neevens een vaers door my gemaakt by geleegenheid als Gy booven het zelven zien zuld; kunt Gy het plaatschen het is tot uwen dienst anders zend het te rug met al wat Gy niet orbren kund, dan maak ik er mooglyk, met eenige verandering, nog eens een klein bundeltje van.

Hartelyk dank voor uw vriendelyk aanbot, om by u buiten eenige dagen te logeren, wanneer alles wel blyft, zullen wy mooglyk, in het aanstaande voorjaar van uwe vriendelyke uitnoodiging, met erkentennis, profiteeren.

Vaar intusschen wel, kuscht uwe lieve dogter onze vriendin har-

telyk, en maak het compliment aan uwe zoonen van uwe oprechte en heilwenschende vriendinnen

[WOLFJE] en A. DEKEN.
's Haage, 22 Septbr. 1801.

Moet ik Meesters Leerjaaren niet wagten?[1]

CLXXIV. (*Aagtje Deken aan Mr. H. Vollenhoven, Amsterdam*.)

Lieve, waarde Vriend!

Ik had reeds gisteren uwen geheel hartelyken brief beantwoord, indien het smartelyk lyden van myne Vriendin zulks had toegelaaten. De pyn was dingsdag veel bedaard, en schoon myn hoop op beterschap reeds meermaalen verydeld was, greep ik echter weder met graagte naar dezen balzem des leevens en vooral des lydens. Het vogtige mistige weeder deed de zeenuwen weer verslappen, en daardoor wierd de kramppyn in maag en borst weer zo hevig als ooit. De nacht tusschen Donderdag en Vrydag is bitter geweest; niet geslaapen, geduurig verheffing van pyn, schoon een dubble dosis opium gebruikt hebbende, namelyk, by opvolging agt pilletjes, die echter uit niet meer dan één grein bestaan; want zy moet, uit hoofde haarer voorbeeldelooze aandoenlykheid, als een kind behandeld worden. Thans ligt zy afgemarteld te bed, meer drukking dan pyn gevoelende, maar kan den weldaadigen slaap niet vatten, het voornaamste middel ter haarer geneezing. Ongelukkig, thans voor haar, is haar geest buitengewoon leevendig, en tot de hoogte van haaren jeugdigen leeftyd opgewonden. Dat ik, die geheel alleen ben, alles moet waarneemen en geduurige boodschappen aanneemen,

1 Deze vraag, doelende op *Goethes Wilhelm Meisters Lehrjahre* is van Betjes hand.

en, of door medelyden, of door de vrees voor de terugkomst der smarten myner vriendin gefolterd wordt, het niet gemakkelyk heb, kunt Gy u wel verbeelden. Veel bezigheden verhoeden my voor ziektens. Ik heb den doctor dat gedeelte uwer brief voorgeleezen welken uw hart zo veel eer aandoet, waarin gy hulp en verkwikking aanbied. Den doctor zegt, alle wynen, die scherp, zuurachtig en prikkelend zyn, zyn ten uiterste nadeelig, daar soete, lymige zagte wynen van zeer veel nut kunnen zyn, dus geen Rhynsche, maar zeer zoud Gy ons verplichten indien gy ons van die zagte wyn, waar over Gy schreeft, een fleschje aan onze Beth wilde zenden, want zy is zeer verzwakt. Wonderbaarlyk is die zeenuwziekte, in onderscheidene verschynselen; men moet er by tegenwoordig zyn, om er een idee van te kunnen vormen. Voorleden week kreeg onze lieve Beth een vyftig oesters van Siderius[1] present. Ik vroeg den doctor of zy ze eeten mogt? Zeer wel, was het antwoord. Zy at er 's avonds vierenveertig op, dronk een goed glas wyn en sliep dien nacht, zo als zy in geen vier weken geslaapen had.

Het heugt my, dat, toen wy in de Ryp woonden, en te Amsteldam gelogeerd waaren, myn vriendin aldaar een eiselyke zeenuwziekte had, en in geen zes weeken iets, zelf geen vogt, gebruiken kon. Everwyn was onze docter. Eens zegt myn vriendin: Docter mag ik wel graauwe erwten eeten? Eet al waar gy lust in hebt, antwoord de docter; zy eet sterk gebraade, meer dan gekookte graauwe erwten met rundvleesch, het bekoomt haar heerlyk, en van dien tyd herstelt zy. Dan genoeg van my zelf, dat is van myne vriendin gesprooken.

Hartelyk verheugt het ons dat gy en uw geheel vreedzaam Huisgezin zo gezond en wel vergenoegd uw leevensbaan afloopen. Hartelyk deel ik in dat uw waardig genoegen, welk Gy ondervind in uw zoon zich plechtig te zien verklaaren voor het eenvoudig, onbedorven, verstandig Christendom. Zulke jonge voorstanders eener zedelyke Godsdienst zyn weldaaden voor een land waarin de moode en heerschzucht het onzinnig ongeloof en belachlyk bygeloof zegevierend poogt intevoeren. Hy, die ons geroepen heeft tot deugd en

1 Siderius, zie bl. 370 noot 1.

heerlykheid, doe den bedachtzaamen jongeling waardiglyk wandelen de hooge roeping, waarmede hy geroepen is tot roem van zynen deugdzaamen Vader, tot vreugd van zyne Godvruchtige Moeder, tot voorbeeld der zynen, en tot zaligheid van zynen, tot onsterfelykheid gevormden, Geest!

Myne lieve vriendin groet u hartelyk, zo ook uwe waarde Huisvrouw en liefdryk Huisgezin. Zo doet ook uwe oprechte vriendin

AAGTJE.

's Hage, 13de November 1801.

CLXXV. (*Aagtje Deken aan Mr. H. Vollenhoven, Amsterdam.*)

Waarde Lieve Heintje!

Met het geheele drukkend gevoel der volle waardy van uw geheel zacht, megaand, vaderlyk hart, ontvingen wy uwen lieven Brief en kostbaar present. Wy bedanken er u voor met alle de aandoeningen der reine vriendschap. Zondag was voor ons een dag der nieuwe Maane ende des dankbaare gejuichs. Onze lieve Beth was zeer mooi, at met my aan tafel en bleef zeer opgeruimd. Daar kwam uw kostelyk geschenk en hartelyke Brief. Een uur daarna eene dergelyken van den Edele in den Lande, onzen vriend Van Hall, met twee pond *keurige* en *keurige* thee, zeit Mienicht, de Weduwe Kool, van wie wy eenige daagen te vooren eene keurige en keurige zoutenvisch of labberdaan ontvangen hadden. Ik verhaal u dit omdat ik weet dat het uw lief hart recht goed doed, dat wy goede belangneemende vrienden op onzen ouden dag bezitten, zo wel eene weldaad van den Heere als een deugdzaame Huisvrouwe. Dan myn Vriend, niets is volmaakt, en des nagts kreeg ons Wolfje weer zulk eene heevige Maagkramp, dat zy uit den slaap gekneepen en gewrongen wierd; echter niet zo woedend als voorheen. De overgang tot grooter koude was hier van de oorzaak, want zy is

eene volmaakte barrometer: alle overgang van warmte tot koude, droog tot vogtig, stil tot winderig weder, kort, de minste verandering in den dampkring doet Haare zenuwen geweldig aan en veroorzaakt Haar die bittere pyn. Zonder deeze toevallen zouden wy haast al te gelukkig zyn en te zeer aan het leeven gehecht. Ons Huisselyk en Maatschappelyk geluk is volmaakt, en wy hebben nimmer in onzen grootsten overvloed zo waar gelukkig geleefd.

'Och, dat doet my plaisier,' zegd onze Vriend, en zyn geheele aandoenelyke ziel blinkt en schittert in zyne oogen.

Vergun my nu eene kleine aanmerking, beste Vriend! Wanneer de bloem onzer Burgery, onze gegoedste, kundigste, eerelykste Landgenooten zich geheel gelieven te onttrekken aan Hun Vaderland te dienen, wat moet er dan van dit Vaderland worden? Moeten wy zuchten onder het domme geweld van hongerige smeerlappen? Moeten wy onze halzen krommen onder het juk van trotsche, heerschzuchtige Aristocraaten? Of moeten wy den geliefden, erfstadhouder weder inhaalen en nog eens laaten bespotten, smaaden, uitplunderen en verjaagen? Hebben wy dan zo veel te vergeefsch geleeden? Ja indien ook maar te vergeefsch! Wat ik u bidden mag, lieve Hein, onttrek u niet aan het Vaderland. Gy hebt kinderen, en deeze zelve moeten u het Vaderland dierbaar maaken. Ik beken, het volk verdient weinig de opoffering, welken men voor hetzelven doet. Dan Gy kent het duizendmaal gerepeteerde vaers van Van Vondel: Die werkt, en zo voort.[1] Onder ons wil ik u echter wel belyden, dat wy menigmaal tegen elkanderen zeggen: 'Hadden wy voor twintig, dertig jaar geweeten wat nu ons de ondervinding leerd, wy hadden nimmer eene letter voor de vryheid in het Licht gegeeven.' Doch thans hebben wy geen keur, en wy moeten pompen of vergaan. Nimmer hadden wy gedacht dat er zo weinig geestdrift in onze Natie voor ware, reedelyke vryheid heerschte. Maar hebben wy een Naatie? Ach, zo het land met redenvoeringen, Bals, Dinees en Soupees te redden is, dan zullen wy weldraa weder een groot volk worden. Ik weet het, wy kunnen zonder koophandel niet bestaan, maar nog minder zonder onderlinge Liefde, maatigheid,

1 Den aanhef van zijn Palamedes: 'Die zorght, en waeckt, en slaeft,' enz.

spaarzaamheid, eerlykheid en vlyt. Dan genoeg hier van, wy kunnen hier over niet verschillen. Lieve beste Heintje, hoe Gy ook denken moogd, blyft patriot, bemin en werk voor uw Vaderland. Wy beveelen ons verder in uwe dierbaare vriendschap, verzoeken ons compliment aan uwe waerdige Echtgenoote, die wy meer achten dan zy bevatten kan, als ook aan alle uwe kinderen, bedanken u nogmaals hartelyk voor uw present. Onze Lieve Beth groet u teder, en ik tekene my

Uwe oprechte Vriendin

AAGTJE.

's Hage, 16 November 1801.

CLXXVI. (*Aagtje Deken aan Mr. H. Vollenhoven, Amsterdam*.)

Beste lieve Heintje, de assurante lui hebben het derde deel van de waereld. De gekken kreigen de kaart, en wild gy er nog een hartig *sans culotten*-spreekwoord by, loop dan voor een oogenblik eens uit de Mennoniete kerk ende hoort: met jou bl ... semsche malle bek kan je alles in je b ... st krygen; maar die Geest des Genevers is gelukkig vervloogen, zo dat ik maar zeggen wil, dat wy geheel dankbaarheid zyn voor de naauwgezette uitvoering van den inderdaad bizarren wil des pitige Testaters, de Eigenliefde, die valsche vriend van den Zondaar, dien getrouwen vriend van den Heilige, zoals die Heiligen dan op onze beste waereld zo al uitvallen. De eigenliefde van uwe vriendinnen is ook niet weinig geflatteerd door het goed gevolg van Haare uitvinding, als zynde voor haar Honorabel en proffitabel. Wees echter verzeekerd, dat wy doodlyk onmachtig zyn om ooit misbruik te maken van uwe edelmoedige vriendschap, daar wy veel achting hebben voor de vermaaning in de spreekwoordelyke Zeedenleer:

Is uw vriend van zuiker, eet Hem niet op.

Dat onze jeugd vernieuwd werd als eenes Aarends, van reine blydschap over het herstel van uwe lieve waerdige vrouw, behoeven wy u niet te verzeekeren, daar het ook tot onze onverzettelyk aangenoomen grondreegel behoord, dat de Maatschappy aan duizend Cantisiaanen[1] en honderdduizend Dichters niet zo veel verliezen kan als aan *ééne* Eerwaerdige Moeder. De eersten maken veelal deeze waereld tot een zothuis, en de toekomende tot een paradys der Muzelmannen; de Laaste bevolkt onze aarde en de toekoomende gewesten met Wysheid, Deugd en Geluk.

Nog veele, veele jaaren moet Gy met die beste vrouw een gezond gelukkig leeven leiden in alle eerbaarheid en Godzaligheid, en uwe kindskinderen op uw spoor het waar geluk zien genieten! Ik bemin het Leeven, en zoude er met myn vriendin wel getuigen van willen zyn; dit is zeeker geene Cantisiaansche deugd, maar lieve Vriend, laaten wy maar geen complimenten maaken aan onze zeedenlyke kracht.

Ik voor my ten minste beken openhartig een Huis vol werk te hebben om in den storm der Menschelyke driften, op de woeste Levenszee het Bootje voor zinken te bewaaren met alle de reedenen, die reeden en Godsdienst van het verstandig zelfbelang ontleenen, en zucht naar geluk is by my zowel een ingeschaapen practies beginsel als gevoel van plicht. ‘Gy verstaat Cant niet’ schreeuwd my een Modern Wysgeer toe. Ik geloof dat gy gelyk hebt, zeer respectaeble philosoof; maar ik vertroost my dat ik deugdzaam en gelukkig zyn kan, zonder een diep inzien in deze nieuwmoodische philosofie.

Wat den burger Arnolds betreft, ik durf zeggen dat Hy verdiend van u gekend te zyn. 's Mans verstand en hart maaken hem volstrekt onbekwaam om eene ultrarevolutionaare te *blyven*. Hy lacht, indien zyn denkende ernst hem het Lachgen toelaat, om dien onberedeneerden yver, waartoe de gisting der tyd en zyn waare Vaderlandschen yver hem had opgewonden, en ziet dat ook dit ydelheid is. Hy neemt zyn post voorbeeldig getrouw waar, is altoos te huis, gaat nooit in koffihuis of eenig genoodschap, kend geene

1 Aagtje bedoelt volgelingen van den wijsgeer Kant.

andere uitspanning dan het leezen en leesd de beste wysgeerige werken met oordeel, is een liefhebbend Man, een zorgvuldig vader, een yverig vriend, een nuttig Burger, een *bedaard* patriot. Zyn vrouw is onzer aller Moeder in den staat der rechtheid.

Wy vinden den Burger Lubling[1] een lief bejaard man. Vroolyk en hartelyk zeeker, wat pedant, maar lang zo erg niet als hy ons door den Heer C. Ploos van Amstel,[2] die in hem na te bootsen de natuur te baat had, ons hem had afgeschilderd. Van Hall is *hier* in den Haag de uitverkoorne onder de uitverkoornen. - Maar wat word deezen Brief verveelend lang; als meerder komt, moet minder wyken. Uw Hoogachtende Vriendin Aagtje geefd deeze ter voltooying over aan haare en uw Wolfje.

[Betje vervolgt den brief:]

Wel Hein lief, wat word ik klein onder die kalfskop! Eergister avond zei Aagt tegen van Rooyen (die hier van avond met zyn heel gedoente komt) aan tafel zittende, naast hem: 'Jongen, wy krygen een kalfskop van V.' - 'Breng hem by ons, dan eeten wy die te zamen.' - 'Wy gaan die by Arnolds[3] eeten.' - 'Best! dat verdient A.; hy is een weergaaze knappe kaerel & een groot vriend van jelui.' Zo dat ik maar wil zeggen dat ik zo klein worde onder de kalfskop, en u duizendmaal daarvoor bedank. Kent gy v.d. Palm?[4] Ik zou my zelf wel in den aspot gooyen, als ik denk: die & zyne vriendelyke vrouw heb ik vergeeten te noemen, en echter 't was nog geen twee dagen, dat wy er des morgens om half twee van daan kwamen. Die van der Palm komt al na by het *ideeaal* der menschelyke volkomenheid. Van L. heeft zich van al zyn morssery en geknungels gereinigd; men kan nu heel wel met

1 Zie bl. 370 noot 1.
2 Zie bl. 77 noot 1.
3 Jan Arnold, secretaris van 's Gravenhage. Zie bl. 369 noot 2.
4 Johannes Henricus van der Palm, 1763-1841, sedert 1796 hoogleeraar te Leiden, werd van 1799-1806 agent van Nationale Opvoeding in den Haag en keerde daarna terug naar de Sleutelstad. Zie zijn leven en karakter door Nicolaas Beets, 1842.

hem over straat gaan. Hy was dan maar eens een morssig heertje, & stond op de nominatie om plaatsvervanger van het zwyn Modderman te worden. Doch 't is over, ik denk dat zyn knecht hem wast en afboent en opdrilt, want laast waaren wy by hem, en hy zei: ‘je kykt niet eens naar myn zyde koussen, zo heeft Pieter my opgedrild omdat ik moest gaan *dansen*.’ Nu, ik gaf één oog uit de kalfskop, om van L. evenwel te zien dansen!

Jan L.[1] vind ik onuitstaanbaar pedant, maar als hy voorleest, dan knyp ik my zelf bont en blauw, om hem niet in zyn bakkes uit te lachen; evenwel een best man, die ons veel plaisier doet. Cees Ploos zei eens: ‘Juffrouw Wolff kan zo hartelyk lachen; myn broer *Jacob* lacht veel; ik lach nooit.’ Dat wilde zeggen: juffrouw W. is een malloot, Coo is een gek, maar ik ben de wysheid Salomons. Ik heb myn armzalig hoofd eens een 14 dagen met Kant gebrooken; maar ik geloof dat ik te oud ben om hem wel te verstaan; en daar ik hem vat, doet hy by my onder voor de lessen van onzen godlyken meester, wiens wysheid wy te meer bewonderen, naarmaate men doordenkt & de menschelyke natuur leert kennen. Van Hall zegt dat Kinker[2] zo veele talenten heeft. 't Kan zyn; hy is myn dichter niet. Trouwens, dit kunt gy begrypen. De dichtery is schilderen. Die dat niet kan, moet stilzwygen. Apropos! Uw bruiloftsvers wandelt thans door onzen vriendenkring & verwekt meenig vrolyk uur. Nu als je 50, zegge *vyftig jaaren* getrouwd zyt, & ik leef en (waak) nog, dan zal ik dat eens verdoen, hoorje? Dan ben ik 80 jaar & zo ik niet meer verander als sederd 20 jaar, is daar wel gooi na. Hede, dan kom ik als een Doodshoofd naar de wyze der Egyptenaren aan uw bruiloftstafel en wapen myne oogen met een groene bril, om myn veers *zelf*, al trembleerende, half te leezen, half te zingen, doch dan moet Aagt ook blyven; anders verknies ik my dood voor myn tyd. Jongentje, wat ben ik bly dat gy uwe waardige vrouw weerom hebt! Myne ouwe oogen worden nat, als

1 Joannes Lublink de Jonge. Zie bl. 370 noot 1.

2 Mr. Johannes Kinker, dichter en wijsgeer, vestigde zich als advocaat in den Haag, 1788, vertrok van hier naar Amsterdam en werd in 1814 hoogleeraar in de Nederlandsche taal en letterkunde te Luik. Na den Belgischen opstand keerde hij naar Amsterdam terug.

ik denk dat gy haar verliest. Dat is zo waar als dat ik u beiden, weetje, zo met myn gevoelig veel bevattend hart lief heb. Hou je ook niet veel van Jan Teerling?[1] O hy is zo opperbest! Ik balkte als een kalf toen hy wegging. Ja! wyzer worden zit er voor my niet op! Nu nagt men zeun, men kostelyk kind! Over 23 jaar hoop ik met myn veers te koomen. Wie is in staat om zo een rapsodie te krabbelen als ik? Ik zal myn illustre naam maar niet melden.

's Hage, 1801.

CLXXVII. (*Aagtje Deken aan Mr. H. Vollenhoven, Amsterdam*.)

Lieve Vriend!

Gedacht hebbende, dat onzen vriend Van Hall eerder vertrekken zoude als het nu blykt, dachten wy Hein met een Briefje voor u te belasten. Nu kan ik niet voorby u eenig bericht van onze waerde Lyderesse mede te deelen, tot wier versterking en verkwikking Gy zo veel hebt toegebracht. Men kan zeggen dat de pyn uitsleit, echter is het zenuwgestel nog maar al te beweegbaar, en vogtig weder, wind, verandering in den dampkring werken zeer nadeelig op de zenuwen en [doen] de pyn van tyd tot tyd wederkeeren, schoon niet zo hevig en aanhoudend. Het bericht het welken wy voor eenige dagen uit Ossendrecht ontvingen der hoogst gevaarelyken toestand van onzen Neef en Vriend van Crimpen van wiens overleiden wy den eerstkoomende postdag de treurige verzeekering vreesden te ontvangen, heeft onze lieve Beth ook geen goed gedaan. Hy is doch de eenige van Haar Famielje die in ons treurig Lot meer dan immer van eigen Bloedverwanten verwacht kon worden gedaan heeft. Dan de laaste post geefd ons hoop dat het gevaar voorby is. Het Leeven van deezen Man is een waar Martelaarschap,

1 Betjes neef, zoon van Joris Teerling. Zie bl. 7 noot 1.

alle weken moet Hij zich gelukkig rekenen, als Hij, met twe dagen en twe Nachten woedende Hoofdpyn die Hem Macht- en wezenloos op het Bedde werpen, vrij koomd. Voorleden jaar is Hy eenmaal den dood ontkoomen, nu leid Hy aan eene ontsteeking in het hoofd, de Borst en ingewanden. Zyn vrouw zou ontroostlyk zyn. Want nooit heb ik meer liefde tusschen Echtgenooten, nooit een gelukkiger Huuwlyk gezien en wy zouden in Hem eenen bezorgende deelneemende vriend betreuren.[1]

Wy hoopen dat Gy, uwe Lieve vrouw en waerde kinderen zich by aanhoudenheid welvaarende mooge bevinden. Ik ben zeer ongesteld aan roozige kiespyn, doch heb reden, om, in dit weder en naar zo veel tobbens met mijn Wolffje, zeer vergenoegd en dankbaar te zyn.

Heb de goedheid van dit inleggende Briefje eens by de weduwe Doll en zoonen te laaten bezorgen? Groet en kuscht uwe Lieve Egade eens voor ons. Groet ook uw waerdig kroost, en denk in vriendschap aan uwe oprechte en dankbaare vriendinnen

WOLFFJE en AAGTJE.

's Hage, 1 December 1801.

CLXXVIII. (*Aagtje Deken aan de weduwe J. Dóll, Amsterdam*.)

Geachte Vriendinne!

Hartelyk wenschen wy dat uwe Binnenkoortsch u verlaaten heeft, dat uwe krachten toeneemen, en uwe waerde Moeder vry van smartens, ziektens en zwakheden dit byna afgeloopen jaar uit en het Nieuwe intreden mag, om nog lang de steun van haar Huisgezin te zyn, en van het zelve genoegen, vreugd en troost tot in lengte van dagen te genieten!!!!!

1 Den 2^{den} April 1802 gewerd hem van 'het Staatsbewind deser Republieq' zijn emeritaat. Spoedig daarop (19 April) is hij overleden in den Haag.

Myn lieve vriendin blyfd nog zeer zwak schoon de pynen, Gode zy dank! minder hevig en niet zo aanhoudend zyn. Wy twyfelen niet of uwe heeft het geld ontvan[gen] voor de Boeken aan den Heer Ribbers[1] geleeverd; onzen vriend van Roojen, die nog Geld van Amsteldam ontvangen moest, heeft ons verzeekerd het bezorgd te hebben.

Zeer gaarne wil ik van uw vriendelyk aanbod, ons nog een Allemanach of twé te zenden prophiteeren.

Het was ons zeer aangenaam in u onzen vriendin ook een zuster in Apollo te begroeten. Gy hebt uwe Allemanach, uwe Natie en Sexe Eer aangedaan.

Het spyt my zeer dat Gy het vertaalde stukje door myne Vriendin nog niet geplaascht heeft, daar zy om u spoedig te helpen alles heeft laaten staan.

Vaarwel geachte Vriendin, bedank uwe Moeder voor Haar present, den Bundel Gedichten, de Fraaje vertaaling van onzen vriend van Hall hadden wy Hem reeds hooren resiteeren, en hebben het nu met een nieuw vermaak geleezen! Groet uwe Broeders, zuster en alle Bekenden en denk aan ons als aan uwe Hoogachtende Vriendinnen

[WOLFFJE en DEKEN.]
's Hage [Dec. 1801.]

CLXXIX. (*Aagtje Deken aan den heer A. Loosjes Pz., Haarlem*.)

Medeburger en Vriend!

De uitbreiding van een verstandig Christendom is my zo dierbaar, dat ik my al eens in 't hoofd gehaald heb, om een *Godsdienst Vriend* voor de Desenters te schrijven, ter tegenwerking der te *vooren*,

1 Betjes cousin te Sas van Gent. Zie bl. 378 noot 2.

neen niet te *vooren*, maar *nog* heerschende kerk, wier woelingen tegen redelyk denkenden na de Revolutie van 95 weer sterk is toegenoomen en wier yver door belang en Heerschzucht, aangevuurd eenen graad van bitterheid begind te verkrygen, die de voortgang der verlichting duizend Meilen agter uitzet. God bewaare my voor den wensch het getal der twistschriften te zien vermeerderen: neen, maar ik wilde gaarne het, door Declamatie, met een schyn van ernst, bedroogene volk doen begrypen dat, by voorbeeld, de Remonstranten en Doopsgezinden ook Christenen zyn, die eenen hoogen prys stellen op den Hoogwaerdigen persoon des Verlossers, die zich, met zo veel regt, het Licht der Waereld noemd. Gaarne zoude ik derhalven iets toebrengen tot de stichting en uitbreiding der Doopsgezinde Gemeentens, aan de welken ik my zo naauw verbonden gevoel. Of ik hier in slaagen zal moet het gevolg leeren.

Ondertusschen is het my vreemd, dat de zangers zich naar de Muciec moeten schikken, het waare, dunkt my, veel natuurlyker, dat men de muciec na de woorden voegden. Kops[1] had juist den dag voor ik uwen Brief ontving by ons geweest, nu is zyn Lieve vrouw verlost, dus zal het wel eenige dagen duuren eer wy het genoegen hebben dien braaven Man te zien, met wien ik hoop te spreeken. Al wie de heerelyke Lofzangen aan het Opperwezen in Walchgeren en andere werken van myn vriendin geleezen en gevoeld heeft, zal niet twyfelen, of zy bereekend is *vóór* en smaak heeft *in* het maaken van godsdienstige Gezangen; dan om Haare zwakke toestand, daar zy reeds drie Maanden aan de woedendste kramppynen in Maag en borst, afgewisseld door doodelyke benaauwdheden, als eene Martelares geleden heeft, en nog in dit vogtig stormend saisoen Lijd, kan zy zich onmogelyk tot iets verbinden.

Dus meen ik uwen Brief, zo ver ik thans kan, beantwoord te hebben. Na groete van myne Lydende Vriendin tekene ik my uwe Hoogachtende Medeburgeres en oprechte Vriendinne

A. DEKEN.

's Haage, 22 January 1802.

1 Jan Kops, de bekende commissaris van landbouw, later hoogleeraar in de landhuishoudkunde te Utrecht. (1765 -1849). Een uitstekend portret, steendruk, is in het bezit van zijn kleinzoon Mr. Jan de Fremery te Middelburg.

CLXXX. (*Aagtje Deken aan den heer A. Loosjes Pz., Haarlem*.)

Ik kan niet besluiten het honorarium te bepaalen voor de Godsdienstige Liederen die ik, gaerne, ten dienste myner doopsgezinde Medeburgeren naar myn vermoogen, en gevoel, wil opstellen. Want schoon ik levendig gevoel, dat het eeven billyk is, voor een behoorlyk Loon, de vreeze Gods in de harten der Menschen door stichtelyke *vaersen* als door stichtelyke predikatiën te verwekken, is het my toch wat *vreemd*, daar voor een bepaalde som als voor een stuk stof van *die* Lengte en *die* breette te bedingen.

Ik heb er met mynen vriend, den uitmuntende Kops,[1] over gesprooken, die het met ons volkoomen eens is, dit Liever aan de genereusiteit van de commissie over te laaten. Myn vriendin blyft nog zeer zwak en aan zenuwtoevallen onderhevig. Zy groet u hartelyk, zo doed ook

Uwe oprechte Vriendin

A. DEKEN.
's Haage, 14 February 1802.

CLXXXI. (*Aagtje Deken aan den heer A. Loosjes Pz.*) *als lid der Commissie voor de samenstelling van een nieuwen bundel christelijke gezangen en liederen voor de Vereenigde Doopsgezinde Gemeente te Haarlem*.[2]

Schoon het my veel kost, te bepaalen wat ik gaarn voor ieder Lied zoude begeeren, moet ik hier wel toe besluiten. Onzen vriend

1 Zie bl. 394, noot 1.
2 Zij bestond uit de heeren Klaas van den Horst, Petrus Loosjes Adz., B. Hartman van Groningen, Matthias van Geuns Jansz., Martinus Bodisco en A. Loosjes Pz.

van Cleef heeft ons, voor ider blad *prosa* dertig Guldens gegeeven. Zeker geeft men meer voor Liederen, maar daar men zeker meer Romans leesd dan Godsdienstige Gezangen wil ik my vergenoegen met *vier Ducaten*[1] per Blad. Want per Vaers of Liedje hebben wy nog nooit conditiën gemaakt en is ons dus geheel vreemd. Gy myn vriend! als Dichter kund gy best het moeyelyke van zulke bepaalingen begrypen. Myn lieve Wolfje heeft gisteren weer eene treurige Dag doorgeleden, aan woedende kramppyn in den Maag en blyft zeer zwak. Zy groet u hartelyk, zo doed ook u en alle de uwen

Uw oprechte Vriendinne

A. DEKEN.[2]
's Haage, 20 February 1802.

CLXXXII. (*Aan Mr. M.C. van Hall, Amsterdam.*)

Beste Vriend!

Hoogst hebt gy my verplicht met het verschieten der 50 *f*. Ontfang er myn oprechten dank voor. Het zal oorzaak zyn, dat wy ons altoos buiten schulden houden, & dit was voor ons wel eens een groote kunst. Uwe vrienden hebben reeds een huis voor van Crimpen gehuurd: de dierbaere stakker is er in overleden. Het staat in de mooye Herderinnestraat,[3] is volkomen voor ons

1 D.i. *f* 21.-.
2 Aagtje heeft er niet minder dan 74 gedicht voor den bundel 'Christelijke Gezangen en Liederen' (ten dienste der Veréénigde Doopsgezinde gemeente te Haarlem). Te Haarlem, bij van Walré, Bohn en Loosjes, MDCCCIV. Ze zijn 1, 7, 15, 18, 21, 22, 24, 31, 38-41, 43, 44, 59, 60, 63, 64, 68-74, 76-81, 83, 84, 86-89, 92, 93, 97-104, 106, 109-111, 113-126, 130, 132-134, 137, 138, 140, 142 en 144.
3 Daarheen waren Betje en Aagtje in Mei verhuisd uit de Spuistraat. Zie bl. 364 noot 1 en bl. 398.

geschikt, met een tuin, o! veel grooter dan die van Van Rooyen, vol vruchten beplant. Ik hoop, myn lieve vriend, u daar nog eens met die hartelyke vriendschap te ontfangen, die tusschen ons drieën eeuwig stand zal houden, wijl zy op een steenrots - gegronde achting - gebouwd is. Gisteren raadde de Dr. my eens te *touren*. Ik konde het geen half uur uithouden & moest doodelyk afgemat naar bed. Alle myne phisique kragten zyn vernielt. De natuur werkt niet, maar de helsche smarten der kramp zyn zeer vermindert.

Weet gy wel, beste, dat de weldadige Mevrouw van Leyden ons voor ons geheele leven eene huishoudster, die tegelyk werkt, bezorgd, & dat mensch, opdat zy ons toch wel oppasse, 3 *f* 's weeks (door ons) geeft? Welk eene vrouw voor haare vrienden! Adio! Omhels uwe lieve vrouw nevens Chrisje voor Aagtje (wier waarde *gy* kent) & voor uwe hartelyk liefhebbende & hoogste vereerende vriendin

BETJE WOLFF.
29 Juny 1802.

CLXXXIII. (*Aan de weduwe J. Dóll, Amsterdam*.)

Waarde Vriendin!

Uw bf. was ons zeer aangenaam daar wy iets van U vernaamen, maar deszelfs inhoud trof ons zeer. Myn arme Jan! heeft die zo geleden & zyne moeder niet minder. Gy doet ons beiden recht. Ja, wy neemen een oprecht deel in *alles* wat u, onze waarde vrienden betreft, al schryven wy nooit.

Myne waarde vriendin Deken is zo geoccupeert in den dienst eener Commissie die haare groote talenten kent, & recht doet, dat zy by naar geen uur vry heeft, ten zy zy voor myn bed zit & my al den troost geeft, & liefdediensten der vriendschap bewyst. Het is nu by naar 10 Maanden dat ik door een krampcolicq, buiten myn huis overvallen wierd, waar door myn al te prikkelbaar Scnuw

stel zo is aangeroert, dat ik zederd dien 8 Octob. allerlei smarten, benaauwtheden enz. geleden heb. Van daag bevind ik my wat beter, & instaat om een weinig te krabbelen. Myn medelyden met u allen doet my dit effort doen.

Ik ben tot een schaduw weggedreeven. Men ziet niets dan myne oogen, maar wat sta ik ook uit! pynen, angsten, (ik weet niet waar over!) onophoudelyk traanen storten, wegvallingen, met volle bewustheid, doodelyke benaauwtheden, slaapeloosheid.... Maar genoeg! zonder myne vriendin & myne Nicht de wed. van Crimpen, met wie wy te zaamen woonen, zoude ik zeer ongelukkig zyn. Zederd Mai woonen wy in de Herderinnestr. N^{0}. 437, een fraai huis met een schoonen hof vol vruchtboomen, & een overdekte Laan. Kort, heerlyk & genoegelyk! Daar, & verder niet, wandelde ik by mooye uurtjes tusschen myne twee liefste vriendinnen. De vrouw van Warmond *myne weldoenster* kwam onlang by my, & zou zo gaarn my naar Warmond meedegenomen hebben, maar er is geen denken aan. Ik ben geen uur zeker dat ik niet op het bed der smarte liggen zal & ook myn geest is niet gestemt voor de conversatie. Leezen blyft myn groote uitspanning, ook als ik in huis en gesteunt zitten moet of te bed lig.

Wy danken u des voor uwe uitnoodiging. Wy weeten dat die van harten gemeent is, & zouden die was ik in andere omstandigheden ook met genoegen aanneemen.

Vaarwel waarde vrienden. Groet uwe lieve Moeder voor ons. Wy wenschen haar geluk met de aanvangelyke herstelling uws Broeders, mogelyk zal hy nu gezonder worden. Groet hem & uw broeder Hendrik (die my altoos trouw komt bezoeken) insgelyks voor ons. Ik ben altoos

Uwe vriendin

WOLFF.

28 July, Haag 1802. Noemer 437.

CLXXXIV. (*Aagtje Deken aan de wed. J. Dóll, Amsterdam*.)

Geachte Vriendinne!

Wy hoopen dat uwen zoon van zyn ellendig verzwakkend accident volkoomen hersteld is, dat uwe lydende dogter, nog de heilzaame, geneezende en versterkende vruchten van haar buitenverblyf geniet, en veele gezonde sappen en vernieuwde krachten voor den aanstaanden Herfs en Winter heeft opgedaan! Zo is het niet met myne dierbaare Lydende vriendin, die ongelooflyk veel aan Haare zenuwkwaal en woedende kramppynen blyft uitstaan. Haare smarten zyn onbeschryflyk, dikwyls is Haar Lichaam zo geschokt en Haare handen beeven zo geweldig dat zy de pen niet vatten kan om een adres op een Brief te schryven. Daar en booven werkt de ziekte zo geweldig op Haaren geest, dat zy uuren agter één erbarmelyk Miseiriaal schreid. Gisteren heeft zy een allerelendigste dag gehad, zo elendig dat ik niet onderneem dezelven te beschryven; den docter kwam driemaal en God weet alleen hare tyd. Het verwonderd ons nog geen antwoord op onzen Brief aan u, betreffende de commissie van een werk voor den Heer Ribbers van u ontvangen te hebben. Wy hoopen dat u dien Brief is ter hand gesteld, en hadden gaarne antwoord.

Het is u zeker bekend, dat een zusters dogter myner Vriendin, die door ons is opgevoed, en uit ons Huis getrouwd, welker Man predikant te Ossendrecht zynde, en in April overleeden is, een Huis hier gehuurd heeft, met een schoone tuin, en wy by Haar zyn gaan inwoonen, wetende wat wy verteeren. Het was my niet meer mooglyk, in myne klimmende jaaren en veel aan Rhumatieke pynen sukkelende, het alleen te stellen. Nu hebben wy Gezelschap, hulp en troost.

Moogen wy u vergen den inleggende op de post te laaten bezorgen? Vaarwel, groet uwe kinderen en zyd gegroet van

Uwe Hoogachtende vriendinnen
E. WOLFF geb. BEKKER en A. DEKEN.

's Hage, 3 Septbr. 1802.

P.S. Ons adres is ten huize van de weduwe van Crimpen in de Herderinnenstraat N^{0}. 437.

CLXXXV. (*Aagtje Deken aan de dochter der weduwe J. Dóll, Amsterdam*.)

Mejuffrouwe en Geachte Vriendinne!

Wy verheugen ons van harte in uwe beterschap en Heldinnen gezondheid, den Hemel maake dezelve bestendig! Wij neemen hartelyk deel in het lyden en de zwakheid uwes Broeders en wenschen Hem eene spoedige en gelukkige herstelling. Wij bedanken u voor het welmeenend mededeelen des geneesmiddels voor onze bitter en langduurig Lydende vriendin. Onze docter keurd het zeer goed. Myne vriendin is, over het geheel nog al het zelfde, gepasseerde Woensdag en Zondag waren elendige dagen van smarten, benaauwdheden en doodelyke droefgeestigheid voor myne vriendin en hart verscheurende voor de aanschouwers. Ik behoeve u die zo zeer met de zenuwkwaal bekend zyd, niet te zeggen welke vreemde, onderscheidene en treurige verschynsels deeze naare ziekte opleeverd. Thans is het weer reedelyk, schoon zy nog deeze Nagt veel aan kramppynen geleeden heeft, dan de geest is helderder en de etenslust meerder door het gebruik der onwaardeerbre Cina. Gaave God dat wy een rustig Najaar hadden en voor zwaare herfststormen bevreid bleeven! *De twe deelen der Moeders*[1] denken wy dat onzen vriend en Neef Ribbers, terug zal zenden daar dien vriend ze, zodra zy uitkwaamen, van ons present ontvangen heeft en Hy ze zeeker niet dubbel verkiezen zal en geene orders gaf.

Iets voor den Almanach te leeveren, durf ik, hoe gewillig ook, niet belooven, daar ik het druk heb met de liederen voor de doopsgezinde kerk te Haarlem, en my zeer dikwyls door het zien lyden myner vriendin het hart te beangst is om iets te kunnen doen.

Ziet gy nooit onzen vriend van Hall? 't is of deezen Man uit

1 De twee Moeders of de Laster, door Mevrouw de Genlis. Uit het Fransch vertaald [door Betje Wolff]. In den Haage, bij J.C. Leeuwestijn, 1801. Met voorrede der vertaalster, bl. III-XIII. Den Haag, 24 Juny 1801.

de waereld is. Zodra wy bericht ontvangen dat de boeken, door den Heer Ribbers ontvangen zyn, zullen wy de Rekening voldoen.

Vaarwel lieve vriendin. Verlies van de winter niet aan uwe gezondheid, wat gy van den zomer gewonnen hebt. Myd u voor avondlugten. Wy hoopen ook dat uwe agtingswaardige Moeder zich niet te veel met uwen Broeder zal afslooven, Haare oogen ontzien en weinig by het kaersligt werken zal.

Van tyd tot tyd wagten wy eens te hooren van uw aller toestand en tekene my, naar groete van myne vriendin en Huisgenooten Mejuffrouw en Geachte Vriendin

Uw Dw. Dienares en Vriendin

A. DEKEN.
's Hage, 9 Septbr. 1802.

P.S. Hoe maakt Mevrouw Noozeman het in Haare Huuwelyken en Moederlyken Staat? Verzoeke ons compliment, wanneer Gy Haar spreekt?

CLXXXVI. (*Aagtje Deken aan.....*)[1 aant.]

Waarde Burger en Hooggeachte Konstvriend!

Myn waerde vriendin Wolff heeft vyf weken lang, zeer yslyk geleeden aan kramp in de borst en maag. Het was ons onmogelyk, in dien tijd te schryven en nog veel minder te *denken*, zeederd, heeft achting en erkentenis, ons het nevensgaande vaers[2] doen byeen krabbelen. Vind Gy het draaglyk voor uw oogmerk, gebruik het, zo

1 Deze brief, afkomstig uit de verzameling van autografen van den heer M.J.Z. Mazel, 1793-1886, secretaris-generaal bij het ministerie van Buitenlandsche Zaken, directeur van het Mauritshuis in den Haag, is niet van een adres voorzien.

2 Dit vers is niet bij den brief (eigendom Oudheidkamer te Vlissingen) voorhanden.

niet, verbrand het, wy deeden 't geen wy konden. Wy hebben het eenigzins *comiec* willen behandelen om in uwen geliefde Rol te blyven, wy zenden hier by de van U geleende boekjes terug.

Niemand kan gevoeliger weezen voor de eer en het Vermaak dat Gy uwe mede konstenaers en konstenaressen ons hebt aangedaan, dan uwe zeer gevoelige en oprechte Dienaresse en vriendinne

A. DEKEN.

Van Huis, 30 Maart 1801.

CLXXXVII. (*Aagtje Deken aan den heer A. Loosjes Pz., Haarlem*.)

Geachte Vriend!

Eene zwaare onpasselykheid, die my in des Docters handen voerde en voornaamentlyk bestond in eene lastige drukking op de Harssens, (waar van ik nog niet geheel vry ben) was oorzaak dat ik niet eerder aan den wensch der Commissie kon voldoen.

Ik heb zo spoedig mooglyk en zodra myn arm hoofd het toeliet begonnen. De kortheid der Regels zullen myne overtreeding des gebods van 3 of 4 copletten moeten verschoonen.

Myne vriendin blyft als vooren, groet u nevens uwe Huisvrouwe en zoon hartelyk, zo doet ook onze Jans,[1] en byzonder

Uwe hoogachtende Vriendin

AAGTJE.

's Hage, 31 Maart 1803.

1 De weduwe van Crimpen, Teerlink.

CLXXXVIII. (*Aagtje Deken aan den heer A. Loosjes Pz., Haarlem*.)

Geachte Vriend!

De toeneemende Elende myner vriendinne, myne eige zwaare onpaslykheid, door Goeteuse stoffen die door 't heele lichaam woelen, en vooral op myn hoofd werken en het zelve zwaar drukken, hebben my belet eerder aan den wensch der *Commissie* te voldoen! ‘Het is ons nog niet geopenbaard wat wy zyn zullen’, kan hetgeen ik daar van gezegd heb aan de Vrienden voldoen? 't Zal aangenaam zyn aan Haar, die zich na hartelyke groete aan UEd: en alle Bekenden van ons allen zich tekend

Uwe oprechte Vriendin

AAGTJE.
's Hage, 10 Mai 1803.

CLXXXIX. (*Aan Mr. M.C. van Hall, Amsterdam*.)

Hoe lang, myn beste vriend, vleiden wy ons met uwe overkomst! Doch vergeefsch. 't Is van daag een jaar, dat myne ysselyke kwaal my aanviel, & eerst vóór acht dagen begon ik eenigzins te herstellen. De smarten verdwynen, de benaauwdheden verminderen; maar een aanhoudend sluipkoortsje rooft my de weinige kragten, die ik nog heb. Myne vriendin, door droefheid & innig mededoogen overwonnen, werd ook ziek. Welk een geluk, dat wy ons plan hebben uitgevoerd! Men kan niet huiselyk gelukkiger zyn! Jammer dat deeze ziekte zoveel kost, & ik een geheel jaar niets deed ter verbetering onzer finantiën! Dit in den boezem der vriendschap.

Ik hoor, myn lieve vriend, dat gy zeer treurig zyt; ik weet uw

smartelyk verlies, & deel er met myne geheele ziel in. Verre zy het van my, u te berispen; een hart als het uwe kan eene lieve vrouw, de moeder zyner kinderen, niet voelen van zich scheuren, zonder de allersmartelykste aandoening. Beween uwe lieve Betje;[1] zy verdient uwe traanen; maar betracht ook die plichten, die gy u zelf schuldig zyt. Uwe gezondheid is niet vast genoeg om door uwe te groote droefheid niet benadeeld te worden. Leef, myn tederhartig vriend, voor uwe kinderen, voor uwe vrienden, voor uw vaderland, & troost u met het vooruitzigt op eene zalige onsterfelykheid! Vaarwel, myn beste vriend! met myn geheele hart deel ik in uwen rouw; maar liefde zonder magt lyd. Wy allen groeten u met de byzonderste hoogachting, zo ook onze lieve Chrisje & teken my

t.t.

BETJE WOLFF.[2]

8 October 1803.

CXC. (*Aagtje Deken aan de dochter der weduwe J. Dóll, Amsterdam*.)

Hooggeachte Geliefde Vriendinne!

Hebbe, de door u gezonde Almanachken 28 December 1803, wel en met dankzegging ontvangen. De deerniswaardigen toestand myner dierbaare vriendin, die niet beschreeven kan worden, die men, om er zich eenig begrip van te kunnen vormen moet bywoonen, liet myn geest niet vry om gereegeld te denken of te schryven, dan schreeuwd zy uuren agter een van woedende kramppynen in de Borst en Maag, waar zich de meeste zenuwen bevinden en men dus het allergevoeligst is, dan heeft zy heevige zenuwkoortsen die

1 Elisabeth Christina Klinkhamer, met wie hij sedert 1790 gehuwd was geweest.

2 Dit is de laatste mij bekende brief van Betje Wolff, die ruim een jaar later na een allersmartelijkst lijden stierf.

een etmaal duuren, dan doodelyke benaauwdheden, dan de kramp op de Long waardoor zy een a twee uuren afmattend hoest. Dan schreid zy heele daagen werktuichlyk, lyd de aakelykste angsten en heeft gewaarwordingen alsof zy inwendig van een onzichtbaar weezen met koorden getrokken word, dikwyls slaapt zy in geen drie nagten, dikwyls schynen alle krachten los te laaten, men voeld geen pols meer - zy koomd weer by om dien zelfden cirkel van smarten op nieuw door te gaan, en dit heeft nu byna, zonder rustige tusschenpoozingen, twee jaar en twee Maanden geduurd. Dit lyden hebbe ik al dien tyd Dag en Nagt bygewoond; oordeel des, hoe veel lust my overblyfd tot schryven. Dat Gy ondertusschen in geen anderhalf jaar Brieven van my ontvangen hebt is my onbegrypelyk, ik zoude byna zeggen, onmooglyk; ik denk dat deeze Brieven zullen leggen by het stukje van myne vriendin. Gaarne wil ik echter, is my zulks doenlyk, een vaersje in uwe Almenak[1] maaken,[2] daar deze jaarboekjes een nuttig en aangenaam geschenk voor onze jeugd blyven en oneindig verkieslyk boven alle die zotte, laffe, zedenbedervende grollen waar meden men voorheen de jeugd poogde te dieverteeren.

Gy meld ons niets van uwe gezondheid. Dit stilzwygen en dat de stukjes in proza door u vertaald zyn, geeft ons de aangenaame verwagting dat gy tans reedelyk zyd 't welk wy ook van uwe Broeders vooronderstellen, volgens het oude spreekwoord geen tyding goede tyding. Zeer leet doet ons de verzwakking van het dierbaar zintuig des Gezichts van uwe Moeder voor die werkzaame verdienstelyke vrouw, vooral zoo onontbeerlyk. Wy weeten by ondervinding hoe véél schryven het gezicht verzwakt en dikwyls het geheele zenustel verwoest; myn lieve vriendin is er het deerlyk slagtoffer van.

Moogen wy u verzoeken ons een dienst te doen, en eens te onderzoeken by den Boekverkooper *Brave* of het *derde* stukje van Theologische Letterkunde[3] nog niet uitgegeeven is: zo neen, of

1 Voor Vrouwen door Vrouwen, 1804.
2 Raad aan Timon.
3 Te Amsterdam, bij W. Brave, MDCCCIII. Zie over hare schrijvers, ‘opgeklaarde godgeleerden, die met den Bijbel in de hand hunnen tred met christelijken heldenmoed hebben voortgezet’, Ypey en Dermout, IV bl. 311.

deeze stukjes niet vervolgd worden. Ik heb de twee eerste stukjes van Leeuwenstein ontvangen en nu al verscheiden malen om het derde by de weduwe gezonden, omdat ik meende het in de corant geanonseerd gezien te hebben; dan de weduwe Leeuwenstein verzeekerd my dezelven nog niet te hebben ontvangen daar zy ze buiten aan my, nog aan zes persoonen leevren moet. 't Zou my zeer spyten indien deeze oordeelkundige en gemaatigde stukjes niet voortgezet wierden.

En nu waerde vriendin, wenschen wy u, uwe dierbaare Moeder, waerde Broeders en allen waar op Gy eene byzondere betrekking hebt alles wat u naar Lichaam en geest voor deeze en de toekoomende waereld nut en zalig zyn kan! laatende de byzonderheden eerbiedig over aan de schikkingen van de hoogste wysheid en onbepaalste Liefde!

Verzoeke ons hartelyk compliment aan Mevrouwe uwe Moeder, aan uwe Broeders en alle Bekenden? Zyd van ons geheele Huisgezin, byzonder van onze lieve lydende vriendin gegroet en wees verzeekerd dat ik bestendig blyve,

Mejuffrouwe en Geachte Vriendinne!

UEd. Dw. Dienaresse en liefhebbende Vriendinne

A. DEKEN.
's Hage: 4 January: 1804.

P.S. Hebbe ik u reeds gemeld dat de Heer *Ribbers* te *Sas van Gend* overleeden is? Hy was een beste Neef van onze vriendin en ons een lief vriend.

CXCI. (*Aagtje Deken aan de weduwe J. Dóll, Amsterdam*.)

Mevrouwe Hooggeachte Vriendinne!

Met dankbaarheid en hartelyke aandoening van vriendschap hebbe ik in eenen laast aan my gezonden Brief de tedre deelneeming

van u en Mejuffrouw uwe Dogter gezien, in het deerniswaardig lot van onze dierbare vriendinne. Eene naauwkeurige beschryving te geeven van Haare geduurige afwisselende smarten, zoude, geloove ik, voor eenen kundigen Arts zelve, hoogst bezwaarlyk weezen. De grond van Haar kwaal ligt in eene, booven verbeelding gaande, aandoenlyk zenugestel, de kwaal is overgeërfd. Reeds nog maar een tweejaarig kind zynde wierd zy reeds dikwyls, nadat zy weinige oogenblikken te vooren, nog vroolyk in de kakstoel zat te speelen, voor dood uit de zelven opgenoomen, dan had zy hevige koortsen die dikwyls tweeendertig uuren duurden, de koorts ging af en zy liep weer vroolyk speelend daar heen. In eenen verderen ouderdom bleef zy zeer aan zenuwkoortsen onderhevig, en had om de jaaren vyf, zeven, min of meer, heevige aanvallen van dezelven, die dan twe a drie Maanden, door aanhielden; een jaar of twintig geleden waaren wy te Amsteldam gelogeerd, dáár kreeg zy eene heevige aanval van deeze treurige ziekte, die toen zich vertoonde in heevige benaauwdheden en een volstrekten afkeer van alle voedzel, zodat zy in geen twee Maanden iets gebruiken kon dan Mediceinen, zelf geen eyerlepeltje vogt. Op eens hoord zy dat er Grauwe erwten met gebraaden Rundvleesch gegeeten zal worden, vraagt aan Doctor *Everwyn*, die toen over Haar practiseerde, of zy dit eeten mogt: Eet alles waar Gy trek in hebt, was het antwoord van den Doctor, zy at er smaaklyk van, het bekwam Haar wel, zy beterde, ging weer uit; dan eenige Maanden laater kwaamen dezelfde toevallen weder zo dat zy in het Herfstsaisoen, by mistig vogtig weder, geen lucht kon kreigen dan door voor een open raam zelfs des Nagts te liggen. Naderhand vertoonde zich deeze ziekte weder in zyne beginsels door alle soorten van lastige toevallen, zo van koortsen, als eene ondraagelyke ongeduurigheid, zo dat zy alle oogenblikken van plaatsch moest veranderen, nergens duur had zonder zelve te kunnen zeggen wat Haar eigenlyk mankeerde. Dan moest zy oogenblikkelyk naar bed, riep, ik sterf! stond een uur daar na op, werkte in de tuin en was weder volkomen wel, dit ging al zo zukkelende voort; toen wy in 1788 naar Vrankryk gingen, deed die Reis haar zo veel dienst dat zy nimmer zo gezond geweest was als toen wy, in het schoonste van dit bekoorlyk Land, te Trevoex, by Lion aan-

kwaamen; daar wierd zy volkoomen wel, voelde geen Lichaam, wierd Vet en won schielyk tien pond gewicht totdat zy op eenmaal, door een woedend Rhumatismus op de tanden wierd aangetast, 't welk Maanden aanhield en Haar zo verzwakte dat zy als een kind moest leeren gaan; zy herstelde geheel, maar kreeg daar voor 't eerst, die hevige kramppyn in de borst en Maag, waar aan zy nu zo vernielend lyd, echter kon zy toen, zo als ook naderhand, hier in ons vaderland, drie, zes meer Maanden geheel vry blyven. Maar in october 1801, zeer wel met my uitgaande en zo vief loopende dat ik Haar niet by kon houden kreigt zy in het Huis van een onzer vrienden waar wy thee dronken zulk een heevig Coliek, dat wy schielyk met de koets naar Huis moesten, en zy uit dezelve in het Bed gedraagen wierd. Naar dat dat toeval door Lavementen en stoovingen tot bedaaren gekoomen was kreeg zy die kramppynen met verdubbelde woede weder, en Haar zenugestel zoo sterk geschokt kwam niet weder tot bedaaren. Van dien tyd af tot nu, dus by naa twee jaar en vier Maanden, lyd zy byna zonder tusschenpoosingen, beurtlings, aan woedende kramp in de borst en de Maag, valsche braakingen, doodelyke benaauwdheden, eene byna verstikkende hoest wanneer de kramp op de long valt, aanvalle van zwarte Melancolie wanneer zy, zo als zy zich uitdrukt gewaarwordingen heeft als of zy door een onzichtbaar weezen getergd, en inwendig, in alle richtingen, als met koorden getrokken word, dan schreit zy, uuren agtereen geheel werktuigelyk; dan scheind het weer of alle krachten los laaten, alle veerkracht verslapt, het hoofd buigd zich, de kniejen buigen, men voelt geen pols, alle die toevallen koomen zoo geheel onverwagt, dat wy in het eene kwartuur nooit voor het daar op volgende verzeekerd zyn en zy geheel het slachtoffer is van de allerminste, voor ons byna onmerkbaare, verandering in den Dampkring die alle de toevallen wyzigd.

Noordenwind, althoos woedende kramppynen, westenwind, benaauwdheden, zuidenwind, vogtig weder, Braaking, hoest, Melancolie, ider streek des winds veroorzaakt byzondere toevallen en bepaald der zelver mindere of meerdere hevigheid; eene heldre drooge oostenwind geeft Haar de draagelykste oogenblikken, dan juist, deeze wind waaid in ons Land zeer zeldzaam. Ongelukkig, daar

en boven is het dat myn vriendin veele medicynen in deeze treurige ziekte dikwyls met vrucht gebruikt niet verdraagen kan, maar de zelve met doodelyke benaauwdheden weder uitbraakt waardoor de zenuwen slechts meer geschokt en het lichaam afgemat word, zoals, onder anderen door de *staalmiddelen;* tegen de pyn heeft zy nog niets kunnen gebruiken dan de *opium*, die Haar met alle moogelyke voorzichtigheid is toegediend, doch, gelyk van zelf spreekt, van tyd tot tyd vermeerderd moet worden teegen de benaauwdheden *Spieritus Nitradulsie* met *Kampher*.

Om u maar eenig denkbeeld te geeven van Haar, *Spinnekopachtig*, zoude ik haast zeggen gevoelig zenugestel, zal ik een voorbeeld neemen van Haare Reukzenuwen. Wanneer, in een Huis, met eene buitengewoone lange Gang, een Meid, met een niew blaauw vries boeselaar inkoomd en de lyderes op een kamer zit aan het einde der gang veranderd zy van Coleur, alleen door den reuk van die boezelaar; proeven hebben dit beweezen, ider verwonderd zich dat zy, na zo veel en zulk langduurig lyden, niet meer nog afneemd, te meer daar zy twe a drimaal in de week zo vreeslyk zweet dat kleeren en Beddegoed als door het water gehaald schynen en zy dikwyls in twee nagten geen kwartuur slaapt, zonderling is het ook dat zy, wanneer zy *niet* geslaapen heeft het helderst is, het schynd dat Haar slaap niets dan eene bedwelmende zenuwkoortsachtige slaap is; in vroeger tyd pleeg zy, na een aanval op de zenuwen, een etmaal door gerust te kunnen slaapen en was dan hersteld.

Zie daar, veel geliefde vriendinnen, u, zo naaukeurig my mooglyk was, een bericht gegeeven van de ziekte myner dierbaare vriendinne, eene ziekte die my zo veel angst zo veel zugten en traanen, en ons, in onze niet ruime omstandigheden, zo veel geld gekost heeft en nog kost en dat alles slechts tot soelaas, niet ter genezing. Zoud Gy wel zo goed zyn van dit uwen kundigen en Menschlievenden Docter mede te deelen? want schoon wy alle vertrouwen stellen in onze eigen kundige voorzichtige Medicynmeester, die zich een genoegen maakt, ons *zonder eenige belooning* te bedienen, kan een ander iets weeten waar op Hy nog niet gedacht heeft, en Hy zelve zou zich, zoo edel denkt Hy en zo Menschlievend is zyn hart, van harte verheugen, indien een ander, iets beters dan Hy kan uitdenken.

De elendige ziekte myner vriendin deed ons in alle opzichten ook in onze inkomste lyden; zy kan niets meer werken, en ik, in zo veel angst en droefheid, naauw de noodige Brieven aan onze goede vrienden by elkander denken, voeg hier by een Apotheekers Reekening, alleen aan Medicynen van 93 guldens; uwe hartelyke belangneemende Brief hebben u al ons vertrouwen waerdig gemaakt, aan nimand anders zouden wy zo vry geschreeven hebben, ja vriendinnen! den avond van ons leeven is zeer treurig maar

> Eens zal de heldre Dag verschynen,
> De zon de neevels doen verdwynen
> Ons God, als wys en goed, doen zien.

God ondersteune u ook in uwe moejelyke bezigheeden ten nutte van uw Huisgezin, bewaere u by het dierbaar zintuig des gezichts, en doe onze vriendin uwe dogter in gezondheid en krachten toeneemen! Naar hartelyke groeten van onze Lyderes en overige Huisgenooten ook aan uwe zoonen en Broeders, teeken ik my, met waare Hoogachting,

Mevrouwe Hooggeachte Vriendinne!

UEd. Dw. Dienaresse en Vriendin

A. DEKEN.
's Hage: 19 January: 1804.

CXCII. (*Aagtje Deken aan de dochter der weduwe J. Dóll, Amsterdam*.)

Mejuffrouwe Hooggeachte Vriendin!

Zeer aangenaam was het my iets van u en de uwe te hooren en met waare, gevoelige deelneeming las ik de critieke toestand uwes Broeders, ik weet wat sukkelen, ik weet wat Lyden het voor het gevoelig menschelyk hart geeft getuigen te zyn van het smartelyk

Lyden onzer Natuurgenooten en nog veel meer van dat onzer Huisgenooten, Bloetverwanten en dierbaare Vrienden. De Voorzienigheid heeft u en uw Huisgezin niet onbedeeld uit den Lydenskelk gelaaten; veel ziektens, veel smarten, veele en langduurige zwakheden veroorzaaken en worden ook doorgaans verzeld van veel kommer en zorgen en verslinden dikwyls niet dan al te spoedig de vruchten van den vlyt des yverigsten voorstanders van den welstand van zich en de zynen. Wy weeten dit by de treurige ondervinding en zyn, door eigen Lyden, gevormd om de Deelneemsters te zyn door Rampen die anderen treffen. Onze deelneeming is des te hartelyker, daar wy althoos uw volkoomen Eensgezindheid, uwe onderlinge liefde, en uwer aller eerbied en genegenheid voor uwe braave achtingwaardige Moeder, met Stichting en Hoogachting bewonderde. Wy wenschen dus van ganscher harte dat alles zich spoedig met uwen Broeder mooge ten besten schikken, het gevreesde kwaad voorkoomen en Hy geheel ten steun des Huisgezins, mooge hersteld worde. Dat Gy in gezondheid en krachten mooge toeneemen en uwe lieve Moeder de ondersteuning der Almacht en Liefde, in alle haare omstandigheden mag ondervinden!

Met myne vriendin word het van dag tot dag elendiger, ik heb den moed niet het te Repiteren daar de enkele gedachte aan Haar smartelyke marteling myn hart verscheurd; de krankheid is zo kostbaar als foltrend, behalven de ontzettende Apothekers Rekening, aan eene vrouw die Haar oppast en aan waakloon, alle weeken 10 Gulden, waar moet dit heen? en het kan nog lang duuren. Wy moeten by den dag leeven en na het onzen gedaan te hebben, ons lot aan de Voorzienigheid onderwerpen en overgeeven.

Domine Bregge Paauw[1] bevald ons, tot op heden, by uitstek

1 Pieter van der Breggen Paauw (1761-1849) was achtereenvolgens Remonstr. predikant in Leiden 1786, Amsterdam 1793 en den Haag, 1805-1829. Hij gaf uit ‘Aanwijzing van de godsdienstige denkwijze der remonstrantsche broederschap, of belijdenis-rede over Efez. I:22’, met het doel om de Broederschap ‘als christelijke gezindte bij het algemeen van nabij bekend te maken’. Hij gedacht Betje en Aagtje na haren dood in een hoogst waardeerenden brief, door hem afgestaan voor ‘Levensschetsen van Elizabeth Wolff, geboren Bekker en Agatha Deken’, in den Almanak voor Vrouwen door Vrouwen, MDCCCVIII.

vooral door zyne schoone gebeden, door zyn yver voor den waaren Ch. Godsdienst, het onderwys der jeugd en de bevordering van reine Godvruchtige gezinningen. Ik heb zyne vrouw na Haare verlossing, bezogt en in geen tyden zulke aangenaame uuren doorgebracht. Ik hoop gelegenheid te hebben Haar regt veel te zien.

Indien de elende myner vriendin niet zo groot en haar schreeuwen, kermen en Brullen, zoude ik wel moogen zeggen, niet zo zonder tusschenpoozing was, ik had al lang myne poogingen aangewend, om u een vaersje voor uwe Almanack te zenden.

Het *Engelsch* werkje waarover u schryft is reeds *twee jaar* uitgeleend geweest, en wat wy doen om het weer te bekoomen, het is tot nog vergeefsch; kunnen wy het nog bekoomen, wy zullen het u zenden, met den vriend die u dezen Brief bezorgd.

Vaard wel geliefde Vriendin. Het hartelyk compliment aan uwe geachte Moeder en Broeders van allen; ik tekene my met waar genoegen

UEd. Dw. Dienares en oprechte Vriendinne

A. DEKEN.

's Hage: 28 Juny: 1804.

CXCIII. (*Aagtje Deken aan den heer Schoon, den Haag.*)

Myn Heer en Geachte Vriend!

Indien UEd. N^{0}. 11 en 12 der algemeene vaderlandsche Letteroeffeningen bezit voor 1804, zoud Gy my zeer verplichten met de zelven eens te leenen?

Na, uw lief vrouwtje en dogtertje een volmaakte gezondheid gewenscht te hebben, teekene ik my met alle hoogachting

UEds. Dw. Dienaresse en oprechte Vriendinne

A. DEKEN.

Van Huis: 6 Octbr.: 1804.

CXCIV. (*Aagtje Deken aan den heer D. du Mortier, Leiden*.)

Hooggeachte Vriend!

Hartelyk dank voor de 10 Exempl. Boerenliedjes[1], voor uw vriendelyk aanbod van kinderliedjes, voor uwen verplichtende Brief, voor uwe hartelyke deelneeming in het Lyden myner dierbaare Vriendinne, voor de vruchten van uw philosophiesch hoofd, voor de geschenken van uw Menschvriendelyk hart.

De schets van het vignet staat my over het geheel wel aan, echter ben ik zo olidom dat ik, hoe lang ik er ook over denk, niet begryp wat het zeggen wil dat de *Reeden met voorzichtigheid gebruikt moet worden*. Ik dacht dit leezende aan ons spreekwoordelyk twereeglig vaersje

> 'Die zyn Ryker geeft en zyn Wyzer leerd
> Handeld verkeerd.'

of om met de Schriftuur te spreeken: 'Indien het Licht dat in u is, indien de Reeden zelve duisternisse is, nog een spiegel noodig heeft, en *voorzichtig* gebruikt moet worden, hoe groot zal de duisternisse zelve zyn!' en waar uit zal deeze spiegel waarin de Reeden zelven zien moet bestaan, van wie zal de Reeden voorzichtigheid leeren? is de vriend zuiver Dorts rechtzinnig en dus wat bang voor een mondvol te veel Reeden?

Is deeze aanmerking uwe atentie waardig, vergun my dat ik dezelven voor eenige oogenblikken haar aanbeveele?

Bedank den Heer *Rogge*[2] hartelyk voor my, voor het ontdekken der door my over het hoofd geziene fout en zeg Hem dat het een

1 Liederen voor den Boerenstand (met voorrede, blz. III-VIII). Te Leyden bij D. du Mortier en Zoon, MDCCCIV. In 1818 verscheen eene andere uitgaaf met verminkte voorrede te Groningen bij W. Kamerling.

2 Cornelis Rogge - grootvader van den tegenwoordigen hoogleeraar te Amsterdam, Dr. H.C. Rogge - was Remonstrantsch predikant te Leiden van 1794-1806.

waar voelbaar gemis voor my is, niet meer fouten van my te kunnen ontdekt zien door Hem en door zyn wyzen raad verbeterd te worden. Verzoeke vriendelyk myn compliment aan dien Weleerwaarde.

By alle de elende myner vriendin is nu nog het water in de buik gekoomen, een gevolg van het rekken der vaaten door de aanhoudende kramppynen. Het water is in een Nacht of twee sterk toegenoomen, hoe smeeke ik om Haare ontbinding!

Verzeeker uwe geliefde Huisvrouwe van myne oprechte geneegenheid, als ook uwe Dogter. Erken in my

Uwe oprechte Vriendinne

A. DEKEN.
's Hage: 23 Octbr.: 1804.

P.S. Dezen was ll. Maandag reeds gereed, maar Mevrouw Bregge[1] had gezegd er een Briefje te willen insluiten, dan dit is nog niet gebracht. [Ik] zend hem dus zonder hetzelve, zoals van zelfs spreekt.

CXCV. (*Aagtje Deken aan Mr. M.C. van Hall.*)

Mynheer en Vriend!

Want in geen ander licht wil myn hart u beschouwen; in die betrekking smeek ik uwe deelneming en troost, daar het den Algoeden en Alwyzen behaagd heeft, myne dierbaare vriendin na een driejarig aller smartelykst lyden, niet alleen van woedende kramp, maar, gelyk de dokter giste, van een *scheur* in de maag, uit haar elendig lichaam te verlossen. Zy stierf 5 November 's middags tusschen één uur en half twee.[2] Zeven en twintig jaar hebben wy

1 De echtgenoote van den Remonstr. predikant P. van der Breggen Pauw.

2 Zij werd begraven den 9den Nov. op het kerkhof *Ter navolging* te Scheveningen, 66 j.; 1ste klasse *f* 30.-.

oneindig veel zuur en zoet te zaamen ondervonden. Zy is het *waarom* gaan ondervinden.

De vriendschap doet my bloedige traanen schreyen. 't Verstand en de godsdienst leeren my dankbaar zyn, dat zy uit zooveel elende verlost is.

Vaarwel, myn vriend! Het compliment aan uwe lieve echtgenoote,[1] en denk eens van ter zy, aan uwe Dw. dienaresse en onveranderlyke vriendinne

A. DEKEN.[2]
's Hage, 5 Nov. 1804.

A. (*De wed. van Crimpen, Teerlink, aan Mr. M.C. van Hall.*)[3]

WelEdel Heer!

Uwen welgemeenden brief heb ik in welstand ontvangen, en met een gevoelig dankbaar hart ten opzigte van het aandenken aan de overledene, zoowel als uwe gulle aanbieding tot behulp van myne waardige vriendin Deeken, gelezen. Hare omstandigheden zyn thans zeer moeyelyk, ten opzigte harer gezondheid. Zy was by het overlyden van myne lieve tante zeer bedaard, heeft zelve met my alles besteld wat noodig was voor de begrafenisse; maar Dingsdag avond heeft zy eene zware koorts gekregen, verzeld van ylhoofdigheid, hetgeen zy wel eens meer gehad heeft; donderdag en volgende dagen was zy weer volkomen by haar kennis, tot zondag, toen is zy alle medicynen en diensten gaan weigeren, kreeg eene belemmerde spraak en eene volle borst. Gister avond dagten wy niet,

1 Hij was intusschen hertrouwd met Alida Pauline Bondt (1815).
2 Aagtjes laatste mij bekende brief. Zij stierf acht dagen na hare vriendin.
3 Deze en de volgende brieven - A, B en C - van de weduwe van Crimpen, Teerlink worden hierbij gevoegd, omdat zij vele bijzonderheden betreffende Betje en Aagtje bevatten.

dat zy den nagt zou gehaald hebben, en zou ik tog zeggen, dat zy iets beeter was met opzigt tot de benaauwdheid. Er is een lavement geappliceerd, hetgeen een zeer goed effect heeft gedaan, 't welk my eenige hoop geeft.

Dit, mynheer! achtte ik van myn pligt u te doen weeten; kan ik u van dienst zyn ter bevordering uwer bouwstoffen - u heeft my maar op te geeven hetgeene gy liefst weeten wilde. Myn lieve Aagje zou u diezelve stoffen tot een casteel kunnen aanbrengen; maar de myne zullen zig slegts tot een heel, heel klein tuinhuisje bepaalen.

UEd. Dw. Dienares

J.L. TEERLINK, wed. A. VAN CRIMPEN.
13 Nov. 1804.

B. (*Aan Mr. M.C. van Hall*.)

Mynheer en zeer geachte Vriend!

Gisteren beschreef ik u de ziekte van onze waardige, en nooit genoeg by de wereld bekende vriendin. Zy was dierbaar aan myn hart, en waardig in alle hare betrekkingen. Dit weinige zal genoeg zyn, u voor te bereiden tot de gevoelige en voor my zeer treffende tyding van de zalige verwisseling onzer voortreffelyke vriendin.[1] Na my in uwe vriendschap gerecommandeerd te hebben, noem ik my met de meeste agting

UEd. Dw. Dienaresse

J.L. TEERLINK, wed. A. VAN CRIMPEN.
14 Nov. 1804.

1 Zij was 13 Nov. gestorven en 2 dagen later werd haar stoffelijk overschot in hetzelfde graf, waar dat van Betje Wolff rustte, bijgezet; maar in de 3de klasse, kostende *f* 6.-, doch voor Aagtje Deken het dubbel (*f* 12.-) *omdat zij ongehuwd gestorven was* (62 jaar).

C. (*De weduwe van Crimpen, Teerlink aan Mr. M.C. van Hall.*)

Mijnheer en zeer geachte Vriend!

Uwen brief van 20 November is my in welstand geworden, het zal my een byzonder genoegen zyn, myne vriendin Aagtje in uwe werkzaamheeden ook niet vergeten te zien; want waarlyk ook deze verdiend aller agting. Aan haare kunde is zeker van de wereld nooit regt gedaan; tenminsten men heeft haar altoos beschouwd zoo werkzaam in haar vak niet te zyn als myne lieve tante. En waarlyk Mynheer, hier heb ik, als haare huysgenoote, menigvuldige proeven van gezien; ik wys u na de liederen, die te Haarlem by de Mennistekerk nu onlangs zyn in 't ligt gegeven, waarvan myne vriendin Aagje (niettegenstaande zy dagelyks gefolterd wierd, door het lyden haarer lieve vriendin aan te zien) er 72 vervaardigd heeft, en die van deskundigen voor uitmuntend zyn gehouden.

U iets van hunne opvoeding, hetgeen volledig is op te geven, is my niet zeer mogelyk dit in orde te doen; evenwel hetgeen ik er van weet, deel ik u gaarne mede. Myne tante is geboren te Vlissingen, 24 Juli 1738; zy was twaalf jaar toen zy haare moeder verloor, en had nog drie broers en eene zuster, welke laatste myne moeder geweest is. Van dit tydvak en dat, waarin ik haar heb leeren kennen, kan ik u geene byzonderheden mede deelen, als alleen dat zy 17 jaar is gehuwd geweest met Adrianus Wolff, predikant in de Beemster. Myne eerste kennis die ik aan haar kreeg, was op haar 46ste jaar; toen woonde zy met haare vriendin op Lommerlust in de Beverwyk, werkten altoos te zamen; zy zyn vervolgens in 1788 na Frankryk gereisd. Door het banqueroet van Nissen en andere omstandigheeden zyn zy zeer behoeftig geworden; 1798 weeder geretourneerd, en hebben toen, met behulp zoo van edelmoedige vrienden als door hunne vlyt, weêr vergenoegd te zamen moogen woonen, tot dat op den 8sten October die rampzalige kramp begonnen is de gezondheid van myne lieve tante te

ondermynen, en is niet geëindigd dan met de dood, die voorviel op den vyfden November 1804, des middags te één uur. Geen drie minuten vóór haar dood heeft ze gezegd ‘nog al kramp!’ en is zeer zagt, nog met die pynlyke trek in haar gelaat, gestorven. Haar ligchaam is op haare begeerte geopend, en de doctor heeft bevonden, dat de darmen aaneen gegroeid, en vervolgens met de maag, het hart en de leever (welke laatste geheel versteend was) aan het buykvlies vast was. Onbegrypelyk heeft zy geleeden! Ik heb hier 2½, jaar ooggetuige van geweest, en in al die smarten heeft zy haar laaste werk, de Herman van Unna[1] nog vertaald. Haare naarstigheid was zonder voorbeeld; zy nam altoos haar huyselyk werk waar; geen stuk wierd buyten het huis verwerkt. Zy alleen verzorgde voor hun beide dit alles, terwyl Aagje zig eveneens bezig hield met andere huiselyke bezigheden, en zat des avonds voor myne tante altoos hard op te leezen, terwyl deze dan naay- of breywerk verrigte. Men heeft nooit op geen van beide het veragtelyk spreekwoord van ‘geleerde slonzen’ kunnen toepassen.

Juffrouw A. Deken is geboren te Amstelveen 10 December 1741, heeft 28 jaar met myne tante saam gewoond, met veel genoegen maar niet minder rampen, zooals aan UEd. ook wel zal bekend zyn. Van haare vroege jeugd weet ik u niets te zeggen, als dat zy op haar tweede jaar haare moeder verloor, en op haar derde geheel ouderloos was, toen vervolgens in het Collegiante-weeshuis is grootgebragt. De vriendschap van Aagje omtrent myne tante is, geloof ik, haast zonder voorbeeld. Als vriendin kan men haar althans niet genoeg roemen; hiervan weet niemand u zoo zeker berigt te geven dan ik. Men moest dit daagelyks zien, om eenig denkbeeld van zulke trouwe vriendschap te hebben, als zy altoos betoonde. - Zy heeft nog acht dagen na myne tante geleefd, is volmaakt present gebleven, maar kon niets uitbrengen dat verstaanbaar was; alleen dit zeide ze tegen my, toen ik haar berigte dat men beezig was met het ligchaam te openen, pakte ze myne hand en zeide vervolgens: ‘wel kind, wat hebben wy al veel zâam over-

1 Uit 't Hoogduitsch vertaald. In den Haage, By de Erven van Isaac Cleef en B. Scheurleer Junior. 1804. 2 dln.

gebragt.' Van myne Tantes dood heeft zy geen woord gesproken; ik heb haar opgepast tot het laatste toe. Ja, wel heb ik veel met deze twee oude menschen uytgestaan in haare laaste levensjaaren; dit kan ik niet alles vertellen nog beschryven. Zy hebben my ook ter belooning al haar goed vermaakt.

Ik heb geene byzondere papieren, tot een ander oogmerk dienende, met opzigt op hun caracter, wyze van studeeren, en denkenswyze, gevonden. Ik heb twee pourtraitten[1], die my dunkt zeer gelyken. Nu zyn hier eenige vrienden bezig met eene volledige levensbeschryving van hun te maken, en er dan de pourtraitten voor te plaatsen. Deze vrienden zyn Scheltema, Kops, en nog andere, maar ik geloof dat de Hr Scheltema het werk zal doen.

Ziehier, mynheer, hetgeen ik u gebrekkig aanbiede; verschoon de menigvuldige fouten, en denk dat het in haast is geschied en komt van iemand, die het haar daagelyks werk niet is. Na my in uwe geëerde vriendschap te hebben gerecommandeerd, en veele complimenten aan Mevrouw, uwe beminde, schoon onbekend, noem ik my met de meeste agting,

UEd. Dw. Dienaresse

J.L. TEERLINK wed. VAN CRIMPEN.
22 Nov. 1804.

1 Deze zijn later in mijn bezit gekomen.